

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESKİ HÜKÜMLÜLERİN SUÇU TERK ETMELERİ
VE TOPLUMA ENTEGRE OLMALARI ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA

Sadullah SEYİDOĞLU

Doktora Tezi

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
Kurumlar Sosyolojisi Bilim Dalı

ŞUBAT 2024

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
KURUMLAR SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

Doktora Tezi

ESKİ HÜKÜMLÜLERİN SUÇU TERK ETMELERİ VE TOPLUMA ENTEGRE
OLMALARI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA

HAZIRLAYAN
Sadullah SEYİDOĞLU

DANIŞMAN
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ

ŞUBAT 2024
ELAĞIĞ

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
KURUMLAR SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

Doktora Tezi

Başlığı.	ESKİ HÜKÜMLÜLERİN SUÇU TERK ETMELERİ VE TOPLUMA ENTEGRE OLMALARI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA
Yazarı.	Sadullah SEYİDOĞLU
Tez Öneri Tarihi.	16.12.2021
Savunma Tarihi.	01.02.2024

TEZ ONAYI

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanan bu tez aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve akademik dinleyicilere açık yapılan savunma sonucunda **OYBİRLİĞİ** ile kabul edilmiştir.

İmza

Danışman.	Prof. Dr. Zahir KIZMAZ Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi	İMZALIDIR
Başkan.	Prof. Dr. Ömer AYTAÇ Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi	İMZALIDIR
Üye.	Doç. Dr. Handan KARAKAYA Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	İMZALIDIR
Üye.	Doç. Dr. İrfan YILDIRIM Şırnak Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi	İMZALIDIR
Üye.	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Seyman ÖNDER Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi	İMZALIDIR

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunun 15/02/2024 tarihli toplantısında tescillenmiştir.

Prof. Dr. Murat SUNKAR
Enstitü Müdürü

BEYAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım “**Eski Hükümlülerin Suçu Terk Etmeleri ve Topluma Entegre Olmaları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma**” başlıklı doktora tezimin içindeki bütün bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi, maddi ve manevi desteği olan tüm kurum/kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum veri ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı beyan ederim.

03.01.2024

Sadullah SEYİDOĞLU

ÖN SÖZ

Cezaevinden çıkan suçluların yeniden suç işlemlerinin önlenmesi veya suçu terk etmeleri kriminolojik araştırmalarda dikkat çeken konuların başında gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde, cezaevinden çıkan veya tahliye olan suçluların yeniden suçluluk oranları küçümsenmeyecek düzeydedir. Bu nedenle, yeniden suçluluğun önlenmesi veya mükerrer suç oranının azaltılmasına yönelik çalışmaların yürütülmesi son derece önem arz etmektedir. Kriminoloji ve Sosyoloji alanlarındaki araştırmalar geçmiş dönemlerde uzun bir süre suç ve suçluluğun nedenlerini anlamaya ağırlıklı olarak odaklanmıştı. Suçu terk etme süreçlerini anlama konusuna olan ilgi ise daha az düzeyde gerçekleştirilmiştir. Çok az sayıda araştırmacı suçu terk etme ve bu süreç sonucunda topluma adapte olma ile ilgili detaylı bir kuram geliştirmiştir.

Suçluların suçu terk etmelerini ve topluma adapte olma süreçlerini anlamak, en az suç kariyerinin gelişimini veya suça neden olan faktörlerin neler olduğunu anlamak kadar önemlidir. Suçu terk etme ve topluma adapte olma sürecinin altında yatan nedenlerin ortaya konulması, ülkemizdeki mevcut suç önleme ve sosyal kontrol içerikli yeni politikaların inşasına katkı sunabilir. Eski hükümlülerin suçu terk etme ve topluma adapte olma veya genel olarak suçluluktan uzak durmalarının nedenlerinin saptanması hem teorik hem de pratik açıdan önem arz etmektedir. Eski hükümlülerin suç içeren faaliyetlere neden son verdiklerini anlamak, suça dair failliğin doğasına ilişkin anlayışımızın gelişmesine katkı sunacaktır.

Araştırmada daha önce cezaevine girmiş ve suç faaliyetlerini terk etmiş olan eski hükümlülerin başarılı bir toplumsal entegrasyon sağlamalarının ve suçu terk etmelerinin ardında yatan temel dinamiklerin açıklanması amaçlanmıştır. Bu açıdan araştırma, Türkiye’de bir ilk olma ve bu anlamda var olan literatür boşluğunu doldurma çabasıdır. Bu yönüyle araştırmanın suçun önlenmesi veya terk edilmesinin nedenlerinin anlaşılması noktasında ülkemizde sosyolojik veya kriminolojik alanda gerçekleştirilecek çalışmalara veya uygulamalara ışık tutması umulmaktadır.

Bu çalışmanın tüm aşamalarında gerekli destek ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Zahir KIZMAZ’a ve tez gelişim sürecinde yer alarak değerli katkılarda bulunup çalışmanın tamamlanmasına destek olan hocalarım Prof. Dr. Ömer Aytaç’a ve Doç. Dr. Handan KARAKAYA’ya teşekkürü bir borç bilirim. Tez savunma jürisinde bulunup değerli görüş ve önerileri ile katkıda bulunan Doç. Dr. İrfan YILDIRIM ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Seyman ÖNDER hocalarıma teşekkür ederim. Tez çalışmam boyunca araştırma ile ilgili görüşme talebimi geri çevirmeyen bütün katılımcılara, katkıları ve anlayışları için minnettarım. Çalışmanın çeşitli aşamalarında yardımlarını esirgemeyen ve bana bu zorlu süreçte sabır ve hoşgörüyle yaklaşan saygıdeğer dostlarım Öğr. Gör. Halil ÖZDEMİR, Fadli MEŞE, Ümit YILDIZ, Rıdvan ERDOĞAN ve Yakup ULUSAL’a teşekkür ederim.

Sadullah SEYİDOĞLU

ELAZIĞ - 2024

İÇİNDEKİLER

BEYAN	II
ÖN SÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
TABLolar LİSTESİ	VIII
EKLER LİSTESİ	IX
KISALTMALAR.....	X
1. GİRİŞ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	3
2.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	3
2.2. Araştırmanın Önemi.....	3
2.3. Araştırma Problemi	4
2.4. Yöntem ve Teknikler.....	5
2.5. Evren ve Örneklem	7
2.6. Kapsam ve Sınırlılıklar	12
2.7. Verilerin Toplanması.....	14
2.8. Verilerin Analizi.....	18
3. ARAŞTIRMA LİTERATÜRÜ	19
4. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	36
4.1. Eski Hükümlü Kavramı.....	36
4.2. Toplumsal Entegrasyon Kavramı	38
4.3. Cezaevindeki Rehabilitasyon Çalışmaları ve Yeniden Sosyalleştirme	39
4.4. Suçu Terk Etme Kavramı	43
4.5. Suçu Terk Etmeye İlişkin Teoriler	45
4.5.1. Yaşam Seyri Teorisi.....	45
4.5.2. Bilişsel Dönüşüm Teorisi.....	47
4.5.3. Sosyal Kontrol Teorisi	49
4.5.4. Rasyonel Seçim Teorisi	52
4.5.5. Korkulan Benlik Teorisi	54
4.5.6. Genel Gerilim Teorisi	55
4.5.7. Zorlama ve Sosyal Destek Teorisi	58
4.5.8. Anlatısal Teoriler ve İyileşme Yaklaşımı	59
4.6. Eski Hükümlülerin Suçu Terk Etmelerinde ve Toplumsal Bütünleşmelerinde Etkili Olan Faktörler ..	62
4.6.1. Aile Desteğinin Varlığı	62
4.6.2. Cezanın ve Cezaevinin Caydırıcılığı.....	66
4.6.3. İstihdamın Varlığı.....	68
4.6.4. Dindarlaşma Eğilimi veya Maneviyata Yönelme	70
4.6.5. Sosyal Çevre ve Suçlu Arkadaş Grubundan Uzak Durma	72
4.6.6. Değişmeye Yönelik Motivasyonun Varlığı	74
4.6.7. Eğitim ve Bilinçlenme Alanındaki Gelişmeler	75
4.6.8. Cezaevinde Rehabilitasyon Edici Faaliyetlere veya Programlara Katılma	75
4.6.9. Uyuşturucu Kullanımının Terk edilmesi.....	78
4.6.10. Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Uygulamalar	80
4.6.11. Yaşa Bağlı Olarak Olgunlaşma veya Yaşlanma	82
5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	85

5.1. Örneklem Grubuna Dair Bazı Bilgiler.....	85
5.1.1. Sosyo-Demografik Özellikler	85
5.1.2. Suç Geçmişlerine Dair Bazı Bilgiler.....	89
5.2. Araştırma Grubunun Suçu Terk Etmeleri Üzerinde Etkili Olan Faktörler	93
5.2.1. Suçu Terk Etme Üzerinde Aile Faktörlerinin Etkisi	93
5.2.1.1. Cezaevi Sürecinde Aile Desteği	94
5.2.1.2. Cezaevinden Sonraki Süreçte Aile Desteği	101
5.2.1.3. Aile, Barınma Yardımı ve Gelir Desteği	107
5.2.1.4. Aile Roller ve Sorumlulukları	109
5.2.1.5. Çocuk Sahibi Olmak	111
5.2.1.6. Evlenmenin Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi	114
5.2.2. Hapis Cezası ve Cezaevi Faktörlerinin Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi.....	117
5.2.2.1. Cezaevi Kurumunun Etkisi	118
5.2.2.2. Cezanın ve Ceza Süresinin Etkisi.....	125
5.2.2.3. Cezaevi Sürecine Bağlı Olarak Yaşanan Psikolojik Problemler.....	136
5.2.2.4. Cezaevi Sürecine Bağlı Olarak Yaşanan Sosyal Problemler	141
5.2.3. İstihdam Olanaklarının Varlığı ve Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi	152
5.2.4. Din, Dindarlık ve Maneviyatın Gelişimi İle Suçluluğun Sonlanması	158
5.2.5. Sosyal Çevre ve Arkadaş Çevresinin Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi.....	166
5.2.5.1. Suç Davranışını İçeren Sosyal Çevreden Uzaklaşmanın Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi	168
5.2.5.2. Sosyal Çevreden Alınan Desteğin Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi.....	173
5.2.6. Bireyin Suçu Terk Etme Kararlılığı Üzerinde Değişme Yönündeki Motivasyonun Varlığı.....	174
5.2.7. Eğitimin ve Bilinçlenmenin Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi.....	179
5.2.8. Cezaevindeki İyileştirme ve Yeniden Topluma Kazandırma Faaliyetlerinin Suçun Terk Edilmesindeki Katkısı.....	184
5.2.9. Suçluluk Direncinin Kırılmasında Uyuşturucu Bağımlılığının Azaltılması.....	198
5.2.10. Denetimli Serbestlik Uygulamalarının ve Faaliyetlerinin Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi...205	
5.2.11. Yaşın İlerlemesi ve Olgunlaşma İle Birlikte Suça Olan Katılımın Azalması.....	217
6. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME.....	224
KAYNAKLAR.....	238
EKLER.....	263
Ek 1: Katılımcı Profilleri.....	263
Ek 2: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	264
Ek 3: Araştırma Gönüllü Katılım Formu.....	266
Ek 4: Eski Hükümlü Bireylere Dair Bilgi Talebi Neticesinde Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nden Alınan Yazılı Cevap.....	267
Ek 5: Çalışmanın Etik Kurul Kararı	268
ÖZ GEÇMİŞ.....	269

ÖZET

ESKİ HÜKÜMLÜLERİN SUÇU TERK ETMELERİ VE TOPLUMA ENTEGRE OLMALARI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA

Sadullah SEYİDOĞLU

Doktora Tezi

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimleri Enstitüsü

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

KURUMLAR SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

Şubat 2024, Sayfa: X + 268

Bu araştırma, cezaevinden tahliye olan eski hükümlülerin toplumsal entegrasyonlarını ve suçu terk etme deneyimlerini konu edinmektedir. Araştırmanın amacı eski mahkûmların suçu terk etmelerinde etkili olan nedenlerin ve dinamiklerin saptanması oluşturmaktadır. Araştırma 50 eski hükümlüyü kapsayan bir alan araştırması olarak gerçekleştirilmiştir. Eski hükümlülerin suçtan uzaklaşma ve topluma entegre olma süreçlerini anlamak için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada eski hükümlülerin, toplumla yeniden bütünleşmelerinde ve suçu terk etmelerinde on bir faktörün etkili olduğu belirlenmiştir. Bu faktörleri (1) aile desteği, (2) sosyal çevre ve arkadaş türleri, (3) dindarlık ve maneviyat, (4) istihdam veya iş gücüne katılım, (5) yaş, (6) eğitim veya bilinçlenme, (7) değişmek için kişisel motivasyon, (8) uyuşturucu maddenin bırakılması, (9) ceza veya cezaevi caydırıcılığı, (10) cezaevi uygulamalarının etkisi ve (11) denetimli serbestliğin etkisi şeklinde belirtmek mümkündür. Katılımcıların önemli bir çoğunluğu, aile desteğinin suçu terk etmede önemli bir katkı sağladığını belirtmişlerdir. Katılımcılara göre suçu terk etmelerindeki başarı suçlu arkadaş çevresi ile irtibatın kesilmesi, cezaevi döneminde veya sonrasında dindarlaşma, bir işe girip çalışmaya başlama, yaşça olgunlaşma, cezaevi döneminde veya sonrasında daha eğitilmiş hale gelme etkisiyle gerçekleşmiştir. Aralarından bazıları cezaevi dönemi ve denetimli serbestlik süreci uygulamalarının katkısı ve ayrıca kişinin suçu terk etme yönündeki isteğine (motivasyon) vurgu yapmışlardır. Uyuşturucu madde kullanımının suç faaliyetinin ortaya çıkmasında etkili olduğunu dolayısıyla uyuşturucunun bırakılması veya uyuşturucuyla mücadelenin sürece katkı sağlayacağı sonucuna varılmıştır. Araştırma bulgularından hareketle eski hükümlülerin hem cezaevi sürecinde hem de cezaevi sonrası suçu terk etmelerinde toplumda yeni destek ve fırsat ağlarının kurulması gerektiği ortaya konmuştur. Eski hükümlülerin topluma yeniden kazandırılmasına ve entegre olmasına yönelik yeni tutumların ve politikaların geliştirilmesinin yararlı olacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler. Eski Mahkûmlar, Cezaevi, Suçu Terk Etme, Toplumsal Entegrasyon

ABSTRACT

A Sociological Study on Desistance of Ex-convicts and Their Integration into Society

Sadullah SEYİDOĞLU

Ph.D. Thesis

FIRAT UNIVERSITY

Graduate School of Social Sciences

SOCIOLOGY

SOCIOLOGY OF INSTITUTIONS PROGRAM

February 2024, Page: X + 268

This research focuses on the social integration of ex-convicts released from prison and their experiences of leaving crime. The aim of the research is to determine the reasons and dynamics that are effective in ex-convicts' desistance from crime. The research was conducted as field research involving 50 ex-convicts. Conducted as a field study encompassing 50 former inmates, the research utilized a semi-structured interview format to comprehend the processes of distancing from crime and reintegration into society. In the study, it was determined that eleven factors influenced former inmates in their reintegration and crime abandonment efforts. These factors are (1) family support, (2) social environment and types of friends, (3) religiosity and spirituality, (4) employment or participation in the labor force, (5) age, (6) education or awareness, (7) personal motivation to change, (8) cessation of drug use, (9) punishment or prison deterrence, (10) the effect of prison practices and (11) the effect of parole. A significant majority of the participants stated that family support made a significant contribution to desisting from crime. According to the participants, the success in their crime abandonment was realized by cutting off contact with the criminal friend circle, becoming religious during or after the prison period, getting a job and starting to work, maturing in age, and becoming more educated during or after the prison period. Some of them emphasized the contribution of prison and parole practices, as well as the person's desire (motivation) to leave the crime. There is a belief that the use of narcotics is influential in the emergence of criminal activities; hence, it is asserted that discontinuing drug use or actively combating drug-related issues contributes to the ongoing process. Based on the research findings, it has been highlighted that establishing new support networks and opportunities within the community is crucial for former convicts to avoid engaging in criminal activities both during their prison term and in the post-prison period. It has been concluded that the development of new attitudes and policies aimed at reintegrating and assimilating former convicts into society would be beneficial.

Keywords. Ex-Convicts, Prison, Desistance of Crime, Social Integration

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 2020 Yılı Daimi İkametgâh ve Suç Türüne Göre Ceza İnfaz Kurumuna Giren Hükümlü Sayıları ve Kişi Başına Düşen Suç Oranı-KBDSO.....	10
Tablo 2. 2010-2022 Yılları Ceza İnfaz Kurumlarından Çıkan Hükümlü Sayıları ve Cinsiyete Göre Oranları	11
Tablo 3. 2011-2020 Yılları Ceza İnfaz Kurumlarından Çıkan Hükümlülerin En Fazla Hüküm Giyilen Suç Türlerine Göre Dağılımı-Üç Suç Türü	11
Tablo 4. Katılımcıların Suç Türüne Göre Dağılımları (Birden fazla suç işleyenler dikkate alınarak her bir suç için ayrı bir frekans değeri verilmiştir.)	11
Tablo 5. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımları.....	85
Tablo 6. Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımları.....	86
Tablo 7. Katılımcıların Cezaevi Öncesi ve Cezaevi Sonrası Medeni Durumlarının Dağılımı	86
Tablo 8. Katılımcıların Sahip Oldukları Çocuk Sayılarına Göre Dağılımları	87
Tablo 9. Katılımcıların Cezaevi Öncesi ve Cezaevi Sonrası Öğrenim Düzeylerine Göre Dağılımları	87
Tablo 10. Katılımcıların Cezaevi Öncesi ve Cezaevi Sonrası Mesleklerine Göre Dağılımı	88
Tablo 11. Katılımcıların Babalarının ve Annelerinin Meslek Dağılımları	88
Tablo 12. Katılımcıların Suç Türüne Göre Dağılımları (Birden fazla suç işleyenler dikkate alınarak her bir suç için ayrı bir frekans değeri verilmiştir.)	89
Tablo 13. Katılımcıların İşledikleri İlk Suç Yaşına, Cezaevine İlk Giriş Yaşına ve İşlenilen Son Suç Yaşına Göre Dağılımları.....	90
Tablo 14. Katılımcıların Cezaevinde Kaldıkları Toplam Süreye Göre Dağılımları	90
Tablo 15. Katılımcıların Son Suç Nedeniyle Girdikleri Cezaevinden Çıkış Tarihlerine Göre Dağılımları	91
Tablo 16. Katılımcıların Ailelerinde Bulunan Suç Deneyimine, Suçun Kim Tarafından İşlendiğine Göre ve Ailede İşlenmiş Olan Suç Türüne Göre Dağılım	91
Tablo 17. Katılımcıların Sosyal Çevrelerinde Bulunan Suç Deneyimine, Suçun Kim Tarafından İşlendiğine Göre ve Sosyal Çevrede İşlenmiş Olan Suç Türüne Göre Dağılım	92
Tablo 18. Katılımcıların Cezaevi Öncesi ve Cezaevi Sonrası Alkol ve/veya Uyuşturucu Kullanma Durumuna Göre Dağılımı	92
Tablo 19. Ceza ve İnfaz Kurumları Eğitim, İyileştirme ve Yeniden Topluma Kazandırma Faaliyetleri	185

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Katılımcı Profilleri.....	263
Ek 2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	264
Ek 3. Araştırma Gönüllü Katılım Formu.....	266
Ek 4. Eski Hükümlü Bireylere Dair Bilgi Talebi Neticesinde Denetimli Serbestlik Müdürlüğü’nden Alınan Yazılı Cevap.....	267
Ek 5. Çalışmanın Etik Kurul Kararı	268

KISALTMALAR

TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
KBDSO	: Kişi Başına Düşen Suç Oranı
DSHY	: Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği
CGTİHK	: 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Kanunu
YİYHY	: Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hakkında Yönetmelik
CİKYCGTİHY	: Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik
çev.	: Çeviren
haz.	: Hazırlayan
vb.	: Ve Benzeri
vs.	: Vesaire
bkz.	: Bakınız

1. GİRİŞ

Bu araştırma, cezaevinden tahliye olan eski hükümlülerin toplumsal entegrasyonlarını ve suçu terk etme deneyimlerini konu edinmektedir. Bu nedenle çalışmada cezaevinden tahliye olan eski hükümlülerin suç eylemlerini terk etmelerinde ve toplumla başarılı bir entegrasyon sağlamalarında etkili olan nedenlerin, dinamiklerin saptanması ve açıklanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışma, hüküm giymiş ve cezaevini deneyimlemiş olan eski hükümlülerin cezaevi sonrasında suçu terk etme ve toplumsal entegrasyon süreçlerinin incelenmesine odaklanmıştır. İşledikleri suç nedeniyle cezaevine girip çıkan eski hükümlüler topluma giriş sürecinde ciddi anlamda bazı sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Bu nedenle eski hükümlülerin bu sorunların üstesinden nasıl geldikleri ve nasıl suçu terk ettiklerinin araştırılması önem arz etmektedir. Bu çalışmada eski hükümlü bireylerin, olumlu toplumsal bağlarının gerçekleşmesinin ve suçu terk etmelerinin altında yatan nedenler irdelenmiştir.

Bu çalışma süresince yanıtı aranan temel soru şudur: Daha önce suç işlemiş olan kişilerin cezaevinden çıktıktan sonra niçin yeniden suç işlemeye devam etmedikleri, suçu neden terk ettikleri veya suçu terk etmelerinde hangi etkenler etkili olmuştur? Bu soruyla ilintili olarak da toplumsal entegrasyonun bireyleri yeniden suç faaliyeti içerisinde yer almaktan ne düzeyde caydırdığı hususu da yanıtlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada ayrıca eski hükümlülerin cezaevinden çıktıktan sonra sosyal çevreleriyle nasıl bir etkileşim içerisine girdikleri, cezaevi sonrası ne yaptıkları, kimlerle birlikte oldukları, iş bulup bulmadıkları, aileleri tarafından kabul edilip edilmedikleri, toplumda her hangi bir dışlamaya maruz kalıp kalmadıkları ve nerede ikamet ettikleri sorularına yanıtlar aranmıştır. Bununla birlikte eski hükümlülerin suçluluk ile ilgili görüşleri, cezaevi deneyimlerinin ne olduğu, toplumsal uyum düzeylerinin ne olduğu ve suçu neden terk ettikleri gibi hususlar da açıklanmaya çalışılmıştır.

Yapılan görüşmelerde suçluların geçmişte hangi suçlardan hüküm giydikleri ve hükümlülük süresinin ne olduğu, nasıl bir aile yapısına sahip oldukları, öğrenim durumları, çocukluk deneyimleri, alkol ve uyuşturucu kullanma durumları, işgücü hayatına dair deneyimleri, arkadaş ve akran gruplarıyla olan etkileşim süreçleri, cezaevine ve rehabilitasyon süreçlerine dair deneyimleri, onları suçtan uzak tutan temel sosyal dinamikleri, tekrar suç işleme ihtimali hakkındaki görüşleri, daha önce gerçekleştirdikleri suç eylemi hakkında ne düşündükleri, memnuniyet veya pişmanlık durumları gibi çok sayıda değişkenin irdelenmesi hedeflenmiştir.

Eski hükümlülerle yapılan görüşmelerde katılımcıların cezaevi öncesi, cezaevi süreci ve cezaevi sonrası yaşam deneyimleri hakkında bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Görüşmelerde katılımcıların ailelerinin ve arkadaşlarının suçluluk durumları, suça nasıl başladıkları ve ne tür suçlar işledikleri hakkında sorular sorulmuştur. Katılımcıların aile yapıları, istihdama ilişkin sorunları, ceza ve cezaevine ilişkin durumları, dindarlık ve maneviyat yapıları, cezaevinde veya cezaevi sonrasında müdahil oldukları iyileştirici/rehabilite edici faaliyetler, suçu terk etmede etkili olan faktörler, sosyal entegrasyon süreçleri, uyuşturucu ve alkol kullanımı, cezaevi uygulamaları ve denetimli serbestlik dâhil olmak üzere cezaevi veya cezaevi sonrası yaşamları hakkında sorular yöneltilmiştir. Özellikle eski hükümlülerin suçu terk etme ve topluma adapte olmalarında etkili olan faktörlerin ve topluma giriş süreçlerinde karşılaştıkları güçlüklerin neler olduğu husuları üzerinde yoğunluklu olarak durulmuştur.

Eski suçluların suçu terk etme süreci son yıllarda kriminolojik ve sosyolojik araştırmalarda giderek artan düzeyde ilgi konusu olmuş ve suç literatüründe popüler hale gelmiştir (Siennick ve

Osgood, 2008). Suçu terk etme araştırmaları, sorun odaklı yeniden suç işleme araştırmalarının aksine suç davranışından uzaklaşmayı veya suçu terk etmeyi anlamaya y6nelik 66z6m odaklı bir yaklaşım sunmaktadır. Yeniden suç işleme araştırmaları, suçluların neden yeniden suç işlediklerini veya neden m6kerrer su6lu olduklarına dair “yanlış giden şeyin ne olduğunu” anlamaya 6alışmaktadır. Bu 6aba aynı zamanda su6un 6nlemesine ciddi bir katkı olarak g6r6lmektedir. 66te yandan suçu terk etmeye dair araştırmalar, “doğru giden şeyin ne olduğu” perspektifinden eski h6k6ml6lerin neden su6 işlemeyi bıraktığını anlamaya ve ayrıca 6neriler sunarak suçu terk etme s6recini teşvik etmek veya desteklemek i6in m6dahale 6abalarına odaklanmaktadır (Maruna ve LeBel, 2012).

Bu araştırma insanların neden su6 işlediklerine odaklanmaktan 6ok neden su6 işlemeyi bıraktıklarını ve topluma başarılı bir şekilde nasıl adapte olabildiklerini a6ıklamaya 6alışması bakımından 6lkemiz a6ısından 6zg6n bir değere sahiptir. Bu tez 6alışması, nitel olarak ger6ekleşmiş bir alan araştırmasıdır. Eski h6k6ml6 bireyleri konu edinen gerek yurti6inde gerekse de yurtdişında araştırma olmasına rağmen 6zellikle 6lkemizde suçu terk eden ve başarılı toplumsal entegrasyonlar ger6ekleştiren bireyler 6zerinde geniş kapsamlı ve sosyolojik değişkenleri de i6eren araştırma neredeyse yok gibidir. Bu nedenle bu 6alışma ilgili literat6re 6zg6n bir değer ortaya koymayı ama6lamaktadır. Araştırmada suçu terk eden eski suçluların su6 ve su6luluk durumları, cezaevi ve rehabilitasyon s6recinin su6luluk ve toplumsal entegrasyon 6zerindeki etkisi, su6un terk edilmesinin sosyal arka planına ve dolayısıyla bireyleri su6 faaliyetlerinden uzak tutan ve başarılı toplumsal entegrasyonu sağlayan temel unsurlar analiz edilmeye 6alışılmıştır.

Bu tez 6alışması, altı b6l6mden oluşmaktadır. Birinci b6l6m, giriş kısmından oluşmaktadır. Burada, tez ile ilgili genel bilgiler aktarılmıştır. İkinci b6l6mde araştırmanın y6ntemi a6ıklanmıştır. 66ç6nc6 b6l6mde araştırma ile ilgili literat6r g6zden ge6irilmıştir. Ge6mişte konu ile ilgili ger6ekleştirilmış ulusal ve yabancı 6alışmalar hakkında kısaca bilgi verilmiştir. D6rd6nc6 b6l6mde 6alışmanın kuramsal 6er6evesi ortaya konulmuştur. Bu 6alışmanın asıl konusu olan suçu terk etmeye ve topluma adapte olmaya ilişkin teorik değerlendirmeler de bu b6l6mde yapılmıştır. Beşinci b6l6mde araştırma bulgularının değerlendirilmesi ger6ekleştirilmıştir. Bu b6l6mde suçu terk etme ve topluma adapte olma s6reci; 6rnekleme grubunun deneyimleri ve d6ř6nceleri 6zerinden anlaşılmaya, değerlendirilmeye ve kuramsal olarak temellendirilmeye 6alışılmıştır. Altıncı b6l6mde ise araştırmadan elde edilen sonu6lar 6zetlenmeye 6alışılmış ve bu sonu6lardan hareketle genel ortaya konulmaya 6alışılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın yöntemi adlı bu bölüm, sekiz alt bölüm halinde düzenlenmiştir. Bu ana başlığa bağlı olan her bir alt bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi, problemi, kullanılan yöntemi ve teknikleri, örnekleme ve evreni, kapsam ve sınırlılıkları, verilerinin toplanması ve analizi hakkında temel bilgiler verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu araştırma, cezaevinden tahliye olan eski hükümlülerin toplumsal entegrasyonlarını ve suçu terk etme deneyimlerini ve konuya ilişkin düşüncelerini konu edinmektedir. Bu çalışma; eski hükümlülerin başarılı sosyal entegrasyonlarında etkili olan unsurları ve suç eylemlerinden uzaklaşmalarında etkili olduğu düşünülen unsurları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bir anlamda araştırma, eski suçluların suçu terk etme ve topluma adapte olma sürecinde yaşadıkları değişim deneyimini keşfetmeye odaklanmıştır. Araştırma, eski hükümlü bireylerin suçu terk etmelerinde etkili olan nedenleri ortaya koyma çabası açısından önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu kapsamda araştırmada eski hükümlülerin; daha önce işledikleri suç türleri, aldıkları ceza veya mahkûmiyet süresi, çocukluk deneyimleri, nasıl bir aile yapısına sahip oldukları, öğrenim durumları, alkol ve uyuşturucu kullanma durumları, akran ve arkadaş gruplarıyla olan etkileşim süreçleri, cezaevi öncesi ve sonrası işgücüne katılım düzeyleri, verilen cezaların ve cezaevinin caydırıcılığına ilişkin görüşleri, cezaevi rehabilitasyon süreçlerinin nasıl gerçekleştiği, cezaevi sonrası ailenin kendilerine yaklaşımı, cezaevi sonrası suç gruplarıyla etkileşim durumları, cezaevi sonrası dindarlık ve bilinçlenme hakkında yaşadıkları değişim ve suçu terk etmeye yönelik görüşleri öğrenilerek analiz edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Önemi

Cezaevinden çıkan suçluların yeniden suç işlemlerinin önlenmesi veya suçu terk etmeleri kriminolojik araştırmalarda dikkat çeken konuların başında gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde, cezaevinden çıkan veya tahliye olan suçluların yeniden suçluluk oranları küçümsenmeyecek düzeydedir. Bu nedenle, yeniden suçluluğun önlenmesi veya mükerrer suç oranının azaltılmasına yönelik çalışmaların yürütülmesi son derece önem arz etmektedir.

Kriminoloji ve Sosyoloji alanlarındaki araştırmalar geçmiş dönemlerde uzun bir süre suç ve suçluluğun nedenlerini anlamaya ağırlıklı olarak odaklanmıştır. Suçu terk etme süreçlerini anlama konusuna olan ilgi ise daha az düzeyde gerçekleştirilmiştir. Uggen ve Piliavi (1998), özellikle kriminolojik alanda suçu terk etme sürecine çok az ilgi gösterildiği gerçeğini vurgulamaktadırlar. Onlara göre bunun en temel nedeni kriminolojik çalışmaların öncelikle suç ve suçluluğun etiyojisiyle veya nedenleriyle ilgili sorularla ilgilenilmesidir. Çok az sayıda araştırmacı suçu terk etme ve bu süreç sonucunda topluma adapte olma ile ilgili detaylı bir kuram geliştirmiştir.

Batı'da suçu terk etme konusunda oldukça çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde ise eski hükümlülerin suçu terk etme ve topluma entegre olma sürecine odaklanan araştırma son derece azdır. Ülkemizde bu konuda yapılmış araştırmalar; eski hükümlülerin cezaevi süreci ve cezaevi tahliyesi sonrası deneyimlerinin neler olduğu, istihdama ilişkin ne tür sorunlar yaşadıkları, damgalanma veya dışlanma durumları gibi konulara odaklanılmışlardır (Kızmaz, 2006; Bacaksız, 2015; Topper, 2016; Arslanoğlu, 2016; Gençtürk, 2019; Sönmez, 2021; Gökçen, 2021).

Bu araştırma, eski hükümlülerin araştırma evreni örneğinde suçluların bakış açılarından hareketle başarılı bir şekilde topluma adapte olma sürecini ve suçları terk etme deneyimlerini

anlamaya yönelmiştir. Araştırmanın nitel araştırma deseni ile gerçekleştirilmiş olması bakımından ve seçilen evren ve örneklem grubu açısından özgünlük taşımaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere araştırmada daha önce cezaevine girmiş ve suç faaliyetlerini terk etmiş olan eski hükümlülerin başarılı bir toplumsal entegrasyon sağlamalarının ve suçu terk etmelerinin ardında yatan temel dinamiklerin açıklanması amaçlanmıştır. Eski hükümlülerin damgalanma, işgücüne katılma, tekrar suç işleme, suçun önlenmesi gibi konularının yanı sıra suçu terk etmeleri ve topluma entegre olmalarının toplumsal arka planı ile de ilgilenilmektedir. Bu açıdan araştırma, Türkiye’de bir ilk olma ve bu anlamda var olan literatür boşluğunu doldurma çabasıdır. Bu yönüyle araştırmanın suçun önlenmesi veya terk edilmesinin nedenlerinin anlaşılması noktasında ülkemizde sosyolojik veya kriminolojik alanda gerçekleştirilecek çalışmalara veya uygulamalara ışık tutması umulmaktadır.

Suçluların suçu terk etmeleri ve topluma adapte olma süreçlerini anlamak, en az suç kariyerinin gelişimini veya suça neden olan faktörlerin neler olduğunu anlamak kadar önemlidir. Suçu terk etme ve topluma adapte olma sürecinin altında yatan nedenlerin ortaya konulması, ülkemizdeki mevcut suç önleme ve sosyal kontrol içerikli yeni politikaların inşasına katkı sunabilir. Eski hükümlülerin, suçu terk etme ve topluma adapte olma veya genel olarak suçluluktan uzak durmalarının nedenlerinin saptanması hem teorik hem de pratik açıdan önem arz etmektedir. Daha önce suç faaliyeti içerisinde yer almış olan eski hükümlülerin suç içeren faaliyetlere neden son verdiklerini anlamak, suça dair failliğin doğasına ilişkin anlayışımızın gelişmesine katkı sunacaktır.

2.3. Araştırma Problemi

Araştırmanın temel problemini eski hükümlü bireylerin başarılı bir şekilde topluma adapte olmaları dolayısıyla suç eylemlerinden uzaklaşmalarında etkili olan dinamiklerin araştırılması oluşturmaktadır. Bu noktada eski hükümlülerin suçu terk etme ve topluma adapte olma süreçlerini anlamaya yönelik çeşitli sorunsal alanlar veya alt problemler belirlenmiştir. Söz konusu problem alanlarını şu şekilde belirtmek mümkündür:

- Eski hükümlü bireylerin topluma tekrar adapte olmalarında ve suçu terk etmelerinde aile kurumu nasıl bir rol veya işleve sahiptir?
- Hapis cezası veya cezaevi süreci, eski hükümlü bireylerin suçluluk sürecinde caydırıcı bir etki yaratmakta mıdır? Bu caydırıcılık durumu eski hükümlüler tarafından nasıl tanımlanmaktadır?
- Bir işe girip çalışmaya başlayan veya yeni bir iş kuran eski hükümlü bireyler, başarılı bir şekilde topluma adapte olup suçu terk edebilmekte midir? İstihdam, suçu terk etme sürecine nasıl bir katkı sunmaktadır?
- Hem cezaevi sürecinde hem de cezaevinden sonraki süreçte daha dindar hale gelmek, maneviyata yönelmek veya daha eğitilmiş, bilinçli hale gelmek eski hükümlü bireyleri suç faaliyetlerinden uzaklaştırmada etkili olabilmekte midir?
- Eski hükümlü bireylerin suçlu sosyal çevrelerinden uzaklaşmaları onların suçluluk durumlarını nasıl etkilemektedir?
- Eski hükümlü bireylerde suçu terk etmeye yönelik kararlılık veya bu yönde geliştirilen motivasyon suçu terk etmelerinde etkili midir?

- Cezaevi sürecinde gerçekleştirilen yeniden topluma kazandırma faaliyetleri, programları veya cezaevinden sonraki süreçte gerçekleştirilen denetimli serbestlik uygulamaları eski hükümlü bireylerin iyileşme sürecine katkı sunmakta mıdır?
- Uyuşturucu kullanımının azaltılması veya kullanımından vazgeçilmesi eski hükümlü bireylerin suçu terk edip topluma yeniden adapte olmalarına katkı sunmakta mıdır?
- Eski hükümlü bireylerin yaşlanmaları ile birlikte suça katılımları azalmakta mıdır? Yaş ile suçluluk arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?
- Eski hükümlü bireyler hem cezaevi sürecinde hem de cezaevinden sonraki süreçte toplumsal yaşama girişlerinde ne tür sorunlarla karşılaşmaktadırlar? Bu sorunlarla nasıl baş etme çabası sergilemektedirler?

Bu araştırmada suçu terk etme sürecinde etkili olan faktörlerin ortaya çıkarılması oldukça önem arz etmektedir. Günümüzde suç faaliyetlerinin veya oranlarının sürekli olarak arttığı görülmektedir. Suç oranlarının hızlı bir şekilde artışı aynı zamanda suç faaliyetlerinin önlenmesinin nasıl olacağı, suçtan uzaklaşılmasının veya suçun terk edilmesinin nasıl sağlanacağı sorularını da beraberinde getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında cezaevinden çıktıktan sonra suç işlemeyi terk etmiş olan eski hükümlülerin bunu nasıl başarabildiğinin keşfedilmesi, yeniden suçluluğun veya mükerrer suçluluğun önlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Burada eski hükümlülerin özellikle sosyal serüvenlerine ilişkin dile getirdikleri hususlar, onların suçluluk durumlarının anlaşılmasında oldukça önemlidir. Bu anlamda suçun ortaya çıkışını veya tekrar edilmesini engelleyen unsurlar ve eski hükümlülerin hem cezaevi döneminde hem de cezaevi tahliyesi sonrasında suç faaliyetlerini terk etmelerini sağlayan dinamikler ile ilgili daha geniş ve kapsamlı bilgilerin elde edilmesinin önemli olduğu tespit edilmiştir.

2.4. Yöntem ve Teknikler

Bu araştırma, keşfedici özelliği ağır basan nitel bir araştırma olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada eski hükümlülerin başarılı toplumsal entegrasyonları ve suçu terk ediş süreçleri ele alınmıştır. Araştırmanın evreninin çok geniş olması nedeniyle evrenden örneklem alma yoluna gidilmiştir. Bu anlamda daha önceden hüküm giymiş olup cezaevini deneyimlemiş eski hükümlüler, araştırma kapsamına alınmıştır. Örneklem, Diyarbakır ilinde ikamet eden 18 yaş üstü bireylerden oluşmuştur.

Evren, çok büyük bir sayıyı içerisinde barındırabilmektedir. Bu açıdan tüm evrene ulaşabilmenin mümkün olmadığı durumlarda araştırmacı, örneklem seçim yoluna gitmektedir. Bu anlamda örneklem, evreni en iyi şekilde temsil edebilecek ögeler olarak nitelendirilebilmektedir (Baltacı, 2018: 235). Daha önceden de belirtilen temel problemin anlaşılması, irdelenmesi ve açıklanması açısından eski hükümlülerin; düşünceleri, algıları, deneyimleri ve gözlemlerinin tespit edilebilmesi için uygun yöntemin nitel araştırma deseni olabileceği sonucuna varılmıştır. Bu nedenle araştırma nitel bir araştırma olarak kurgulanmış ve eski hükümlülerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmacılar; bir sosyal problemin aydınlatılması, bir olgunun yoruma tabi tutulması ve deneyim sahibi insanların sözlerinin değerlendirilmesi ile gerçeklerin keşfedilmesi için genellikle nitel metodoloji kullanmaktadırlar (Riese, 2019). Nitel araştırma yöntemi bir bireyi veya grubu, bir olguya veya bir soruna dair perspektifleri, görüşleri ve deneyimleri betimleme açısından hizmet sunmaktadır (Kennedy, 2016). Nitel araştırmalar, araştırmacıların ilgilendiği olguyu, o olgudan doğrudan etkilenen katılımcıların bakış açısından anlamaya çalışan keşifsel araştırmalardır.

Dolayısıyla nitel araştırmalar, birey veya gruplara dair süreçler hakkında zengin veriler elde etme fırsatı sunmaktadır (Creswell, 2014). Eski hükümlülerin suçu terk etme ve topluma adapte olma süreçlerinin daha önce çok az araştırmaya konu olduğu düşünöldüğünde nitel araştırma en uygun araştırma yöntemi olmuş, bu konuda zengin ve özel veri toplanılmasını sağlamıştır.

Nitel araştırmada bireylerin konuya ilişkin algıları, tutumları ve değerdendirmeleri derinlemesine incelenmektedir. Derinlemesine irdeleme yönü itibariyle bu araştırma yöntemi, bireylerin davranışlarını ve motivasyonlarını anlamlandırma yolunda nitelikli veriler elde edilmesini sağlamaktadır. Bu modelde araştırmacı; deneyimlerin elde edildiğı, olayların gerçekleştiğı ve problemlerin var olduğu alanlarda çeşitli veri toplama teknikleri kullanarak veri toplamaya yönelmiştir. Araştırmacı tarafından elde edilen veriler, birinci ağızdan alınmakla beraber araştırmacı; problemlerin nasıl geliştiğini, nereden çıktığını vs. gibi durumları gözlemler ve bunları anlamlandırmaya çalışır (Güler vd., 2015: 39-40).

Bilimsel araştırmalarda kullanılan bir diğder yöntem ise nicel yöntemdir. Genel anlamda nicel yöntem, sayısal veriler ve gözlemlenebilir olguların analizinde kullanılmaktadır. Nicel araştırmada elde edilen veriler sayısallaştırılmaktadır. Ayrıca nicel yöntem ile elde edilen veriler ve istatistikler, belirlenen araştırma desenine de uygun olarak diğder araştırma teknikleri ile elde edilen verilerin desteklenmesi ve güvenilirliklerinin artırılması noktasında sosyal bilimlerin de dikkatini çekmektedir (Baltacı, 2019: 369). Buna karşın karmaşık sosyal ilişkilerin ve fenomenlerin içerildiğı araştırmalarda deneyimler, söylemler, anlatılar, düşünceler gibi birinci elden veriler elde edilmek istendiğinde genel anlamda nitel araştırma yönteminin kullanılması tercih edilmektedir. Bu araştırmada veri toplanması sürecinde eski hükümlülerin deneyimlerinden, görüşlerinden, düşüncelerinden ve söylemlerinden yararlanılması nitel yöntemin seçilmesi için bir gerekçe olmuştur. Bu açıdan kullanılan nitel araştırma yönteminin bu araştırmanın amaçları, hedefleri ve konusu açısından uygun yöntem olduğu söylenebilir. Araştırmada eski hükümlü bireylerin konuya ilişkin görüşleri, algıları, tutumları ve değerdendirmeleri saptanmaya çalışılmıştır. Nitekim suçu terk etme ve topluma entegre olma sürecinin gelişiminin ve niteliğinin saptanabilmesi ancak derinlikli çalışmaların yapılması ile mümkün olabilmektedir.

Nitel araştırma yönteminde gözlem, görüşme, doküman analizi vs. gibi veri toplama teknikleri kullanılmakta; tutum, algı ve olaylar doğel alanları içerisinde bütöncöl ve gerçekçi bir şekilde ortaya konmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39). Bu anlamda nitel araştırmacılar çoğı zaman etkileşimleri, eylemleri, anlatıları ve tüm bunların nasıl bir şekilde keşittiğini anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadırlar (Glesne, 2015:).

Nitel araştırmalarda tek tip veya standart olarak nitelendirilebilecek araştırma teknikleri kullanılmamaktadır. Değisttirilmesi kesinlikle mümkün olamayacak ve önceden belirlenmiş bir veri toplama aracı kullanımı tercih edilmemektedir. Bu nedenle aynı konularda yapılabilecek çalışmalar literatürde yer alsa da nitel araştırmalarda aynı çalışmaların tam anlamıyla tekrarlanması mümkün olmamaktadır (Turhanoglu, 2012: 77). Bu açıdan, bu araştırma modelinde çalışmanın tasarımı ve gerçekleştirilmesi noktasında araştırmacı esnek davranabilmektedir. Çalışmanın herhangi bir aşamasında değışkenlik arz edebilecek bir duruma istinaden yeni yöntemler ve yaklaşımlar geliştirilebilmekte, kurgusal düzenlemeler yapılabilmektedir. Nitel araştırmaların temel özellikleri arasında keşfedici karakterli olmaları da bulunmaktadır. Keşfedici yönleriyle nitel araştırmalar; üzerlerinde çok az çalışma gerçekleştirilmiş konuları anlamlandırmada oldukça kullanışlı olabilmekte, bu özelliğıyle araştırmalara yarar sağlayabilmektedirler (Neuman, 2016: 228).

Nitel yaklaşımlar; anlatsal, fenomenoloji, temellendirilmiş teori, etnografi ve vaka çalışması yaklaşımlarıdır. Bu çalışmanın amacı; eski hükümlülerin suçu terk etme ve topluma adapte olma deneyimini keşfetmek olduğu için nitel fenomenolojik yaklaşımın en uygun yöntem olabileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda araştırmada nitel araştırma modellerinden fenomenolojik araştırma modeli kullanılmıştır. Fenomenolojik araştırmacılar, ortak temalar için tek bir fenomen etrafında bireylerin yaşanmış deneyimlerini araştırmaktadırlar. Fenomenolojik yaklaşımın amacı; ilgilenilen olguyla ilgili olarak bireylerin neyi deneyimlediklerini, deneyimlemenin ne anlama geldiğini ve bunu nasıl deneyimlediklerini anlamaktır (Creswell, 2013). Bu araştırma yaklaşımı; öğelerin veya öznelerin fenomenleri nasıl tecrübe ettikleriyle, fenomenleri nasıl algıladıklarıyla, fenomenler karşısında nasıl hissettikleriyle vs. gibi durumları betimlemekle ilgilenmektedir. Bu anlamda fenomenolojik yaklaşım, deneyim sahibi öğeler veya özneler ile görüşme gerçekleştirerek verinin açığa çıkarılmasına dayanmaktadır (Patton, 2018: 104). Fenomenolojik yöntem, yaşantıları ve anlamları keşfetmek için kullanılmaktadır. Tamamen yabancı olarak nitelendirilemeyecek ama tam anlamıyla da kavrayıp tanımlayamadığımız olguları araştırmak için uygun görülen yöntem genellikle fenomenolojik yöntem olmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Fenomenolojik araştırmalarda odak noktası; fenomen, olay veya kavram ile ilgili olarak çalışmaya katılım sağlayan öğelerin veya öznelerin yaşanmış ortak tecrübelerinin ne ifade ettiği. Böylelikle fenomenolojik araştırmalarda temel amacın kişisel deneyimleri evrensel bir gerçeğin tanımlanmasına indirgenmesi olarak belirtilebilir (Güler vd., 2015: 234). Bu bağlamda bu çalışmada eski hükümlü bireylerin yaşam deneyimlerine odaklanılmış, onlara hazırlanan çeşitli sorular sorularak evrensel gerçeğin ve ortak deneyimlerin ne olduğu serimlenmeye çalışılmıştır. Eski hükümlü bireylerle gerçekleştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşmeler esnasında onlara yöneltilen sorular her ne kadar önceden belirlenmiş olsa dahi görüşmenin akışına göre bazen görüşmeye müdahale edilmiş ve duruma göre farklı sorular sorulabilmiştir. Bu durumda gerçekleştirilen görüşmelerin uygulanma süreleri kişilerin konuşma ve anlatma isteklerine istinaden farklılık arz edebilmiştir.

Fenomenolojik araştırmalarda belirlenen ve ilgilenilen fenomeni tüm katılımcıların bizzat deneyimlemiş olmaları gerekmektedir (Creswell, 2013). Bu nedenle katılımcıların suçu terk etme kriterini karşılamaları gereklidir. Katılımcılar iki veya daha fazla yıllık bir süre boyunca suç işlememe modelini başarıyla sürdürmüş olmalıdır. Bu nedenle çalışma kapsamındaki eski hükümlü bireylerin ayırt edici özelliği olarak cezaevinden tahliye olduktan sonra belirli bir zaman geçmiş olmasına rağmen (en az iki yıl) herhangi bir suç eylemine karışmamış olmaları ölçütü esas kabul edilmiştir. Ayrıca katılımcıların suçluluk durumundan prososyal duruma doğru bir değişimi yaşamış olmaları gerekmektedir. Yani toplumsal adaptasyonlarını başarılı bir şekilde gerçekleştirmiş olmaları bu araştırmanın önemli bir kriterini teşkil etmektedir.

2.5. Evren ve Örneklem

Nitel ve nicel araştırmalar için örneklem stratejileri farklılık arz etmektedir. Nicel araştırmalarda genelleme amacı güdüldüğü için genellenebilirliği arttırabilmek adına sıklıkla rastgele ve büyük örneklemeler kullanılmaktadır. Fakat nitel araştırmalarda derinlemesine bilgi elde etme amacı güdüldüğü için belirli sayıda örneklem grubuyla çalışılmaktadır.

Araştırmada tesadüfi olmayan (olasılığa dayalı olmayan) örneklem yöntemlerinden, amaca yönelik örneklem ve kartopu örneklem yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Amaca yönelik örneklem, en basit haliyle çalışma amacına yönelik seçilen örneklem türüdür. Bu örneklem

türünde amaç doğrultusunda evren içerisinde ilgilenilen bir varyasyon seçilir. Sonraki aşamada ise seçilen varyasyonu temsil edebilecek örneklem seçilir ve veri toplama sürecine başlanılır (Güler vd., 2015: 94). Bu çalışma kapsamında eski hükümlülerden suçu terk etmiş ve toplumsal entegrasyonu başarılı olarak görülmüş bireyler yer almaktadır.

Amaca yönelik örnekleme bilgi açısından zengin vakaları belirlemeye yönelik sayıca fazla örnekleme türünü (örneğin rasgele amaçlı, tabakalı amaçlı, kartopu veya zincir gibi) içinde barındırmaktadır (Creswell, 2013; Patton, 2015). Çalışma kapsamında evrenin kaç kişiden oluştuğunu belirlemek mümkün olamamıştır. Çalışma kapsamında görüşülmesi amaçlanan deneklere veya örneklem grubuna ulaşmak çok kolay olmamıştır. Bu nedenle çalışmada kartopu örnekleme türü de kullanılmıştır. Çünkü kartopu örnekleme, evrenin kesin sınırlarının bilinmediği ve evrenin kaç kişiden oluştuğunun net olarak ortaya konulamadığı durumlarda uygulanan bir örnekleme tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kartopu örnekleminin temelinde görüşmecinin görüşülmesi planlanan bireylere ulaşmasının çok zor olduğu durumlarda görüşme gerçekleştirilen kişiler vasıtasıyla hedeflenen benzer özellikteki diğer bireylere ulaşılması amacı bulunmaktadır. Bu şekilde kartopu metaforundan hareketle zincirleme bir prensiple örneklem sayısı büyütülmüş, daha fazla deneye/katılımcıya ulaşılması sağlanmış olmaktadır (Altunışık vd., 2004: 130).

Zincirleme ulaşımın prensip olarak belirtildiği kartopu örneklemede ilk etapta (genellikle amaca yönelik örnekleme aracılığıyla) tek öge veya sayıca az ögeler belirlenir. Araştırmacı bu ögelerle görüşme gerçekleştirildikten sonra onlara çalışma konusuyla alakalı olabilecek başka ögeleri tanıyıp tanımadıklarını sorar ve bu hususta onlardan yardımcı olmalarını talep eder. Böylelikle süreç, kartopu misali yardımcı olabilecek öge/ögeler vasıtasıyla örneklem sayısı artırılarak ilerler. Bu yönüyle kartopu örnekleme, nitel araştırma gerçekleştirmeyi planlayan araştırmacılar için uygun bir örnekleme türü olarak karşımıza çıkar (Güler vd., 2015: 95).

Kartopu örnekleme; toplumda marjinal olarak nitelendirilebilecek kesimlere, hukuk dışı faaliyet sergileyen ya da daha önce herhangi bir suç faaliyeti içerisinde yer almış olan kişilere veya toplumsal sapma gösteren gruplara ulaşmakta kullanıldığında avantaj sağlayabilecek bir örnekleme tekniğidir. Çalışmanın katılımcılarıyla güven temelinde etkileşim kurulduktan sonra kendilerinden benzer durum veya süreci deneyimlemiş bireylere ulaşılması noktasında yardım istenmiştir. Bu çerçevede kartopu örneklem vasıtasıyla çalışmanın veri toplama aşaması daha hızlı tamamlanmıştır. Çalışmanın örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü bireylere ulaşabilme zorluğu düşünüldüğünde resmi makamlardan eski hükümlü bireyler ile ilgili bilgi alma talebimizin reddedilmesi (Bkz. Ek 4) de göz önünde bulundurularak kartopu örnekleme yönteminin bu yönüyle çalışmaya oldukça fayda sağladığı belirtilmelidir.

Araştırmanın gerçekleştirilmesinde hiç şüphesiz çeşitli güçlüklerle karşılaşıldığı söylenebilir. Bu güçlüklerin başında bazı eski hükümlülerin görüşme talebimizi olumsuz karşılama eğilimi içerisinde olmaları gelmektedir. Söz konusu eski hükümlülerin görüşme anında belirtecekleri kişisel olarak nitelendirilebilecek bilgilerin tarafımızca üçüncü kişilere paylaşılabileceği veya daha önce hüküm giyme nedeni olarak işlenilen suç faaliyetinin tarafımızca sorgulamaya dönüşebileceği endişesi nedeniyle görüşme talebimize olumlu yanıt vermekten kaçınma eğilimi sergiledikleri gözlemlenmiştir. Bu çerçevede bazı eski hükümlü bireylerle görüşmeyi gerçekleştirebilmek için onların da tanıdıkları kişiler aracılığıyla (kartopu örnekleme ile) iletişim kurma yoluna gidilmiş, bazılarını ise görüşmeye ikna etmek için ilave bir çaba sergilenmiştir. Fakat burada görüşmelerin gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirildiği kesinlikle belirtilmelidir.

Nitel bir araştırmada örneklem büyüklüğüne dair farklı kanaatler bulunmaktadır. Creswell'e (2013) göre nitel fenomenolojik bir araştırma için önerilen minimum örneklem büyüklüğü 3 katılımcıdır. Kendisi, fenomenolojik çalışmalarda örneklem büyüklüğü için önerilerin değiştiğini ancak örneklemlerin ideal olarak 3-25 arası katılımcıyı içerebileceğini belirtmiştir. Daha küçük katılımcı sayıları zenginlik ve derinlik için daha fazla fırsat sunarken daha büyük katılımcı sayıları daha fazla deneyim genişliği için bir fırsat sağlamaktadır. Creswell, çalışmalara genişlik ve derinlik kazandırmak için 10-15 arası katılımcıdan oluşan orta büyüklükte bir grup temin edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Mason'a (2010) göre genel bir nitel araştırma için ideal örneklem büyüklüğü, 5-25 kişi arasındır. Bu açıdan Creswell ile karşılaştırıldığında Mason'da örneklem sayısı alt sınırının biraz daha yüksek sayıda tutulmuş olduğu görülmektedir. Fakat iki araştırmacının da örneklem sayısı st sınırında benzer görüşe sahip oldukları gözlenmektedir.

Tüm bunlarla birlikte nitel fenomenolojik araştırmalarda örneklem sayısı 5'ten az olmamak kaydıyla araştırmanın konusu, amacı ve problemi göz önünde bulundurularak örneklem st limitinin araştırmacı tarafından kararlaştırılmasının en uygun yöntem olacağı kanaati ve nerisi de bulunmaktadır (Güler vd., 2015: 243). Buradan hareketle araştırmacının örneklem büyüklüğü konusunda dikkat etmesi gereken en temel husus veri doğgunluğudur. Öyle ki araştırmacı veri doğgunluğuna ulaştığı kanaatini edindiğinde veri toplama sürecini sonlandırmalı ve araştırmada bir sonraki sürece geçmelidir.

Bu araştırmada görüşme gerçekleştirilen kişilerden gelen cevapların benzer olmaya başlaması, örneklemden farklı bir cevap alınamaması ve alınan cevaplar bağlamında tekrara düşülmesi nedeniyle örneklem doğgunluğuna ulaşılmış ve görüşme gerçekleştirilen katılımcı sayısı 50'ye ulaştığında örneklem yeterli olduğu kanaatine varılmıştır. Aynı zamanda örneklem sayısının büyük tutulmasının daha geniş bir katılımcı grubunda mevcut olan farklı deneyimleri anlama fırsatını verdiği, veri zenginliğini kazandırdığı ve araştırmaya derinlik kattığı belirtilmelidir.

Örneklem içerisinde yer alan 18 yaş üstü 50 eski hükümlü bireyin tümü ile Diyarbakır ilinde grşlmştir. Örneklem grubundaki bireylerden cezaevinde toplamda en uzun süre kalan birey 17 yıl 7ay iken en kısa süre kalan birey ise 4 ay kalmıştır. Örneklem grubuna ait suç türlerinde en fazla sayıyı 26 kişi ile uyururucu (uyururucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti, uyururucu veya uyarıcı madde kullanma veya satın alma) suçlarından hüküm giymiş olanlar oluşturmuştur. Bu suçlu grup, aynı zamanda uyururucu suçları dışında başka suçlar da işlemişlerdir.

Amaca yönelik örnekleme tekniği kullanılarak katılımcılara ulaşılmasında ilk olarak Diyarbakır ilinin seçilmesinin çeşitli gerekçeleri bulunmaktadır. Bu gerekçelerden ilki, Diyarbakır ilinin suçluluk durumu açısından diğer illerle (zellikle çevresindeki illerle) kıyaslandığında farklı bir konumda yer almasıdır. Türkiye'nin önemli büyük kentlerinden biri olan Diyarbakır'ın özellikle son zamanlarda ne çıkan sorunlarından biri, suç oranlarının yüksek olmasıdır. Diyarbakır, suç oranları açısından Türkiye'de listenin st sıralarında yer almaktadır. Diyarbakır'a ait suç verileri (daimi ikametėah ve suç türüne göre ceza infaz kurumuna giren hükümlü oranları) incelendiğinde özellikle Türkiye ortalamalarına göre daha kriminal bir yapıya sahip olduğu söylenebilir (Bkz. Tablo 1).

Araştırma evreni olarak Diyarbakır ilinin seçilmesinin diğer bir nedeni de araştırmacının araştırma evreni hakkında bilgi sahibi olmasıdır. Nitekim araştırma alanının belirlenmesinde araştırmacının bu alan üzerindeki hkimiyeti ve alana dair yetkinliği bir gerekçe olabilmektedir. Nitel yöntemde araştırmacının çalışma evrenin sosyolojisine sahip olması araştırma açısından bir avantaj olarak görülmelidir. Araştırmacının yetkinliği ve deneyimleri çalışmanın sağlıklı yürütülmesi

açısından önemlidir. Çünkü bu durum okura sunacağı araştırmanın raporunun anlaşılmasında ayrıca araştırmanın inandırıcılığında önemli bir faktördür (Patton, 2015). Araştırmacının alana ve sosyo-kültürel duruma dair bilgisi göz önünde bulundurularak dolayısıyla örneklem grubu içerisinde yer alan bireylerin içerisinde bulundukları sosyolojik dünyayı daha iyi anlamlandırabileceği düşünülerek araştırma evreni belirlenebilmektedir. Bu açıdan araştırmacının Diyarbakır'da yaşamış olması ve buradaki sosyo-kültürel kodlara vâkıf olması, örneklemin Diyarbakır'dan seçilmesi için bir diğer gerekçe olmuştur.

Araştırmanın çalışma grubunun seçilmesine dair bir diğer gerekçe de Diyarbakır özelinde suçlu terk etme ve topluma adapte olma ile ilgili olarak alanda akademik çalışmaların daha önce yapılmamış olmasıdır. Nitekim Diyarbakır'ın evren olarak belirlendiği sosyo-kriminolojik çalışmaların tümü suçluluk ve hükümlülük sürecini veya suçlu önleme modellerini anlamlandırma odaklıyken bu çalışma tam aksine suçlu terk etme ve topluma adapte olma sürecinin açıklanmasına yönelmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, evrene dair olarak okuyuculara ve araştırmacılara farklı bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda amaca yönelik örnekleme tekniği kullanılarak Diyarbakır'dan seçilen örneklem grubu ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve daha sonrasında kartopu örnekleme tekniği ile araştırma grubuna katılımcılar eklenmiştir. Bahsedilen ile dair kişi başına düşen suç oranını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1. 2020 yılı daimi ikametgâh ve suç türüne göre ceza infaz kurumuna giren hükümlü sayıları ve kişi başına düşen suç oranı-KBDSO (TÜİK, 2020)

Türkiye			Diyarbakır		
Toplam Nüfus	83.614.362 (2020 Yılı)**		Toplam Nüfus	1.783.431 (2020 Yılı)**	
Suç Türü	Toplam Suç	KBDSO	Suç Türü	Toplam Suç	KBDSO
Hırsızlık	39.279	0,00046	Hırsızlık	1.175	0,00065
Yaralama	40.445	0,00048	Yaralama	721	0,00040
Uyuşturucu*	23.615	0,00028	Uyuşturucu*	1.035	0,00058

*Uyuşturucu Suçları: Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanma veya satın alma

** 2020 yılı sonrasına ait suç türüne göre oranlar TÜİK veri tabanında bulunmamaktadır.

2020 yılına ait daimi ikametgâh ve suç türüne göre ceza infaz kurumuna giren hükümlü oranlarını ve kişi başına düşen suç miktarlarını içeren tabloda da görüleceği üzere Diyarbakır; hırsızlık ve uyuşturucu suçları özelinde Türkiye'deki kişi başına düşen suç oranlarının üstünde bir orana sahiptir. Türkiye genelinde hırsızlık suç türü için kişi başına düşen suç oranı yüz binde 46 iken Diyarbakır'da bu oran yüz binde 65'tir. Bununla birlikte Türkiye genelinde uyuşturucu suç türünde, kişi başına düşen suç oranı yüz binde 28 iken Diyarbakır'da bu oranın yüz binde 58 ile çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu oranlar göz önünde bulundurularak Diyarbakır'ın Türkiye ortalamalarının üzerinde oranlarla kriminal bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Örneklemin çoğunluğunun erkek olarak seçilmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerin başında, bahsedilen bu bölgelerde erkek egemen yapının varlığı gelmektedir. Ayrıca eski hükümlü oranlarının erkeklerde çok daha fazla olması ve eski hükümlü kadınlara ulaşılmasının çok zor olması, ulaşıldığında da görüşme talebinin sürekli kabul edilmemesi gibi nedenler görüşülen kadın sayısının düşük olarak gerçekleşmesinin gerekçesini oluşturmuştur. Bu bağlamda çalışmada katılımcıların cinsiyet türüne göre dağılım oranları, Türkiye'de 2010-2022 yılları arasında ceza infaz kurumlarından çıkan hükümlü oranlarının cinsiyete göre dağılımı oranları dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu anlamda çalışmada yer alan kadın katılımcı oranının (%4) Türkiye geneli için ceza infaz kurumlarından çıkan (on üç yıllık ortalama) hükümlü oranına (%3,99) yakın düzeyde gerçekleştiği gözlemlenmektedir.

Tablo 2. 2010-2022 yılları ceza infaz kurumlarından çıkan hükümlü sayıları ve cinsiyete göre oranları (TÜİK, 2022)

Yıl	Toplam	Erkek	Erkek Oran	Kadın	Kadın Oran
2010-2014	556.225	535.808	96,32	20.417	3,68
2015-2019	1.037.064	997.185	96,16	39.879	3,84
2020-2022	773.782	739.418	95,55	34.364	4,45
Toplam	2.367.071	2.272.411	96,01	94.660	3,99

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2010-2022 yılları arasında ceza infaz kurumlarından tahliye olan hükümlü sayıları ve cinsiyete göre dağılımı tablo 2’de verilmiştir. Tabloya göre cezaevinden salıverilenlerin oranı hemen hemen her yıl artmaktadır. Ceza ve infaz kurumlarından tahliye olan kadınların toplam sayı içerisindeki oranı %3,99’dur. Bu oran dikkate alınarak araştırmanın örneklem grubuna %4’e denk gelecek şekilde kadın katılımcı eklenmiştir.

Araştırma örneklemini ayrıca çeşitli kriterlere göre belirlenmiştir. Örneklem grubu içerisinde yer almış olan bireylerin hangi suç türünden dolayı hüküm giydikleri de önemli görülmüştür. Örneklemen belirlenmesinde Türkiye İstatistik Kurumu’na ait 2011-2020 yılları arası ceza infaz kurumlarından çıkan hükümlülerin en fazla hüküm giyilen suç türlerine göre dağılım oranları dikkate alınmıştır. Cezaevinden salıverilen hükümlülerin hüküm nedeni olan suç türlerinden sayıca en fazla suç türleri; tablo 3’te de görüleceği üzere hırsızlık, yaralama ve uyuşturucu (Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanma, satın alma, uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti) suçlarıdır.

Tablo 3. 2011-2020 yılları ceza infaz kurumlarından çıkan hükümlülerin en fazla hüküm giyilen suç türlerine göre dağılımı-üç suç türü (TÜİK, 2020)**

Suç Türü	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020**
Hırsızlık	5.093	11.199	18.910	19.274	20.241	32.670	31.301	30.609	45.287	76.698
Yaralama	6.499	12.857	31.602	24.449	23.081	28.616	26.783	31.827	39.981	57.713
Uyuşturucu*	4.934	8.994	10.142	9.759	11.131	14.114	18.163	18.689	25.975	26.816

*Uyuşturucu Suçları: Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanma veya satın alma

** 2020 yılı sonrasına ait suç türüne göre oranlar TÜİK veri tabanında bulunmamaktadır.

Tablo 3’e göre genel itibarıyla belirtilen on yıllık süreçte cezaevinden salıverilen hükümlülerin hüküm nedeninin başında hırsızlık suçu gelmekte ve bu suç türünü yaralama ve uyuşturucu suç türleri takip etmektedir. Bu anlamda örneklem seçiminde bu suç türleri göz önünde bulundurularak 50 kişilik örneklem grubu içerisindeki katılımcıların işledikleri suçların bu suç türleri ile oransal olarak paralel olmasına dikkat edilmiştir. Neticede tablo 4’te de görüleceği üzere araştırma grubu içerisinde yer alan katılımcılara ait işledikleri suç türlerinin genellikle hırsızlık, yaralama ve uyuşturucu suçları olduğu belirtilebilir.

Tablo 4. Katılımcıların suç türüne göre dağılımları (Birden fazla suç işleyenler dikkate alınarak her bir suç için ayrı bir frekans değeri verilmiştir.)

Suç Türü	Sayı	Oran
Uyuşturucu Suçları*	27	30,68
Yaralama	24	27,27
Hırsızlık	15	17,05
Diğer	22	25,00
Toplam	88	100,00

*Uyuşturucu Suçları: Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanma veya satın alma

Katılımcıların arasında birden fazla suç işleyip bundan dolayı hüküm giyenler de dikkate alınarak örneklem grubunun %17,05’inin hırsızlık suçundan, %27,27’sinin yaralama suçundan ve

%30,68'inin ise uyuşturucu suçlarından dolayı hüküm giymiş eski hükümlülerden oluştuğu belirtilebilir. Bu üç suç türü, örneklem grubu içerisinde yer alan katılımcıların hüküm giydikleri toplam suç türlerinin dörtte üçüne (%75) denk gelmektedir. Ayrıca %25'lik dilimde bulunan diğer suç türlerine dair bilgiler için Ek 1'de verilen tablo incelenebilir.

2.6. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmanın kapsamını amaca yönelik örnekleme ve kartopu örnekleme yoluyla ulaşılan 18 yaş üstü toplamda 50 eski hükümlü birey oluşturmaktadır. Çalışma, cezaevinden tahliye olmuş eski hükümlülerin suç eylemlerini terk etmelerinde ve toplumla başarılı bir toplumsal entegrasyon sağlamalarında etkili olan sosyolojik dinamiklerin keşfi ile sınırlıdır. Dolayısıyla çalışma, suçu terk etme ve topluma başarılı bir şekilde entegre olma sürecinin toplumsal arka planına odaklandığı için sosyolojik bir bağlamla sınırlı tutulmuştur.

Çalışmada veri doygunluğu sınırı arandığından nitel araştırmalar için uygun görülebilecek örneklem büyüklüğünden çok daha fazla katılımcı ile görüşülmesi durumunda kalınmıştır. Her ne kadar örneklem sayısının büyük olması veri açısından zenginlik sunmuş olsa da sonuçları belirli bir popülasyona aktarmak veya genellemek mümkün değildir. Bu durum da nitel çalışmanın genellenememesi ile ilgili olup araştırmanın bir sınırlılığı olduğunu göstermektedir. Ayrıca belirtmelidir ki araştırma sonuçları her ne kadar genellenemez ise de sonuçlar mümkün olduğu kadar detaylı ve spesifik bir şekilde raporlaştırılmıştır.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler, birincil veri kaynağını teşkil etmiştir. Nitel çalışmalarda katılımcıların görüşme sorularını doğru olarak cevapladıkları varsayılmaktadır (Giorgi, 2012). Katılımcılar görüşme esnasında, sorulara yanlış cevaplar vermeyi arzulamış olabilirler. Ancak araştırmacı tarafından görüşmelerin gizlilik ilkesine uygun olarak korunacağı belirtilerek katılımcılardan dürüst ve doğru açıklamalar talep edilmiş, doğru cevap vermeleri için çaba sergilenmiştir. Ayrıca daha önce de belirtildiği üzere nitel çalışmalarda araştırmacı verileri yorumlarken öznel davranabilmektedir. Dolayısıyla araştırmacının potansiyel yanlılık ve güvenirlilik sorunları, nitel çalışmaların doğası gereği var olan sınırlılıkları olarak burada belirtilmelidir.

Örneklem grubundaki katılımcıların en az iki yıl önce cezaevinden tahliye edilmiş olma kriteri de bu araştırmanın bir sınırlılığı olarak belirtilebilir. Bu bağlamda katılımcılar, örnekleme ait özellikler kısmında da belirtildiği üzere cezaevi sonrası en az iki yıllık sürede herhangi bir suç işlemediklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların suç işlemedikleri yönündeki bu beyanları doğru olarak kabul edilmiştir.

Bir diğer sınırlandırma ise cezaevinden tahliye olan bireylerin tahliye zamanı üzerinden geçen azami sürenin belirlenmesi ile ilgili olmuştur. Görüşme için seçilen katılımcıların dört yıldır cezaevinden çıkmış olma kriteri gözetilmiştir. Dört yıl kriterinin belirlenmiş olmasının nedeni, genelde cezaevinden çıkan bireylerin önemli bir oranının ilk yıl suç işleyip tekrar cezaevine dönmüş olmasıyla ilişkilidir. Yıl sayısı arttıkça bu oran düşmektedir. Bu kapsamda dört yıldan sonra yeniden suçluluk oranı son derece azalmaktadır. Ancak araştırmada çok az sayıda eski suçlu (% 6) bu kriter ile çelişmiştir. Bunun nedeni, dört yıldan fazla bir süredir tahliye olup da hiç suç işlememiş bazı eski suçluların araştırmaya farklı düzeyde katkı sunabileceğinin düşünülmüş olmasıdır.

Çalışmada görüşülen bireyler, cezaevi sonrası suçu terk eden ve dolayısıyla topluma başarılı bir şekilde giriş yaptıkları varsayılan kişilerden seçilmiştir. Bu nedenle sürekli suç işleyip cezaevi müdavimi haline gelmiş, mükerrer suçlu olarak nitelendirilebilecek bireyler bu çalışmanın kapsamı

dışında bırakılmıştır. Daha önce suç işlemiş bireyler suç faaliyeti içerisinde yer alma sıklıklarına ve cezaevine giriş sayılarına göre farklılık arz edebilmektedirler. Yani cezaevine girmiş olan bireylerin bazıları suçu terk etmekte iken bazı bireylerin suç faaliyeti içerisinde yer almaya devam ettiği görülmektedir (Kızmaz, 2007: 228). Mükerrer suçlu kavramı, önceden suç işlemiş olan bireylerin tekrar ve yeniden suç faaliyeti içerisinde yer almaları anlamında kullanılmaktadır. Yani bu durum onların sürekli bir şekilde suç faaliyeti içerisinde yer alma eğiliminde oldukları anlamına gelmektedir (Kızmaz, 2006: 5).

Cezaevinden çıkan suçlulardan önemli bir oran, tekrar suç işleyerek cezaevine dönmektedir. Livingston, ABD için cezaevinden tahliye olan suçluların %60'nın yeniden cezaevine döndüğünü belirtmektedir (Livingston, 1996: 503). Yapılan bazı araştırmalar, ceza ve infaz kurumları verilerinden yola çıkarak ülkemizde de mükerrer suçlu olan bireylerin oranının yaklaşık %30 civarında olduğunu belirtmektedir (Çimen, 2015: 186). Bununla birlikte İngiltere'de cezaevinden salıverilen erkek suçluların %60'tan fazlasının ilk suçun işlenmesinin ardından geçen "dört yıllık" süreçte yeniden suç faaliyetleri içerisinde yer aldıkları belirlenmiştir. Hatta cezaevinden salıverilen suçlulardan tekrar bir suç faaliyeti içerisinde yer alıp ta yakalanıp tutuklanamayanların oranı da göz önüne alındığında bu oranın çok daha fazla olabileceği tahmin edilmektedir (Giddens, 2012: 880). Almanya'da 1991'de ortaya konan bir araştırmaya göre cezaevinde bulunan bireylerin %53,9'u salıverildikten sonra tekrar cezaevine dönmektedir. Ayrıca bu araştırmaya göre daha önceden cezaevinde bulunan hükümlülerin %30'unun salıverildikten sonra "bir yıl" içerisinde, %20'sinin "iki yıl" içerisinde, %30'undan fazlasının "üç ile beş yıl" içerisinde, %17'sinin ise "altı veya daha fazla yıl" içerisinde tekrar cezaevine geri dönmektedir. Buna göre bireylerin yaşam sürelerinin %80'i cezaevinde geçmiş olmaktadır ki bu durum özellikle ceza ve infaz hukukunun suç önleyici özelliğinin veya cezaevi caydırıcılığının çok sınırlı olduğunu göstermektedir (Kürzinger, 1996: 321).

Ülkemizde 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda suçta tekerrür süreleri düzenlenmiştir. Türk Ceza Kanunu madde 58'in 1'inci bendinde, "*Önceden işlenen suçtan dolayı verilen hüküm kesinleştikten sonra yeni bir suçun işlenmesi halinde, tekerrür hükümleri uygulanır. Bunun için cezanın infaz edilmiş olması gerekmez.*" hükmü ortaya konmuştur. Kanun maddesinin 2'nci bendinde, "*Tekerrür hükümleri, önceden işlenen suçtan dolayı; Beş yıldan fazla süreyle hapis cezasına mahkûmiyet halinde, bu cezanın infaz edildiği tarihten itibaren beş yıl, beş yıl veya daha az süreli hapis ya da adli para cezasına mahkûmiyet halinde, bu cezanın infaz edildiği tarihten itibaren üç yıl, geçtikten sonra işlenen suçlar dolayısıyla uygulanmaz.*" şeklinde bir ifade yer almıştır (TCK, m. 58). Buna göre tekerrür hükümlerinin uygulanabilmesi için beş yıldan fazla bir ceza ile mahkûm olanlar için beş yıl içinde ikinci suçun işlenmesi, beş yıldan az bir ceza ile mahkûm olanlar için ise üç yıl içerisinde ikinci suçun işlenmesi gerekmektedir. Yani hukuk sistemimizde iki suçun işlenme aralığı belirli bir süre ile sınırlandırılarak (beş ve üç yıl) hükmün gerçekleştirildiği görülmektedir. Ayrıca Özbey (2010: 58); bu sürelerin süreçle kısaltıldığını, değişiklik öncesinde beş yıla denk gelen sürenin on yıl, üç yıla denk gelen sürenin ise beş yıl olduğunu belirtmiştir.

Suçu terk etme sürecine odaklanan çalışmalarda suçu terk etme sürecinin operasyonelleştirilmesi aşaması farklılık göstermektedir. Bir bireyin suç veya suçluluk barındıran yaşam tarzını gerçekten ne zaman sonlandırdığı veya bireyin kaç yıl boyunca suç işlememesinin suçu terk ettiği anlamına geldiği konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır (Laub ve Sampson, 2001; Maruna, 2001; Kazemian, 2007). Gerçekten de bazıları gerçek anlamda suçu terk etmenin ancak ve ancak ölümle birlikte gerçekleştiğini savunmuştur (Farrington ve Wikström, 1994; Kazemian, 2007). Bazı araştırmacılar ise mükerrer suçlularda işlenen suç faaliyetleri arasındaki sürece odaklanmanın

önemine işaret etmektedir. Çünkü bu suç faaliyetleri arasındaki dönemler, bireylerin neden belirli süreler için suç işlemeyi bıraktıklarına dair değer atfedecek çeşitli bilgiler sağlayabilmektedir (Piquero, 2004; Kazemian, 2007).

Araştırmacılar, suçun terk edilişi sürecini tanımlarken çok zorluk yaşayabilmektedirler (Laub ve Sampson, 2001). Buna rağmen bazı araştırmacılar, suçu terk etme süreci ile ilgili belirli bir süreden bahsetmişlerdir. Bu araştırmalar, suçu terk etme sürecini iki yıldan uzun veya on beş yıldan uzun bir süreliğine herhangi bir suç işlememiş olmak olarak tanımladıkları görülmüştür (Farrington ve Hawkins, 1991; Shover ve Thompson, 1992; Sampson ve Laub, 1993). Cezaevinden çıkan bireylerin suç işlemeye devam edip etmediklerinin en açık ve yaygın göstergesi, genel anlamda ortalama %50 olan yeniden suç işleme oranlarıdır (Zara ve Farrington, 2016).

Hiç şüphesiz bir insanın tekrar suç işleyip işlemediği konusunda kesin bir kanaate ulaşabilmek çok daha karmaşık ve dinamik bir süreçtir. Tam da bundan dolayı suçu terk etme süreciyle ilgilenen araştırmacılar herhangi bir süreçle ilgilenmek yerine suçu terk eden bireylerin yaşamlarına, suçluluk geçmişleri boyunca kendilerine ait kişisel ve sosyal faktörlere odaklanmayı gerekli görmüşlerdir (Cid ve Martí, 2012; Liem ve Richardson, 2014).

Cezaevinden tahliye edilen eski hükümlülerin suçu terk etme kriteri olarak belirlenmiş net bir süre kriterinin olduğunun söylemek mümkün değildir. Diğer bir ifade ile cezaevinden çıktıktan sonra eski bir suçlunun, suçu terk ettiği sonucuna varmak için kaç yıl beklemek gerektiği konusunda ilgili literatürde üzerinde uzlaşı sağlanmış bir zaman kriteri bulunmamaktadır. Örneklem grubunun cezaevinden en az dört yıldır çıktığı halde her hangi bir suç eylemine katılmamış olmaları önemli görülmüştür. Nitekim belirli bir süre geçtiği halde eski suçluların her hangi suç faaliyeti içerisinde yer almamış olmaları, bu kişilerin tekrar bir suç işleyip hüküm giymeyecekleri ile ilgili olarak bir kanaat oluşturmada etkili olmuştur. Buna istinaden cezaevinden tahliye olan bireylerin, belirli süre içerisinde tekrar suç işleyip cezaevine döndüklerini ortaya koyan çalışmalar (Kürzinger, 1996: 321; Farrington ve Hawkins, 1991; Sampson ve Laub, 1993; Shover ve Thompson, 1992) da dikkate alınarak çalışmada bu anlamda bir sınırlandırmaya gidilmiştir. Buna göre çalışmaya katılım sağlamış olan eski hükümlü bireylerin cezaevinden son tahliyeleri üzerinden geçen sürenin en az “iki yıl” olması ve bireylerin suçu terk ettiklerini beyan etmeleri gerektiğine kanaat getirilmiştir. Bahsedilen bu çalışmalarda suçluların önemli bir oranının “ilk iki yılda” cezaevine tekrar döndüğü, iki yıldan sonra cezaevine tekrar dönme oranlarında azalma görüldüğü belirtilmektedir. Cezaevi deneyimi sonrası en az iki yıl boyunca herhangi bir suç faaliyeti içerisinde yer almamış olan bireylerin suçu terk ettikleri ve önemli ölçüde toplumsal entegrasyonlarının sağlanmış olduğu varsayılmıştır.

Eski hükümlülüğün niteliği ve içeriği oldukça geniş ve çok boyutludur. Bu nitelik, yaşamının bir döneminde bir suçtan kaynaklı olarak hüküm giymiş olan ve ceza infazı gerçekleştirildikten sonra cezaevinden çıkmış olan, farklı konumlardaki tüm aktörleri kapsamaktadır. Bu araştırma; son iki yıl içerisinde cezaevinden çıkmış, cezaevi tahliyesi üzerinden de en fazla dört yıl geçmiş olan, Diyarbakır ilinde ikamet eden, 18 yaş üstü bireyler ile sınırlı tutulmuştur.

2.7. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada veri toplama tekniği olarak görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler, nitel araştırmalarda birincil veri toplama tekniğinin başında gelmektedir. Görüşme tekniğinin üç türü bulunmaktadır. Bunlar; yapılandırılmış görüşme, yapılandırılmamış görüşme ve yarı yapılandırılmış görüşmedir. Ayrıca Patton; resmi olmayan sohbet, görüşme rehberi, standartlaştırılmış açık veya

kapalı uçlu, sabit yanıtı olmak üzere dört görüşme türünden bahsetmiştir (Qu ve Dumay, 2011: 238; Patton, 2015).

Nitel veri toplama araçlarından olan görüşme; hazırlanan plana, soruların formatına, görüşme sürecinin ilerleyişine göre kendi içerisinde çeşitli türlere ayrılmaktadır. Görüşme; önceden belirlenmiş bir yerde karşılıklı deneyim paylaşımını, katılım sağlayan kişiye sorular sormayı, onu gerektiğinde dinlemeyi, onunla ilgilenmeyi ve görüşme esnasında dile getirilenleri ve görüşme ile ilgili ayrıntıları kayıt altına almayı kapsamaktadır (Neuman, 2016: 587).

Suçluluğun terk edilmesinde etkili olan faktörlerin ortaya çıkarılması oldukça önem arz etmektedir. Burada eski hükümlülerin özellikle sosyal serüvenlerine ilişkin dile getirecekleri hususlar, onların suçluluk durumlarının anlaşılmasında oldukça önemlidir. Bu anlamda suçun ortaya çıkışını veya tekrar edilmesini engelleyen unsurlar ve eski hükümlülerin cezaevi deneyimi sonrasında suç faaliyetlerini terk etmelerini sağlayan dinamikler ile ilgili daha geniş ve kapsamlı bilgilerin elde edilmesinin, eski hükümlülerle karşılıklı yapılabilecek nitel görüşmelerle mümkün olabileceği düşünülmüştür.

Bu bağlamda çalışmada ilgilenilen ve veri toplama esnasında kullanılmış olan veri toplama aracı, görüşme türleri içerisinde yer alan yarı yapılandırılmış görüşme olmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin en belirgin olarak söylenilebilecek özelliği, görüşmecinin önceden hazırlanmış olduğu soruları sormasıyla birlikte duruma göre sorular konusunda daha ayrıntılı bilgi edinebilmek için ek sorular sorma özgürlüğüne sahip olmasıdır. Aynı zamanda soruların ve konu içeriklerinin önemlilik ve öncelik sırasına konulması da zorunlu değildir. Görüşmeyi gerçekleştiren araştırmacı; görüşme esnasında sorulacak soruların yapısını, sırasını ve muhtemel ek soruları belirleyebilmekte ayrıca sohbet tarzında bir yöntem uygulayabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Yarı yapılandırılmış görüşme, araştırmacının daha önceden belirlediği veya görüşmenin gidişatına göre yeni sorular sorabildiği bir veri toplama yöntemidir. Araştırmacı böylelikle çalışmanın ana temasına bağlı kalarak içeriğinde çeşitli değişiklikler gerçekleştirerek araştırmaya devam edebilmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşme, karşılıklı soru-cevap şeklinde veya fikir alışverişi havasında gerçekleşebilmektedir. Tek kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirileceği gibi birden fazla kişi ile de bu görüşme yöntemi uygulanabilmektedir. (Güler vd., 2015: 115-116). Yarı yapılandırılmış görüşmede hazırlanan sorular, soruların yönlendirildiği bireylerin hayata ilişkin anlamlandırmalarını saptamaya yönelik sorulardır. Araştırmacı, görüşme gerçekleştirilen kişinin bakış açısını dikkate alarak saptanacak olguları anlamlandırmaktadır. Bu doğrultuda araştırmacı; daha önceden ortaya konan planlama dışına çıkabilmekte, dilin seviyesini değiştirebilmekte, görüşme seyrine göre planda olmayan sorular sorabilmektedir (Berg ve Lune, 2015: 135-139). Yani araştırmacı gidişata göre görüşme sürecinde spontane sorular sorabilmektedir ki bu durum bahsedilen görüşme türünün güçlü yönü olarak belirtilmektedir. Güçlü yönü bu iken zayıf yönü ise elde edilen verilerin bir yapıdan veya kalıptan yoksun olması ve hayati soruların cevapsız kalabilme ihtimalini içermesidir (Patton, 2015). Tüm bunlar göz önünde bulundurularak yarı yapılandırılmış görüşme yönteminin bu çalışma için en uygun teknik olduğu düşünülmüştür. Suçu terk eden katılımcılar için görüşme soruları araştırma sorularıyla ilgili olacak şekilde geliştirilmiş ve katılımcılara uygulanmıştır. Bahsedilen bu sorular Ek 2'de yer almaktadır.

Çalışmanın veri toplama sürecinde tüm görüşmeler araştırmacı tarafından gerçekleştirilip kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler; katılımcıların tercihlerine bağlı olarak uygun olarak nitelendirilebilecek yerlerde ve yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin süresi, her bir katılımcı için yaklaşık 60-90 dakika arasında değişkenlik arz etmiştir. Görüşmeler için katılımcılarla önceden

plan ve hazırlık yapılmış, kendilerine yakınlık kurulmaya çalışılmış ve rahat olabilmeleri için kendilerine öncesinde ve sonrasında yeterli zaman tanınmıştır. Katılımcılara görüşmenin nasıl yapılacağı açıklanarak görüşme süreci tanıtılmıştır. Katılımın gönüllülük esasına dayandığı ve gizliliğin korunacağına dair bilgilendirmeler, görüşmeye başlamadan önce yinelenmiştir. Katılımcıların gönüllü katılım formunu (Bkz. Ek 3) onaylamaları ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Nitel görüşmelerde kendisiyle görüşülen katılımcının gerçek sözlerini yakalamak oldukça önem arz etmektedir. Bu anlamda görüşmelerin kelimesi kelimesine transkriptlere aktarılması için alınacak ses kaydı, araştırmacının önemli ifadeleri kaçırmamasını sağlar (Patton, 2015). Bundan dolayı verilerin analizi aşamasında hatasız bir kodlama yapılabilmesi için her görüşme, ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Görüşmelerin ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınabilmesi için katılımcıdan önceden izin alınmış ve aynı zamanda kaydın herhangi bir zamanda durdurulabileceği katılımcıya belirtilmiştir. Görüşme esnasında önemli bilgilerin yakalanabilmesi için ayrıca ek notlar alınmıştır. Bundan ayrı olarak görüşme tamamlandığında araştırmanın güvenilirlik ve geçerliliği açısından katılımcılara daha sonra teyit için araştırmacı tarafından dönüş yapılabileceği bilgisi de verilmiştir.

Görüşmeler; araştırmanın birincil veri kaynağı iken görüşmeler esnasında gerçekleştirilen gözlem, ikincil veri toplama tekniği olarak kullanılmıştır. Nitekim görüşmeler esnasında gerçekleştirilen gözlemler üzerine düşünmenin araştırmanın bütünlüğünü desteklemek açısından önem arz ettiği bilinmektedir (Patton, 2015). Bu anlamda görüşmenin gerçekleştirildiği ortam, katılımcıların hal ve hareketleri, görüşmeci ve katılımcı etkileşimi, sorulan sorulara tepkiler gibi çeşitli gözlemler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler esnasında dikkate değer görülen gözlemler, bulgular kısmı içerisinde yer alan katılımcı anlatımlarında paranteze alınarak işlenmiştir.

Araştırmalarda araştırmacının üstlendiği rol de önemli bir faktördür. Bu doğrultuda araştırmacının üstlenebileceği dört potansiyel rol bulunmaktadır. Bunlardan ilki, gözlem yapılırken araştırmacının katılımcılarla tam bir etkileşimde olduğu model olan tam katılımcı modeldir. İkincisi, gözlem yapılarak veri toplamaya katılma sürecini içeren gözlemci olarak katılımcı modelidir. Üçüncüsü, katılımcılarla doğrudan etkileşim olmadan uzaktan gerçekleştirilen, katılımcı olmayan gözlemci modelidir. Son olarak katılımcıların araştırmacının orada olmadığını bilerek gerçekleştirilen tam gözlemci modelidir (Creswell, 2013). Bu çalışmada araştırmacı tarafından ikinci model yani gözlemci olarak katılımcı rolü üstlenilip veri toplama aşaması gerçekleştirilmiştir. Yani araştırmacı hem görüşme gerçekleştirmiş hem görüşme soruları aracılığıyla veri toplamış hem de gözlemlene sonucunu kayda değer bilgileri not almıştır. Bu anlamda çalışmadaki veriler; yarı yapılandırılmış görüşme sorularına verilen anlatı yanıtlarını ve araştırma katılımcılarının önemli olarak değerlendirilebilecek görünüş, dil, jest ve mimiklerinin gözlemlenmesini içermektedir.

Araştırmanın genel problemi çerçevesinde görüşmeci tarafından araştırma konusuyla ilgili olarak ulusal ve yabancı literatür taraması gerçekleştirilmiş, bunun sonucunda toplamda 49 sorudan ve 7 başlıktan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu (Bkz. Ek 2) hazırlanmıştır. Bu doğrultuda hazırlanan soruların araştırmanın genel konusuna ve amacına uygunluğuna, açık ve doğrudan anlaşılabilen sorular olmasına oldukça önem verilmiştir. Bahsedilen yarı yapılandırılmış görüşme formu, ilk etapta 2021 yılının Aralık ayında, Diyarbakır ilinde, toplamda üç eski hükümlü ile pilot görüşmede kullanılmış ve daha sonra belirlenen araştırma grubunun tümüne uygulanmıştır.

Araştırmanın temel amacı göz önünde bulundurularak yarı yapılandırılmış nitel görüşmeler yoluyla toplanan verileri kullanarak keşfedici bir fenomenolojik çalışma yürütülmüştür. Bu anlamda hazırlanan görüşme soruları, ele alınan fenomeni sorgulamaya rehberlik etmiştir. Hazırlanan yarı

yapılandırılmış görüşme formundaki temel sorular, aşağıdaki başlıklara göre düzenlenmiştir.

Bahsedilen başlıklar şu şekilde sıralanabilir:

1. Sosyal ve demografik özellikler
2. Suç geçmişi ile ilgili bilgiler
3. Cezaevi öncesi ile ilgili bilgiler
4. Suç ile ilgili bilgiler-düşünceler ve suç algısı
5. Cezaevi deneyimi ile ilgili bilgiler
6. Cezaevi sonrası dönem ve toplumsal entegrasyon deneyimi ile ilgili bilgiler
7. Suçu nasıl terk ettikleri ve topluma nasıl adapte olduklarına ilişkin bilgiler

Bu başlıklar arasından özellikle 7. başlık ve bu başlığa bağlı sorularla katılımcılardan araştırmanın temel amacı ve hedefi doğrultusunda doğrudan cevaplar alınmıştır. Katılımcıların çoğu suçu terk etme ve topluma adapte olma süreçlerinde etkili olan dinamikleri bu başlık ve başlığa bağlı sorular aracılığıyla detaylandırmışlardır. Bahsedilen başlığa bağlı olarak eski hükümlülerin suçu terk etmelerinde etkili olduğu varsayılan; aile/yakın çevre, arkadaş çevresi, istihdam olanakları, cezaevindeki rehabilitasyon programları, eğitim, yaş gibi faktörlere ilişkin sorular sorulmuştur.

Araştırmada hem örnekleme ulaşabilmek hem de gerekli görülen kısımlarda kullanılabilecek veriler ve bilgiler elde etmek için ayrıca Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nden son beş yıla ait olan ve denetimli serbestlikten yararlanan hükümlüler hakkında resmi yollardan bilgi istenmiş (16.04.2021/1262) olsa da bu istek karşılık bulmamıştır. İl müdürlüğünün Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü ile gerçekleştirdiği istişare sonucu aldığı dönüt doğrultusunda bireylere ait kişisel verilerin 5402 Sayılı Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu'nun 4. maddesi (1/b) gereğince paylaşılamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca hüküm giyilen suç türleriyle ilgili genel verilere Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı'na ait resmi internet adresinden ulaşılabilceği cevabı alınmıştır (Bkz. Ek 4).

Araştırma verilerinin toplanması aşaması, Fırat Üniversitesi yönetiminden 2021 yılında araştırmanın yürütülebileceğine dair "Etik Kurul Raporu" (Bkz. Ek 5) alınması ile başlamıştır. Böylelikle saha araştırması aşamasına geçilmiş, bu kapsamda elli bireyle yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere denetimli serbestlikten yararlanmış olanlar ile ilgili resmi makamlardan bilgi elde edilemediğinden tesadüfi olmayan (olasılığa dayalı olmayan) örnekleme yöntemlerinden amaca yönelik örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemleri birlikte kullanılarak örnekleme ulaşılmıştır.

Görüşme gerçekleştirilmiş olan kişilerin her şeyden önce görüşmenin gerçekleştirilmesi esnasında kendilerini daha rahat ve güven içerisinde hissetmelerini sağlayacak ortamın var olması için çaba gösterilmiştir. Eski hükümlülerle görüşme gerçekleştirildiği esnada, bilimsel etik kuralları çerçevesinde onları sorgulayıcı bir yaklaşımdan kaçınılmaya çalışılmıştır. Nitekim problemimize dair net bilgilerin alınıp işlenmesi ve araştırmanın güvenirliliğinin sağlanması adına örneklem grubunun güvenlerinin kazanılması bu aşamada hedef olarak belirlenmiştir. Bu nedenle görüşme gerçekleştirilmeden önce görüşmecinin kimliği ve araştırmanın hangi amaçla gerçekleştirildiği ile ilgili çeşitli bilgiler görüşülenlere aktarılmıştır. Görüşmeler gerçekleştirildiğinde belli bir çerçeveden hareket edilmiş olmakla birlikte genellikle görüşülenin aktardıklarına müdahale edilmemeye çalışılmıştır. Ayrıca gerçekleştirilen görüşme sürecinde görüşülenlere özel olarak görüşme içinde belirttikleri ve kullanılmasını, not alınmasını veya kayıt edilmesini istemedikleri konu başlıklarının olup olmadığı hususu kendilerine sorulmuş, çok özel olduğu ve kullanılmasına gerek duyulmadığı düşünülen bazı ifadeler çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Örneklem grubu içerisinde yer alan katılımcılarla görüşmelerin çoğu yüz yüze görüşme şeklinde gerçekleşmiş olmakla birlikte Covid-19 salgını nedeniyle örneklem içerisindeki iki katılımcı ile uzaktan görüntülü konuşma yoluyla iletişime geçilmiş ve veri toplama aşaması tamamlanmaya çalışılmıştır. Katılımcılarla gerçekleştirilen yüz yüze görüşmeler, genellikle görüşmeciyeye ait şahsi büroda ve görüşmenin sağlıklı gerçekleştirilebileceği çeşitli mekânlarda yapılmıştır. Görüşme esnasında elde edilen bilgilerin kaybedilmemesi ve daha sonradan gerçekleştirilecek veri analizinin sağlıklı gerçekleştirilebilmesi için katılımcılardan da izin alınarak ses kaydetme cihazıyla veya not alınarak görüşme kayıt altına alınmıştır. Çalışmada görüşme yapılacak eski hükümlülerin anlatımlarına yer verildiği yerlerde görüşme içeriğinin hangi katılımcıya ait olduğunun belli olması ve mahremiyetin korunabilmesi adına deneklere belirli bir sıralama dâhilinde kodlar verilmiştir. Çalışmanın bulgular kısmında yer alan anlatımları dile getiren katılımcıların sosyo-demografik ve kriminolojik durumlarının bir bütünlük içerisinde değerlendirilebilmesi için anlatımlardan hemen sonra katılımcıya verilen kod, katılımcının yaşı ve katılımcının hüküm giydiği suçlar birlikte verilmiştir.

2.8. Verilerin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilen veriler ile temalar, kategoriler ve alt kategoriler oluşturulmuştur. Bu doğrultuda verilerin analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında suçu terk etme ve topluma adapte olma süreciyle ilişkili; aile desteği, cezaevi ve ceza, istihdam, din ve maneviyat, sosyal çevre, yaş, motivasyon ve kararlılık, eğitim ve bilinçlenme, cezaevi iyileştirme ve topluma yeniden kazandırma faaliyetleri, uyuşturucu bağımlılığının azalması ve denetimli serbestlik olmak üzere toplamda on bir tema oluşturulmuştur. Çalışmada temalara bağlı olarak çocuk sahibi olmak, evlenmek vs. gibi alt temalar veya alt kategoriler oluşturulmuş ve çalışmanın bulgular kısmında bu temalar ve alt temalar, düzenlenmiş olan kodlar aracılığıyla detaylandırılmış ve ayrıca tartışılmıştır. Cümle ve paragraf bazlı olarak verilerin kodlanması, araştırmacı tarafından titizlikle gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi gerçekleştirildiğinde katılımcının verdiği cevaplar kayıt altına alınmış ayrıca daha önce de belirtildiği üzere gözlem sonucu katılımcı ile ilgili önemli görülen kısımlar paranteze alma yöntemi kullanılarak bulgular kısmında işlenmiştir. Bu da verilere müdahale etmeden verileri destekleme olanağı sunmuştur. Ayrıca araştırma sınırlılığında da belirtildiği üzere paranteze alma işlemi veya görüşme esnasında çeşitli notların alınması araştırmacının potansiyel yanlılığını ve önyargılarını azaltmıştır.

Araştırma sürecine detaylı literatür taraması ve veri toplama araçlarının geliştirilmesi ile başlanmıştır. Araştırmaya uygulamaların yapılması veya görüşmelerin gerçekleştirilmesiyle devam edilmiştir. Nihayetinde verilerin analiz edilmesi ve yorumlanması ile birlikte tez yazımı tamamlanmıştır. Etik kurul kararı (Bkz. Ek 5) alındıktan sonra 2022 yılının başlarında ilk katılımcılarla Diyarbakır ilinde ikamet eden eski hükümlü olan tanıdık kişiler aracılığıyla yüz yüze görüşülmüştür. Görüşülen kişilere araştırmanın konusu ve amacı hakkında bilgilendirmeler yapıldıktan sonra oluşan güvene istinaden de kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak diğer katılımcılara ulaşılmış ve görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın uygulama aşaması yaklaşık bir yıllık sürede tamamlanmıştır. 2022 yılının başlarında veri toplama araçları geliştirilmiş ve görüşmelere başlanmıştır. Çalışma verilerin analiz edilmesi ve yorumlanması aşaması ile tez metninin yazılmasına 2023 yılının ortalarından itibaren başlanmış ve 2024 yılının başlarında tez süreci tamamlanmıştır.

3. ARAŞTIRMA LİTERATÜRÜ

Ülkemizde suçu terk etme konusundaki literatür incelendiğinde, eski suçluların suçu terk etme nedenleri veya başarılı toplumsal entegrasyon süreci hakkında çok kapsamlı çalışmaların olmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum sadece eski hükümlülük, suçu terk etme nedenleri veya başarılı toplumsal entegrasyon ile ilgili değildir. Genel itibariyle Türkiye’de suç alanında yapılan çalışmaların gelişmiş ülkelere kıyasla çok yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle eski hükümlülerin suçu terk etme nedenleri konusunda ciddi bir araştırma eksikliğinin var olduğu göze çarpmaktadır.

Türkiye’de suçluların sosyal ve demografik özellikleri, suçun ortaya çıkmasında etkili unsurlar, suç faaliyetinin önlenbilmesinin sağlanması, suçluluk durumunun tekrarlanmasının nedenleri, eski hükümlülerin sosyal dışlanmaya maruz kalmaları, suçluluk ve bunun yarattığı dezavantajlılık ve eski hükümlülerin işgücüne katılımları gibi belirli konularda bazı çalışmalar yapılmıştır. Literatür incelendiğinde eski hükümlülerle ilgili olarak ortaya konan araştırmalar genellikle işgücü piyasası politikaları, çalışma yaşamındaki önyargılar, insan kaynakları yönetimi, damgalanma algısı ve damgalanmayla başa çıkma potansiyelleri, işveren bakış açısının irdelenmesi gibi çeşitli konular çerçevesinde gerçekleştirildiği söylenebilir. Bununla birlikte suçluluğun nedenleri, önlenmesi ve tekrarlanması temalı sosyolojik ve kriminolojik çalışmalara da ulaşmak mümkündür (Şahin, 2001; Kızmaz, 2006; Yakışır, 2006; Göçoğlu, 2015; Bacaksız, 2015; Toper, 2016; Arslanoğlu, 2016; Erusta, 2016; Çakır, 2017; Türkmen, 2017; Timurturkan vd., 2017; Gençtürk, 2019; Savaş ve Eryalçın, 2020; Sönmez, 2021; Gökçen, 2021). Fakat suçluluğun terk edilmesinin altında yatan nedenlerin incelendiği, başarılı toplumsal entegrasyonun gerçekleşmesi sürecinin irdelendiği çok az çalışma bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile daha önce hüküm giymiş ve hükümlülük durumu sona ermiş olanların suçu terk etmeleri veya suçtan uzak durmaları konusu ihmal edilmiştir. Bu açıdan çalışmanın alana, özellikle sosyolojik alana katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Burada ilkin genel olarak suç literatüründe; suçu terk etme, eski hükümlüler ve cezaevi deneyimleri hakkında yapılmış olan bazı önemli araştırmalar verilecektir. Akabinde ülkemizde araştırma konusuna yakın olarak yapılmış bazı araştırmalardan söz edilecektir.

Literatürde suçu terk etme ile ilgili ilk çalışmalar arasında Sheldon Glueck ve Eleanor Glueck’e ait “*Unraveling Juvenile Delinquency*” adlı çalışma bulunmaktadır. Araştırmacılar 1939 yılında, ABD’de, 10-17 yaş aralığındaki 500 birey ile gerçekleştirdikleri suçluluğa dair geniş perspektifli çalışmalarında, genç suçluların yaşlandıkça ve daha olgun hale geldikçe suç faaliyetlerini terk ettiklerini tespit etmişlerdir. Onlara göre yaşlanma, suçu terk etme sürecinde çok önemli bir faktördür. Ayrıca yaştan bağımsız olarak bireyin olgunlaşmasının da suç davranışını değiştirecek bir etki oluşturduğunu belirtmişlerdir. Fakat araştırmacılar olgunlaşma kavramının tam olarak neyi karşıladığını ortaya koymamışlardır. Buna rağmen araştırma, suçu terk etme sürecinde olgunlaşma ve yaş faktörünü işleyen çalışmalara ve diğer suçu terk etmeye dair çalışmalara öncülük yapmıştır (Glueck ve Glueck, 1950’den akt. Schwartz vd., 2019). Daha sonraki süreçte, Glueck çiftinin araştırmalarından esinlenen çok sayıda araştırmacı, suçu terk etme sürecini açıklamaya yönelmiş, süreç üzerinde etkili olabilecek çok sayıda yapısal, sosyal veya bireysel faktörleri çalışmalarında analize tabi tutmuşlardır.

Suçtu terk etme konusundaki ilk çalışmaların çoğu, ABD’nin Philadelphia ve Pennsylvania eyaletlerinde gerçekleştirilmiştir. Wolfgang ve meslektaşları (1972), ABD’de, 1945 yılında doğan çocukları “*Delinquency in a Birth Cohort*” adlı çalışmalarında örneklem olarak belirleyip

incelemeye tabi tutmuşlardır. Wolfgang ve meslektaşlarının yaptıkları çalışmanın önemi, suçu terk etmeyi tanımlamak için ilk kez “desistance” yani “suçu terk etme/suçtan vazgeçme” kavramını kullanmış olmalarında yatmaktadır. Araştırmacılar, temel anlamda suçluluğun 16 yaşında zirve yaptığını tespit etmişlerdir. Bu ilk çalışmalarından sonra Wolfgang ve meslektaşları, yaklaşık 15 yıl sonra suçluluk sürecini daha geniş bir perspektifle ve daha sistemli bir şekilde analiz etmişlerdir. Yeni çalışmalarında araştırmacılar, eski araştırma sonuçlarını doğrulayan bir şekilde suç oranlarında

16 yaşından sonra keskin bir düşüş yaşandığını tekrar ortaya koymuşlardır. Örneklem grubu içerisinde yer alan bireylerin, yetişkinlik dönemine girdikten sonra (yavaş ve zikzaklı bir görünüm sergileyerek de olsa) istikrarlı bir şekilde suç oranlarında düşüşün gerçekleştiğini tespit etmişlerdir.

Wolfgang ve meslektaşları ile birlikte suçu terk etme kavramının çalışmalarda kullanılmaya başlanmasıyla Richard Jenkins ve Waln Brown (1988), suçluluğun terk edilmesi süreci ile ilgili olarak “*The Abandonment of Delinquent Behavior*” adlı bir kitabı kaleme almışlardır. Bu çalışmada onlar, eski suçluların suçluluğun üstesinden gelmeyi, suçu terk etmelerini anlamayı amaçlamışlardır. Araştırmacılar burada ergenlikten sonra suçun azalmasının nedenlerini özel olarak incelemişlerdir. Bu araştırmanın önemi, suçu terk etme süreciyle ilgili olarak kendinden önceki çalışmalara kıyasla daha geniş bir perspektifi ortaya koymasıdır. Bununla birlikte daha sonra konu ile ilgili olarak çalışma gerçekleştirecek araştırmacılara suçluluk sürecini bir dizi bağlantılı ancak farklı geçişler olarak kavramsallaştırmalarını önermişlerdir. Bu öneri, daha sonraki yıllarda suçu terk etme araştırmaları için önemli bir bağlam sağlayacak olan yaşam seyri ve gelişimsel kriminolojinin ortaya çıkışına temel olmuştur (Jenkins ve Brown, 1988’den akt. Rocque ve Slivken, 2019).

Suçlu terk etme literatüründe çokça karşılaşılan araştırmalardan biri Sampson ve Laub’a (1993) tarafından gerçekleştirilmiş araştırmalardır. Araştırmacılar, Glueck ve Glueck (1950’den akt. Schwartz vd., 2019) tarafından yapılan araştırmaların verilerini, suçluluğun sürekliliğini ve değişimini anlamak için tekrar analiz etmişlerdir. “*Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life*” adlı çalışmada araştırmacılar, suçu terk etme sürecinde istihdam, evlilik, çocuk sahibi olma, askerlik hizmeti gibi faktörlerin etkili olduğunu belirlemişlerdir. Araştırmacıların genel anlamda elde ettikleri bulgu, suçun terk edilişi sürecinde olgunlaşma ile birlikte meydana gelip bireyin dışında var olan olaylar veya etkileşimlerin etkili olduğudur. Bu birey dışı faktörler, özellikle birey ile toplum arasında olumlu sosyal bağlar yaratmaktadır. Bu olumlu sosyal bağlar ise birey için bir dönüm noktası haline gelerek bireyin suçu terk etmesinde katalizör görevi üstlenmektedir. Sampson ve Laub, 2003 yılında bir takip çalışması da gerçekleştirmişlerdir. Örneklem grubu içerisinde yer alan ve Glueck çiftinin kullandıkları deneklerden oluşan 52 erkeği, 70’li yaşlarına kadar takip etmişlerdir. Araştırmacılar; bu çalışmalarında erkeklerin hayatlarının gidişatını ve suçluluk durumlarını, temelde sosyal güçlerin belirlemesinden ziyade bireylerin kasıtlı bir şekilde, farkında olarak veya motive olarak alınan kararlarının genellikle suçu terk etmeye yol açtığını bulmuşlardır. Yani onlara göre bireyler, içerisinde bulundukları suçluluk durumundan çıkmak için bilinçlilikle ve farkındalıkla bir çaba göstermişlerdir. Bir anlamda onlara göre bireyleri suçluluktan uzaklaştıran kendi bilinçli çabaları olmuştur.

Sampson ve Laub’a (1993) ait araştırma suçluluk ile ilgili hem sürekliliği hem de değişimi anlamak açısından oldukça önemli bir çerçeve sunduğu için önem arz etmektedir. Fakat bu araştırmanın aynı zamanda sınırlılıkları da bulunmaktadır. İlk sınırlılık, araştırmanın örneklemini ilgilidir. Araştırmada yer alan örneklemin tamamen 1950’lerde yaşamış erkek suçlulardan oluşması (Glueck ve Glueck’in çalışmasına ait örneklem) bu araştırmanın sınırlılığını ortaya koymaktadır. Araştırmada kadın, azınlık gruplar veya çağdaş sosyal ortam eksikliği nedeniyle sınırlılık arz ettiği

ileri sürülmüştür. Bir diğer sınırlılık ise araştırmanın genelleme yapabilme özelliğinin tartışmalı olmasıdır. Her ne kadar kendileri elde ettikleri sonuçların genellenebilir olduğunu vurgulamış olsalar da bu durum tartışmalıdır (Giordano vd., 2002: 991).

Giordano ve meslektaşları (2002), 1982 ve 1995 yılında yaptıkları çalışmada (katılımcılarla derinlemesine görüşme yapma ve takip çalışmasında), bireylerin suçu terk etme süreçlerini ve suçluluktan suçsuzluğa doğru değişim süreçlerinin nasıl gerçekleştiğini ortaya koymaya çalışmışlardır. “*Gender, Crime and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation*” adlı eserlerinde yazarlar; tümü ABD’de yaşayan, farklı etnik kökenlere sahip olan hem erkeklerden hem de kadınlardan oluşan bir örneklem üzerinde çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada katılımcıların %48’i beyaz, %37’si beyaz olmayan; 109’u kadın, 101’i ise erkeklerden oluşmuştur. Çalışmalarında temel bulgu olarak suçu terk etme sürecinin bilişsel kodlar barındırdığı ve bu bilişsel kod değişiminin davranış değişikliğini açıklamada önem arz ettiği tespit edilmiştir. Esas olarak Giordano ve meslektaşlarının çalışması, Laub ve Sampson’ın (1993) teorisindeki örneklem sınırlamalarını ele alarak ayrıca test etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda yazarlar, Sampson ve Laub’un (1993) elde ettikleri bulguları teyit etmekle birlikte suçu terk etme sürecinde yalnızca dış faktörlerin etkili olmadığını vurgulamışlardır. Araştırmacılara göre sosyal fırsatlar veya yapısal faktörler değişim için bir katalizör etkisi oluşturmaktadır. Fakat burada bir bireyin fırsatlara veya faktörlere doğru nasıl hareket ettiğinin de suçu terk etmeyi anlamada çok önem arz ettiğini belirtmişlerdir. Ayrıca araştırmacılar, suçu terk etme sürecinde “değişim için kancalar” olarak adlandırılan sosyal faktörleri araştırmış; neticede evliliğin, çocuk sahibi olmanın ve dindarlığın bu alanda önemli etkiler yarattığını saptamışlardır.

Burnett ve Maruna (2004), “*So ‘Prison Works’, does it? The Criminal Careers of 130 Men Released from Prison under Home Secretary, Michael Howard*” çalışmalarında suçu terk etme sürecinde etkili olan sosyal veya yapısal faktörlere odaklanmış, bireylerin sosyal faktörlerdeki değişimleri nasıl anlamlandırdıkları ile ilgilenmişlerdir. Araştırmacılar, 1992 yılında ortaya koydukları çalışmayı 1994 ve 2004 yıllarında tekrar gerçekleştirerek süreci izlemeye devam etmişlerdir. İlk araştırmanın örneklemini; Birleşik Krallık’ta yaşayan ve cezaevinden tahliye olmalarına çok az bir zaman kalmış, mal varlığına karşı suçlarından (örneğin hırsızlık, yağma vs. gibi suçlar) dolayı cezaevinde bulunan 130 erkek bireyden oluşmaktadır. Araştırmacılar; suçluların önceki sabıka kayıtlarının, istidama katılmanın, uyuşturucu kullanma durumunun ve medeni hal gibi toplumsal koşulların suçluluk durumunu belirleyen koşullar olduğunu tespit etmişlerdir. Bununla beraber tekrar suç işleme olasılığının kısmen de olsa bireysel veya içsel faktörlere bağlı olabileceğini de eklemişlerdir. Yani onlara göre sosyal faktörler haricinde bireylerin sahip olduğu umut ve öz yeterlilik düzeyleri, suçu terk etme üzerinde etkili olabilmektedir. Bireye ait içsel faktörler, birey cezaevinden çıktıktan sonra var olan koşullardan etkilenmektedir. Öyle ki cezaevi sonrası kötü koşulların, bireyin suçu terk etmeye dair iyimserliğini de azalttığı, motive olma sürecini olumsuz anlamda etkilediği tespit edilmiştir.

Burnett’ten bağımsız olarak Maruna, 2001 yılında ayrıca “*Making Good: How Ex-convicts Reform and Rebuild their Lives*” adlı bir çalışma yürütmüştür. Maruna, bu çalışmasında suçu terk etme sürecinin fenomenolojik yönlerini ve eski hükümlülerin suçu terk etme sürecine yardımcı olan bilişsel durumu serimlemeye çalışmıştır. Araştırmacı; 55 erkek, 10 kadın olmak üzere toplamda 65 katılımcı ile çalışmıştır. Araştırmacının bu örneklemini içerisinde bir grup suçu terk edenlerden oluşturuyorken diğer grup ise suç işlemekte ısrar edenlerden oluşmaktadır. Çalışmada örnekleme yer alan bireylerin yapısal engeller karşısında suçu terk etme sürecini nasıl devam ettirebildiklerine

odaklanılmıştır. Çalışmada suçu terk eden katılımcılar, ceza ve yargılama sisteminde karmaşa içinde geçmiş suçluluk sürecinin, eski hükümlülerin geçmişlerini anlamlandırmalarında ve geleceklerini kurtarmalarında etkili olduğunu belirtmişlerdir. Yani katılımcılara göre önceki suçluluk deneyiminin kişiler için daha anlamlı hale getirilmesi, hatırlanması, üzerinde düşünülmesi suçu terk etme üzerinde etkili olmaktadır. Suçu terk eden katılımcılara göre suçu ortaya çıkaran ve suçun tekrarını sağlayan temel dinamikler çevresel kökenlidir. Fakat katılımcılar aynı zamanda engellerin üstesinden gelme noktasında kontrol sahibi olduklarını ve geleceklerinden sorumlu olduklarını belirtmişlerdir. Araştırmacıya göre suçu terk etme başarısı, bireyi geçmişinde var olan sorunlara sürükleyen dışsal faktörlerin ortadan kalkması, bireyin (suçluluktan uzak) “ben”liğinin yeniden inşası, bireylerin gelecekleri üzerinde kontrol etme gücü ve özerkliğine sahip olmaları ile gerçekleşebilmektedir.

Bu alanda yapılmış bir diğer çalışma, Bottoms ve Shapland'ın (2011) hem nitel hem de nicel yöntemleri birleştiren geniş perspektifli çalışmalarıdır. “*Steps Towards Desistance Among Male Young Adult Recidivists*” adlı çalışmalarında araştırmacılar, sürekli olarak suç işlemeye devam eden genç bireyleri örneklem olarak belirlemişlerdir. Araştırmacılar, örneklem grubunun özellikle yirmili yaşların başında olmasına dikkat etmişlerdir. Bunun gerekçesi olarak da suç işleme yoğunluğunun bu yaşlarda artması olarak gösterilmiştir. Bahsedilen özelliklere sahip örneklem izlenerek suç işlemede azalma olduğu dönemlerde suçu azaltan kişisel veya sosyal nedenlerin gözlemlenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda Birleşik Krallık'ta yaşayan 113 erkek katılımcı ile 9-12 aylık aralıklarla dört görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında temel bulgu, suçu terk etmenin birdenbire değil de tedrici bir şekilde gerçekleştiği ve zamanla birçok sayıda suçlunun suç işleme sıklığında azalma yaşandığıdır. Araştırmacılar, maddi anlamda yaşanan zorlukların ve suçluluğa sürükleyen duygusal etkenlerin suçu terk etme önündeki başlıca engeller olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca Bottoms ve Shapland çalışmalarında (Giordano vd., 2002; Burnett ve Maruna, 2004) kişinin var olan koşullarına dair algılarının ve öz yeterliliklerinin suçu terk etme ile ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Farrall ve meslektaşları (2014), İngiltere ve Galler'de yaşayan ve denetimli serbestlikten yararlanan toplamda 200 erkek ve kadın ile görüşme gerçekleştirerek, suçu terk etme süreci ve bu süreci devam ettirebilmek ile ilgili olarak altı görüşme taraması yaparak çok kapsamlı nitel ve nicel bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. “*Criminal Careers in Transition: The Social Context of Desistance from Crime*” adlı bu araştırma, suçu terk etme sürecinde hem sosyal yapıların etkisini hem de suçluluk sürecinde bireyin rolünü keşfetmeye yönelmiştir. Çalışma, bireylerin yaşamlarının geçmişlerindeki koşullar, geleceklerinde oluşması muhtemel fırsatlar ve sosyal politika unsurları tarafından şekillendiğini ortaya koymuştur. Araştırmacılar, sosyal alanda suçluluktan uzak bir kimliğin varlığının kişinin suçluluğu terk etme sürecini etkilediğini savunmuşlardır. Onlara göre hem bireyin içsel durumu hem de daha geniş bir perspektifte sosyal faktörler suçu terk etme sürecinde şekillendirici ve belirleyici rol almaktadır.

Suçu terk etme süreci ile ilişkilendirilebilecek yukarıda da değinilen temel çalışmalar haricinde ayrıca çeşitli ülkelerde ortaya konmuş başka çalışmalar da bulunmaktadır. Burada ilk etapta uluslararası çalışmalara değinilecek daha sonraki aşamada tamamen suçu terk etme süreciyle ilgili olmasa da bu çalışma açısından değerlendirme gören bazı ulusal çalışmalardan bahsedilecektir.

Sommers ve meslektaşlarının (1994) 30 kadın katılımcıyla gerçekleştirdikleri “*Getting out of the Life: Crime Desistance by Female Street Offenders*” adlı nitel bir araştırmaları bulunmaktadır. Katılımcılardan bazıları yaşamlarında var olan suçluluk durumunu problemlili bir durum olarak görmekte ve suç faaliyetlerinden uzaklaşabilmekte iken bazıları ise yaşamlarında değişimin gerekli

olduğuna ve suçluluktan uzak önceki yaşamlarını tekrar keşfetmeleri gerektiğine inanmaktadır. Katılımcılardan çoğu yaş veya olgunlaşmayı suçu terk etme sürecinde önemli faktörler olarak görmektedirler. Ayrıca katılımcılardan bazıları yeniden suç işlemeleri durumunda yakalanabilme ve bu durumda daha uzun hapis cezası alabilme korkusundan dolayı suçlardan uzak durduklarını belirtmişlerdir. Özetle bu çalışma, suçu terk etme sürecinde bireylerin yaşlarının ilerlemesi ve uzun hapis cezası alma korkusu nedenlerinden dolayı suçluluktan uzak durduklarını saptamıştır.

Horney ve meslektaşları (1995), mükerrer suçlulardan oluşan bir örneklemden veri elde ederek ve yaşa göre derecelendirilmiş gayri resmi sosyal kontrol teorisi veya diğer ismi ile yaşam seyri teorisini temel alarak araştırma gerçekleştirmişlerdir. “*Criminal Careers in the Short-term: Intra-individual Variability in Crime and Its Relation to Local Life Circumstances*” adlı çalışmada üç yıllık bir dönem boyunca ve aydan aya örneklem grubundaki bireylerle ilgili değişiklikler analiz edilmiştir. Araştırma sonucu bireylerin suç işlememe dönemlerinin sistematik olarak evlilik, istihdam ve okul (eğitim) gibi geleneksel kurumlara bağlanma ile ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Yani onlara göre suçu terk etme sürecinde genel anlamda dışsal/sosyal faktörler etkili olmaktadır. Bireyler evlenerek, bir aile kurarak, bir işe girip çalışmaya başlayarak veya öğrenim seviyelerini yükselterek suçu terk etme başarısı gösterebilmektedirler.

Bir diğer çalışma, Abeling-Judge (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmadır. “*Examining The Impact and Changing Nature of Social Influences of Desistance from Crime and General Offending*” adlı doktora tezinde araştırmacı, farklı sosyal etkenlere ve ayrıca bu etkenlerin bireyin suçu terk etme sürecini nasıl etkilediğine odaklanmıştır. Bireyin sadece içsel düzeydeki etkileri üzerine kurulmuş araştırmaların eksikliğini vurgulayan çalışma, bireyin suç davranışının azalması veya suçu terk etmesi üzerinde etkili olabilecek dışsal veya sosyal faktörler üzerinde daha çok durmuştur. 1997 yılına ait “National Longitudinal Survey of Youth” verilerini kullanarak gerçekleştirilen araştırmada suç faaliyetleri ve tutuklamalar ile bunların sosyal bağlamı incelenmiştir. Bireyin suçluluk konusunda öz denetimi sağlayarak suçu terk etme başarısı göstermesinin nedeni bu çalışmada birer sosyal faktörler olarak evlilik ve istihdamda bulunmuştur. Çalışmada evliliğin suçluluk durumunu %31 oranında azalttığı; erkekler için bu oranın %25, kadınlar için ise %38 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bireyler için erkek olmanın, çocuk sahibi olmanın veya zor bir çocukluk dönemi geçirmiş olmanın suçluluktan tutuklanma olasılığını arttırabileceği belirtilmiştir. Birey, bağları güçlü ve istikrarlı bir ailede yaşıyorsa bu durum onun tutuklanma veya suç işleme olasılığını azaltabilmektedir. Kadınların istihdam edildiklerinde tutuklanma olasılıkları %13 azalmaktadır. Özetle temel anlamda bu çalışmada evlilik ve istihdamın suçu terk etmek isteyen herkes için çok önemli sosyal koşullar olduğu belirtilmiştir.

Calverley (2013), Londra’da yaşayan Bangladeşliler, Hintliler ve siyahi olan İngiltereli olanlar arasında suçu terk etme sürecinin dinamiklerini ortaya koymaya çalışmıştır. “*Cultures of Desistance: Rehabilitation, Reintegration and Ethnic Minorities*” adlı çalışma kapsamında suç işlemeye devam eden fakat bilinçli olarak suçu terk etmek için çabalayan toplamda 34 erkek ile görüşölmüştür. Sosyal veya yapısal faktörlerin suçu terk etme üzerinde nasıl bir etkide bulunduğunu saptama amacıyla olan çalışma ayrıca bu sürecin farklı etnik gruplar arasında nasıl bir değişiklik arz ettiği de ele almıştır. Çalışmada üzerinde durulan temel sosyal koşullar; ailenin, kültürel değerlerin, din ve istihdamın etkisi olmuştur. Temel bulgular, suçu terk etme sürecinde Bangladeşlilerin ve Hintlilerin ailelerinin önemli rol aldığı görölrken Britanyalılar için bu durum gözlemlenmemiştir. Aile desteği veya bağları suçu terk etme noktasında genel anlamda yarar sağlasa da bazen ters bir tepki yaratarak olumsuzluklara yol açabilmektedir. Genel anlamda farklı etnik gruplar arasında suçu terk etme süreci

kodlarının benzer olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmanın tek bir ülkede gerçekleştirilmiş olması ve tüm sosyal grupların aynı sosyal bağlam içerisinde değerlendirilmesi de çalışmanın sınırlılıkları arasında zikredilmiştir.

Bachman ve meslektaşları (2015) tarafından ABD'nin Delaware eyaletinde yaşayan, uyuşturucu suçundan dolayı hüküm giymiş ve cezaevinden tahliye olmuş bireylerin suçu terk etme süreçleri geniş bir çerçevede ele alınmıştır. “*Desistance for a Long-term Drug-involved Sample of Adult Offenders: The Importance of Identity Transformation*” adlı araştırmanın örneklemini, rastgele seçilen, tahliye olmadan 9 ay öncesinden cezaevindeyken kendisi ile görüşülen toplamda 1250 erkek ve kadından oluşmaktadır. Katılımcılar ile görüşmeler hem cezaevi sürecinde hem de cezaevi tahliyesi sonrası 6, 18, 42 ve 60. aylarda yeniden yapılmıştır. Nitel bir araştırma kapsamında bireylerle görüşen araştırmacılar, özellikle istihdam ve evliliğin suçu terk etme üzerinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Fakat katılımcılar istihdam ve evliliğin ancak birey değişime kendini adadıktan sonra suçu terk etme sürecinin sürdürülmesine yardımcı olan bir destek işlevi görebileceğini belirtmişlerdir. Yani bireyin bilişsel anlamda bu duruma motive olması, değişmeyi taahhüt etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Katılımcılardan elde edilen verilere göre suçu terk edebilmiş olan bireylerin %80'inin suçu terk ediş nedeni, bilişsel dönüşüm geçirmeleridir. Bunun tam tersi suç işlemeye devam edenlerin ise değişime hazır halde olmadıkları görülmüştür. Suç işlemeyi devam ettiren bireyler, suç işlemeye devam etmenin sonucunun ne olduğunun farkında olmuşlardır. Fakat buna rağmen suçluluk durumundan uzaklaşmakla pek ilgilenmediklerini ifade etmişlerdir. Yani suçu terk etmeyenlerin aslında bunu bilerek ve isteyerek yaptıkları, çalışma nezdinde ortaya konan önemli bir diğer tespit olmuştur.

Rodermond ve meslektaşları (2015) tarafından tamamen kadınlardan oluşan örneklemin suçu terk etme süreçlerine katkı sağlayan faktörlerin irdelenmesi için toplamda 44 nicel ve nitel araştırma incelemeye tabi tutulmuştur. Bu konudaki literatüre geniş bir perspektifle yaklaşılan “*Female Desistance: A Review of the Literature*” adlı bu çalışmada analiz için belirlenen çalışmalarda temel konuların, suçun azalması ve suçun terk edilmesi süreçleri olmasına özellikle dikkat edilmiştir. Çalışma neticesinde araştırmacılar istihdam olanağı, evlilik, bir partner ile kaliteli bir ilişkinin varlığı, bireyin çocuklarının olması, eğitim, aile desteği, dindarlık, suçtan uzak arkadaşlarla olumlu ilişkiler gibi unsurlar, bireysel motivasyon, değişimi gerçekleştirebilecek öz yeterlilik kabulü, olumlu ruh sağlığı, uyuşturucudan uzak kalma ve ekonomik anlamda bağımsızlık gibi faktörlerin suçu azaltmada ve suçu terk etmede etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Toplumsal entegrasyon süreci suçun terk edilişi üzerinde oldukça etkili olabilecek bir süreçtir. Ayrıca suçun terk edilişi ile ilgili araştırma gerçekleştirildiğinde toplumsal entegrasyon faktörü önemli olabilmektedir. Bu bağlamda toplumsal entegrasyon sürecinde eski hükümlülerin karşılaştıkları engeller üzerine ABD’de, Erstad (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmada bireylerin karşılaşılabileceği en önemli engelin, istihdam edilme ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu unsur, suçu terk etme veya yeniden suç işleme ile ilişkisi yüksek düzeyde olan bir faktördür. Çünkü işverenler daha önce cezaevi deneyimi olan bireyleri işe almayabilmektedirler. Cezaevinden tahliye olan bir birey, iş bulamadığı takdirde geçimini sağlayabilmek için veya para kazanabilmek için kanunlara uygun olmayan işlere başvurabilecektir. “*Life After Prison: 4 Barriers to Societal Reentry that Come with a Felony Conviction*” adlı çalışmada genel anlamda ABD’de cezaevinden çıkan bireyin istihdam problemi yaşadığına ve bu durumda oluşabilecek engellerin suçluluğa yol açabileceğine odaklanılmıştır. Dolayısıyla çalışmadan yola çıkarak suçu terk etme sürecinde eski hükümlü bireylerin istihdamının çok önemli bir faktör olduğu belirtilebilir.

Dufour ve meslektaşları (2015), Kanada’da yaşayan, suçu terk etmiş toplam 29 erkek ile yarı yapılandırılmış görüşme ile nitel bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. “*An Integrative Approach to Apprehend Desistance*” adlı çalışmalarında araştırmacılar; yaşları 21-70 arası olan, insanlara karşı, malvarlığına karşı suçlardan ve uyuşturucu suçundan dolayı hüküm giymiş bireylerden oluşan bir örneklem grubu üzerinde çalışmışlardır. Katılımcılar, 1-3 yıl arasında cezaevinde kalan ayrıca görüşme gerçekleştirilmeden önce 2-7 yıl arasında cezaevinden çıkmış olan ve suçu terk etmiş olan bireylerdir. Araştırmaya dair temel temalar kişisel ve sosyal değişim süreci, kaynaklara sınırlı erişim, suçu terk etme sürecinde sosyal sermaye gibi konular olmuştur. Araştırmacılar, bulgularında üç aşamalı suçu terk etme sürecinden bahsetmişlerdir. İlk aşama, suçu terk sürecinde başlangıç aşamasıdır. Bu aşamada birey suçu terk etme sürecini destekleyecek yapısal bir faktör olmadığında suçu terk etmeye girişemeyecektir. İkinci aşamayı, suçtan vazgeçmeyi arzulayan bireylerin suçluluktan uzak yeni kimliklerinin toplum tarafından onaylanması ve bunun kişiselleştirilmesi aşamasını oluşturmaktadır. Üçüncü aşama ise bireyin kendini topluma katkı sunan, kendisini suçlu olarak tanımlamayan bir noktaya taşıdığı aşamayı teşkil etmektedir. Özetle yapısal destek alan birey süreçle değişim temelinde kendisi için yeni bir kimlik oluşturmakta, bu yeni kimliğe dair toplumdan onay almakta ve bu kimliği gereği topluma katkı sunarak suçu terk etmeyi başarabilmektedir.

Suçu terk etme sürecinin değerlendirilmesinin yapıldığı Fox’a (2015) ait nitel bir çalışmada, cezaevinde uygulanan toplumsal entegrasyon programının etkisi incelenmektedir. ABD Vermont Ceza İnfaz Kurumunda bulunan hükümlülere yönelik uygulanan toplumsal entegrasyon programı olan “Destek ve Sorumluluk Çemberleri”nin, suçu terk etme üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. “*Theorizing Community Integration as Desistance-Promotion*” adlı çalışmasında Fox; 20 suçlu katılımcı, 9 toplumsal entegrasyon koordinatörü ve toplumsal entegrasyonu kolaylaştırmak için gönüllü faaliyet sergileyen 57 toplum gönüllüsü olmak üzere toplamda 86 birey ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirmiştir. Araştırmacı, bahsedilen programın başarısının nedenini, toplum gönüllüleri tarafından sağlanan iki temel desteğin işlevleriyle ilişkili bulmuştur. Bunlardan ilki, toplum gönüllülerinin bireyin cezaevinden tahliye edildikten sonra yaşayabilecekleri sosyal dışlanmayı ve sosyal izolasyonu azaltmış olmalarıdır. İkincisi ise toplum gönüllülerinin bireylerin damgalanmaktan veya etiketlenmekten kurtulma sürecine yardımcı olmaları neticesinde bireylerin suçluluktan uzaklaşarak yasalara uygun ve prososyal olan bir kimlik inşa etmeleridir. Buna göre program görevlileri suçun terk edilebilmesini sağlamak adına bireylere destek verecek, bireyler de bu doğrultuda yeni bir kimlik inşa edeceklerdir. Özetle araştırmada, suçu terk etme sürecinde bireylerin karşılaşabileceği sosyal damgalanma veya dışlanmayla nasıl baş edebilecekleri ve görevliler ile programların nitelikleri konusuna dikkat çekilmiştir.

Hallett ve McCoy (2015), 25 erkek katılımcıya ait yaşam öyküsü anlatılarının keşifsel bir analizini gerçekleştirmişlerdir. “*Religiously Motivated Desistance: An Exploratory Study*” adlı çalışmanın örneklem grubuna ait en önemli özelliklerin başında, suçu terk etme başarılarının arkasında Hristiyanlık dininin başarılı bir suçu terk etme kaynağı olarak gösterilmiş olması gelmektedir. Katılımcılar, daha önce şiddet içermeyen uyuşturucu suçlarından hüküm giymiş, cezaevi tahliyesi sonrası en az iki yıl boyunca herhangi bir suç işlememiş veya tutuklanmamış bireylerden oluşmaktadır. Sonuç olarak araştırmacılar, Giordano ve meslektaşları (2002), Paternoster ve Bushway (2009) teorilerine paralellik gösteren içsel ve dışsal faktörlerin, çalışmaya göre özellikle dindarlığın suçu terk etme sürecinde başarılı etki yarattığını tespit etmişlerdir. Çalışmada katılımcıların anlatılarının %75’inin bilişsel dönüşüm teorisi, %92’sinin kimlik teorisi varsayımları

ile örtüştüğü ancak hiçbirinin Maruna'nın (2001) "İyileşme/Making Good" teorisi ile örtüşmediği sonucu elde edilmiştir.

Sharpe (2015), "*Precarious Identities: 'Young' Motherhood, Desistance and Stigma*" adlı araştırmasında daha önce bir suç faaliyeti içerisinde yer almış, 20-27 yaş aralığında 19 bireyi kapsayan yarı yapılandırılmış nitel görüşme gerçekleştirmiştir. Araştırmacının katılımcılardan elde ettiği verilerin birçoğu Paternoster ve Bushway'ın (2009) "kimlik teorisi" yaklaşımı ile paralellik göstermiş ve anne olan kadınlar için "korkulan benliğin", çocuklarının kendi bakımlarından alınıp devlet gözetimine verilmesi olduğunu tespit etmiştir. Katılımcılardan elde edilen verilerde çocuklardan sorumlu anneliğin bireyin suçu terk etmesi süreci için prososyal bir etki yarattığı ve bireylerin bunun için yeni bir benlik inşa ettikleri görülmüştür. Sosyal damgalanmanın bireyin suçu terk etme sürecinden sonra da devam ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca suçu terk etmeye yönelik müdahale politikalarının bireye fırsatlar sunduğu ve bunların geliştirilmesi gerektiği çalışma önerileri arasında yer almaktadır.

Bakken ve meslektaşlarına (2014) ait çalışmada suçu terk etme süreci içinde dindarlığın veya maneviyatın uyuşturucu suçları üzerindeki etkisi ele alınmıştır. "*Spirituality and Desistance from Substance Use Among Reentering Offenders*" adlı çalışmada araştırmacılar, bir süre cezaevinde kaldıktan sonra cezaevinden tahliye olup topluma tekrar geri dönen 920 farklı birey ile yapılan geniş perspektifli bu çalışma ile elde ettikleri verileri analiz etmişlerdir. Araştırma kapsamında elde edilen temel bulgu, topluma yeniden adapte olma ve suçu terk etme sürecinde dindarlığın veya maneviyatın çok önem arz ettiğidir. Burada her ne kadar suçlu akranların bulunduğu mahalleden uzak durma unsuru da suçu terk etme sürecinde önemli bir faktör olsa da dindarlık veya maneviyat hem alkol hem de uyuşturucu kullanımının bırakılması açısından çok önemli bir belirleyici olarak görülmüştür.

Gormally (2015), bir buçuk yıl boyunca süren etnografik nitel çalışmasında İskoçya'nın Glasgow kentinde yaşayan ve kendilerini çete üyesi olarak nitelendiren gençlerle görüşmeler ve alanda bazı gözlemler gerçekleştirmiştir. "*I've been there, done that...': A Study of Youth Gang*

Desistance" adlı araştırmanın örneklemini, 14-26 yaş aralığında olan toplam 15 katılımcı oluşturmaktadır. Bu örneklem içerisinde 3'ü kendi kimliklerinin artık çete kimliğiyle özdeşleştiğini belirtmişlerdir. Araştırmada katılımcıların olgunlaştıkça ve yeni sosyal sorumluluklar ve roller edindikçe artık çeteye bağlı olan kimliklerinden uzaklaşma fırsatları buldukları tespit edilmiştir. Katılımcılar bu fırsat deneyimlerini edinmeye devam ettikçe çete kimliğinde aşınmalar devam etmiştir. Hatta bireylerin benliğindeki çete kimliği süreçle yok olmuştur. Özetle çalışma, bireylerin suçluluktan uzak yeni sosyal kimlikler inşa ettikçe ve sosyal yapılardan yararlanma fırsatı buldukları suçu terk etme başarısı sağlayabildiklerini keşfetmiştir.

Österman (2018), nitel çalışmasında İsveç ve İngiltere'deki kadınların topluma yeniden entegrasyon sürecini, mevcut ceza sistemlerini ve toplumdaki yapısal düzenlemelerin, eski hükümlü kadınların topluma yeniden katılım dinamiklerini nasıl şekillendirdiğini karşılaştırmalı bir şekilde ele almışlardır. "*Penal Cultures and Female Desistance*" adlı çalışmada araştırmacı, her iki ülkede de var olan ceza sistemleri ile ilgili problem yaşamış kadınlardan elde ettiği verilerle İngiliz kadınların İsveçli kadınlardan daha fazla engelle karşılaştığını tespit etmiştir. Özellikle İngiliz katılımcılar barınma, istihdam ve suçu terk etme konusunda daha fazla engelle karşılaşmışlardır. İsveç modelinde suçu terk eden katılımcılara suç ağlarının var olduğu bölgelerden uzak bölgelere taşınma seçeneği sunulurken onların mükerrer suçluluklarının önüne geçilme hedeflenmiştir. Bu anlamda İsveç'te İngiltere'ye kıyasla bu tarz yardımlara daha kolay erişim sağlandığı gibi ayrıca daha fazla yapısal destek sunulduğu görülmüştür. Özetle çalışmada, İsveç modelinin İngiltere modeline

kıyasla katılımcıların öz değer duygusunu olumlu etkilemiş olduğu bulgusu elde edilmiştir. Suçu terk eden kadınların sosyalleşebilmesi ve başarılı bir şekilde topluma adapte olabilmeleri için bu modelde daha fazla fırsat sunulmuştur.

Sogaard ve meslektaşları (2015), Danimarka’da “*Desistance and the Micronarrative Construction of Reformed Masculinities in a Danish Rehabilitation Centre*” adında bir etnografik çalışma yürütmüşlerdir. New Start adlı bir ıslahevi programında genellikle boks, ağırlık kaldırma ve mentor ilişkiler yoluyla rehabilitasyon desteği sunulan erkek katılımcılar araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmacılar, üç ay boyunca gözlem, saha notları, bireysel ve odak grup görüşmelerinden oluşan bir yöntem sentezi kullanarak veri elde etmişlerdir. Sogaard ve meslektaşları, katılımcıların anlatılarından yola çıkarak suçu terk etme sürecini anlamaya çalışmışlardır. Katılımcıların suçu terk etme sürecinde suçluluktan uzak geleneksel bir yaşam ile değişim motivasyonunu öncelediği görülmüştür. Katılımcıların çoğu sosyal veya yapısal dezavantajlı durumlardan etkilendiklerini ve artan farkındalıklarından kaynaklı olarak geleceklerini şekillendirme ve değiştirme iradelerinden bahsetmişlerdir. Yani katılımcılar suçu terk etme ve bu anlamda değişime yönelik kişisel bir bağlılıktan ve kararlılıktan bahsetmişlerdir. Ayrıca araştırmacılar, katılımcılardan elde edilen anlatımlarda kanunlara uygun bir iş sahibi olmanın suçu terk etme sürecini desteklemek için merkezi bir hedef olarak ifade edildiğini tespit etmişlerdir. Burada istihdam veya iş sahibi olmak, katılımcılar tarafından ekonomik destek ve arzu edilen sosyal statüye ulaşma aracı olarak vurgulanmıştır. Suçu terk eden katılımcılar, başkalarının kendilerini örnek olarak almaları nedeniyle daha fazla sorumluluk taşındıklarını ifade etmişlerdir.

Pezzin (1995), “National Longitudinal Survey of Youth” verilerini esas alarak gerçekleştirdiği araştırmada genç bireylerin suçu terk etme kararları arkasındaki nedenleri ortaya koymayı amaçlamıştır. “*Earning Prospects, Matching Effects and the Decision to Terminate a Criminal Career*” adlı çalışmada araştırmacı, suçun işlenmesinden kaynaklı olarak karşılaşılabilecek yaptırımın suçu terk etme üzerinde çokça belirleyici olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca yasalara uygun yüksek bir gelire sahip olmanın bireyleri önceki suçluluk durumundan uzak tuttuğu ve suçu terk etmelerinde fayda sağladığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışma, rasyonel seçim teorisi ile paralellik arz eden, bireyin akılcı davranarak ve belirli akılcı nedenleri sunarak suç faaliyetlerinden uzaklaştıkları sonucuna varmıştır. İstihdamda geçirilen sürenin önemi ayrıca vurgulanmıştır. Araştırma kapsamındaki gençlerin gelecekte beklenen suç kazançlarının, beklenen yasal kazançlardan daha ağır basması halinde suç işlemeyi arttırdıkları ortaya konmuştur. Özetle araştırmacı, suçun ekonomik faydalarının ve fırsat maliyetlerinin suçu terk etme sürecini nasıl etkilediğini incelemiştir. Yasal ve gelir getirici faaliyetlerin mevcudiyeti ne kadar fazlaysa bireylerin suçu terk etme olasılıklarının o kadar yüksek olacağı belirtilmiştir. Ayrıca cezanın yüksek veya ağır olması durumunda bireylerin suç kariyerlerini sonlandırma olasılıklarının da artacağı saptanmıştır.

Terry ve Abrams (2017), ABD Güney Kaliforniya’da yaşayan ve yaşları 19-24 arasında değişen, daha önce cezaevini deneyimlemiş, toplamda 15 erkek katılımcıyla derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirmişlerdir. “*Dangers, Diversions and Decisions: The Process of Criminal Desistance Among Formerly Incarcerated Young Men*” adlı çalışmada araştırmacılar, katılımcıların suçluluk durumlarıyla ilgili kararlarını nasıl aldıklarını anlamlandırmaya çalışmışlardır. Araştırmacılar, katılımcıları iki gruba ayırarak inceleme başlatmışlardır. İlk grup suçu terk etme yolunda çaba sarf edenler iken ikinci grup ise suç faaliyetlerinden kaçınmak için mücadele etmeyen bireylerden oluşmaktadır. Her iki grup da damgalanmanın; polisler, tanıdıklar tarafından etiketlenmenin olumsuz etkilerinden bahsetmişlerdir. İkinci grup halen bir şekilde suç faaliyetlerinde

yer alabildikleri için polis ile daha fazla temas yaşamaktadırlar. Bu gruptaki katılımcılar, sırf eski hükümlülüklerinden dolayı polis tarafından taciz edilme ve ortada hiçbir sebep yokken hapse girme olasılıkları olduğundan bahsetmişlerdir. Bundan dolayı ikinci grupta yer alan katılımcıların polisle teması önleme ve tanıdıkların bulunduğu bazı bölgelere gitmekten kaçınma gibi bazı önlemleri almayı tercih ettikleri görülmektedir. İlk grup, suç faaliyetlerine karışmadıkları için polisle temastan endişe duymamaktadırlar. Araştırmacılar, her iki grup için de suçu terk etme sürecinde bireylerin akran, arkadaş veya tanıdıklarıyla birlikteliklerinin önemini vurgulamışlardır. Birinci grubun daha çok sorumluluk sahibi olma ve olumlu bir gelecek kurma hedeflerini paylaşan kişilerle iletişim kurmaya özen gösterdikleri keşfedilmiştir. Fakat ikinci grubun sosyal anlamda destek alabilmek için suça karışmış olan akranlarına daha çok güvendikleri tespit edilmiştir. Ayrıca bu grup eğitim, istihdam ve barınma konusundaki sorunlarını dile getirmiş, bu sorunların etkisiyle suça devam ettiklerini ifade etmişlerdir.

Cid ve Marti (2012) hırsızlık suçundan hapis cezasına çarptırılmış suçlulardan suçu terk etmiş olanlar üzerine gerçekleştirdiği araştırmalarında suçu terk etme sürecinde sosyal bağların vurgusunu yapan Laub ve Sampson'ın (1993) teorisi ile paralellik arz eden bulgular tespit etmişlerdir. Bahsedilen teoriden farklı olarak *“Turning Points and Returning Points: Understanding the Role of Family Ties in the Process of Desistance”* adlı çalışmada, süreçle yalnızca sosyal bağların değil de ayrıca bireyin bu sosyal bağ veya yapıların anlamına ancak yaş bakımından daha yetişkin hale gelebilmesi ile ulaşılabilceği vurgulanmıştır. Bir anlamda suçu terk etme sürecinde sosyal yapılar ve bağlar etkili olmakla birlikte bireyin bunları kavrayabilmesi için yaş faktörü ile birlikte gelişen olgunlaşmanın da oldukça önemli olduğu belirlenmiştir.

Rajah ve meslektaşları (2014), *“Changing Narrative Accounts: How Young Men Tell Different Stories When Arrested, Enduring Jail Time and Navigating Community Reentry”* adlı araştırmalarında örnekleme dâhil ettikleri ergen katılımcıların cezaevi öncesi, cezaevi süresi ve cezaevi sonrasına ilişkin kendilerini algılama biçimlerine odaklanmışlardır. Cezaevine giren 250, cezaevinden tahliye olan 65 ve cezaevi sonrası dönemde ise 24 birey ile karma yöntemli bir araştırma için açık uçlu görüşmeler, gruplara ilişkin gözlemler ve anket verileri bir araya getirilerek sentez bir çalışma ortaya konmuştur. Araştırmada eski hükümlüler kendi kontrolleri dışındaki sosyo-ekonomik kısıtlamaların suçluluk sürecine katkıda bulunduğunu, geçimlerini sağlayabilmek için suç faaliyetlerinde bulunduklarını, kendilerinden kopamadıkları arkadaşlarıyla birlikte hareket etmenin suçluluğa yol açtığını ifade etmişlerdir. Örnekleme grubu içerisinde yer alan ve suçu terk etmeye meyilli olarak nitelendirilen grubun, geleneksel işlere ve eğitime devam etmede daha hevesli oldukları görülmüştür. Katılımcılar, iş ve eğitim için fırsatlar ararken nasıl zorluklarla karşı karşıya kaldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğu sabıkalı olduklarından dolayı geçimlerini sağlayabilmeleri için iş bulmakta zorluk çektiklerini ifade etmişlerdir. Bu çalışma açısından belki de en önemli bulgu, katılımcıların cezaevi döneminde aldıkları programların onları cezaevi sonrası hayata hazırlamakta başarısız olduğunu vurgulamalarıdır. Ayrıca katılımcıların cezaevi sonrası hayatlarında karşılaştıkları yapısal veya sosyal kısıtlamalardan dolayı suç faaliyetlerine tekrar geri döndükleri ve suçu terk etme olasılıklarının artmadığı anlaşılmıştır.

Savolainen (2009), Sampson ve Laub'un (1993) teorilerini ABD ve Finlandiya'da evreninde test etmek için araştırma yapmışlardır. *“Work, Family and Criminal Desistance: Adult Social Bonds in a Nordic Welfare State”* adlı çalışmanın örnekleme içerisinde yer alan 1.325 erkek arasında yeniden suç işleme durumunu karşılaştırmalı bir şekilde ele almıştır. Araştırmada suçu terk etme sürecinde istihdam, evlilik veya birlikte yaşama, çocuk sahibi olmak veya ebeveynlik gibi sosyal

bağlamların etkisinin bahsedilen ülkeler açısından kıyaslanması hedeflenmiştir. Araştırmada birlikte yaşamının ve ebeveynliğin Finlandiya'daki katılımcılar için ABD'dekilere kıyasla suçu terk etme sürecinde daha büyük bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Bunun nedeni kurumsal olarak aileyi destekleyen politikaların Finlandiya'da daha gelişmiş olduğu ve ailelerin ABD'ye kıyasla daha fazla sosyal destek aldıkları şeklinde belirtilmiştir. Ailelerin veya ebeveynlerin sosyal destek görmeleri faktörü, Finlandiyalı katılımcıların suçu terk etme sürecine katkı sağlamıştır.

Richmond (2006) ise *“Barriers to Reentry for Ex-Offenders: Factors Contributing to Recidivism”* adlı çalışmada suçluların salıverildikten sonra toplumsal alanda karşılaştıkları engelleri anlama ve açıklamaya odaklanmıştır. Şartlı tahliye uygulamasından yararlanan Afrikalı, Amerikalı, İspanyol ve Kafkasyalı toplamda 13 birey ile görüşme yapmak suretiyle gerçekleştirdiği araştırmasında yoksulluğun, madde bağımlılığının, sosyal damgalanmanın ve hüküm giyilen suçla bağlantının kesilmemesinin cezaevine tekrar girişi belirleyen engeller olduğu sonucuna varmıştır. Eski hükümlülerin genellikle olumsuz psikolojik deneyim edindikleri, toplumsal hayata katılımda karşılaşılan engeller noktasında cinsiyetle ilintili pek anlamlı bir farklılığın var olmadığı, sadece salıverilen eski hükümlü bireyler arasında erkek olanların kadınlara göre iş bulma olasılığının daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Moore (2022), *“An Exploration of Male Ex-Offenders Experiences of Postsecondary Education and Reentry”* adlı doktora çalışmada bireylerin cezaevi sürecinde aldıkları eğitimlerin (mesleki eğitim vb.) cezaevi sonrası süreçte toplumsal entegrasyonları üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada bireylerin cezaevi sürecinde aldıkları eğitimlerin, elde ettikleri sertifikaların suçu terk etme süreci üzerindeki etkisini irdeleyen bu nitel çalışmada cezaevinde iken eğitim almış ve halihazırda toplumsal entegrasyon deneyimi yaşayan 8 erkek katılımcıdan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile veri elde edilmiştir. Araştırmada cezaevinde eğitim almış olan bireylerin cezaevi deneyimi nedeniyle toplumda dışlanmaya maruz kaldıkları ve çeşitli sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Bireylerin cezaevinde eğitim almış bireyler olması, onların toplumda dışlanmalarını engelleyememiştir. Diğer eski hükümlü bireylerin cezaevi sonrası toplumda karşılaştıkları sorunlara onlar da maruz kalmışlardır. Fakat cezaevlerinde verilen eğitim, eski hükümlülere rehabilitasyon fırsatı ve topluma yeniden giriş sırasında veya suçu terk etme noktasında fayda sağlaması noktasında önemli bir hizmet olarak görülmüştür. Katılımcılara göre cezaevlerinde verilen eğitim, eşit istihdam olanaklarını desteklemesi açısından anlamlıdır. Eğitim ile istihdam sağlanabilmekte ve istihdam ile suçu terk etme başarısı olasılığı artmaktadır.

Kethineni ve Falcone (2007), *“Employment and Ex-offenders in the United States: Effects of Legal and Extra Legal Factors”* adlı çalışmalarında ABD’de eski hükümlülerin karşılaştıkları engelleri incelemeye tabi tutmuşlardır. Araştırmacılar, beş şehirde tespit ettikleri işveren bireylere anket soruları yönelterek onların %65'inin sırf suçlu geçmişleri nedeniyle işe alınmak istenmediklerini tespit etmişlerdir. Araştırmacılar, eski hükümlülerin toplumda karıştıkları damgalanma veya ayrımcılık faktörünün istihdama eklenme konusunda büyük olumsuz rol oynadığını belirtmektedirler. Bir birey sırf sabıka kaydı olması nedeniyle dışlanabilmekte, suç barındıran geçmişi olduğu için toplumda hor görülebilmektedir. Ayrıca araştırmacılar, çalışmalarında bu dezavantajlı nüfusa eğitim ve istihdam konusunda yardımcı olmak için yapısal programların nasıl oluşturulması gerektiği ile ilgili öneriler de sunmaktadırlar.

Mazzola (2016), *“A Phenomenological Inquiry into Identity Change on the Path to Long-Term Criminal Desistance”* adlı doktora tezinde suçu terk etme sürecinde suçlunun kimlik değişimini araştırmayı amaçlamıştır. Araştırmada veriler; 10 yıl veya daha uzun süredir suçtan uzak

durduğunu belirten 6 eski hükümlü ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla, görüşme esnasında gerçekleştirilen gözlem ve belge incelemeleri kullanılarak elde edilmiştir. Ayrıca veriler nitel fenomenolojik yaklaşım kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Burada suçu terk etme ve buna bağlı olumlu yönde gerçekleşen kimlik değişimi, bireyin başarı için gerekli davranış değişikliklerine hazır ve istekli olmasıyla başlayan, daha sonra bireyin suçu terk etme başarısı için kullanması gereken yapısal desteklere erişimine bağlı olan gelişimsel bir süreç olarak tanımlanmıştır. Katılımcılar, suç işlemekten kaçınmak ve topluma katkıda bulunmak için gerekli olumlu değişiklikleri seçme ve yapma gücüne sahip olduklarını belirtmişlerdir. Fakat bireyin temel olarak hayatta kalabilmesi ve geçimini sağlayabilmesi için dış kaynaklara erişimi de gereklidir. Araştırma neticesinde elde edilen temel sonuç, birey ile sosyal çevresi arasında karşılıklı bir işbirliğinin olması gerektiğidir. Bu bağlamda suçu terk etme, bireysel ve toplumsal sorumluluğa bağlı olmaktadır. Bireyler suçu terk etmek için istekli olmalıdır ve toplum da onlara bu konuda bir şans vermeye hazır olmalıdır. Ayrıca toplum, bunu başarabilmeleri için onların yapısal desteklere erişmelerine izin vermelidir.

Yukarıda belirtilen yurtdışındaki çalışmaların yanı sıra ülkemizde araştırma konusuyla kısmen de olsa ilişkili olabileceği düşünülen bazı çalışmalar vardır. Bu çalışmalardan önemli görülenlerinin bazıları araştırmanın bu kısmına alınmıştır.

Kızmaz (2006), “*Cezaevi Müdahimleri İnatçı Suçlular*” adlı kitabında cezaevini deneyimlemiş suçluların salıverildikten sonra yeniden suç işlemlerine neden olan dinamiklere, suçun tekrar etmesini sağlayan temel unsurlara odaklanmıştır. Araştırma teorik ve uygulamalı olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Araştırmada derinlemesine görüşme, suç dosyalarının incelenmesi ve anket formu ile veri toplanmıştır. Araştırma grubunu; şartlı tahliyeden yararlanıp tekrar suç işleyen, birden fazla kez suç işleyip hâlihazırda cezaevinde bulunan 40 mükerrer suçlu oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda mükerrer suçluların çok erken yaşta suç işlemeye başladıkları, erken yaşta suç işlemeye başlayan suçluların gelecekte yeniden suç işleme ihtimalinin fazla olduğu tespit edilmiştir. Suçluluk durumunun başlangıcının genelde ufak tefek ve basit suçlar olduğu, mükerrer suçluluğun önemli bir göstergesinin geçmiş yaşamda anti-sosyal davranışların sergilenmesi olduğu, geçmişte işlenen suçların yoğunluğunun mükerrer suçluluk üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Uyuşturucu kullanımının hem suça başlamada hem de suçun tekrar edilmesinde etkili olduğu, genelde hırsızlık, gasp ve cinayet suçlarını işleyenlerin tekrar suç işleme olasılıklarının yüksek olduğu çalışma kapsamındaki diğer bulgular olmuştur. Yaşanılan aile ortamı ile suçluluk durumunun birbirleriyle ilintili oldukları, suçluların genelde düşük eğitim seviyesine sahip oldukları, suçluluğun akran ve arkadaşlık gruplarıyla ilintili olduğu, mükerrer suçluların genellikle düşük sosyo-ekonomik seviyeye sahip olduğu saptanmıştır. Ayrıca salıverilme sonrasında mükerrer suçluların iş bulamaması, toplumsal bağlarının zayıflamış olması, etiketlenmiş olmaları, uyuşturucu madde alışkanlıklarını devam ettirmeleri ve anti-sosyal durumlarını tedavi ettirememeleri onların suçluluk durumlarının devam etmesini sağladığı ortaya konmuştur.

Kızmaz (2007), “*Cezaevinin ve Hapsetmenin Suçu Engellemedeki Etkisi*” adlı makalesinde cezaevi ve hapsetmenin bireyleri ve toplumu suç işlemekten ne düzeyde caydırdığını konu edinmiştir. Yazar, çalışmada hapsetmenin ve cezaevinin hükümlüler üzerindeki etkisinin tartışmalı olduğunu belirtmektedir. Çalışmanın sonucunda cezaevine alternatif olarak değerlendirilebilecek yeni yaklaşımların ortaya konması, cezalandırma politikalarına ağırlık verilmesi ve seçici bir politika uygulanarak suçlular arasından azılı olarak nitelendirilebilecek suçluların ayrı hapsedilmesinin sağlanması ve ayrıca suçluların cezaevinde etkili rehabilitasyon çalışmalarına dahil edilmeleri gerektiği belirtilmektedir.

Bacaksız (2015), “*Cezalandırma ve Topluma Yeniden Kazandırma*” adlı makalesinde topluma yeniden kazandırma (resosyalizasyon) kavramını ve Türk, Alman ve Amerikan Hukuku’nda konuya ilişkin yer alan tartışmaları ele almaktadır. Çalışma sonucunda sosyal hayatla bağı koparmayan ve bununla birlikte sosyal hayatla ilgili umut besleyen hükümlünün topluma uyum sağlamasının daha kolay olacağı, bu doğrultuda hükümlülerin yakınlarının onları cezaevinde ziyareti noktasında kolaylık sağlanması gerektiği ortaya konmuştur. Cezaevinde kötü muameleye maruz kalan hükümlülerin sosyal hayatla bağlarının zayıfladığı ve radikalleştikleri belirtilmiştir. Cezaevi yaşam alanlarında az sayıda mahkûmun bir arada bulunması avantaj iken tecridin önlenmesinin oldukça mühim olduğu üzerinde durulmuştur. Cezaevinde çalışmanın kural haline getirilmesi gerektiği ayrıca cezaevlerinin özelleştirilmesinin hükümlü hakları noktasında ciddi sorunlar yaratacağından dolayı uygun olmadığı saptanmıştır.

Gençtürk (2019), “*Eski Hükümlü Bireylerin Sosyal Hayata Katılımı Sürecinde İşgücü Piyasası Politikaları: Isparta İlindeki İşverenler ve Eski Hükümlü Bireyler Üzerine Bir Araştırma*” adlı doktora tezinde işgücü piyasası politikalarını eski hükümlülerin sosyal hayata katılımı bağlamında ele alıp incelemiştir. Gençtürk’e ait çalışmanın temel amacı, eski hükümlü bireylerin sosyal hayata katılımında işgücü piyasası politikaları ile ilgili işverenlerin ve eski hükümlü bireylerin tutumlarının ölçülmesidir. Çalışma 301 işletme üzerinden, 135 eski hükümlü bireyle yapılan anket ve 10 işveren, 10 eski hükümlü bireye yönelik yarı yapılandırılmış görüşme ile gerçekleştirilmiştir. Karma araştırma yönteminin uygulandığı çalışmada elde edilen sonuçlar şöyle özetlenebilir: İşverenin eski hükümlüyü istihdam etmesi sürecini, eski hükümlünün mesleki bilgisi, becerisi, deneyimi, sosyal uyum düzeyi, işlenilen suç türü gibi unsurların suçun tekrarlanması durumlarını etkilemektedir. Sosyal hayata dönen eski hükümlünün genellikle yeni bir iş kurma yerine, cezaevi öncesi yaptığı işi yapma eğilimi sergilediği belirtilmiştir. Eski hükümlü istihdamının topluma katılımı olumlu yönde etkilediği, eski hükümlünün istihdama katılmasıyla birlikte özgüveninin arttığı, böylelikle suçluluğa eğiliminin azaldığı saptanmıştır.

Gökçen (2021), “*Eski Hükümlülerin Toplumla Bütünleşmeleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*” adlı yüksek lisans çalışmasında eski hükümlülerin toplumla bütünleşmelerine odaklanmıştır. Topumla bütünleşme düzeyinin ölçüldüğü bu araştırma, nitel bir araştırma olup bu doğrultuda 12 eski hükümlüyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmiştir. Elde edilen verilerin analizi doğrultusunda örneklem grubunun eğitim ve gelir düzeylerinin düşük olduğu, genellikle özel sektörde istihdam edildikleri, ortak cezaevi deneyimleri paylaştıkları, cezaevinin belli bir hiyerarşisinin olduğunu belirttikleri görülmektedir. Cezaevinde gerçekleşen rehabilitasyon uygulamalarına katılımın az, cezaevinde uygulanan rehabilitasyon çalışmaları hakkındaki bilincin zayıf, cezaevi sonrasında karşılaşılan en büyük sorunun istihdam sorunu olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca eski hükümlülerin cezaevi sonrası süreçte dışlanmaya maruz kaldıkları ve devlet tarafından ortaya konan uygulamaları eksik buldukları saptanmıştır.

Sönmez (2021) eski tutuklu ve eski hükümlülerin cezaevindeki gündelik hayat deneyimlerine odaklanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat tekniğinin kullanıldığı araştırmada 11 kadın ve 19 erkek olmak üzere toplamda 30 eski hükümlü birey ile görüşülmüştür. Araştırmada eski hükümlülerin suç hikâyeleri, uyum süreçleri, boş vakit etkinlikleri vs. gibi durumlara yer verilmiştir. Araştırma sonucunda örneklem grubunun cezaevine giriş ile birlikte uyum sağlamada zorluklarla karşılaştıkları, süreçle cezaevi ortamına uyum sağlamaya başladıkları, burada kendilerine ait bir düzen oluşturabildikleri, boş vakitlerini çeşitli oyunları oynayarak geçirdikleri, cezaevinde süreçle dil, jargon ve lakap kullanmayı öğrendikleri tespit edilmiştir.

Toper (2016), “*Çalışma Yaşamında Eski Hükümlülere Yönelik Önyargıların Bireysel Belirleyicileri: Ankara’da Belediyelerde Bir Alan Araştırması*” adlı çalışmasında genel anlamda belediyede çalışan personellerin eski hükümlü bireylere yönelik tutumları ve toplumla uyum (cezaevinde meslek kazandırma sürecini de içermektedir) süreçlerinin tespitine odaklanmıştır. Çalışma nicel bir yöntemle gerçekleştirilmiş olup araştırma kapsamında 260 belediye çalışanına anket uygulanmıştır. Kişiliğin boyutları (duygusal dengelilik, dışadönüklük, deneyime açıklık, uyumluluk ve sorumluluk) açısından çeşitli faktörlerin serimlendiği çalışma sonucuna göre kişiliğin beş büyük boyutu ile sosyal baskınlık yönelimi, kişiliğin beş büyük boyutu ile eski hükümlülere yönelik önyargı arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Çalışma kapsamında kişilik boyutları ile eski hükümlülerin topluma yeniden girişlerine yönelik tutumlar, sosyal baskınlık yönelimi ile eski hükümlülere yönelik önyargı arasında pozitif yönlü bir ilişki keşfedilmiştir. Bununla birlikte çalışmada kişiliğin beş büyük boyutu ile eski hükümlülere yönelik önyargı ve eski hükümlülerin topluma yeniden girişlerine yönelik tutumlar arasındaki ilişkide sosyal baskınlık yöneliminin aracılık rolü olduğu ortaya konulmuştur.

Arslanoğlu (2016), eski hükümlülerin topluma katılımları sürecinde damgalanma durumlarının, deneyimlerinin ve bununla başa çıkma yöntemlerinin ne olduğunu tespit etmeye çalışmıştır. “*Koşullu Salıverme ile Tahliye Olmuş Hükümlülerde Damgalanma Algısı ve Damgalanma ile Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişki*” adlı yüksek lisans tezinde nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma, koşullu salıverilme ile denetimli serbestlik tedbiri almış olan 76 erkek bireye (18 yaş üstü) anket uygulanmasından elde edilen verilerin işlenmesinden oluşmaktadır. Çalışma sonucunda örneklem grubunun toplum içerisinde damgalanmış olduklarının bilincinde oldukları, damgalanma ile başa çıkmak için çeşitli stratejileri kullandıkları, cezaevi deneyimi olan arkadaşlara sahip olmanın damgalanma algısına karşı etkiyi azalttığı, kaçınma stratejilerinin uygulanmasına medeni durumun ve yaşın etki ettiği ortaya konulmuştur.

Çakır (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmada özel sektörün veya eski hükümlüleri çalıştırma zorunluluğu bulunmayan iş yerlerinin, eski hükümlü istihdamına ve eskiden hükümlü oluştaki bakış açıları irdelenmiştir. Ayrıca iş alanında cinsiyetçi bir toleransın ve uyarmanın varlığının incelenmesi çalışmanın bir diğer hedefidir. Nicel çalışma kapsamında soru formu hazırlanarak 150 işyeri ile görüşülmüştür. “*İşverenler Açısından Eski Hükümlü Çalıştırmaya Bakış: İstanbul Kadıköy’de Bir Saha Araştırması*” adlı yüksek lisans tez çalışması sonucunda iş yerlerinde kadınlara oranla erkeklerin daha fazla yer edindikleri, iş yerlerinde kadınların erkeklere oranla daha çok tolerans gördükleri bulunmuştur. Bununla birlikte işyerlerinin işçi alımı ve işten çıkarılmasında daha çok eşitlikçi davrandığı saptanmıştır. Eski hükümlü olanların işyerlerine alımının oldukça zor olduğu ve eski hükümlü bireyin işlediği suçun türüne göre işe alınıp alınmamanın gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Erusta (2016), “*Türkiye’de Hükümlü ve Eski Hükümlülere Yönelik Sosyal Politikalar*” adlı yüksek lisans tez çalışmasında Türkiye’de hükümlü ve eski hükümlülere yönelik olarak ortaya konan sosyal politikalara odaklanmıştır. Eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun bulunması ve bunun etkisi incelenmiştir. İŞKUR, Adalet Bakanlığı gibi çeşitli kurumlardan ve literatür taraması sonucu elde edilen verilerin işlendiği çalışmada eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun sadece kamu alanlarına bırakılması uygun görülmemiştir. Bu durumun eski hükümlülerin yetersiz bir şekilde istihdam edilmesine ve bunun etkisi ile de eski hükümlülerin başarılı bir toplumsal entegrasyon gerçekleştirememelerine neden olduğu saptanmıştır. Ayrıca çalışma sonucunda eski hükümlü

istihdamı ile ilgili yasal düzenlemenin yapılması gerektiği ve eski hükümlüler ile ilgili hem kamusal hem de özel sektörde bilinçlendirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gerektiği önerileri verilmiştir.

Yakışır (2006), “*Türkiye’de Tutuklu ve Hükümlülerin Yeniden Sosyalleştirilmesi*” adlı çalışmada eski hükümlülerin yeniden sosyalleşmeleri ve uygulanan politikaları incelemiştir.

Çalışma kapsamında suçun tekrarlanmasının önüne geçmek adına hükümlülerin incelenip gruplandırılması gerektiği bunun da doğru sosyalleştirme programları sayesinde olabileceği bulunmuştur. Cezaevi sosyalleştirme programlarının uygulanması aşamasında karşılaşılan en önemli problemin cezaevlerinin aşırı doluluğu olduğu, cezaevlerinde yeterli sayıda eğitilmiş personelin olmadığı bunun da sosyalleştirme sürecine olumsuz etki ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada sosyalleştirmenin gerçekleştirilebilmesi için hapis cezası dışında başka müeyyidelerin uygulanması gerektiği önerilmiştir. Çalışmada hükümlülerin sosyal yaşamdan kopmaması ve yeniden sosyalleşmelerinin zorlaşmaması için denetimli serbestlik ve suçlunun iyileştirilmesi faaliyetlerinin varlığı fırsat olarak nitelendirilmiştir.

Göçoğlu (2015), kaleme aldığı makalesinde eski hükümlü bireylerin özel sektörde istihdam edilmeleri zorunluluğunun kaldırılmasına odaklanmıştır. “*Dezavantajlı Gruplar Üzerinde Yapılan Bir Kamu Politikası Sonlandırmasının Analizi: Eski hükümlü bireylerin Özel Sektördeki İstihdam Zorunluluğunun Kaldırılması*” adlı çalışma; belge incelemelerine, istatistiksel verilere ve uzmanlarla görüşmeye dayalı bir alan çalışması olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada eski hükümlülerin sosyal hayata tekrar uyumunun sağlanmasının çoğunlukla devlet tarafından ortaya koyulacak uygulamalara bağlı olduğu belirtilmiştir. Çalışma sonucunda özel alanda eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun kaldırılmasıyla birlikte özel alandaki eski hükümlü sayısında ani bir düşüş yaşadığı, bunun da eski hükümlü bireylerin sosyal uyumlarını sağlamaları noktasında zorluklar getirdiği tespit edilmiştir. Bu değişiklik ile istihdama katılım oranı düşen eski hükümlü bireylerin ihtiyaçlarını karşılayamayacakları vurgulanmıştır. Bunun da eski hükümlünün aile hayatına doğrudan yansıdığı ve güçsüz kalan bu eski hükümlü bireylerin tekrar suç işlemeye yöneldiği ortaya konmuştur. Ayrıca çalışmada uygulamadan kaldırılan özel sektörde eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun yeniden getirilmesi, bu anlamda teşvik edici politikaların ortaya koyulması, eski hükümlü bireylerin toplumla uyumlarını sağlayabilmek için gelişmiş ülkelerde uygulamada bulunan başarılı uygulamaların Türkiye’ye uyumlu hale getirilip uygulanması gerektiği vurgusu da yapılmıştır.

Gençtürk ve Korkmaz (2019), nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yöntemin kullanıldığı çalışmaları ile eski hükümlü bireylerin işgücü piyasasına ilişkin görüşlerini ortaya koymaya çalışmışlardır. “*Eski Hükümlü Bireylerin İşgücü Piyasasına İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma*” adlı makale kapsamında kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak 10 eski hükümlü bireyden yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla veri elde edilmiş ve içerik analizi yöntemi ile bu veriler değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çalışma sonucunda eski hükümlülerin suçlulukla ilintili geçmişinin çalışma hayatında olumsuzluklar getirdiği, işgücüne katılımın eski hükümlülerin topluma entegre olmaları ve suçu terk etmeleri açısından oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca eski hükümlülerin bu anlamda devlet tarafından girişimciliklerinin desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Cezaevi sürecinde gerçekleştirilen rehabilitasyon programlarının önemli olduğu ve sosyal uyumun gerçekleşmesini belirlediği, cezaevinde eski hükümlü bireylere mesleki eğitimin ve işbaşı eğitiminin verilip istihdamlarının kolaylaştırılması gerektiği ortaya konmuştur.

Savaş ve Eryalçın (2020) eski hükümlülerin ve denetimli serbestlikten yararlanan bireylerin istihdam edilmeleri sürecinde karşılaştıkları sorunlara ve işverenlerin bu konudaki görüşlerinin irdelenmesine odaklanılmışlardır. “*Eski Hükümlülerin ve Denetimli Serbestlik Yüklülerinin*

İstihdamı Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma” adlı çalışma, kesitsel tarama deseninin kullanıldığı nicel bir araştırma olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında 8.234 işveren ve 1.915 eski hükümlü ve denetimli serbestlikten yararlanan birey çalışmaya dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda eski hükümlü ve denetimli serbestlikten yararlanan bireylerin istihdama katılamamalarına etki eden en önemli nedenin iş bulamamaları olduğu, iş bulamamanın en önemli nedeninin genel işsizlik durumu olduğu, işveren bakış açısıyla bu bireylerin istihdama katılamamalarının en önemli nedeninin onlara karşı sergilenen önyargılar ve olumsuz tutumlar olduğu tespit edilmiştir.

Timurturk ve meslektaşları (2017) çalışmalarında eski hükümlü bireylerin gündelik yaşam içerisinde karşılaştıkları sorunları ve sosyal dışlanma deneyimlerini tartışmayı amaçlamışlardır. Çalışmada Antalya Denetimli Serbestlik Müdürlüğü’nde 10 grup çalışmasına katılan ve bu grup çalışmasının 4. aşamasında olan bireylere çoktan seçmeli ve yapılandırılmış sorulardan anketler uygulanması ile veri toplanmıştır. “*Hükümlü Olmanın Sosyal Tezahürleri: Sosyal Dışlanma, Damga ve Suç*” adlı çalışma sonucunda sosyal alanda damgalanan bireylerin sosyal çevrelerini, ailelerini, işlerini kaybetme ve psikolojik sorunlar yaşayabilme riski içinde oldukları elde edilen önemli bir bulgu olmuştur. Bu durumda olan bireylerin kurumsal veya profesyonel destek almaktan uzak oldukları, bu süreci yaşayan bireylerin toplumdan soyutlandıkları, toplumsal entegrasyonlarını başarılı bir şekilde gerçekleştiremedikleri, vatandaşlık bilincinden uzaklaştıkları, suçluluğa tekrar meylettikleri tespit edilmiştir. Çalışmada eski hükümlü bireylerin sosyal dışlanmadan korunması, toplumsal bütünleşmelerini sağlamaları, kurumsal-profesyonel-bilimsel çalışmalarla ortaya koyulan politika ve uygulamalara ihtiyaçlarının olduğu vurgulanmaktadır. Çalışma, hükümlülük öncesi ve sonrası süreçte bireylerin gelir durumlarında bir farklılık görülmediği, eski hükümlülüğe dair suçluluk ve yoksulluk olgularının iç içe olduğu ve birbirlerini belirleyebilecek olgular oldukları saptanmıştır. Ayrıca eski hükümlülerin bu kimlikleri nedeniyle sosyal hayatta oluşabilecek olumsuzluklara karşı, mahkûmiyet durumlarını saklama gereksinimi duydukları da keşfedilmiştir.

Şahin (2001) ise “*Tahliye Öncesi ve Sonrası Hükümlüye ve Eski Hükümlüye Yardım*” adlı çalışmada cezaevinden başlayarak cezaevi sonrası devam eden sosyal yardımın karşılaştırmalı olarak incelemesini konu edinmiştir. Araştırmayla eski hükümlü bireyin cezaevi sonrası onu suça iten şartlarla tekrar karşılaşması onun tekrar suç işlemesiyle sonuçlanabileceği ortaya konmuştur. Hükümlünün yeniden bir suç işlememesi için ceza rejiminin sosyal yardım uygulamasıyla tamamlanması gerektiği, bu sosyal yardım uygulamasının ayrıca hükümlü salıverilmeden başlatılması gerektiği vurgulanmıştır. Çalışmada eski hükümlülere sosyal entegrasyonlarını sağlayabilmeleri için salıverilme sonrası usuller ile ilgili bilgilerin ve kursların verilmesi gerektiği, sosyal uyumun sağlanabilmesi için hükümlünün salıverilme sonrasında bir müddet izlenmesinin şart olduğu, topluma geri dönüşte rehberlik hizmeti ve yapısal desteğin verilmesi gerektiği gibi önerilerde bulunulmuştur.

Türkmen (2017), çalışmasında suçların tekrar etmesinin azaltılması noktasında ortaya konan çalışmaların sivil toplum ve sosyal devlet çerçevesinde irdelenmesini ve Avrupa ve Amerika’daki uygulamalar ile Türkiye’de var olan uygulamaların karşılaştırılmasını amaç edinmiştir. Üç bölümden oluşan “*Topluma Geri Dönüş Yapmaya Çalışan Suçlular: Sivil Toplum ve Sosyal Devlet Açısından Eski Hükümlülerin İstihdam Sorunu*” adlı çalışmada karşılaştırmalı bir yöntem kullanılmıştır. Çalışma sonucunda cezaevi deneyimi sonrası bireylerin aldıkları bu yeni kimlikle toplumda ve işgücü piyasasında bazı olumsuzluklarla karşılaştıkları sonucu elde edilmiştir. Bu anlamda eski hükümlünün salıverildikten sonra ikinci kez bu şekilde toplum içinde cezaya çarptırıldığı, eski hükümlülerin cezaevi geçmişlerinden kaynaklı olarak damgalandıkları ve bundan kaynaklı olarak

işgücüne katılamadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca işgücü piyasasında suçluluk durumuna veya suç türüne dikkat edilmeksizin eski hükümlülerin tek bir sınıflamaya (suç işlemiş kişiler) tabi tutulduğu ve suç tekrarının önlenmesi için önemli olan ilk unsurun hükümlüyü meslek sahibi yapmaktan geçtiği saptanmıştır. Bu bağlamda çalışma, özellikle ulusal literatürde temelde odaklanılmayan suçun terk edilmesini ve başarılı toplumsal entegrasyonu etkileyen unsurlara yönelmiştir. Eski hükümlü bireylerin sosyal uyumlarını gerçekleştirebilmelerinin ve suçu terk etmelerinin altında yatan temel dinamiklerin ne olduğunu saptamaya çalışan araştırmanın bu anlamda özgün ve var olan literatür boşluğunu doldurma gayretinde olduğu belirtilebilir. Gerçekleştirilmiş bu araştırma ile sosyal uyumun dinamikleri keşfedilmiş, bununla birlikte suç ve suçluluktan uzak durulmasını sağlayan unsurlar ortaya koyulmuştur.

Sonuç olarak bu araştırmanın öncül amaçlarının ve hedeflerinin belirlenmesi, bu doğrultuda araştırma yönteminin, örnekleminin ve araştırmanın veri toplama aşamasında yöneltilecek soruların oluşturulması aşamasında özellikle Kızmaz'a (2006) ait "*Cezaevi Müdavimleri İnatçı Suçlular*" eserinin önemli ölçüde yol gösterici olduğu belirtilmelidir. Bahsedilen eserde bireylerin niçin suç işlemeye eğilimli oldukları veya niçin suç işler duruma geldiklerini açıklamaya ayrıca cezaevi deneyimi sonrası bireylerin neden tekrar suç işleyip mükerrer suçluya dönüştüklerini anlamaya odaklanılmıştır. Temelde eser, cezaevini deneyimlemiş suçluların salıverildikten sonra cezaevi müdavimi haline gelmelerine neden olan dinamiklere yönelmişken (2006: 2-10) bu araştırmada cezaevini deneyimlemiş ve salıverildikten sonra başarılı toplumsal entegrasyonunu sağlamış ve suçu terk etmiş bireylerin bunu gerçekleştirebilmelerinin altında yatan dinamiklerin anlaşılmasına odaklanılmıştır.

4. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Suçluların suç eylemlerini terk etmelerini açıklamaya yönelik çok sayıda yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlardan en önemlileri burada ele alınacaktır. İlk önce eski hükümlü ve toplumsal entegrasyon gibi çalışmanın temelini teşkil eden kavramlar açıklandıktan sonra konuya ilişkin teoriler açıklanacaktır.

4.1. Eski Hükümlü Kavramı

Hükümlü olarak da bilinen suçlu terimi, ahlaki ve/veya medeni her ne kadar kurallara aykırı davranan bireylerin tanımlanmasında kullanılsa da bir tür rehabilite edici tedbire ihtiyaç duyulmasına yol açacak şekilde yasaları ihlal eden bireylere de işaret etmektedir. Eski hükümlü kavramı ise, bireyin suç işlemeyi bıraktığına ve artık kurallara uyan bir vatandaş olarak yaşamını devam ettirdiğine işaret etmektedir (Cioffi vd., 2020). Bu kapsamda eski hükümlü kavramı, daha önce suç işlemiş ve bu suçtan dolayı kesin hüküm giymiş olan ve ayrıca hâlihazırda toplum içerisinde suç işlemeyen yaşamını sürdüren (Schneider ve Weber, 2020) anlamda kullanılmaktadır. Bu kavram, özetle artık suç işlemeyen bireyi tanımlamaktadır (Leibrich, 1994).

Eski hükümlüler geçmişlerinde suç faaliyeti içerisinde yer aldıkları ve cezaevine girdikleri için cezaevi sonrası dönemde ön yargılara maruz kalma ve toplumla yeniden bütünleşmede çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Eski hükümlü bireylerin içerisinde bulunduğu dezavantajlılık durumu, genel itibarıyla hükümlülük öncesinde de mevcut iken yaşam süreçlerine cezaevi deneyimi eklendikten sonra isimlerinin önüne eklenen “eski hükümlü” sıfatı nedeniyle sosyal dışlanmaya ve damgalanmaya maruz kalma ihtimalleri de artmaktadır.

Modern ceza hukuku, suç faaliyeti içerisinde yer almış olup suçlu olarak nitelendirilebilecek bireylerin suç faaliyetlerine tekrar girişmemesi ve mükerrer suçlu olmaması adına toplumsal entegrasyon süreçlerinin başarılı gerçekleşmesi ve toplumsal uyumlarının sağlanması için kişilere gerekli desteğin sunulmasını gerekli kılmaktadır (Dönmezer ve Erman, 1996: 605). Daha önce suç işlemiş olan ve tekrar suç işleme ihtimali göz önünde bulundurulan eski hükümlü kişilere yönelik toplum içerisinde güvensizlik ve tedirginlik hissi duyulmaktadır (Aytaç, 2011: 250). Böylelikle daha önceki süreçte hüküm giymiş olup cezasını ifa etmiş kişiler, sosyal hayatta karşılaştıkları sayıca fazla problemler ve olumsuzluklar nedeniyle dezavantajlı konuma düşebilmektedirler (Göçoğlu, 2015: 849).

Genel itibarıyla mevzuata istinaden gerçekleştirilen “Eski Hükümlü” tanımlamasının ne ifade ettiğinin anlaşılabilmesi için evvela “Hükümlü” tanımlamasına bakmak gerekmektedir. Yasalarla ortaya konan suç fiillerini gerçekleştiren bireylere uygulanan müeyyideler arasında kişinin hürriyetini belirli bir süreliğine kısıtlayan cezalar bulunmaktadır. Kişiler, suç faaliyeti içerisinde yer aldıktan sonra hapis cezasına ve adli para cezalarına çarptırılabilirler (TCK, m. 45).

Bu açıdan hükümlü; işlemiş olduğu suç faaliyeti nedeniyle hakkında mahkûmiyet kararı kesinleşmiş, özgürlüğünü kısıtlayıcı ceza almış (Altan, 1980: 323), ceza olarak özgürlüğü belirli bir süreliğine askıya alınarak veya dondurularak infaz edilen birey olarak tanımlanmaktadır (Erkul, 1976: 287).

Eski hükümlü; genellikle cezasının infazı sonrası cezaevinden tahliye olmuş ve hükümlülük durumu bitmiş olan (Altan, 1980: 323), işlenilen suçun infazının gerçekleşmesi sonrası hükümlülüğün yasal unsurları ortadan kalkmış ve yasal olarak suçtan arınmış olan bireyleri nitelemek için kullanılmaktadır (Aytaç, 2011: 250). Bu anlamda eski hükümlü bireyler, suç

işlemekten kaynaklı olarak cezaevine girmiş ve ceza infazının ardından cezaevinden çıkmış olan ayrıca bu şekilde “suçtan arınmış” olarak kabul edilmektedir (Erkul, 1976: 387).

Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hakkında Yönetmelik içerisinde eski hükümlü, “Kasten işlenen bir suçtan dolayı bir veya daha fazla süreyle hapis cezasına veya Devlet memuru olmaya engel bir suçtan hüküm giyenlerden cezasını infaz kurumlarında tamamlayanları, cezası ertelenenleri, koşullu salıverilenleri; özel kanunlarda belirtilen şartlardan dolayı istihdam olanağı bulunmayanları; ömür boyu kamu hizmetlerinden yasaklı bulunanlardan, Cumhuriyet Başsavcılığından alınan salıverilen hükümlülere ait durum bildirme formu ile durumlarını belgelendirenler.” şeklinde tanımlanmıştır (YİHY, m.3).

Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Eski Hükümlü veya Terörle Mücadelede Malul Sayılmayacak Şekilde Yaralananların İşçi Olarak Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik içerisinde 31.03.2018 tarihinde yapılan değişiklikle (Değişik: RG-31/3/2018-30377) birlikte eski hükümlü, “Affa uğramış olsa bile Devletin güvenliğine karşı suçlar, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, millî savunmaya karşı suçlar, Devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, cinsel saldırı veya çocuğun cinsel istismarı suçlarından mahkûm olmamak şartıyla; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezası alan ya da ceza süresine bakılmaksızın zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından hüküm giyenlerden cezasını tamamlayanlar, cezası ertelenenler, koşullu salıverilenler, denetimli serbestlikten yararlananlardan eski hükümlü belgesi ile durumlarını belgelendirenleri...” şeklinde düzenlenmiştir.

Eski hükümlüler, dezavantajlı konumlarından dolayı toplumda oldukça fazla engellerle karşılaşabilmektedirler. Pek çok eski hükümlü, sosyal destek ve istihdama dâhil edilme süreçlerinin eksikliği nedeniyle topluma yeniden entegre olma konusunda zorluk çekmektedir (Petersilia, 2004). Bu engellerin belki de başında sırf suçlu bir geçmişe sahip oldukları için toplumda dışlanmaya maruz kalmalarıdır. Bir birey, sırf sabıka kaydı olması nedeniyle dışlanabilmekte ve suç barındıran geçmişi olduğu için toplumda hor görülebilmektedir (Kethineni ve Falcone, 2007; Moore, 2022; Gökçen, 2021). Eski hükümlülerin karşılaşabileceği bir diğer engel, konut veya barınabilecek yer bulma konusunda sıkıntı yaşamalarıdır. Bazı araştırmalarda ev sahiplerinin suç geçmişi olan bireylere evlerini kiraya vermeyi reddettikleri tespit edilmiştir (Garland vd., 2014; Erstad, 2018). Ayrıca eski hükümlülerin kendilerine ait bağımsız bir ev bulamamaları, onların cezaevi sonrası yaşamlarının olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olabilecek arkadaşlarıyla veya aileleriyle birlikte yaşamaya itebilmektedir. Bu konuda gerçekleştirilen bir araştırmada görüşülen eski hükümlü katılımcılar; genel anlamda cezaevi sonrası ailelerinde, arkadaşlarında, rehabilitasyon merkezinde veya otelde yaşadıklarını belirtmişlerdir (Brown vd., 2008; Erstad, 2018). Eski hükümlülerin karşılaştıkları engeller arasında eğitim engeli de bulunmaktadır. Eski hükümlünün istihdam noktasında problem yaşadığı zaten bilinmektedir. Bireyin ayrıca bir eğitime sahip olamaması, iş bulma durumunu daha da zorlaştırmaktadır (Jovanic, 2011; Erstad, 2018).

Özetle eski hükümlü terimi, işlediği suç nedeniyle hapis cezası alan ve cezasının bitiminden sonra cezaevinden çıkıp topluma karışan bireyi ifade etmektedir. Eski hükümlü kavramı; bu çalışmada en az bir kez mahkûm olan, ceza infazı bitmiş ve aradan en az iki yıl geçmiş olmasına rağmen tekrar bir suç faaliyeti içerisinde yer almamış dolayısıyla toplumla başarılı entegrasyonunu gerçekleştirebilmiş olan bireyleri tanımlamak için kullanılmıştır. Bu açıdan çalışmada çeşitli eski

hükümlü bireyi nitelemek için bazı kriterler ifade edilmiştir. Bu kriterlerin başında “belirli bir süreliğine suçtan uzak durmuş olmak” koşulu son derece önem arz etmektedir.

4.2. Toplumsal Entegrasyon Kavramı

Entegrasyon kelimesi, uyum veya bütünleşme anlamına gelen ve dilimize Fransızcadan girmiş olan bir kavramdır (TDK, 2021). Entegrasyon, toplum içerisinde var olan farklı toplumsal grupların o toplum içerisinde mevcut olan tüm olanaklara eşit bir şekilde erişmesi ve böylelikle bir karmaşa ortamı veya kaos durumu olmaksızın düzenli bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri olarak tanımlanır (Toksöz, 2006: 36). Toplumsal entegrasyon, cezaevinden çıkan eski hükümlülerin cezaevi duvarlarının dışında diğer bir ifade ile toplum içerisinde yaşama adapte olma çabasını imlemektedir. Bilindiği gibi cezaevinden çıkan suçlular toplumda çok sayıda sorunlarla yüz yüze gelmektedirler. Toplumsal entegrasyon bu sorunların üstesinden gelmeyi ifade etmektedir.

Eski hükümlülerin toplumsal entegrasyon sürecinde karşılaştıkları en büyük engellerden biri sosyal destek eksikliğidir. Bunun temel nedeni, halkın genellikle eski bir suçlunun tamamen değişebileceğine inanmamasıdır (Ouellette vd., 2017). Bazı araştırmalar, halkın eski hükümlülerin yasalara uygun yaşayan vatandaşlar olabileceğine inanmaya başladığında onların yeniden suç işleme oranında azalma görüldüğünü ortaya koymuştur (Maruna ve King, 2009).

Yeniden entegrasyon süreci cezaevinden toplumsal hayata geçiş sürecinde cezaevi dışındaki toplumsal hayata adapte olma ve suçlardan uzak bir yaşam sürdürmeye çalışma süreci olarak tanımlanmaktadır (Laub ve Sampson, 2003). Toplumsal entegrasyonun sosyal yapının korunması, geliştirilmesi ve düzenli bir şekilde idame ettirilmesinde oldukça önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Toplumsal alan içerisinde eski hükümlülerin toplumsal dışlanmayla karşılaşma olasılıklarının oldukça fazla olduğu bilinen bir gerçektir. Bireyin bir toplum içerisinde kendini o topluma ait hissetmesi, sosyal alanda var olan gruplara katılması ve bu gruplarda yer edinmesi, sosyo-psikolojik paylaşımlardan yararlanabilmesi gibi gelişmeler toplumsal entegrasyon olarak değerlendirilmektedir. Eski hükümlü bireylerin başarılı bir toplumsal entegrasyonu gerçekleştirmeleri onları suç dünyasından koparıp, toplumsal normlara ve yasalara uyan birey haline getirmektedir.

Eski hükümlü bireylerin toplumsal entegrasyonlarının başarılı gerçekleşebilmesi üzerinde etkili olabilecek çok sayıda etken bulunmaktadır. Bu etkenler aynı zamanda bireyin suçu terk etmesinde de etkili olan unsurlardır. Örneğin cezanın şiddeti veya cezaevinde kalınan süre, cezaevi sonrası dönemde eski mahkûmun gerek toplumsal entegrasyonun sağlanmasında gerekse suçu terk etmesinde etkili olmaktadır. Hapis cezaları kısa olduğunda bireylerin aileleri ve arkadaşlık gruplarıyla bağlarının sürdürülebileceği belirtilmektedir. Böylelikle eski suçluların, hükümlülük halinin bitimi sonrasında normal hayata dönebilme ve başarılı entegrasyonlarını sağlayabilme olasılıklarının fazla olduğu dile getirilmiştir. Aynı şekilde uzun süreli hapis cezalarının ise bireyi toplumsal hayattan uzaklaştırdığı, bir kopuşa sebebiyet verdiği ve tekrar suç işleyip cezaevine geri dönmesine neden olduğu belirtilmiştir (Wright, 2010: 7).

Daha önce bir suç faaliyeti içerisinde yer aldığı için bir yaptırımla karşı karşıya kalmış olan suçluların yeniden suç işleyip işlememelerinde onların toplumsal entegrasyon düzeyleri etkili olmaktadır. Bu anlamda toplum ile başarılı bir bağ kurmada zorluk çekecek olan bireylerin suçluluğa yönelmeleri daha olasıdır. Ayrıca bu bireylerin cezaevinden sonraki süreçte uyuşturucu ve aşırı alkol kullanmaları, onların topluma yeniden adapte olma süreçlerini sekteye uğratacaktır (Kızmaz, 2007). Bu nedenle yeniden suçluluğun önlenmesinde en etkili olacak faaliyetlerin başında eski suçluların

toplumsal entegrasyonlarının önündeki engellerin bertaraf edilmesi ve başarılı entegrasyon sağlayıcı çalışmaların yapılmasıdır.

Cezaevinde bulunan hükümlülerin çoğu eninde sonunda serbest kalacaktır ve topluma yeniden entegre olabilmek için toplumsal hayata giriş yapacaklardır. Cezaevinden çıkıp topluma katılan eski hükümlüler, toplumda çeşitli zorluklarla karşılaşabilmektedirler (Maruna vd., 2004; Shinkfield ve Graffam, 2009). Hiç kuşkusuz cezaevinden çıkan hükümlülerin topluma yeniden entegre olmaları süreci de toplumların karşılaştıkları önemli güçlüklerden birini oluşturmaktadır (Petersilia, 2004; Maruna, 2011). Örneğin hükümlülerin önemli bir oranı, her hangi bir meslek için gerekli niteliklerden yoksun oldukları ve eğitimsiz oldukları için iş bulma noktasında zorluk yaşayabilmektedirler (Seiter ve Kadela, 2003; Kızmaz, 2006; Kızmaz, 2013; Savaş ve Eryalçın, 2020). Bazıları sosyal, psikolojik ve sağlık açısından sorunlar yaşayabilmekte; toplumdan ve ailelerinden çok az destek alabilmektedirler. (Petersilia, 2004; Richmond, 2006; Timurturkan vd., 2017). Bazıları sırf cezaevi deneyimlerine sahip olmaları nedeniyle toplumsal alanda damgalanma ve dışlanmayla karşı karşıya gelmektedirler (Pager, 2003; Richmond, 2006; Arslanoğlu Çetin, 2016; Timurturkan vd., 2017; Türkmen, 2017). Sonuç olarak cezaevi sürecindeki deneyimler ve cezaevinde karşılaşılan olumsuzluklar, hükümlülerin cezaevi sonrası toplumsal entegrasyonlarını güçleştirmektedir.

Yeniden entegrasyon sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için aile fertlerinin, suçlu olmayan arkadaş gruplarının ve bu alanda profesyonelleşmiş kişilerin sürece dahil edilmesi sürece katkı sağlayacaktır. Ayrıca yeniden entegrasyon konusunda yapılan çalışmaların çok az olduğu vurgusunun da yapılması gerekmektedir (Petersilia, 2004; Visser ve Travis, 2003; Healy ve O'Donnell, 2008; Hedderman vd., 2011; Steen ve Opsal, 2007). Konu ile ilgili çalışmaların az olması, toplumsal entegrasyon sürecinin anlaşılması ve geliştirilmesi konusunda zorluklarla karşılaşılmasına neden olmaktadır.

4.3. Cezaevindeki Rehabilitasyon Çalışmaları ve Yeniden Sosyalleştirme

Suçluların ıslahına yönelik çalışmalar, tarihsel süreçte değişime uğramıştır. Tarihsel süreç içerisinde cezalandırma formları; öç alma, hapis cezası gibi süreçlerin akabinde günümüzde ağırlıklı olarak ıslah edici çalışmalar yoğunluk kazanmıştır. Rehabilitasyon çalışmaları suçluların toplumsal entegrasyonuna odaklanmaktadır (İçli ve Öğün, 1999: 50).

Islah edici uygulamaların değişim göstermesiyle birlikte daha önce toplumdan uzaklaştırma görevi üstlenen hapisane koşullarının insanileştirilmesi, bu kurumların mahkûmları sosyalleştirme işlevinin önemsenmesi gerektiği düşüncesi 1945'li yıllar sonrası daha çok kabul görmeye başlamıştır. Toplumsal alanda bu düşüncenin yaygınlaşması ve bir devlet politikası içerisinde yer almaya başlaması bu tarihten çok sonrasına, günümüze yakın bir döneme denk gelmektedir (Othmani 2003'ten akt. Kızmaz, 2007).

Cezaevleri, hükümlülerin rehabilitasyon sürecini pekiştirmede ve tekrar bir suç faaliyeti içerisinde yer almaları ihtimalini azaltmada kilit rol üstlenmişlerdir (Hawley vd., 2013: 7). Eski hükümlü bireylerin çalışmaya başlamaları, aile/akraba ve arkadaş çevresiyle ilişki kurmaları gibi gelişmeler başarılı bir sosyal entegrasyonun önemli unsurlarıdır. Bu anlamda uyumun sağlanmasının ve suçun tekrarlanmasının önüne geçilmesi adına cezaevinden çıkmadan bir hazırlık dönemi geçirmeleri ve rehabilitasyon sürecini gerçekleştirmiş olmaları çok önemlidir (Dönmezler, 1994: 157).

Cezaevlerinde kalınan sürenin uzun olması, hükümlülerin cezaevi dışındaki sosyal ilişkilerden uzun bir süre mahrum olmaları anlamına gelmektedir. Hükümlünün, ailesinden veya sosyal çevresinden uzak kalması anlamına gelir. Bu durum hükümlünün cezaevinden çıktıktan sonra suç faaliyetlerine tekrar girmelerinde etkili olabilir. Bu bağlamda bahsedilen sorunun çözümü noktasında cezaevindeki rehabilitasyon sürecinin hükümlüler açısından önemli olduğu ve suç azaltan bir etkide bulunduğu söylenebilir. Eski hükümlü bireylere yönelik sergilenen tutum veya cezaevi sonrasında giriş yaptıkları toplumda iş bulup bulamama durumu da aynı zamanda onların toplumsal entegrasyonları üzerinde etkili olabilmektedir (Kızmaz, 2013: 915-917).

Cezaevinden salıverilmiş eski hükümlülerin rehabilitasyonu ile ilgili sekiz aşamadan bahsedilmektedir. Bu aşamalar, suçlunun yakalanması ile başlayıp cezaevi sonrası uygulamalarının nasıl olması gerektiği aşamasına kadar uzanmaktadır. Bu aşamalar şu şekilde sıralanabilir: Suçluları yakalama ve ifadelerini alma, yargılama ve ceza verme süreci, cezaevine yerleştirme, cezaevinde eğitim, açık veya yarı açık cezaevine ayırma, açık veya yarı açık cezaevinde eğitim, salıverme öncesi infaz programı ve tahliye sonrası aşamadır (Güngör, 1997: 83; Kara, 2014: 122). Birinci aşama, emniyet güçlerinin sorumluluğunda gerçekleşir. Suçluların yakalanması ve sonrasında ifadelerinin alınması süreçlerinin iyileştirilmesini içermektedir. Bu aşamada titizliğin ön planda tutulması ve ortaya çıkabilecek önyargılardan uzak durulması gerekmektedir. İkinci aşama, yargılama süreci ile ilgili olup cezaların işlenilen suç ile orantılı olmasına dikkat edilmesi aşaması oluşturmaktadır. Üçüncü aşama, suçluların kişilik, eğitim, sosyal durum gibi faktörler göz önünde bulundurularak birbirine benzer nitelikler (suç türü, ceza süresi vs.) taşıyan suçluların bir arada, uygun koşullara yerleştirilmesi sürecini kapsar. Dördüncü aşama, cezaevinde hükümlülerin eğitilmesi aşamasıdır.

Cezaevinde verilecek eğitimin özellikle cezaevi sonrası süreçte oldukça önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bunun başında eğitim ile meslek kazandırılan hükümlüler salıverildikten sonra öğrendikleri meslekleri uygulayarak sosyal yaşama tutunabilmektedirler. Böylelikle suçun terk edilmesi ve başarılı bir toplumsal entegrasyonun aktifleştirilmesi sağlanmış olur. Beşinci aşama,

hükümlülerin açık veya kapalı cezaevlerine ayrılması aşamasıdır. Burada hükümlünün açık cezaevine yerleştirilmesi hükümlünün rehabilitasyon süreci için olumlu bir adım olarak görülmektedir. Nitekim hükümlülerin daha zorlu şartlara sahip olan kapalı cezaevinden açık cezaevine geçebilmesi, kişinin sergileyeceği olumlu davranışlara, disiplin cezası almamasına, eğitim faaliyetlerine katılmasına bağlıdır. Altıncı aşama, açık veya yarı açık cezaevine yerleştirilen hükümlünün eğitimi aşamasıdır. Bu kurumlarda hükümlünün aldığı eğitimler, salıverildikten sonra sosyal uyumun gerçekleştirilmesi için oldukça önemlidir. Yedinci aşama, suçlunun topluma entegrasyonu kolaylaştıracak programı kapsayan aşamadır. Bu aşamada, hükümlünün salıverildikten sonra karşılaşılabileceği problemler tespit edilir ve bunların çözümü için önerilerde bulunulur.

Sekizinci ve son aşama, rehabilitasyon sürecinin en zor aşaması olarak bilinir. Tahliye olan eski hükümlü bireyin başarılı toplumsal entegrasyonunu gerçekleştirebilmesi için işgücüne katılımının sağlanması (dolaylı olarak toplumun kabullenişini kolaylaştıracaktır) amaçlanmaktadır (Güngör, 1997: 83; Kara, 2014:122). Nitekim eski hükümlülerin özellikle iş bulması ve çalışmaya başlaması, onların yaşam kalitesini arttırmakta ve onları suç faaliyeti dışında tutmaktadır (Visser vd., 2008: 8).

Cezaevlerinde uygulanan iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetleri, bireylerin suçu terk etmeleri ve topluma başarılı bir şekilde adapte olmaları sürecinde oldukça etkili olabilmektedir. Bu bağlamda cezaevi sürecindeki başarılı iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetleri ile bireylerin toplumda saygın, üretken ve yasalara uyan kişilere dönüşmesi daha mümkün olabilmektedir (Bilgiç, 2012: 122-123). Cezaevleri, hükümlülerin yasalara uyan ve bu doğrultuda

yaşam arzusuna sahip olabilmesi ve tahliye edildikten sonra genel anlamda ihtiyaçlarını karşılayabilecek duruma gelebilmesi gibi çeşitli tedbirlerin ve çeşitli faaliyetlerin uygulandığı yerlerdir. Cezaevleri, bireylerin toplumdan soyutlandıkları yerler değil tam aksine bireylerin topluma ve ailelerine karşı sorumluluk hissini kazandıkları mekânlardır (Atamer ve Oral, 2010: 342).

Bu doğrultuda ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazında temel amaç, 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 3. Maddesinde yer almaktadır (CeGTİHK, m.3). Kanun maddesine göre genel veya özel olarak suçun önlenmesinde suç engelleyici unsurların güçlendirilmesi, toplumun suç faaliyetlerine karşı korunması, hükümlünün “yeniden sosyalleşmesinin” desteklenmesi; hükümlünün üretken ve yasalara uyan, sorumluluk sahibi olan bir yaşama adapte olmasını kolaylaştırması amaçlanmıştır. Ayrıca cezaevi iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetleri, dördüncü kısım veya iyileştirme başlığı altında, 75. maddede şu şekilde açıklanmıştır (CeGTİHK, m.73):

“Hükümlünün geçmişi, suçluluk nedenleri, suç sicili, fizik yeteneği ve ruhsal yapısı, kişisel doğası, arz edebileceği tehlike hâlleri, hapis cezasının süresi, salıverildikten sonraki beklentisi dikkate alınarak toplumun hukuka uygun hareket eden ve üretken bir üyesi olarak yaşamını sürdürmesini sağlayacak ve bireysel ihtiyaçlarına uygun bir biçimde iyileştirme programları uygulanır. Bu programların hazırlanması ve uygulanması amacıyla ceza infaz kurumlarında eğitim ve psiko-sosyal hizmet servisleri oluşturulur.”

Bu madde kapsamında cezaevi iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetlerinin hükümlünün çeşitli beklentileri dikkate alınarak onun toplumda yaşamını suçtan uzak ve üretken bir şekilde sürdürebilmesi için elzem olarak görülebilecek özelliklere sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda ceza infaz kurumlarında eğitim ve psiko-sosyal hizmet servislerinin hizmet yürüttüğü belirtilmektedir.

Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelikte ceza infaz kurumlarında verilen eğitimin amacı, hedefi ve tanımı; *“Hükümlüye yeni ve olumlu davranışlar kazandırmayı hedefleyen ve bu amacı gerçekleştirmek üzere beden, zihin, ahlâk ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı bir biçimde gelişmiş bir yapıya, özgür ve bilimsel düşünceye, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan hakları ve onuruna saygılı, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek, bilgi, yetenek, beceri ve davranışlarını geliştirmek, birlikte çalışma ve iş görme alışkanlığı kazandırarak yaşama hazırlamak, kendilerinin geçim ve mutluluklarını sağlayacak faaliyetleri içeren hizmetlerin bütünüdür.”* şeklinde yapılmaktadır (CİKYGCTİHY, m. 88).

Aynı yönetmelikte ceza infaz kurumlarındaki iyileştirme faaliyetlerinin amacı ise *“İyileştirme; hükümlülerin kuruma girişinden salıverilmesine kadar geçen süre içerisinde bedensel ve zihinsel sağlıklarını sürdürmeleri veya bunlara yeniden kavuşmaları için gerekli önlemlerin alınması, suçluluk duygusundan arınması, kişisel ve toplumsal gelişiminin sağlanması amacıyla uygulanacak, eğitim-öğretim, sağlık, psiko-sosyal hizmetler ile meslek edindirme, bireyselleştirilme, toplum yaşamıyla uyumlaşmasını ve geliştirilmesini sağlayacak programların tümüdür. Bu programlar; hükümlüde, kanunlara saygılı olarak yaşama düşünce ve duygusunun yerleşmesi, ailesine ve topluma karşı sorumluluk duygusunun gelişmesi, toplum yaşamına uyması, geçimini sağlayabilmesi konularında uygulanacak rejim, önlem ve yöntemleri kapsar.”* şeklinde verilmiştir (m. 86).

Yukarıda değinilen kanun ve yönetmelik maddelerine istinaden ceza ve infaz kurumlarında eğitim, iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetleri yürütülmektedir. 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanuna göre eğitim programları; temel eğitim, orta ve yükseköğretim, meslek eğitimi, din eğitimi, beden eğitimi, kütüphane ve psiko-sosyal hizmet eğitimlerini

kapsar (CeGTİHK, m. 75). 31349 Sayılı Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirilmesine Dair Yönetmeliğe göre ise programlar üç başlıkta verilmiştir. İlk başlıkta eğitim ve öğretim programları içerisinde; temel eğitim programları, örgün ya da yaygın ortaöğretim programları, yükseköğretim programları, seviye tespit sınavları ve bunlara hazırlık maksadıyla yürütülen bireysel gelişim programları, lisansüstü eğitim ve doktora programları, tahliye sonrasına hazırlama eğitimleri, örgün ve yaygın iş-meslek eğitimleri ile diğer yaygın eğitim programları yer almaktadır (m. 26). İkinci başlıkta psiko-sosyal yardım programları bulunmaktadır (m. 27). Üçüncü başlıkta, destek programları içerisinde ise kütüphane ve kitaplık çalışmaları, din kültürü ve ahlâk öğretimi, sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler yer almaktadır (m. 28).

Genç ve Yetişkin Hükümlü ve Tutukluların Eğitim ve İyileştirilme İşlemleri ve Diğer Hükümler konulu genelgede ise bahsedilen bu programlar daha da detaylandırılmıştır. Genelgede faaliyet üç temel başlık altında açıklanmıştır. Bunlardan ilk eğitim-öğretim çalışmaları başlığıdır. Bu başlık altında yetişkin 1. ve 2. kademe eğitimi başarı kursları, açık ilköğretim okulu ve açık öğretim lisesi, açık öğretim fakültesi (AÖF), açık ilköğretim okulu, açık öğretim lisesi ve açık öğretim fakültesine ilişkin ortak hükümler, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) ve Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yapılan sınavlar, yükseköğretim çalışmaları, hazırlık kursları, din hizmetleri ve ahlâkî gelişim, kütüphane faaliyetleri, eğitimde teknolojik imkânlardan yararlanılması ve diploma, sertifika vb. törenlerin yapılması gibi faaliyetler bulunmaktadır. İkinci başlık altında iş ve meslek eğitimi faaliyetleri ile ilgili açıklamalar bulunmaktadır. Üçüncü başlıkta ise sosyal ve kültürel faaliyetler yer almaktadır. Bunlar; konferans ve seminerler, spor çalışmaları ve diğer sosyal ve kültürel çalışmalar (tiyatro, konser, sinema gösterimi, resim, karikatür, halk oyunları, müzik, el sanatları, sergi, bilgi yarışmaları, münazara, satranç-dama vb.) gibi faaliyetlerdir.

Yeniden sosyalleştirme kavramı, cezaevi rehabilitasyon süreci ile birlikte yaygın kullanılan bir kavramdır. Bu kavram, suçluların veya hükümlülerin cezaevi sonrası yaşamlarının suç faaliyetlerinden uzak, sosyal sorumluluk içerisinde sürdürülmesi için kazanılan cezaevi gayretlerinin toplamını ifade etmektedir (Demirbaş, 1999: 204). Bahsedilen cezaevi rehabilitasyonunun tüm kazanımlarının, bireyin tekrar suçluluk durumundan uzak tutulmasına, toplumsal entegrasyonun sağlanmasına ve suçun terk edilmesinin sağlanmasına yönelik olduğu söylenebilir.

Bu kavram, suçlu veya hükümlü bireylerin zihinsel ve bedensel sağlıklarını sürdürmelerini veya bu anlamda bir problemle karşılaşılırsa sağlıklarını yeniden kazanmaları adına ortaya konan önlemleri ile onların toplumsal uyumunun sağlanmasını ve suçluluk durumundan uzaklaştırıcı bütün faaliyetleri kapsamaktadır (Reynaud, 1992: 26). Bu anlamda onları suçluluğa iten nedenlerin irdelenmesinde amaç, suçu açığa çıkarabilecek unsurların bertaraf edilmesini ve bu şekilde suçun terk edilmesini sağlamaktır.

Yeniden sosyalleştirmenin gerçekleştirilebilmesi için suç eğilimini ortadan kaldırmayı amaçlayan programların uygulanması gerekmektedir. Nitekim cezaevi bünyesinde hem bireysel terapi tedbirleri hem de kolektif tarzda icra edilen eğitim ve meslek kazanımı, ekonomik problemlerin çözümü için danışma vs. gibi uygulamaları barındırmaktadır (Demirbaş, 1999: 205). Suçlunun cezaevi sonrasındaki sosyalizasyonuna olumlu etkide bulunacak en önemli husus onun cezaevi deneyimi sürecinde eğitilmesidir. Cezaevinde eğitim, özellikle mesleki eğitim alan suçlunun cezaevi sonrasında sosyal uyumunu daha rahat gerçekleştirdiği söylenebilir.

Çalışmada suçluluk süreci toplumsal etkileşim bağlamında kavramsallaştırılmıştır. Bu açıdan eski hükümlülük, toplumsal entegrasyon, rehabilitasyon ve yeniden sosyalleştirme kavramlarının oldukça önemli ve birbirleriyle ilintili kavramlar olduğunu belirtmek gereklidir. Süreç içerisinde

bireylerin hüküm giymelerinde etkili olan sosyal etmenlerin ve cezaevi deneyimi sonrasında onları suçtan uzaklaştıran sosyal etkileşim süreçlerinin ne olduğu ile ilgili sorunun cevabının bulunması önemlidir.

Sonuç olarak ceza ve tevkif evlerini daha önceleri olduğu gibi suçluların toplumdan uzaklaştırıldığı veya kapatıldığı yerler olarak algılamak hatalı olacaktır. Cezaevlerinin ayrıca suç önleme açısından etkili olabilecek rehabilite edici işlevi bulunan kurumlar olduğu unutulmamalıdır. Cezaevlerinde bulunan rehabilite edici programların, suçluların suçu terk etmelerine ve başarılı toplumsal entegrasyon sağlamalarına yardımcı programlar olmasına dikkat edilmelidir.

4.4. Suçu Terk Etme Kavramı

Suçu terk etmek, kişinin suç işlememe halini sürdürdüğü gelişimsel bir süreç olarak görülmektedir (Maruna, 2001; Laub ve Sampson, 2003). Suçu terk etmek, toplumsal entegrasyon ile aynı anlama gelmemekle birlikte toplumsal entegrasyon sürecinin önemli bir parçasıdır. Nitekim, cezaevinden tahliye olan her hangi bir mahkûm suç faaliyetini terk etmesine karşın cezaevi sonrası yaşamında toplumsal hayata adapte olmakta zorlanabilmektedir (McNeill, 2006; LeBel vd., 2008). Yani suçun terk edilmesi toplumsal entegrasyona katkı sağlayan bir durum iken sadece suçu terk etmiş olan bir kişinin aynı zamanda toplumsal entegrasyonu tamamen sağladığı anlamına gelmez.

En genel anlamda suçu terk etme, suç işleme davranışının sona erdirilmesi anlamına gelmektedir (King, 2013). Suçu terk etme ile ilgili çalışan bazı araştırmacılar, suçu terk etme sürecini suçlu kimlikten, suçluluktan arınmaya doğru bir kimlik değişimi olarak tanımlamışlardır (Bushway ve Paternoster, 2011; Roque vd., 2014; Bachman vd., 2015; Liebrechts vd., 2015). Suçun terk edilmesi denildiğinde genellikle anlaşılması gereken durum, daha önce suça bulaşmış kişilerin cezaevi deneyimi sonrası suç faaliyeti içerisinde yer almamış olmalarıdır. Bu çalışmada suçun terkedilmesi ise işledikleri suç nedeniyle cezaevine giren bireylerin cezaevinden çıktıktan sonra bu araştırmanın gerçekleştiği döneme kadar herhangi bir suç faaliyeti içerisinde yer almamış olmalarını ifade etmektedir.

Suçu terk etme kavramının neyi tanımladığı ile ilgili olarak tam bir konsensüs sağlanamamıştır. Çeşitli suçu terk etme tanımları geliştirilmiş ve iki ana tanım kümesi oluşturulmuştur (Farrington, 2007; Kazemian, 2007; Kurlychek vd., 2012). Bu tanımlardan biri, bir kişinin suç işlemeyi bırakması yani suçun sona ermesidir. Burada suçu terk etmenin oluşabilmesi için kesinlikle suçun bırakılması gerekliliği vurgusu vardır. Diğer ise suçu terk etmeye doğru ilerleyen fiili sürece işaret etmektedir. Bu ikinci görüş kapsamında, suç işlemedeki azalmalar, suçtan uzaklaşma sürecinin bir parçası olarak kabul edilmektedir (Loeber ve LeBlanc, 1990; Kazemian, 2007). Yani suçu terk edilmezse suç oranında bir düşüş olsa dahi bunun suçu terk etme süreci içerisinde kabul edilebileceği fikridir. Benzer olarak Bushway ve Paternoster'a (2011) göre suçu terk etme, ilk etapta bir süreci ifade etmektedir. Yani suçlu bireyin suçu terk ettiğinin anlaşılabilmesi için suçu hemen terk etmesi gerekmez. Bu noktada suçu terk etme sürecinde bireyin önceki suç yoğunluğu önemli değildir. Yine Shover'a (1996: 121) göre suçu terk etme, yoğun suç faaliyetinin gönüllü olarak sona erdirilmesi sürecidir. Araştırmacı ayrıca küçük suç vakalarının suçu terk etme sürecini engellemediğini öne sürmektedir. Bununla birlikte suçu terk etme ile ilgili olarak birleşik bir tanım önerisi de sunulmuştur. Örneğin Uggen ve Kruttschnitt (1998), suçu terk etmenin iki bileşeni olduğunu öne sürmektedirler. Bunlar, suçtan uzaklaşmadan suç işlememeye geçiş ve kalıcı bir suç işlememe durumuna ulaşma olarak tanımlanabilir.

Bir anlamda suçu terk etmenin tanımlanması açısından literatürde bir belirsizlik durumu mevcuttur. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi bazı araştırmacılar suçu terk etmenin bir süreç olduğunu vurgularken bazıları ise suçu terk etmenin anlık oluşan bir durum olduğunu ileri sürmektedir. Bahsedilen bu belirsizliğin temel nedeni, suç işlemenin kalıcı olarak durdurulduğunu doğrulamanın çok zor olmasıdır (Bottoms vd., 2004). Öyle ki bunun ancak ölümden sonra tespit edilebileceği öne sürülmüştür (Maruna ve Farrall, 2004). Ayrıca Bushway ve meslektaşları (2001), bir suçu kesin olarak terk etme durumuna odaklanmanın, bireylerin oraya ulaşma sürecini ele almayı olumsuz etkilediğini savunmaktadır. Yani böyle bir odağın varlığı, araştırmacıların asıl mesele olan suçu terk etme sürecinden uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Laub ve Sampson (2001: 11) da bu noktada anlam ayrımı yapmışlardır. İlk anlam olarak sonlandırma yani suç faaliyetinin durdurulduğu zamana işaret ediyorken; ikinci anlam olarak vazgeçme yani suç işlemenin sonlandırılmasını destekleyen nedene bağlı sürece işaret edilmektedir. Birçok araştırmacı için suçu terk etme; damgalanmayı, etiketlenmeyi içeren ve bireylere asla gerçekten özgür olamayacaklarını sürekli olarak hatırlatan zorlu bir deneyim ve hiçbir zaman bitmeyen çok karmaşık bir yolculuktur (Colman ve Laenen, 2012; Honeywell, 2018). Suçu terk etme, içerisinde çokça belirsizliği barındıran bir süreç ve suç faaliyetlerinden uzak durmaktan çok daha fazlasıdır (Healy, 2014).

Çalışma açısından suçun terk edilmesi denildiğinde genellikle anlaşılması gereken durum, yaşamının bir döneminde suça bulaşmış kişilerin cezaevi deneyimi sonrası belirli bir süre (örneklem kısmında da belirtilen süre) geçmiş olmasına rağmen suç faaliyeti içerisinde yer almamış olmalarıdır. Suçu terk ettiğini ifade eden bireylerin suç faaliyetinden uzaklaşma nedenleri oldukça farklılık arz etmektedir. Suçun terk edilmesi ile ilgili literatür incelendiğinde karşımıza iki temel ayrım çıkmaktadır. Bunlar, suçtan birincil ve ikincil anlamda vazgeçme durumudur (Maruna vd., 2004).

Birincil vazgeçme; kişinin suç işleme dönemi boyunca yaşanan durgun bir süreci veya suç işlenmeyen bir dönemi ifade eder. İkincil vazgeçmede ise sürekli suç faaliyeti içerisinde bulunan bireylerin suçu terk ediş süreçlerinin uzun olmasına vurgu yapılmaktadır. Daha önce suç işlemiş olan bireyin artık suç işlemeyen bir birey olduğu ve suçluluktan uzak olan bu kimliği edindiği süreci ifade etmektedir. Bu süreç, suç işlemeyen bir rol veya kimliğin benimsenmesine doğru bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Maruna, 2001; Maruna ve Toch, 2005; Healy ve O'Donnell, 2008). Yani birincil vazgeçmede bireyler suçtan kısa süreli uzaklaşırken ikincil vazgeçmede ise bireyler devamlılık dâhilinde kurallara uyan, kademeli bir şekilde yeni bir kimlik geliştiren ve suç işlemeyen bireylerdir.

Nugent ve Schinkel (2016: 570) bahsedilen bu süreçleri daha karakterize etmek için daha açıklayıcı sınıflandırmalar sunmuşlardır. Bunlar fiilden vazgeçme, kimlikten vazgeçme ve ilişkisel vazgeçmedir. Yani birey ilk etapta geçmişteki suç ile ilintili ve kanunlara aykırı fiillerinden vazgeçer, süreçle suçluluktan uzak bir kimliği içselleştirir ve bahsedilen bu kimliksel değişim de bireyin iletişimde bulunduğu bireyler tarafından tanınır. Özetle suçu terk etme bir süreçtir ve bireyin suçu bırakması, yeni kimlik inşa etmesi ve bu yeni kimliğin başkaları tarafından tanımlanmasını içerir.

Suçun terk edilmesi sürecini anlamak, kriminolojik literatürde var olan teorilerin çoğundan farklı bir bakış açısı geliştirmeyi gerektirir. Çünkü burada insanların neden suç işledikleri üzerinde durulurken farklı bir perspektifle daha önce suç faaliyeti içerisinde bulunmuş olan insanların suç işlemeyi nasıl bıraktıkları veya suç faaliyetinden nasıl uzak durduklarına odaklanılmaktadır (Maruna vd., 2004). Yani insanların suçu nasıl terk ettiklerini anlamak, onların suça neden veya nasıl başladıklarını açıklamaktan farklıdır. Aynı zamanda birkaç ay suça ara vermek ayrı bir şey iken oldukça uzun bir süre suç faaliyetlerinden uzak durmak apayrı bir şeydir (Maruna, 2001; Rumgay, 2004).

Bazı araştırmacılar suçun terk edilmesi sürecinde kişisel faktörlere vurgu yapmakta ve bunun sağlanabilmesi için de kişisel motivasyonun var olması gerektiğini savunmaktadırlar (Gideon, 2010). Bazıları ise toplumsal yapı ve bağlara odaklanmakta ve bu unsurların kişiyi suçtan uzak tutmak için desteklemesi gerektiğini, bu desteğin olmaması halinde bireyin motive olma olasılığının çok az olacağını belirtmişlerdir (Laub ve Sampson, 2001). Ayrıca suçu terk etme sürecinin iki faktörlü olduğu belirtilmiş ve bütünlük bir model savunulmuştur. Burada (bir toplumsal faktör olarak) rehabilitasyon sürecinin ve kişisel motivasyonun birleştirilmesi halinde suçun terk edilmesinin daha mümkün olabileceği dile getirilmiştir (LeBel vd., 2008). Yani suçun terk edilebilmesi için hem toplumsal hem de kişisel faktörlerin devreye girmesi gerektiği, bireyin suçu ancak bu şekilde terk edebileceği vurgusu yapılmıştır.

4.5. Suçu Terk Etmeye İlişkin Teoriler

Son zamanlarda araştırmacılar, suçu terk etme sürecini anlama ve açıklamaya yönelik çeşitli teoriler ortaya koymuşlardır. Aşağıda suçun terk edilmesi süreci ile ilgili teorilere değinilmiştir. Kriminolojik araştırmalarda suçu terk etme olgusunun açıklanmasında en yaygın olarak kullanılan teoriler şu şekildedir:

- Yaşam seyri teorisi
- Bilişsel dönüşüm teorisi
- Sosyal kontrol teorisi
- Rasyonel seçim teorisi
- Korkulan benlik teorisi
- Genel gerilim teorisi
- Zorlama ve sosyal destek teorisi
- Anlatısal teoriler ve “iyileşme” yaklaşımı

4.5.1. Yaşam Seyri Teorisi

Bir diğer adı “Yaşa Göre Derecelendirilmiş Sosyal Kontrol Teorisi” olan bu teori, Laub ve Sampson tarafından ortaya konmuştur. Yaşam seyri (Life Course) kuramı; önemli yaşam olaylarının zamanlamasına, sıralamasına ve süresine odaklanarak suçu terk etme sürecini açıklamaya çalışmaktadır. Bu teori, sosyal kontrol teorisinin yaşam süreci perspektifi çerçevesinde birleştirilerek geliştirilmiştir. Yaşam seyri, “...bir bireyin yaşamı boyunca kültürel olarak tanımlanmış, yaşa göre derecelendirilmiş roller ve sosyal geçişler dizisini içeren yaşam süresi boyunca bir yol...” şeklinde tanımlanmıştır (Laub vd., 2011: 314). Bu teoriye göre yaşam süreci deneyimleri iki kategoride analiz edilir. Bu kategoriler “yörüngeler” yani uzun süren kalıp davranışlar, “geçişler” yani kısa süreli olaylar ve “dönüm noktaları” uzun yaşam süreci içerisindeki yörüngelerin değişikliklerini yansıtır. Bahsedilen bu geçişler, hiç beklenmedik bir anda uzun yaşam yörüngelerinde dönüm noktası düzeyinde gelişmeler yaratabilmektedir. Yörüngeler, yaşam süresi boyunca izlenen yolları temsil eder. Geçişler, yörüngelerin içine gömülüdür ve evlenmek veya istihdama katılmak gibi hayata dair önemli değişiklikleri temsil eder. Yörüngelerde meydana gelen değişimleri ifade eden dönüm noktaları, ani bir şekilde gerçekleşebilir veya herhangi bir zamanda meydana gelen dramatik ve kalıcı bir değişimle oluşabilir (Pickles ve Rutter, 1991: 134). Burada kuramcılar, çocukluktan yetişkinliğe kadar davranışların sürekliliğini ve değişimini tahmin etme ile ilgilenmektedirler (Laub vd., 2011).

Laub ve Sampson'a göre sosyal bağlar (Hirschi veya sosyal kontrol teorisinde olduğu gibi), bireylerin suçluluk sürecinde birincil öneme sahiptir. Kuramcılar sosyal kontrol faktörlerinin, suç davranışının ortaya çıkması ve devam etmesiyle oldukça ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Aile, eğitim veya iş çevresi ile olan sosyal bağlar bireyler üzerindeki sosyal kontrolleri arttırmaktadır. Sosyal kontroller suç işleme ile ters orantılıdır. Dolayısıyla birey ile sosyal çevresi arasındaki bağlar zayıflarsa genel anlamda bireyin suç faaliyetine girişme olasılığı da artacaktır. Sampson ve Laub'un (1993) teorisi, bireyin toplumla bağları zayıfladığında veya koptuğunda suçun ortaya çıktığı varsayımıyla başlar. Onlara göre suçu terk etme, bireylerin toplumla bağlarını kurmaları ya da güçlendirmeleri sayesinde gerçekleşmektedir (Laub ve Sampson, 1993).

Laub ve Sampson (2003), yüksek kaliteli sosyal bağların suçu terk etme sürecini teşvik edebileceğini dört yol belirleyerek analiz etmişlerdir. Bunlardan ilki, kaliteli bağların geçmiş bugünden ayırıcı özelliğidir. Birey, kaliteli sosyal bağlar sayesinde suçluluk dolu geçmişini ve yaşadığı anı birbirinden ayırarak başka bir ifadeyle "temiz bir sayfa açarak" suçtan kurtulur. İkincisi, kaliteli sosyal bağların bireyi denetleme, izleme ve ona fırsatlar sağlaması özelliğidir. Kaliteli sosyal bağlar; birey için denetleyici, izleyici ve bazen de kazanç/fayda sağlayıcı olarak bireyde suçu terk etme sürecinde olumlu bir etki yaratabilir. Üçüncüsü, kaliteli sosyal bağların bireyin hayatındaki rutin faaliyetlere yeni bir değişim getirme özelliğidir. Bireyin yaşam süreci içerisinde sıradan davranışları veya faaliyetler, çoğunlukla da suçla ilintili olan davranış ve faaliyetler üzerinde değiştirici etki yaratan sosyal bağlar, bireyi bu şekilde suçtan uzak tutabilmektedir. Son olarak kaliteli sosyal bağlar, bireyin kimlik dönüşümü için ona fırsatlar sağlar. Kaliteli sosyal bağların sunduğu fırsatlar sayesinde birey, suçlulukla ilintili geçmişteki kimliğini değiştirerek suçluluktan uzak yeni bir kimlik inşa edebilmektedir. Örneğin evlilik veya istihdama katılma gibi dönüm noktaları, bireylerin toplumla olan sosyal bağlarını çeşitli şekillerde güçlendirerek suçu terk etme olasılığını arttırmaktadır. İlk olarak evliliğe ve istihdama sosyal uyum konusunda fayda sağlar ve geçmişinden koparak yaşamında yeni bir sayfa açmasına olanak tanır. İkinci olarak evlenen için eş veya çalışmaya başlayan için örneğin patronlar bireyler üzerinde doğrudan sosyal kontrol uygulamaları ve bu da muhtemel suç davranışını daha da kısıtlamaya hizmet eder. Üçüncü olarak evli veya çalışıyor olmak bireyin rutin faaliyetlerini, davranışlarını değiştirir ve birçok suç fırsatını kısıtlayacak şekilde kişinin zamanına etki eder veya başka bir deyişle, bireyin suç işlemesi için ona zaman bırakmaz. Son olarak evlilik veya istihdam zamanla bireyin kimlik inşa sürecini suç veya suçlulukla bağdaşmayacak şekilde inşa edilmesine katkı sunar.

Suçlu terk etme açısından, bireyin dış dünyasında gerçekleşen değişimler (örneğin evlenme çocuk sahibi olma, istihdam edilme vs. gibi) bireyin kendi davranışları üzerinde etkili olmaktadır. Bu değişimler, bireylerin toplumsal bağlılıklarını ve sosyal sermayelerini güçlendirerek suç işlemelerini veya suçu terk etmelerini sağlamaktadır (Laub ve Sampson, 2003). Esas olarak bireylerin hayatlarının gidişatı dış güçler tarafından belirlenmesinden ziyade, bilinçli olarak verilen kararlar sayesinde suçtan vazgeçmeyi sağladığı belirtilmektedir. Yani bireyler suç yörüngelerinden çıkmak için bilinçli bir çaba göstermektedirler. Ayrıca suç işleyen bireylerin yaşlandıkça suç işleme olasılıklarının düştüğü de tespit edilmiştir. Çünkü yaşlılar için suç işlemenin faturası veya maliyeti çok daha yüksektir. Bu durum yaşlı bireyi suç faaliyetlerinden uzak tutabilmektedir (Laub ve Sampson, 1993).

Bu teoriye göre suçu terk etme hem kişisel hem de toplumsal etkilere bağlıdır. Kişisel faktörler; tutumlar, özsaygı, kimlik ve motivasyon gibi öznel özellikleri barındırmaktadır. Toplumsal faktörler ise işe girme veya istihdam, evlenme, çocuk sahibi olma, arkadaşlık türleri ve rehabilite

edici müdahaleleri içermektedir. Toplumsal bağlar, kanunlara uygun olan davranışlar için yapıları ve fırsatları barındırır ve daha önce suç işlemiş olan kişilerin suçlu çevreden uzak durmasını sağlar. Böylelikle bireylerin kendi gelecekleri için uygun yaşama dair suçtan “kurtuluş senaryoları” geliştirmelerini olanaklı kılar (Maruna ve LeBel, 2010). Hiç kuşkusuz burada süreç çok önemli bir unsurdur. Kişinin kısa süreli davranış değişiminden ziyade süreç içerisinde değişime ve bunun sürekliliğine odaklanılır. Bu anlamda yeniden suç işleyen kişilerin, suçu terk etmelerine yardımcı olacak toplumsal yapı ve unsurlardan yoksun oldukları çeşitli araştırmalarca ortaya konmuştur (Zamble ve Quinsey, 1997; Byrne ve Trew, 2008).

Laub ve Sampson (2003) toplumsal faktörlere odaklanarak suçun terk edilmesi noktasında bunların önemine vurgu yapmışlardır. Aynı zamanda öznel unsurların da suçun terk edilmesi sürecinde etkili olduğunu kabul etmişlerdir. Bu bağlamda daha önce suç işlemiş olan bireyler değişimi arzuladıklarında, değişimi mümkün gördüklerinde ve ayrıca değişimin gerçekleşebilmesini destekleyecek toplumsal desteği aldıklarında onlar için suçu terk etmek daha olası hale gelmektedir. Bu durumda aile fertleri ve arkadaşlarla bağ kurmak da bireylerin suçu terk etmelerine yardımcı olabilmektedir. Tam tersi şekilde suçlu arkadaşlarla irtibatı sürdürmek veya etkin bir şekilde ailevi bağ geliştirememesi durumu suçluluğun sürdürülmesine neden olabilmektedir.

Literatür içerisinde çok sayıda çalışma, yaşam seyri teorisine destek sağlamaktadır. Bazı araştırmalar evlilik ve istihdamın suçu terk etme süreci üzerindeki olumlu etkiyi vurgulamaktadır (Hairston, 1988; Jiang ve Winfree 2006; Berg ve Huebner, 2011). Benzer şekilde Farrington ve West (1995) evlenmenin veya evli kalmanın her ikisinin de erkekler arasında suç işlemede azalmaya dolayısıyla suçu terk etme sürecine olumlu katkı sağlayacağını bulmuşlardır. Kruttschnitt ve meslektaşları (2000) çalışmalarında medeni durumun neredeyse hiçbir etkisinin olmamasına rağmen istihdamın veya iş istikrarının yeniden suç işleme olasılığını önemli ölçüde azalttığını ve suçu terk etme olasılığını arttırdığını ortaya koymuşlardır. Graham ve Bowling (1995) ve ayrıca Uggen ve Kruttschnitt (1998), gerçekleştirdikleri benzer çalışmalarında çocuk sahibi olmanın kadınlar için suçu terk etme süreci üzerinde en büyük etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Ebeveynlerdeki çocuklara karşı sorumlu olma durumunun onların kendi yaşamlarını ve kimliklerini ikinci plana atarak yaşamlarını devam ettirmelerine neden olmuş ve bu durum onları suçluluktan uzak tutmuştur. Giordano ve arkadaşları (2002), kadın hükümlüler ve bir erkek karşılaştırma grubu arasında suçu terk etme süreci konusundaki cinsiyet farklılıkları üzerine yaptıkları çalışmada kadınların değişim için çocuklarına, çocuk sahibi olmaya daha fazla odaklandıklarını, erkeklerin ise daha genel olarak aileye odaklanma eğiliminde olduklarını bulmuşlardır. Griffin ve Armstrong (2003) uyuşturucu kullanan kadınlar arasında suç davranışındaki kısa vadeli değişimi incelemiş ve çocuklarla birlikte yaşamının uyuşturucu satma suçunu önemli ölçüde engellediğini bulmuştur. Uyuşturucuyu bırakma üzerine yapılan araştırmalar da ebeveynliğin veya çocuk sahibi olmanın uyuşturucu kullanımından vazgeçmede dolayısıyla suçu terk etmede önemli rol oynadığını göstermektedir (Esbensen ve Elliott, 1994; Chen ve Kandel, 1998).

4.5.2. Bilişsel Dönüşüm Teorisi

Suçun terk edilmesi sürecine odaklanan bir diğer teori, Bilişsel Dönüşüm (Cognitive Transformation) Teorisi’dir. Bu teori Giordano, Cernkovich ve Rudolph tarafından geliştirilmiştir. Bilişsel dönüşüm teorisi, “*yetişkinlerin suçu terk etmesinin, aktör ve çevre arasında daha karşılıklı bir ilişkiyi teorileştirmek ve değişim sürecinde eylemliliğe merkezi bir yer ayırmak gerektiğini*” ileri sürmüştür (Giordano vd., 2002: 995). Giordano ve meslektaşları, suçluluktan suçsuzluğa doğru

gerçekleşen dönüşümün, suçlunun değişime açık olmasıyla başlayan bir dizi bilişsel değişikliğin süreç yoluyla gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Bu dönüşüm, prososyal çevresel faktörler (örneğin istihdam, eğitim, evlilik, aile, eş, akran desteği, vb. gibi) olarak tanımlanan değişimi tetikleyen faktörlere maruz kalmaya ve bunlara yönelik tutuma bağlıdır. Birey süreçle olumlu, kabul edilebilir ve eski kimlik yerine geçebilecek yeni bir benlik inşa eder. Bu değişim bireysel motivasyon ve bu değişimi destekleyecek prososyal çevresel kaynaklara erişim ile gerçekleşir. Süreçle birey artık kanunlara aykırı olan davranışı, (daha önce olduğu gibi) olumlu, kullanılabilir ve uygulanabilir olarak görmez. En sonunda birey suçu terk etme başarısı sağlar (Giordano vd., 2002: 1002).

Bu teoriye göre suçu terk etme süreci dört temel aşamayı içermektedir. İlk ve belki de en önemli aşama; bireylerin kişisel değişimi bir olasılık olarak görmeye başladıkları, değişim eğiliminin başladığı ve geliştiği aşamadır. Bu aşamada birey, temel anlamda değişime “açık olduğunu” gösterir. Bu durum yani bireyin değişime açık ve hazır olması “değişim” için bir ön koşuldur fakat kendi başına yeterli değildir. Bunun için ilk aşamayı ikinci bilişsel değişim aşaması yani bireyin değişim için belirli bir “itici güce” veya kuramcılarının kendi ifadeleriyle “kancalar dizisine” maruz kalması takip etmelidir. İkinci aşama, bireylerin değişime doğru ilerlemelerine yardımcı olabilecek belirli koşullara, değişim için “kancalara” sahip oldukları süreci ifade eder. “Değişim kancaları”, Laub ve Sampson'un gayri resmi sosyal kontrol teorilerinde de “dönüm noktaları” olarak adlandırdığı dışsal veya sosyal etkenlerdir (iyi bir iş edinmek, evlenmek veya iyi bir rehabilitasyon programına katılmak gibi) ancak suçu terk etme süreci için esas olan, bunları uygulanabilir seçenekler olarak kabul etmesi gereken bireydir veya onun algılama şeklidir. Suçu terk etme başarısı için çeşitli “kancalar” veya “dönüm noktaları” gereklidir fakat bu da bireyin algısına ve kabullenmesine bağlıdır. Bilişsel dönüşümün üçüncü aşaması, değişime ait yeni benliğin geliştiği süreci tanımlamaktadır. Böylelikle bireyler kendilerini “farklı” (suçtan arınmış) olarak görmeye başlarlar ve (suçlu) kimliklerini değiştirmeye çalışırlar. Yani bu aşama, bireylerin geride bırakılması gereken marjinal kimliğin yerini alabilecek cazip ve yasalara uygun davranan “ikame benlik” tasavvur ettikleri ve bunu takdir etmeyi öğrendikleri aşamadır. Dolayısıyla bireyler önceki benliğe veya kimliğe dair görüşlerini, düşüncelerini veya davranışlarını değiştirebilirler ve kendilerine ilişkin yeni bir imaj, kimlik veya benlik inşa edebilirler. Suçu terk etme sürecinin son aşaması ise kanunlara uygun olmayan davranışların yeniden yorumlandığı aşamadır. Daha önce suç faaliyetlerinde bulunanlar, suç işlemeyi insanlara zarar veren ve bundan kaçınmak istedikleri bir şey olarak görmeye veya bu şekilde yorumlamaya başlarlar. Artık bireyler için arzu edilir ya da uygulanabilir bir seçenek sunmayan suç davranışı ve suçluluk dolu yaşam tarzı değişir (Giordano vd., 2002). Özetle bu teoriye göre suçu terk etme başarısı; bireyin bunu başarabileceğine inanması, bu doğrultuda toplumsal destek alması, suçluluktan arınmış yeni bir kimlik geliştirmesi ve daha önce işlediği suçu kanunlara uygun bir tarzda farklı bir bakış açısıyla değerlendirmesiyle mümkün olmaktadır.

Suçun terk edilmesi oldukça zaman alan bir değişim sürecidir. Ayrıca bu sürecin genel anlamda gerçekleşen veya yaşanan bir olayın etkisiyle birlikte bireyin kendi hayatını değerlendirmeye tabi tutmasıyla başladığı gözlemlenmiştir (Terry, 2003). Suçun terk edilmesi için bireyin kimliğinin yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Suçu terk eden bireylerin ve suç işlemeye devam eden bireylerin bir arada bulunduğu örneklem grubu ile yapılan derinlemesine görüşmeler neticesinde suçu terk etmeyi başaran bireylerin gerçek kimliklerini “suçlu olmayan bireyler” olarak gördükleri ve suçu terk etme anlatımlarını anlama, tanımlama ve açıklama eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir. Bu bireyler kendilerini önceki hatalarından ayırmışlardır, deneyimlerinden ahlaki bir hikâye çıkarmışlardır ve bu deneyimlerini başka insanlara yardımcı olabilmek adına kullanma

arzusu içerisinde olduklarını dile getirmişlerdir (Maruna, 2001). Kuramın bu yönünü destekler bir mahiyette, Shover (1996) ve Rungay (2004) da suçu terk eden bireylerin değişimi mümkün olarak algılayabildiklerini ve suçlu geçmişlerine dair algılarını değiştirebildiklerini belirtmişlerdir. Tabi bu değişim aynı zamanda suçu terk etme ve topluma adapte olma sürecinde başarı da getirmektedir.

Suçu terk etme sürecinde içsel/bireysel/özel görüşün en önemli teorileri arasında bilişsel dönüşüm teorisi yer almaktadır. Giordano ve arkadaşları bu teorilerini Sampson ve Laub'un (1993) gayri resmi sosyal kontrol teorisine veya yaşam seyri teorisine karşıt olarak geliştirmişlerdir. Yani Sampson ve Laub'un teorisi hem temel alınmış hem de temel sonuçlar açısından eleştirilmiştir. Yaşam seyri teorisinin odaklandığı sosyal kontrol unsurlarının önemli olduğunu ancak bu sosyal kontrol unsurlarının etkili olabilmesi için insanların değişime hazır veya değişim için motive olması gerektiğini savunmuşlardır. Giordano ve meslektaşlarına göre bireyin sadece prososyal etkilere maruz kalarak suçluluktan kurtulduğunu kabul etmekten ziyade, teoride bahsedilen bilişsel dönüşümler suçu terk etmeyi teşvik etmiştir. Yani Sampson ve Laub'un gayri resmi sosyal kontrol teorisinin aksine suçu terk etme süreci için bireysel motivasyon veya değişim için istekli olunması, değişim sürecinin (suçu terk etmeye ilişki olarak) olmazsa olmazlarından.

Sampson ve Laub'un (1993) gayri resmi sosyal kontrol teorisinin aksine bilişsel dönüşüm teorisi, ergenlik çağındaki kadın suçlular ve benzer durumdaki erkeklerden oluşan katılımcıların bulunduğu bir örneklem üzerine inşa edilmiş ve ayrıca çok yeni bir ortamda yürütülmüştür. Dolayısıyla mevcut sosyal ve ekonomik gelişmeler hesaba katılmıştır. Kuramcıların temel amaçlarından biri aslında Laub ve Sampson tarafından tanımlanan “dönüm noktalarının” özellikle evlilik ve istihdamın kadın ve erkek eski hükümlülerin suçu terk etme sürecini eşit derecede etkileyip etkilemediğini ve sadece kadın eski hükümlüleri etkileyecek ayrı faktörlerin var olup olmadığını tespit etmektir. Ayrıca kuramcılar, ırk ve etnisitenin daha geniş bağlamını dikkate almaya ve onların tabiriyle değişim için gerekli olan “kancaların” başarısını artıracak mekanizmalar aramaya ve bunların etkisini serimlemeye çalışmışlardır.

4.5.3. Sosyal Kontrol Teorisi

Sosyal Kontrol Teorisi, 1960'lı yılların sonunda Travis Hirschi'nin çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Kriminoloji alanındaki çok sayıda teori, suç işlemeye dair motivasyonları belirlemeye çalışırken sosyal kontrol teorisi suç veya suçluluğa katılımı engelleyen kısıtlayıcı faktörleri incelemeyi amaçlamaktadır (Hirschi, 1977). Sosyal kontrol teorisi, bireylerin suç teşkil eden eylemlerde bulunma özgürlüğüne sahip olmalarına rağmen güçlü toplumsal bağları nedeniyle bunu yapmaktan caydırıldıklarını ileri sürmektedir (Hirschi, 1969: 21).

Sosyal kontrol teorisi, sosyal kurumların bireylerin suça olan doğal eğilimlerini dizginlemeye yardımcı olduğunu ileri sürmektedir. Sosyal kontrol teorisi, suç ve suçluluğu zayıf geleneksel sosyal bağlara bağlamaktadır. Bu teoriye göre kanunlara uygun olan davranış güçlü geleneksel sosyal ilişkilerin, isteklerin ve ilgili başarıların sonucudur. Tam tersi kanunlara aykırı veya sapkın davranış ise zayıf sosyal bağların, sınırlı isteklerin ve başarıların sonucudur. Bir bireyin ailesi, öğretmenleri, işverenleri, arkadaşları veya geleneksel sosyal kurumlarla ilişkileri ne kadar güçlüyse suç davranışlarıyla ilişki riski de o ölçüde zayıftır (Hirschi, 2002).

Hirschi'nin sosyal kontrol teorisi, çeşitli varsayımlar içermektedir. Bu varsayımlardan ilki, suç eylemlerinin bireylerin istek ve beklentilerine aykırı olduğu varsayımdır. İkincisi, suç eylemlerinin hem resmi veya kanunlara bağlı olarak hem de resmi olmayan veya kanunlara bağlı olmayan ceza alma riskinin bulunmasıdır. Üçüncüsü, bireyin suç faaliyeti için genel anlamda zaman ve enerji

harcadığıdır. Son varsayım ise suç eylemlerinin geleneksel ahlaki inanca aykırı olduğu varsayımdır (Hirschi, 1977: 329).

Bununla birlikte sosyal kontrol teorisinde suçluluğu engellemek veya suçu terk etmek için dört unsurun önemi vurgulanmaktadır. Bunlar bağlanma, adanmışlık, katılım ve inançtır. Bu unsurlardan ilki olan bağlanma Hirschi'ye (1969) göre bir bireyin önemli olarak nitelendirilebilecek diğer kişilerle, özellikle de ebeveyn ve diğer aile fertleriyle olan yakın duygusal bağlarını ifade eder. Bu bağlar genellikle duygusal bağları, sıcaklığı ve arkadaşlık duygularını içermektedir. Özellikle ebeveynlik, sosyal kontrolün sürdürülmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Ahlaki açıdan olumlu bir ebeveyn, çocuğun gelecekteki toplumsal uyumu için önemli bir belirleyici olmaktadır. Bağlılık unsuru, bireyin geleneksel veya yasalara uygun hedef ve isteklerine olan bağlılığını tanımlar. Bağlılık, bu hedeflere ve isteklere ulaşmak için bir gereklilik olarak sosyal normlara ve yasalara uyumu teşvik eder. Özellikle erken yaşlarda okula devam etme ve eğitim hedefleri bu unsorda önemli bir rol oynamaktadır. Taahhüt unsuru; spor, hobiler, okul ödevleri veya kanunlara uygun olarak gerçekleştirilen iş gibi faaliyetlere katılımı içerir (Hirschi, 1977). Böylelikle bu faaliyetlerde harcanan zamanın suç davranışlarında bulunmak için mevcut zamanı azaltması arasında bir bağlantı oluşturur (Costello, 2010). Son olarak inanç unsuru ile bireylerin toplumsal kurallara ne ölçüde güvendiklerini ve bunları ne derece takip edilmeye değer buldukları açıklanır. Hukukun üstünlüğüne ve diğer sosyal normlara duyulan saygının veya güvenin azalması, bu normların veya yasaların çiğnenmesi olasılığını artırabilir. Bunun tam tersi kanunlara veya normlara duyulan saygı veya güven bireyi suç faaliyetlerinden uzak tutar veya bireylerin suçu terk etmesini daha olası kılar (Hirschi, 1977).

Sosyal kontrol teorisine bazı araştırmacılar çalışmalarıyla destek sunmuşlardır. Gerçekleştirilen araştırmalar neticesinde geleneksel değerleriyle güçlü bağları olan bireylerin daha zayıf bağları olan bireylere kıyasla daha düşük suçluluk veya sapkınlık seviyeleri gösterdikleri fikrini destekleme eğilimindedir (Krohn ve Massey, 1980; Sampson ve Laub, 1993; Agnew, 1993; Baier ve Wright, 2001; Durkin vd., 2007). Sosyal kontrol teorisine de ilintili ve mükerrer suçluluk ile ilgili araştırmalarda güçlü sosyal bağlar sağlayan merkezi bir mekanizma olarak ailenin, evlenmenin veya evlenerek aile kurmanın önemi sürekli olarak vurgulanmıştır. Örneğin bazı araştırmaların tespitlerine göre erkekler ve kadınlar hem tahliye öncesinde hem de yeniden toplumsal entegrasyon sürecinde yüksek düzeyde algılanan duygusal aile desteği bildirme eğilimindedir (Visser ve Courtney, 2007). Aile üyelerinin, toplumun diğer üyelerine kıyasla suç deneyimi nedeniyle sabıkalı olmanın getirdiği olumsuz damgayı görmezden gelme olasılığı çok daha yüksektir. Aile fertlerinin geliştirdiği sosyal bağ, bu anlamda bireyleri korumaktadır (Ekland-Olson vd., 1983; Grieb vd., 2014).

1990'lı yıllardan önce sosyal kontrol teorisi savunulurken 1990'lı yıllara gelindiğinde sosyal kontrol teorisini Hirschi ve başka bir teorisyen olan Gottfredson (1990) tarafından birlikte yeni bir kontrol teorisi geliştirilmiştir. Bu teori; yaş, cinsiyet veya ırktan bağımsız olarak tüm bireyler için cinayetten hırsızlığa, yaralama veya uyuşturucuya kadar tüm suç türlerini açıklayabilen genel bir suç teorisi olarak formüle edilmiştir. Bu yeni teori ile birlikte Gottfredson ve Hirschi, sosyal bağ ile bireylerin suç eylemlerinin kontrol altına alınabileceği; evlilik ve istihdam gibi sosyal bağları geliştiren unsurların önemli olduğu; yukarıda da bahsedilen bağlanma, bağlılık, katılım ve inanç unsurlarının suç işleme olasılığını azaltacağı görüşünü reddetmişlerdir. Bunun yerine, Gottfredson ve Hirschi (1990) suçu terk etme sürecinin yalnızca yaşla açıklanabileceği sonucuna varmışlardır. Araştırmalarında daha önceki temaları yineleyen Gottfredson ve Hirschi, yaş ve suç arasındaki bu

ilişkinin doğrudan olduğunu; cinsiyet, ırk veya bireyin ikamet ettiği bölgeden bağımsız olarak devam ettiğini belirtmektedirler.

Gottfredson ve Hirschi, suçu terk etmeye dair bu yeni modellerinde suç ve suçluluk arasında kritik bir ayrım yapmaktadırlar. Gottfredson ve Hirschi'ye (1990:137) göre suçlar; belirli bir dizi gerekli koşulları (örneğin faaliyet, fırsat, rakipler, kurbanlar, mallar) içeren, kısa vadeli ve sınırlı olaylardır. Öte yandan suçluluk ise bireyler arasında suç faaliyetlerinde bulunma eğilimlerini etkileyen istikrarlı farklılıkları ifade etmektedir. Burada belirleyici unsur, bireysel özdenetimdir. Kuramcılar, düşük seviyede özdenetime sahip bireylerin suç işleme ve benzer sapkın davranışlarda bulunma konusunda büyük risk altında olduğunu öne sürmektedir. Düşük özdenetime sahip bireyler; risk alabilen, dürtüsel davranabilen, ileri görüşlü olmayan ve anlık arzularını tatmin etmeye odaklanan kişiler olarak nitelendirilebilir. Bireylerde süreçle uygun olmayan bir sosyalleşmeden dolayı düşük özdenetim gelişebilir. Bu da bireyin yeterli düzeyde özdenetim geliştirememesine neden olmaktadır. Örneğin ebeveynler çocuklarının davranışlarını izlemede veya belirlemede başarısız olurlarsa, yanlış davrandıklarında çocuklarını cezalandırmazlarsa veya sapkın davranışları nedeniyle çocuklarını uyarmazlarsa o zaman çocuklar uygun şekilde sosyalleşmeyeceklerdir. Nitekim Gottfredson ve Hirschi (1990), bireyin düşük özdenetim düzeyinin yaklaşık olarak sekiz yaşına gelindiğinde sabitlendiğine inanmaktadır. Kısacası onlara göre sekiz yaşında düşük özdenetim düzeyine sahip olanlar, yirmi sekiz yaşında da aynı yaştaki diğer herkese kıyasla düşük özdenetim düzeyine sahip olacaktır. Düşük özdenetime sahip bireyler, fırsatın varlığı halinde suç ve benzeri sapkın davranışlarda bulunacaklardır. Örneğin düşük özdenetime sahip bir birey, anahtarları kontakta çalışır vaziyette bir arabaya rastlayabilir ve bu nedenle arabayı çalabilir. Buna karşın aynı durumla karşılaşan yüksek özdenetime sahip bir birey arabayı çalmayacak, bunun yerine arabanın sahibini arayacak ya da yetkililere haber verecektir. Gottfredson ve Hirschi, yaşamın erken dönemlerinde bazı nedenlere istinaden (örneğin düşük özdenetim) ortaya çıkan ve yaşam süreci boyunca istikrarlı bir şekilde devam eden bir suç eğilimi olduğuna inanmaktadırlar. Gottfredson ve Hirschi'ye ait teoride, bireyin suçluluğunu azaltan veya değiştiren yaşla ilişkili faktörler nedeniyle suçun yaşla birlikte azaldığı ileri sürülür. Fakat geleneksel yaş-suç teorilerinde ise suçun, suçluluktan bağımsız olarak yaşla birlikte azaldığı ileri sürülmektedir. Gottfredson ve Hirschi'ye göre yaş ve suç işleme davranışı, yaşam olayları ve sosyal kontrol süreçlerindeki (örneğin evlenme, iş bulma vb.) değişikliklerden bağımsız olarak birbirlerini sürekli etkileyen nitelikte olacaktır. Bireylerin suç işleme sıklığı, zaman içinde değişebilir. Böylelikle bireyin biyolojik anlamda yaşlanması nedeniyle suçun da azaldığı, suçluluğun ise yaşam seyri boyunca sabit kaldığı sonucuna varmışlardır (Gottfredson ve Hirschi 1990: 141).

Gottfredson ve Hirschi (1990), suçu terk etme sürecini açıklamak için evlenme ve istihdam gibi yaşam olaylarına odaklanan önceki teorileri eleştirmektedirler. Onlara göre evlenme ve istihdam gibi olaylar suçu terk etme sürecini olumlu anlamda teşvik ediyor gibi görünebilir fakat aslında sürecin sadece yaşla ilişkisi vardır. Dolayısıyla suçun azalmasına veya suçun terk edilmesine katkıda bulunan şey olayların kendisinin etkisi değil, yaşın etkisidir. Ayrıca kuramcılar, öz kontrolün hem suç işleme olasılığını hem de evlilik ve istihdam gibi geleneksel sosyal kurumlara katılma olasılığını belirlediğini savunmaktadırlar. Dolayısıyla düşük özdenetime sahip bir bireyin iyi bir ilişki kurmak, evlenmek, aile kurmak veya iyi bir işte çalışmak, istihdama katılmak için gerekli zamanı ve enerjiyi harcaması, isteği veya arzusu pek olmayacaktır. Onlara göre bazı araştırmalarda, bireyin evlilik veya istihdam gibi kurumlara katılımı nedeniyle suçtan uzak durduğu izlenimi verilmektedir. Oysa

gerçekte bu ilişki sahtedir. Bu durumda hem suçu terk etme süreci hem de sosyal olaylara veya kurumlara katılım becerisi özdenetim ile açıklanmalıdır.

4.5.4. Rasyonel Seçim Teorisi

Bir diğer kuram, Rasyonel Seçim (Rational Choice) Kuramı'dır. Bu teori, suçu terk etmeyi bireyin suçu bırakmak için rasyonel karar vermesine bağlamıştır. Bu kurama göre birey suçlu geçmişini bir yana bırakarak, değişim ile ilgili faktörleri analiz ederek ve akılcı bir karar vererek suçu terk etmeyi başarabilmektedir. Bu teori, suçu terk etme sürecinin, bireyin yaşamının gidişatıyla ilgili olarak muhtemel alternatifleri yeniden değerlendirmeye ve suçu terk etmeyi daha akılcı olarak görmeye başlamasıyla gerçekleştiğini öne sürmektedir. Bireyin kişisel koşullarında meydana gelen (yaş ve medeni durum gibi) değişimler, suçluluk sürecini belirlemektedir. Bu çerçevede örneğin bireyin yaşamını sürdürdüğü her hangi bir yerleşim yerinde gerçekleşen değişimler, bireyi alternatif bir yaşam tarzı edinmede ve suçu terk etmede teşvik ettiği ileri sürülmektedir (Clarke ve Cornish, 1985).

Clarke ve Cornish (1985), suçu terk etme sürecinde sosyal bağlamı önceleyen teorilerin, suç işlemiş olan bireylerin sosyal güçler tarafından yönetilen pasif figürler olarak tasvir edildiği için eleştirmektedirler. Sosyal bağlamı önceleyen bu yaklaşımların, bireylerin aktif olarak belirli davranış biçimlerini seçtikleri karar verme sürecinin önemini göz ardı ettiği savunulmaktadır. Rasyonel seçim teorisine göre bireyler, suç faaliyetlerinin zararlarını ve faydalarını kıyaslarlar. Bu zararların ve faydaların dengesi, suç işlendiğinde açığa çıkacak risklerin ödülllerinden daha ağır basması durumunda bireyler muhtemelen rasyonel bir tercih yaparak suç işlemeyeceklerdir veya suçu terk edebileceklerdir (Gartner ve Piliavin, 1988). Suç işleme durumunda karşı karşıya kalınabilecek büyük kayıpların algılanması (örneğin hapis cezası, eş tarafından onaylanmama, başkalarını hayal kırıklığına uğratma vs.), bireyleri önceki suç işleme durumlarından vazgeçmeye teşvik edebilir (Grasmick ve Bursik, 1990). Örneğin bir banka soygunu gerçekleştirmeyi planlayan bir suçlu, yakalanma olasılığının (yani maliyetin veya zararın) büyük olduğunu ancak birkaç bin dolarlık kazancın (yani faydanın) olası sonuçlara değeceğini düşünerek bir kıyaslama yapabilir. Suçlular, suç fiiliyle ilişkili olarak bankanın yeri ve soygunda silahın kullanılıp kullanılmayacağına ilişkin kendi açısından rasyonel kararlar verebilmektedirler. Bireyler suç faaliyeti içerisinde yer almak için karar verdikleri gibi, suçu terk etmek için de rasyonel seçimler veya kararlar verebilirler (Feeney, 1986).

Rasyonel seçim kuramının, insan davranışını ekonomik bir temele dayandırarak açıklama çabası içerisinde olduğu belirtilmiştir. Farklı bir bakış açısıyla Becker ve Landes (1974) tıpkı ekonomist bilim insanlarında olduğu gibi bir işyeri veya ürün için en uygun eylemi veya maliyeti hesaplamaya benzer yöntemler kullanarak, kar-zarar temelinde değerlendirerek bireylerin suç işlemeye veya suçu terk etmeye karar verirken bu koşulları da göz önünde bulundurdıklarını öne sürmüşlerdir. Rasyonel seçim kuramı, temel anlamda bireylerin ulaşmak istedikleri belirli hedefleri veya arzuları olduğunu ve karşılaştıkları çeşitli fırsatlar ve engellemeler ile birlikte bu hedeflere veya arzulara ulaşmak için eylemlerini rasyonel bir biçimde seçtikleri şeklinde bir varsayıma dayanmaktadır (Rutar, 2019: 301). Bu kuram bireylerin davranışlarını ağırlıklı olarak ekonomik çerçevede ele aldığı için eleştirilmiştir. Sosyolojik suç teorileri tarafından kullanılan suçtan caydırıcı faktörlerin (örneğin aile, istihdam vs.) etkisini dikkate almayan, suçluluk sürecini insan davranışının basit bir indirgemesi olarak nitelendiren bu yaklaşım, sosyolojik geçmişe sahip birçok bilim insanı tarafından eleştirmiştir (Loughran vd., 2016).

Bu teoriye yönelik akademik destek durumu oldukça karışıktır. Suç işleyen bireyin sadece rasyonel bir tavır takınarak suçluluktan uzaklaşabileceği fikri bazı araştırmalarca desteklense de bazı araştırmalar tarafından eleştirilmiştir. Bu teoriye yapılan eleştirilerden biri, çalışmalarda genellikle az sayıda erkek suçlulardan veri elde edilerek bazı sonuçlara ulaşma çabası içerisinde olmasıdır (Esbensen ve Elliott, 1994). Tam aksine bazı çalışmalar da bu teoriye destek sunmuştur. Örneğin suçlu erkeklerin örneklem olarak değerlendirildiği Cusson ve Pinsonneault (1986) ile Shover'a (1996) ait nitel çalışmalarda katılımcıların hapse girme korkuları veya suç faaliyetlerinin hayatlarına verdiği zararın farkına varmaları nedeniyle ve ayrıca akılcı bir karar vererek suçu terk etmeyi başarabildikleri tespit edilmiştir.

Cusson ve Pinsonneault, suçu terk etme sürecine etki eden karar verme sürecini anlamak için 17 eski hükümlü birey ile görüşme gerçekleştirmişlerdir. Araştırmacılar, katılımcılardan alınan ortak temalara dayanarak suçu terk etme süreci için rasyonel bir seçim açıklaması geliştirmişlerdir. Araştırma, katılımcıların suçu bırakma kararını vermelerinin; ya "aniden" ya "gecikmiş caydırıcı etkiden" ya da "her ikisinin birlikteliğinden" kaynaklandığını göstermektedir. Aniden karar alma, genellikle suç işlemenin kendisinden kaynaklanan ve eski hükümlülerin suça tekrar başlamalarını yeniden gözden geçirmelerine neden olan olumsuz bir deneyimi içermektedir. Bazen bu aniden suçu terk etme kararı verme durumu; son işlenen suç sırasında, eşten ayrılma durumunda veya daha uzun bir süreli cezaya çarptırıldığında gerçekleşebilir. Araştırmacılar ayrıca "gecikmiş caydırıcılık" kavramını, cezaların birikmesiyle suç işleme dürtüsünün kademeli olarak aşınması süreci olarak tanımlamışlardır (Cusson ve Pinsonneault, 1986: 76). Bu süreç; cezanın kesinliği algısının artması, cezaevinde kalma kabiliyetinin azalması veya zorlaşması ve suçlu bireylerin yaşam tarzına ilişkin korku ve memnuniyetsizliğin artması ile açıklanmaktadır. "Birlikte" ya da "ayrı ayrı", "aniden" ya da "gecikmiş caydırıcı etkiden" kaynaklı olarak yaşanan süreç, suçluların suça karışmalarını yeniden değerlendirmelerine, bir çeşit mukayese yapmalarına ve yaşamlarına dair hedeflerini yeniden gözden geçirmelerine yol açmaktadır. Suç işlemeye devam etmekle başarılı olamayacaklarını anlayan suçlular, suçu terk etmeyi seçerek başka hedefler peşinde koşmaya çalışırlar. Suçu terk etmeye dair ilk karar verildikten sonra, bireylerin tekrar suç işlemeleri üzerinde yaşadıkları maddi sıkıntılar veya suçlu sosyal çevreleri olumsuz etki yaratabilmektedir. Bunlar bireyleri cezbedebilir ve onları tekrar suç işlemeye yönlendirebilir. Araştırmacılar ise bu durumu, "geri kayma" terimini kullanarak analiz etmektedirler. Bu cezbedici durumlara karşı koyan, örneğin eş, istihdam veya bunlara bağlı olarak oluşan sosyal rollerin sağladığı kısıtlayıcı etkiler de bulunmaktadır. Bu sosyal roller, suçlulara suçluluk barındırmayan davranışlarını sürdürmeleri için teşvik olanağı sağlar. Bu yönüyle sosyal roller, suçu terk etmeye dair ilk kararı etkilemekten ziyade suç işlememeyi sürdürmek için daha önemlidir.

Shover ve Thompson (1992) tarafından gerçekleştirilen nicel bir araştırmada bu teoriyi destekleyen yönde bulgular saptanmıştır. Araştırmacılar, 3 yıl önce cezaevinden tahliye olan 948 erkek katılımcı üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada bireylerin suçu terk etme süreçlerini incelemişlerdir. Araştırmacılar özellikle yaşın veya olgunlaşmanın, bireyin suç işlemeye devam etmesinin oluşturabileceği risk/ceza ve ödül mukayesesini, suçu terk üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Araştırmacılar, suça devam etme konusunda yüksek bir risk beklentisine sahip olan bireylerin rasyonel davranarak suçu terk etme olasılıklarının daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Bu sonuçlar suç faaliyetinin hem risklerinin ve zararlarının hem de ödülleri ve faydalarının değerlendirilmesinin suçtan kaçma kararını oluşturmada rol oynadığını, bireylerin bu şekilde suçu terk etme başarısı sergilediklerini göstermektedir.

Piliavin ve arkadaşları (1986) çalışmalarında, bireylerin bir suç faaliyeti içerisinde yer almadan önceki süreçte suça dair faydaların ve zararların kıyaslanmasının suçluluk üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Yasal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi neticesinde elde edilecek faydanın suç faaliyeti neticesinde elde edilecek faydadan daha ağır basması durumunda bireylerin suç işlemeye yönelme olasılıklarının da az olacağını tespit etmişlerdir. Benzer şekilde Pezzin (1995), suçun işlenmesi sonucunda elde edilecek maddi faydaları ve suç maliyetlerinin suçu terk etme kararlarını nasıl etkilediğini incelemiştir. Bireylerin mevcut ve gelecekteki beklenen suç sonucundaki kazançları ne kadar düşüğe ve yasalara uygun olarak gelir getirici faaliyetlerin varlığı ne kadar yükseğe suçu bırakma olasılıklarının o kadar yüksek olabileceği tespit edilmiştir. Her iki çalışmada da suçun işlenmesine veya suçun terk edilmesine dair bireylerin rasyonel seçim yaptıkları vurgulanmıştır.

Gartner ve Piliavin (1988) suç ve suçluluk sürecini ve yaş-suç arasındaki ilişkiyi açıklamak için yaşam seyri kuramı ile rasyonel seçim kuramının birlikte kullanıldığı bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu araştırmaya göre yaş-suç ilişkisi, suçluluğa dair karar verme veya alma süreçlerini etkilemektedir. Buna göre yetişkin bireyler suçun maliyetlerinden veya verebileceği zararlardan giderek daha fazla korkmakta, suç işlemekten daha az zevk almakta ve yasalara uygun davranışa daha fazla değer vermektedir. Bazı çalışmalar rasyonel seçim kuramı temelinde suçu terk etme sürecinde suç işlendiğinde karşılaşılabilecek zararın etkisini vurgulamışlardır. Bu çalışmalar, suçluların emniyet güçleri tarafından daha iyi tanındıkça tutuklanma olasılığının arttığını tahmin ettiklerini ve hüküm giymeleri halinde alacakları hapis cezasının süresinin önceki sicilleri nedeniyle daha uzun olacağını varsaymaktadırlar (Meisenhelder, 1977; Adler ve Adler, 1983'ten akt. Sanders-Bonelli, 2006; Shover, 1983; Cusson ve Pinsonneault, 1986; Cromwell vd., 1991). Bazı çalışmalar suçluların, suça karışmanın risklerine veya zararlarına karşı da daha duyarlı hale geldiğini ve suçlu bir yaşam tarzının hızlı temposundan ve sık karşılaşılan sorunlarından bıktıkları için suçu terk etme kararı aldıklarını ortaya koymuştur (Meisenhelder, 1977; Adler ve Adler, 1983; Shover 1983). Aynı zamanda bazı çalışmalar suçluların, suç işleme neticesinde elde ettikleri maddi karşılığın düşük bir düzeyde olduğunu fark ettikleri için suç işlemeye devam etmediklerini tespit etmişlerdir (Shover, 1983; Cusson ve Pinsonneault, 1986). Bazı çalışmalar suçluların, isteklerini ve arzularını rasyonel bir zeminde gözden geçirdiklerini ve suçluluktan uzak bir yaşamı daha faydalı olarak tanımlamaya başladıkları için suçu terk ettiğini belirtmiştir (Meisenhelder, 1977; Shover, 1983). Buna ek olarak rasyonel bir tavırla ahlakın, inançların veya dindarlığın geliştirilmesi ve belki de bunların etkisi sonucu bireyin suça dair kendi davranışına bir "utanç" atfetmesi de suçu terk etmeyi teşvik edebilmektedir (Paternoster, 1989).

4.5.5. Korkulan Benlik Teorisi

Önemli kuramlardan bir diğeri, Paternoster ve Bushway'e (2009) ait Korkulan Benlik (The Feared Self) Kuramı'dır. Bu kuram ilk etapta, bir bireyin suçu terk etme arayışına girmesine neyin sebep olduğu ve suçu terk etme sürecini başlatan unsurların neler olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Kuramcılara göre, bireyin suçluluk barındıran mevcut kimliği ile olmak istediği bireye dair olası kimliği arasında bir tercih ve ayırım yapmakla karşı karşıya geldiğini ileri sürmektedirler. Suç işlemek bireyin ilk etapta kimliğinin bir parçasıdır ve genel anlamda birey için suç işlemenin faydaları zararlarından fazla olduğu sürece bu kimliğini devam ettirecektir. Birey süreçle hayatında başarısızlıklarla ve tatminsizliklerle karşılaştığında ve aynı zamanda geleceğinde muhtemel başarısızlıkları ve tatminsizlikleri değerlendirdiğinde mevcut suçlu kimliğinin, giderek rahatsız edici hale geleceğini düşünecektir. Paternoster ve Bushway'e göre suçu terk etmenin başarılı bir şekilde

gerçekleşmesi için kesinlikle bu sürecin ortaya çıkması ve kimlikte değişiklikler yaratması gerekmektedir (Paternoster ve Bushway, 2009).

Birey mevcut yaşamında başarısızlıklar ve tatminsizlikler algıladığında ve gelecekteki başarısızlıkları ve tatminsizlikleri öngördüğünde kendisinin rahatsız edici kimliği giderek daha az tatmin edici hale gelecektir. Paternoster ve Bushway, suç teşkil eden bir yaşam tarzından kaynaklanan olası memnuniyetsizlikleri şu şekilde tanımlamaktadırlar: *“Bu başarısızlıklar arasında suçlu olmanın artık mali açıdan faydalı olmadığı, çok tehlikeli olduğu, hapis cezasının algılanan maliyetlerinin daha muhtemel ve daha büyük olduğu ve kişinin sosyal ilişkilerine maliyetinin çok yüksek olduğu hissi yer almaktadır.”* (Paternoster ve Bushway, 2009: 1105)

Bu teoride tanımlanan korkulan benlik kavramı, kişinin süreçle olmak istemediği şeyi ifade etmektedir. Yeni ve hedeflenen benlik diğer bir ifade ile olmak istenilen benlik ise bireyin değişimin temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Teori, bireyin istenmeyen geleceğini endişe ve korku içerisinde yeniden değerlendirmeye tabi tuttuğu bir dönemi yaşadığını öne sürmüştür. Bireyin geleceğine dair endişe dolu bir değerlendirme yapmış olması, bireyin kendisini değiştirmesine ve suçlu geçmişinden kopmasına yol açmaktadır (Paternoster ve Bushway, 2009). Teoride ayrıca bireyin geleceğe dair umut ve hedeflerinin sosyal bağlam veya içinde yaşadığı sosyal çevre tarafından kısıtlandığı da öne sürülmektedir. Bu durumda bir bireyin ne olmayı hedeflediği ve daha sonra ne olduğu/olacağı ile ilgili faktör, sosyal çevre ile ilişkilendirilerek açıklanmaktadır.

Diğer kuramlarla karşılaştırıldığında, bu teoride var olan bireyin geçmişinden kopması kavramı, Laub ve Sampson tarafından da değerlendirilmiştir. Onlar da bireyin suçu bırakmasına ilişkin geçmişi “bıçaklama” olarak tanımlamışlardır. Laub ve Sampson (1993), Paternoster ve Bushway’in (2009) dışsal değişimleri başlatan unsurun içsel bir değişim olduğunu öne süren teorisinin aksine suçu terk etme sürecinin dışsal değişimlere verilen içsel bir tepki olduğu belirtilmiştir. Korkulan benlik teorisi, bireyin suç faaliyetini akılcı bir temelde fayda ve maliyet ekseninde ele alan rasyonel seçim teorisi ile benzerlik göstermektedir. Nitekim rasyonel seçim teorisinde bireyin suçu terk etme sürecinde bireyin fayda-zarar değerlendirmesi yapmaya başladığını ve ayrıca bu değerlendirme sürecinin bireyde suç işleme sürecinde yaşadığı rahatsız edici deneyimlerden kaynaklandığı öne sürülmektedir (Clarke ve Cornish, 1985: 173). Paternoster ve Bushway, kendi kimlik teorilerinin Giordano ve meslektaşlarına ait bilişsel dönüşüm teorisi üzerine inşa edildiğini ve genişletildiğini belirtmişlerdir. Bilişsel dönüşüm teorisinin ikinci faktöründe bireyler değişime doğru ilerlemelerine yardımcı olabilecek belirli koşullara sahip oldukları düşüncesi savunulmaktadır (Giordano vd., 2002). Bu yaklaşımın aksine korkulan benlik teorisinde bireyin sosyal olanaklara ancak kasıtlı olarak veya farkında olarak değişmeye karar verdikten sonra erişebileceği savunulmaktadır (Paternoster ve Bushway, 2009).

4.5.6. Genel Gerilim Teorisi

Suçun terk edilmesi sürecinin anlaşılmasına katkı sunabilecek bir diğer teori de Robert Agnew tarafından geliştirilen Genel Gerilim (General Strain) Teorisi’dir. Bu teori Merton’ın araştırmasından uyarlanmış ve hem sosyoloji hem de psikolojide stres, adalet, eşitlik, saldırganlık ve bunların insan davranışları, suçluluk ve sapkınlıktaki rolleri ile ilgili varsayımlar geliştirmiştir (Agnew, 1992). Agnew kuramında, gerilim kavramını yeniden tanımlamıştır. O, gerilimin ana kaynağını Merton’da olduğu gibi büyük ölçekli yapısal eşitsizlik olarak görmektense, küçük ölçekli sosyo-psikolojik faktörlerde aramıştır. Bu anlamda yeni bir mikro sosyo-psikolojik kuram geliştirmiştir (Rebellon vd., 2012).

Bu teoriye göre bireyler gerginlik yaşadıklarında, en çok öfke olmak üzere çokça olumsuz olarak nitelendirilebilecek duygular harekete geçmektedir. Örneğin ergenlik dönemini yaşayan bir genç öfkelenildiğinde onun suç işlemesini engelleyen unsurların etkililiği azalır ve böylelikle suç işleme olasılığı artar. Çünkü bu birey, öfke anında sergilenen öfke ile başa çıkma stratejilerine sahip olmayabilir. Genel anlamda gerginlik durumunun veya öfkelenmenin bireyin kontrol mekanizmasını zayıflatabileceği ve bu durumun suçluluğa yol açtığı bilinmektedir. Nitekim gerginliğin veya öfkenin, yol açtığı mağduriyet, ebeveyn istismarı, akran zorbalığı, ayrımcılık, vb. gibi faktörlerin suç faaliyetinin ortaya çıkmasına neden olduğu bazı araştırmalarla da ortaya konulmuştur (Agnew ve White, 1992; Paternoster ve Mazerolle, 1994; Moon vd., 2008; Morris vd., 2012). Dolayısıyla bireylerin suçu ortaya çıkarabilecek öfke veya diğer olumsuz duygularla başa çıkma stratejilerine ve kontrol mekanizmalarına sahip olmaları onları suçtan uzak tutabilmektedir. Daha önce suç işlemiş olan bireyler (en çok) öfke ile başa çıkma stratejilerini geliştirerek suçu terk edebilme başarısı sergileyebilmektedirler.

Gerilim kavramı, bu teori kapsamında daha da detaylandırılmıştır. Agnew'e göre gerilim, insanlar tarafından sevilmeyen koşullara ve olaylara karşılık onların geliştirdiği tepkidir. Diğer bir ifade ile "hoşa gitmeyen olay ve koşulların yarattığı bir durumdur. Bu tanıma göre gerilim, bireyin diğer bireylerle aralarındaki olumsuz ilişkilere işaret etmektedir. Gerilim üç durumdan dolayı açığa çıkar. Bunlardan ilki, olumsuz uyarıların varlığıdır (örneğin cinsel ya da fiziksel istismar, aile içinde çatışma yaşanması vb.). Yani olumsuz değer verilen bir uyarının ortaya çıkması ile bireyler gerilim yaşayabilmektedirler. İkincisi, olumlu amaçların veya hedeflerin (örneğin zengin olamamak, sosyal alanda prestij sahibi olamamak, üniversite diploması alamamak vb.) gerçekleştirilememesi ile ilişkilidir. Yani bireyler, olumlu olarak nitelendirilebilecek hedeflere ulaşamamaktan dolayı gerilim yaşayabilmektedirler. Üçüncüsü ise olumlu amaçların (örneğin servet kaybı, sevilen ebeveynlerin ölmesi vb.) yokluğudur. Yani değer verilen uyarıların ortadan kaldırılmasından veya kalkmasından kaynaklı olarak gerilim yaşayabilmektedirler. Açığa çıkabilecek bu tür gerilimler, bireyleri kötü duygulara sürükleyebilir ve onların suçlara veya sapkın yollara başvurmaya neden olabilirler (Agnew, 1992: 57).

Agnew'e (2009) göre gerilimler, çeşitli olumsuz duygularla sonuçlanabilir. Gerilmeye maruz kalan bir birey, açığa çıkan kötü duyguların üstesinden gelmek için bunlara karşı bir eylemde bulunmak zorunda kendini hisseder. Ayrıca bazı olumsuz duygular; bireyin ceza durumu için endişe duymasını azaltabilir, sorunlarla yasal yollarla başa çıkma kapasitesini düşürebilir ve bunların tümü bireyin suç işleme eğilimini artırabilir. Örneğin kötü duygulardan olan öfke; suç işlenmesine karşılık alınacak cezaya dair bilgiyi azaltır, intikam alma arzusuna yol açar, bireyin var olan sorunları çözmek için etkili bir yol bulma kapasitesini azaltır, suç işlemek için bir gerekçe geliştirmeye yardımcı olur ve bireyi suç eylemi için hazır hale getirir. Sadece öfke duygusu değil aynı zamanda hayal kırıklığı, kıskançlık, korku, umutsuzluk ve utanç gibi diğer olumsuz duyguların da suç faaliyetlerinin açığa çıkmasında aracılık rolü oynama olasılığı yüksektir.

Bireyin karşı karşıya kalacağı zorlanma veya gerilime suç işleyerek veya sapkınlık yaparak tepki verip vermemeleri bazı koşullara bağlı olabilmektedir. Bu koşullardan ilki, bireyin suça meyilli olması veya sapkınlık eğiliminin bulunmasıdır. (Suça meyilli olan bireyin bu anlamda gerilime karşı tepkisi olumsuz olacaktır.) Bir diğeri, suç maliyetidir. Yani suç işlendiğinde karşı karşıya kalınacak tepki veya cezadır. (Cezaların caydırıcı olmaması sapkınlığa yol açabilecektir.) Sonuncusu ise yasal ve yasal olmayan suç ile başa çıkabilme yetkinliği veya kapasitesidir. Suçla baş edebilmeye veya suçla başa çıkmaya yardımcı olabilecek çeşitli etmenler de bulunmaktadır. Zayıf geleneksel başa

çıkma yetenekleri ve kaynakları burada belirtmek mümkündür. Örneğin zayıf öz yeterlilik, düşük sosyal konum, zayıf problem çözme ve zayıf sosyal beceriler gibi unsurlar da bu kapsamda görülebilir. Bir diğeri ise sapkın becerilere ve kaynaklara sahip olunmasıdır. Büyük ve korkutucu fiziksel bedene sahip olunması buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca zayıf sosyal destekler, zayıf sosyal kontrol, suç ve suçlu akranlar ve suç maliyetlerinin hiç olmadığı veya bu maliyetlerin küçük olduğu ve suç faaliyeti sonucunda kazançların büyük olduğu koşullara maruz kalınmasıdır (Agnew, 2009'dan akt. Özbay, 2011). Sonuç olarak gerilimler bireyler tarafından sevilmeyen olumsuz koşullar ve olaylar neticesinde ortaya çıkar. Bireyler gerilimlere olumsuz bir duyguyla karşılık verirler. Böylelikle kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlayacak bir eylemde bulunma gereksinimi duyarlar. Bahsedilen bu süreçte ise bazı üçüncü faktörler de suç eyleminin gerçekleşmesi olasılığını artırır veya azaltır.

Gerilimlerin düzeyi de suçluluk süreci üzerinde oldukça etkili olabilmektedir. Büyük ölçekli gerilimler; bireylerin gerilimlerle başa çıkma yöntemleri, davranışları ve becerileri üzerinde önemli derecede olumsuz etkiye sahip olabilmektedir. Gerilimin büyüklüğü, devamlılık süreci, erken bir zamanda gerçekleşmiş olması gibi faktörler gerilimin şiddetini belirlemektedir. İşsizlik, akran zorbalığı, evsizlik gibi süregelen gerilimler genel anlamda büyük ölçekli gerilimler olarak nitelendirilmekte ve bu tür gerilimlerin bireyler üzerinde önemli derecede olumsuz etkiye sahip oldukları kabul edilmektedir. Sürekli devamlılık arz eden bu gerilimler; bireylerin gerilimlere karşı yasal yollarla başa çıkma becerisini azaltmakta, eklemlenen yeni gerilimler bireylerin bunalmasına sebebiyet vermektedir. Yakın bir zamanda gerçekleşen gerilimler, etkilerini diğerlerine göre daha net ve güçlü bir şekilde gösterebilmektedirler (Agnew, 2006'dan akt. Abeling-Judge, 2016).

Gerilim faktörü, sosyal kontrol ile ilişkilendirilmiştir. Gerilimin suça veya sapkınlığa yol açması düşük sosyal kontrol ile ilişkili olarak görülmüştür. Ayrıca açığa çıkan gerilim, sosyal kontrol düzeyini olumsuz etkileyebilmektedir. Agnew, yüksek düzeyde gerçekleşen sosyal kontrolün suçluluğa neden olabileceğini düşük görmektedir. Tam aksine Agnew, düşük düzeyde gerçekleşen sosyal kontrolün olumsuzluklarla başa çıkma becerisini düşürdüğü ve sosyo-ekonomik destek eksikliği yarattığı için suç faaliyetlerine yol açma olasılığının daha yüksek olduğunu belirtmiştir (Agnew, 2001).

Genel gerilim teorisi, yaş ve olgunlaşma faktörleri üzerinden de konuya yaklaştığı görülmektedir. Gerilimlerle başa çıkma söz konusu olduğunda yetişkinlerin ergenlere oranla daha fazla başarı gösterdikleri belirtilebilir. Ergenler, gerilimlerle başa çıkmak için yetişkinlere kıyasla daha az becerilere sahiptirler (Agnew, 1992: 47). Örneğin ergenler, gerilim ile başa çıkma adına eğitim veya terapi alma noktasında maddi olanaklara sahip olmadıkları için gerilimlerle başa çıkma becerisine ulaşma olasılıkları daha az olabilmektedir. Öte yanda yetişkinler, ergenlere kıyasla gerilimlerle başa çıkma noktasında çok daha fazla başa çıkma yollarına sahiptirler. Örneğin maddi kaynakları bulunduğu için yetişkinler; eğitim veya terapi alabilir, stres atmak için spor salonu üyeliği yaptırıp sportif etkinliklerde yer alabilirler. Ayrıca evlenerek, eşten destek alarak veya diğer sosyal desteklerden yararlanarak gerilimlerle başa çıkma stratejisi geliştirebilirler.

Cinsiyet değişkeni de gerilim üzerinde etkili olabilmektedir. Nitekim genel gerginlik teorisi, genellikle erkekler ve kadınlar arasındaki suç oranlarındaki farklılıkları ele almak ve tipik olarak erkek egemen bir alanda kadınların suç faaliyetlerine katılımını açıklamak için kullanılmıştır (Broidy ve Agnew, 1997). Toplumda veya birey nezdinde oluşabilecek baskıcı koşullara ve bunların bireyi suça yöneltmesindeki rolüne vurgu yapan genel gerginlik teorisi, kadınların çeşitli önemli toplumsal veya bireysel baskıların varlığında erkeklerden farklı tepkiler verebileceğini kabul etmektedir.

Nitekim Katz (2000), örneklemin tümünün kadınlardan oluştuğu araştırmasında eski hükümlü kadınlarda yaşamlarının önceki bir döneminde cinsel istismara uğramalarının onların yaşamlarının sonraki dönemlerinde suç veya sapkınlık durumları üzerinde önemli bir belirleyici olduğunu tespit etmiştir. Aynı şekilde genel gerginlik teorisini kullanan bazı araştırmalar, kadınların bu tepkileri içselleştirme eğiliminde olduklarını dolayısıyla gerilimlerle başa çıkma noktasında daha fazla başarı sergilediklerini, erkeklerin ise gerilimleri sapkın davranışlar yoluyla dışsallaştırma olasılığının daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir (Posick vd., 2013).

4.5.7. Zorlama ve Sosyal Destek Teorisi

Bir diğer teori, Zorlama ve Sosyal Destek (Differential Coercion and Social Support) Teorisi'dir. Sosyal kontrol teorisiyle bazı benzerlikler gösteren bu teori sosyal destek unsurunu, bir bireyin başka bir bireyden aldığı destek ilişkisi üzerinden açıklamaktadır. Sosyal desteğin varlığı, bireyler arasında suç işlemeyi azaltan güçlü bağların varlığını ifade etmektedir. Sosyal desteğin varlığı, zorlukların var olduğu durumlarda yasal yollardan başa çıkma stratejilerini teşvik etmeye katkı sunmaktadır. Teoride tutarlı bir sosyal desteğe sahip olan bireylerin suç işlemekten daha kolay vazgeçecekleri belirtilmektedir. Öte yandan etkili olabilecek bir sosyal destek eksikliği arzu edilmeyen sonuçlara yol açabilmektedir. Sosyal destek alamayan bireyler kendi başarılarının çaresine bakmaları için başıboş bırakılmış olmaktadır (Cullen, 1994; Colvin vd., 2002).

Colvin, zorlamayı yarattığı korku veya endişe nedeniyle bireyi harekete geçmeye zorlayan bir güç olarak tanımlamaktadır. Zorlama, doğası gereği cezalandırıcıdır ve fiziksel veya duygusal acı çekme yoluyla bireyi itaat etmeye zorlar (Colvin vd., 2002; Colvin, 2000). Colvin'e (2000) göre zorlamanın çeşitli bağlamları bulunmaktadır. Bunlar kişilerarası ve kişisel olmayan zorlama bağlamlarıdır. Kişilerarası zorlamaya dair bağlam; bireyin aile, okul ve devlet kurumları da dâhil olmak üzere çeşitli ortamlarda karşılaştığı kontrol ilişkileridir. Yani başkalarından gelen doğrudan güç veya gözdağı, kişiler arası zorlama olarak adlandırılmaktadır. Dolaylı ya da kişisel olmayan zorlama bağlamları ise ekonomi ya da kişinin kontrolü dışındaki diğer yapısal veya sosyal durumları içerir. Dolaylı ya da kişisel olmayan baskı kaynakları yoksulluk, işsizlik ya da diğer gruplar arasındaki rekabetten kaynaklanan, ekonomik ya da sosyal baskı gibi bireyin kontrolü dışında görünen koşullar ve yapısal düzenlemeler tarafından yaratılan baskıları içerir. Bu bağlamda Colvin'e göre baskı hem makro hem de mikro düzeyde olmak üzere birden fazla kaynaktan gelebilir.

Colvin'e (2000) göre kötü ekonomik koşullar, birkaç nedenden ötürü daha zorlayıcı bir duruma yol açabilir. Birincisi, yüksek işsizlik oranları dolaylı olarak daha zorlayıcı çalışma koşullarına yol açmaktadır. Bu durumda bireyler kendilerine sunulan daha az istihdam olanaklarına ve işverenlerle çok az pazarlık etme gücüne sahip olma durumunda kalırlar. İşyerleri bu durumdaki bireyler üzerinde bir zorlama unsuruna dönüşür. Bu durum da suç faaliyetinin oluşmasına neden olur. İkinci olarak yapısal işsizlik ve yoksulluk gibi kötü ekonomik koşullar, bireyler arasında ek veya çok fazla gerçekleşecek rekabete ve çaresizliğe neden olur ve bireylerin zorlayıcı deneyimlerini daha da artırırken aynı zamanda toplumsal bağlılıklarını da azaltabilir. Nitekim bazı araştırmacılar ekonomik baskıların ya da "zorlayıcı" mahalle ortamlarının kişisel olmayan zorlamalar nedeniyle gerginliğe neden olabileceğini ve bunun da suçun işleminde etkili olabileceğini ileri sürmektedir (Agnew vd., 1996; Hagan ve McCarthy, 1997'den akt. Bruell, 2013).

Colvin (2000), bireyleri zorlamanın pasif veya edilgen alıcılarının olmadığını savunmaktadır. Bireylerin zorlayıcı kontrole verdikleri tepkiler yoluyla daha fazla zorlayıcı kontrol ortaya çıkarmakta ve bu da sürekli bir zorlamanın adeta kısır döngüsüne yol açmaktadır (Colvin, 2000: 86;

Athens, 1992'den akt. Bruell, 2013). Colvin (2000)'e göre bir anlamda zorlamaya maruz kalma, bireyin suç işleme eğilimini etkileyecek sosyal veya psikolojik eksikliklerin (örneğin öfke, düşük öz kontrol, kontrol dengesi eksiklikleri, olumsuz sosyal bağlar, düşük öz yeterlilik, dışsal bir kontrol odağı veya zorlayıcı bir düşünce vb.) gelişmesine yol açar. Dolayısıyla zorlama, sosyal veya psikolojik eksikliğe, bu eksiklik de suçluluğa yol açabilmektedir. (Colvin, 2000; Unnever vd., 2004; Baron 2009). Colvin'e (2000) göre zorlayıcı kontrole sürekli maruz kalmak, sosyal hayattaki otorite figürlerine veya emredici hukuksal düzene karşı zayıf bir sosyal bağın gelişmesine neden olacaktır. Bu da bireyin kanunlara uygun olan faaliyetleri sürdürme konusundaki kararlılığını azaltacaktır. Otoriteye veya emredici hukuksal düzene karşı gelişen zayıf sosyal bağlar, hukuksal düzene karşı meydan okumayı teşvik edecek ve bireyi hukuka uymayan davranışa sürükleyecektir.

Bu teorinin varsayımlarına dayanarak bir sosyal destek unsuru olan aile desteğinin azalması durumunda bireylerde yeniden suç işleme ve uyuşturucu madde kullanma eğiliminin ortaya çıkabileceği söylenebilir. Sosyal kontrol teorisi öncelikli olarak “sevgi bağları” odaklıyken bu teori sosyal desteğin içeriğine barınma, istihdam gibi maddi unsurları dahil etmektedir (Akers vd., 2012: 123'ten akt. Boman vd., 2018). Nitekim bazı araştırmalar cezaevinden çıkan bireylere ulaşım, barınma gibi bazı maddi kaynakların sağlandığı ve bu destek nedeniyle bireylerin suçtan koptukları belirtilmektedir (Hlavka vd., 2015; Western vd., 2015). Sosyal destek ister duygusal (örneğin sevgi ile bağ kurma) ister maddi (örneğin barınma, istihdam) olsun genel anlamda her iki durumda da önemli katkılardır. Zorlama düzensiz olduğunda, bireyler davranışlarının ne zaman ceza ile sonuçlanacağını bilemez hale gelmektedirler. Bu durum Gottfredson ve Hirschi'nin (2002) kendi teorilerinde de “uygunsuz ebeveyn sosyalleşmesi” olarak adlandırdıkları ve düşük özdenetimin nedeni olarak belirttikleri durum ile benzerlik göstermektedir. Düzensiz zorlama ile karşı karşıya kalan bireyler; çoğu sapkın nitelikteki, anlık tatmin sağlayıcı ve kanunlarla çelişen davranış eğilimli olabilecektir (Colvin, 2000). Bu bağlamda zorlama, düşük özdenetime; düşük öz denetim ise suç faaliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Bu kuram, genel gerilim kuramı ile bazı açılardan benzerlik göstermektedir. Agnew'in (1992) genel gerilim teorisinde de belirtildiği üzere olumsuz veya zararlı uyaranlara sürekli maruz kalmak bireylerde olumsuz bir duygu olarak nitelendirilen öfkenin açığa çıkmasına neden olmaktadır. Bu öfke, genellikle olumsuz uyaranları veya koşulları sağlayan ya da olumlu uyaranları bireylerin ellerinden alan kişilere yöneliktir. Colvin'e (2000) göre ise düzensiz zorlayıcı ilişkilere veya koşullara maruz kalmak öfke yaratacaktır. Bu öfke ise otorite figürlerine, yapısal/sosyal güçlere veya bireyin kendisine adaletsiz davrandığını düşündüğü herkese yönelecektir. Bu durum yani olumsuz bir duygu olarak açığa çıkan öfke, bir başa çıkma mekanizması olarak tepkisel eylemlere veya suç faaliyetlerine yol açabilecektir.

4.5.8. Anlatısal Teoriler ve İyileşme Yaklaşımı

Anlatısal (Narrative) Teoriler ve İyileşme (Making Good), suçun terk edilmesi sürecinin açıklanmasında bireysel ve yapısal unsurları bir araya getiren bir modeldir. Bu teori, suçluların öznel bakış açılarına dayalı olarak ve kişisel anlatılarından yola çıkarak bir çerçeve çizmektedir. Bu teoride bireyin benliğindeki ve kimliğindeki öznel değişimler vurgulanmaktadır. Bu değişimin motivasyona, başkaları için çokça endişe duymaya ve geleceği daha fazla düşünmeye yansıdığı belirtilir (Maruna, 2001; Giordano vd., 2002). Maruna'ya ait anlatısal teorilerde bireyde amaçlanan değişim, nitel anlatılar yorumlanarak öznellik temelinde açıklanmaya çalışılmaktadır. Maruna (2001), suçun terk edilebilmesi için bireyin kimliğinin yeniden inşa edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Nitekim

Maruna'nın çalışmasındaki katılımcılar, suçu terk etme anlatıları sunarak gerçek benliklerini suçlu olmayan bireyler etrafında yeniden kurgulamışlardır. Ayrıca suçu terk eden katılımcılar, seçimler yapabilme ve kendi hayatları üzerinde kontrolü sağlayabilme noktasında başarılı olduklarını belirtmişlerdir. Yani katılımcılara göre önceki suçluluk deneyiminin kişiler için daha anlamlı hale getirilmesi, hatırlanması, üzerinde düşünülmesi suçu terk etme üzerinde etkili olmaktadır. Maruna'ya göre suçu terk etme sürecinde olan bireyler, geçmişte yaptıklarıyla şu anda kim olduklarına dair algılarını uyumlu hale getirmeye çalışmaktadırlar.

Maruna'nın suçu terk etme sürecine ilişkin teorisi, suçluların öz anlatımlarından yani hayatlarındaki olayları rasyonelleştirme ve seçimlerini anlamlandırma biçimlerinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Teorisinin temel iddiası, eski suçluların suçu terk etmek için sosyal kimliklerini "yeniden inşa etmeleri" gerektiğidir. Teoride, bireylerin kendilerini geçmişte bazı suçluluğa dair "kötü" şeyler yapmış olan fakat özünde "iyi" insanlar olarak görmeleri gerektiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca bireylerin kendi hayatları üzerinde kontrol sahibi olduklarına dair iyimser bir inanca da sahip olmaları gerekmektedir. Bireylerin suçu terk edebileceklerine dair inancın, bu anlamda bir "umut" olarak nitelendirilebileceği ve bu umudun sürece çok önemli katkı sağlayacağı belirtilmiştir (Maruna, 2001).

Anlatısal teoriler, yapısal veya sosyal olarak suçu terk etme anlayışından çok bireylerin kimlik değişimini içeren, insan eylemliliği unsurunun suçu terk etme sürecine dâhil edildiği teorilerdir. Bu anlamda Maruna ve meslektaşları, bireyin suçlu kimliğinin suçu terk etme sürecinin merkezinde yer aldığını ileri sürmüşlerdir (Maruna, 2001; Farrall ve Maruna, 2004; Maruna ve Roy, 2007).

"*Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*" adlı kitabında Maruna (2001), suçu terk etme sürecine ilişkin anlatısal kimlik teorisini geliştirmiştir. Maruna'nın teorisinin inşasında, tıpkı bu çalışmada kullanılan örnekleme yöntemi olan kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kuramcı çalışmasında 55 erkek ve 10 kadın olmak üzere toplamda 65 suçlu ile görüşme gerçekleştirmiştir. Maruna, oluşturduğu kuramında anlatısal kimliklerin iki şekilde işlediğini ileri sürmüştür. İlk olarak bireyler daha önce kendileri için oluşturdukları anlatılarla tutarlı olacak şekillerde davranırlar. Yani kendi hayatlarında var olan olaylar veya durumlar bir anlatının içeriği olur ve bireyler bu anlatıma uygun olacak şekilde yaşamlarını devam ettirirler. İkincisi, bireylerin yaşamlarındaki olaylar kişinin öz anlatısını değiştirebilir ve böylece gelecekteki davranış ve kimlik değişimi üzerinde etkileri olabilir. Bu etki ile bireyler suçu terk etme başarısı gösterebilirler (Paternoster vd., 2015; Green, 2019). Bu bağlamda Maruna (2001), bireyin içselleştirilmiş anlatısının, bireylerin yaşam öykülerine yükledikleri öznel anlamın nihayetinde kimliklerini ve davranışlarını etkilemesi nedeniyle suçu terk etme sürecini açıklamada değerli olabileceğini teorize etmiştir.

Maruna'nın (2001) çalışmasında suçu terk eden bireyler, suç geçmişlerini mevcut suçluluktan uzak kimlikleri için gerekli olacak şekilde yeniden yorumlamalarına olanak tanıyan bir suçtan "kurtuluş senaryosu" anlatısı kullanmışlardır. Dolayısıyla suçu bırakan kişinin kimliğinde bir değişiklik olmamakta, bundan ziyade başından beri var olan suçluluktan uzak kimliğin doğrulanması ve açığa çıkması söz konusu olmaktadır. Başka bir deyişle Maruna, bireylerin geçmişteki suç davranışlarına ilişkin anlayış ve açıklamalarını değiştirdiklerini iddia etmiştir. Yorumlamadaki bu değişiklik bireylerin suç geçmişlerini kendilerine ilişkin mevcut olumlu görüşleriyle ve suçlulukta uzak yeni kimlikleriyle uzlaştırmalarını sağlar.

Maruna'nın (2001) suçu terk etme süreci üzerine yaptığı çalışma, suçlunun kendisine ve suç geçmişine bakışında temel bir değişiklik yapması fikrine dayanmaktadır. "İyileşme" sürecinde bir

bireyin suç geçmişini kendi bünyesinde tartışmaya açması ve suçluluğu görme biçimini yeniden yapılandırması gerekir. Bireyin suç geçmişini hayatın olumsuz ve utanç verici bir bölümü olarak görmek yerine, telafi edilebilecek bir suç geçmişi olarak görmesi gerekmektedir. Bu durum suçlunun olumlu ve üretken bir birey olması için “gerekli bir başlangıç” olarak görülmekte, suçluluktan uzak yeni bir kimlik inşa etmesini ve suçu terk etme başarısı göstermesini sağlamaktadır. Yani suçlu, olumsuzluklar içinde kendisini suç faaliyetinde bulunan bir birey olarak görmek yerine olumlu ve üretken birey olarak görmeye başladığında suçu terk edebilir (Maruna, 2001: 87).

Maruna (2001), meslektaşlarıyla birlikte (Maruna vd., 2004a; Maruna vd., 2004b; Maruna ve LeBel, 2010) suçtan vazgeçmeyi bilişsel bir değişimin sonucu olarak incelemiştir. Maruna'nın (2001) modelinin temel argümanı, suçtan uzaklaşmanın gerçekleşmesi için bir suçlunun kanunlara uygun, suçluluktan uzak ve prososyal bir kimlik geliştirmesi gerektiğidir. Bu modeldeki bilişsel değişim süreci veya yeni kimlik inşası süreci, suçlunun suç geçmişini anlayıp açıklayabilmesinin yanı sıra bir birey olarak nasıl değiştiğini de anlayıp açıklayabilmesini gerektirir. Bireyin suçtan gerçekten kalıcı bir şekilde uzaklaşması, kendi benlik algısında köklü bir değişiklik yapmayı seçmesi halinde gerçekleşmektedir. Bu kuramda suçu terk etme, sosyal alanda damgalanmış, eski suçluların iyilik yapabildikleri ve kendileri için yeni hayatlar yaratabildikleri süreç olarak işlevselleştirilmiştir (Maruna, 2001: 7).

“İyileştirme”, “iyileşme”, “daha iyisini yapmak”, “başarmak” şeklinde Türkçeye çevrilebilecek “Making Good”; suçluların yaşam geçmişlerinde anlam ve değer bulmalarını sağlayan kasıtlı, bilişsel bir değişim, dönüşüm veya yapılandırma sürecidir (Maruna, 2001:9). “İyileşme” sürecine dâhil olarak suçlunun kimliği hem değiştirilir hem de yeniden yapılandırılır. “İyileşme” suçlunun, suçlarına ve suç davranışlarına daha olumlu bir bakış açısı sunduğu yeni bir yaşam öyküsü oluşturduğu süreci içerir. Suçlunun suç geçmişine ilişkin bu olumlu anlatılar genellikle suç geçmişinin çirkin gerçekliğiyle keskin bir bilişsel tezat ve çarpıtma oluşturur. Ancak bu bilişsel çarpıtmalar, suçluların suç geçmişlerini utanç verici ya da olumsuz bir gözle görmek yerine, mevcut durumlarına ulaşmak için gerekli bir basamak olarak görmelerini ve tasvir etmelerini sağlama amacına hizmet eder. Bu yeni tasvir veya anlatı tamamlandığında, suçlular hem kendilerine hem de başkalarına suç geçmişlerinin şu anki ıslah olmuş ve suçluluktan arınmış kimliklerine nasıl yol açtığına dair inandırıcı bir açıklama sunabilirler (Maruna, 2001). Bir bireyin suçu başarılı bir şekilde terk etme süreci içine girmesi için kanunlara uyan bireylerden oluşan toplumun inançlarını kabul etmesi ve bu toplumdaki bireylerin de suçlunun davranışlarını değiştirdiğini kabul etmesi gerekir (Maruna ve LeBel, 2010). Yani suçlunun toplumdaki kanunlara veya kurallara uyduğunu kabul etmesi ve ayrıca toplumun da suçlunun kanunlara uyan bir kimliğe sahip olduğunu teyit etmesi gereklidir. Zaten Maruna ve LeBel, bireysel dönüşümü bir “aynaya bakma” metaforu ile açıklamışlardır. Onlara göre bireyler hayatlarını başarılı bir şekilde değiştirebileceklerine inanmaya başladıklarında çevrelerindeki de buna inanmaya başlamaktadır (Maruna ve LeBel, 2010: 76).

“İyileşme” hedefine ulaşmak isteyen eski suçlular bunu suçtan “kurtuluş senaryolarını” kullanarak yapmaktadırlar. Bu senaryolar, suç işlemede ısrarlı olan suçluların suçu terk etmelerini açıklamak için kullandıkları mekanizmalardır. Fakat böylesine önemli bir yaşam dönüşümünün gerçekliğine başkalarının inanması için tutarlı bir anlatım gerçekleştirilmesi şarttır. Bu anlatımın, suçluyu değişiminin gerçek ve kalıcı olduğuna ikna etmek için yeterince inandırıcı olması da çok önemlidir. Ortaya konan kurtuluş senaryosu, suç terk etme yönündeki davranış değişikliğinin açık, rasyonel ve mantıksal bir gereklilik gibi görünmesini sağlamalıdır (Maruna, 2001: 86).

Suçu terk etmeye dair kurtuluş senaryoları geliştirme sürecinde birkaç adım bulunmaktadır. İlk adım, senaryonun anlatıcısının iyi ve yasalara uyan bir birey olduğunu ortaya koymasudur. Örneğin senaryo, anlatıcıyı toplumun ve içinde bulunduğu koşulların (örneğin kronik yoksulluk veya kötü ekonomik şartlar) kurbanı olan biri olarak tasvir edebilir. Böylelikle anlatıcıda hayatı üzerinde bir dereceye kadar kontrol ve güç elde etme fırsatı olduğuna dair bir kanı oluşur. Kurtuluş senaryosunun bir sonraki adımında suçlu; kendi içinde cezaevi, ceza ve suç faaliyetlerinden oluşan acımasız bir döngüye girer. İşte bu noktada anlatıcı, anlatıcının başarılı olabileceğine inanan bir dış kaynaktan (örneğin sosyal çevre veya toplum) yardım alır. Alınan bu destek sayesinde anlatıcı hedeflerine ulaşabilir. Kurtuluş senaryosu sürecindeki son adım ise anlatıcının yeni bulduğu istikrarı ve yasalara uygun yaşam tarzını toplum içerisinde icra etmeye başlamasıdır. Yani geçmişini yapılandırır ve suçluluktan uzak bir yaşamı bulunduğu toplumda sürdürmeye başlar. Sonuç olarak kefarete senaryoları, bireylerin suç barındırdığı için sorunlu olarak nitelendirilebilecek bir geçmişini alıp yeniden yapılandırarak yeni ve daha yasalara uygun bir yaşam için gerekli bir başlangıç haline getirmelerini sağlar (Maruna, 2001: 87).

4.6. Eski Hükümlülerin Suçu Terk Etmelerinde ve Toplumsal Bütünleşmelerinde Etkili Olan Faktörler

Cezaevinden çıkan eski hükümlülerin topluma başarılı bir şekilde entegre olma ve suçlu terk etmelerinde etkili olan çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu faktörleri şu şekilde belirtmek mümkündür:

- Aile desteğinin varlığı
- Cezanın ve cezaevinin caydırıcılığı
- İstihdamın varlığı
- Dindarlaşma eğilimi veya maneviyata yönelme
- Sosyal çevre ve suçlu arkadaş grubundan uzak durma
- Değişmeye yönelik motivasyonun varlığı
- Eğitim ve bilinçlenme alanındaki gelişmeler
- Cezaevinde rehabilite edici faaliyetlere veya programlara katılma
- Uyuşturucu kullanımının terk edilmesi
- Denetimli serbestlik kapsamındaki uygulamalar
- Yaşa bağlı olarak olgunlaşma veya yaşlanma

4.6.1. Aile Desteğinin Varlığı

Konuya ilişkin yapılmış çalışmalara bakıldığında, suçlu terk etme sürecinde en etkili olan faktörlerin başında aile desteği ve buna ilişkin faktörler olduğu görülmektedir. Bu alandaki çalışmalar hem cezaevi hem de cezaevinden sonraki süreçte cezaevinden tahliye olan bireylere yönelik sunulan aile desteği (maddi ve duygusal), mahkûm ile aile bireyleri arasında güçlü bir bağın varlığı, mahkûmun evli olması veya evlenmesi, mahkûmun çocuk sahibi olması gibi faktörlerin eski suçlunun suçlu terk etmesinde etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Aile desteği hem maddi hem de duygusal desteği birlikte ifade etmektedir. Bu nedenle aile desteği Martinez'in (2006) de belirttiği gibi sadece duygusal bir bağ veya desteği ifade etmez, aynı zamanda barınma, ulaşım gibi maddi desteği de kapsamaktadır. Aile fertleri cezaevinden çıkan suçluları hem güçlü sevgi bağlarını (duygusal destek ve/veya bağlanma vs. gibi) geliştirerek hem de

maddi veya sosyal destek mekanizmalarını (barınma, ulaşım, iş vs. gibi) sağlayarak bireylerin topluma başarılı giriş yapmalarına ve suçu terk etmelerine katkı sunmuş olmaktadır.

Taylor (2016) yaptığı çalışmada, hükümlüler üzerinde hangi destek türünün etkili olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Duygusal ve maddi destek başlıkları altında çeşitli maddeleri oluşturup bireylere sorular yönelmiştir. Taylor, duygusal destek almış olan bireylerin almayanlara oranla daha az suç işlediklerini saptarken, maddi desteğin suçluluk üzerinde anlamlı bir ilişkisini saptayamadığını belirtmiştir. Başka bir araştırmada Taylor (2015), çeşitli ölçüm teknikleri kullanarak duygusal desteğin suçu terk etme noktasında erkeklere kıyasla kadınlarda daha etkili olduğunu bulmuştur. Mowen ve meslektaşları (2018), araştırmalarında bahsedilen bu iki destek türü haricinde ayrıca etkileşimsel (örneğin rehberlik etme) destek türüne de değinmişlerdir. Araştırmacılar, suçun terk edilmesi ve topluma entegre olunması sürecinde maddi desteğin diğer destek türlerinden daha etkili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre barınma ve maddi destek sağlama gibi aile destek mekanizmalarının varlığı, suçun bırakılmasını teşvik etmede daha etkilidir. Türkiye’de gerçekleştirilen bazı çalışmalar da (Fırat, 2017), araştırma kapsamında görüşülen kadınların tamamı hem cezaevi sürecinde hem de cezaevinden sonraki süreçte aileleri tarafından sahiplenilmelerinin, onların suça yönelmelerini önemli ölçüde engellediğini ifade ettiklerini saptamıştır.

Bu araştırmada, bazı katılımcılar aileden gelen manevi desteğin vurgusunu yapmışken bazıları tamamen maddi desteğin suçu terk etme üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar da hem maddi hem de manevi desteğin önemini birlikte vurgulamışlardır.

Cezaevi sürecinde suçlulara yönelik aileleri tarafından sunulan desteğin, cezaevi sonrası süreçte suçu terk etmelerinde ve topluma başarılı bir şekilde adapte olmalarında son derece etkili olduğu belirtilmektedir. Cezaevinde hükümlüye verilebilecek aile desteğinin en somut biçimi telefonla görüşme, yazılı haberleşme (mektup vs.) veya bireyin cezaevinde ziyaret edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Cezaevinde bulunan birçok mahkûm için özellikle aile ziyaretleri, aile ile teması sürdürmenin en temel yollarından biridir. Ailenin hükümlüyü cezaevinde ziyaretinin sonraki süreçte bireyi suç faaliyetlerinden uzak tutabileceğini ortaya koyan çok sayıda araştırma bulunmaktadır (La Vigne vd., 2005; Bales ve Mears, 2008; Mears vd., 2012; Duwe ve Clark, 2012; Cochran, 2014). Bu araştırmalarda bireyin suçu terk etmesinde güçlü aile bağlarının etkisine dikkat çekilmektedir. Aynı şekilde cezaevi ziyaretlerinin aile bağlarını güçlendirdiği dolayısıyla güçlü aile bağlarının bireyi suçlardan uzaklaştırdığı belirtilmektedir (Rocque vd., 2013).

Hükümlünün cezaevinde ziyaret edilmesi ile sonraki süreçte suçun terk edilmesi ve başarılı bir toplumsal entegrasyon sağlanması arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Literatürde “ziyaret etkisi” olarak dillendirilen faktör ile ziyaretlerin hükümlülerin aileleriyle güçlü ilişki geliştirmesi ve bunun da suçu terk etmeyi olanaklı kılması kast edilmektedir. Diğer bir ifade ile cezaevinde hükümlü ziyaretlerinin, aile bağları kalitesinin korunmasına veya geliştirilmesine katkıda bulunduğuna gönderme yapılmaktadır (Maruna ve Roy, 2007).

Laub ve meslektaşlarına göre (1998), hükümlü ile ailesi arasındaki güçlü ilişkinin kurulması zaman içerisinde gerçekleşmektedir. Aileleriyle daha az bağa sahip olan hükümlüler suçtan çok daha geç uzaklaşabilmektedirler (Sampson ve Laub, 1993; Warr, 1998). Kızmaz’a (2006: 316) göre hükümlünün ailesi tarafından cezaevindeyken terk edilmesi, onunla irtibatın kesilmesi onun cezaevi sonrası tekrar suç işlemesine yol açabilmektedir. Çünkü hükümlünün cezaevindeyken yalnızlığa terk edilmesi onun aynı zamanda toplumla entegre olabilme fırsatını da riske etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ailenin toplumsal uyumun sağlanması ve suçun terk edilmesi açısından aracı bir rol üstlendiğini belirtmek mümkündür.

Cezaevi sürecinde gerçekleşen ziyaretler hükümlülerin ailelerindeki rollerine (örneğin ebeveynlik rolü) bağlılıklarını arttırabilmektedir (Visher ve Travis, 2003). Cezaevinde bulunan hükümlüler o esnada aileleri ile ilgili çeşitli roller üstlenmiş olabilirler. Bu roller, cezaevi ziyaretleriyle pekişebilmekte veya daha güçlü hale gelebilmektedir. Dolayısıyla ziyaretler, hükümlünün ailesiyle güçlü bağlar kurmasına katkı sunmaktadır (Nelson vd., 1999; Naser ve La Vigne, 2006). Ayrıca bazı araştırmalar cezaevi sürecinde hükümlünün çocuklarla ilişkisini sürdürmesinin sonraki süreçte daha fazla ailesel bağlılığa yol açtığını (La Vigne vd., 2005) ve bu durumun da cezaevi sürecinde çocuklarıyla bağlarını sürdüren bireylerin suçu terk etmede daha başarılı olduğunu ortaya koymuştur (Maldonado, 2006; Visher, 2011).

Cezaevi sürecinde ziyaretçinin mahkûma yakınlık düzeyi, ziyaretlerin ne sıklıkla gerçekleştirildiği, ziyaretlerin süresi ve ziyaretlerin zamanlaması gibi hususlar da cezaevi ziyaretlerinin suçu terk etme üzerindeki etkisini farklılaştırabilmektedir. Bu bağlamda kimilerine göre en etkili ziyaretçi eş (Bales ve Mears, 2008); kimilerine göre ise baba, kardeş, kayın ve din adamıdır (Duwe ve Clark, 2013). Kızmaz'ın (2006: 317) mükerrer suçluluk üzerine gerçekleştirdiği araştırmada katılımcılarından sadece %15'i aileleri tarafından sıklıkla ziyaret edildiklerini belirtmişlerdir. Bu veriler, bize mükerrer suçluların aileleri ile olan bağlarının zayıf olduğu sonucunu vermektedir. Ziyaret sayısının artışına bağlı olarak suç işleme oranlarının düştüğü de tespit edilmiş bir diğer bulgudur. Mears ve meslektaşları (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmada başlangıçta %45 olan yeniden suç işleme oranı, bir ziyaretten sonra %43'e düşmüş, bunu sekiz ziyarete kadar daha istikrarlı bir düşüş izlemiş ve bu ziyaretten (9 ziyaretten fazla) sonra yeniden suç işleme oranı %37 olarak belirlenmiştir. Ayrıca bazı çalışmalar hükümlü ziyareti ile cezaevi sonrası barınma ve iş bulma arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre hapis cezaları süresince en az bir ziyaret alan mahkûmların barınma ve iş bulma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ve sonuç olarak yeniden suç işleme risklerinin daha düşük olduğunu tespit etmiştir (Niven ve Stewart, 2005). Derkzen ve meslektaşları (2009) uzun süreli özel aile ziyaretlerinin suçu terk etme ve topluma entegre olma sonuçları üzerinde daha kısa süreli ziyaretlere kıyasla daha kayda değer bir etkisi olabileceğini göstermiştir.

Bu araştırmaların yanı sıra ziyaretin zamanlaması ile suçu terk etme ilişkisine odaklanan çalışmalar da vardır. Kimi çalışmalar hapis cezasının ilerleyen dönemlerinde gerçekleştirilen ziyaretlerin suçu terk etme üzerinde daha etkili olduğunu (Bales ve Mears, 2008) bulurken kimi çalışmalar da tam aksine cezanın ilk dönemindeki ziyaretlerin daha etkili olabileceğini tespit etmiştir (Cochran, 2014). Ayrıca cezaevi ziyaretlerinin etkililiği üzerine odaklanan Siennick ve meslektaşları (2013) da ziyaretin gerçekleşmesinden kısa bir süre önce cezaevi içi kural ihlallerinin en düşük seviyede olduğunu, ziyaretlerden sonra ise ihlallerin arttığını göstermiştir. Bu bulgu ile ziyaretlerin mahkûm davranışları üzerinde sadece geçici bir etkisi olabileceğini akla getirmektedir.

Cezaevi ziyareti ve aile desteği ile ilişkili olarak ele alınan diğer bir değişken de hükümlünün yaşıdır. Bazı çalışmalar, genç hükümlülerin ebeveynleri, eşleri veya diğer aile fertleri tarafından ziyaret edildiğini ve yakın aile bağlarının sağlandığı; bunun aksine yaşlı hükümlülerin daha az ziyaret edildiğini (Tewksbury ve Connor, 2012; Cochran, 2014) dolayısıyla aile bağlarının daha zayıf hale geldiğini ortaya koymaktadır.

Önceki araştırmalar, aile kurumunun eski hükümlüleri sosyal alan içerisinde dışlanmaya veya damgalanmaya maruz kalma tehlikesine karşı koruyabildiğini ortaya koymuştur. Bu yönüyle aile, koruyucu bir işlev görerek eski hükümlülerin suçu terk etme olasılıklarını arttırmaktadır. Eski hükümlüler; cezaevine girmeleri nedeniyle toplumdan soyutlanma, damgalanma veya dışlanma

riskiyle en çok karşılaşılan gruplardan birini oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile eski hükümlüler, suç veya cezaevi deneyimleri nedeniyle toplumsal alanda dışlanmaya ciddi anlamda maruz kalabilmektedirler. Hem ülkemizde hem de diğer ülkelerde cezaevinden çıkan bireylerin sosyal anlamda sınırlandıkları veya dışlanmaya maruz kaldıklarını ortaya koyan çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Pager, 2003; Richmond, 2006; Arslanoğlu Çetin, 2016; Timurturkan vd., 2017; Türkmen, 2017). Durum böyleyken cezaevinden çıkan bireylerin aileleriyle güçlü bir bağa sahip olmalarının da sosyal alanda damgalanma veya dışlanmaya karşı koruyucu bir kalkan işlevi yarattığı bazı çalışmalarca ortaya konmuştur (Lebel, 2006).

Bazı çalışmalarda katılımcıların aile bağlarının, özellikle de duygusal bağlarının suçluya yönelik gerçekleştirebilecek damgalanma veya dışlanma tutumunu veya algısını azalttığı ve toplumsal entegrasyona katkı sağladığı tespit edilmiştir (Petersilia, 2004; Visser ve Travis, 2003; Winnick ve Bodkin, 2008). Ayrıca daha önce gerçekleştirilen ve hükümlü ailelerini de kapsayan bazı çalışmalar, aile üyelerinin cezaevinden dönen bireyleri duygusal anlamda desteklemek istediklerini ve başka bir tabirle “onlara kucak açtıklarını” bildirdiklerini göstermiştir (Grieb vd., 2014). Yine aynı doğrultuda Pansag ve meslektaşlarının gerçekleştirdikleri araştırmada aile fertlerinin genel anlamda cezaevinden yeni tahliye olmuş bireylere karşı kabullenici olduğu tespit edilmiştir (Pansag vd., 2016: 25). Türkiye’de gerçekleştirilen bazı çalışmalarda, hükümlülere yönelik toplumsal ön yargı karşısında güçlü bir şekilde aile desteğinin varlığı tespit edilmiştir (Gençtürk ve Korkmaz, 2019: 375).

Cezaevinden tahliye edildikten sonra eski hükümlülerin bazı barınma problemi yaşama olasılıkları bulunmaktadır. Cezaevinden yeni tahliye edilen eski hükümlüler, evsizlikten veya buna bağlı olarak meydana gelebilecek suçlardan dolayı yeniden tutuklanabilmekte ve hüküm giyebilmektedirler (Mills vd., 2013). Bazı araştırmalara göre eski hükümlülerin üçte birinden fazlası (%35) cezaevinden çıktıktan sonra barınma problemi yaşamaktadır. Bazılarının gidecek, kalacak bir evi bulunmamaktadır. Eski hükümlülerin barınma problemi yaşaması, genellikle hayatta kalmak için veya yaşamlarını sürdürebilmeleri için kalınacak ev bulma noktasında yasadışı faaliyetlerde bulunmalarına yol açmaktadır (Fitzpatrick vd., 2009). Konuya ilişkin araştırmalarda aile tarafından sağlanan barınma ve gelir desteğinin önemi vurgulanmaktadır. Aile desteği ve ilişkilerinin varlığı, potansiyel bir şekilde motivasyon sağlama, sosyal ve duygusal destek kaynağı oluşturma, barınma, istihdam veya mali yardım gibi ihtiyaçların sağlanması gibi olumlu katkılar bireylerin suçu terk etme sürecinde etkili olmaktadır (McGillivray, 2016).

Literatürde ayrıca cezaevinde hükümlülerin çocuklarıyla irtibatlı olmalarının suçu terk etme üzerinde etkili olduğunu ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır (La Vigne vd., 2005; Maldonado, 2006; Visser, 2011). Konuya ilişkin olarak çocuk sahibi olmanın suç işleme üzerindeki etkisinin incelendiği bir çalışmada boşanmış veya bekâr ebeveynlerin aksine evli ve ebeveyn olan bireylerde suç işlemede daha büyük bir azalma olduğu (Blokland ve Schipper, 2016) dolayısıyla çocuk sahibi olmanın suçu terk etme sürecine katkı sağladığı bulunmuştur.

Bireylerin suçu terk etmeleri ve topluma yeniden adapte olmalarını sağlayan bir diğer önemli faktör de evliliğdir. Evlilik, birey açısından hem yeni bir aile oluşturma hem de yeni bir düzen oluşturma açısından önem arz etmektedir. Evlilik ile suçluluk arasındaki ilişkinin irdelendiği bazı çalışmalarda evli olan bireylerin (özellikle erkeklerin) topluma yeniden adaptasyonlarının mümkün olduğu ve suçu terk etme ihtimallerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Jiang ve Winfree, 2006; Berg ve Huebner, 2011). Evliliğin suçu terk etme süreci üzerindeki etkisinin incelendiği bir araştırmada evlenenlerin 3’te 2’sinin evlendikten sonra suçu terk etmeyi başarabildikleri tespit edilmiştir (Rand, 1987: 139). Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde evli olan kadınların genel

anlamda evli olan erkeklere oranla suçu terk etme olasılıklarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (King vd., 2007; Doherty ve Ensminger, 2013).

Sonuç olarak aile hem cezaevi döneminde hem de cezaevi sonrası dönemde suçlulara sunduğu sosyal destek nedeniyle onları suç faaliyetlerinden uzak tutmada etkili bir kurumdur. Ailenin hükümlüyü cezaevi sürecinde kendi kaderine terk etmemesi, hem duygusal hem de maddi desteği sunması hükümlüler ile aileleri arasında güçlü bir bağın inşa edilmesine neden olacaktır. Cezaevi süreci sonrası aileden alınan desteğin devam etmesi, ailenin eski hükümlü bireyi dışlamaması, kendisine aynı zamanda barınma ve diğer ihtiyaçlarını karşılamada yardımcı olması eski mahkûmların topluma entegre olmalarını daha olanaklı kılacaktır. Ayrıca eski hükümlü bireylerin evlenmelerinin veya çocuk sahibi olmalarının çeşitli sorumluluklar getirmesi nedeniyle onların suçu terk etme sürecine katkı yaptığı da belirtilmektedir. Nitekim bu araştırmanın örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü katılımcıların büyük bir kısmı aile faktörünün bu anlamda çok etkili bir faktör olduğunu belirten görüşler dile getirmişlerdir.

4.6.2. Cezanın ve Cezaevinin Caydırıcılığı

Ceza ve cezaevi süreci, eski hükümlülerin suçu terk etmeleri ve topluma entegre olmaları üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu noktada cezaevinin suç işleyen bireyler için caydırıcı olup olmadığı ile ilgili çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Cezanın suçluluğu önleyemeyeceğini belirten ilk yaklaşım etiketleme kuramıdır. Bu kurama göre suç işleyen bireyin toplum içerisinde sapkın olarak etiketlenmesi veya damgalanması onların suçu terk etmelerinin aksine davranışlarının gittikçe daha problemli hale gelmesine ve onların daha fazla suç faaliyeti içerisinde yer almaya başlamalarına sebep olmaktadır. Etiketleme teorisi kuramcılarında Lemert'e göre cezai yaptırımlar veya mahkûmiyet bireylerin suç faaliyetleri içerisinde yer almalarına neden olmakla birlikte onlarda bir suç işleme motivasyonu sağlamaktadır (Lemert, 1951'den akt. Kızmaz, 2006: 243). Bu teorinin savunduğu fikri destekleyen sayıca fazla çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda özellikle hapis cezası gibi cezalandırma yöntemlerinin bireylerin yeniden suç işleme oranlarını azaltmadığını tam aksine bu tür cezaların birey üzerinde istenmeyen olumsuz etkilerinin olabileceğini vurgulanmıştır (Jonson, 2010; Wermink vd., 2010; Cullen vd., 2011). Bunlarla birlikte birçok çalışma hapis cezası gibi cezaların bireylerin alabilecekleri sosyal desteği zayıflattığı, bunun da bireylerin rehabilitasyon ve toplumsal entegrasyon süreçlerine önemli bir engel oluşturduğu belirtilmiştir (Visser ve Courtney, 2007; Bales ve Mears, 2008; Duwe ve Clark, 2012; Cochran, 2014).

Cezanın etkisinin incelendiği bir diğer yaklaşım ise spesifik caydırıcı perspektiftir. Bu kuram, etiketleme kuramının tam aksine bireylerin cezalandırıldıktan sonra suç işleme faaliyetlerini durdurduklarını belirtmektedir. Bu yaklaşıma göre ceza tehdidi algısı, ceza alınmasıyla birlikte oluşacak acı ve maliyet algısının bireylerin suç işlemelerini engellemede etkilidir İçli ve Ögün, 1999: 25-26). Bu doğrultuda cezanın şiddetinin veya etkililiğinin suçu terk etme süreci üzerinde oldukça etkili olduğunu tespit eden çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar, yeniden ceza almaktan kaçınma arzusunun suç faaliyetinin azaltılmasında etkili olduğunu tespit etmiştir (Gunnison, 2001; Michalsen, 2013). Ayrıca ceza almaktan kaçınma arzusunun hayata yeni bakış açısı kazandırdığı, suçluluğu sonlandırmaya dair bireylerin emin olmasını sağlama ve kendilerini bu anlamda yeterli görmelerine de olumlu anlamda etkide bulunduğu belirtilmiştir (Sommers vd., 1994; Cobbina, 2009; Barry, 2010). Ayrıca daha önce suç işlemiş olan bir kişinin etiketlendiği ve bu etiketlenmenin bireyin suçluluğunun devamına yol açabileceği de belirtilmiştir. Bu nedene istinaden eski hükümlülerin

önceki sabıka kayıtlarının iptal edilmesinin veya silinmesinin de suçu terk etme sürecine faydalı bir etkisi olduğunu belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Adams vd., 2017).

Cezaevi sürecinde etkili rehabilitasyon çalışmalarının veya programlarının yürütülmesinin bireylerin suç işleme eğilimini azaltabileceği vurgulanmaktadır (Maruna; 2001; McNeill ve Schinkel, 2016). Giordano ve arkadaşlarının (2002) da bu anlamda tespitleri önemlidir. Araştırmaları kapsamında görüştükleri bazı kişiler suçu terk etme isteğinde olduklarını ve bu anlamda değişimi arzuladıklarını ve de bunun temelini cezaevi sürecinde atıldığını belirtmişlerdir. Bu bağlamda cezaevi sürecinin başlangıcı aşamasında hükümlüler tarafından cezaya olumlu bir anlam atfetmesinin onların gelecekte suçtan uzak durmalarına katkı sunacağı vurgulanmıştır (Laub ve Sampson, 2001; Maruna, 2001; Giordano vd., 2002; Paternoster ve Bushway, 2009; Apel, 2013). Suçu terk etmek için hükümlülerin cezaevi sürecinin başlangıcında suçlulukta değişime açık olmaları ve suçu terk etme arzusu içerisinde olmaları gerektiği belirtilmiştir (Shapland ve Bottoms, 2011).

Cezaevlerinde uygulanan yöntemler de suçluluk üzerinde oldukça etkili olabilmektedir. Cezaevlerindeki olumsuz ve sert koşullar, bireylerin daha fazla suç işlemelerine yol açabilmektedir (Jonson, 2010; Bierie, 2012). Örneğin Colvin (2000) tarafından gerçekleştirilen araştırmada cezaevinin örgütsel özelliklerinin daha destekleyici ve cezaevi ortamlarının sosyal düzeni teşvik edici nitelikte olmasının, cezaevi duvarları içindeki şiddeti azalttığını ve eski hükümlülerin topluma daha iyi bir geçiş yapmalarını kolaylaştırarak suçu terk etmelerinde etkili olduğu ortaya konulmuştur.

Bazı durumlarda cezaevinin bireyler için hayatlarını yeniden değerlendirebilecekleri ve değişiklik yapabilmelerine fırsat tanıyan bir mekan işlevi gördüğü ileri sürülmüştür (McNeill ve Schinkel, 2016; McLean vd., 2017). Yani cezaevine giren bir birey, cezaevi sürecini suçlulukta değişim için bir araç olarak görmeye başlarsa bireyin suçu terk etme ihtimali artacaktır. Bir anlamda cezaevi, hükümlülerin değişimi için burada bir katalizör görevi üstlenebilir. Bu durum bilişsel dönüşüm teorisi tarafından da açıklanmıştır. Daha önce belirtildiği üzere teoride bulunan “değişime açık olma” aşaması, cezaevi sürecinde gerçekleşen bir aşama olabilmektedir (Giordano vd., 2002).

Cezanın suçu terk etme üzerindeki etkisi, “ceza süresi” değişkeninden de etkilenmektedir. Bazı çalışmalar, cezaevindeki hükümlülerin suçu terk etmeye yönelik kimlik değişimi sürecine odaklanmışlardır. Bu çalışmalar, uzun süreli ve ağır hapis cezalarının suçluluğa daha fazla yol açtığını ve gelecekte bireylerin tekrar suç işleme olasılığını arttırdığını bulmuştur (Schaefer, 2016; Moore ve Tangney, 2017). Bu bulgunun tam aksine daha kısa ve hafif hapis cezası alan hükümlülerin olumlu yönde değişim, yeniden toplumla bütünleşme ve suçu terk etme beklentilerini artırdığı tespit edilmiştir (Laub ve Sampson, 2003; Soyler, 2014; Schaefer, 2016).

Cezaevi, hükümlülerin sosyal anlamda problemler yaşamalarına neden olabilmektedir. Cezaevi süreci, hükümlü bireyin ailesi ile arasındaki bağlara zarar verebilmektedir. Cezaevi süreci hem bireyin kendisi hem ailesi için son derece zorlayıcı olabilmekte hem de kişilerin ilişkileri üzerinde önemli bir baskı unsuru oluşturabilmektedir. Hükümlüler ayrıca cezaevi etkisine bağlanabilecek bir şekilde cezaevi sonrasında çeşitli problemler yaşayabilmektedirler. Bu noktada literatürde çeşitli çalışmalara ulaşılmıştır. Örneğin Sykes, “*Hapsetmenin Acıları*” adlı araştırmasında cezaevinin hükümlüler üzerindeki olumsuz etkilerine değinmiştir. Araştırma bulgularına göre cezaevine giren hükümlüler; burada çeşitli baskılarla karşılaşabilmekte, cezaevi hükümlü üzerinde bir baskı unsuru olabilmekte, bu durum da hükümlünün ailesiyle ilişkilerini olumsuz etkileyebilmektedir. Böylelikle hükümlünün ailesi her ne kadar onlara hem cezaevi sürecinde hem de cezaevi sonrası süreçte yardımcı olmaya çalışsalar da hükümlülerin cezaevi sonrası aileleriyle

veya genel olarak içerisinde bulunduğu sosyal alanla ilişkileri kırılgan olabilecektir (Hairston, 1988; Wildeman ve Western, 2010).

Aile bağlarının güçlü olmaması veya hükümlünün cezaevine girmeden ailesi ile zayıf bağının olması, kuralları ihlal etme gibi cezaevi sürecinde bazı olumsuzluklara yol açabilmektedir (Cochran 2014; Siennick vd., 2013). Burada ceza süresinin de aile desteği üzerindeki etkisinden bahsetmek gerekmektedir. Cezaevine ilk kez giren ve kısa süreli hapis cezası (altı ay ile sınırlandırılmıştır) alan hükümlülerden oluşan örneklem ile ilgili verilerden yola çıkarak kısa süreli hapis cezası alan hükümlülerin uzun süreli ceza alanlara oranla aile ilişkilerinin daha kaliteli olduğu tespit edilmiştir (Christian vd., 2006; Rocque vd., 2013). Aynı şekilde özellikle tekrarlanan veya uzun süreli cezalarda aile desteğinin etkisinin azaldığı da belirtilmiştir (Crawley ve Sparks, 2006). Ceza miktarı yükseldikçe aileden alınan desteğin suçu terk etme üzerinde etkili olma olasılığı azalmaktadır. Kısa süreli hapis cezasına çarptırılan hükümlülerin aile desteği alarak topluma başarılı bir şekilde entegre olma ve suçu terk etme olasılıkları artmaktadır.

Sonuç olarak cezaevi ve cezaevi koşullarının, fiziki ortamının, orada geçirilen zaman süresinin ve cezaevindeki rehabilite edici programlarının yeterliliği, mahkûmların cezaevi sonrasında yeniden suç işlemeleri veya suçu terk etmeleri üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca bazı çalışmalar suç işleyen bireylere verilecek cezanın veya bu kapsamda hükümlülerin alacakları ceza süresinin de caydırıcı bir etki yaratabileceği belirtilebilir. Tüm bu faktörler, eski hükümlü bireylerin tekrar suç işlemelerini engelleyen, onların topluma yeniden entegre olmalarını sağlayan faktörler olarak görülmektedir.

4.6.3. İstihdamın Varlığı

İstihdam olgusu, suçu terk etme literatüründe sıklıkla vurgulanan bir unsurdur. Çok sayıda araştırmada istihdam edilen bireylerin suçu terk etme eğilimlerinin istihdam edilmeyenlere oranla daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bu durum suçlu bireylerde istihdam edilmenin yeniden suç işleme oranlarında azalma ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Uggen, 2000; Fergusson vd., 2001; Laub ve Sampson, 2001; Gunnison, 2001; MacKenzie ve De Li, 2002; Griffin ve Armstrong, 2003; Uggen vd., 2005; Benda, 2005; Broidy ve Cauffman, 2006; Schram vd., 2006; Huebner vd., 2010; Makarios vd., 2010; Verbruggen vd., 2012; Craig ve Foster, 2013). İstihdam; bireyin toplumla bağlarını güçlendirmekte, bireyin topluma katılımını sağlamakta ve bireyin bu doğrultuda sosyal sermayesini arttırmaktadır. Dolayısıyla istihdam, birey için sorumlulukları artırır, ona geçirebileceği bir zaman yaratır ve onu yasalara uyan ve suçu terk eden birey haline getirir (Maruna, 2001; Laub ve Sampson, 2003; Uggen vd., 2005; Clancy vd., 2006; Byrne ve Trew, 2008). Ayrıca istihdam edilmek, potansiyel suçlulara bir gelir kaynağı sağlayarak suç işlemeye yönelik ekonomik gereksinimlerini ve suç motivasyonlarını azaltmaktadır. Buna ek olarak işe devam etmek potansiyel suçlulara önceden belirlenmiş günlük rutin faaliyetlerini gerekli kıldığından, suçluluktan uzak yeni iş arkadaşlarından oluşan bir sosyal ağ oluşturmalarını ve tehlikeye atmak istemeyecekleri bir iş imkânı sağlamaktadır. Bu anlamda istihdamın varlığı, onların suçlardan uzak durmalarına veya suçu terk etmelerine katkı sunmaktadır (Hulin, 2002).

Eski hükümlüler öğrenim düzeyi eksikliği, iş geçmişi veya deneyimi yetersizliği, ciddi ruhsal veya fiziksel sağlık sorunları ve ülkedeki istihdam yasaları nedeniyle iş bulma konusunda çok sayıda zorlukla karşılaşmaktadırlar (Rakis, 2005). Oysaki bir işe girme veya bir işte çalışmak eski hükümlü bireyin toplumla olan bağlarını güçlendirmekte ve dolayısıyla eski suçluların suçu terk edebilmelerine katkı sunmaktadır. İstikrarlı bir şekilde gerçekleşen istihdamın eski hükümlülerin suçluluktan uzak sosyal bağlar geliştirmelerine yardımcı olduğu ve sosyal bağların da güçlendikçe

bireylerin de bu sosyal bağları riske atacak veya koparacak eylemlerde bulunma olasılığını azaltacağı belirtilmektedir. Bu açıdan istihdam unsuru, bireylerin davranışlarını denetleyen bir sosyal kontrol mekanizması olarak işlev görmektedir (Sampson ve Laub, 1993; Horney vd., 1995). Fakat burada sosyal kontrolü artıran ve dolayısıyla suçu terk etmeyi sağlayan şeyin sadece istihdamın kendisi değil; istihdamla oluşan istikrar ve bağlılıkla birlikte işçilerle işverenler arasındaki bağlayıcı ilişki olduğu da unutulmamalıdır. Yani esasında suçu terk etmeyi sağlayan şey, bireyler arasında süreçle oluşan sosyal bağlılıktır (Laub vd., 1995).

Ayrıca işin istikrarının (bir işte ne kadar çalışıldığı veya aynı yerde uzun süre istihdam edilen bireylerin varlığı), işten duyulan memnuniyetin, işe bağlılığın vs. gibi faktörlerin de suçu terk etme üzerinde etkili faktörler olabileceği çeşitli araştırmalarca ortaya koyulmuştur (Bushway, 1998; Uggen, 1999; Giordano vd., 2002; Benda, 2005). Örneğin erkek katılımcılardan elde edilen verilerin analize tabi tutulduğu bir çalışmada katılımcıların algıladıkları iş memnuniyetinin suçu terk etmeleri ve topluma adapte olmaları üzerinde oldukça etkili bir unsur olduğu tespit edilmiştir (Benda, 2005: 339). Bununla birlikte istihdam her ne kadar suçu terk etme üzerinde etkili olsa da bireylerin iş fırsatlarına yönelmesi, işten memnuniyet duyması, iş alanlarındaki olumlu ilişkiler vs. gibi faktörler de suçun terk edilmesini anlama noktasında önem arz eden ve suçu terk etmeyi kolaylaştıran faktörler olmuşlardır (Giordano vd., 2002). Ayrıca eski hükümlüler üzerine yapılan bir araştırmada yüksek kaliteli işlerin suç olasılığını azalttığını ve dolayısıyla suçu terk etme ihtimalini arttırdığını göstermiştir (Uggen, 1999). Fakat bazı araştırmalar da iş kalitesinin suç işlemeyi azaltmayla karşın iş istikrarı (işe devam ediş süresi) ve iş yerlerinde alınan daha yüksek ücretlerin suçu terk etme üzerinde önemli bir etkisi olmadığını göstermiştir (Wadsworth, 2006).

İstihdamın suçu terk etme üzerindeki etkisini belirleyen bir diğer faktör de bireyin yaşı olarak görülmüştür. Suçun terk edilmesi sürecinde istihdam ve yaş arasında bir bağlantı olduğu bazı araştırmalarca ortaya konulmuştur (Grogger, 1998; Uggen, 2000). Buna göre 18-36 yaş aralığında olan ve önceden cezaevi deneyimi bulunan bazı bireylere iş olanağı sağlanarak suçluluk durumlarının süreç içerisindeki değişimi gözleme tabi tutulmuştur. Araştırma neticesinde 26 yaş bireyler için iş sahibi olmanın suçu terk etmede belirleyici olduğu bulunmuştur. Yani 26 yaş ve üzeri olan bireylere iş fırsatı verildiğinde suçu terk etme olasılıklarının, 26 yaşın altında olan bireylere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Hatta daha çarpıcı olan faktör, onlu yaşlarda veya yirmili yaşların başlarında olan bireyler için istihdam, suç işleme ve tutuklanma üzerinde çok az etkili olmuştur (Uggen, 2000). Farklı olarak istihdam ve suçu terk etme arasındaki bağlantıda yaşı pek önem arz etmediğini ortaya koyan çalışmaların da var olduğu dile getirilmelidir (Apel vd., 2006; Staff vd., 2010).

Yaş haricinde istihdam ve suçu terk etme arasındaki ilişkinin cinsiyet faktörü açısından irdelendiği çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Fakat yaş faktöründe olduğu gibi cinsiyet faktörünün istihdam ve suçu terk etme arasındaki ilişkiyi belirleyen bir faktör olmadığı kanısı mevcuttur. Kadınlarla ilgili mevcut araştırmalar, istihdamın suçu azaltıcı etkisinin hem erkek hem de kadın suçlular için geçerli olduğunu, istihdamın cinsiyet faktöründen pek etkilenmediğini öne sürmüştür (Uggen ve Kruttschnitt, 1998; Griffin ve Armstrong, 2003).

Eski hükümlülerin suçu terk etme süreçleri üzerinde devlet tarafından sağlanan gelir yardımı veya işsizlik sigortasının da etkili olduğu bazı çalışmalarca tespit edilmiştir. Bu bağlamda bazı araştırmacılar, cezaevinden tahliye edilen hükümlülere topluma adapte olma süreci içerisinde yapılan “topluma geçiş yardımları”nın cezaevinden çıktıktan sonraki yıl boyunca tutuklanma sıklığı oranını önemli ölçüde azalttığını tespit etmişlerdir. Cezaevinden sonra eski hükümlülere uygulanan işsizlik sigortası programı hakkında daha olumlu bulgular içeren bir diğer deneysel araştırma, bu programın

gelir desteği unsuru, cezaevinden çıktıktan bir yıl sonra tutuklanma olasılığını ve sıklığını azaltmada başarılı olduğunu ortaya koymuştur. Fakat bu geçici gelir yardımlarının sürekli bir iş bulup çalışma durumuna risk oluşturduğu, bir anlamda ters tepki yaptığı da bazı araştırmalarda sunulan bir diğer tespittir (Mallar ve Thornton, 1978; Berk vd., 1980).

İstihdamın suçu terk etme ve topluma entegre olma üzerinde farklı etkileri de bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar, istihdama bireyin yaşıyışındaki zamanın kullanımını belirleyen/değiştiren bir faaliyet olduğu ve böylece akranlarla geçirilen zamanı ve suçlu davranışlara katılımı engellediği yönüyle yaklaşılmaktadır. Çünkü istihdam olunan veya bir işte çalışan bireylerin, yapmakla mükellef oldukları günlük belirli faaliyetleri bulunmaktadır. Bu durumun bireylerin önceden belirlenmemiş faaliyetlere katılımını azaltmakta olduğu, örneğin suçlu çevre ile irtibat kurmak için veya suç faaliyetlerine katılmak için gerekli olabilecek zamanı bırakmadığı vurgulanmaktadır. İstihdamın yeni, toplum yanlısı ve suçluluktan uzak akran/arkadaş ağları kurarak suçu terk etme yolunda değişim yarattığını öne sürülmektedir (Osgood vd., 1996; Wright ve Cullen, 2004). Yani bir işte çalışanın zamanını ancak işyerinde harcayabileceği bundan kaynaklı olarak suçlu çevre veya suç faaliyetlerinden uzak durabileceği, suç işlemeye zamanının olamayacağı ve de süreçle suçu terk edip topluma başarılı bir şekilde adapte olabileceği düşünülmektedir.

İstihdam, bireylerin topluma başarılı bir şekilde adapte olmalarını kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla istihdama dâhil olmayan bireyler, istihdam üzerinden sağlanan toplumsal entegrasyondan yoksun kalabilmektedirler (Kazemian, 2007; Morizot ve Le Blanc, 2007). İstihdama katılan bireyler, zamanlarını önemli ölçüde yasal işler yapan bireyler ile geçirmektedirler. Aynı şekilde geçmişte suç işlemiş olanlar yasalara uyan bireyler ile bir araya gelmekte ve aralarındaki bağlar gelişip güçlenebilmektedir. Böylelikle bireylerin suçlu çevre ile irtibat sağlayabileceği zaman daralabilmekte ve bireylerin suçu terk etme olasılıkları artabilmektedir (Zamble ve Quinsey, 1997; Laub ve Sampson, 2003; Shinkfield ve Graffam, 2009). Eski suçlular, iş yerindeki çeşitli rol ve sorumluluklar nedeniyle iş yerinin kurallarına bağlı hale gelebilirler. Örneğin bireyler maaşa bağlı hale gelmekte ve bu maaşa kaybetme korkusu, onları suç işlemekten alıkoyabilmektedir. Bireylerin kanunlara aykırı davranışlara yönelimleri, böyle bir faaliyete giriştiklerinde işlerini veya maaşlarını kaybedebilme olasılıkları nedeniyle kısıtlanabilmektedir (Davis vd., 2012).

Sonuç olarak konuyla ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında eski mahkûmların suçu terk etmelerinde istihdamın oldukça etkili bir faktör olduğu görülmektedir. Bir işte çalışmaya başlayan veya bir iş kurup maddi kazanç elde etmeye başlayan birey, işe olan sahiplikten dolayı suçtan uzak durabilmektedir. Bir işe sahip olmanın bireylerde suç işlemeyi düşünecek zamana sahip olmayışı, suç işlemesi durumunda işini kaybetme korkusu veya bir işte çalışma nedeniyle zihnini suç işlemeye sevk eden unsurlara yoğunlaştıramaması gibi faktörler bireyi suç yapısından uzak tutmaktadır.

4.6.4. Dindarlaşma Eğilimi veya Maneviyata Yönelme

Din ve maneviyat unsuru da suçun azalmasında veya suçun terk edilmesinde etkili olmaktadır. Çok sayıda araştırma din veya maneviyatın suçluluk ve suçu terk etme süreci üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Araştırmacılar; çalışmalarında din ve maneviyatın bazı koşullar altında bazı bireyler üzerinde olumlu etkileri olabileceği sonucuna varmışlardır. Bir dine katılan veya dindar olan bir suçlu, bir kimlik dönüşümü fırsatı ya da olası bir sosyal kontrol kaynağı geliştirmektedir (Agnew, 2006'dan akt. Abeling-Judge, 2016).

Hallett ve McCoy'a (2015) göre, dine veya maneviyata yönelme ile suçun terkedilmesi arasında bir ilişki vardır. Hallett ve McCoy; Giordano ve meslektaşlarına (2002) ait bilişsel dönüşüm,

Paternoster ve Bushway'a (2009) ait korkulan benlik teorileri de bireyin suçu terk etmesinde bireysel değişim veya dönüşüm süreçlerine dikkat çekmektedirler. Hallett ve McCoy (2015), içsel ve dışsal faktörlerin, özellikle dindarlığın suçu terk etme sürecinde başarılı etki yarattığını tespit etmişlerdir. Dindarlık hem içsel hem de dışsal bir faktör olarak suçu terk etme ve topluma adapte olma süreçleriyle bağlantılı olarak ele alınabilir. Bakken ve meslektaşları (2014), topluma yeniden adapte olma ve suçu terk etme sürecinde dindarlığın veya maneviyatın çok önem arz ettiğini saptamışlardır.

Dini bağlılık azaldıkça suç davranışının arttığı, dini bağlılık arttıkça suçtan uzaklaşmanın daha kolay hale gelebildiği tespit edilmiştir. Bir dine bağlılık, bireylere duygusal destek kaynakları, kanunlara uyan bireyler ve gruplarla bağlantılar ve yeni bağlamlarda öz kimliği değiştirme veya yeni bir kimlik edinme fırsatları sunarak gelecekte suç işleme olasılığını azaltır ve onlara toplum içinde sosyal olarak onaylanmış bir konum inşa etmesini sağlar. Din ve maneviyata yönelme, yeni sosyal bağların kurmasına ve zihinsel yapının değişimine neden olmaktadır. Bu da suçu terk etme sürecinde etkili olmaktadır (Giordano vd., 2008). Eski hükümlüler arasında farklı dini yönleri ve bunların etkilerini inceleyen araştırmalar, bir ibadethaneye düzenli katılımın kişisel maneviyattan daha büyük bir değişim kaynağı sağladığını göstermektedir (Kerley vd., 2011).

Din ve suç arasındaki ilişkiye odaklanan bir meta-analiz çalışmasında (60 çalışma üzerine gerçekleştirilen) dinin sosyal bir bağ geliştirmede etkili olduğunun saptanmasına rağmen suç davranışı üzerinde orta düzeyde caydırıcı bir etki yarattığının saptandığı öne sürülmüştür. Araştırmacılar, dine yönelmenin bireyde hem suç davranışından caydırdığını hem de doğaüstü yaptırım ve ödül tehdidi yoluyla prososyal davranışı teşvik ettiğini vurgulamışlardır (Baier ve Wright, 2001). Benzer şekilde bir rehabilitasyon merkezinde kalan erkek katılımcıların suçu terk etme sürecinde din ve maneviyatı bir başa çıkma mekanizması olarak nasıl kullandıklarını incelemek için nitel görüşmeler yapılmıştır. Sonuç olarak araştırma dinin stres, öfke ve kaygı duygularıyla başa çıkmada, olumsuz yaşam koşullarından uzaklaşmada ve suçluluktan uzak yeni kimliğin oluşturulmasında etkili olduğu belirlenmiştir (Schroeder ve Frana, 2009). Aynı şekilde dini ritüellerin gerçekleştirildiği yerlere düzenli olarak katıldığını bildiren kadınlar üzerine gerçekleştirilen bir çalışmada ibadet yerlerine katılımın suçu terk etmede katkı sunduğu sonucu elde edilmiştir (Bakken, 2009: 128).

Din ve maneviyata yönelmenin benzer şekilde madde kullanımı üzerinde de caydırıcı bir etkisi olduğu bulunmuştur. Uyuşturucu suçluları üzerine gerçekleştirilen araştırmalar, artan dini katılım ile uyuşturucu kullanımından uzaklaşma veya suçluluktan uzaklaşma arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Hawkins vd., 1988; Brownfield ve Sorenson, 1991; Jang ve Johnson, 2001; Stewart ve Bolland, 2002; Chu ve Sung, 2009).

Sonuç olarak hükümlülerin cezaevi sürecinde ve cezaevi sonrası dönemde bir dindarlaşma deneyimi edindikleri ve edindikleri bu deneyimin onların suçu terk etmeleri üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu yönünde bulgular ortaya koyan çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Dindarlaşma veya maneviyata yönelme, bireylerin sapkın ve suç yönelimini azaltmakta ve kurallara uyumlu bir yapı geliştirmelerine neden olabilmektedir. Ayrıca dinin ve maneviyatın da benzer şekilde uyuşturucu madde kullanımı üzerinde caydırıcı bir etkisi olduğu belirtilebilir. Bu çalışmada da dindarlaşan veya maneviyata yönelen uyuşturucu bağımlısı bireylerin uyuşturucu kullanımını sonlandırdıkları gözlemlenmiştir.

4.6.5. Sosyal Çevre ve Suçlu Arkadaş Grubundan Uzak Durma

Bireyin sosyal çevresi, arkadaşları veya akranları onun suçu terk etme ve topluma adapte olma sürecinde oldukça etkili bir rol üstlenebilmektedirler. Bireyin sosyal çevresinden, akranlarından veya arkadaşlarından aldığı destek genel anlamda; saygı, ortak sorumluluk veya neyin faydalı olabileceği ile ilgili karşılıklı anlaşma ilkeleri üzerine kurulu bireyler arası yardımlaşma ve dayanışma sistemi olarak anlaşılmaktadır (Mead 2003). Bu destek toplumsal, duygusal veya çeşitli pratik formlar içermektedir. Benzer deneyimleri olan bireylerin genel anlamda daha iyi ilişki kurabileceği ve dolayısıyla daha gerçek empati sunabileceği anlayışına dayanmaktadır. Ayrıca bu desteğin; destek veren veya alan bireyler ve toplumun geneli için faydaları olduğu tespit edilmiştir (Devilly vd., 2005; Edgar vd., 2011; South vd., 2017). Bu bağlamda sosyal çevresinden destek alan bireyin, suçluluk barındırmayan bir sosyal çevre desteği içerisinde yer alması onu suç faaliyetleri dışında tutmaktadır. Bu da sosyal çevreden alınan desteğin olumlu yönünü yansıtır. Tam aksine suçluluk barındıran ortamlarda veya çevrelerde alınan desteğin de birey için olumsuz bir yönlendirme içereceği ve bireyi suç işlemeye iteceği de bilinmelidir.

Bireyin sosyal çevresi, suçluluk durumunu belirlemede etkili olabilmektedir. Literatürdeki en temel bulgulardan biri, sosyal çevrenin suç davranışının başlangıcı ve devamlılığı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğudur. Suç işlemeyen arkadaşlar veya akranlar; suç işlememe noktasında birbirlerini destekleyebilmekte, bireylerin suç işlememesi noktasında onlara rol model olabilmektedirler. Bununla birlikte suçlu akranlar veya arkadaşlar kanunlara aykırı davranışlar için rol model ve destek sağlayarak bireylerin suçluluk süreçlerine olumsuz anlamda etki edebilmektedirler (Elliott ve Menard, 1996; Zamble ve Quinsey, 1997; Rebellon vd., 2008; Bahr vd., 2010). Kriminologlar genel anlamda suça karışmayı suçun öğrenilmesi sürecini suçlu arkadaşlarla kurulan ilişkilere bağlamışlardır. Bu bağlamda sosyal öğrenme teorisine gönderme yapan Akers ve Jennings (2009) tarafından; taklit, tanımlama, pekiştirme ve ilişkilendirme ilkeleri aracılığıyla bireylerin hem suç faaliyetine başlama hem de suçu terk etme motivasyonlarının açıklanabileceği ileri sürülmüştür. Dolayısıyla kanunlara uygun davranışlarda bulunan arkadaşlarla ilişkilerde bulunmanın suçtan uzak durmayı veya suçu terk etme sürecini etkilemesi beklenmektedir.

Suç faaliyeti içerisinde yer alan arkadaşlardan ve suçlu çevreden uzaklaşmanın aynı zamanda suçu terk etme sürecinin bir parçası olduğu savunulmuştur (Byrne ve Trew, 2008). Yasalara uyan arkadaşlardan oluşan bir sosyal çevreye sahip olma; kanunlara uygun modellerin sunulması, kanunlara uygun davranışların pekiştirilmesi ve kanunlara aykırı tutum ve faaliyetlerden caydırmaya etki etmektedir. Bununla beraber, kanunlara uygun davranışlar sergileyen arkadaşlarla kurulan ilişkiler, kanunlara aykırı faaliyetleri kısıtlayan bağların gelişmesine neden olabilmektedir (Osgood vd., 1996; Zamble ve Quinsey, 1997; Warr, 1998; Simons vd., 2002; Laub ve Sampson, 2003; Shapland ve Bottoms, 2011). Bazı çalışmalar bu doğrultuda bizlere çeşitli bilgiler sunmaktadır. Örneğin Bottoms ve Shapland (2011: 69) tarafından gerçekleştirilen çalışma, suçlu arkadaşlarla irtibatın devam ettirilmesinin daha sonraki süreçte suç işleme ihtimalini arttırdığını ortaya koymuştur. Başka bir çalışma, örneklem grubundaki katılımcıların suçu terk etme süreçleri boyunca akran baskısı karşısında kendilerini güçlü bir iradeye sahip olarak tanımladıkları ve suçlu çevrelerle etkileşimin olası olumsuz etkilerinden endişe duydukları için kendilerini suçlu çevre ile her türlü temastan izole etmeyi tercih ettiklerini tespit etmiştir (Giordano vd., 2003: 310-311). Toplamda 566 birey üzerinde yapılan başka bir araştırma da hem erkekler hem de kadınlar için suçluluktan uzak arkadaşlarla ilişki sürdürmenin bireyleri suç faaliyetleri dışında tuttuğu sonucuna ulaşılmıştır (Ayers vd., 1999).

Suçu terk etme sürecinde suçlu çevre ile ilişkili olarak istihdam, yaş ve aile gibi değişkenler de etkili olabilmektedir. Bu noktada evlilik ve istihdam gibi unsurlar, bireylerin suç işleyen arkadaşlarla daha az ve kanunlara uygun davranış sergileyen arkadaşlarla daha fazla zaman geçirmelerinde etkili olabilmektedir (Warr, 1998; Laub ve Sampson, 2001; Giordano vd., 2002). Yani bir iş sahibi olan, bir işte çalışan ya da ailenin güçlü desteğine sahip olan bireylerin suç işleyen arkadaşlarının sayısı ve onlarla geçirdikleri zaman azalabilir. İstihdama sahip olmak, suç davranışını teşvik eden daha az arkadaşla zaman geçirmeye neden olmakta, bu da suç işleme motivasyonunun azalmasında etkili olabilmektedir (Warr, 2002; Maruna ve Toch, 2005; Schroeder vd., 2007).

Yaş değişkeni de birey ile suçlu çevre arasındaki etkileşimi de belirleyebilmektedir. Bazı araştırmalar, yaşları ilerleyen bireylerin suçlu çevreleriyle ilişkilerinin azaldığını ve bunun da suç faaliyetleri içerisinde yer alma olasılıklarını azalttığını tespit etmiştir (War, 1998). Bazı çalışmalarda yaş ve buna bağlı olarak olgunlaşma, yeni sosyal sorumluluk ve roller ile suçlu çevrenin terk edilmesi arasında ilişki kurulmuştur. Buna göre katılımcıların olgunlaştıkça ve yeni sosyal sorumluluklar ve roller edindikçe çeteye veya suçlu sosyal çevreye bağlı olan kimliklerinden uzaklaşma fırsatları buldukları tespit edilmiştir (Gormally, 2015). Bazı araştırmalar ise konuya cinsiyet açısından yaklaşmış ve suçlu çevrenin etkisinin kadınlara kıyasla erkekler üzerinde daha fazla olduğunu bulmuştur. Dolayısıyla suçlu sosyal çevre ile irtibatın azalmasının, suçu terk etme sürecindeki kadınlar açısından daha etkili olduğu belirtilmiştir. Yani bu noktada kadınların başarı sağlama olasılığı daha yüksek görülmüştür (Gunnison, 2001; Simons vd., 2002; Giordano vd., 2003; Cobbina vd., 2012).

Konuya ilişkin gerçekleştirilen bazı çalışmalar da suçlu çevre ile çete ayırımı yapmıştır. Bu çalışmalarda bireyin suçlu çevreden çok bir çeteye dâhil olmasının suçluluk sürecine çok daha fazla etki edeceğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla suçlu çevreden değil de suç çetelerinden ayrılmanın suçu terk etmede daha etkili olacağı belirtilmiştir (Sweeten vd., 2013). Ayrıca suç türü açısından farklı bir bakış açısıyla uyuşturucu suçlarına bulaşmış çevreden uzaklaşmanın bireyin uyuşturucu kullanmasından vazgeçmeyi güçlü bir şekilde etkilediği ortaya konulmuştur. Aynı şekilde uyuşturucu suçları özelinde uyuşturucu kullanan veya satan suçlu çevreden uzaklaşmanın suçu terk etme sürecini veya uyuşturucu suçu işleme sürecini daha fazla belirleyebileceği tespit edilmiştir (LanzaKaduce vd., 1984; White ve Bates, 1995).

Suçlu çevre ile irtibatı azaltma amacıyla yerleşim yerinin değiştirilmesi de suçu terk etme sürecinde etkili olabilmektedir. Bu durumda bireyleri suçu teşvik eden zehirli sosyal çevre ağlarının bulunduğu yerleşim bölgelerinden uzaklaştırmak için gerçekleştirilen yöntemler de etkili olabilmektedir. Örneğin bazı araştırmalar, cezaevinden tahliye olan bazı hükümlülerin kendi istekleri ile değil de dışarıdan bir destekleyici müdahalesiyle daha önce yaşadıkları yerleşim yerlerinden veya memleketlerinden başka bir yere yerleştirilenlerin, bu uygulamaya dâhil edilmeyen bireylere kıyasla daha az suç işledikleri veya suçu terk etmelerinin daha olası olduğu tespit edilmiştir. Cezaevinden tahliye edildikten sonra (kendi tercihleriyle değil) asıl memleketlerinden başka bir yere yerleştirilen suçluların, yerleştirilmeyenlere kıyasla daha az yeniden suç işlediğini tespit etmiştir (Kirk, 2012).

Bu araştırma sonuçlarına rağmen bireyin suçu terk etmek için sosyal çevresinden uzaklaştığında bir sosyal “izolasyona” maruz kalabileceği ve bunun olumsuz etkilere yol açabileceği de belirtilmiştir. Örneğin Schinkel (2015), suçu terk etme sürecinde olan bireylerin kendilerini sosyal etkileşimlerden soyutlayabileceğini, bunun da suçu terk etme sürecinde duygusal bir zorluk teşkil edebileceğini savunmaktadır. Suçlu çevre ile devam eden ilişki suç işlemeye devam etmekle ilişkili olsa da bireylerin akranlardan kaçınmaya ve suçtan vazgeçmeye çalışırken kendini sosyal alandan

izole etmesinin olumsuz sonuçları olduğu belirtilmektedir. Bu süreçte açığa çıkacak sosyal izolasyonun bireylerin umutsuzluk hissetmesine yol açtığı dolayısıyla suç işlemeyen bir kimlik geliştirmede daha fazla zorluk yarattığı öne sürülmektedir (Schinkel, 2015; Nugent ve Schinkel, 2016).

Sonuç olarak literatürde suçu terk etmede bireyin eski suçlu çevresinden uzak durmasının son derece önem arz ettiği güçlü bir şekilde vurgulanmaktadır. Çevrenin değişmesi ile eski hükümlüler önceki suç işlemeye dayalı yaşam biçimlerini de değiştirmektedirler. Eski hükümlü bireylerin suçlu çevreden uzaklaştıklarını ve sosyalleşmeyi suçtan uzak bir sosyal çevrede yaptıklarını ve bu sayede suça bulaşmadan yaşamlarını sürdürdüklerini söylemek mümkündür.

4.6.6. Değişmeye Yönelik Motivasyonun Varlığı

Araştırma kapsamında suçu terk etme süreciyle ilgili olarak literatürde dikkat çekilen bir diğer faktör de değişme yönünde motivasyonun oluşmasıdır. Motivasyon, bireyin suçu terk etmeye yoğunlaşması, öz yeterliliğe veya kararlılığa sahip olmasıdır. Bazı araştırmacılar tarafından içsel motivasyon, bireyler için toplumsal entegrasyona ve suçu terk etme sürecine yaptığı katkılar açısından önemli görülmüştür (Burnett, 2004; LeBel vd., 2008; Gideon, 2010; Maruna ve LeBel, 2010; Bottoms ve Shapland, 2011). Hatta bazı araştırmacılar, suçluların değişmek için içsel bir motivasyona sahip olmadıkları sürece suçluluktan suçsuzluğa doğru bir değişimin gerçekleşmeyeceğini savunmaktadırlar (Gideon, 2010). Bununla birlikte bazı araştırmacılar, suçluların içerisinde yaşadığı sosyal koşulların onların suçu terk etme sürecini desteklemediği sürece değişim motivasyonunun çok az etkisi olacağını savunmaktadır (Laub ve Sampson, 2001).

Bilişsel dönüşüm teorisyenleri; suçu terk etme süreciyle ilgili mevcut teorilerin eksik olduğunu, çünkü araştırmacıların seçim ve motivasyon gibi içsel özelliklerin rolünü göz ardı ettiklerini ileri sürmüşlerdir (Giordano vd., 2002). Bu anlamda araştırmacılar suçu terk etme sürecinin hem içsel hem de dışsal sosyal unsurlarla ilişkilendirildiği bütünsel bir öznel-sosyal modeli desteklemiştir (LeBel vd., 2008). Aynı şekilde suçu terk etme yönünde değişimin arzulanmasının kilit rol oynadığı, suçu terk etme motivasyonu ile birlikte başka bireylerin desteğini de içeren ve ilişkisel bir model de önerilmiştir (Maruna ve LeBel, 2010; Shapland ve Bottoms, 2011). Yani suçu terk etme sürecinde bireyin motive olması gerekli görülmüş fakat bu motivasyonun aynı zamanda dışsal-yapısal unsurlar ve diğer bireyler tarafından da desteklenmesinin nihai amaca ulaşılması açısından önemli olduğu vurgulanmıştır.

Başarılı bir şekilde suçu terk etmek için kişinin gerekli kimliksel ve davranış değişikliklerini yapmak için kendi öz yeterliliğine güvenmesi zorunlu görülmüştür (Maruna, 2004). Çeşitli araştırmalar, suçu terk eden bireylerin gelecekteki yaşamlarını kontrol etme ve iyileştirme durumları hakkında daha iyimser inançlara sahip olma eğiliminde olduklarını (Cid ve Martí, 2012; Terry ve Abrams, 2017) ve suçu terk etme yolunda daha fazla başarı ve kişisel tatmin duygusu yaşadıklarını vurgulamıştır (Lebel vd., 2004). Bu anlamda olumlu kişisel değişiklikler, suçlu olmayan bir kimliğe doğru evrim ve daha fazla öz yeterlilik, kişinin kendi davranışını kontrol etme yeteneğindeki gelişmelerle ilişkili görülmektedir. Öz yeterlilikle birlikte suçlu olmayan bir kimliğin ortaya çıkmasının sağlanabilmesi için bireylerin değişim çabalarının toplum veya başkaları tarafından olumlu bir şekilde tanınması kritik bir öneme sahiptir (Maruna, 2001; Maruna ve Lebel, 2010; Nugent ve Schinkel, 2016). Dolayısıyla eski hükümlülerin etkili bir şekilde topluma yeniden entegre olabilmeleri ve suçu terk edebilmeleri için temel gıda ihtiyaçlarından barınmaya kadar çeşitli

yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilecek aile, arkadaş, akran veya iş vb. sosyal sermayelerini geliştirmeleri gerekmektedir (Fox, 2015; Doekhie vd., 2017).

Sonuç olarak inanç ve kararlılık ve olumlu tutum gibi eğilimler edinmek, kişisel ve insani özden gelen isteklilik, öz yeterliliğe sahip olmak gibi içsel motivasyonlar geliştirmek, bireyin suçu terk etmesinde ve toplumda yasalara uygun hareket eden bir vatandaş olarak yer almasında kayda değer bir etkisinin olduğu belirtilebilir. Konuya ilişkin açıklamalar, araştırma bulgularının analiz edildiği bölümde daha ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

4.6.7. Eğitim ve Bilinçlenme Alanındaki Gelişmeler

Araştırmanın literatür analizi sonucunda cezaevi sürecinde veya cezaevi tahliyesi sonrası alınan eğitimin ve buna bağlı olarak bilinçlenmenin suçu terk etme süreci üzerinde etkili unsurlar oldukları tespit edilmiştir. Daha önce gerçekleştirilmiş bazı çalışmalar, iyi bir eğitim derecesine sahip olmanın, formel eğitim derecesinin yükselmesinin suçu terk etme sürecine katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur (Uggen ve Kruttschnitt, 1998; Huebner vd., 2010). Eğitimin cezaevi sürecinde hükümlülerin özgüvenlerini arttırdığı (Mertanen ve Brunila, 2018) ayrıca cezaevinde alınan eğitimin hükümlüleri entelektüel olarak güçlendirdiği ve daha fazla bilgi edinmek için teşvik ettiği (Szifris vd., 2018) ve dolayısıyla tüm bunların etkisiyle suçu terk etme sürecine katkı sağladığı belirtilebilir.

Eğitim ile suçluluk arasındaki ilişki konumuz açısından burada iki farklı şekilde ele alınabilir. Bunlardan ilki, eğitimin bilinç oluşumunda ve rasyonel düşüncesinin gelişimindeki etkisidir. Yani eğitimsel düzeyinin gelişmesi sayesinde ortaya çıkan sorunların, yasal bir çerçevede çözümü, akılcı ve insancıl bir şekilde çözülmesi daha olanaklıdır. İkincisi, eğitim düzeyinin artması ile bağlantılı bir şekilde bireylerin istihdam edilmeleri üzerindeki etkidir. Burada bireylerin öğrenim düzeylerini arttırdıklarında iş bulabilmeleri veya çalışmaya başlayabilmeleri dolayısıyla suç faaliyetlerinden uzak durmaları daha olası görülmüştür (Kızmaz, 2004: 292-294).

Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde eğitimin suçu terk etme sürecinde kadınlar üzerinde erkeklerden daha büyük bir etkisi olduğu bildirilmiştir (Uggen ve Kruttschnitt, 1998). Tabi bunun tam tersine, eğitimin erkekler üzerinde daha etkili olduğunu belirten çalışmalar da mevcuttur (De Li ve MacKenzie, 2003; Benda, 2005). Bununla birlikte cezaevlerinde eğitim olanaklarının artırılmasının yeniden suç işlemeyi önemli ölçüde azaltabileceği ileri sürmüştür. Dolayısıyla eğitime, eğitim faaliyetlerine katılmak eski hükümlülerin hayatlarındaki suç davranışlarının sona ermesinde ve suçun terk edilmesinde katkı sağlayan potansiyel bir faktör olabilmektedir (Binda vd., 2020).

Sonuç olarak özellikle iş bulma konusunda getirisi olan eğitim veya öğrenim seviyesinin artması hükümlülerin özgüvenlerini arttırmaktadır. Cezaevi sürecindeki eğitimin özellikle hükümlüleri entelektüel olarak desteklediği ve suç faaliyetleri ile aralarına mesafe koymayı sağladığı görülmektedir. Bununla birlikte literatürde yer alan çalışmalarda cezaevlerinde alınan eğitim veya seminerlerin suçu terk etme üzerinde etkili olabileceği, cezaevlerinde eğitim olanaklarının artırılmasının yeniden suç işlemeyi önemli ölçüde azaltabileceği yönünde fikir birliği bulunduğu belirtilebilir. Bu konuda daha açıklayıcı bilgiler, araştırma bulgularının yorumlandığı bölümde sunulmuştur.

4.6.8. Cezaevinde Rehabilit Edici Faaliyetlere veya Programlara Katılma

Uzun bir zamandır cezaevlerinde suçluları rehabilite etmeye yönelik programlar uygulanmaktadır. Bu programların amacı, suçluları cezaevinden çıkmadan önce ıslah edip cezaevi sonrasına ilişkin olarak topluma başarılı giriş yapmalarını sağlamak ve yeniden suç işlemelerini

önleyebilmektir. İslah edici programlar suçlunun cezaevinde mahkûm olduğu dönemde uygulandığı gibi cezaevinden çıktıktan sonra da uygulanan bazı programlar bulunmaktadır. Cezaevinde kalınan süre boyunca uygulanan iyileştirici programlar sayesinde suçluların gerek topluma dönüşlerinde gerekse de suçu terk etmelerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Bu doğrultuda suçu terk etme süreci ile ilgili olarak gerçekleştirilen çalışmalar, cezaevi sürecindeki uygulamaların eski hükümlülerin başarılı bir şekilde topluma yeniden entegrasyonuna ve dolayısıyla suçu terk etmelerine katkıda bulunmada önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir (Day vd., 2017). Cezaevinde alınan eğitim, eski hükümlülerin ıslah olmuş vatandaşlar olarak topluma yeniden entegre olmaya hazırlayan bir özelliğe sahiptir (Cioffi vd., 2020: 132). Bazı araştırmaların cezaevi uygulamaları arasında yer alan eğitim programlarının suçu terk etme süreci üzerinde etkili olduğunu tespit ettiği görülmektedir (Duguid vd., 1996; Ward, 2009; Jovanic, 2011; Gould, 2018). Araştırmalar, cezaevinden tahliye edildikten sonraki ilk beş yılın ardından eski hükümlülerin %75'inin tekrar suç işleyerek cezaevlerine giriş yaptıklarını ortaya koymuştur. Bununla birlikte eğitim uygulamalarının sunulduğu cezaevlerinden çıkan eski hükümlülerin ilk üç yılın ardından tekrar suç işleme olasılığının %43 oranında daha düşük olduğu da tespit edilmiştir (Binda vd., 2020). Bu da bize cezaevinde verilen eğitimin suçu terk etme ve topluma yeniden adapte olma sürecinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Cezaevlerinde verilen eğitimin temel amacı, yeniden suç işlemeyi azaltmak ve eski hükümlülerin istihdam edilebilirliğini artırarak onların suçu terk etmelerine olanak sağlamaktır. Cezaevindeki hükümlüler eğitim aldıklarında istihdam edilme ve suç faaliyetlerinden uzaklaşma olasılıkları artmaktadır. Hükümlülerin yeniden suç işlememelerine ve bunun yerine suçu terk etmelerine yardımcı olan başarılı cezaevi programları üzerine yapılan araştırmalar, eski suçlulara tahliye sonrası istihdam fırsatları konusunda yardımcı olan cezaevi programlarının önemini ortaya koymaktadır. Araştırmalarda genel olarak bulgular, istihdam programlarının veya istihdamı daha olası kılabilen mesleki eğitimlerin cezaevinden tahliye olacak olan hükümlülere faydalı olduğunu göstermektedir (Day vd., 2017; Szifris vd., 2018). Örneğin cezaevindeki hükümlüler için daha fazla yükseköğrenim fırsatı sunan programlar, onların güven ve umutlarını artıracığı için eski hükümlülerin istihdam edilebilirliğini artırma kapasitesine sahiptir. Ayrıca araştırmalarda cezaevinden tahliye olan hükümlülerin toplumda damgalanma veya dışlanmaya maruz kaldıkları ve istihdam açısından onlara eşit fırsatların sağlanmadığı ve bu nedenle moral bozukluğu yaşayabilecekleri bilinen bir gerçektir. Bu açıdan eski hükümlülerin cezalarını tamamladıktan ve cezaevinde eğitim derecesi veya belgesi aldıktan sonra topluma geçiş yaptıklarında yaşama olasılıkları olduğu bu moral bozukluğunun üstesinden gelinebileceğinden bahsedilmiştir (Evans, 2018; Szifris vd., 2018).

Cezaevlerinde gerçekleştirilen iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetleri, bireylerin suçu terk etmeleri ve topluma başarılı bir şekilde adapte olmaları sürecinde oldukça etkili olabilmektedir. Bu bağlamda cezaevi sürecindeki başarılı iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetleri ile bireylerin toplumda saygın, üretken ve yasalara uyan kişilere dönüşmesi daha mümkün olabilmektedir (Bilgiç, 2012: 122-123). Cezaevleri, hükümlülerin yasalara uyan ve bu doğrultuda yaşam arzusuna sahip olabilmesi ve tahliye edildikten sonra genel anlamda ihtiyaçlarını karşılayabilecek duruma gelebilmesi gibi çeşitli tedbirlerin ve çeşitli faaliyetlerin uygulandığı yerlerdir. Cezaevleri, bireylerin toplumdan soyutlandığı yerler değil tam aksine bireylerin topluma ve ailelerine karşı sorumluluk hissini canlandıran ve güçlendiren mekânlardır (Atamer ve Oral, 2010: 342).

Bu doğrultuda ülkemizde ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazında temel amaç, 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 3. Maddesinde yer almaktadır (CEGTİHK, m.3). Kanun maddesine göre genel veya özel olarak suçun önlenmesinde;

- Suç engelleyici unsurların güçlendirilmesi,
- Toplumun suç faaliyetlerine karşı korunması,
- Hükümlünün “yeniden sosyalleşmesinin” desteklenmesi;
- Hükümlünün üretken ve yasalara uyan, sorumluluk sahibi olan bir yaşama adapte olmalarını kolaylaştırması amaçlanmıştır.

Ayrıca cezaevi iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetleri, dördüncü kısım veya iyileştirme başlığı altında, 75. maddede şu şekilde açıklanmıştır (CEGTİHK, m.73):

“Hükümlünün geçmişi, suçluluk nedenleri, suç sicili, fizik yeteneği ve ruhsal yapısı, kişisel doğası, arz edebileceği tehlike hâlleri, hapis cezasının süresi, salıverildikten sonraki beklentisi dikkate alınarak toplumun hukuka uygun hareket eden ve üretken bir üyesi olarak yaşamını sürdürmesini sağlayacak ve bireysel ihtiyaçlarına uygun bir biçimde iyileştirme programları uygulanır. Bu programların hazırlanması ve uygulanması amacıyla ceza infaz kurumlarında eğitim ve psiko-sosyal hizmet servisleri oluşturulur.”

Bu madde kapsamında cezaevi iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetlerinin hükümlünün çeşitli beklentileri dikkate alınarak onun toplumda yaşamını suçtan uzak ve üretken bir şekilde sürdürebilmesi için gerekli olarak görülebilecek özelliklere sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda ceza infaz kurumlarında eğitim ve psiko-sosyal hizmet servislerinin hizmet yürüttüğü belirtilmektedir.

Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelikte ceza infaz kurumlarında verilen eğitimin amacı, hedefi ve tanımı şu şekilde yapılmıştır: *“Hükümlüye yeni ve olumlu davranışlar kazandırmayı hedefleyen ve bu amacı gerçekleştirmek üzere beden, zihin, ahlâk ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı bir biçimde gelişmiş bir yapıya, özgür ve bilimsel düşünceye, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan hakları ve onuruna saygılı, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek, bilgi, yetenek, beceri ve davranışlarını geliştirmek, birlikte çalışma ve iş görme alışkanlığı kazandırarak yaşama hazırlamak, kendilerinin geçim ve mutluluklarını sağlayacak faaliyetleri içeren hizmetlerin bütünüdür.”* (CİKYGCTİHY, m. 88).

Aynı yönetmelikte ceza infaz kurumlarındaki iyileştirme faaliyetlerinin amacı ise *“iyileştirme; hükümlülerin kuruma girişinden salıverilmesine kadar geçen süre içerisinde bedensel ve zihinsel sağlıklarını sürdürmeleri veya bunlara yeniden kavuşmaları için gerekli önlemlerin alınması, suçluluk duygusundan arınması, kişisel ve toplumsal gelişiminin sağlanması amacıyla uygulanacak, eğitim-öğretim, sağlık, psiko-sosyal hizmetler ile meslek edindirme, bireyselleştirilme, toplum yaşamıyla uyumlaşmasını ve geliştirilmesini sağlayacak programların tümüdür. Bu programlar; hükümlüde, kanunlara saygılı olarak yaşama düşünce ve duygusunun yerleşmesi, ailesine ve topluma karşı sorumluluk duygusunun gelişmesi, toplum yaşamına uyması, geçimini sağlayabilmesi konularında uygulanacak rejim, önlem ve yöntemleri kapsar.”* şeklinde belirtilmiştir (m. 86).

Yukarıda değinilen kanun ve yönetmelik maddelerine istinaden ceza ve infaz kurumlarında eğitim, iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetleri yürütülmektedir. 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanuna göre eğitim programları; temel eğitim, orta ve yükseköğretim, meslek eğitimi, din eğitimi, beden eğitimi, kütüphane ve psiko-sosyal hizmet eğitimlerini kapsar (CEGTİHK, m. 75). 31349 Sayılı Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirilmesine Dair Yönetmeliğe göre ise programlar üç başlıkta verilmiştir. İlk başlıkta eğitim ve öğretim programları içerisinde; temel eğitim programları, örgün ya da yaygın ortaöğretim

programları, yükseköğretim programları, seviye tespit sınavları ve bunlara hazırlık maksadıyla yürütülen bireysel gelişim programları, lisansüstü eğitim ve doktora programları, tahliye sonrasına hazırlama eğitimleri, örgün ve yaygın iş-meslek eğitimleri ile diğer yaygın eğitim programları yer almaktadır (m. 26). İkinci başlıkta psiko-sosyal yardım programları yer almaktadır (m. 27). Üçüncü başlıkta destek programları içerisinde ise kütüphane ve kitaplık çalışmaları, din kültürü ve ahlâk öğretimi, sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler yer almaktadır (m. 28).

“Genç ve Yetişkin Hükümlü ve Tutukluların Eğitim ve İyileştirilme İşlemleri ve Diğer Hükümler” konulu genelgede ise bahsedilen bu programlar daha da detaylandırılmıştır. Genelgede faaliyet üç temel başlık altında açıklanmıştır. Bunlardan ilk eğitim-öğretim çalışmaları başlığıdır. Bu başlık altında yetişkin 1. ve 2. kademe eğitimi başarı kursları, açık ilköğretim okulu ve açık öğretim lisesi, açık öğretim fakültesi (AÖF), açık ilköğretim okulu, açık öğretim lisesi ve açık öğretim fakültesine ilişkin ortak hükümler, öğrenci seçme ve yerleştirme merkezi ve millî eğitim bakanlığı tarafından yapılan sınavlar, yükseköğretim çalışmaları, hazırlık kursları, din hizmetleri ve ahlâkî gelişim, kütüphane faaliyetleri, eğitimde teknolojik imkânlardan yararlanılması ve diploma, sertifika vb. törenlerin yapılması gibi faaliyetler bulunmaktadır. İkinci başlık altında iş ve meslek eğitimi faaliyetleri ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. Üçüncü başlıkta ise sosyal ve kültürel faaliyetler yer almaktadır. Bunlar; konferans ve seminerler, spor çalışmaları ve diğer sosyal ve kültürel çalışmalar (tiyatro, konser, sinema gösterimi, resim, karikatür, halk oyunları, müzik, el sanatları, sergi, bilgi yarışmaları, münazara, satranç-dama vb.) gibi faaliyetlerdir.

Sonuç olarak suç işleyen bireylerin cezaevinde almış oldukları eğitim veya seminer onların suçu terk etmesinde destekleyici ve iyileştirici rolü üstlendiği görülmektedir. Cezaevinde sunulan kişisel gelişim hizmetleri, dini hizmetler, psikolojik destek hizmetleri gibi faaliyet veya programların daha önceden suç işlemiş veya suça karışmış ve bunun sonucunda ceza almış bireyin cezaevinden tahliye edildikten sonra suçu terk etmesinde ve topluma başarılı bir şekilde adapte olmasında destekleyici işlev gördüğü belirtilebilir.

4.6.9. Uyuşturucu Kullanımının Terk edilmesi

Uyuşturucu kullanan bireyler arasında yeniden suç işleme oranlarının yüksel düzeyde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bazı araştırmacılar, uyuşturucu kullanımının suç faaliyetlerine katılımı sürekli hale getirdiğine ve dolayısıyla bir suç faaliyetinden dolayı tekrar tutuklanma olasılığını artırdığına inanmaktadırlar. Uyuşturucu kullanmak, tekrar suç işleme olasılığını arttırmakta, suç kariyerlerinin uzamasına etki etmekte ve dolayısıyla suçu terk etme sürecinin gecikmesine neden olabilmektedir (Stanford ve Arrigo, 2005). Yani uyuşturucu kullanımı ve uyuşturucu bağımlılığı suç işlemeyi artırmakta ve suçu terk etme olasılığını azaltmaktadır (De Li ve McKenzie 2003; Benda, 2005; Huebner vd., 2010; Van Roeyen vd., 2017).

Cezaevinden tahliye olan eski hükümlülerin büyük bir kısmı, genellikle madde bağımlılığından kurtulamadıkları için yeniden tutuklanmakta ve cezaevine geri dönmektedir (Terry, 2003; Blumstein ve Beck, 2005). Bu konu ile ilgili yapılan nitel araştırmalarda uyuşturucu kullanımının yeniden suç işlemede önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü madde kullanımı, bireydeki muhakeme yeteneğini azaltarak, bireyin diğer uyuşturucu kullanıcılarıyla ilişkisini artırarak, bireyin iş ve aile sorumluluklarına müdahale ederek suç işleme olasılığını artırmaktadır (Zamble ve Quinsey, 1997; Maruna, 2001; Karberg ve James, 2005; Schroeder vd., 2007).

Uyuşturucu kullanımının belirli suç türlerinin işlenmesiyle veya suçun terk edilmesiyle ilişkili olabileceği dile getirilmiştir. Bu doğrultuda geniş ölçekli bazı çalışmalar, madde kullanımının suçu terk etme ile ilişkili olup olmadığını belirlemek için yapılmıştır. Örneğin Elliott'a (1994) ait çalışmada bireylerin genellikle madde kullanımının arttığı genç ergenlik dönemi ile birlikte şiddet içeren (örneğin fiziksel şiddet türleri) suçları terk ettikleri tespit edilmiştir. Benzer şekilde Gottfredson ve Hirschi (1990), kokain/eroin ve alkol kullanımındaki azalma dönemlerinde gelir getirici (örneğin hırsızlık) suçlardaki azalma verilerine ulaşılmış ancak şiddet içeren suçların oranlarında azalma görülmemiştir. Yani çalışmada uyuşturucu ve alkol kullanımının azalmasıyla ekonomik temelli işlenen suçların azaldığı görülmüş ise de şiddet suçlarının uyuşturucu kullanımının azaltılmasıyla ilişkili olduğu görülmemiştir. Benzer şekilde bazı çalışmalar, uyuşturucu tüketmenin uyuşturucuyu bulmak için paraya ihtiyaç duyulması ile ilişkili olarak yeniden suç işlemeye sevk ettiği ifade edilmiştir. Uyuşturucu madde bağımlılığının maddi yarar sağlayabilecek suç türlerinin yeniden işlenmesine katkıda bulunduğu ve suçun terk edilmesi sürecinin olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir (Taylor, 2008).

İstihdam, suçu terk etme süreci için önemli bir gösterge olarak kabul edilmekle birlikte (istihdam edilen kişinin suçu terk edeceği kabulü) istihdamın uyuşturucu kullanımının azalması ile her zaman ilişkili değildir. Yani istihdam edilen veya bir işe girip çalışan bireyin uyuşturucu kullanmayı ve suçu terk etmesi her zaman mümkün değildir. Çünkü istihdam, uyuşturucu kullanımını besleyen geliri de sağlayabilir ve bu şekilde suçun devam etmesine etki edebilir. Bununla birlikte araştırmalar uyuşturucu kullanan bireylerin suçu terk etmesinin yapısal, sosyal ve kişisel faktörlerin bir kombinasyonundan etkilendiği sonucuna varmıştır (Van Roeyen vd., 2017). Örneğin bazı araştırmalar, bireyler arası ilişkilerin, ailenin ve uyuşturucuyu bırakmaya yönelik uygulamaların suçun terk edilmesini teşvik etmede özellikle dikkate değer önemde olduğunu ortaya koymuştur (Colman ve Laenen, 2012).

Aynı şekilde aile ile uyuşturucu kullanımı arasındaki bağlantı birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Suçu tekrar etmenin genellikle uyuşturucu kullanan diğer kişilerle ilişki içindeyken meydana geldiği belirtilmiştir. Ayrıca aile üyeleri ve kanunlara uyan arkadaşlarla olan zayıf bağlar, uyuşturucu bağımlılığını sürdürme veya uyuşturucu terk edildiyse uyuşturucu kullanımına tekrar başlama riskini artırdığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda uyuşturucu bağımlılığı, kanunlara uymayan suçlu bireylerle ilişkileri artırma ve aile bireyleri ile kanunlara uyan arkadaşlarla bağları zayıflatma eğiliminde olması nedeniyle karşılıklı etkileşim içindedir (Zamble ve Quinsey, 1997; Maruna, 2001; Karberg ve James, 2005; Schroeder vd., 2007).

Uyuşturucunun bırakılması ve bunun suçu terk etme süreci üzerindeki etkisi yaş, cinsiyet ve medeni durum, meslek gibi değişkenlerinden de etkilenmektedir. Örneğin bazı araştırmalarda, nitel görüşmelerden elde edilen bulgular birçok kadının erkeklere oranla suçu terk etmeyi cezaevinden çıktıktan sonra uyuşturucuyu bırakmasına daha çok bağladığı görülmüştür. Bu duruma etki eden unsur, uyuşturucu kullanımının kendilerini nasıl olumsuz bir şekilde etkilediğine dair farkındalıklarının buna rehberlik etmesi olarak ifade edilmiştir (Taylor, 2008; McIvor vd., 2009: 355). Ayrıca çoğunlukla gençlerin evlilik ve mesleki kariyer gibi yetişkin rollerini üstlenene kadar ağır içki ve uyuşturucu kullanımını bırakmadığı hususu da bazı araştırmalar tarafından tespit edilmiştir (Labouvie, 1996). Çalışmalar, genç yetişkinlikte uyuşturucu kullanımının azaltılmasının suçun azalmasında kilit bir rol oynayabileceğini (Stoolmiller ve Blechman, 2005; Kazemian vd., 2009) ve uyuşturucu kullanımı veya bağımlılığının suçtan doğal olarak uzaklaşma sürecine müdahale edebileceğini göstermiştir (Hussong vd., 2004; Craig vd., 2015).

Sonuç olarak uyuşturucu kullanmanın, suç işlemeyi terk etmede olumsuz bir işlev gördüğünü ortaya koyan çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda daha öncesinde suça karışmış bireylerin uyuşturucu kullanmayı bırakmaları durumunda yeniden suça bulaşma olasılıkları azalmaktadır. Bu bireylerin aynı zamanda topluma başarılı bir şekilde adapte olmaları daha olasıdır. Nitekim uyuşturucu kullanımını sonlandıran bireyler, aynı zamanda uyuşturucu kullanımına bağlı olarak da ortaya çıkabilecek suç faaliyetlerinden uzaklaşmış olmaktadır.

4.6.10. Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Uygulamalar

Suçu terk eden ile suç işlemekte ısrar eden bireyleri birbirinden farklı kılan, suçluluk süreçlerinde gerçekleşen dönüm noktalarıdır. Bazı dönüm noktaları, suçluların cezaevinden topluma yeniden girişini destekleyebilecek olumlu deneyimlerdir. Bu faktörler suçu terk etmek için birey tarafından alınan dış sosyal destek (barınma, istihdam, denetimli serbestlik vb.) ve suçluluktan uzak yeni bir kimliği pekiştirebilecek aile ve sosyal bağlardır (iş arkadaşları, yeni ilişkiler ve arkadaşlıklar gibi). Bu sosyal faktörler, hükümlülerin algılanan öz yeterliliklerini ve değişim için motivasyonlarını artırmaya katkıda bulunmaktadır (Cid ve Martí, 2012).

Eski hükümlülerin topluma yeniden girişleri ve suçu terk etme süreçleri için etkili bir dizi kaynak ve destek gereklidir. Ancak çoğu zaman bu kaynakların eksikliği, eski hükümlülerin bir destek almadan serbest bırakıldıklarında onları dezavantajlı duruma düşürmektedir (Piehl, 2002). Bu bağlamda cezaevinden topluma geçiş aşamasında uygulanan denetimli serbestlik, bireylerin topluma yeniden adapte olmalarında ve suçu terk etmelerinde önemli bir rol üslenmektedir. Öyle ki bazı araştırmacılar denetimli serbestlik uygulamalarının suçu terk etme sürecine olumlu katkıda bulunduğunu ortaya koymuşlardır (Rex, 1999; McNeill, 2006; Barry, 2010). Eski hükümlülerin topluma yeniden girişini ve suçu terk etme süreçlerini daha olumlu hale getirebilmek için paydaş kurumlar ve toplum katılımının yanı sıra denetimli serbestlik gibi topluma yeniden giriş programlarının artırılması veya desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Clear, 2007).

Topluma yeniden giriş programları; cezaevi nüfusunu azaltmayı dolayısıyla bireylerin suçu terk etmesine yardımcı olmayı, hükümlüleri rehabilite etmeyi ve kamu güvenliğine yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Miller, 2012). Literatürde eski hükümlüler için topluma yeniden giriş müdahaleleri veya uygulamaları olarak kabul edilen dört tür programdan bahsedilmiştir. Bunlar; iş veya meslek programları, uyuşturucu rehabilitasyon programları, topluma yeniden giriş için uygulama evleri ve ön tahliye programlarıdır. Bu tür programlar, eski hükümlülerin topluma yeniden kazandırılmasında ve dolayısıyla suçu terk etmelerinde etkili olarak tanımlanmaktadır (Seiter ve Kadela, 2003). Bu uygulamalar arasından dördüncü uygulama modelleri (ön tahliye programları) arasında yer alan denetimli serbestlik bu araştırma açısından önemli görülmüş ve araştırma katılımcılarından elde edilen anlatımlardan yola çıkılarak suçu terk etme ve topluma adapte olma süreci üzerindeki etkisi itibarıyla analize tabi tutulmuştur.

Denetimli serbestlik, bireyin işlediği bir suçtan kaynaklı olarak mahkeme tarafından hakkında hüküm kararı verilmesi sonucunda cezasını toplum içerisinde gözetim ve denetim altında geçirmesini kapsayan alternatif bir ceza infaz uygulamasıdır (Çolak ve Altun, 2006). Denetimli serbestlik, suç işlemiş olan bireyin yakalanması veya teslim olması ile başlar ve yargılama sonucunda verilen cezanın infazının bitimine kadar olan süreci kapsar. Aynı zamanda bu uygulama; psiko-sosyal yardımlar kapsamında hükümlünün karşı karşıya kaldığı/kalabileceği problemlere olumlu bir çözüm sunması ve karşılaşılabileceği engelleri aşabilmesi, sosyal çevresiyle başarılı bir uyum sergilemesi, toplumsal veya hukuki sorumluluklarını yerine getirme aşamasında rehberlik sunabilmesi amacıyla

ortaya konmuştur (Yücel, 1986'dan akt. Yavuz, 2011). Bu bağlamda uygulama, hükümlünün aldığı ceza süresi göz önünde bulundurularak ve mümkün olduğu kadar toplumdan koparılmadan ıslah olması yönünde çözümler sunan (Yavuz, 2011: 10), suç işlemiş olan bireylerin yeniden üretken bireyler olarak toplum içindeki yerlerini alması konusunda yardım sunan ceza adalet yöntemlerinden biridir (Duman, 2009).

Bu yönüyle denetimli serbestlik uygulaması çok geniş bir hizmeti de kapsamaktadır. Bu uygulama, tutuklama yerine adli kontrol kararının verilmesi, alınan kısa süreli bir ceza karşılığında cezanın cezaevinde değil de toplum içerisinde kamuya yararlı bir yerde (örneğin eğitim kurumuna devam etme veya parkta, yaşlı bakımevlerinde çalışma vb.) ifa edilmesini kapsamaktadır. Bu yöneyle uygulama kapsamında hükümlünün almış olduğu cezanın; bireyin sosyal çevresinden, eğitim kurumlarından veya aile ortamından uzaklaşmadan, denetimli serbestliğe bağlı uzmanların denetim veya gözetiminde ve/veya toplum içerisinde bir birey olarak ifa edilmesidir (Bozkurt, 2008).

Denetimli serbestlik uygulaması, her ne kadar toplum temelli bir ceza ve infaz sistemi olarak nitelendirilse de bu uygulamanın toplumsal bağlamı oldukça geniştir. Bu uygulamanın temel hedefi, bireylerin tekrar suç işlemelerinin önlenmesi ve topluma yeniden başarılı bir şekilde adapte olmalarının sağlanmasıdır. Nitekim denetimli serbestlik uygulaması için Adalet Bakanlığı'nın resmi internet sayfasında şu açıklama yer almaktadır: *“Toplumsal güvenlik ve adalet anlayışıyla bireylerin temel hak ve özgürlükleri çerçevesinde ilgili kurumlarla iş birliği içerisinde toplumun katılımını sağlayarak suç tekrarının önlenmesine yönelik sürdürülebilir çalışmalar gerçekleştirmektedir* (https://cte-ds.adalet.gov.tr/gorevlerimiz Erişim Tarihi: 05.09.2023).” Ayrıca denetimli serbestlik uygulamasının 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Kanunun 105/A maddesinde, *“hükümlülerin dış dünyaya uyumlarını sağlamak, aileleriyle bağlarını sürdürmelerini ve güçlendirmelerini temin etmek amacıyla...”* ortaya konulduğu da belirtilmektedir (CEGTİHK, m. 15/A).

Denetimli serbestlik uygulamasının kökeni, ABD'de 1841 yılında John Augustus'un suç işlemiş olan bireyler için uyguladığı yöntemle dayandırılmaktadır (Scoobey, 2006'dan akt. Ada ve Peker, 2012). Ülkemizde ise bu uygulama, 2005 yılından itibaren yasalarda yer almaya başlamıştır. 2005 yılı itibarıyla 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu ve 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Kanunun ilgili kısımlarında yapılan değişikliklerle temeli oluşturulmuştur. Uygulama bahsedilen yılda, 5402 Sayılı Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu ve Adalet Bakanlığı'na bağlı denetimli serbestlik hizmetlerinden sorumlu daire başkanlığı ve bu başkanlığa bağlı birimler olarak teşkilatlanmıştır. (Nursal, 2002'den akt. Demez vd., 2017; Kamer, 2016: 24-26).

Literatür taraması esnasında denetimli serbestlik uygulamasını olumlayan çeşitli ulusal araştırmalarla karşılaşılmıştır. Örneğin Dızman ve Oktik (2022), denetimli serbestlik uygulamasından memnun olan katılımcıların var olduğu bir çalışma ortaya koymuşlardır. Bu çalışmanın örneklem grubu içerisinde yer alan katılımcıların bazılarının denetimli serbestlik sürecindeki imza yükümlülüğünün kendilerine bir sorumluluk kazandırdığını ve denetim sürecinde gerçekleştirilen bireysel görüşmelerin kendilerine fayda sağladığını ifade etmişlerdir. Aynı şekilde Fidan (2016: 98) tarafından gerçekleştirilen çalışmada örneklem grubu içerisinde yer alan katılımcılardan yarısının denetimli serbestlik sürecindeki imza yükümlülüğünün olması gerektiğini belirttikleri görülmektedir. Bir diğer çalışma, Eryalçın (2020: 279) tarafından gerçekleştirilen çalışma olmuştur. Bu çalışmada katılımcılar, denetimli serbestlik personelleriyle olumlu ilişkiler

geliştirdikleri, denetim sürecindeki bireysel görüşmelerde değer gördükleri ve toplumsal anlamda kabul gördüklerini belirtmişlerdir.

Bununla birlikte denetimli serbestlik uygulamasının formalite icabı veya zorunluluk gereği sürdürüldüğü ve bundan dolayı bir etkisinin olmadığını ileri süren bazı ulusal çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Kahraman'a (2015) ait çalışmada örneklem grubu içerisinde yer yer alan katılımcıların yaklaşık beşte ikisi yasal zorunluluk nedeniyle denetimli serbestlik sürecindeki programlara katılım sağladıkları tespit edilmiştir. Benzer şekilde Dağdelen'e (2017) ait çalışmada da çalışma grubu içerisinde yer alan katılımcıların çoğunluğunun denetimli serbestlik uygulamasından memnuniyet duymadıkları ve denetimli serbestlik sürecinde gerçekleştirilen bireysel görüşmelere zorunlu katılım nedeniyle katıldıkları tespit edilmiştir. Eryalçın'a (2020: 282) ait çalışma da benzer bulgular mevcuttur. Eryalçın'a ait çalışmada bazı katılımcılar tarafından denetimli serbestlik sürecinin kendileri için sadece imza yükümlülüğü olarak algılandığı ayrıca bir yararının olmadığı kanısının bazı katılımcılarda mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak literatürde denetimli serbestlik uygulamasının suçu terk etmede genel anlamda olumlu katkısı olabileceği ortaya konmaktadır. Topluma yeniden geçiş aşamasında uygulanan denetimli serbestliğin, bireylerin topluma yeniden adapte olmalarında ve suçu terk etmelerinde önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Bu bağlamda eski hükümlülerin topluma yeniden girişini ve suçu terk etme süreçlerini daha olumlu hale getirebilmek için paydaş kurumlar ve toplum katılımının yanı sıra denetimli serbestlik gibi topluma yeniden giriş programlarının artırılması veya desteklenmesi gerektiği ayrıca literatürde sıkça vurgulanan bir durum olmuştur.

4.6.11. Yaşa Bağlı Olarak Olgunlaşma veya Yaşlanma

Suç kariyeri araştırmacıları, genel anlamda yaş ve suçluluk arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre bireyler genellikle erken ergenlik döneminde suç işlemeye başlamakta, suç işleme oranları geç ergenlik veya yetişkinlik döneminde (on yedi yaşında) zirve yapmakta ve ayrıca otuz veya kırk yaş öncesi suç işlemeyi bırakmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmacıların çizdiği perspektif, yaşa bağlı bir suç işleme veya suçu terk etme perspektifi olmaktadır (Farrington, 1995). Farrington ve diğer kriminologlar suçun “genç erkek oyunu” olduğunu belirtmektedirler. Dolayısıyla suç faaliyeti genellikle genç yetişkinlik döneminde erkekler tarafından gerçekleştirilmektedir ve bu erkeklerin çoğu yetişkinliğe ulaştıklarında suç işlemekten kaçınmaya başlamaktadırlar (Moffitt, 1993).

Bunula birlikte herhangi bir suç türünde bireylerin toplam tutuklanma sayısının bireylerin yaşlarına göre oranlanmasını içeren “yaş-suç eğrisi” analiziyle tanınan Gottfredson ve Hirschi (1990), bu analizin en az 150 yıldır geçerliliğini korumakta olduğunu savunmaktadırlar. Buna göre bu çalışmalarda yaş ve suç arasındaki ilişkinin değişmez olduğu düşünülmektedir. Herhangi bir tarihsel dönemde, herhangi bir yerde, tüm insanlar hem suç türüne hem de bireysel suç eğilimine bakılmaksızın yaşlandıkça daha az suç işleme eğilimindedir. Onlara göre erken gençlik döneminde tutuklanma oranlarında yüksek bir artış yaşanmakta, geç gençlik veya erken yetişkinlik döneminde en yüksek tutuklanma oranları gerçekleşmekte ve geriye kalan yaş döneminde ise tutuklanma oranlarında bir düşüş yaşanmaktadır (Britt, 1992). Yirmili yaşların başında aktif suçluların sayısı %85 oranında azalmakta ve 28 yaşına gelindiğinde suça karışanların çoğu suçu terk etmektedirler (Moffitt, 1993: 675). Benzer şekilde yaş ve suç oranları arasında ters bir orantı olduğu bazı çalışmalarla ortaya konulmuştur. Buna göre tutuklanma oranlarına bakıldığında insanlar yaşlandıkça tutuklanma oranları azalmaktadır (Hirschi ve Gottfredson, 1983; Cohen ve Land, 1987). Benzer

şekilde Uggen (2000) da çalışmasında 26 yaşın üzerindeki suçluların yaşam süreçlerinde bir dönüm noktası olduğunu bulmuştur. Bireylerin 26 yaşından sonra suçu terk etme olasılıklarının artacağını ifade etmiştir. En aktif ve ciddi suçlular bile orta yetişkinlik döneminin bir noktasında en nihayetinde suçu terk etme sürecine girmektedirler (Sampson ve Laub, 2003). Kısacası, bireyler gençlik yıllarında suç işleyenlerin çoğu yaşlanıp suçu terk ederken küçük bir azınlık yetişkinlikte suç işlemeye devam etmektedir. Fakat yaşlanma sürecinin bir sonucu olarak bireyler tarafından işlenen bu suçların sayısı önemli ölçüde azalmaktadır.

Tabi bunun nedeni oldukça farklılaşmakla birlikte suç işleme maliyetlerindeki durumlarındaki değişimler veya olgunlukla birlikte yaşanan dönüşümler olabilmektedir (Terry, 2003; Blokland ve Nieuwbeerta, 2005; Maruna ve Toch, 2005). Bireyler daha yaşlı hale geldikçe özellikle sağlık anlamında bir gerileme yaşayabilmekte veya kanunlara aykırı faaliyetlere yönelik yetenek ve motivasyonları azalabilmektedir. Bu doğrultuda konuyla ilgili Terry (2003), cezaevindeki bireylerin yaşlandıkça kendilerini gençlere oranla daha az rahat hissettiklerini belirtmiştir. Böylelikle burada bahsedilen bireylerin cezaevi ile olan bağlarının ve cezaevindeki statülerinin zaman içerisinde azalması demektir. Bireyler yaşa bağlı olarak fazlaca sağlık problemi yaşayabilir, yaşlandıkça kendi aile üyelerine ne derece zarar verdiklerini daha fazla anlayabilirler. Farklı bir bakış açısıyla Moffitt (1993), genç yetişkinlerin diğerlerine göre daha fazla suç işlemeyi bırakmalarının nedeninin, yetişkinliğe eşlik eden değişen sosyal rollere sağlıklı bir şekilde uyum sağlamaları olduğunu öne sürmektedir.

Yaş ile birlikte seyri değişen suçluluk durumunun genel kabul gördüğü bilinmektedir. Bununla birlikte olgunlaşma reformu teorilerinin de öngördüğü biçimde, insanların yaşlanmayla birlikte doğal olarak suçtan uzaklaştığı veya suçu terk ettiği sonucuna varılmaktadır. Suç ve suçtan vazgeçme üzerine yapılan en eski ve en bilinen çalışmalardan biri Glueckler tarafından gerçekleştirilmiştir. Onlar, doğal bir olgunlaşma sürecine giren fiziksel ve zihinsel değişikliklerin süreçle davranışlardaki iyileşmenin başlıca açıklamasını sunduğunu öne sürmüşlerdir. Yani onlara göre suçu terk etme süreci, normatif ve beklenen bir durumdur. Bu durumda ortaya çıkabilecek istisnalar ise olgunlaşmamışlıkla açıklanmaktadır (Glueck ve Glueck, 1950'den akt. Schwartz vd., 2019). Gottfredson ve Hirschi (1990: 136) de benzer şekilde yaş ilerlemesiyle birlikte "kendiliğinden" bir suçtan vazgeçmenin gerçekleştiğini öne sürmektedirler ve ayrıca süreç içerisinde suç işlemedeki azalmaları ise yeniden suç işleme motivasyonunun ve kapasitesinin azalmasına veya biyolojik değişikliklere bağlamaktadırlar. Shover ve Thompson (1992) da suçu terk etme sürecini yaşla ve zaman içinde sosyal damgalanmanın azalmasıyla ilişkilendirmişlerdir. Sosyal damgalanmanın azalmasının yaşlı suçlular arasında suçu terk etme sürecini olumlu yönde etkilediğini ve yaşın suçu terk eden bireyler tarafından yapılan rasyonel seçimleri etkileyen bir perspektif sağladığını belirtmişlerdir.

Yaş her zaman fiziksel veya biyolojik temeliyle birlikte ele alınamamıştır. Bazı araştırmacılar kişisel eylemliliğin önemine vurgu yaparak olgunlaşma ve yaşın birbirinin yerine kullanılabilecek kavramlar olmadığını, yaşlanma ve olgunlaşma arasında bir ayrım olduğunu belirtmişlerdir (Glueck ve Glueck, 1950'den akt. Schwartz vd., 2019; Maruna, 2001). Suçlu yapıdan suçsuzluğa doğru değişme ihtiyacının farkına varan ve bilişsel dönüşüm yoluyla davranış ve bakış açısını değiştirmeye başlayan bir suçlunun, yaşça büyümekle birlikte olgunlaşabilmesi olasıdır (Giordano vd., 2003). Yani burada biyolojik olgunlaşma ile sosyal olgunlaşma arasında bir farklılık olduğu iddia edilmektedir. Bu bağlamda suçu terk etme sürecine bilişsel anlamda kilitlenmiş bir bireyin yaşı ne olursa olsun olgunlaşma veya sosyal olgunlaşma gösterdiği kabul edilebilir. Bununla birlikte modern

toplumlarda ergen bireylerin biyolojik olgunlaşmayı sosyal olgunlaşmadan önce yaşamaktadır ve suç davranışlarının önemli bir kısmı, suçtan kaçınma ile sosyal olgunlaşma arasındaki ilişki ile açıklanmaktadır (Moffitt, 1993). Literatüre bakıldığında gerçekleştirilen son araştırmalar, yaşla ilişkili herhangi bir biyolojik veya gelişimsel değişikliğin haricinde sosyal deneyimlerin suçu terk etme süreci üzerindeki bağımsız bir etkisini ortaya koymuştur (Sweeten vd., 2013).

Her ne kadar hiçbir değişkenden etkilenmeksizin yaşı doğrudan suçluluk ve suçu terk etme süreci üzerinde belirleyici olduğu ifade edilmiş olursa dahi aile, istihdam, cinsiyet gibi bazı değişkenlerin de suç ve yaş arasındaki bağlantıyı etkileyebileceği bazı araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir. Örneğin cinsiyet değişkeni özelinde erkeklerin yetişkinlikte suçu terk etme olasılığının kadınlardan daha düşük olduğunun ileri sürüldüğü ifade edilmelidir. Ancak kadın suçlular daha düşük suç işleme oranları gösterme eğiliminde olsalar da yaş-suç eğrisinin hem erkekler hem de kadınlar için eşit olduğu gösterildiğinden dolayı bu konu belirsizliğini korumaktadır (Laub ve Sampson, 2001; Barnes ve Beaver, 2012).

Literatüre göz atıldığında suçu terk etmede yaşı veya olgunlaşmanın çok etkili faktörler olduğu gözlemlenmektedir. Literatürde yaş faktörü sıkça olgunlaşma ile de ilişkilendirilmektedir. Aynı zamanda suç işleyen birey yaşlandıkça cezaevi koşullarına karşı dayanıklılığı yıpranmakta, sabıkalı olmasından dolayı aldığı cezalar katlandığından bu şekliyle suç işleyip ceza alması durumunda ömrünün bu şekilde biteceği düşüncesi kişide caydırıcı etki yarattığı görülmektedir. Dolayısıyla yaş, yaşı ilerlemesi veya olgunlaşma faktörleri eski hükümlü bireylerin suçu terk etmelerinde ve topluma yeniden adapte olmalarında katkı sunabilmektedir.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmanın bulguları ve bulguların değerlendirilmesi başlığı altında öncelikle örneklem grubuna ait sosyo-demografik özellikler ve suç geçmişlerine ilişkin bazı nicel veriler verilmiştir. Akabinde de katılımcıların suçu terk etme ve topluma adapte olma süreçlerine ilişkin anlatımları analiz edilmeye çalışılmıştır.

5.1. Örneklem Grubuna Dair Bazı Bilgiler

Çalışmanın örneklem grubu içerisinde yer alan suçu terk etmiş ve topluma adapte olmuş bireylerin deneyimlerini detaylı bir şekilde incelemeye geçmeden önce örneklem grubu ile ilgili nicel bilgileri burada sunmak faydalı olacaktır. Çalışma kapsamında toplamda 50 eski hükümlü ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme formu içerisinde ayrıca katılımcılara sosyo-demografik özelliklerine ve suç geçmişlerine dair sorular yöneltilmiş ve bu kapsamda çeşitli nicel veriler elde edilmiştir. Elde edilen bulgular, “Sosyal-Demografik Özellikler” ve “Suç Geçmişlerine Dair Bazı Bilgiler” olmak üzere iki ayrı kategoride sunulmuştur.

5.1.1. Sosyo-Demografik Özellikler

Örneklem grubu içerisinde yer alan katılımcıların sosyo-demografik özellikleri; cinsiyet, yaş, medeni durum, sahip olunan çocuk sayısı, cezaevi öncesi ve sonrası öğrenim düzeyi, cezaevi öncesi ve sonrası meslek, anne ve baba mesleği çerçevesinde analiz edilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların cinsiyete göre dağılımları

Cinsiyet	Sayı	Oran
Erkek	48	96,00
Kadın	2	4,00
Toplam	50	100,00

Araştırmaya katılan 50 eski hükümlü bireyin çoğunluğu erkek olmakla birlikte araştırma grubu içerisinde ayrıca kadın katılımcı da bulunmaktadır. Tabloda da görüleceği üzere örneklem grubu içerisinde 48 (%96) erkek ve 2 (%4) kadın katılımcı bulunmaktadır. Görüleceği üzere erkek katılımcı oranı kadın katılımcı oranından çok fazladır. Çalışmanın yöntem başlığı altındaki evren ve örneklem kısmında da belirtildiği üzere cinsiyete dair bu oranlar Türkiye’deki suç oranlarının cinsiyete göre dağılımı dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu anlamda çalışmada yer alan kadın katılımcı oranının Türkiye geneli için var olan orana (yaklaşık %3,8) yakın olduğu belirtilebilir (TÜİK, 2019).

Genel olarak bu alanda yapılan araştırmalar suç faaliyetleri içerisinde yer alanların çoğunluğunun erkeklerden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Literatürde kadın suçluluk oranlarının erkek suçluluk oranlarına kıyasla çok daha düşük olduğu gözlemlenmektedir (Nilsson, 2003).

Tablo 6. Katılımcıların yaşa göre dağılımları

Yaş	Sayı	Oran
21-25	2	4,00
26-30	13	26,00
31-35	14	28,00
36-40	9	18,00
41-45	7	14,00
46-57	5	10,00
Toplam	50	100,00

Çalışmaya dâhil edilmiş katılımcıların yaşları da 26-35 yaş arasında yoğunlaşmıştır. Suçu terk etme ve topluma entegre olma sürecine dair deneyimleri incelenme konusu olmuş katılımcıların yaş ortalaması 35'tir. Katılımcıların yaş aralığı dilimlerinde eşit şekilde dağılımı gerçekleşmiştir. Yaş kategorileri incelendiğinde en yoğun kategorinin %28'lik bir oranla 31-35 yaş kategorisi olduğu, sonrasında ise %26'lık bir oranla 26-30 yaş kategorisinin geldiği görülmektedir. En düşük yoğunluk ise %4'lük bir oranla 21-25 ve 46-57 yaş kategorilerindedir. Tabi burada dikkat edilmesi gereken unsur, katılımcıların şu anki yaşları ve suç işleme yaşlarının karıştırılmaması gerektiğidir. Nitekim araştırma katılımcılarının şu anki yaşı ile suç işledikleri andaki yaşları farklıdır. Çalışmada ilerleyen aşamada da belirtileceği üzere katılımcıların ilk suç işleme yaşları (en çok 16-20 yaş aralığı) ve cezaevinde kaldıkları toplam süre (ortalama 5-6 yıl) dikkate alınarak bir değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Tablo 7. Katılımcıların cezaevi öncesi ve cezaevi sonrası medeni durumlarının dağılımı

Cezaevi Öncesi	Sayı	Oran	Cezaevi Sonrası	Sayı	Oran
Bekâr	32	64,00	Bekâr	20	40,00
Evli	17	34,00	Evli	27	54,00
Boşanmış	1	2,00	Boşanmış	3	6,00
Toplam	50	100,00	Toplam	50	100,00

Medeni durum ile suçluluk süreci arasında bir ilişkinin varlığı gözlemlenmektedir. Evli olan bireylerin bekâr olanlara oranla suç faaliyetlerine daha az girişebilecekleri, evli olmanın suçluluktan uzak tutabileceği kabul edilmektedir. Nitekim özellikle gelişmiş olan ülkelerde istihdama katılımın ve evliliğin suç işleme oranlarının azalmasında etkili olduğu belirlenmiştir (Baumer, 1997).

Suç ve suçluluk süreci, genel itibariyle ergen ve genç yaşlarda daha çok yoğunlaşmaktadır. Suç ve suçluluk, bu yaş gruplarında daha çok sosyolojik, psikolojik ve fiziksel sorunlarla birlikte bireyin sosyal veya ailevi hayatını etkilemektedir. Hiç kuşkusuz, suç ile ilişkili önemli unsurlardan biri ailedir. Bu nedenle katılımcılara ilişkin olarak hem cezaevi öncesi hem de cezaevi sonrası medeni durumlarına dair veriler alınmıştır.

Çalışmanın örneklem grubu içerisinde yer alan katılımcıların cezaevine girmeden önceki medeni durumları incelendiğinde %64'ünün bekâr, %34'ünün evli ve %2'sinin ise boşanmış olduğu görülmektedir. Katılımcıların cezaevi sonrasında veya şu andaki medeni durumlarının cezaevi öncesine göre değiştiği belirtilebilir. Katılımcıların cezaevi sonrası süreçte %40'ının bekâr, %54'ünün evli ve %6'sının ise boşanmış olduğu görülmektedir. Tabloya bakıldığında cezaevi öncesi duruma göre bekâr olan katılımcı sayısının azaldığı, bazı bekâr olan katılımcıların evlendiği ve evli olan bazı katılımcıların ise boşandığı görülmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan, 2021 yılına ait evlenme ve boşanma istatistikleri değerlendirildiğinde ilk evlilik için Türkiye ortalamasının erkeklerde 28,1 iken kadınlarda ise 25,4 olduğu görülmüştür (TÜİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021). Bu araştırmaya katılanların yaş verileri değerlendirildiğinde katılımcıların ortalama yaşının 35 olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda katılımcıların yaş ortalamasının Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan ortalama evlilik yaşının çok daha üstünde olması, katılımcıların evlilik düzeyinin beklenenden düşük olduğu yani suç ve suçluluk sorununun evlilik yaşını geciktirdiği ve dolayısıyla aile kurmayı engellediği şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 8. Katılımcıların sahip oldukları çocuk sayılarına göre dağılımları

Çocuk Sayısı	Sayı	Oran
1	6	12,00
2	9	18,00
3	7	14,00
4 ve üstü	7	14,00
Yok	21	42,00
Toplam	50	100,00

Katılımcıların beşte üçüne yakınının (%58) çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Katılımcılardan 21'inin (%42) çocuk sahibi olmadığı, çocuk sayısı yoğunluğunun 1, 2 ve 3 çocuk sahibi olanlar kısmında olduğu görülmektedir. Çocuk sahibi olmak, suçluluk süreci veya suçu terk etme ve topluma adapte olma süreci açısından oldukça önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın ilerleyen kısmında da belirtildiği üzere çocuk sahibi olmak, çocuk bakımını üstlenmek ve buna bağlı olarak çeşitli rol ve sorumluluklara sahip olmanın suçu terk etme ve topluma adapte olma sürecine olumlu etkide bulunduğu belirtilebilir.

Tablo 9. Katılımcıların cezaevi öncesi ve cezaevi sonrası öğrenim düzeylerine göre dağılımları

Cezaevi Öncesi	Sayı	Oran	Cezaevi Sonrası	Sayı	Oran
İlkokul	16	32,00	İlkokul	7	14,00
Ortaokul	19	38,00	Ortaokul	16	32,00
Lise	7	14,00	Lise	14	28,00
Ön lisans	1	2,00	Ön lisans	5	10,00
Lisans	0	0,00	Lisans	3	6,00
Yok	7	14,00	Yok	5	10,00
Toplam	50	100,00	Toplam	50	100,00

Çalışmanın örneklem grubu içerisinde yer alan katılımcıların cezaevine girmeden önceki eğitim düzeyleri incelendiğinde %14'ünün hiç okula gitmediği, %32'sinin ilkokul, %38'inin ortaokul, %14'ünün lise, %2'sinin ön lisans mezunu olduğu ve ayrıca lisans mezunu olan herhangi bir katılımcının bulunmadığı görülmektedir. Cezaevinden sonraki süreçte katılımcıların %10'unun hiç okula gitmediği, %14'ünün ilkokul, %32'sinin ortaokul, %28'inin lise, %10'sinin ön lisans ve %6'sının ise lisan mezunu olduğu görülmektedir.

Tablodaki iki kısım değerlendirildiğinde katılımcıların eğitim düzeylerinin arttığı belirtilebilir. Fakat genel anlamda katılımcıların eğitim düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. İyi bir eğitim düzeyine sahip olmak ile suçu terk etme ve topluma adapte olma süreci birbirlerinden etkilenen unsurlar olmuşlardır. Nitekim eğitim düzeyinin artması, suç oranlarının düşmesi ile ilişkilendirilerek verilmektedir. Bu çalışmada bahsedilen bu durumla ilgili olarak bir paralelliğin var olduğu belirtilebilir. Öyle ki araştırma grubu içerisinde yer alan katılımcıların eğitim düzeyi yükselmiştir.

Bununla birlikte suçu terk etme ve topluma adapte olma başarıları eğitim düzeylerinin yükselmesiyle ilişkili bir şekilde ele alınıp değerlendirilebilmektedir.

Tablo 10. Katılımcıların cezaevi öncesi ve cezaevi sonrası mesleklerine göre dağılımı

Cezaevi Öncesi	Sayı	Oran	Cezaevi Sonrası	Sayı	Oran
Esnaf	18	36,00	Esnaf	24	48,00
İşçi	5	10,00	İşçi	4	8,00
Tekstilci	3	6,00	Tekstilci	0	0,00
Şoför	2	4,00	Şoför	3	6,00
Diğer	12	24,00	Diğer	11	22,00
Yok	10	20,00	Yok	8	16,00
Toplam	50	100,00	Toplam	50	100,00

Katılımcıların sahip oldukları mesleklere bakıldığında, en yüksek oranın ”esnaf” olduklarını belirtenlere ilişkin kategori olduğu görülmektedir. Katılımcıların %20’sinin cezaevine girmeden önce herhangi bir meslekleri bulunmazken cezaevinden sonraki süreçte bu oran %16 olmuştur. Genel anlamda katılımcıların formel eğitim kurumları veya okul eğitimi ile elde edilen mesleklere sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bununla beraber esnaflık, işçilik ya da ustalık veya çıraklık gibi mesleki sektörlerin önde geldiği görülmektedir.

Tablo değerlendirildiğinde araştırma katılımcılarının cezaevinden sonraki süreçte çoğunlukla bir mesleğe sahip oldukları görülmektedir. Çalışma açısından düşünüldüğünde suçu terk etme ve topluma adapte olma ile istihdama katılım arasında önemli bir ilişki bulunduğu belirtilebilir. Genel bir kanaatle istihdama katılan veya bir iş bulup çalışmaya başlayan eski hükümlülerin suçu terk etmede başarı sağlama ihtimalleri artmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın temalarından biri de istihdamın suçu terk etme ve topluma adapte olma üzerindeki etkisi olmuş ve bulgular kısmında detaylı bir analiz ile ele alınmıştır.

Tablo 11. Katılımcıların babalarının ve annelerinin meslek dağılımları

Baba mesleği	Sayı	Oran	Anne mesleği	Sayı	Oran
Çiftçi	7	14,00	Ev Hanımı	48	96,00
Memur	5	10,00	Çiftçi	2	4,00
Esnaf	5	10,00	-	-	0,00
İnşaatçı-işçi	5	10,00	-	-	0,00
Emekli	4	8,00	-	-	0,00
Diğer	10	20,00	-	-	0,00
Yok	14	28,00	-	-	0,00
Toplam	50	100,00	Toplam	50	100,00

Katılımcıların anne ve babalarına ait meslekler hakkındaki bilgi de çalışma kapsamında elde edilen veriler arasında bulunmaktadır. Buna göre katılımcıların baba mesleğine bakıldığında %28’inin herhangi bir mesleğinin bulunmadığı, en çok belirtilen mesleklerin çiftçi, esnaf, memur ve inşaatçı-işçi olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%96) annesinin herhangi bir meslek sahibi olmadığı, katılımcılardan sadece ikisini (%4) annelerinin çiftçi olduğunu belirttikleri görülmektedir.

5.1.2. Suç Geçmişlerine Dair Bazı Bilgiler

Örneklem grubu içerisinde yer alan katılımcıların suç geçmişine dair bilgiler; işlenen suç, ilk suç yaşı, cezaevine ilk giriş yaşı, son suç yaşı, cezaevinde kalınan toplam süre, cezaevinden çıkış yılı, aile ve sosyal çevredeki suçluluk durumu, alkol veya uyuşturucu kullanma durumu çerçevesinde analiz edilmiştir.

Bu kapsamda katılımcılara “*Hangi suçtan/suçlardan dolayı cezaevine girdiniz?*” sorusu sorulmuştur. Buna ilişkin oranlar aşağıdaki tabloda görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, katılımcılardan bazılarının birden fazla suç türünü işledikleri göz önünde bulundurularak her bir suç türü için tabloya bir frekans değeri eklenmiştir. Yani tablodaki frekans değerinin katılımcı sayısı olarak değil de katılımcıların işledikleri ve bunun neticesinde hüküm giydikleri her bir suça karşılık geldiği dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Nitekim suç işleme sıklığı açısından incelendiğinde 23 (%46) katılımcının birden fazla suç türünden, 4 (%8) katılımcının üç suç türünden dolayı hüküm giydiği görülmektedir.

Tablo 12. Katılımcıların suç türüne göre dağılımları (Birden fazla suç işleyenler dikkate alınarak her bir suç için ayrı bir frekans değeri verilmiştir.)

Suç Türü	Sayı	Oran
Uyuşturucu Suçları*	27	30,68
Yaralama	24	27,27
Hırsızlık	15	17,05
Gasp	5	5,68
Cinayet	4	4,55
Yağma	3	3,41
Çete Üyeliği	2	2,27
Dolandırıcılık	2	2,27
Diğer: (1)Tehdit, (1)Kaçakçılık, (1)Telefonla Taciz, (1)Sahte Kimlik, (1)Adam Kaçırma, (1)Cezaevinden Firar	6	6,84
Toplam	88	100,00

*Uyuşturucu Suçları: Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanma veya satın alma

Çalışma grubu içerisinde yer alan katılımcıların %30,68’i uyuşturucu, %27,27’si yaralama, %17,05’i hırsızlık, %5,68’i gasp, %4,55’i cinayet, %3,41’i yağma, %2,27’si çete üyeliği, %2,27’si dolandırıcılık ve %6,84’lük bir oranla diğer suçları işledikleri görülmektedir. Diğer suçlar kategorisinde yer alan suçlar, her biri birer kez işlenmekle birlikte; tehdit, kaçakçılık, telefonla taciz, sahte kimlik kullanma, adam kaçırma ve cezaevinden firardan oluşmaktadır. Uyuşturucu suçunu işleyen katılımcıların bazılarının uyuşturucu madde kullanımından, bazılarının ise uyuşturucu madde imalatı ve ticareti suçlarından hüküm giydikleri belirtilmelidir.

Örneklem grubuna ait bu suç türüne göre dağılımın Türkiye’de genel anlamda işlenen suç türlerinin oranlarıyla paralellik göstermektedir. Ceza ve infaz kurumlarından çıkan hükümlülerin en fazla hüküm giyilen suç türlerine göre dağılımına ait 2010-2019 yılları arası verileri dikkate alındığında Türkiye geneli en fazla işlenen suç türlerinin hırsızlık, yaralama ve uyuşturucu suçları olduğu görülmektedir (TÜİK, 2019).

Tablo 13. Katılımcıların işledikleri ilk suç yaşına, cezaevine ilk giriş yaşına ve işlenilen son suç yaşına göre dağılımları

İlk Suç Yaşı	Sayı	Oran	Cezaevine İlk Giriş Yaşı	Sayı	Oran	Son Suç Yaşı	Sayı	Oran
12-15	8	16,00	12-15	5	10,00	12-15	1	2,00
16-20	19	38,00	16-20	17	34,00	16-20	7	14,00
21-25	9	18,00	21-25	10	20,00	21-25	12	24,00
26-30	5	10,00	26-30	9	18,00	26-30	6	12,00
31-35	6	12,00	31-35	6	12,00	31-35	3	6,00
36-40	1	2,00	36-40	1	2,00	36-40	4	8,00
41-45	1	2,00	41-45	1	2,00	41-45	1	2,00
46-50	1	2,00	46-50	1	2,00	46-50	0	0,00
Yok	0	0,00	Yok	0	0,00	Yok	16	32,00
Toplam	50	100,00	Toplam	50	100,00	Toplam	50	100,00

Gottfredson ve Hirschi (1990), yaş ve suç arasındaki ilişkinin varlığına dikkat çekmektedirler. Onlara göre yaş ve suç arasındaki ilişki değişmez bir niteliktedir. Herhangi bir tarihsel dönemde, herhangi bir yerde, tüm insanlar hem suç türüne hem de bireysel suç eğilimine bakılmaksızın yaşlanmaya bağlı olarak suç oranları düşmektedir. Onlara göre gençlik döneminde tutuklanma oranlarında yüksek bir artış yaşanmaktadır. Gençlik veya yetişkinliğin başlarında en yüksek tutuklanma oranları gerçekleşirken, sonraki dönemlerde tutuklanma oranlarında bir düşüş yaşanmaktadır (Britt, 1992). Bu bağlamda yaş-suç eğrisi kuramına paralellik gösteren çalışmaya dâhil olmuş katılımcıların ilk suç işleme yaşları da 16-25 yaş arasında yoğunlaşmıştır. En düşük ilk suç işleme yaş yoğunluğu ise 36-50 yaş aralığıdır. Tıpkı “yaş-suç eğrisi” analiziyle ortaya koyulduğu gibi, suç işleme faaliyeti yaş ile ters bir orantı göstermekte, yaş arttıkça suçluluk ta azalmaktadır.

Çalışma kapsamında elde edilen veriler suç faaliyeti içerisinde yer almaya başlama yaşının çok düşük (12 yaş) olduğunu göstermektedir. Katılımcıların en küçüğü 12 yaşında, en büyüğü 41-45 yaş aralığında ilk suçunu işlemiştir. İlk suç işleme yaşı ile cezaevine ilk giriş yaşı karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde bazı katılımcıların suç işlemiş olmalarına rağmen cezaevine girmediği tespit edilmiştir. “İlk suçu işlediğinizde kaç yaşındaydınız?” şeklindeki soruya katılımcıların suç işledikleri fakat yakalanmadıkları şeklinde belirtmiş olmaları ilk suç işleme ile cezaevine girmemeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Ayrıca bazen de yaş küçüklüğünden dolayı cezaevine gönderilmemişlerdir. Son suçu işleme yaşının da ilk suçu işleme yaşındaki durumla paralellik sergilediği belirtilebilir. Nitekim yaş ilerledikçe suç işleme durumunun azaldığı görülmektedir.

Tablo 14. Katılımcıların cezaevinde kaldıkları toplam süreye göre dağılımları

Cezaevinde Kalınan Toplam Süre	Sayı	Oran
1 yıldan az	5	10,00
1-3 yıl arası	12	24,00
4-6 yıl arası	15	30,00
7-9 yıl arası	11	22,00
10-12 yıl arası	5	10,00
13 yıl	1	2,00
17 yıl	1	2,00
Toplam	50	100,00

Çalışma kapsamında elde edilen veriler cezaevinde kalınan toplam sürenin 1-10 yıl arasında yoğunlaştığını göstermektedir. Katılımcıların işledikleri suç türleri; örneğin cinayet, uyuşturucu

ticareti, ağır yaralama gibi ceza süresi fazla olan suç türleri düşünüldüğünde aldıkları toplam ceza miktarının fazla olduğu görülmektedir. Katılımcılar arasından cezaevinde en fazla kalan bireyler, cinayet suçundan dolayı hüküm giymiş olan bireylerdir. Bir yıldan az süreliğine cezaevinde kalan bireylerin yaralama, hırsızlık ve uyuşturucu kullanımı gibi suçlardan hüküm giydikleri belirtilebilir.

Tablo 15. Katılımcıların son suç nedeniyle girdikleri cezaevinden çıkış tarihlerine göre dağılımları

Cezaevinden Çıkış Yılı	Sayı	Oran
2015 yılı ve öncesi	6	12,00
2016-2017	11	22,00
2018-2019	33	66,00
Toplam	50	100,00

Katılımcıların çoğunluğu (%88) cezaevinden 2016-2019 yılları arasında tahliye olmuşlardır. Cezaevinden en erken tahliye olanlar, 2007 yılında olmuştur. Araştırmanın kapsamı kısmında da belirtildiği üzere çalışmaya katılımcı olarak eklenmiş olan eski hükümlülere ait bir özellik cezaevi sürecinden en az iki yıl geçmiş olan bireyler olmalarıdır. Araştırma katılımcıların çoğunun 2018-2019 yılları arasında cezaevinden tahliye olan bireyler olması, bahsedilen bu kapsam ve sınırlılıktan kaynaklanmaktadır. Çalışma, eski hükümlülerin suçu terk etme ve topluma adapte olma sürecindeki deneyimlerine yoğunlaşmaktadır. Bundan dolayı katılımcıların özellikle cezaevi dönemi deneyimleri çalışmada çokça değerli görülmüştür. Çalışma kapsamında bulunan katılımcıların görüşme gerçekleştirildiği dönemde cezaevinden çok uzun olmayan bir süre içerisinde çıkmış olmaları, deneyimlerini daha net hatırlamalarını sağlamış bu durum da çalışmaya katkı sunmuştur.

Tablo 16. Katılımcıların ailelerinde bulunan suç deneyimine, suçun kim tarafından işlendiğine göre ve ailede işlenmiş olan suç türüne göre dağılım

Ailede Suç Deneyimi	Sayı	Oran	Ailede Suç Türü	Sayı	Oran
Kardeş/Kardeşler	18	32,14	Uyuşturucu*	15	25,42
Kuzen/Kuzenler	6	10,71	Yaralama	10	16,95
Baba	4	7,14	Cinayet	6	10,17
Amca	3	5,36	Siyasi Suç	4	6,78
Dayı	2	3,57	Hırsızlık	2	3,39
Çocuk	1	1,79	-	-	-
Yok	22	39,29	Yok	22	37,29
Toplam	56	100,00	Toplam	59	100,00

*Uyuşturucu Suçları: Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanma veya satın alma

Katılımcıların suçluluk, suçu terk etme ve topluma adapte olma süreçlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için katılımcılara **“Ailenizde suç deneyimi olan kimse var mı? Varsa, kimdir/kimlerdir ve hangi suç/suçları işlemişlerdir?”** soruları yöneltilmiştir. Katılımcıların %39,29’u ailesinde suç işleyen başka kimsenin bulunmadığını belirtirken, önemli bir oranın da (yaklaşık %60) ailesinde suç deneyimine sahip bireylerin var olduğu tespit edilmiştir. Tabloda da görüleceği üzere katılımcıların kardeş/kardeşleri en fazla suç işleme yoğunluğuna (%32,14) sahip olan bireyler olmuşlardır. Ailede suç işleyen bireylerin en fazla işledikleri suç türleri uyuşturucu ve yaralama suçları (yaklaşık %42) olmuştur. Hırsızlık suçu oranı da eklendiğinde; uyuşturucu, yaralama ve hırsızlık suç türüne ait oran neredeyse %50’ye yakındır. Bu oranlar, katılımcıların işledikleri suç türüne göre oranlarla (tablo 12) karşılaştırıldığında neredeyse benzer oldukları görülmektedir. Bu durum bize ailede işlenen suç türlerinin benzer olduğunu göstermektedir.

Tablo 17. Katılımcıların sosyal çevrelerinde bulunan suç deneyimine, suçun kim tarafından işlendiğine göre ve sosyal çevrede işlenmiş olan suç türüne göre dağılım

Sosyal Çevrede Suç Deneyimi	Sayı	Oran	Sosyal Çevrede Suç Türü	Sayı	Oran
Arkadaş/Arkadaşlar	33	63,46	Uyuşturucu*	35	43,21
Yakın Arkadaş/Arkadaşlar	7	13,46	Hırsızlık	19	23,46
Dostlar	2	3,85	Yaralama	13	16,05
-	-	-	Cinayet	4	4,94
Yok	10	19,23	Yok	10	12,35
Toplam	52**	100,00	Toplam	81**	100,00

*Uyuşturucu Suçları: Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanma veya satın alma

**Bazı katılımcılar birden fazla cevap vermişlerdir.

Suç veya suçluluk, bir yönüyle sosyal çevrede öğrenilen ve sosyal çevre yönlendirmesiyle işlenen bir olgu olduğu bilinmektedir. Suçlu sosyal çevrenin etkisiyle bireyler, suç faaliyeti içerisinde yer alabilmektedir. Aynı şekilde eski suçlular, suç işlemeyen sosyal çevrenin etkisiyle de suçluluktan uzaklaşabilmekte veya suçu terk edip topluma başarılı bir şekilde adapte olabilmektedirler. Suçluluk noktasında sosyal çevrenin birey üzerindeki etkisinin belirlenmesi için katılımcılara **“Sosyal çevrenizde suç deneyimi olan kimse var mı? Varsa, kimdir/kimlerdir ve hangi suç/suçları işlemişlerdir?”** soruları yöneltilmiştir. Bu soruya katılımcıların %19,23’ünün sosyal çevresinde suç işleyen başka bir kimse bulunmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan birçok kişinin (yaklaşık %80) sosyal çevresinde suç deneyimine sahip olan bireylerin var olduğu tespit edilmiştir. Tabloda da görüleceği üzere katılımcıların kendi tabirleriyle arkadaş/arkadaşları en fazla suç işleme yoğunluğuna (%63,46) sahip olan bireyler olmuşlardır. Sosyal çevrede suç işleyen bireylerin en fazla işledikleri suç türleri uyuşturucu, hırsızlık ve yaralama suçları (yaklaşık %80) olmuştur.

Tablo 18. Katılımcıların cezaevi öncesi ve cezaevi sonrası alkol ve/veya uyuşturucu kullanma durumuna göre dağılımı

Alkol Kullanma Durumu					
Cezaevi Öncesi	Sayı	Oran	Cezaevi Sonrası	Sayı	Oran
Yok	27	54,00	Yok	36	72,00
Var	16	32,00	Var	6	12,00
Nadiren	7	14,00	Nadiren	8	16,00
Toplam	50	100,00	Toplam	50	100,00
Uyuşturucu Kullanma Durumu					
Cezaevi Öncesi	Sayı	Oran	Cezaevi Sonrası	Sayı	Oran
Yok	26	52,00	Yok	43	88,00
Var	23	46,00	Var	0	0,00
Nadiren	1	2,00	Nadiren/Çok Nadir	6	12,00
Toplam	50	100,00	Toplam	50	100,00

Alkol veya uyuşturucu kullanma ile suç arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Bireyler alkol ve daha çok uyuşturucunun etkisi sonucu suç işleyebilmektedir. Aynı şekilde alkol ve daha çok uyuşturucunun terk edilmesi suç faaliyetlerinin de sona ermesi anlamına gelebilmektedir. Bu çalışma eski hükümlülerin suçu terk etmeleri ve topluma adapte olmaları üzerinde etkili olan unsurlara odaklandığı için katılımcıların cezaevi öncesi ve sonrası alkol ve/veya uyuşturucu kullanıp kullanmadıklarına dair bilgiye ulaşmayı da amaçlamıştır. Bu kapsamda katılımcılara cezaevi öncesine ve cezaevi sonrasına yönelik **“Alkol ve/veya uyuşturucu kullanma durumunuz nedir?”** şeklinde soru sorulmuştur.

Bu soruya katılımcıların %54'ünün cezaevi öncesi alkol kullandıkları, cezaevi sonrasında ise yaklaşık olarak yarısının alkol kullanmayı bıraktıklarını belirtmişlerdir. Cezaevinden önceki süreçte katılımcılardan uyuşturucu kullandığını bildirenlerin fazla olması dikkat çekicidir. Nitekim nadiren cevabını veren katılımcı sayısı da eklendiğinde katılımcıların neredeyse yarısının cezaevi öncesi uyuşturucu kullandığı tespit edilmiştir. Cezaevinden sonraki süreçle karşılaştırıldığında ise uyuşturucu kullandığını beyan eden katılımcı olmamıştır. Daha doğrusu, cezaevinden sonraki süreçte katılımcılardan sadece 6'sı “nadiren” veya “çok nadiren” uyuşturucu kullandıklarını belirtmişlerdir. Uyuşturucu kullandığını bildiren katılımcılar uyuşturucu türleri içerisinde “esrarı” kullandıklarını dile getirmişlerdir. Esrarı kullandığını belirten bireyler de aynı şekilde esrarın “metanfetamin”de olduğu gibi suçluluğa yol açan bir uyuşturucu türü olmadığını vurgulamışlardır.

5.2. Araştırma Grubunun Suçu Terk Etmeleri Üzerinde Etkili Olan Faktörler

Çalışmanın bu bölümünde araştırmacı tarafından gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler on bir ana başlık çerçevesinde sunulmuştur. Genel anlamda bu başlıkların her biri katılımcıların suçı terk etmeleri ve başarılı bir şekilde topluma yeniden adapte olma süreçleri ile ilintili olan dinamiklerden oluşmaktadır. Bu çerçevede eski suçluların; aile, cezaevi ve ceza, istihdam, dindarlık ve maneviyat, sosyal çevre, yaş, değişme motivasyonu ve kararlılık, eğitim ve bilinçlenme, cezaevindeki iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetleri, uyuşturucu bağımlılığının azalması ve denetimli serbestlik gibi konularda dile getirdikleri görüşleri ele alınıp yorumlanmıştır.

5.2.1. Suçu Terk Etme Üzerinde Aile Faktörlerinin Etkisi

Çalışma kapsamında elde edilen veriler, ailenin yeniden bütünleşme ve suçı terk etme sürecine genel anlamda olumlu katkı sunabileceğini ortaya koymuştur. Katılımcılar, aile desteğini suçtan vazgeçme konusunda önemli motive edici faktör olarak tanımlamışlardır. Katılımcıların geneli hem cezaevi sürecinde hem de cezaevinden sonraki süreçte ailelerinden aldıkları duygusal ve maddi desteğin kendilerini suçtan vazgeçmeye teşvik eden önemli bir faktör olduğunu ifade etmişlerdir. Aile desteği denildiğinde anlaşılması gereken temel durum, suç işlemiş olan kişinin hem cezaevi sürecinde hem de cezaevi sonrası süreçte ailesi ile bağına devam ettirmiş olmasıdır.

Aile desteği hem duygusal (duygusal destek ve/veya bağlanma vs. gibi) hem de maddi desteği (barınma, ulaşım, iş vs. gibi) kapsamaktadır. Ailelerinden bu destekleri alabilen bireyler hem suçı terk edebilmekte hem de başarılı bir şekilde topluma entegre olabilmektedir (Martinez, 2006). Bazı çalışmalar bu anlamda özellikle duygusal desteğin erkeklerde kadınlara oranla daha etkili olduğunu (Taylor, 2015), aileden alınan duygusal desteğin suçı terk etme üzerinde maddi desteğe oranla çok daha etkili olabileceğini ortaya koymuştur (Taylor, 2016). Bazı araştırmalar da ayrıca etkileşimsel destek biçiminden (rehberlik etme gibi) bahsetmiştir. Bu araştırmalar ayrıca maddi desteğin diğer destek türlerine göre suçı terk etme noktasında daha etkili olabileceğini saptamıştır (Mowen vd., 2018). Bazı ulusal araştırmalar kadınların ailelerinden destek alarak (hem duygusal hem de maddi destek) suçluluk süreçlerine dair ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan kurtulabildiklerini ortaya koymuştur (Fırat, 2017).

Çalışmanın bu kısmında aile desteği faktörü;

- Cezaevi sürecinde aile desteği,
- Cezaevinden sonraki süreçte aile desteği,
- Barınma yardımı ve gelir desteği,
- Aile rolleri ve sorumlulukları,
- Çocuk sahibi olmak ve
- Evlenmenin suçu terk etme üzerindeki etkisi başlıkları altında incelenecektir.

5.2.1.1. Cezaevi Sürecinde Aile Desteği

Genel anlamda cezaevindeki aile desteği denildiğinde akla gelen telefonla görüşme, yazılı haberleşme (mektup vs.) veya bireyin cezaevinde ziyaret edilmesi anlaşılmaktadır. Cezaevinde bulunan birçok mahkûm için özellikle aile ziyaretleri, aile ile teması sürdürmenin ve aile ile bağlarını daha da güçlü hale getirmenin en temel yollarından biridir. Bu anlamda ailenin hükümlüyü cezaevinde ziyaretinin sonraki süreçte bireyi suç faaliyetlerinden uzak tutabileceğini ortaya koyan çok sayıda araştırma bulunmaktadır (La Vigne vd., 2005; Bales ve Mears, 2008; Mears vd., 2012; Duwe ve Clark, 2012; Rocque vd., 2013; Cochran, 2014). Bazı kaynaklarda ziyaretlerin hükümlülerin aileleriyle güçlü ilişki geliştirmesi ve bunun da suçu terk etmeyi olanaklı kılması üzerinde olumlu sonuçlar ortaya koyduğu belirtilmektedir (Maruna ve Roy, 2007). Bununla birlikte hükümlü ile ailesi arasındaki güçlü ilişki zaman içerisinde gerçekleşen bir durumdur. Aileleriyle (genel anlamda sosyal bağ) daha az bağa sahip olan hükümlüler suçtan çok daha geç uzaklaşabilmektedirler (Laub vd., 1998; Sampson ve Laub, 1993; Warr, 1998). Ayrıca hükümlünün ailesi tarafından cezaevindeyken terk edilmesi, onunla irtibatın kesilmesi onun cezaevi sonrası tekrar suç işlemesine yol açabilmektedir. Çünkü hükümlünün cezaevindeyken yalnızlığa terk edilmesi onun aynı zamanda topluma adapte olma fırsatını da riske etmektedir (Kızmaz, 2006: 316). Bu açıdan değerlendirildiğinde ailenin veya aile bağlarının toplumsal uyumun sağlanması ve suçun terk edilmesi açısından aracı bir rol üstlendiği belirtilir.

Cezaevi sürecinde gerçekleşen aile ziyaretleri ayrıca aile içerisindeki rol ve sorumluluklara da etki etmektedir. Bu kapsamda bazı araştırmalar cezaevi sürecinde gerçekleşen ziyaretlerin hükümlülerin ailelerindeki rollerine (örneğin ebeveynlik rolü) bağlılıklarını arttırabildiğini ortaya koymaktadır (Visser ve Travis, 2003). Cezaevinde bulunan hükümlüler o esnada aileleri ile ilgili çeşitli roller üstlenmiş olabilirler. Bu roller, cezaevi ziyaretleriyle pekiştirilebilir veya daha güçlü hale getirilebilir. Dolayısıyla gerçekleştirilen ziyaretler hükümlünün ailesiyle güçlü bağları tekrar oluşturma fırsatı yaratabilir (Nelson vd., 1999; Naser ve La Vigne, 2006). Ayrıca bazı araştırmalar hükümlünün özellikle çocuklarıyla irtibatını devam ettirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu araştırmalar cezaevi sürecinde hükümlünün çocuklarla irtibatta olmasının sonraki süreçte daha fazla ailesel bağlılığa yol açtığını ve bu durumun da cezaevi sürecinde çocuklarıyla bağlarını sürdüren bireylerin suçu terk etmede daha başarılı olduğunu ortaya koymuştur (La Vigne vd., 2005; Maldonado, 2006; Visser, 2011).

Cezaevi sürecinde ziyaretçinin mahkûma yakınlık düzeyi, ziyaretlerin ne sıklıkla gerçekleştirildiği, ziyaretlerin süresi, ziyaretlerin zamanlaması, istihdam ve yaş gibi hususlar da cezaevi ziyaretlerinin suçu terk etme üzerindeki etkisini farklılaştırabilmektedir. Örneğin kimilerine göre en etkili ziyaretin eşler tarafından gerçekleşen ziyaret olduğu belirtilirken (Bales ve Mears, 2008) kimilerine göre ise baba, kardeş, kayın ve din adamı tarafından gerçekleşen ziyaretler etkilidir (Duwe ve Clark, 2013). Mükerrer suçluluk üzerine gerçekleştirilen bir araştırmada katılımcılarından

sadece %15'i aileleri tarafından sıklıkla ziyaret edildiklerini belirtmişlerdir. Bu veriler, bize mükerrer suçluların aileleri ile olan bağlarının zayıf olduğu sonucunu vermektedir. Ziyaret sayısının artışına bağlı olarak suç işleme oranlarının düştüğü hususu da ilgili çalışmada belirtilmiştir (Kızmaz, 2006: 317). Benzer bir diğer çalışmada başlangıçta %45 olan yeniden suç işleme oranı, bir ziyaretten sonra %43'e düşmüş, bunu sekiz ziyarete kadar daha istikrarlı bir düşüş izlemiş ve bu ziyaretten (9 ziyaretten fazla) sonra yeniden suç işleme oranı %37 olarak belirlenmiştir (Mears vd., 2012).

Ayrıca bazı çalışmalar hükümlü ziyareti ile cezaevi sonrası barınma ve iş bulma arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre hapis cezaları süresince en az bir ziyaret alan mahkûmların barınma ve iş bulma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ve sonuç olarak yeniden suç işleme risklerinin daha düşük olduğunu tespit etmiştir (Niven ve Stewart, 2005). Uzun süreli özel aile ziyaretlerinin suçu terk etme ve topluma entegre olma sonuçları üzerinde daha kısa süreli ziyaretlere kıyasla daha kayda değer bir etkisi olabileceğini göstermiştir (Derkzen vd., 2009). Cezaevi ziyareti ve aile desteği ile ilişkili olarak ele alınan diğer bir değişken de hükümlünün yaşıdır. Bazı çalışmalar, genç hükümlülerin ebeveynleri, eşleri veya diğer aile fertleri tarafından ziyaret edildiğini ve yakın aile bağlarının sağlandığını; bunun aksine yaşlı hükümlülerin daha az ziyaret edildiğini (Tewksbury ve Connor, 2012; Cochran, 2014) dolayısıyla aile bağlarının daha zayıf hale geldiğini ortaya koymaktadır.

Genel olarak cezaevindeki suçluyu ziyaret etme, ziyaret edenin suçlu ile yakınlık düzeyi, ziyaretlerin sıklık düzeyi ve ziyaretlerin ne zaman gerçekleştiği gibi unsurların, bireyin cezaevinden tahliyesinden sonraki suçluluk durumları üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Çalışma kapsamında katılımcılar ile yapılan görüşmelerde cezaevinde oldukları dönemlerde aileleri tarafından sıklıkla ziyaret edildiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca cezaevinde oldukları dönemde aile bireyleri ve yakınları tarafından maddi ve manevi destek gördüklerini ifade etmişlerdir. Kapalı veya açık cezaevlerinde her hafta ziyaret edildiklerini, ailelerinin yaşadığı şehirde olmadıkları dönemde bile aile bireylerinin kendilerini görmeye geldiklerini belirtmişlerdir. Bunula birlikte bazı katılımcılar, arkadaş çevrelerinden de kendileriyle görüşmeye gelen ziyaretçilerinin olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcılara **“Cezaevi sürecinde ailenizden destek alma veya ailenizle irtibatlı olma durumunuz hakkında bilgi verir misiniz?”** ve **“Aileniz sizi ne sıklıkla ziyaret ederdi, ne sıklıkla maddi destek alırdınız?”** şeklinde sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara katılımcıların çoğu aile bireyleri tarafından ziyaret edildiklerini ve kendilerine maddi destekte bulunulduğunu belirtmişlerdir. Örneğin aşağıdaki anlatımda katılımcı (K16 kodlu), cezaevinde olduğu dönemde ailesinin sürekli olarak ziyarete geldiğini, kendisine karşı bir ilginin var olduğunu, cezaevinde gerekli olabilecek ihtiyaçlarının ailesi tarafından karşılandığını belirtmiştir:

“Ailem her zaman görüşüme gelirdi, kapalıda da açıkta da. Haftada bir ziyaretime geliyorlardı, çok şükür ilgilydiler. Benimle ilgileniyorlardı, ailem cezaevindeki bütün ihtiyaçlarımı giderecek ölçüde bana maddi destekte bulunuyordu.” (K16-35 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu).

Burada verilen bu anlatı, cezaevi döneminde ailesinden ilgi ve destek gören katılımcıların anlatımlarının ortalama bir örneği olarak sunulabilir. Nitekim araştırmanın örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlülerin büyük bir çoğunluğu cezaevinde oldukları sürede ailelerinden sürekli olarak destek aldıklarını, ailelerinin onlara karşı ilgili davranmış olduklarını belirtmişlerdir.

Cezaevinde gerçekleşen ziyaretler ile birlikte mahkûm ve ailesi arasındaki bağlar daha güçlü hale gelmektedir. Bu güçlü bağlar, bireyi cezaevinde var olan olumsuzluklardan da

uzaklaştırabilmektedir. Örneğin aşağıdaki ifadede eski suçlu (K3 kodlu katılımcı), cezaevinde ailesinden gördüğü desteği bir “umut” olarak görmüştür:

“Cezaevinde görüşmelerle ilgili kısıtlama var zaten. Cezaevindeyken aile ile görüşme umuttur, çok güzel bir şeydir. Terk edilmek çok kötü bir şeydir. Onlar (aile) geldiğinde cezaevi hayatını bir an unutuyorduk.” (K3-30 yaşında-erkek-kasten adam öldürme suçlusu)

Bazı hükümlüler için cezaevi sürecinde aldıkları aile desteğinin, cezaevinin birey üzerinde yarattığı gerilim ve baskının azaltılmasında, cezaevi sonrası topluma başarılı bir şekilde giriş yapılmasında bir “umut” teşkil ettiği belirtilmektedir (Naser ve La Vigne, 2006; Rocque vd., 2013). Aile bireylerinin hükümlü yakınlarını cezaevinde ziyaret etmiş olmaları hem cezaevi sürecinin olumsuzluklarının üstesinden gelinmesinde hem de cezaevinden sonraki süreçte suçun terkedilmesinde bir fırsat yaratmaktadır.

Örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü katılımcılardan bazıları ailesi tarafından ziyaret edilmeyen kişilerin psikolojik sorunlarla karşılaştıklarını, giderek yalnızlaştıklarını ve yaşamın toplumsal dayanaklarını yitirdiklerini belirtmişlerdir. Görüşülen eski hükümlülerden biri (K26 kodlu-29 yaşında-erkek-yaralama suçlusu) de “Cezaevinde olan bir kişi nasıldır bilir misiniz? Sen o kişiye para gönderme, bir selam gönder.” diyerek cezaevindeyken gönderilen bir selamın bile öneminin altını çizmiştir. Aile ile görüşmenin bir “umut” olduğu cezaevinde, ailesi tarafından ziyaret edilmediğinde veya maddi kaynak yoksunluğu durumunda cezaevinde bulunan bireylerin daha hırçın bir hale gelebileceği belirtilmiştir. Örneğin katılımcılardan biri (K25 kodlu-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu) cezaevinde ailesinden destek alamayan hükümlülerin ciddi anlamda psikolojik problemlerle karşılaştığını ifade etmiştir: “Ailemden destek almış olmam çok olumlu bir şey. Bazen mahkûmlardan birisi görüş bekliyordu. Bir türlü ziyaretçisi gelmiyordu. Bundan dolayı psikolojik olarak çok çöküyordu.” Öfkelenmenin veya hırçınlaşmanın suçluluğa yol açabileceği bilinmektedir (Agnew, 1992). Birey cezaevinde aileden destek alamadığında daha hırçınlaşabilmekte, bu durum da onun suçluluğunun devam etmesine yol açabilmektedir. Katılımcılardan birinin (K32 kodlu-45 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu) “Yoksulsan, kimse ziyaretine gelmezse, paran olmazsa daha fazla hırçınlaşıyorsun.” şeklinde dile getirdiği görüşler aile ziyaretinin yokluğu ile hırçınlaşma arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Cezaevi sürecinde hükümlüye devlet tarafından herhangi bir maddi destek sağlanmamaktadır. Hükümlü ise cezaevinde de tıpkı cezaevi dışında olduğu gibi geçimini sağlamak, çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak durumundadır. Bunun için de maddi anlamda desteğe ihtiyaç duymaktadır. Görüşmeler esnasında bazı hükümlülerin ailelerinden yeterli ölçüde maddi destek aldıkları, bazı hükümlülerin cezaevinde bir işte çalışıp (genellikle açık cezaevlerinde) cüzi bir miktar kazanarak geçimlerini sağlayabildikleri tespit edilmiştir. Fakat herhangi bir işte çalışmayıp ailesinden maddi anlamda destek göremeyen katılımcılar da bulunmaktadır. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen **“Cezaevi sürecinde ailenizden destek (maddi/manevi) alma veya ailenizle irtibatlı olma durumunuz hakkında bilgi verir misiniz?”** sorusuna farklı cevaplar alınmıştır:

“Cezaevinde şu anda en önemli şeylerden birisi paradır. Senin ailen sana dışarıdan para getirmezse sen içerde rezilsin. Öl daha iyidir yani! Ne deterjanını alabilirsin ne sabununu alabilirsin ne de jiletini alabilirsin ne de canın bir çikolata çekse onu alabilirsin. Ya çok zengin bir adam bulursun gidip onun çamaşırlarını yıkarın, o da senin ihtiyaçlarını karşılar. Yani para gelmiyorsa cezaevinde ölsen daha iyidir.” (K34-44 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu, sahte kimlik suçlusu)

Bir katılımcı (K34 kodlu) cezaevinde olan hükümlü için içeride maddi desteğin çok önemli olduğunu hatta parasızlık durumunu “*Öl daha iyidir yani!*” kelimeleri ile anlatmıştır. Çünkü kişinin cezaevinde ailesi tarafından maddi olarak desteklenmediğinde kişisel ve temizlik ihtiyacını bile karşılayamayacağını, bu durumda başkalarına muhtaç olunacağını belirtmiştir. Bu muhtaçlığın ayrıca suçluluk durumuna yol açabileceği unutulmamalıdır. Burada dikkat çeken unsur, ailesinden maddi anlamda destek alamayan hükümlünün, tıpkı bir işçi patron ilişkisi içerisinde başkalarının işçiliğini yaparak cezaevi yaşamını idame ettirmeye mecbur kalabileceğidir.

Katılımcılardan biri de cezaevinde maddi destekten yoksun olan bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için cezaevindeki diğer suçlulara muhtaç hale gelebileceğini ve bu durumun da cezaevi sonrası suçluluk durumunun devam etmesinde etkili olabileceğinin altını çizmiştir:

“Zaten içerideyken maddi anlamda destek görmeyen bir mahkûm dışarıya çıktığı zaman yüzde yüz tekrar suç işleyecektir. İçeride maddi durumu iyi olan insanların, baronların (organize suçlular) yanına geçip onlardan yiyip içmeye başladığı zaman artık o kendini onlara karşı zorunlu hissetmeye başlayacaktır. O mahkûm böylelikle bitmiş olur. Zaten hep de böyle oluyordu bir kişi içerideyken ailesi ona manevi destek olursa maddi anlamda destek sağlarsa bu kişi cezaevinden çıktıktan sonra daha fazla suçu terk edebilecek. Çünkü kendisini artık ailesine karşı sorumlu hissedecek, ailesi eğer ona destek vermezse bu durumda (cezaevindeki) diğer insanlara muhtaç olacak. Onun ailesinin yerini o diğer insanlar, suçlu olan insanlar, alacak ve bu insan sürekli suç işlemeye devam edecek.” (K47-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Burada dile getirilen husus cezaevinde parasızlık durumunun adeta bireyleri “suçluluk tuznağına” düşürebileceğidir. Ona göre cezaevinde ailelerinden maddi anlamda destek alamayanlar maddi durumları kendilerinden daha iyi olan varlıklı suçlulara yanaşmalarına neden olabilmektedir. Suçlu kişiler ile aralarında oluşan bu “zorunlu ilişki”nin cezaevinden çıktıktan sonra da devam etme ihtimali bulunmaktadır. Bu ilişki bazen yeniden suç işlemeye etkili olmaktadır. Bu anlatıda çarpıcı olan bir unsur da hükümlünün ailesinden maddi anlamda destek alamamasının sonucu olarak suçlu çevrelerin bir anlamda ailesinin yerini alabileceği vurgusunun yapılmasıdır.

Bazı katılımcılar ailelerinden maddi destek alamamaları durumunu aynı zamanda bir cezalandırma yöntemi olarak görmüşlerdir. Örneğin bir katılımcı (K38 kodlu-39 yaşında-erkek-uyuşturucu, yaralama, evrakta sahtecilik, firar suçlusu) bu durumu şöyle aktarmıştır: “...*Maddi destek almadım ailemden. Şunu söyleyeyim, ailem insan olayım diye bana para göndermiyordu. Yani bence ailem beni bu şekilde ayrıca cezalandırıyordu.*” Burada katılımcı ailesinden gelemeyen maddi desteği bir cezalandırma yöntemi olarak algılamıştır. Fakat ailenin bireye maddi destek sağlamıyor oluşunun önemli bir nedeni bireyin cezaevi sürecini zorluklarla geçirip daha etkili bir şekilde ıslah olmasını, suçu terk etmesini veya katılımcının deyimiyle “adam olmasını” sağlamak istemesi de olabilir. Başka bir katılımcı (K2-37 yaşında-erkek-yaralama suçlusu) ailesinin kendisini hem ziyarete gelmediğini hem de maddi anlamda destek sağlamadığını ve bunun bir cezalandırma yöntemi olduğunu belirtmiştir: “*Hiçbiri (aile) ziyaretime gelmedi. Nedeni, ben bir suç işlemiştim, o suçun cezasını ayrıca ailem de bana çektiriyordu. Onlardan hiçbir maddi destek de almadım.*”

Hiç kuşkusuz ailenin bu yönteminin başarı sağlaması olasılığı tartışmalıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere ailenin hükümlüye maddi desteğini sunmaması sonraki süreçte hükümlünün suçluluğunun süregelen hale gelmesine, sosyo-psikolojik açıdan problemler yaşamasına da neden olabileceği gibi ailenin bu tutumunun onların suçluluk tutumu üzerinde caydırıcı bir işlevi de gördüğünü söylemek mümkündür. Ancak, cezaevinde aile desteğinin sağlanmasının suçlular üzerinde ıslah veya iyileştirme çalışmalarına ciddi katkı sunacağı da bir gerçektir. Nitekim bu

katılımcılar, aileleri onları cezaevinde ziyarete geldikleri için özellikle cezaevi sürecinde ailelerinden maddi destek aldıkları için suçu terk etme başarısı sergileyebilmişlerdir.

Mowen ve meslektaşlarının (2018) gerçekleştirdiği araştırma bulguları yukarıdaki argümanı destekler niteliktedir. Araştırmacılar, tıpkı bu çalışmada olduğu gibi katılımcıların özellikle aileden gelen maddi desteği vurguladıklarını belirtmişlerdir. Bu anlamda araştırmacılar, maddi desteğin diğer destek türlerine göre suçu terk etme noktasında daha etkili olabileceğini ortaya koymuşlardır.

Görüşmede eski hükümlülerden bazıları, cezaevi sürecinde aile desteğinin niteliği konusunda cezaevi sürecinde aileden alınan maddi ve manevi desteğin doğrudan onların suçu terk etmeleri üzerinde olumlu etkide bulunduğunu dile getirmişlerdir. Görüşme esnasında cezaevinde aile desteği alamayan kişilerin suçu terk etme yolunda zorluklarla karşılaştıkları, aile desteği alamayanların cezaevini kabullenmeye başladıkları ve bu sahipsizlik durumunun suçluluğun devamı üzerinde etkili olduğunu belirtilmiştir. Örneğin bir katılımcı (K21 kodlu), cezaevinde aileden destek alamayan hükümlülerin suç işlemeye devam ettiğini, sırf kendilerini önemseyen ailelerinin veya birilerinin olmaması onların suçu terk etme yolunda çaba sarf etmelerini engellediğini dile getirmiştir:

“Ailenin buradaki (cezaevindeki) bağlılığı bence çok önemlidir, mesela bazılarının ailesi yok, onları arayan, soran yok. Onlar da bu yolda kendilerini bırakıyorlardı (suç işlemeye devam ediyorlardı). Hiçbir şey yapmıyorlardı, suçu terk etmek için hiçbir şey yapmıyorlar. İnsanı sahiplenene birileri olursa insanın her zaman hoşuna gider.” (K21-32 yaşında-erkek-hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)

Bir diğer katılımcı (K24 kodlu), bu görüşü destekler şekilde şunları ifade etmiştir:

“Cezaevinde insanın sahip çıkamı olmadığı zaman insan daha da çok çöküyor. Nasıl diyeyim bir para gönderen, bir mektup yollayan veya bir görüşçüsü gelmeyen insan kendini sahipsiz hissediyor. Sahipsiz olduğu zaman cezaevinden çıktıktan sonra suçtan vazgeçmez.” (K24-30 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Ayrıca sırf cezaevinde aileden destek aldığı için suçu terk ettiğini belirten çok sayıda katılımcı bulunmaktadır. Bir katılımcı (K36 kodlu), ortalama bir söylem gerçekleştirerek cezaevinde alınan aile desteğinin suçu terk etme üzerindeki başarısını vurgulamıştır:

“Her haftaziyaretime geliyorlardı Maddi destek de alıyordum onlardan. Belki de bugün burada oturuşumun, cezaevinde olmayışımın nedeni de budur. Bende çok etkisi var.” (K36-38 yaşında-erkek-hırsızlık, adam kaçıрма, çete, yaralama suçlusu)

Cezaevinde gerçekleşen ziyaretler sayesinde bazen hükümlüler kendilerini ailelerine karşı sorumlu hissetmişlerdir. Hükümlü, sırf cezaevinde ailesi tarafından ziyaret edildiği ve ailesinden destek aldığı için cezaevinden çıktıktan sonra tekrar suç işlememe yükümlülüğü hissedebilmektedir. Hükümlü, cezaevinde ailesinden aldığı desteği dikkate alarak tahliye edildikten sonra suçu terk edebilmektedir. Katılımcılardan biri (K42 kodlu) konuya ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Aile her şeydir, aklı başında olan bir insan ailesini düşünerek suçu bırakmalı. İnsan ailesi ile bir yere varabilir. Ailesi olmazsa hiçbir şey yapamaz. Onların destekleri çok önemlidir. Bu desteklerini düşünen kişinin suç işlemeyi bırakması zaten gerekiyor. Zaten artık bağılıyım, aileme karşı sorumluyum. Aileme karşı borçluyum bundan dolayı. Ben şahsen bunu düşünüp tekrar suç işlemem diyorum.” (K42-26 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Yukarıda anlatımı verilen katılımcı, ailesine karşı bahsedilen bu yükümlülüklerini yerine getirmek için suç işlemekten vazgeçtiğini belirtmiştir. Bu husus ilginç bir şekilde katılımcının suçtan vazgeçmesini ailesinden aldığı desteğe bağladığı, bundan dolayı kendisini ailesine karşı borçlu hissettiği ve karşılığında olumlu değişiklikler yaparak ailesine geri dönüş yapmak istediğini

göstermektedir. Suçluluk süreci burada yükümlülük veya borçlanma bağlamında değerlendirilmiştir. Cezaevindeyken ailesinden destek alan hükümlü birey, daha sonraki süreçte veya cezaevinden tahliye olduktan sonra kendisini ailesine karşı borçlu hissetmekte, suçun tekrarlanmaması konusuna dair yükümlülüğü kabul etmekte ve bunların etkisiyle de suçu terk edebilme başarısı sergileyebilmektedir. Anlatımda da görüleceği üzere cezaevi ziyaretleri hükümlü ile ailesi arasındaki bağlılığı, ailesine karşı rol ve sorumluluklarını daha da güçlendirmiştir. Konuya ilişkin yapılmış araştırmalar da bu saptamayı destekler niteliktedir. Örneğin Visser ve Travis (2003), kendi çalışmalarında cezaevi sürecinde gerçekleşen ziyaretlerin, hükümlülerin ailelerindeki rollerine bağlılıklarını arttırabildiğine dikkat çekmişlerdir. Naser ve La Vigne (2006) ile Nelson ve meslektaşları (1999) da aile bağlarının cezaevi ziyaretleriyle pekiştirilebildiğine veya daha güçlü hale getirilebildiğine işaret etmişlerdir.

Cezaevinde aileden alınan destek tek başına suçu terk etme üzerinde etkili olmayabilmektedir. Aile desteği ile birlikte suçu terk etme sürecinde pekiştirici görevi üstlenecek çeşitli hususlardan bahsedilmiştir. Bazı araştırmacılar suçun terk edilmesinde kişisel motivasyonun var olması gerektiğini savunmaktadırlar (Gideon, 2010). Bu çerçevede suçu terk etme sürecinin kişisel ve toplumsal olmak üzere iki faktörlü bir modeli gerektirdiği savunulmuştur (LeBel vd., 2008).

Çalışmada katılımcılar, (bir toplumsal faktör olarak) aile desteği ve kişisel motivasyonun birlikte oluşunun, suçun terk edilmesinde daha etkili olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin katılımcılardan biri (K35 kodlu), cezaevinde aile desteğinin suçu terk etme üzerinde etkili olduğunu ancak kişinin bu doğrultuda ayrıca motive olması gerektiğini belirtmiştir. Katılımcıya göre birey ancak motivasyon ve aile desteği ile birlikte suçluluk sürecini geride bırakabilmektedir:

“Cezaevinde bir kişinin ailesi tarafından desteklenmesi, onu görmeye gitmeleri, bağının olması çok güzel bir şeydir. Kişi zaten ilk etapta beyninde bitirmişse cezaevinden çıktıktan sonra ailesinden destek almışsa, ailesinden destek alabiliyorsa o kişi yüzde seksen suçu bırakmaya meyillidir.” (K35-32 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Ayrıca suçun terk edilebilmesi için aile desteği ile birlikte devlet desteğinin alınması gerektiği de bazı katılımcılar (Örneğin K24 kodlu) tarafından vurgulanmıştır. Tabi burada devlet desteği, hükümlünün cezaevi sonrasında bir işe yerleştirilmesi olarak algılanmış ve dile getirilmiştir:

“... Hükümlü bir sahip çıkan olmadığı zaman, dışarı çıktığı zaman tekrar suç işlemeye devam ediyor. Sahip çıkan derken ailesini, devleti kastediyorum. Cezaevinde devlet sahip çıkarsa veya (cezaevi sonrası) iş yapabileceği bir yere koyarsa...” (K24-30 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Cezaevi sürecinde hükümlünün aileden destek alabilmesi oldukça önem arz etmektedir. Cezaevi ile ailenin ikamet ettiği yer arasındaki uzaklık aile desteği faktörünü etkileyebilmektedir. Bu bağlamda bazı katılımcılar da ailelerinden destek aldıklarını fakat kaldıkları cezaevinin şehir dışında olmasından dolayı, yolun uzun olmasından kaynaklı olarak ziyaretlerin çok sıklıkla veya her hafta gerçekleşemediğini belirtmişlerdir. Mesafenin uzaklığının, mahkûm ziyaretini engelleyen bir durum olduğu aşağıdaki anlatımda şöyle açıklanmıştır:

“Şehir içerisindeyken haftada bir iki gün geliyorlardı ama biz şehirden çıktıktan sonra beş altı ayda bir geldiler. Cezaevinin yakın olması iyi olurdu. Ailemin gelmesini çok isterdim ama işte gelemiyorlardı.” (K12-37 yaşında-erkek-çete, gasp, hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)

Hükümlünün infazının gerçekleştiği cezaevi ile hükümlünün ailesinin ikamet ettiği yerleşim bölgesinin uzaklığı hükümlünün ailesinden alması gereken desteği engelleyebilmektedir. Hatta bazen bu durum hükümlünün suçu terk etme sürecini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Ziyaret ile birlikte aile bağlarının güçlendiği savı her zaman geçerli olmayabilir. En azından bu durum bir kesinlik oluşturmamaktadır (Rocque vd., 2011). Bazen cezaevi ziyaretleri hükümlü ile ailesi arasındaki ilişkileri daha kötü hale getirebilir. Hükümlü ile ailesi arasındaki olumsuz etkileşimler, cezaevinin neden olduğu sınırlı iletişim olanaklarıyla da beraber cezaevindeki hükümlü üzerindeki baskıyı arttırabilir (Cochran ve Mears 2013: 258).

Bu çalışmada cezaevi ziyaretinin aile ile hükümlü arasındaki ilişki kalitesini zayıflattığı bulgusuna ulaşılamamıştır. Fakat katılımcılardan bazıları cezaevinde bulundukları süreçte ailelerinin onları ziyarete gelmek istediklerini ancak kendilerinin bunu istemediklerini belirtmişlerdir. Bazen hükümlüler kendi istekleriyle ziyaretçi kabul etmeyebilirler. Bunun nedeni bazıları için cezaevinin aileler için uygun bir ortam olmayışı veya aile üyelerinin cezaevi ziyareti esnasında yaşadıkları zorluklardır. Hatta bazıları ailelerinin cezaevinde kendilerini ziyarete gelmelerini kabul etmemektedirler. Bu durum hükümlü birey ile ailesi arasındaki bağın zayıf olduğuna dair kesin bilgi vermemektedir. Bunun tam tersi bir durumun olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Codd'un (2013: 153) da belirttiği gibi ailesinin ziyaret esnasında bazı sıkıntılar yaşamasını arzulamayan bazı hükümlüler (kendi aile bireylerinin iyiliğini düşündükleri için) aile bireylerinin ziyaretlerine karşı çıkabilmektedirler. Bu durum aynı zamanda hükümlü ile ailesi arasında daha derin bağlılığın oluşunun bir sonucu olarak görülebilir. Bu çalışmada bu durumu doğrulayan görüşler dile getirilmiştir. Örneğin katılımcılardan biri (K1-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu), ailesinin onu cezaevinde görmesini istemediğini belirtmiştir: *“Ailem cezaevindeyken beni ziyarete geliyorlardı, beni orada görüyorlardı, babam geliyordu. Ben ailemin gelmesini istemiyordum çünkü aile için uygun bir ortam değil orası.”* Bir diğer katılımcı (K42 kodlu) bunun nedenini, ailesinin cezaevine geldiğinde kontroller esnasında çokça sıkıntı yaşıyor olmaları ve bundan dolayı kendisinin utanç duyması olarak ifade etmiştir. Belirtilen anlatımlara aşağıda yer verilmiştir:

“Ailem beni cezaevine görmeye geldiği zaman bir ton sıkıntı yaşıyordum orada. Ha, o kalabalıkta, ondan sonra kontrollerden geçtikleri zaman çok sıkıntı yaşıyordum. Ben onları o durumda görmek istemiyordum, ben bundan dolayı utanıyordum. Yazık, günah; yaşlı insanlar vardı, geliyorlar orada perişan oluyorlar. Annem geliyordu, ben ona gelmediyordum mesela sırf bundan kaynaklı olarak.” (K42-26 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Sonuç olarak hükümlülerin cezaevi sürecinde aile desteğini almış olmaları, yaşamlarının sonraki dönemlerinde suçluluk durumları üzerinde oldukça etkili olduğu görülmektedir. Aile desteği, cezaevinden kaynaklanan birey üzerindeki gerilimlerin azaltılması, cezaevi sonrası topluma başarılı bir şekilde entegre olmaları ve tahliye edildikleri zaman suçu terk etmeleri üzerinde etkili bir unsurdur. Gerçekleşen cezaevi ziyaretleri bireylerin ailelerine karşı kendilerini sorumlu hissetmelerine, bu durumun da suçun terk edilmesine olanak sağladığı görülmektedir. Aile desteği ile birlikte hükümlünün suçu terk etme motivasyonuna sahip olması gerektiği ve suçluluktan uzak yeni bir kimliğin inşa edildiği dönemde devlet tarafından da destek görmesi gerektiği tespit edilmiştir. Ayrıca cezaevi ziyaretlerinin gerçekleşmesinin önünde engel olabilecek diğer bir unsur da cezaevinin hükümlünün aile bireylerinin ikamet ettiği yerleşim bölgesine uzak olması ve görüşme süreçlerinde yaşanan bazı güçlüklerin varlığıdır. Görüşmelerde buna ilişkin kolaylaştırıcı düzenlemelerin yapılması hususu vurgulanmıştır.

Bu saptamalar; Naser ve La Vigne (2006), Rocque ve meslektaşları (2013) ve Bacaksız'ın (2015) bulgularıyla örtüşmektedir. Naser ve La Vigne ile Rocque ve meslektaşlarının çalışmalarında aile desteğinin, suçlular üzerinde cezaevinden kaynaklanan birey üzerindeki baskıların azaltılması ve cezaevi sonrası topluma başarılı bir şekilde giriş yapmalarında etkili olduğu saptaması yapılmıştır.

Bu nedenle aile desteği, cezaevindeki suçluların tahliye sonrasına ilişkin bir “umut” kaynağı olmaktadır. Bacaksız’ın çalışmasında da sosyal hayatla bağını koparmayan ve bununla birlikte sosyal hayata ilişkin umut besleyen hükümlülerin toplumla uyum sağlamalarının daha kolay olacağı, bu doğrultuda hükümlülerin yakınlarının ziyaretlerine gelmeleri noktasında kolaylık sağlanması gerektiği ortaya konmuştur. Cezaevinde kötü muameleye maruz kalan hükümlülerin sosyal hayatla bağlarının zayıfladığı ve radikalleştikleri belirtilmiştir.

Bulgularda ortaya çıkan aile desteğinin rehabilite edici özelliği, zorlama ve sosyal destek teorisinin varsayımları ile örtüşmektedir. Bu bağlamda cezaevi sürecinde maddi ve manevi destek sağlayan aile bireyleri ve suçlu ile ailesi arasında kurulan “sevgi bağlarının”, zorlama ve sosyal destek teorisini savunan Hlavka ve meslektaşları (2015) ile Western ve meslektaşları (2015)’in görüşleriyle örtüştüğünü söylemek mümkündür. Yine bu teorisinin kabullerine uygun olarak cezaevinde aile desteği alamamış bireylerin kendilerini umutsuz ve çaresiz hissetmeleri ve suça yönelmeleri, aile desteği alamamanın suçu terk etme sürecini sekteye uğratabileceği bulgusuyla örtüşmektedir. Nitekim Colvin ve meslektaşları (2002) ve Cullen (1994) bu saptamayla uyumlu görüşler ileri sürmüşlerdir.

5.2.1.2. Cezaevinden Sonraki Süreçte Aile Desteği

Suçun terk edilmesi sürecinde cezaevi sonrası süreç oldukça önem arz etmektedir. Cezaevinden tahliye olan hükümlüler topluma giriş yapmaktadırlar ve bu giriş sürecinde önemli toplumsal sorunlarla karşı karşıya gelmektedirler. Cezaevinden topluma geçiş sürecinde eski suçluları bekleyen en temel sorun, toplumla yeniden bütünleşmenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğidir. Cezaevinden tahliye olan hükümlülerin bazıları, başarılı bir şekilde suçtan uzaklaşıp topluma adapte olabiliyorken bazıları, bunu gerçekleştirememektedir. Cezaevinden çıkan suçluların toplumsal entegrasyonlarını belirleyen temel kurumların başında aile ve aile temelinde sunulan sosyal ve ekonomik destek gelmektedir. İlgili literatür incelendiğinde aile desteğinin eski hükümlülerin suçluluk durumları üzerinde etkili olduğu gözlemlenmektedir. Aileden alınan destek, bireyin suçluluk durumunu belirleyen fakat aynı zamanda bireyin cezaevi sürecinden de etkilenen bir faktördür. Yani bireyin cezaevi süreci, cezaevi sonrası süreçte bireyin ailesinden alabileceği desteğin niteliğini de belirleyebilmektedir (Mowen ve Visser, 2015). Cezaevinden tahliye olan erkekler üzerinde yapılan bir çalışmada bireyleri cezaevinden dolayısıyla suçtan uzak tutan temel faktörün aile desteği olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde Nelson ve meslektaşları (1999: 10) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da bireysel başarının en güçlü belirleyenin aile desteği olduğu belirlenmiştir. Konuya ilişkin yapılmış araştırmalar, cezaevinden tahliye olan erkek ve kadın hükümlülerin topluma yeniden adapte olma süreçlerinde aile desteğinin, özellikle duygusal desteğin önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur (Visser ve Courtney, 2007).

Araştırma grubu ile yapılan görüşmelerde çok sayıda eski hükümlü, ailelerinden aldıkları destek ile suçu terk etmeyi başardıklarını belirtmişlerdir. Elde edilen verilerden yola çıkarak genel anlamda suçu terk etmeyi başarmış ve toplumsal entegrasyonunu yeniden gerçekleştirebilmiş olan bireylerin hem cezaevi sürecinde hem de cezaevinden sonraki süreçte ailelerinden hem duygusal hem de maddi destek aldıkları tespit edilmiştir. Katılımcılara yöneltilen **“Suçu terk etmenizde ailenizin etkisi nasıl oldu? Açıklar mısınız?”** sorusuna verilen cevaplar doğrudan aile bağlarını işaret etmektedir. Örneğin aşağıdaki anlatımda, suçun terk edilmesinde aile desteğinin önemi dile getirilmektedir:

“Beyin olarak bir insan kendisini ailesine verirse inan ki suç işlemez. Aile çok önemli, aile suçtan uzak tutar, insanı ayakta tutan ailedir yani. İnsan en büyük terbiyeyi altyapıdan almalı, altyapı da zaten ailedir. Eğer aile terbiyesi alırsan inan ki ne kimsenin namusuna göz dikersin ne haram yersin ne suç işlersin.” (K17-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Benzer şekilde bir katılımcı (K21 kodlu-32 yaşında-erkek-hırsızlık, uyuşturucu suçlusu), ailesi tarafından sahiplenildiğini ve bu şekilde suçluluktan uzaklaşmayı başardığını dile getirmiştir: *“Beni sahiplendiler, beni boş vermediler. Belki boş verseydiler belki ben de o suçlu ortamlardan çıkmazdım. Suç işlemeye devam ederdim.”* Bir diğer katılımcı (K33 kodlu), hayatını ailesi sayesinde bir düzene soktuğunu, suç geçmişini dikkate alarak bilinçlendiğini, ailenin var olmaması durumunda suçluluğun devam edeceğini ifade etmiştir:

“Hiç yoktan kendime bir düzen (aile) kurdum. Hayatımda bir düzen var, eskiden yaptıklarımın yanlış olduğunun bilincine vardım. Yaptığım hataların farkına vardım ve yapmamaya çalışıyorum. ... Şimdi ben cezaevinden çıksam kimsem yoksa (aileyi kastederek) yine aynı suçu işler girerdim.” (K33-28 yaşında-erkek-hırsızlık, yağma suçlusu)

Cezaevinden çıktıktan sonra aile desteği alan katılımcılar, suçu terk etmeleri veya yeniden suç işlemeyişleri üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların anlatımlarına göre cezaevi çıkışında ailenin bireylere yakın ilgi göstermesi, bireylerin cezaevi çıkışında aileleri tarafından karşılanması ve ailenin onlara karşı dışlayıcı bir bakış sergilememeleri suçu terk etmeleri üzerinde oldukça etkilidir. Bu çalışmada çok sayıda katılımcı bu faktörlerin onların suçu terk etmeleri üzerinden doğrudan etkili olduğunu belirtmiştir:

“Ailemle aram daha güzel oldu. Ben şunu dile getirmek istiyorum: Eğer bir hükümlü cezaevinden çıktıktan sonra ailesi ona daha güzel davranırsa, ailesi onunla daha güzel diyalog kurarsa, ailesi ona karşı bir suçlama yapmazsa çok daha iyi olur. Cezaevinden sonra illaki bu durumdan kaynaklı olarak suçtan uzaklaşanlar olur. Bende de oldu.” (K26-29 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Yukarıdaki açıklamada katılımcı bir kıyaslama yaparak aile ile ilişkilerinin cezaevi öncesi sürece göre daha geliştiğini belirtmiştir. Nitekim kendisi de bir hükümlünün cezaevinden sonra ailesi tarafından ilgi görmesinin, ailesiyle diyalog halinde olmasının onu suçlardan uzak tutabileceğini ifade etmiştir.

Benzer şekilde bir başka katılımcı (K30 kodlu) da kendisinden yola çıkarak değil de örneklendirme yaparak cezaevi sonrası aile desteğinin devam etmesinin suçu terk etme üzerinde etkili olduğuna dikkat çekmektedir:

“Ben kardeşimi örnek göstereyim: Bir tartışma esnasında gözaltına alındı, gasptan dolayı cezaevine girdi; iki ay cezaevinde kaldı. Cezaevini gördü, cezaevinden çıktıktan sonra aile de onun üzerinde durabildi. Sonra ne oldu? Suç işlemeyi bıraktı, suç işlenen kişilerin yanına gitmez oldu, yanlarından dahi geçmez oldu. O cezaevine girmeden önce madde (uyuşturucu) kullanıyordu, sanki istese cezaevinde madde kullanmaya devam edemez miydi? Tabii ki edebilirdi, cezaevinde de uyuşturucu satılıyor. O ne yaptı? Maddeyi bıraktı. Tabii cezaevini de görmüştü, suç işlemeyi bıraktı.” (K30-27 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu)

Katılımcı, farklı bir perspektif çizerek ailenin cezaevinden sonra hükümlüye ilgi göstermesinin onu suçlu çevreden dolayısıyla suçluluktan uzaklaştırdığından bahsetmiştir. Ayrıca bu destek sayesinde suçlunun daha önce var olan uyuşturucu kullanımından vazgeçtiğinin de altı çizilmiştir. Burada aile desteği faktörü hem suçlu çevreden uzaklaştırıcı etkisi hem de uyuşturucu kullanımının sonlandırılmasına etkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Anlatımdan yola çıkarak aile desteği alan bir eski hükümlü bireyin onu suçluluğa sürükleyecek bir sosyal çevresi varsa bu çevreden

uzaklaşabilmektedir. Ayrıca uyuşturucu kullanan bir birey ise aile desteği alarak uyuşturucu kullanımını sona erdirebilmektedir.

Çalışmada katılımcıların çoğu, tıpkı cezaevi sürecinde olduğu gibi cezaevinden çıktıktan hemen sonra da ailelerinden destek almaya devam ettiklerini belirtmişlerdir. Görüşülen çok sayıda eski hükümlü ailelerinin sıklıkla kendilerine nasihatle bulundukları, yanlış yolda olduklarını, yaptıklarının onlara yakışmadığı, gençliklerini yok edeceği gibi aile telkinlerine muhatap olduklarını dile getirdikleri gözlemlenmiştir. Bu konuya ilişkin katılımcılara yöneltilen **“Cezaevi sonrası aileniz size karşı nasıl bir tutum sergiledi?”** sorusuna, (K14 kodlu-33 yaşında-kadın-uyuşturucu suçlusu) katılımcı cezaevinden tahliye olduktan sonra ailesinden nasihatler aldığını belirtmiştir: *“Anne baba kızdılar bize tabii. Nasihat vermeye başladılar. Kim ister ki evlatları böyle bir yola girsin? Hem seviyorlar hem de kızıyorlar yani.”* Katılımcılardan biri (K35 kodlu) cezaevinden çıktıktan sonra ailenin gözetimi altında olduğu, bir daha suç işlememesi yönünde sürekli ailesinin kendisine öğüt, nasihat ve telkinlerde bulunduğunu belirtmiştir:

“Ailemin sürekli olarak gözü üzerimdeydi. Ben cezaevinden çıktıktan sonra yani bir daha yapar mıyım, yapmaz mıyım diye düşünüyorlardı. Ailede bu muhabbetler çok oluyordu. Bu dışlanmak değildir, her zaman ben ailemden destek aldım. Yani sürekli olarak yapma, etme muhabbetini çok yapıyorlardı bana.” (K35-32 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Bu anlatımlardan yola çıkarak bir anlamda cezaevinden çıkan hükümlüye aile tarafından nasihatler verilmesi, tekrar suç işlememesine dair telkinlerde bulunulması onların suçu terk etmesi sürecine olumlu katkı sunduğu belirtilebilir.

Cezaevinden tahliye olan hükümlülerin daha önce cezaevi deneyimine sahip oldukları için tekrar suç işleyip cezaevine girme olasılıklarını (daha önce suç işledi, tekrar suç işleme olasılığı yüksek olabilir mantığı ile) değerlendiren ailelerinin, onlara daha yakın bir ilgi gösterdikleri gözlemlenmiştir. Ailelerin, fertlerinin tekrar suç işlemesini önlemek için onlara daha yakın davrandığı, onları daha çok arayıp sormaya başladığı, destek dozajını daha da arttırdıkları tespit edilmiştir. Bu çerçevede bir katılımcı (K19 kodlu-32 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu), *“ailem, beni kazanabilmek için bana daha sevecen yaklaştı.”* diyerek aile desteğinin cezaevi sonrasında daha etkin ve güçlü olduğunu vurgulamıştır. Katılımcılardan biri (K1 kodlu), suçu terk edebilmesi için ailesinden yakın bir ilgi gördüğünü hatta ailesinin ona karşı sözlerini seçerken bile dikkatli davrandığını cezaevinden sonra ailesinden gördüğü bu yakın ilginin onu suçtan uzak tuttuğunu belirtmiştir:

“Ailem ondan sonra tekrar aynı hataları yapmamam için çok iyi yaklaştı bana. Bir cümle kullanıldığı zaman o cümleye daha çok dikkat etmeye başladılar. Mesela abim bundan (cezaevinden) önce beni arayıp sormazdı. Cezaevine girmeden önce karışmazdı bana. Çünkü bilirdi ne yaptığımı ne ettiğimi. O yüzden benden uzak dururdu ama şimdi öyle değil. Şimdi mesela abimin bende etkisi, bir yuva kuracağımı bildiği için hadi neredesin, gel... Sırf suçtan uzak durabileyim diye abim beni her türlü çağırır. Yani bağlarım daha güçlü oldu. Bu da ister istemez suçtan uzak tutuyor.” (K1-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu)

Bazı eski hükümlü katılımcılar, suçun terk edilebilmesi için aile desteği ile birlikte önceki suç geçmişinin ve şu anki suçluluktan uzak hayatın kıyaslanması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bu bağlamda bazı araştırmalara göre önceki suçluluk deneyiminin kişiler tarafından daha anlamlı hale getirilmesi, hatırlanması, üzerinde düşünülmesi suçu terk etme süreçleri üzerinde olumlu anlamda etkili olabilmektedir (Maruna, 2001). Aşağıda Maruna’nın tespitini haklı kılacak bazı anlatımlar yer almaktadır:

“İnsanın önceki durumunu (suçluluk durumu) düşünmesi lazım. Bir kıyas yapması lazım. Ailem bana sahip çıkıyor deyip vicdanına güvenen, suç işlediği zamanı hatırlayan kişi suçu terk eder. Daha ne olsun? Sen suç işlemişsin ve ailen halen sana bakıyor. Önceki hayatından uzaklaşmışsın. Kişinin bunu düşünmesi lazım. Ben cezaevindeyken annemi kaybettim. Bu bana ders oldu.” (K32-45 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Yukarıdaki anlatımda ailesinden alınan destek ve vicdani bir sorgulama ile birlikte suçun terk edilmesine dikkat çekilmektedir. Katılımcı burada hükümlünün de vicdanına dayanarak bir değerlendirme yapması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre suç işlemiş ve cezaevine girmiş olan biri; buna rağmen ailesinden halen destek alabiliyorsa, ailesi tarafından dışlanmıyorsa, suç içerisinde geçmiş olan yaşamını suçluluktan uzak olan şimdiki yaşamıyla kıyaslarsa sırf bu yüzden dahi suçu terk etmesi gerekmektedir.

Cezaevine girmiş olan bireyler, cezaevine girmeleri nedeniyle toplumdan soyutlanma, damgalanma veya dışlanma riskiyle karşı karşıyadırlar. Hem ülkemizde hem de diğer ülkelerde cezaevinden çıkan bireylerin sosyal anlamda sınırlandıkları veya dışlanmaya maruz kaldıklarını ortaya koyan çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Pager, 2003; Richmond, 2006; Arslanoğlu Çetin, 2016; Timurturk vd., 2017; Türkmen, 2017). Cezaevinden çıkan bireylerin aileleriyle güçlü bir bağa sahip olmalarının, aileleri tarafından bir dışlanmaya maruz bırakılmamalarının da sosyal alanda damgalanma veya dışlanmaya karşı koruyucu bir kalkan olduğu bazı çalışmalarca ortaya konmuştur. Nitekim ailenin sabıkalı olmanın getirdiği olumsuz bakışı veya damgalanmayı görmezden gelme olasılığı çok daha yüksektir (Ekland-Olson vd., 1983; Lebel, 2006).

Bazı çalışmalarda katılımcıların aile bağlarının, özellikle de duygusal bağlarının damgalanma veya dışlanma algısını azalttığı ve toplumsal entegrasyona katkı sağladığı tespit edilmiştir (Petersilia, 2004; Visser ve Travis, 2003; Winnick ve Bodkin, 2008). Ayrıca daha önce gerçekleştirilen ve hükümlü ailelerini de kapsayan bazı çalışmalar, aile üyelerinin cezaevinden dönen bireyleri duygusal anlamda desteklemek istediklerini bildirdiklerini göstermiştir. Bu aileler kendi fertlerine karşı bir damgalama yoluna gitmemiş, ona desteklerini sunarak toplumda karşılaşılabileceği muhtemel damgalanmaya karşı onu korumuşlardır (Grieb vd., 2014; Pansag vd., 2016: 25). Türkiye’de gerçekleştirilen bazı çalışmalarda hükümlülere yönelik toplumsal ön yargı karşısında güçlü bir şekilde aile desteğinin alındığı katılımcılar tarafından bildirilmiştir (Gençtürk ve Korkmaz, 2019: 375).

Bu araştırmada dile getirilen görüşler konuyla ilgili yapılmış araştırma sonuçlarıyla önemli ölçüde örtüştüğü tespit edilmiştir. Katılımcılara yöneltilen **“Cezaevi sonrası aileniz ve sosyal çevreniz size karşı nasıl bir tutum sergiledi? Anlatır mısınız?”** sorusuna örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü katılımcılar; ailenin bakış açısında bir değişimin olmadığı, bir dışlanmanın yaşanmadığı, kendilerine farklı bir gözle bakılmadığı veya bir damgalanmanın gerçekleşmediği yönünde görüşler dile getirmişlerdir:

“Zaten insanın bir Allah’ı var bir de ailesi var. Başka hiç kimsesi yok. Ailem beni hiç soyutlamadı, dışlamadılar beni. Yani şöyle söyleyeyim, ailem olmasa dışarda, toplumda çok sıkıntı çekerdim” (K6-26 yaşında-erkek-hırsızlık, yaralama, yağma suçlusu)

“Ailem bir daha yapmamam için üzerimde çok durdular. Yani dışlanma yok ama yapma, etme gibisinden sürekli tavsiye ediyorlardı. Zaten dışardan, diğer insanlardan dışlanma görüyorsun. Ailenin bu durumu insanı daha da hayata bağlıyor.” (K8-38 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Cezaevi deneyimi yaşamış olan bir bireyin tahliye olduktan sonra damgalandığını hissetmesi suçluluğunun devamına yol açabiliyorken bunun tam tersi cezaevi sonrası damgalanmaya maruz kalmayan, özellikle ailesi tarafından dışlanmayan bireyin suçu terk etme süreci daha başarılı

gerçekleşebilmektedir. Ailenin cezaevinden çıkan hükümlülerle güçlü bir bağa sahip olmasının sosyal alanda damgalanma veya dışlanmaya karşı koruyucu bir kalkan olduğu belirtilmelidir. Bu yönüyle cezaevinden sonra bireylerin ailelerinden dışlanma görmemeleri, toplumsal entegrasyonlarına katkı sağlama işlevi görmüştür. Ayrıca eski hükümlülerin suçu terk etme süreçleri üzerinde olumlu bir etki yarattığı görülmektedir. Araştırmanın bu bulgusu, yukarıda da değinilen çok sayıda çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir.

Suç sonrasında ailenin bireyi dışlamasının kişiyi daha çok suça sürükleyebileceği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgu cezaevi sonrasında kişiye verilen aile desteğinin kişiyi yeniden suç işlemekten alıkoyduğu anlamına da gelmektedir. Zorlama ve sosyal destek teorisi (Cullen, 1994; Colvin vd., 2002), bu bağlamda ailenin bireyi dışlaması durumunda kişinin yeni bir aile bulma arayışına girebileceğini ve bu ailenin de muhtemelen eski suç arkadaşları olabileceğini savunmaktadır. Burada ortaya konulan bulgunun da bu perspektifle ele alınırsa bu teorinin sonuçlarıyla uyumlu olduğu görülecektir.

Aile yapısının, ailenin toplum nezdinde karşılaşabileceği ayıplanmaya, utanca göndermede bulunup bu durumların suçu terk etme üzerinde etkili olduğunu belirten katılımcılar da olmuştur. Örnek olarak bu katılımcılardan ikisinin anlatımlarına aşağıda yer verilmiştir:

“Ailem dındardır. Ailenin yapısı da burada çok önemli çünkü bazen düşünüyorsun, diyorsun ki ya ailemin içerisinde benim gibi yapan kimse yok, bize yakışmaz, diyorsun. Bize bu tür şeyler uymaz diyorsun. Babam mesela mahallede söz sahibi olan bir kişidir. Bazen düşünüyorum, diyorum ki bize yakışmayan şeyler bunlar. Aile temelimiz sağlam olduğu için de sorguluyorsun diyorsun ki işte ben yanlış yaptım, bunun farkına varıyorsun. Benim şahsımda suçu terk etmem de en temel şey aile yapımıdır. Bizim ailede suçlara karışan bir ben varım. Hani derler ya bir kız alacağın zaman onun ailesine bak, aile temeline bak; bu tür konularda aile temeli çok önemlidir. Ne oluyor aileyi utandırıyor. İnsanlar zaten iyi biliyorlar aileyi, daha sonra ayıplamaya başlıyorlar.” (K36-38 yaşında-erkek-hırsızlık, adam kaçırma, çete, yaralama suçlusu)

“Bizim genel olarak aile yapımızda suç işleme çok kötü bir şeydir. Hem muhafazakâr bir aileden geldiğimiz için çoğunlukla haram olarak bakılıyor hem de bizim toplumumuzda şöyle bir şey vardır, suç işleyene kız vermezler. Suç işleyeni aile sevmez falan. Biz de ailemizin o değerlerini kriterlerini bozmamak adına olsa dahi suç işlemememiz gerekir. Ben de öyle yapıyorum. Utanılacak bir şeydir bu.” (K9-26 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Başka bir katılımcı (K36 kodlu), ailesinin yaşadığı çevrede itibar sahibi olduğunu, dindar olarak bilindiğini, suç işlediği takdirde ailesinin itibarının zedelenebileceğini ve suçluluk geçmişi üzerinde yaptığı muhasebenin suç faaliyetlerinden vazgeçmesinde etkili olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde başka bir katılımcı (K9 kodlu) da aile yapısına vurgu yaparak ailesinin muhafazakâr bir aile olduğunu, onlar ve toplum nezdinde suç işlemenin kabul edilemeyecek bir şey olduğunu, suç işleyenin dışlanabilme ihtimalinin olacağını belirterek suçu terk etmiştir. Katılımcıların anlatımlarında da görüldüğü üzere işlenen suçtan dolayı ailenin ve kendilerinin utanma veya ayıplanma ile karşı karşıya kalabileceği vurgulanmıştır. Öyle ki katılımcılar hem kendilerinin hem de ailelerinin toplum içerisinde ayıplanma ihtimallerini düşünerek suçtan uzaklaşmışlardır. Suç ile açığa çıkan utandırma veya ayıplama burada tıpkı Braithwaite’ın (1989) da belirttiği üzere “yeniden bütünleştirici” bir işlevi yürütmektedir. Araştırmacıya göre “utandırma veya ayıplama” toplumda dışlanmış veya etiketlenmiş olan bireylerin topluma yeniden entegre olmalarını sağlamaktadır. Suç işlemiş olan bireylerin cezalarını çektikten sonra toplumsal anlamda bağlılıklarının devam ettirilmesi ve böylece tekrar suç işlemelerinin önüne geçilmesi sağlanır.

Bu araştırmada dikkat çeken diğer bir konu ise katılımcıların suçu terk etme nedeni olarak toplumun veya akrabaların bakışına göndermede bulunmuş olmalarıdır. Bahsedilen konu ile ilgili örnek olarak iki katılımcıya ait anlatım aşağıda yer almaktadır:

“Hem çocuklarım perişan olacak hem de anne babama kelimeler* gelecek, dediğim gibi benim sülaleme de sadece bir ben cezaevine girmişim. Cezaevine girdiğim zaman da yakın çevremizden bazıları babamın yanına gelip demişler ki: Biz ne diyorduk, siz bugüne kadar bu malı nasıl yapıyorsunuz? Meğerse senin çocukların uyuşturucu satıyormuş. O gün o kelimeyi duyduktan sonra ben artık ölsem de anneme babama o kelimeleri getirtmem. Bugünkü aklımla bunları idrak edebiliyorum. Kendimi düşündüğüm için değil ben kendimi düşünmüyorum, benim için önemli olan ailemdir bu konuda. Anne, baba ondan sonra eş, çocuk önemlidir.” (K47-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Bu saatten sonra yapmam. Yani ben ailemin yüzünü kara çıkarmam. İnsan, bir müddet geçtikten sonra olgunlaşıyor. Bir müddet geçtikten sonra dünyanın farkına varıyor. İnsan, bireysel olmadığını fark ediyor. Sonuçta biz bir aile, bir soy olarak yaşıyoruz. Bir insan bir soyu ile bazen temsil edilebiliyor. Yüz kızartıcı suç işlendiği zaman diyorlar ki işte falanca soydan, filanca aşiretten adam öyle böyle yapmış diyorlar. Beni suçlardan uzak tutan temel şey ailemin üzüntüsüdür, ailemin başını eğmesidir, sülaleme laf gelmesidir, akrabalarımı laf gelmesidir, bir de toplum içerisinde dışlanmaya maruz kalmamdır.” (K24-30 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Anlatımlarda da görüleceği üzere katılımcılar, ailelerine yönelik toplumda gerçekleşebilecek olumsuz bir değerlendirmeden kaçınmak için suçu terk ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda çalışmalar, bazı kültürlerde suçluluğa atfedilen “utanç” duygusunun bireylerin suçu terk etmeleri konusunda omuzlarına önemli sorumluluklar yüklediği gerçeğine dikkat çekmişlerdir (Nugent ve Schinkel, 2016). Çalışmada bu husus, elde edilen verilerle örtüşen bir tespit olmakla birlikte bireyler işledikleri suçlar nedeniyle ailelerinin bulundukları kültürde baskılara maruz kaldıklarını veya kalabileceklerini dile getirerek suçtan uzaklaşmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Aile desteği her ne kadar suçu terk etme üzerinde etkili olsa bile mahkûmlar, aynı zamanda cezaevi sürecinden de etkilenmektedirler. Bazı bireyler, sırf cezaevine girdikleri için cezaevi öncesi var olan güçlü aile bağlarını kaybedebilmektedirler. Sayıca az olsa da bazı katılımcıların bu doğrultudaki anlatımlarına aşağıda yer verilmiştir:

“Ben cezaevindeyken çocuklarım ortada kaldı, bir koyunu düşünün ortada kaldığı zaman ne olur ona? Kurt kapar. Ben dışarıdayken daha cezaevine girmeden önce çocuklarımın hepsi tertemizdi. Uyuşturucudan dolayı çocuklarım cezaevine girdiler. Benim bir çocuğum on yedi yaşında iken cezaevine girdi, dosyasını getireyim bakan istiyorsanız, dosyasında yatmasını gerektiren bir suç yok. Ama çocuğun hayatı söndü, sicili bozuldu, altı yıl ceza yedi. İşte bunların tümünün sebebi ben başlarında bulunmadığım için oldu bunlar. Benim onlara göz kulak olamam lazım.” (K31-57 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Allah göstermesin artık yaşıma otuz dokuz oldu, çocuklarımız büyüdü. Kızım on dokuz yaşına girdi ben içeri girerken benim çocuklarımın hepsi küçüktü, şimdi hepsi büyüdüler. Küs haldeyiz. Cezaevine girdiğim için bu kadar sene olmuş çocuklarım benimle konuşmuyor. Aralarından bazıları evlendi, bazılarıyla aynı evdeyiz. Evde pek huzur da yok. Şimdi tek bir amacımız var onların karnını doyurup, onlara sahip çıkmak. Ayrıca yanlış düşmemeleri için elimizden gelen her şeyi de yapmak. Büyük bir sorumluluğum var benim. Ceza almayacağımı bilsem de yine suç işlemem, çocuklarımız bize bakıp örnek alıp devam etmesinler, diye zaten bundan sonra çocuklarımızı düşünmemiz gerek.” (K38-39 yaşında-erkek-uyuşturucu, yaralama, evrakta sahtecilik, firar suçlusu)

* “Söylenti”, “söz söylenmesi”, “olumsuz ifadelerin kullanılması” anlamında kullanılmaktadır.

Cezaevinde olmanın fiziksel ve psikolojik etkileri, aile ilişkileri üzerinde olumsuzluk yaratmaktadır (Comfort, 2008; Listwan vd., 2013). Bu durum eğer hükümlü evli ise evlilik birliğinin bozulması riskinin artmasına (Lynch ve Sabol, 2001; Lopoo ve Western, 2005) ayrıca hükümlü çocuk sahibi ise çocuklarla bağın azalmasına veya tamamen kopmasına neden olabilmektedir (Hairston, 1988; Swanson vd., 2013). Bununla birlikte bazı araştırmalar, cezaevinde bulunan bireylerin eşlerinin, cezaevinde bulunmayan bireylere kıyasla eşlerinden ayrılma olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Western, 2006; Turney ve Wildeman, 2013). Türkiye’de gerçekleştirilen bazı çalışmalar, cezaevinden çıkan hükümlüler evli oldukları takdirde cezaevi öncesi kurdukları evlilik kurumunun bozulabildiğini aktarmışlardır (Gençtürk ve Korkmaz, 2019). Bu doğrultuda cezaevine girdiği için aile birliğinin bozulduğunu, aile fertleri ile bağlarının zayıfladığını, aile fertlerinin bazılarının suç işlemeye başladığını belirten katılımcılar olmuştur. Konuya ilişkin olarak suçluluk hissi duyan katılımcılar, aile bağlarının tekrar güçlendirilmesi gerektiğini, bunun için çabaladıklarını ve bu durumun gerçekleşebilmesi için suçu terk ettiklerini beyan etmişlerdir.

Çalışmada buraya kadar genel anlamda ailenin suçu terk etme üzerindeki etkisi üzerinde durulmuşken başlangıçta da belirtildiği gibi bazen bazı bireyler için sergilenen aile desteği dolaylı olarak onların suçluluğuna da yol açabilmektedir. Her ne kadar sayıca az katılımcı bu durumu dile getirmiş olsa bile cezaevi sonrası süreçte bireyler için sergilenen yoğun aile desteği dolaylı olarak olumsuz bir durum yaratabilmektedir. Fakat araştırmada dikkat çeken bir unsur da aile desteğinin suçluluk durumuna yol açtığını belirten katılımcıların ailesinde suç işleyen bireylerin var olduğudur. Genel anlamda aileden aldıkları destekle suç işlediğini belirten katılımcıların ya babasının ya kardeşinin ya da kuzenlerinin sürekli suç işleyen bireyler olduğu tespit edilmiştir.

Cezaevi sürecinden sonra da aile desteği alan katılımcılar, sosyalleşerek hayatlarında yeni bir sayfa açtıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda Laub ve Sampson’a göre (1993) ailenin suç sonrası sosyal bağları güçlendirmesi suçu terk etme sürecine olumlu katkılar sunmaktadır. Bu nedenle cezaevi sonrasında aile desteğinin birey üzerinde olumlu etkisine dair tespitler, yaşam seyri teorisinin (Laub vd., 2011) varsayımlarına uygun bir bulgu olmuştur.

Sonuç olarak katılımcıların anlatımlarına göre cezaevi çıkışında ailenin bireylere yakın ilgi göstermesi, bireylerin cezaevi çıkışında aileleri tarafından karşılanması ve ailenin onlara karşı dışlayıcı bir bakış sergilememesinin suçu terk etmeleri üzerinde oldukça etkili olduğu görülmektedir. Görüşülen çok sayıda eski hükümlü ailelerinin sıklıkla kendilerine nasihatle bulunduklarını, yanlış yolda olduklarını, yaptıklarının onlara yakışmadığını, gençliklerini yok edeceği gibi aile telkinlerine muhatap olduklarını dile getirdikleri gözlemlenmiştir. Katılımcıların cezaevi sonrası süreçte bu tarz telkinlerden kaynaklı olarak, bunu göz önünde bulundurarak suçlu geçmişini gözden geçirerek ve tabi vicdanına dayanarak suçu terk etme başarısı sergilediği, bazı katılımcıların ise ailelerine yönelik toplumda gerçekleşebilecek olumsuz bir değerlendirmeden kaçındığı için suç işlemeyi bıraktıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda genel olarak cezaevinden tahliye olan hükümlülere ailelerinin “kucak açması”, onlara desteklerini sunmaya devam etmeleri ve onlardan “ümitlerini” kesmemeleri bireylerin suçu terk etme süreçleri üzerinde oldukça etkilidir.

5.2.1.3. Aile, Barınma Yardımı ve Gelir Desteği

Genel anlamda cezaevinden tahliye edildikten sonra eski hükümlülerin çoğu barınma problemi yaşama ile karşı karşıya kalabilme tehlikesi altındadırlar. Bazı araştırmalar cezaevinden yeni tahliye edilen eski hükümlülerin evsizlikten veya barınacak yer bulamamaktan kaynaklı olarak yeniden suç işleyip tutuklanabilme tehlikesi bulunmaktadır (Mills vd., 2013). Eski hükümlülerin barınma

problemi yaşaması, genellikle hayatta kalmak için veya yaşamlarını sürdürebilmeleri için kalınacak ev bulma noktasında yasadışı faaliyetlerde bulunmalarına yol açmaktadır (Fitzpatrick vd., 2009). Tam da bu noktada aile tarafından sağlanan barınma ve gelir desteğinin önemi vurgulanmaktadır. Aile desteği ve ilişkileri, potansiyel bir şekilde motivasyon sağlama, sosyal ve duygusal destek kaynağı, barınma, istihdam veya mali yardım gibi kaynaklara yönelik etki yaratarak bireylerin suçu terk etme sürecini destekleyebilmektedir (McGillivray, 2016). Cezaevinden tahliye olan bireye barınma yardımı sunan veya barınabilmesi için maddi anlamda destek veren aile aynı zamanda kendi ferdi bu şekilde barınma probleminden kaynaklı olarak açığa çıkabilecek suçluluk sürecinden korumaktadır. Dolayısıyla aile suçun terk edilmesi ve topluma adapte olma sürecini bu yönü ile kolaylaştırmaktadır.

Cezaevinden çıktıktan sonra katılımcılara karşı ailenin ilgisinin nasıl olduğunun anlaşılması için kendilerine yöneltilen **“Cezaevinden çıktıktan sonra sizi karşılamaya kim geldi, nereye gittiniz?”** sorusuna genellikle aile fertlerinden birisinin/birilerinin onları karşılamaya geldiklerini ve cezaevi öncesi yaşayış biçimine geçildiği cevapları gelmiştir. Ayrıca cezaevinden çıkan bireylerin genel olarak bir barınma problemiyle karşı karşıya kalmadıkları belirlenmiştir. Cezaevinden çıkış yapan bireylerin aile fertleri tarafından cezaevi çıkış kapısında karşılanmış olmaları, barınma problemi yaşamamış olmaları aileleriyle güçlü bağlara sahip oldukları anlamına gelmektedir. Bu yöntemle aile; desteğini, özellikle de duygusal desteğini bireye sunmaktadır. Özellikle aileden gelecek duygusal destekten mahrum kalacak hükümlülerin yeniden suç faaliyeti içerisine girme olasılıklarının artacağı unutulmamalıdır. Nitekim çalışma kapsamında elde edilen bu bulgu, Western ve meslektaşları (2015) tarafından da ortaya konmuştur. Western ve meslektaşları, çalışmalarında ailelerin, yakınlarının cezaevinden tahliyelerini bir kutlama yapma veya sevgi dolu destek sunma şeklinde ifade etme eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir. Cezaevinden tahliye edilen eski hükümlülere sergilenen sevgi dolu aile desteği, onların suçluluktan uzak durmasına ve suçu terk etmelerine olumlu katkı sunmaktadır. Duygusal aile desteğinden yoksun olan veya topluma yeniden giriş veya yeniden adaptasyon sürecinde ailenin sevgi dolu desteğinde azalma yaşayan bireyler yeniden suç işleme riski altında olabilmektedir.

Bu araştırmada cezaevinden tahliyenin hemen sonrasında ailesi tarafından desteklenen, gelir ve barınma desteği alan bazı katılımcılar konuya ilişkin çeşitli hususları dile getirmişlerdir. Örneğin bir katılımcı (K41 kodlu) tahliye olduğunda ailesi tarafından cezaevi kapısından alındığını ve bir müddet geçtikten sonra cezaevi öncesi yaşayışına geçtiğini ve bu konuda herhangi bir problem yaşamadığını belirtmiştir:

“Abim ve arkadaşlarım beni cezaevinden aldılar, bir yerde yemek yedik; çayı içtik, muhabbet ettik. Sonra beni eve bıraktılar, bir sıkıntı olmadı benim için. Normal hayatıma döndüm. Tabii ki ilk birkaç gün biraz böyle acayip geliyordu dışarıya ama daha sonra insan alışıyor.” (K41-28 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Bir diğer katılımcı (K40 kodlu) da ailesinin cezaevi çıkışı onu karşılamaya geldiğini, barınma konusunda herhangi bir problem yaşamadığını ve kısa bir sürede normal yaşantısına geri döndüğünü ifade etmiştir:

“Cezaevinden çıktığım zaman babam ve abim beni karşılamaya geldi. Oradan direkt eve gittik, ailemi gördüm. O gün dışarı çıkmadım muhabbetleri oldu, oturdum, konuştuk daha sonraki gün dışarı çıktım; arkadaşlarımı gördüm kahvehaneye gittim. İlk bir hafta, on günüm bu şekilde geçti, sonra normal hayatıma döndüm. Ailem sağ olsun, maddi açıdan da bir problem olmadı benim için. Ailem bir daha yapmamam gerektiğini söylediler, beni bağrılarına bastılar. Allah razı olsun onlardan.” (K40-28 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Cezaevinden tahliye olan bir hükümlünün gidecek bir yerinin olması, barınma veya gelir problemi yaşamaması onun suçluluk süreci üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Katılımcılardan birine (K29 kodlu) göre mükerrer suçlu olan bireylerin mükerrer suçluluk nedeni cezaevi dışında kimselerinin ve kalacak yerlerinin olmayışıdır. Konuya ilişkin olarak çalışma grubu içerisinde yer alan katılımcı aşağıdaki görüşleri dile getirmiştir:

“Bazıları sürekli cezaevine gir-çık yapıyor. Bunlarla ilgili de şunu söyleyebilirim. Bazılarının zaten anne ve babası yok, ailesi yok, bazılarının dışarıda kalacak herhangi bir yerleri yok. Bazılarını ise aileleri yanlarına almıyor. Sırf dışarıda kaldığı veya kalacak yeri olmadığı için tekrar suç işleyip cezaevine giren çok insan tanıyorum.” (K29-31 yaşında-erkek-nitelikli dolandırıcılık suçlusu)

Katılımcı burada özellikle aile desteği kapsamında barınma ve maddi destek vurgusu yapmıştır. Cezaevinden çıkan hükümlüye ailesinin sahip çıkması, barınma, ulaşım ve maddi destek sağlaması hükümlünün kendini yalnız hissetmemesi açısından önemlidir. Bu konuda çalışma kapsamında gözlemlediğimiz bir husus, Bottoms ve Shapland'ın (2011) bulgularıyla benzerdir. Araştırmacılar, belirledikleri örneklem grubundan elde ettikleri veriler ışığında maddi anlamda yaşanan zorlukların ve suçluluğa sürükleyen duygusal etkenlerin suçu terk etme önündeki başlıca engeller olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bulgu, genel anlamda araştırma bulgusuyla örtüşmektedir.

Sonuç olarak cezaevinden tahliye olan hükümlülere aileleri tarafından hem barınma desteği hem de maddi yardım imkânları sunulduğu ve bunların bireylerin suçu terk etme sürecine olumlu katkı sağladığı tespit edilmiştir. Cezaevinden çıktıktan sonraki süreçte ailenin barınma imkânı ve diğer aile destek katkısının sunulması bireyde hem maddi hem de manevi olarak sahiplenme duygusu oluşturmakta ve kişinin suçu terk etmesinde olumlu katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen bazı araştırmalar bu çalışmayla uyuşacak sonuçlar barındırmaktadır. Bahsedilen bu araştırmalara göre ailelerin cezaevinden tahliye olan fertlerine barınma ve gelir desteği sağladıkları tespit edilmiştir. Cezaevinden tahliye olan bireyler, aslında dışarı çıktıkları ilk gün aileleriyle bağlantı kurmuş ve çoğu hemen tahliye sonrası aile üyeleriyle birlikte yaşamaya başlamışlardır. Barınma noktasında bir problemle karşılaşmamışlardır (Western vd., 2015; McGillivray, 2016).

5.2.1.4. Aile Roller ve Sorumlulukları

Aileye bakma yükümlülüğü, aile içerisindeki roller veya aileye karşı duyulan sorumluluk daha önce suç faaliyeti içerisinde yer almış olan bireylerin suçu terk etmeleri için önemli bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Cezaevinden çıkan bireylerin aileleriyle bağlarını daha güçlendirmeleri ve dolayısıyla ailelerinin geçimine yardımcı olmaları, onların bakımını üstlenmeleri, ailedeki rollerini ifa etmeleri onları suçlardan uzak tutmaktadır. Aileleriyle destek köprüleri kurmaları bu sorumluluklar, roller ve yükümlülükler temelinde inşa edilmektedir. İnşa edilen bu köprüler, suç işleme olasılığını da azaltmaktadır.

Ebeveyn, eş veya bir ailenin ferdi olmak suç işlemeye yönelik durumsal güdülerini azaltan sorumlulukları ve öncelikli değişimleri gerektirebilir. Suçluluk konusunda ailede sorumluluğu olan bireyin sorumluluğu olmayan bireyden suçtan kaçınma konusunda daha fazla temkinli davranabileceğini öngörmek mümkündür. Çünkü ailede sorumluluğu bulunan bireyin suç işleyip yakalanması durumunda kaybetme ihtimali doğacak bir de ailesi vardır. Bu bağlamda suçu terk etme noktasında aileye karşı yükümlülüğe, aile içerisindeki rollere veya aileye bakma sorumluluğuna vurgu yapan katılımcıların sayısı oldukça fazladır. Bunlardan ikisine ait anlatımlar şöyledir:

“Maddi açıdan çok sorun yaşadım. Mesela uyuşturucu satmayı düşündüm. Çok şükür vazgeçtim. Şunu düşündüm yine girsem oraya, ceza alsam, annem babama kim bakacak hesabı yaptım. Hep

bu tür şeyler insanın aklına geliyor ve caydırıcı oluyor. Suçu terk etmemdeki birinci neden ailemdir. Annem ve babam yaşlıdır, onlara kimse bakamaz hesabını yapardım. Bunu düşünürdüm. Aileme bakmam lazım. Bu yaştan sonra ben cezaevine girsem aileme kim gelip bakacak?” (K1-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu)

“Ben ailemi düşünüyorum ondan tabi. Yani ailemin direksiyonu benim elimde diye söylüyorum. Bazen diyorum ki işte ben bu arabayı kullanıyorum, direksiyon bende, ben arabayı uçuruma sürükleyebilirim. Bir kere, bir daha yapmamam lazım ama bazen öyle olaylar gerçekleşiyor ki işte bunu da düşünemiyorsun. Benim başıma gelen olayda da olduğu gibi. Zaten bunu o anda düşünebilseydim büyük bir ihtimalle zaten başıma gelen bu olay gerçekleşmezdi.” (K5-47 yaşında-erkek-yaralama, cinayet suçlusu)

Bu anlatımlardan ilkinin gerçekleştiren katılımcı, cezaevinden çıktıktan sonra maddi anlamda sıkıntı yaşadığını ve bundan dolayı suç işlemeyi düşünemediğini aktarmıştır. Katılımcının aktarımına göre onu suç işlemekten alıkoyan temel unsur, ailesine karşı görevleridir. Katılımcı anne ve babasına bakmakla yükümlü olduğunu, sırf bu yükümlülüğün varlığından kaynaklı olarak da suçu işlemeyi bıraktığını vurgulamıştır. Diğer katılımcı ise araba-direksiyon metaforunu kullanarak ailesinin yönetiminin kendi elinde olduğunu, kontrolü kaybettiğinde ailesinin tehlikeyle karşı karşıya kalacağını bundan kaynaklı olarak suç işlemediğini belirtmiştir.

Ailede bulunan fertlerin her birinin çeşitli rol ve görevleri bulunmaktadır. Ailede en temel görev belki de ailenin geçiminin sağlanması için bireylere verilen görevdir. Araştırma bulgularımız neticesinde bireylerin ailenin geçiminin sağlanmasına dair rol ve sorumluluklarının onları suçluluktan uzak tuttuğunu tespit etmiştir. Konu ile ilgili olarak aşağıda iki anlatıma yer verilmiştir:

“Şu anda dahi yokluk çekiyorum, parasızım ama artık suç işleyemem. Ben cezaevindeyken babam vefat etti, aileme bakmam gerekiyor, artık aileme bakma görevi bende. Bende artık bir sorumluluk var, bu sorumluluk olmasaydı belki de hırsızlık yapmazdım, belki uyuşturucu alıp satma suçunu işlerdim; uyuşturucu suçunu işlemezdim, belki gasp yapardım, gasp yapmazsam belki şantaj yapardım. İllaki bir şey yapardım... Benim artık ailem var, bir sorumluluğum var; benim bu aileme bakmam gerekiyor. Bile bile gidip suç işleyip cezaevine artık giremem. Suçu bırakmamın en temelinde aile var, babam vefat ettiği için sorumluluk bende şu anda. Maddi anlamda bir sorumluluğum var, aileme bakmam gerekiyor.” (K30-27 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu)

“Yani şimdi biz cezaevine girsek eskiden anne ve babamız yaşlı değildi, gözümüz arkada değildi. Mesela derdik ki işte annemiz ve babamız oradadır, çoluk çocuğumuza bakarlar diye düşünürdük. Ama şimdi biz bakıyoruz, bizim için sorumluluk arttı. Artık durum eskisi gibi değil. Düşünüyorsun ailen olmuş, çocukların olmuş, bir huzurun var, bir düzenin var. Bir şekilde kendini frenlemeye çalışıyorsun. İnsanda sorumluluk artınca insan ister istemez arkasına bakıyor, düşünüyor. Acaba ben suç işlesem cezaevine girsem ne olur, diye. Düşünüyor ailem ne yapar, çocuğum ne yapar, nasıl olur diye düşünüyor.” (K36-38 yaşında-erkek-hırsızlık, adam kaçırma, çete, yaralama suçlusu)

Katılımcılardan biri (K30 kodlu), daha önceki suçluluk döneminde aile bakımını üstlenecek bir babasının olduğunu, babasının vefat ettiğini ve artık aileye bakma sorumluluğunun kendisine geçtiğini bu durumdan kaynaklı olarak da suç işlemeyi terk ettiğini belirtmiştir. Daha önce maddi nedenlere istinaden suç işlediğini belirten katılımcı, son durumda temel anlamda aileye bakma sorumluluğunun onu suçluluktan caydırdığını ifade etmiştir. Benzer şekilde diğer katılımcı (K36 kodlu), suçu terk etme süreciyle ilgili olarak aile sorumluluğu ve düzeni vurgusu yapmıştır. Katılımcının suç işlemeyişinin temelinde ailesine karşı var olan sorumluluklar ve kurmuş olduğu aile düzeni bulunmaktadır.

Sonuç olarak hükümlülerin aileye, aile fertlerine veya çocuklara karşı sorumlu hissetmeleri onları suç faaliyetlerinden uzak tutmaktadır. Eski hükümlüler anne, baba, eş veya çocuklarının geçimlerini sağlama görevini üstlendiklerinde bu sorumluluğun onların suçu terk etme, topluma başarılı bir şekilde adapte olma süreçlerine katkı sunduğu görülmektedir. Aileye bakma yükümlülüğü bulunan suç işlemiş birey bu sorumluluğunun bilinciyle hareket ettiğinden bu sorumluluk bilinci onda bilişsel dönüşüm yaratmaktadır. Aile içerisindeki roller gereği daha önce suç faaliyeti içerisinde yer almış olan bireylerin suçu terk etmeleri için önemli bir etkidir. Cezaevinden çıkan bireyin aile bağlarını güçlendirmek için kendisinde içsel bir motivasyon bulması ve bu motivasyonla ailesini sahiplenmesi için bilişsel anlamda kendisini yenilemesi gerekmektedir. Giordano ve meslektaşları (2002), bilişsel dönüşüm teorisinin kabullerine uygun olacak şekilde suçlu olmaktan suçsuz olmaya evrilmeyi sağlayan dönüşümün beyinde bittiğini, kişinin böylesi bir zihinsel dönüşüm süreci yaşaması için içinde itici ve tetikleyici bir gücü hissetmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu çalışmada da Giordano ve bilişsel dönüşüm teorisinin kabulleriyle uyum sağlayacak şekilde bireyin ailesi için sorumluluk duymaya başlaması ve bu sorumluluk gereği ailesinin geçimini temin etme, onları sahiplenme ve koruma saikiyle hareket etme onda bir dizi zihinsel dönüşüme neden olmaktadır. Bu zihinsel dönüşümle suça ve suça iten etkenlere yönelik bakış açısında farklılaşma yaşanmaktadır. Bu farklılaşmadan bahseden ve yukarıda anlatılarına değindiğimiz katılımcıların da belirttiği gibi bu bireylerin yaşadığı iç muhasebe sonucu bu bireyler suçu terk edebildiklerini belirtmişlerdir.

5.2.1.5. Çocuk Sahibi Olmak

Literatürde cezaevinde hükümlülerin çocuklarıyla irtibatlı olmalarının suçu terk etme üzerinde etkili olduğunu ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır (La Vigne vd., 2005; Maldonado, 2006; Visser, 2011). Konuya ilişkin olarak çocuk sahibi olmanın suç işleme üzerindeki etkisinin incelendiği bir çalışmada boşanmış veya bekâr ebeveynlerin aksine evli ve ebeveyn olan bireylerde suç işlemede daha büyük bir azalma olduğu (Blokland ve Schipper, 2016) dolayısıyla çocuk sahibi olmanın suçu terk etme sürecine katkı sağladığı bulunmuştur.

Cezaevi sonrası süreçte bazı bireylerin kendilerini suçtan uzak tutan temel faktörün “çocuk sahibi olmayı” belirtmiş olmaları, suçun terk edilmesinde ailede çocuk sahibi olmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda katılımcılara yöneltilen **“Toplumsal uyumunuzu sağlamanızda etkili olan, sizi suç faaliyetlerinden uzak tutan şey sizce nedir? Açıklar mısınız?”** sorusuna bazı katılımcılar tarafından “çocuğun varlığı” gerekçesi üzerinden temellendirilmeler yapılmıştır. Konuya ilişkin olarak bir katılımcı (K32 kodlu-45 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu) cezaevinde sürekli olarak çocuk hasreti çektiğini ayrıca cezaevi tahliyesi sonrası çocuğunun kendisini tanıyamadığını belirtmiştir. Buradan hareketle cezaevi sürecinin ebeveyn-çocuk ilişkilerine de zarar verebileceği kanısı da doğmuştur: *“İçerideyken çocuk özlemini çekiyor insan, sürekli hasret duyuyorsun. Ben cezaevinden çıktığımda çocuğum beni tanımıyordu. Tüm bunlar bana çok şey öğretti. Suçu terk etmemde bunlar etkilidir.”* Benzer şekilde bir diğer katılımcının (K48 kodlu-32 yaşında-erkek-yaralama suçlusu) evlilik süreci yaşadığını, bu evlilik sürecinin suçu terk etmesinde pek etkili olmadığını fakat çocuk sahibi olmasıyla birlikte suçluluk sürecini tamamen terk ettiğini belirtmesi anlamlı görülmektedir. Muhtemelen burada çocuk sahibi olunması evlilik veya aile bağlarını pekiştirdiği ifade edilmektedir: *“Ben evlendikten sonra az da olsa bazen kafam karışıyordu (suç işlemeyi düşünüyordum) ama ben çocuk sahibi olduktan sonra, kızım olduktan sonra benim için her şey bitti. Her şeyden önce anne ve baba gelir, e tabii bir de çocuk olduktan sonra insan anne ve babasını çok daha iyi anlayabiliyor.”* Başka bir katılımcı (K34 kodlu-44 yaşında-erkek-yaralama,

uyuşturucu, sahte kimlik suçlusu) suçlu geçmişinden dolayı çocukları tarafından dışlanmaya maruz kalmamak için bundan çekindiği için suçu terk ettiğini ifade etmiştir: “Suçumdan dolayı ileride çocuklarımdan dışlanma görebileceğimden çekiniyorum. Benim bir daha o işlerde olmamam lazım.” Bazı katılımcılar; çocukların mağduriyet yaşayabilme durumlarını, geleceklerinin tehlike altına girme olasılığını dikkate alarak suçu terk ettiklerini ifade etmişlerdir. Bazıları ise cezaevi sürecinde çocuklarının kendisini ziyarete geldiğini, onların o halini göz önünde bulundurduğunda onlara haksızlık ettiğini düşünerek suç işlemeyi bırakmışlardır. Bu hususları belirten bazı anlatımlar aşağıya alınmıştır:

“Beni suçtan alıkoyan ailemiz var, çocuklarımız var yani... Ben bir daha cezaevine girsem çocuklarımız mağdur olacak. ... Çocuklarıma bir gelecek kurmam gerekiyor. İnsan cezaevinde olduğu zaman çocuk hasreti çekiyor, içeride olduğu zaman müdahale edemediği zaman tabii ki çocukların kötü yola düşme ihtimali de var. İnsanın artık çocuklarının başında durması gerekiyor. Yani yeter artık diyoruz. Ailemle beraber olacağım ve bir işte çalışıyor olacağım. Bu düşünceler beni tamamen suçtan uzak tutuyor.” (K23-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Ben evliyim, çoluk çocuk sahibiyim. Benim bir yuvam var, çocuklarıma bir geleceği var. Ben zırt pırt suç işlersem içeri girsem, benim çocuklarıma kim bakacak? Ben yıllara bağlandım, diyelim gittim on sene bir ceza aldım diyelim bu çoluk çocuk dışarıda rezil olmaz mı? Suçu terk etmenin temelinde evlatlarım var. Çünkü cezaevinde tellerin arkasında onları görüyorsun, telefonla ancak konuşabiliyorsun. Kendini bilen bir insanın kaldırabileceği bir şey değil bu. Onları o halde gördüğün zaman ister istemez sen de etkileniyorsun; diyorsun ki ya benim ne hakkım var onları bu duruma getiriyorum? Genç kızım var, genç çocuğum var psikolojik anlamda etkileniyorlar, diyorsun ki benim ne hakkım var bunu yapmaya? Ben şu an anlatırken bile elim ayağım titriyor. Çünkü zoruma gidiyor, yaptığım hatalardan dolayı diyorum ki: Yarabbi bir daha düşmeyeyim! Bunlar bence caydırıcıdır. Bu benim görüşüm, beni caydırdı yani.” (K39-39 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Suçluluğun ortaya çıkışını belirleyen temel unsurlar arasında suçlu kişiye özenme duygusu bulunmaktadır. Bireyler suçlulara, onların yaşantılarına özenerek suç işlemeye başlayabilmektedirler. Hele ki suçluluğa özenme durumuyla karşı karşıya kalan bir çocuk ve özenilen baba ise bu olasılığın gerçekleşmesi daha muhtemeldir:

“Ben bugün bir babayım, çocuklarımı iyi etmemlazım. Onları eğitip güzel bir ahlak vermemlazım. Din de olsun toplum da olsun yaşantılarında olsun ben bugün yanlış yaparsam çocuklarım da yapar. Bana zaten suç durumundan dolayı özensinler istemiyorum. Benimiki tane erkek çocuğum var, üç tane kızım var. Onlar da bana bakıp aynı şekilde devam ederler. Ben yanlış yaptım, yanlış gördüm. Allah izin verirse ben onların yanlış bir şey yapmalarını engelleyeceğim.” (K38-39 yaşında-erkek-uyuşturucu, yaralama, evrakta sahtecilik, firar suçlusu)

“Benim ahlaki değerlerim artık kabul etmiyor. Çocuklarıma o şekilde büyümesini istemiyorum. Çünkü ben çocuklarımla oradan (suçlu çevrenin bulunduğu yer) geldiğim zaman onları herkes tanıyordu. Çocuklarım da bana özenseler yapacakları iş belli. Burada benim kişiliğimi bile bilmiyorlar. Nasıl bir insan olduğumu bile bilmiyorlar. Sadece onlara verdiğim eğitimi, sunduğum hayatı görüyorlar. Bunu yaşatmaya çalışıyorum. Şu anda bununla uğraşıyorum. Çocukların bana benzemesinler diye, sırf bunun için İstanbul'dan buraya geldim. Çocuklarım da orada büyürlerse benden etkilenecekler ve ister istemez suçlara karışacaklardır.” (K4-32 yaşında-erkek-gasp, hırsızlık, uyuşturucu, tehdit, yaralama, dolandırıcılık suçlusu)

Bazı katılımcıların konuya ilişkin anlatımları, eski hükümlülerin suçu terk etme nedeni olarak çocuklarının onlara özenmeleri korkusuna ilişkin olduğu görülmektedir. Yukarıda da anlatımları verilen iki katılımcı, suçu terk etmelerinin temelinde bulunan faktörler ile ilgili bilgi verirken çocuklarının onlara özenmelerinden korktukları vurgusunda bulunmuşlardır. Çocuklarının onlara suçluluk konusunda özenme tehlikesi nedeniyle suçtan vazgeçtiklerini belirtmişlerdir. Hatta

katılımcılardan biri (K4 kodlu); sırf çocukları özenti yaşamasın diye bulunduğu çevreyi, bulunduğu ili terk ederek çocuklarıyla suçluluktan uzak bir hayat sürmeyi umduğunu belirtmiştir.

Katılımcılardan bazılarının hem kendileri için hem de çoğunlukla çocukları için ve uyuşturucu suçları özelinde bir empati duygusu geliştirdikleri ve bu şekilde suç faaliyetlerinden uzaklaştıkları tespit edilmiştir. Hırsızlık ve yağma suçlarından hüküm giymiş bir eski suçlu (K33 kodlu katılımcı), kendisine karşı sergilenmesini istemediği bir suç faaliyetini işlemeyeceğini ve bu “empatik tavrın” onu suçluluktan uzak tuttuğundan bahsetmiştir:

“Ben çalışıyorum, günlük 200 lira kazanıyorum, o parayı kazandıktan sonra cebime koydum ve evime doğru geliyorum. Bu esnada birisi gelip benim paramı çaldı. Ben bunu kabul etmem ki. Dolayısıyla ben niye gidip millete aynı şeyi yapayım ki? Yanlış bir şey olduğunu anladım, sonu olmayan bir şey bu. Böyle düşünen bir daha yapmaz.” (K33-28 yaşında-erkek-hırsızlık, yağma suçlusu)

Benzer şekilde aynı vurgu başka katılımcı (K35 kodlu) tarafından da yapılmıştır. Çocuk sahibi olunması, katılımcıların çocukları üzerinden bir empati duygusu geliştirmelerine yol açmış ve suç işlemekten vazgeçmeleri üzerinde etkili olmuştur. Uyuşturucu suçundan hüküm giymiş olan katılımcı, kendi çocuğuna zarar gelmesini istememekte haklı olduğunu ve bunun diğer insanlar tarafından da dikkate alınacak bir husus olduğunu altını çizmiştir. Onun özellikle uyuşturucu suçundan vazgeçmesinin nedeni, gelecekte uyuşturucudan çocuğunun da mustarip olabileme ihtimalidir:

“Benim çocuğum var ben yarın öbür gün gidip uyuşturucu suçu işlersem, milletin çocuğunu zehirleyeceğim. Yarın öbür gün milletin çocuğu da kalkar benim çocuğumu zehirler. Sırf bu düşüncelere sahip olduğum için ben bir daha suç işlemem. Ben bugün eğer milletin çocuğunu zehirliyorsam yarın da millet benim çocuğumu zehirler, kendime yapılmasını istemediğim bir şeyi ben de başkasına yapmamalıyım. Bunu yapmam doğru bir şey değil. Benim suçu terk etmem de etkili olan en temel şey bu oldu. Bana yapılmasını istemediğim bir şeyi ben niye başkasına yapayım ki?” (K35-32 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Aynı şekilde empati kurması gerektiğini başka insanlar tarafından uyarılarak öğrenen başka bir eski suçlu (K34 kodlu katılımcı) suçu terk etme nedeni olarak aynı şekilde çocuklarının gelecekte suç faaliyetinden zarar görme ihtimalini göstermiştir. Konuya dair geniş bir perspektif sunan anlatım aşağıya alınmıştır:

“Şöyle anlatayım, beni gözaltına aldıkları zaman emniyet beni evimin önüne getirdi. Ellerim arkadan kelepçeli bir şekilde oturduğum binanın önüne geldik. Gece saat on ikiydi dediler ki seni yukarıya çıkaracağız, seninle evini arayacağız. Ben de dedim ki içeride çocuklarım var, kelepçelerimi açın beni bu şekilde görmesinler dedi ki: Savcının seninle ilgili özel bir talimatı var, senin kelepçelerini kesinlikle açamayız, böyle sakallı bir komiser dedi. Ben de ona dedim ki: Benim kelepçeleri mi açmazsanız ben de yukarı gelmem, dedi ki o zaman kapıcıyı çağır, kapıcı bizimle yukarı gelsin. Neyse kapıcıyı çağırdık, kapıcı ile yukarıya çıktılar evi aradılar. Bir yarım saat sonra geri döndüler. Polislerden birisi yanıma geldi dedi ki: A..., (katılımcının adı sansürlenmiştir) kızın uyanıktı ama oğlun uyuyordu; oğlun uyanmasın diye onun uyuduğu bölgeyi aramadık; sonra devam etti dedi ki: Şöyle bir düşünsene 15-20 yıl sonra çocuğunun pantolonunun cebinde uyuşturucu buluyorsun, O anda kendini nasıl hissedersin? Bak size yemin ederim ki aradan o kadar zaman geçmesine rağmen o komiserin o an bana söylediği bu şeyi halen unutamıyorum. Harbiden ben yarın öbür gün çocuğumun cebinde uyuşturucu görürsem, ben de aynı şeyi yaptım bu benim çocuğum ben başkalarının çocuğuna sattım. O adam bana bunu söylemeye kadar ben bunun farkında değildim. Bence para hırsı gözümü bürümüştü. Gerçekleri görmek istemiyordum ama o adam kendimi bana getirdi. O adamın bana söylediği o cümle cezaevinde her yatmadan önce aklıma geliyordu. Yani şöyle bir şey de var, ben bugün milletin çocuğuna böyle bir şey yapıyorsam, yarın öbür gün benim çocuğumun başına da böyle bir şey gelecek. Uyuşturucu

suçunu ben bir daha hayatımda kesinlikle işlemem. Benim ceza alma korkum falan yok. Benim tek korkum yarın öbür gün benim çocuklarımın da başına gelmesidir.” (K34-44 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu, sahte kimlik suçlusu)

Sonuç olarak çocuk sahibi olunmasının bireyleri suç faaliyetlerinden uzak tuttuğu belirtilebilir. Özellikle bu konuda fikir belirten katılımcıların çoğu çocukları tarafından dışlanmaya maruz kalmaktan ve çocuklarının onlara özenmelerinden çekindikleri ve bunu düşünerek suçu terk ettiklerine dikkat çekmişlerdir. Araştırmanın bu bulgusu literatürde yer alan çeşitli çalışmaların bulgularıyla örtüşmektedir. Graham ve Bowling (1995), gerçekleştirdikleri çalışmada çocuk sahibi olmanın kadınlar için suçu terk etme süreci üzerinde en büyük etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Nitekim La Vigne ve meslektaşları, Maldonado ve Visser, kendi çalışmalarında hükümlülerin çocuk sahibi olduklarında suçu terk etme başarıları gösterme olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır (La Vigne vd., 2005; Maldonado, 2006; Visser, 2011). Ayrıca özellikle çocuk sahibi olan katılımcıların çocuklarına dair sorumluluk sahibi oldukları, çocuklarını düşündükleri ve empati kurdukları için suç işlemeyi terk ettikleri ve dolayısıyla suç işlemekten önce empati duygusu gelişmesinin sürece olumlu katkı sağladığı söylenebilir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgulara, katılımcıların bazılarının çocuklarını düşündükleri için bazılarının da çocukları olduğu için suçu terk ettikleri belirlenmiştir. Katılımcılar cezaevinde çocuklarını çok özlediklerini, çocukları zarar görmesin diye ve çocukları için suç işlemeyi terk ettiklerini belirtmişlerdir. Bu çalışmada elde edilen bu bulgular, sosyal kontrol teorisine uygun şekilde aileyi ve çocukları suç işlemeyi önleyen ve güçlü sevgi bağları nedeniyle suçtan uzak tutan etkenler olarak gören Hirschi (1969)’in bulgularıyla örtüşmektedir.

5.2.1.6. Evlenmenin Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi

Bireylerin suçu terk etmeleri ve topluma yeniden adapte olmalarını sağlayan bir diğer önemli aile faktörü de evliliğdir. Evlilik, birey açısından hem yeni bir aile oluşturması hem de yeni bir düzen oluşturması nedeniyle önemlidir. Evlilik ile suçluluk arasındaki ilişkinin irdelendiği bazı çalışmalarda evli olan bireylerin (özellikle erkeklerin) topluma yeniden adaptasyonları ve suçu terk etme ihtimallerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Jiang ve Winfree, 2006; Berg ve Huebner, 2011). Evliliğin suçu terk etme süreci üzerindeki etkisinin incelendiği bir araştırmada evlenenlerin 3’te 2’sinin evlendikten sonra suçu terk etmeyi başarabildikleri tespit edilmiştir (Rand, 1987: 139). Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde evli olan kadınların genel anlamda evli olan erkeklere oranla suçu terk etme olasılıklarının daha yüksek olduğu belirtilmiştir (King vd., 2007; Doherty ve Ensminger, 2013).

Bu doğrultuda bu çalışma kapsamında katılımcılara yöneltilen **“toplumsal uyumunuzu sağlamanızda etkili olan, sizi suç faaliyetlerinden uzak tutan şey sizce nedir? Açıklar mısınız?”** sorusuna sayıca fazla çok sayıda katılımcı evliliğe vurgu yaparak açıklama getirmiştir. Örneğin aşağıdaki katılımcı (K48 kodlu); cezaevinden çıktıktan sonra evlendiğini, bir aile kurduğunu ve bu nedenle kendi deyimiyle “kurtulmaya” çalıştığını veya suç işlemediğini belirtmiştir:

“(Cezaevi) Sonrasında ailemle haşır neşir oldum. Yanıma gelmeye başladılar. Beni ziyaret ediyorlardı. Cezaevinden çıktıktan sonra da Allah nasip etti evlendim, aile kurdum. Ben (suçluluktan) kurtulmaya çalışıyorum... Aile kurduktan sonra çocuğum olduktan sonra ben herhangi bir suç işlemem.” (K48-32 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Benzer şekilde diğer bir katılımcı (K5 kodlu) da suçu terk etme sürecinde evlilik vurgusunu yapmıştır. Ona göre bir kişi evlendiği zaman, aile kurduğu zaman, eş ve çocuğu olduğunda onlardan güç alarak suçu terk edebilmektedir:

“Bir kişiyi suçtan uzak tutan şey nedir? Mesela bekârsa evleniyor, ailesi onu evlendiriyor... Bu şekilde suçu terk ediyor. İlk etapta aile yapısıdır. Yani anne, baba, kardeş, birisi evli ise eşi ve çocuğudur. Bende evlenmemin etkisi çok oldu.” (K5-47 yaşında-erkek-yaralama, cinayet suçlusu)

Başka bir katılımcı (K3-30 yaşında-erkek-kasten adam öldürme suçlusu) bu hususta net bir ifade kullanarak evliliğin onun hem yaşamını idame ettirmesinde hem de suçluluktan uzak durmasında etkili olduğunu belirtmiştir. Ona göre kendisini suç faaliyetlerinden uzak tutan temel unsur evliliiktir: *“Eğer evlenmemiş olsaydım ben dışarıda hayatımı idame ettiremezdim. Tekrar suç işlerdim. Ben cezaevine düştüğüm zaman ailem, eşim heba olur.”* Başka bir katılımcı (K36-38 yaşında-erkek-hırsızlık, adam kaçırma, çete, yaralama suçlusu) için suçu terk etmenin tek koşulu evlenmektir ve böylelikle aile kurmaktır. Suç işleyen bir insan sadece evlilik ve aile sayesinde suçlardan uzak kalabilmektedir: *“Bir insan ancak ve ancak benim gibi zamanla evlenerek, çoluk çocuğa karışarak ıslah olabilir.”*

Bu bağlamda evliliğin suçluluktan uzak tuttuğu gerçeğini bilen aile fertleri, cezaevinden tahliye olan bireylerin evlendirilmesi için girişimler sergiledikleri görülmektedir:

“Diyorum ya o zaman ben kendime bir hırs yapsaydım mesela eşimi, annemi, babamı düşünmeseydim. O zaman ailem beni evlendirmemiş olsaydı yani evli olmasaydım vallahi yedi katını yapardım. Zaten cezaevinden çıkar çıkmaz bir hafta içerisinde beni evlendirdiler. Belki de ailemin bir an önce evlendirmesi benim açımdan daha iyi oldu. Başımı bağlamaları belki de daha iyi oldu. Bir nevi belki de korkukları için bu kadar aceleci davrandılar. Belki de bu çocuğun başını bir bağlayalım, daha kaçmadan daha bir şey yapmadan acele edelim, diye düşünmüş olabilirler.” (K47-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Kendisiyle görüşme gerçekleştirilen diğer bir eski suçlu (K47 kodlu katılımcı), tekrar suç işlemeyişini; evlenmesine ve bir aile kurmasına bağlamaktadır. Ayrıca katılımcı farklı bir bakış açısı ile ailesinin bu durumun farkında olarak, onun tekrar suç işlemesinden korkarak onu evlendirmek için aceleci davrandığını da eklemektedir. Ailesinin onun tekrar suç işlemesinden korktuğu için onu hızlıca evlendirmeye çalıştığı, katılımcının tabiriyle “başını bağladığı” görülmektedir. Kendisi de alelacele evlendirilmesinin bu açıdan isabetli bir karar olduğunu vurgulamıştır.

Çalışma kapsamında görüşülen bazı katılımcılar, duruma farklı bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. Katılımcılara göre suçu terk etme nedenleri evliliktir ve aile kurmaktır. Görüşülen katılımcılar, evliliğin veya ailenin suçlu çevre ile irtibatı kesme veya azaltma etkisine göndermede bulunmuşlardır. Aynı şekilde Warr (1998) da benzer tespiti ortaya koymuştur. Çalışmasında evliliğin bireyin suçlu çevresi ile ilişkinin azaltılmasındaki rolüne değinmiştir. Ona göre suçtan vazgeçmeyi belirleyen temel neden evlilik ile oluşan bağdan çok evli olan bireylerin suçlu çevreleriyle birlikte geçirdikleri zamanın süresinde meydana gelen azalmadır. Yani evlenen bir kişinin yaşantısı değişir, hayatına yeni bir yaşam düzeni girer ve bu nedenle (suçlu) çevresi ile irtibatı azalmaya başlar veya irtibat son bulur. Suçlu çevrenin bireyi suçluluğa sürükleyebileceği veya suçlu akranların suçluluğun en önemli nedensel faktörleri oldukları bilinmektedir (Eliott vd., 1985). Eski hükümlülerin suç faaliyetlerine girişimleri veya suçlu çevre ile irtibata girmeleri öncesinde bir eş, etkili bir “denetleyici” olarak suçu terk etme sürecine hizmet verebilmektedir. Burada bahsedilen bu çevresinin suçlu çevre olması halinde ayrıca bu kişi dolayısıyla da suç faaliyetlerinden uzak kalmaktadır. Örneğin bir katılımcı (K23 kodlu), evlendikten sonra suçlu çevresini terk ettiğini, artık

suçlu çevre ile irtibatı kendisine yakışan bir durum olarak görmediğini ve bu şekilde suçtan ayrıldığını belirtmiştir:

“Ben evlendikten sonra artık suçlu çevremden uzaklaştım. Artık evlendik bir aile sahibi olduk, bu tür şeylere girmememiz lazım. Öyle şeyleri, arkadaşları artık yakıştırmıyoruz kendimize. Yani cezaevine girdim, çıktım evlendim ve artık bıraktım o işleri, suç işlemeyi.” (K23-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Benzer şekilde bazı katılımcılar (K40 ve K2 kodlu) da evlendikleri, aile kurdukları için suçlu çevrelerinden bilerek uzaklaştıklarını ve bu sayede suçu terk edebildiklerini ifade etmişlerdir:

“Çok şükür şu anda evlendim, evlendikten sonra bu arkadaş (suçlu çevre) çevresinden de yavaş yavaş uzak kalmaya başladım. Kesinlikle bir daha suç işlemem! Ceza almayacağımı dahi bilirim yine işlemem. Niye isteyeyim ki? Artık bizim ilgi alakamız olmaz suçla falan, artık bir düzenimiz var. Evliliktir, çocuk çocuğumdur beni suçtan uzak tutan şey.” (K40-28 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

“Bende en temelinde aile var. Şu an mesela evli olduğum için bir sürü şeyi yapmıyorum. Ailem derken kastettiğim eşim, çocuğumdur. Onları yüzüstü bırakmak istemiyorum. Onun için kötü şeylerden kendimi alıkoyuyorum. Bazı arkadaşlarımı (suçlu arkadaşlar) terk ettim yani şöyle oldu; ailemi göz önüne getirip bazı şeylerden kendimi uzak tutuyorum. Sonuçta yine aileden dolayı o arkadaşları, suçu terk etmişimdir. Bugün diyorum ya ailem olmasaydı belki bazı arkadaşlarımla ne hayatlar yaşıyordum ben de...” (K2-32 yaşında-erkek-hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)

Bazı katılımcılar (Örneğin K10 kodlu), suçu terk etme ile ilgili görüşlerini ifade ederken aile veya evliliğinden çok sevgili veya kız arkadaşı vurgusu yapmayı tercih etmiştir:

“Evet, benim mesela ailemin değil de sevdiğim insanın (kız arkadaşını kast ederek) etkisi oldu. Onun da eğitilmiş bir insan olmasından kaynaklı olarak onun da benim üstümde etkisi çok. Bundan dolayı da benim suçtan caydığım, (vazgeçtiğim) olmuştur.” (K10-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu)

Literatüre bakıldığında bazı çalışmalarda evlenme ve birlikte yaşama deneyimleri, geniş bir suç geçmişi olan bireyler arasında bile suç işlemeye azalma veya suçu terk etme ile ilişkilendirilmektedir (Horney vd., 1995; Laub ve Sampson, 2003). Evli olmasa bile veya bir aile kurmuş olmasa bile bir bireyin birlikte yaşadığı veya sevdiği/görüştüğü kız arkadaşının olması da suçu terk etmesi üzerinde etkili olabilmektedir. Yukarıda da anlatımı verilen eski suçlu (K10 kodlu katılımcı) ailesinden değil de kız arkadaşından destek alarak suçu terk etme başarısı gösterdiği görülmektedir.

Özetle eski hükümlülerin suçu terk etmelerinde evliliğin, birey için hem yeni bir aile oluşturması hem de bir düzene sokması nedeniyle önemli olduğu tespit edilmiştir. Evli olan bireylerin topluma başarılı adaptasyonları ve suçu terk etme ihtimalleri daha yüksektir. Nitekim çalışmanın bu bulgusuyla örtüşen bulguları içeren çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Daha önce suç işlemiş bireylerin suçu terk etme sürecine odaklanan bu çalışmalarda evliliğin kurumsal olarak suç işleme ihtimallerini azaltıcı bir etki yarattığı ortaya konulmuştur (King vd., 2007; Simons vd., 2002; Doherty ve Ensminger, 2013).

Sonuç olarak eski suçluların suçu terk etme ve topluma entegre olmalarında aile desteğine ilişkin ifade ettikleri görüşler sosyal bağları vurgulayan yaklaşımlar ile anlatı teorilerinin varsayımları ile önemli ölçüde örtüşmektedir. Aynı şekilde araştırma sonuçları, suçun terk edilmesi sürecinde sosyal yapı ve bağları vurgulayan teorilerden yaşam süreci teorisi çıkarımlarıyla da örtüşmektedir. Bu teoriye göre suçu terk etme hem kişisel hem de toplumsal etkilere bağlıdır. Burada toplumsal faktörler işe girme veya istihdam, evlenme, çocuk sahibi olma, arkadaşlık türleri ve

rehabilite edici müdahaleleri içermektedir. Bu teoriye göre toplumsal bağlar dolayısıyla aile bağları bireyleri suçlardan uzak tutmaktadır. Bu çalışmanın bu teori içeriğiyle katılımcılardan çoğunun bir sosyal destek biçimi olan aile desteğini alarak suçu terk ettikleri tespiti ile örtüşmektedir. Suçu terk etmede sosyal koşulları önceleyen bir diğer teori, sosyal bağlar teorisidir. Bu teoride aile bağları veya evlilik gibi unsurlar ile suçu terk etme arasında bir ilişki görülmektedir. Bu çalışma kapsamında aile bağlarının güçlü olması, evliliğin gerçekleştirilmesi nedeniyle suçu terk ettiğini ifade eden çok sayıda katılımcı bulunmaktadır. Sosyal kontrol teorisi açısından bakıldığında aile fertleri arasında var olan sosyal desteğin (maddi ve duygusal gibi) bireyin suçtan topluma ve ailelerine daha çok bağlı hissetmektedirler. Bu bağlılık bireyleri suçlardan uzak tutabilmektedir. Duygusal destek ile karşılaştırıldığında maddi desteğin etkileri daha somut ve öngörülebilir olabilmektedir. Araştırma kapsamında bazı katılımcıların suçu terk ederken ailelerinin sağladığı duygusal desteği ve maddi desteği ön planda tuttuğu, destek aldıkları için kendilerinin ailelerine karşı sorumlu hissettikleri ve dolayısıyla bundan kaynaklı olarak suçu terk ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada elde edilen bulguların hem sosyal kontrol hem de sosyal bağlar teorileriyle örtüştüğü söylenebilir.

Hükümlülerin cezaevinde ziyaret edilmelerinin veya onlarla iletişim kurulmasının (telefonla görüşme ve mektuplaşma gibi) onların suçu terk etme sürecinde önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte cezaevinde olan hükümlü için cezaevinde manevi destek ile birlikte maddi desteğin de çok önemli olduğu ve ayrıca bu desteğin cezaevi sonrası dönemde de devam etmesi hükümlülerin suçtan uzaklaşmasında kolaylaştırıcı bir etki yarattığı görülmektedir. Cezaevi sonrasında ailelerin cezaevinden tahliye olan bireylere barınma ve gelir desteği sağladıkları, bireylerin dışarı çıktıkları ilk gün aileleriyle bağlantı kurdukları ve çoğunun hemen tahliye sonrası aileleriyle birlikte yaşamaya başladıkları ve bu şekilde suçtan uzak kaldıkları belirtilebilir. Çalışmada ayrıca aileye bakma yükümlülüğü veya aileye karşı duyulan sorumluluk daha önce suç faaliyeti içerisinde yer almış olan bireylerin suçu terk etmeleri için önemli bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Suçun terk edilişi noktasında evliliğin bireyin hem yeni bir aile oluşturması hem de onu bir düzene sokması nedeniyle önemli olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak aile desteği faktörünün suçu terk etme sürecindeki etkisinin araştırmanın örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü katılımcıların işledikleri suç türü değişkenine göre bir farklılık arz edip etmediği de önem arz etmektedir. Çalışmanın örneklem grubu içerisinde yer alan 50 eski hükümlü bireylerden yaklaşık olarak %30'u uyuşturucu, %27'si yaralama ve %17'si ise hırsızlık suçunu işlemişlerdir. Suç türlerine göre dağılımda eski hükümlülerde aile desteğinin suçu terk etme üzerindeki etkisi birbirine yakın düzeyde görülmektedir.

5.2.2. Hapis Cezası ve Cezaevi Faktörlerinin Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi

Burada cezanın ve cezaevi sürecinin suçu terk etme ve topluma entegre olma üzerindeki etkisi ele alınacaktır. Cezaevinin suç işleyen bireyler için caydırıcı olup olmadığı ile ilgili çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri, cezanın suçun terk edilmesinde caydırıcı bir işlevi yerine getirdiği yönündeki yaklaşımdır. Aynı şekilde ceza tehdidi algısı, ceza alınmasıyla birlikte oluşan acı ve suç işleme ile birlikte karşılaşılabilecek maliyete yönelik algı da bireylerin suç işlemelerini engelleme noktasında önemli unsurlardır (İçli ve Ögün, 1999: 25-26). Bazı çalışmalar, yeniden ceza almaktan kaçınma arzusunun suç faaliyetinin azaltılmasında etkili olduğunu tespit etmiştir (Gunnison, 2001; Michalsen, 2013). Ayrıca ceza almaktan kaçınma arzusunun hayata yeni bakış açısı kazandırdığı, suçluluğu sonlandırmaya dair bireylerin emin olmasını sağlama ve kendilerini bu anlamda yeterli görmelerine de olumlu anlamda etkide bulunduğu belirtilmiştir

(Sommers vd., 1994; Cobbina, 2009; Barry, 2010). Ayrıca eski hükümlülerin önceki sabıka kayıtlarının iptal edilmesinin veya silinmesinin de suçu terk etme sürecine faydalı bir etkisi olduğunu belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Adams vd., 2017).

Bazı araştırmalar da cezanın suçluluğu önleyemeyeceğini ileri sürmektedir. Bu çalışmalara göre ise suç işleyen bireyin toplum içerisinde sapkın olarak etiketlenmesi veya damgalanması onların suçu terk etmelerinin aksine davranışlarının gittikçe daha problemli hale gelmesine ve onların daha fazla suç faaliyeti içerisinde yer almaya başlamalarına sebep olmaktadır. Özellikle hapis cezası gibi cezalandırma yöntemlerinin bireylerin yeniden suç işleme oranlarını azaltmadığını tam aksine bu tür cezaların birey üzerinde istenmeyen olumsuz etkilerinin olabileceği vurgulanmıştır (Lemert, 1951'den akt. Kızmaz, 2006: 243; Jonson, 2010; Wermink vd., 2010; Cullen vd., 2011). Ayrıca birçok çalışma hapis cezası gibi cezaların bireylerin alabilecekleri sosyal desteği zayıflattığı, bunun da bireylerin rehabilitasyon ve toplumsal entegrasyon süreçlerine önemli bir engel oluşturduğu belirtilmiştir (Visher ve Courtney, 2007; Bales ve Mears, 2008; Duwe ve Clark, 2012; Cochran, 2014).

Çalışmanın bu kısmında hapis cezası ve cezaevi faktörleri;

- Cezaevi kurumunun etkisi,
- Cezanın ve ceza süresinin etkisi,
- Cezaevi sürecine bağlı olarak yaşanan psikolojik problemler ve
- Cezaevi sürecine bağlı olarak yaşanan sosyal problemler başlıkları altında incelenecektir.

5.2.2.1. Cezaevi Kurumunun Etkisi

Cezaevi, bireyler için suç işleme noktasında caydırıcı bir etki yaratabilmektedir. Bu caydırıcı etki ancak cezaevi sürecinin uygun rehabilite edici koşullar içerisinde devam etmesi ve sosyalleştirme yönünün ağır basması halinde cezaevi ortamı bireylerin suç işleme ihtimalini azaltabilmektedir (Maruna; 2001; McNeill ve Schinkel, 2016). Bu noktada bazı araştırmacılar çalışmalarındaki katılımcıların suçu terk etme isteğinde olduklarını ve bu anlamda değişimi arzuladıklarını ve de bunun temelini cezaevi sürecinde atıldığını belirtmişlerdir (Giordano vd., 2002). Bu bağlamda cezaevi sürecinin başlangıcı aşamasında hükümlüler tarafından cezaya olumlu bir anlam atfetmesinin, değişime açık olmalarının onların gelecekte suçtan uzak durmasını destekleyeceği vurgulanmıştır (Laub ve Sampson, 2001; Maruna, 2001; Giordano vd., 2002; Paternoster ve Bushway, 2009; Shapland ve Bottoms, 2011; Apel, 2013).

Hükümlüler için cezaevi bazen hayatlarını yeniden değerlendirebilecekleri ve kimliklerinde değişiklik yapabilecekleri önemli bir köprü görevi görebilmektedir (McNeill ve Schinkel, 2016; McLean vd., 2017). Öyle ki cezaevine giren bir birey, cezaevi sürecini suçlulukta değişim için bir araç olarak görmeye başlarsa, bilişsel anlamda değişimi kabul ederse bireyin suçu terk etme ihtimali artacaktır. Burada “değişime açık olma” aşaması, cezaevi sürecinde gerçekleşen bir aşama olabilmektedir (Giordano vd., 2002). Yani cezaevinde olan birey kendisini değişime açarak suçluluğun terk edilmesi sürecinde önemli bir aşamayı gerçekleştirebilir.

Bu bağlamda araştırma grubu içerisinde bulunan katılımcılara yöneltilen, *“Cezaevinin sizin üzerinizdeki etkisi nasıl oldu? Cezaevinin suçluyu ıslah edici özelliği var mıdır? Varsa, hangi yönü? Ceza miktarının veya cezaevinde bulunma sürecinin suçu terk etme üzerinde etkisi var mıdır? Cezaevinin suçluluğu arttırıcı veya suçluluğu azaltıcı bir yönü bulunmakta mıdır?”* sorularına istinaden onlardan elde edilen verilere göre katılımcılardan bazılarının suçu terk

etmelerinde ceza veya cezaevinin caydırıcılığının etkili olduğu tespit edilmiştir. Konuya dair bazı anlatımlara aşağıda yer verilmiştir:

“Yani cezaevinden dolayı suç işlemeyen insan çoktur benim çevremde. Onlardan biliyorum. Tövbe ettiğini söyleyen insanların nedeni budur. Cezaevine girmek istemiyor. İnsanları ıslah ediyor cezaevi. Ceza veya cezaevi olmazsa çok kişi suç işler. Bakmayın siz, tek neden de budur.” (K35-32 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

“Bazen cezaevini hatırlamamayı tercih ediyorum. Cezaevi ömrüm boyunca unutamayacağım bir yer oldu bana. Ceza almak, cezaevinde olmak başka bir şey. Ben bundan dolayı kesinlikle bir daha suç falan işlemem. Benim için en önemli neden budur bence.” (K22-31 yaşında-erkek-hırsızlık, gasp suçlusu)

Çok sayıda araştırma yukarıda dile getirilen hususları doğrulayan saptamalar yapmıştır. Örneğin Pezzin (1995) de suçun işlenmesi ile ilişkili olarak karşılaşılabilecek yaptırımın veya cezanın suçu terk etme üzerinde son derece etkili olduğunu tespit etmiştir.

Bu araştırma kapsamında çok sayıda katılımcı suçu terk etme süreci üzerindeki yaptırımın, cezaevinin veya cezanın etkisini vurguladıkları görülmüştür. Yukarıdaki birinci anlatımda katılımcı (K35 kodlu) için suç işlememenin tek nedeni bir ceza veya cezaevi yaptırımıyla karşı karşıya kalınmasıdır. Bu yaptırımların olmaması durumunda bireylerin suç işleyebileceğini belirtmektedir. Diğer bir katılımcı (K22 kodlu) ceza veya cezaevini, doğrudan suçu terk etmede en önemli neden olarak vurgulamıştır.

Bazı katılımcılar, cezaevinde yaşam şartlarına değinmişlerdir. Onlara göre cezaevleri bir insanın yaşaması için gerekli olabilecek bir ortama sahip değildir. İnsan cezaevinde insanca yaşayamamaktadır. Bu durum hem cezaevinin sert koşullarından hem de cezaevinde bulunan insanlardan kaynaklanmaktadır. Bu durumu göz önünde bulunduran ve cezaevine girmiş olan eski hükümlüler, sırf bu yüzden suç işlemeyi bıraktıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin aşağıdaki eski suçlunun (K43 kodlu) dile getirdiği bir husus dikkat çekicidir:

“Ben bir daha o lanet olası yere girmek istemiyorum. İnsan yeri değil orası. Pis bir yerdir. Hapishane insanı çok zor bir insandır, her türlü insan var orada.” (K43-30 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Katılımcılardan biri de (K23 kodlu), cezaevinin yaşam şartlarının cezaevindeki mahkûmlar üzerindeki etkisinden bahsetmiştir. Cezaevinin insan psikolojisine zarar verdiğini ve kimsenin o deneyimi yaşamaması gerektiğini belirtmiştir. Burada eski bir suçlunun cezaevi ile ilgili deneyimlerini dile getirirken “pislik” nitelendirmesi yapması önemlidir:

“Cezaevi bende suçu engelledi. Yani orayı görmek istemiyorum. Yani cezaevi insan yeri değil. Yani bazıları diyor ki herkesin cezaevini görmesi gerekiyor ama ben buna katılmıyorum. Çok sıkıntılı ve stresli bir yer orası. Cezaevinde kafayı yiyen çok insan görmüşüm ben. Orada kendini asanı gördük, kendini öldüreni gördük. Cezaevi her tarafı pislik, her tarafı rutubet olan bir yer. Ben girmem bir daha oraya.” (K23-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Benzer şekilde cezaevinin yaşam şartlarının ve içerisinde bulunan insanların suçluluk konusunda caydırıcı etkide bulunduğu yönünde bazı katılımcılar (K13, K29 ve K49 kodlu) da anlatımlarda bulunmuşlardır:

“Çünkü cezaevi ortamı güzel değil, aile özlemi var, aileni görmüyorsun; pis şeyler var orada, kötü şeyler var... İnsanın psikolojisi bozuluyor cezaevinde. Mesela kavga ediyorlar, birbirlerine pis kelimeler kullanıyorlar, birbirlerini kesiyorlar... Ben mesela açık cezaevindeyken bir kız bir ara kendini kesti, gözümüzün önünde oldu bu olay. Cezaevi içerisinde uyuşturucu da vardı, bazıları kullanıyordu. Uyuşturucu etkisi altında olan kişiler birbirlerine küfrediyorlardı, birbirlerini

parçalıyorlardı. Zaten açık cezaevinde kavga edenleri kapalıya yolluyorlar. Bence kapalı cezaevi, açık cezaevine göre daha iyiydi. Çünkü açık cezaevinde sürekli kavga çıkıyordu; sabah kavga, akşam kavga... Ceza almayacağımı bilsem dahi yine suç işlemem, benim bir kez dilim yandı, bir daha yapmam. Cezaevine girdim çıktım artık tövbe ettim, aklım başıma geldi; cezaevi şartları çok kötüydü.” (K13-26 yaşında-kadın-uyuşturucu suçlusu)

“Şu an suç işlemeye devam etmeyişiimin nedeni içerisini (cezaevini) görmemdir. Cezaevini gördüm, ben artık cezaevine girmek istemiyorum. Cezaevinde tek bir odadasın, 18-19 kişi var odada... Hepsi de sigara içiyor. Beraber yatarsın, beraber kalkarsın, bazen oturacak yerin dahi olmaz. Bazen ayakta kalma durumun bile olabiliyor. Tuvaleti de banyosu da mutfak da yan yanadır. Hayat bu şekilde geçip gidiyor. Başka hiçbir şey yok. Orada bir tane koğuş ağası vardı, sürekli emir veriyordu. O ne derse onu yapmak zorundasın. İşte cezaevi böyle bir yer. Kim kalmak ister ki, kim girmek ister ki oraya? İçeriye bir daha girmek istemediğim için tekrar suç işlemem. (K29-31 yaşında-erkek-nitelikli dolandırıcılık suçlusu)

“Ben cezaevindeki pisliği gördüğüm için çekiniyorum artık, korkuyorum artık. O yüzden cezaevine girmek istemiyorum. Uyuşturucusundan tut kumarına kadar, affedersin birbirleriyle ilişkiye girmeye kadar yani orada her türlü pisliği gördüm. Ben sırf o ortama bir daha girmek istemediğim için suç işlemem. Allah korusun böyle bir şey olursa ben yemin etmişim adliyede kendimi öldüreceğim, oraya girmeyeceğim. Ben bir daha oraya girmem ya, çok çok kafamı duvara vururum, kendimi öldürürüm o pisliğin içine bir daha girmem, lanet olsun.” (K49-38 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Cezaevindeki yaşam koşullarının kötü olmasından veya cezaevindeki hükümlüler ile aynı ortamda kalınmasının zor olmasından dolayı katılımcıların cezaevinin caydırıcı olduğunu belirttikleri görülmüştür. Katılımcılara cezaevi süreci deneyimleri sorulduğunda çok sayıda katılımcının hem cezaevi ortamı hem de cezaevinde bulunan insanları tanımlamak için “pislik” kavramını kullanmaları dikkat çekicidir. Bununla birlikte her katılımcının “pislik” nitelendirmesiyle kast etmek istediği şey farklı olabilmektedir. Örneğin bir katılımcı (K14 kodlu) cezaevinde bulunan insanları kast ederek şunları ifade etmiştir:

“... Kavga, dedikodu, affedersin lezbiyenlik her şey var cezaevinde. Cezaevi ortamı hiç çekilmez pisliğin içindedir. Herkes birbirine karşı öyle manalı bir şekilde bekliyorlar, biri gelip onlara çatsın diye. Delisi var, akıllısı var, jiletçisi var, affedersin her pislik var cezaevinde” (K14-33 yaşında-kadın-uyuşturucu suçlusu)

Ayrıca bu eski mahkûm cezaevinde hijyen şartlarının sağlanmadığını da belirtmiştir:

“Senin altına pis bir sünger koyuyorlar, hepsi sidik gerekirse seni tuvaletin yanına da yatırıyorlar. Ne halin varsa gör diyorlar. Oranın yemekleri su gibi hiçbir şeyi yenilmiyor yani zulüm yeridir.” (K14-33 yaşında-kadın-uyuşturucu suçlusu)

Başka eski bir eski suçlu da (K17 kodlu), işledikleri suç türüne göre cezaevinde bulunan hükümlüleri “pislik” olarak nitelendirmiştir:

“Cezaevinde tanıdığım insan sayısı çok çok oldu. Affedersiniz ben cezaevinde sadece babasıyla ilişkiye giren birini görmedim. Yoksa diğer her türlüştünü gördüm; annesiyle, kardeşiyle teyzeyle ilişkiye giren; uyuşturucusundan, hırsızlığından her türlü suçlusuna kadar, pisliğini ben cezaevinde gördüm.” (K17-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Bir diğer katılımcı (K23 kodlu), cezaevinde bulunan insanlar arasındaki güç mücadelelerine dikkat çekerek “pislik” nitelendirmesinde bulunmuştur:

“Tekrar suç işlemeyi düşünmen bunun nedeni de cezaevindeki yaşama koşullarıdır. Cezaevindeki o zorluklar yirmi kişinin yaşadığı bir koğuşta herkesin kafası farklı, bir kişi çıkıyor beş kurşun etmez, pisliğin teki ama onun dediğini yapman gerekiyor. Bazıları dışarıda hiçbir şey değil ama kendilerini içeride çok büyük gösteriyorlar.” (K23-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Bazı katılımcıların cezaevini tasvir ederken “köpek bağlasan durmaz” dedikleri görülmektedir. Örneğin eski suçlulardan biri (K14 kodlu-33 yaşında-kadın-uyuşturucu suçlusu) anlatımında şu ifadeleri kullanmaktadır: *“Affedersin köpek yeridir orası, sen cezaevinde bir çimenliğe dahi hasretsin orada.”* Aynı ifade başka suçlunun (K40 kodlu) anlatımında da rastlamak mümkündür. Aynı zamanda bu katılımcı, hapishanede kalan hükümlü sayısının çok fazla olduğuna, bunun da diğer hükümlüler için sorun teşkil ettiğine vurgu yapmıştır:

“Hapishane gerçekten de yatılmayacak bir yerdir, çok zor bir yerdir köpeği bağlasan köpek durmaz orada.” Bir de benim hapishanede kaldığım dönem en kötü dönemdi. Cezaevinin her bir saati, her bir günü ıstıraptır. Kim olursa olsun bir kutunun içerisinde 25 kişi kalırsa sürekli kalırsa tabii ki yapamaz orada. Biz mesela koğuşta 35 kişi kalıyorduk. Koğuş da 35 kişilik değildi zaten.” (K40-28 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Bir diğer katılımcı (K9 kodlu) da cezaevindeki insanların eğitimsizliklerine dikkat çekmiştir. Bahsedilen katılımcıya ait anlatım şöyledir:

“Birçok farklı karaktere sahip insanlarla tanışıp onlarla aynı yerde kalmak zorunda oluyorsun. Burada biz bazen kendi en yakın arkadaşlarımızla bile anlaşamıyoruz. Oradaki insanların çoğu da eğitim almamış bir kesimden oluşuyor. İnsanın en çok rahatsız olduğu konu da oradaki insanlarla anlaşmak zorunda kalmasıdır. Mecburen oradaki insanlarla yaşamak zorundasın, onlara katlanmak zorundasın. Mesela orada adam bazen küfür ediyordu ama sen bazı şeylerin yaşanmaması için o küfre katlanabiliyorsun. Tüm bunlar tabii ki suçluluk üzerinde etkilidir.” (K9-26 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Yukarıdaki anlatımda cezaevinde bulunan hükümlülerin çoğunun eğitimsiz olduklarını ve eğitimsiz insanlarla bir arada yaşama zorunluluğunun diğer eğitimli hükümlüler için dayanılmaz bir durum olduğunu dolayısıyla hükümlülerin bu şartları göz önünde bulundurarak suçluluktan uzak kalabileceklerini ifade etmiştir. Suç işleyip cezaevine giren suçluların eğitim seviyesinin düşük olduğu bilinen bir gerçektir. Anlatımına yer verilen yukarıdaki katılımcı (K9 kodlu) cezaevine girmeden önce lise mezunu iken cezaevi sürecinde eğitimine devam ederek lisans mezunu olduğunu belirtmiştir. Bu durum göz önünde bulundurularak katılımcının cezaevi döneminde kaldığı cezaevinde eğitim seviyesi düşük olan diğer hükümlülerle muhatap olma zorunluluğunun bulunması onun için suçu terk etme ve bir daha suç işlememe noktasında caydırıcı bir etki yaratmıştır.

Konuya dair iki örnek anlatıma ayrıca aşağıda yer verilmiştir. Bunların arasından özellikle bir katılımcının (K2 kodlu) cezaevi tanımlaması ilgi çekicidir:

“Ben cezaevini gördükten sonra ne kadar kötü bir ortam olduğunu gördükten sonra hapishanenin ismini ikiye ayırdım: Ha-pishane. Oradaki pisliği gördükten sonra bir daha oraya gitmemeye karar verdim. Ne kadar da hakaret etseler ne kadar da şey yapsalar uzak durmaya çalıştım ve uzak durdum. Onurumu kıracak derecede hakaretler ettiler ama duymamaya çalıştım çünkü o günün şartlarında ceza bir yıldır ama bugünün cezası daha fazla, paracezaları da eklendi tabii. Cezaevinde ortam çok kirliydi, hijyen yoktu. Ben hatta koğuşa girmiyordum, mutfak denilen yerde yatıyordum. Çantamı kendime yastık, montumu da battaniye yapmıştım. Onların yanına gitmeyeyim diye bilinçaltım zaten bunu kodlamıştı. Ayrıca hijyen olarak da çok kötüydü. Yani sonuçta burası cezaeviydi ve kendime şunu diyordum: Sen cezaevindesin ve cezaevi pis bir ortama sahip. Şöyle düşünüyordum: Uzun süre Ceza alanlar ne yapacak? Ben orada diğerlerinden soyutladım kendimi çünkü ben bir pişmanlık duymuştum. Bir de kendimi sorguluyordum orada. Sorgulamam gereken kişi kurum, devlet vesaire değildi. Sorgulamam şöyleydi: Ben bunların arasında niye vardım? Suç işlemiş insanlar hepsi. Evet, bir suç işledim ve bir ceza aldım ama ben bunlarla birlikte olmayı hak etmiyorum. Onlarla olmaktansa daha ağır koşullara sahip olan hücreyi tercih ediyordum. İçerideki insanlar, insanı caydırıyor. Cezaevinin caydırıcı olması durumu oradaki insanlardan kaynaklıdır.” (K2-37 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

“Cezaevi caydırıcıdır. Bir defa cezaevine girdiğin zaman sana o gün on yılmiş gibi gelir. Cezaevinde duvar sana bakıyor, sen duvara bakıyorsun. Sürekli aynı kişiler, aynı insanlar, aynı ortam, aynı şeyler... Doğal olarak oraya bir daha girmek istemiyorsun. Oradaysan hemen oradan çıkmak istiyorsun. Ben cezaevinden çıktıktan sonra kendi kendime dedim yani ben ne b... yedim keşke cezaevine girmeseydin. Hala da etkisindeyim, bazen rüyalarım giriyor; cezaevi aklıma geldiği zaman psikolojim bozuluyor. Ben kendi adıma şunu söyleyeyim: Ben cezaevine bir kere girdim ikinci kez kesinlikle girmek istemiyorum! Allah düşmanımı dahi katmasın oraya. Ben bir daha pis ortamlara girmek istemiyorum, pis demekten kasıt suçlu insanları demek istiyorum.” (K13-26 yaşında-kadın-uyuşturucu suçlusu)

Anlatımı verilen ilk katılımcının kendisi hapishaneyi, “Ha-pis-hane” olarak tanımlamaktadır. Yani hapishane kelimesi içerisindeki “pis” hecesini daha da vurgulu kullanarak bir tanımlama gerçekleştirmektedir. Katılımcının böyle bir tanımlama yapması hem cezaevinin hijyen şartlarından hem de burada bulunan ve “suçlu” oldukları vurgulanan hükümlülerden kaynaklanmaktadır. Cezaevinin suçlu insanları barındırması nedeniyle caydırıcı olduğunu vurgulayan bir diğer katılımcı (K13 kodlu) da “pislik” vurgusu yapmakla birlikte aynı zamanda cezaevinin monotonluğundan yakınmaktadır. Ona göre cezaevini caydırıcı kılan unsur da içerisindeki hükümlülerin aynı şeyleri sürekli olarak tekrarlamalarıdır.

Cezaevini caydırıcı kılan bir diğer husus ise cezaevinin kendisine has bir sisteminin, kurallarının veya raconlarının bulunmasıdır. Bahsedilen konu ile ilgili olarak çalışma grubu içerisinde yer alan iki katılımcıya ait anlatımlar aşağıya alınmıştır:

“Cezaevinde kimin parası varsa ağa olur, cezaevi içinde paran yoksa milletin çorabını yıkarsın. Kimse cezaevine girmek istemez, cezaevinin kendine has kuralları var, oranın da bir raconu var; herkesin bir düzeni var. Kimse o düzene karşı gelemmez ki mecburen uyuman gerekiyor. Yani insanın bu kurallara tabi olması ne kadar zordur bilir misin? Ben kendim için söyleyeyim, bir daha ne o insanlarla ne o raconla muhatap olmak istemiyorum. Yani ne derler biliyor musun? İnsan hapse erkek olarak girerken kadın gibi çıkar. Horoz olarak içeri girer tavuk olarak çıkar” (K41-28 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Yani o içerideki abiler ne dediyse ben onu yapıyordum, onları dinliyordum ben de. Biz bir şey yapmadan önce içerideki abilere soruyorduk. Onlar evet veya hayır ne derlerse onların kararı oluyordu, biz de bunu uyguluyorduk. Benim kaldığım cezaevinde koğuştaki durum böyleydi. Onlardan habersiz bir şey yapmıyorduk. Koğuş ağası ne derse o şekilde davranıyorduk. Bu Diyarbakır'daki tüm cezaevlerinde var olan bir usuldür. Her cezaevinde her koğuştaki bir koğuş ağası var ve buradaki herkes onun sözünü dinlemek zorundadır. Kurallar var orada. Bazı cezaevlerinde tabii ki büyük rantlar var, bazı koğuşlarda uyuşturucu düşer, telefon düşer. Bazı insanlar zulmeder, diğer insanlara eziyet ederler. Yani bunların hepsini gördük. Çok berbat bir durum bu. Allah bir daha göstermesin.” (K29-31 yaşında-erkek-nitelikli dolandırıcılık suçlusu)

Yukarıdaki anlatımlarda da görüleceği üzere cezaevinde bulunan hükümlülerin tabi olduğu bazı yazılı olmayan kurallar veya katılımcı tabiriyle “raconlar” mevcuttur. Cezaevinde bulunan hükümlüler, bu kurallar dâhilinde orada yaşamlarını idame ettirmek zorundadırlar. Bu kurallara muhatap kalmak zorunda olmanın bireyleri suç faaliyetlerinden uzaklaştırdığı veya bireylerin suçlu terk etmelerini sağladığı görülmektedir.

Bazı katılımcılar için cezaevi yaşam ortamı ile birlikte ayrıca cezaevinin suçtan caydırıcı etkisi, insanın içeride kendini “yalnız” hissetmesidir. Cezaevi sürecinde yoğun olarak açığa çıkan bu his hükümlüler için caydırıcı bir etki yaratabilmektedir. Konu ile ilgili bahsedilen katılımcılara ait bazı anlatımlara aşağıda yer verilmiştir:

“Çünkü ben o cezaevinin ortamını gördüm, ben bir daha oraya girmek istemiyorum. Çünkü aileni, arkadaşlarını göremiyorsun, orada tek başınasın. Tabii bir de ailem var, ben cezaevine girersem

bu sefer ailem ne yapar onu düşünüyorum ailem bu durumda perişan olur! Cezaevi bir kapalı kutudur, kimsen yok, ailen yok, sadece tek başınasın orada. Yalnız kalıyorsun, bu seni çok etkiliyor. Allah bir daha göstermesin, ben bir daha cezaevine girmeyi kesinlikle istemem. Bunun için de suç işlemem.” (K15-23 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Orada dört duvar arasındaydım, kapalı bir kutudaydım, sıkıntılı bir durumdu. Ailemden uzaktım her şeyden uzaktım, toplumdan uzaktım. Yalnız kaldım, onun için akıllandım. Orada insanın düşünecek çok vakti oluyor. İnsan kendisini terbiye edebiliyor. Orada zaten suçu terk etme kararı aldım.” (K46-51 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Ailemin kıymetini, özgürlüğümün o kıymetini öğrendim. Yani cezaevi üstü açık bir mezardır. Gökyüzüne bakıyorum gökyüzü müdür, deniz midir belli değil. Bu da var, Allah insana taşıyamayacağı bir yük yüklemesin.” (K7-37 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

İnsan cezaevinde ailesinden ve arkadaşlarından (suçlu olmayan) uzak kalması cezaevi tahliyesi sonrası suçluluk durumuna etki etmektedir. İlginç bir şekilde katılımcılar yalnızlık ve hapsedilme durumlarından bahsederken cezaevinin “kapalı bir kutu” ve “üstü açık bir mezar” olduğuna vurgu yapmışlardır. Bu yönüyle cezaevi, hükümlülerin tahliye edildikten sonra tekrar suç işlemelerini engelleyen bir faktör olarak görülmüştür.

Bazı katılımcılar için cezaevi “yaşamlarını değerlendirebilecekleri bir mekân” olarak görülmüştür. Örneğin eski bir mahkûm (K26 kodlu katılımcı), cezaevindeyken yaşamının seyrini değiştirme kararı aldığını ve bu kararda cezaevi deneyiminin etkisinin bulunduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde diğer bir katılımcı (K44 kodlu), cezaevinin insanı bazı şeyleri sorgulama sürecine ittiği ve suçluluğa ilişkin bir sorgulama sürecine soktuğunu belirtmiştir:

“Ben çok şükür cezaevinden çıktım, çok değiştim. Ben cezaevinde kendime bir söz verdim. Önemli olan nedir biliyor musunuz? İnsanın kendisine bir söz vermesidir. Ben yemin ettim, dedim ki ne olursa olsun hep gülümseyeceğim ne olursa olsun dertleri sıkıntı etmeyeceğim, suç işlemeyeceğim. Bunda cezaevinde geçirdiğim süreç etkilidir. Bir düşünceye sahip oluyorsun, diyorsun ki işte ben bu kadar zamanımı geçirdim. Orada iki yıl da az bir süre değil. Sen iki yıl boyunca çok şey yapabilirsin dışarıda. Cezaevi hayatımı mahvediyor. Cezaevi insana bunları dışındırıyor. Tüm bunlar suçu terk etmeni sağlıyor.” (K26-29 yaşında-erkek-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Önceden insanın kafası çalışmıyor, cezaevine girdikten sonra, içeride kaldıktan sonra bazı şeyleri düşünmeye başlıyorsun; diyorsun ki işte para için değmiyor. Öyle böyle kendini değiştiriyorsun. İnsan ailesini özleyiyor, çoluk çocuğunu dışarıda bırakıyor, onları merak ediyor. Bunlar da etkili oluyor tabii ki. Suçu bırakıyorsun böyle.” (K44-49 yaşında-erkek-hırsızlık (3), uyuşturucu, kaçakçılık suçlusu)

Cezaevinde değişimi amaçlayan bazı mahkûmlar suçluluk durumunu değiştirebilmek için cezaevini suçluluktan suçsuzluğa doğru geçişi sağlayan bir “köprü” olarak görmektedir. Daha önce de gerçekleştirilen bazı çalışmalar, suçlunun cezaevinde bu tarz değerlendirmeleri gerçekleştirebileceğini ve bunun suçu terk etmelerine katkı sunabileceğini ortaya koymuştur (McNeill ve Schinkel, 2016; McLean vd., 2017). Bu çalışmada da konuya ilişkin dile getirilen hususlar, yapılmış araştırma sonuçlarıyla örtüştüğü gözlemlenmektedir. Ayrıca anlatımlarda “bilişsel dönüşüm” teorisine de bir gönderme yapıldığı tespiti vardır. Nitekim bilişsel dönüşüm teorisyenleri, Giordano ve meslektaşlarına (2002) göre cezaevine giren bir birey, cezaevi sürecini suçlulukta değişim için bir araç olarak görmeye başlaması ve bilişsel anlamda değişimi kabul etmesi, bireyin suçu terk etme ihtimalinin artmasına katkı sunacaktır. Buna göre burada “değişime açık olma” aşaması, cezaevi sürecinde gerçekleşen bir aşama olabilmektedir (Giordano vd., 2002). Anlatımlarda katılımcıların da ifade ettiği gibi cezaevi süreci onların hayatlarını değiştirebilmeleri için bir köprü görevi üstlenmiştir. Katılımcılar, cezaevi sürecinde kendi kendilerine “bir söz vererek”, bazı şeyleri

“düşünmeye başlayarak” ve dolayısıyla yaşamlarını değiştirerek, düşünsel anlamda bir değişikliği tercih ederek suçtan uzak kalmayı başarmışlardır.

Bazı katılımcılarda cezaevinin caydırıcılığının ağır basmasında cezaevinde tutuklu bulunduğu sürede cezaevi dışındaki yaşama duydukları özlemin etkisi bulunmaktadır. Konu ile ilgili bahsedilen katılımcılara ait bazı anlatımlara aşağıda yer verilmiştir:

“Benim gibiler bazı şeylerden derslerini almış kişiler, kendi yolunu çizmiş olan kişiler, suçtan dersini almış kişilerdir. Cezaevi bana çok şey kattı. Cezaevindeyken bazen sırf dışarıya görebilmek için hastaneye yazdırdık kendimizi. Elimiz kelepçeli olsa bile devlet hastanesine getirirlerdi bizi. O bile bize güzel gelirdi. Çünkü cezaevinde belirli bir çerçeve içerisinde gökyüzünü görürdün. Haftanın bir günü spora giderdik, maça çıkardık. O da güzeldi mesela dışarıyı görürdün. Haftanın o gününü iple çekerdim. Sırf gidip dışarıyı göreyim, o yeşillikleri göreyim bir hava alayım, güneş biraz değsin bana diye. O muhabbetleri yaşayabileyim diye o günü iple çekerdim.” (K1-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu)

“Caydırıcıdır, dışarıdayken hayatı tozpembe görüyorsun. Dört duvar arasına girdiğin zaman kitleniyorsun, sadece bir nefes alıyorsun cezaevinin sana verdiği kadarıyla. Yaşıyorsun, onun dışında başka bir şey yok. Dışarıda işin var, çocukların var, bunları kafana takmaya başlıyorsun; sabaha kadar yatamıyorsun. Bunların hepsi caydırıcıdır. Bazen mahkûmlara bakıyorsun, onların hallerine bakıyorsun, kimisinin görüşçüsü gelmiyor, kimisinin parası gelmiyor, kimisi intihar ediyor, kimisi kendini kesiyor... İnsan etkileniyor etkilenmezse zaten vicdanı yok. Şu anda kim ekmeğime ve namusuma dil uzatırsa Allah'ından bulsun! Bana göre cezaevi suçluluğu azaltıyor.” (K39-39 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Anlatımlarda da görüleceği üzere cezaevinde bulunan bazı hükümlüler, cezaevi dışındaki hayatları, aileleri, sosyal çevreleri veya genel anlamda cezaevi dışında yaşamın aktığı yerlerle ilgili çokça hasret duydukları ve bu hasretin cezaevinin caydırıcılığı üzerinde etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Hükümlüler için cezaevi döneminde deneyimledikleri bu duygular onların cezaevi sonrası süreçte suçu terk etmelerine olumlu bir katkı sunmaktadır.

Bazı katılımcılar, cezaevini tanımlarken hükümlüleri üzerindeki etkisine dikkat çekmek için cezaevi için “okul” nitelendirmesi yaptıkları görülmüştür. Bu nitelendirme ile cezaevinin, hükümlülerin çok şey öğrendikleri ve çokça şeyin farkına vardıkları bir yer olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla hükümlüleri hem eğiten hem de bilinçlendiren yönü ile okul işlevine göndermede bulunan cezaevinin suç terk etme üzerinde oldukça etkisi bulunmaktadır. Örneğin bir eski suçlu katılımcı (K11 kodlu), cezaevinin insanın kendisini ve diğer insanları anlayabilmesini olanaklı kıldığını belirtmektedir. Bu yönüyle cezaevi, hükümlüyü bilinçlendirici bir etkiye sahip olarak görülmüştür:

“Cezaevi aslında büyük bir okuldur. Neden? Çünkü cezaya yatan adam ilk etapta kendisini tanıyor, kendisinden sonra ailesini tanıyor. Ailesinden sonra dostunu, akrabasını hepsini hapishanede tanıyor. Dışarıda hiç kimseyi tanıyamazsın. İnsanların gerçek yüzünü dışarıda göremezsın. Ama cezaevine girdiğin zaman öncelikle kendini tanıyorsun daha sonra da herkesi tanımaya başlıyorsun.” (K11-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Aynı şekilde başka bir eski mahkûm katılımcı (K21 kodlu) cezaevini tanımlarken okul yerine “dergâh” kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Katılımcı için cezaevi, içerisinde eğitimli insanları barındıran ve hükümlülerin bu anlamda birbirlerinden istifade ettiği bir eğitim alanı olarak görülmektedir:

“Cezaevi de dergâh gibi bir yerdir, eğitim alanıdır. Bir bakıyorsun ki profesör yanındadır suç işlemiş, bakıyorsun polisler suç işlemiş yanındadır, bakıyorsun hâkimdir suç işlemiş yanındadır. Bana çok katkıları oldu. Bir daha suç işlememen için etkilidir.” (K21-32 yaşında-erkek-hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)

Benzer şekilde başka bir eski suçlu (K7 kodlu katılımcı) da cezaevinin diğer insanları tanıyabilmek için bir “öğrenim alanı” olduğunu vurgulamaktadır. Katılımcının ayrıca cezaevi deneyiminin ve kendi yorumuyla “cezaevi kazanımlarının” onu tekrar suç işlemekten uzaklaştırdığını dolayısıyla suçu terk etme başarısı göstermede etkili olduğunu belirtmiştir:

Cezaevi de büyük bir okuldur. Hayat okuludur. İnsanları tanımak açısından, insanların huyunu, suyunu kişiliğini, psikolojisini, sosyolojisini, her şeyini öğreniyorsun. ... Düşenin de kendine çok büyük bir ders çıkarması lazım. Bana çok büyük bir ders oldu. Bende çok büyük bir deneyim oldu. Bazen muhabbet oluyor, kavga oluyor falan... Geçen güntrafikte kavga oldu, ortalık durulsun diye söyledim onlara. Siz cezaevini görmüş müsünüz diye. Tabi ben cezaevinde kaldım, cezaevinin nasıl olduğunu biliyorum. O korku var ya bende o şekilde söylüyorum onlara. Bakmam geçerim yani. Allah kimseyi düşürmesin hocam. Eğer bir insanın vicdanı öldüyse bu adam boş yaşıyor demektir. Her şey vicdandır. Cezaevi çok büyük bir okuldur. Çok büyük bir hayat üniversitesidir. Tabi öğrenmek, anlamak isteyene.” (K7-37 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Cezaevini bir eğitim alanı olarak nitelendiren katılımcılardan bazıları özellikle her bireyin cezaevi ortamını deneyimlemesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Konu ile ilgili bahsedilen katılımcılara ait bazı anlatımlara aşağıda yer verilmiştir:

“Şöyle söyleyeyim. İlk suçu işleyenler, büyük veya küçük hiç fark etmez, bir suç işleyen bir kişi muhakkak cezaevine konulmalı ki o cezaevi sürecini görsün, içeri girsün orayı görsün ki bir daha o b... yemesin. Aslında herkesin girip görmesi gerekiyor. İnsanlar içeri girip çıktıktan sonra artık görürler. Cezaevi için şöyle bir cümle kurayım. İki dakika erkeklik yaparsın, ömür boyu orada karılık yaparsın. Kendi elbiseni kendin yapıyorsun, kendi donunu bir erkek olarak kendin yıkıyorsun. İşte bu karılıktır. Cezaevinde ceza suresinin hiçbir anlamı yok. Bir ay da aynıdır, bir yıl da aynıdır, on yıl da aynıdır. Ben kendimden biliyorum, cezaevine giren bir kişi ıslah olmalıdır.” (K29-31 yaşında-erkek-nitelikli dolandırıcılık suçlusu)

“Ama şöyle bir gerçek var, her insanın cezaevini tatması lazım. Niye diyeceksin, çünkü bir insan orayı gördüğü zaman suça yönelmeyecek. Bilmiyorum belki de yanıliyorum ama ben bu görüşteyim. Cezaevine girip kendini bilen birisi bir daha o suçu işlemez.” (K45-51 yaşında-erkek-cinayete teşebbüs suçlusu)

Bu anlatımlarla katılımcıların vurguladıkları temel unsur, yine de cezaevinin suçluluk üzerindeki caydırıcı etkisidir. Nitekim cezaevine girip buradaki hayatı deneyimlemiş olan bireyler, suç işlememiş olan bireyler olsalar dahi yine de suç işlemekten uzak kalacaklardır.

5.2.2.2. Cezanın ve Ceza Süresinin Etkisi

Ceza süresi, suçu terk etme süreci üzerinde etkisi bulunan önemli değişkenlerden biridir. Burada ayrıca ceza süresinin uzun olması iki farklı şekilde yorumlanabilmektedir. Birinci yaklaşım, uzun süreli cezanın bireyin cezaevi sonrası yeniden suç işleme eğilimini arttıracaktır. Konuya ilişkin yapılmış bazı çalışmalar, cezaevindeki hükümlülerin suçu terk etmeye yönelik kimlik değişimi sürecine odaklanmışlardır. Bu çalışmalar, uzun süreli ve ağır hapis cezalarının suçluluğa daha fazla yol açtığını ve gelecekte bireylerin tekrar suç işleme olasılığını arttırdığını bulmuştur (Schaefer, 2016; Moore ve Tangney, 2017). İkinci yaklaşım ise bu bulguların tam aksine daha kısa ve hafif hapis cezası alan hükümlülerin olumlu yönde değişim, yeniden toplumla bütünleşme ve suçu terk etme beklentilerini artırdığı tespit edilmiştir (Laub ve Sampson, 2003; Soyer, 2014; Schaefer, 2016).

Suçtu terk etme sürecinde ceza miktarı etkili olabilmektedir. Cezaevi deneyimine sahip olan bazı hükümlülerin alacakları ceza süresinin çok uzun olmasının onların suçtan uzaklaşmalarında etkili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırma grubu içerisinde bulunan eski hükümlü katılımcılara yöneltilen, “**Ceza miktarının/süresinin veya cezaevinde bulunma sürecinin suçu terk**

etme üzerinde etkisi var mıdır?” sorusuna, suçu terk etmede ceza süresinin bu konuda caydırıcı bir etkide bulunduğunu belirten çok sayıda katılımcı bulunmaktadır. Bu katılımcılardan bazılarının ait anlatımlara aşağıda yer verilmiştir:

“Tabii ki bu şimdi ben gitsem bir suç işlesem on sene, yirmi sene bir ceza alsam ne olacak? Benim kızım şimdi on yaşında, cezaevinden ben çıktığım zaman olacak otuz yaşında. Ben ne anladım bu hayattan! Ceza kısa olduğunda insan daha çok suç işler. Uzun ceza olduğunda bu caydırır insanı. Şimdi hem cezalar çok arttı yani cezalar ağırlaştı bir de bence emniyetin baskısı çok oldu. Bundan dolayı suç işlemiyorum. (Gülerek) Hele bu yeni emniyet müdürü evimizi yaktı.” (K36-38 yaşında-erkek-hırsızlık, adam kaçıрма, çete, yaralama suçlusu)

“Şimdi cezalar ağır olmuş, korkuyorum. Eskiden en kral adam, adam öldürüyordu gidip sekiz veya on sene yatıyordu. Şimdi çok daha ağır cezalar alıyorlar. Şimdi (hakaret içeren kelime sansürlenmiştir) öyle bir şey yapmış ki, öyle bir değiştirmiş ki sistemi, affedersiniz eşim gitse kendini (hakaret içeren kelime sansürlenmiştir) birine biz yine de ona bir şey yapamayız. Namustur, nasıl durabilirsin ki? Hele uyuşturucu cezası haddinden fazla arttırıldı yani bir insan gitse bir cinayet işlese uyuşturucu suçundan daha iyi haldedir. Suç miktarı insanı bu konuda durduruyor tabi.” (K41-28 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Suç az olduğu zaman caydırıcı olmaz. Mesela ben iki yıl civarı bir ceza aldım. Bu kadar cezaevinde kaldım, normalde bir kişi bu kadar ceza aldığı zaman cezaevi ona caydırıcı gelmez. En az beş-altı sene cezaevinde kalması gerekiyor ki verilen ceza caydırıcı olsun. Ben çoğu insanda bunu görmüşüm. Diyorlar ki artık bizi dövseler dahi biz arkamıza dönüp bakmayız. ... Genellikle kısa süreli yatanlar ıslah olamıyor. Cezaevinden çıktıktan sonra iki-üç ay içerisinde tekrar ceza evine dönüyor.” (K23-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Yani 4 ay ceza evinde kalmak nasıldır, biliyor musun? Yani böyle bir yere gidersin misafir olarak kalırsın, gelirsın ya bizimki de böyle oldu. Böyle seni kimse hükümlü olarak görmüyor, zaten kaldığın süre azdır zaten. Bir kere verilen cezanın caydırıcı olması gerekiyor öyle üç ay, beş ay, bir yıl ceza verip hapiste bırakıp tekrar onu bırakmak işe yaramaz. Eğer bir kişi bir suç işlediyse ona ağır bir ceza vereceksin ki bir daha korkudan o suçu işlemesin. Bunun durumu suç işlemeyi düşünen diğerlerine de örnek olsun ki yapmasınlar.” (K45-51 yaşında-erkek-cinayete teşebbüs Suçlusu)

Anlatımlarda da görüleceği üzere eski hükümlülerin suçu terk etme nedenleri arasında ceza süresinin fazla olması oldukça caydırıcı görülmektedir. Hatta suçluların tekrar suç işlemelerinin engellenmesi için bilinçli olarak uzun süreli hapis cezalarının verilmesi gerektiği fikri yukarıda anlatımları verilen katılımcılar tarafından da ifade edilmiştir. Genel anlamda katılımcılara göre özellikle son dönemde ceza süreleri çok artmıştır. Ceza sürelerinin fazla olması hem kendilerini suçtan uzaklaştırmada hem de başka bireyler için de caydırıcı olmaktadır.

Örneklem grubu içerisinde bulunan bazı katılımcılar, ceza süresinin suçu terk etme üzerindeki etkisine farklı iki bakış açısı ile yaklaşmaktadırlar. İlk bakış açısında katılımcıya göre suçlular ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki hasbelkader suçlu yani bir rastlantı sonucu suç faaliyeti içerisinde yer almış olan suçludur. İkinci suçlu türü ise mükerrer yani sürekli olarak suç işleyen veya sürekli olarak cezaevine girip çıkan suçludur. Katılımcılara ait anlatımlar şöyledir:

“Ceza suresi etkilidir, şu şekilde. Mesela on yıl kalan bir kişi dışarı çıktığı zaman diyor ki ben bir bedel ödedim. On yıl kayıbm var diyor. Çevremden insanlardan on yıl gerideyim diyor. Onlara daha hızlı bir şekilde yetişmek için daha farklı bir şekilde suçlar işlemeye başlıyor. Buna da şahit oldum. Bazı insanlar var, suçu meslek haline getirmiş. Yani ne yaparsan yap suç işleyecektir. Ayrıca hasbelkader dediğimiz olgu burada ortaya çıkıyor. Mesela ben mecbur olduğum için yaptım. Yani şu anda cezasından değil. Beni çok zorlarsalar, deseler ki mesela gidelim işte para için uyuşturucu satalım, paramız olsun, gidelim şurayı gasp edelim, sunu yapalım, bunu yapalım deseler, beni öldürmeleri lazım ki yaptırabilsinler. Yapamam yani vicdanımın rahat etmediği hiçbir şey yapamam. Dediğim gibi suçu meslek edinmiş insanlar için o fark etmez. Yirmi sene de

olsa bir sene de olsa fark etmez ama hasbelkader mahkûmları bir an önce cezasını bitirip çıkmak için elinden geldiğince sakın bir şekilde kendi kendini korumaya çalışır.” (K10-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu)

“Bir adam suç işliyor, çok süreliğine cezaevine girip çıkıyor. Daha sonra şunu düşünüyor, diyor ki ben bari bir suç işleyim ki daha önce yattığım cezanın bir bedeli olsun. Yani ceza süresi çok önemlidir. Bir yirmi sene, yirmi beş sene yatanlar çok farklı oluyor. Kısa yatanların durumu çok daha iyi oluyor. Şimdi uzun süreliğine cezaevine giren bir kişinin ömrü zaten orada geçmiştir. Bundan dolayı cezaevinden çıktıktan sonra ömrünün kalan kısmını daha rahat geçirebilmesi için bu sefer plan yapıyor, diyor ki daha önce işlediğim suçta aldığım cezanın karşılığı olarak ben bir suç daha işleyeyim. Tabii bu durum suç türüne göre değişkenlik gösteriyor. Genellikle uyuşturucu suçundan kaynaklı olarak cezaevine girenler de oluyor bu.” (K26-29 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

“Ceza süresi şu yönde etkili olabilir, az yatan bir kişi cezaevinden çıktığı zaman yine suç işleyip geri döner, çok yatan bir kişi bu sefer daha ağır suç işlemeye yeltenir. Hırslandığı için tekrar tekrar... Suç işlediği zaman daha dikkatli olur. Uzun ceza insanı daha fazla suç işlemeye iter. Verilen cezalar herkese ders olmuyor. Bu kişi ceza almıştır, cezaevinden çıktığında daha kindar oluyor.” (K49-38 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Katılımcılar, suçlu türleri arasındaki bu ayrımı yaparken ceza süresinin suçlu üzerindeki etkisini göz önünde bulundurmışlardır. Zira katılımcıya göre hasbelkader bazı suçlular ceza süresini dikkate alarak suçluluktan uzak kalmaya çalışırken; mükerrer suçlular için cezanın süresinin, yeniden suç işlemekten vazgeçmede caydırıcı bir etkisi olmayabilmektedir. Katılımcıların konuya dair ikinci yaklaşımları ise uzun süreli cezanın hükümlü üzerinde “inatlaşma”, “hırslanma”, “telafi”, “kindarlık” veya “bedel” anlayışına istinaden olumsuz olarak nitelendirilebilecek bir etki yaratabileceğidir. Katılımcıya göre uzun süreli bir cezaya çarptırılmış olan bazı hükümlüler, bu uzun ceza süresini kendi mantığına göre dönüştürerek karşılığında alabileceği bir “bedel”in olduğuna inanmakta ve bu durumun bir “telafisinin” olması gerektiğini düşünebilmektedirler. Cezaevi süreci, hükümlüyü bu anlamda daha “hırslı” ve “kindar” bir bireye veya “inatçı” suçluya dönüştürebilmektedir. Bu yüzden de hükümlü, cezaevinden çıktıktan sonra da daha önce çarptırıldığı uzun cezanın telafi edilebilmesi adına tekrar suç işlemeye yönelmekte, suç faaliyetleri içerisinde yer alabilmektedir.

Ceza süresinin caydırıcı veya suçu terk etme üzerindeki etkisi noktasında suç türünün belirleyici unsur olduğunu belirten katılımcılar olmuştur. Konu ile ilgili bahsedilen katılımcılara ait bazı anlatımlara aşağıda yer verilmiştir:

“Örneğin hırsızlık suçunun cezası çok az. Ben cezaevine girdiğimde henüz mahkemeye çıkmadan birkaç kez cezaevine girip çıkan hırsız gördüm. Diyorum ki üç beş sene yatacak, bakıyorum ki ilk mahkemede tahliye oluyor. Geliyor gidiyor bu sefer de başka birinin evine girmiş, böyle bir şey yani. Bu tür suçlular için hiçbir ıslah edici özelliği yok cezaevinin. Cezası yüksek olsaydı bunu göz önünde bulundurarak kolay kolay suç işlemezdi o. Cezası az ise umursamayabiliyor. Örneğin bir hırsızlık cezası bir yıl yerine beş yıl olduğu zaman daha etkili olabilir.” (K10-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu)

“Cezanın caydırıcı olmamasının nedeni cezanın süresi ile ilgili bile değil. Örneğin hırsızlık suçundan bir kişi cezaevine girdiği zaman bir ay, kırk gün cezaevinde yatıyor ve daha sonra serbest bırakılıyor. Cezaevinden çıktıktan sonra tekrar suç işlemeye devam ediyor. Diyor ki cezaevine girersem zaten bir kırk gün daha yatarım, oldu bitti. Bu açıdan caydırıcı değil yani daha ağır bir şeyin olması gerekiyor. Diğer suçlarda da caydırıcı değil, bu sadece hırsızlıkla ilgili değil.” (K27-35 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

“Ceza miktarı da suç üzerinde etkilidir. Az bir süre yatıp dışarı çıkan bir kişi, örneğin hırsızlık yapmış bir kişi genellikle suç işliyor ama örneğin uzun süre ceza alan, örneğin cinayetten giren bir

kişi çıktığı zaman kolay kolay suç işlemez.” (K6-26 yaşında-erkek-hırsızlık, yaralama, yağma suçlusu)

Anlatımlarda da görüleceği üzere katılımcılara göre hırsızlık suçunu işleyen hükümlülerde ceza süresinin caydırıcı etkisi daha az görülmekteyken cinayet suçunu işleyen hükümlülerde caydırıcılık etkisi daha fazla olmaktadır. Hırsızlık suçunu işlemiş olan hükümlünün çarptırıldığı cezanın süresi azdır. Bundan dolayı cezaevinden çıkan her hangi bir suçlu, ceza süresi az olduğu için tekrar hırsızlık suçunu işleyip cezaevine girebilmektedir. Dolayısıyla bu konu ile ilgili olarak hırsızlık örneğini veren katılımcılara göre hırsızlık suçundan dolayı hüküm giymiş bireylerin suç terketme olasılıkları daha az olabilmektedir.

Uyuşturucu madde ticareti suçunu işleyen suçlulara verilecek cezanın miktarı zaman içerisinde arttırılmıştır. Ceza süresinin arttırılmasıyla birlikte bu durumun uyuşturucu ticareti suçunu işleyenler için caydırıcı bir etki yarattığını belirten katılımcılar olmuştur. Konuya dair örnek anlatımlar şöyledir:

“Benim dönemimde uyuşturucunun cezası dört yıldır ama şu anda uyuşturucu cezası 10 yıl civarı olmuş. Yani uyuşturucu cinayet gibi olmuş. Bu hem caydırıcı bir cezadır hem de korkunç bir ceza. Yani ben uyuşturucu suçunu işlediğim dönemde bu suçu işler miydim, buna cesaretim olur muydu, bilemiyorum. Yani şu an korkunç geliyorsa bana, muhtemelen o zaman da korkunç gelebilirdi. Uyuşturucunun cezası yüksek ya şimdi birisi bana dese ki; al bu üç uyuşturucuyu şuraya götür, hayatta götürmem ben çünkü ben biliyorum çok büyük bir cezası var hayatta bulaşmam.” (K16-35 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Mesela bir insan bugün uyuşturucu ile yakalandığı zaman 12-13 yıl ceza alıyor. Zaten bir insanın cezaevinde 8-10 senesinin geçmesi dışarıda 10-20 sene geriye gitmesi anlamına geliyor. Onun için cezalar caydırıcıdır. Eskiden uyuşturucunun cezası 4 yıl falandı. Toplam yatarın 30 ay gibi oluyordu. Adam işte yakalansam da iki buçuk sene idare ederim, sıkıntı olmaz diyordu. Mesela bugün benim gibi bir insanın bunu yaptığında yatacağı ceza 20 senedir. Mesela ben bunu göz önünde bulundurarak yapmam yani. Bu benim için caydırıcı olur.” (K21-32 yaşında-erkek-hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)

Daha önce uyuşturucu madde ticareti yaptığı için hüküm giyen eski bir suçlu (K16 kodlu katılımcı), cezaevine girdiği dönemdeki ve şu anki ceza sürelerini karşılaştırarak bir değerlendirme yapmaktadır. Katılımcı, suç işlediği dönemde işlediği suça öngörülen ceza süresinin şimdi verilen ceza süresi kadar olması durumunda muhtemelen bunu göz önünde bulundurarak suç işlemeyeceğini belirtmiştir. Buna benzer yaklaşım başka bir katılımcı (K21 kodlu) tarafından da dile getirilmiştir. Dolayısıyla katılımcıların anlatımından yola çıkarak ceza süresinin suçun açığa çıkmasını yeniden suçluluğun önlenmesi üzerinde etkili olduğu belirtilebilir.

Çalışmada katılımcılardan biri, ceza süresinin suçluluk üzerindeki etkisine farklı bir yorum getirmiştir. Katılımcı, anlatımında hükümlünün aldığı ceza süresi ile suçlu sosyal çevresini ilişkilendirmiştir. Katılımcıya ait anlatım aşağıda yer almaktadır:

“Cezaevinde kısa süreli kalan kişiler, cezaevinden çıktıkları zaman arkadaşları arasına tekrar giriyorlar. Çok uzun süreli kalan kişiler, artık dışarıdaki arkadaşları diyor ki bunlar bir daha cezaevinden çıkmaz. İster istemez artık o insanı bırakıyor o arkadaşları. Terk ediyorlar, unutuyorlar onu, ondan umudu kesiyorlar. Ben çok karşılaştım bununla. O kişi çıktığında suç işleyen arkadaşları yoktur artık. Bu onun suçluluğu üzerinde etkilidir.” (K23-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Yukarıdaki anlatımda katılımcı (K23 kodlu) uzun süreli bir cezaya çarptırılan hükümlünün cezaevi dışında olan çevresinin ondan “umudu” kestiğini dolayısıyla cezaevinden tahliye olan suçlunun eski suçlu çevresine dönmeyerek suç terket edebileceğini belirtmiştir. Aynı şekilde kısa

sürelî hapis cezasına çarptırılan hükümlülerin suçlu çevreyle tekrar temas kurma veya onlara katılma ihtimali diriliğini korumaktadır. Dahası ceza süresinin erken biteceği algısı suçlu arkadaşlar arasında bir beklentiye dönüşebilmektedir. Bu durum da suçluluğun devamına yol açabilmektedir.

Çalışmada saptanan diğer bir husus da ceza süresinin uzun olmasının hükümlü üzerinde olumsuz etkilere yol açabileceğidir. Uzun hapis cezasına çarptırılan hükümlüler sosyo-psikolojik anlamda olumsuz etkilenebilmektedirler. Bahsedilen konu ile ilgili olarak üç örnek anlatıma aşağıda yer verilmiştir:

“Ceza miktarı ne kadar çok uzarsa o kişinin psikolojik durumu da o kadar bozulur. Çevreye bakış açısı değişir. İnsanlara bakış açısı değişir. Çevresine girdiğin zaman aptallaşır. Bir türlü bütünleşemez. Dışardaki hayatı artık anlayamaz, yakalayamaz. Çünkü mahkûmun sohbeti bellidir. Belli bir yere kadar sohbet ederler. Belli bir yerden sonra herkes kendi voltasını (argoda dar bir alanda ileri ve geri gidip gelmek) atar. Televizyonun karşısına geçer, kendi düşüncesine kapılır, hayal eder. Neyi hayal eder? İşte ben şurada olsaydım, burada olsaydım, işte dışarıda olsaydım... Bir nevi geçmişini hayal eder. Keşke dışarıda olsaydım, keşke böyle olsaydı ya da ailemin içerisinde olsaydım düşüncesiyle. Gitgide psikolojisi harap olur. Bunun suçu bırakması daha da zorlaşır.” (K3-30 yaşında-erkek-kasten adam öldürme suçlusu)

“Bir kişi on beş yıl ceza yerse o içerideyken adamın eşi, çocukları varsa bu eşi ve çocukları on beş yıl boyunca bu adama içerideyken nasıl bakacak? Bana göre bir kişiye ilk suçta direkt olarak böyle bir cezanın verilmesi yanlıştır. Bir adam hasbelkader bir yanlış yaptı, bir yola düştü. Bu adam az bir ceza ile sıyrılırsa ailesine çoluk çocuğuna dönerse çoluk çocuğu heba olmaz, suçu bu şekilde bırakabilir. ... Bir kişiye yüksek ceza verdiğin zaman onu üç ay tutamıyorsan yirmi yıl cezaevinde kalmış olan kişi cezaevinden çıktıktan sonra bakıyor ailesi dağılmış, karısı gitmiş, kız çocukları gitmiş, çocukların her biri bir yerde. Bu durumda onu dışarıda tutacak ne var? Tabii ki suç işleyecek.” (K31-57 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Ceza olmazsa çoğu insan suç işler, diye düşünüyorum. Verilen ceza miktarı çok oluyor, mesela bir kişiye on yıl ceza yattıktan sonra cezaevinden çıkar, Daha sonra topluma karışamaz, bunda çok problem yaşıyor, psikolojik anlamda problemleri çok oluyor. Toplum ile haşır neşir olamıyor bu durumda. Bu adam da ciddi anlamda asosyallik oluyor. Ne yapar, gider tekrar suç işler.” (K37-27 yaşında-erkek-yağma, yaralama suçlusu)

Uzun hükümlülük süresinin varlığı birey açısından cezaevi dışında kalan hayat bağlarının zedelenmesine, psikolojik durumun daha da bozulmasına sebep olmakta ve dolayısıyla cezaevi sonrasına ilişkin toplumsal uyumunun gerçekleşme ihtimali azalmaktadır. Bu nedenle uzun süreli hapis cezasından dolayı bireyin cezaevi tahliyesi sonrası tekrar suç işleyebilme olasılığı söz konusu olabilmektedir.

Bazı katılımcılar için verilen cezaların suçu terk etme üzerinde bir etkisi olmamaktadır. Bir suç işleniyorsa bu suça neden olabilecek aynı zamanda çeşitli koşullar bulunmaktadır. İlk etapta bu koşulların düzeltilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bahsedilen konuya dair örneklem grubunda yer alan üç katılımcının anlatımları aşağıya alınmıştır:

“Cezalar caydırıcı değildir, o insanı topluma kazandırmak istiyorsan farklı yöntemler uygulamak zorundasın. Onu bir odaya, hapse tıkarken onudaha hırçınlaştırdıklarının farkında değiller. Farklı programlar, farklı uygulamalar gerekiyor. Ceza etkili olsaydı bu kadar mahkûm olmazdı. Bakan suç oranlarına sürekli artıyor.” (K11-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Zaten verilen cezalar caydırıcı değil, bence suçun kaynağını araştırıp ona yönelmek lazım. Ceza kesinlikle caydırıcı değildir, insanı da kesinlikle ıslah etmez. Yani insanlara ceza vererek bir şeye ulaşamaz. Suça yol açan nedenlerin üstüne gidilmelidir.” (K18-45 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

“Alınan cezaların caydırıcı olduğunu düşünmüyorum, mesela bir insan 10 yıl, 15 yıl yatar cezaevinden çıkar. Adam bakacak ekmek yok, bir şey yok. Şimdi mesela bir insan 30 yaşında

cezaevine girdi 15 yıl yattı, 45 yaşına geldi; 45 yaşına geldiği zaman kimse onu bir işe de almaz, evlilik de yok. Adam diyecek ki ben madem o kadar yattım yine yapayım o zaman. Alınan ceza miktarı ile hiçbir alakası yok. O zaman o adam desteklense, iş verilse yani yaşadığı sorun neyse onun için uğraşılsa daha iyi değil mi? Yoksa ceza vererek bir şeye ulaşamazsın.” (K30-27 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu)

Örnekleme grubu içerisinde yer alan eski hükümlü katılımcılar, ceza vererek veya ceza sürelerini arttırarak bireylerin suç işlemelerini engelleme kararının aslında suçluluk oranlarının artmasıyla yani bu fikrin işe yaramamasının görülmesiyle birlikte değiştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu doğrultuda suçluluğu açığa çıkarabilecek sorunlara yönelme ile suç oranlarının düşürülebileceği veya insanların suçu terk etmelerinin sağlanabileceği ifade edilmiştir.

Suç işleyen bireylerin belirli bir süre için hapis cezası ile cezalandırılmalarının onların suçu terk etmelerinde etkili olabileceği ifade edilirken kimileri de cezaevine girmenin suçu sonlandırmak yerine suçluluğu pekiştirebileceğine dikkat çekmişlerdir. Örneğin bir katılımcı (K18 kodlu), anlatımında cezaevinin suçluyu ıslah etme işlevinin kesinlikle bulunamayacağını vurguladığı görülmektedir:

“Bir kişiyi alıp cezaevine koymak kesinlikle ıslah etmez yani ben kendimden örnek vereyim, verebilirim. Ben cezaevine girdiğim zaman dedim ki: Ben buraya ait değilim, hasbelkader (rastlantı sonucu) buraya gelmişiz. Başka alternatifimiz olmadığı için buraya gelmişiz. Biz buralardan dışarıya insanlara nasıl faydalı olabiliriz, nasıl burada kendimizi köreltmeyebiliriz. Çıkarken bitik bir halde değil de topluma yararlı bir şekilde çıkabileceğimiz koşulları kendimiz oluşturduk. İşte üniversite olsun, işte insanlarla ilişkiler olsun, hocalarla ilişkiler olsun, bir kere zaten alternatif olmadığı için devlet kişiyi cezaevine atıyor, o da caydırıcı değildir kesinlikle.” (K18-45 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

Katılımcıların suçu terk etme süreci üzerindeki cezaevinin veya cezanın etkisinin ölçülmesi adına kendilerine yöneltilen sorulara karşı çok sayıda katılımcının cezaevinin suçu terk etme üzerinde etkili olamayacağı hatta suçluluk sürecinin devamına dahi yol açabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe sahip katılımcılar, hem kendi hem de (tanıdık) başka bireylerin deneyimlerinden yola çıkarak bu kanaatlerini belirtmişlerdir.

Suçlu çevre, bireylerin suçluluk süreci üzerinde etkili olabilecek bir unsurdur. Suçlu sosyal çevreye sahip olan bazı bireyler, suç faaliyeti içerisinde yer alma olasılıkları daha fazladır. Bu aşamada üzerinde durulması gereken husus, bireylerin tıpkı cezaevi dışında olduğu gibi cezaevinde de suçlu sosyal çevre edinip onlardan etkilenebilecekleri dolayısıyla bu durumun suçluluk süreçleri üzerinde etkili olabileceğidir. Bu bağlamda çalışma kapsamında elde edilen verilerden yola çıkarak çalışmanın bazı katılımcılarının cezaevi sürecinde edindikleri yeni suçlu sosyal çevrenin onların suç işlemeleri üzerinde etkili olabileceği gerçeğidir. Bazı katılımcılar cezaevini, suçluluğun öğrenilmesinde tıpkı bir okul gibi resmetmişlerdir. Nitekim cezaevine giren hükümlüler suç işlemiş diğer hükümlülerle bir araya gelmekte, aynı mekânları paylaşmakta, kaynaşmakta, suçluluğa dair yeni yöntemler öğrenmekte ve yeni müstakbel suç faaliyetleri için planlar yapabilmektedirler. Buna örnek olarak bir katılımcının (K11 kodlu) konuya ilişkin söyledikleri önemlidir:

“Yani insan cezaevine girdiği zaman daha suçlu hale gelir. Neden? Çünkü orada farklı çevreleri tanıyor, içeride zaten bin bir türlü hayallere kapılıyor, dışarı çıktığında da dışarıda onlarla birleşiyorlar. Zaten bu şekilde daha da fazla suç işliyorlar.” (K11-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Aynı şekilde görüşme yapılanlardan biri (K14 kodlu), cezaevinde karşılaşılan suçlu çevre ile irtibatın cezaevi tahliyesi sonrasında da devam edebileceğine dikkat çekmektedir:

“Şu da var, bazı kişiler cezaevinde yeni insanlarla tanışıyorlar, telefonlaşıyorlar. Dışarı çıktıkları zaman bu içeride bulunan kişi diğer kişiye diyor ki yanına gel ben sana iş veririm, çalıştırırım seni diyor. Bu şekilde tekrar suç işliyorlar. Bu duruma kananlar da çok oluyor. Şimdi ben zenginim ben seni yanına çeksem, sen niye yanına gelmeyesin ki? Yine yanına geleceksin, yine suça karışacaksın...” (K14-33 yaşında-kadın-uyuşturucu suçlusu)

Her zaman beklendiği gibi cezaevi, hükümlülerin suçu terk etmeleri üzerinde caydırıcı bir etki yaratmayabilmektedir. Tam aksine hükümlülerin yeniden suç işlemelerine dahi neden olabilmektedir. Bu bağlamda görüş bildiren bazı katılımcılara ait anlatımlara aşağıda yer verilmiştir:

“Bazı insanlar cezaevinden sonra daha fazla suç işlerler, ben bunu çok gördüm. Kendim gördüğüm için söylüyorum. Ben küçükken cezaevine girdim içeride tanışmadığımız insan kalmadı haliyle bu da suç işlememize neden oldu. Açıkçası dışarıda hiçbir suç bilmeyen bir kişiye bakıyorsun içeriye giriyor suç makinesi oluyor, orada tanıştığı insanlardan sonra. Çok tanıdıklarım var, bu şekilde çok suça bulaşırlar. Allah onlara doğru yolu nasip etsin inşallah cezaevi yaşamında vicdanlı insanlara denk gelirler bu çok önemli. Cezaevinde arkadaşlık kurmuş olduğu İnsanların etkisi çok oluyor, özellikle suçu terk etme üzerinde çok etkilidir.” (K12-37 yaşında-erkek-çete, gasp, hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)

“Oraya girip de ben bir daha suç işleyemem diyen yalan söyler. Oraya giren çıkan muhakkak tekrar suç işler. Dışarıda görmediğini içeride daha da öğreniyor. İnsanın içeride gözü daha fazla açılıyor. Şeytanlığı öğreniyor daha fazla. İnsan içerideyken bir daha yapmayacağım diyor ama dışarı adım attığı andan itibaren aynı tas aynı hamam. İlk suçumdan sonra neden suçu işlemeye devam ettim? İlk etapta zaten evli değildim. Şu an olduğu gibi evli değildim. Ayrıca cezaevine girdim, oradan etkilendim. Bilmediğim şeyleri oradan öğrendim, yeni arkadaşlar edindim orada. Onun için suçları devam ettirmediğimi düşünüyorum. Cezaevinden çıktık, arkadaşlarla tekrar suç işledik, onlara kandım öyle böyle devam ettim suça.” (K6-26 yaşında-erkek-hırsızlık, yaralama, yağma suçlusu).

Yukarıdaki anlatımlarda da görüleceği üzere cezaevinde birlikte olunan suçlu sosyal çevrenin bireylerin suçluluk yapılarının devam etmesinde etkili olabilmektedir. Ayrıca cezaevinde kurulan arkadaşlıkların bu açıdan çok önem arz ettiğinin altı çizilmektedir. Bu nedenle hükümlünün karşılaşacağı bireylerin “vicdanlı” bireyler olması temennisinde bulunmaktadır. Benzer şekilde aynı vurgu başka eski hükümlü tarafından da yapılmaktadır. Kendisini örnek vererek cezaevi sürecinin onu olumsuz anlamda etkilediğinden, cezaevi sürecinde edindiği yeni suçlu sosyal çevresinin yönlendirmesiyle suç işlemeye devam ettiğinden bahsetmektedir.

Konuya dair benzer anlatımlar bizlere daha fazla ayrıntı sunmaktadır. Cezaevindeki azıllı suçluların varlığı cezaevine giren diğer hükümlüler açısından da ciddi bir risk oluşturmaktadır. Bu durum hükümlülerin suçluluk sürecinin devamına yol açabilmektedir:

“İster istemez diğer hükümlülerle bir arkadaşlık kurmaya çalışıyor. Çok değişik suçlara karışmış olan insanlar var, baronlar var, maddi açıdan durumu çok iyi olan insanlar var. Hemen o anda kişi düşünür işte ben yarın öbür gün çıkarsam bu abiyle, bu arkadaşla ilişkimi devam ettiririm. Daha daha suç işlerim, yakalansam dahi en azından cebime para girecek. Kendince bir hayale kapılıyor. Mesela kara para, uyuşturucu vs. bunları güzel bir dille, tatlı bir dille anlatıyor, gözünü boyamaya çalışıyor karşıdaki. Benim başıma gelmedi, yakınlaşmaya çalışan oldu ama ben uzak duruyordum fakat şahit olduğum oldu. Bazıları cezaevinde birilerinden maddi destek alıyorlardı ve kendilerini cezaevinden çıktıktan sonra o kişiye bağımlı hissediyorlardı. O kişi yönlendirirse bu durumda suç işleme durumları da olacaktı.” (K2-37 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

“Aynı zamanda cezaevinin suçu arttırıcı yönü de var bence. Mesela cezaevinde baron olarak geçinen hükümlülerde var, gözüne kestirdikleri kişilere işte dışarı çıkarsan gel benimle çalış, diyorlar. Kesinlikle cezaevi bir insanı ıslah etmez. Dışarıda on kişi tanıyorken içeriye girdiğin zaman bir ton kelle adamı tanıyorsun. Mesela 2012’de cezaevinde Eşref X vardı, Mehmet X vardı, İrfan X vardı, Ahmet X vardı. Şampiyonlar Ligi gibiydi. Bizzat ben kendim zaten teklif aldım, bana

dediler ki: İşte dışarı çıktığın zaman buluşuruz bu işi beraber yaparız, dediler. Benim işim olmaz, ben o insanla cezaevinde bile aynı yerde kalmadım; koğuşumu bile değiştirdim. Yani cezaevi çözüm değil, örnek veriyorum çocuk 16-17 yaşında cezaevine giriyor, cezaevinde bulunan kişiler suçla ilgili bu kişilere daha fazla bilgi veriyorlar. Bu çocuklar daha fazla suçlu hale geliyorlar.” (K17-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Yukarıda dile getirilen görüşlerde cezaevine giren bazı suçluların cezaevinde “kelle adam”, “suç baronu” ve “zengin suçlular” şeklinde tanımlandığı bireylerle yakın ilişki kurdukları ve bu ilişkilerin cezaevinden sonra da devam ettiğine dikkat çekilmektedir. Katılımcıların hükümlüler arasında cezaevi döneminde oluşan bir “bağlılık” ilişkisine dikkat çektikleri görülmektedir. Nitekim bu ilişki biçiminin cezaevi sonrasında da bireylerin suç işlemelerinde etkili olduğu vurgulanmaktadır.

Görüşmelerde cezaevlerinde bazı suçlular arasında var olan veya oluşan örgütlenmelere ilişkin bazı iddialar da dile getirilmiştir. Bazı mahkûmların kendi aralarında oluşturdukları “çete” tipi yapılarla kendilerinden olmayan suçluları tehdit ettikleri iddia edilmiştir. Konuya dair örnek anlatımlar aşağıya alınmıştır:

“Şu anda cezaevinde bile çeteleşme var hatta çetelerini cezaevinde yöneten insanlar da var. Suç türü neyse onu cezaevinde devam ettiren var. Bunlar diğer mahkûmlara da eziyet çektiriyor. Bu kişiler cezaevine girmiş, özellikle yeni girmiş olan çocukları yanlarına alıyorlar. Onları çeteye koyuyorlar. O çocuğa bakıyorlar, onu cezaevinde büyütüyorlar. Özellikle durumu iyi olmayan çocukları yanlarına alıyorlar. Bu kişi çıktığı zaman direkt çeteye giriyor.” (K26-29 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

“Zaten bütün aradığın şeyler o dört duvar arasında var. O dört duvar seni bir şeylerden uzak tutmuyor. Her şeyi orada yönetebilirsin, çeten varsa o çetenin yine liderisin. Dışarıda yapamadığın şeyleri dahi orada yapabilirsin. Ben zaten cezaevinde herkesi tanımaya başladım. Benim arkadaş çevrem cezaevinden oluştu. O arkadaşları tanıdıktan sonra artık onlarla beraber suç işlemeye başladım. Cezaevi beni bu şekilde daha suçlu hale getirdi. Islah edici bir yanı yok zaten.” (K48-32 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Cezaevindeki suç örgütlerinin veya çetelerinin, cezaevine yeni girmiş ve genel anlamda yaşça küçük hükümlüleri kendi taraflarına çekmek için çabaladıkları belirtilmektedir. Suç çetelerinin cezaevinde bulunan diğer hükümlüler üzerinde oluşturmak istedikleri bu etki cezaevinden tahliye olan eski suçluların suçu terk etme ve topluma entegre olma süreçlerini olumsuz olarak etkilemektedir.

Cezaevinin bireylerin suçluluk sürecinin devamında etkili olduğunu ileri süren yaklaşımların temel bir iddiası, bazı suçluların cezaevinde daha deneyimli ve müzmin suçlulara dönüşebilecekleri iddiasıdır. Görüşmelerde bu konuya dair çok sayıda görüş belirtenler olmakla birlikte burada sadece sınırlı sayıda bazı anlatımlar aşağıya alınmıştır:

“Mesela bir hırsız, normal bir hırsızlık yapan bir hırsızla cezaevine giriyor. İçeride işte örneğin daha profesyonel olan çelik kasa açabilen hırsızlarla tanışıyor, çıktığında daha profesyonel hale geliyor. Giren kişi oradaki profesyonel suçlulardan bazı şeyler dinliyor, ondan sonra diyor ki; ben çıktığımda bu işi yapacağım, diyor. Yine tutuklanıp cezaevine giriyor.” (K23-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Ben sadece bunu biliyorum. Mesela uyuşturucudan giren bir kişi açık cezaevine geçiyor orada hırsızlıktan gireni, fuhuştan gireni, her şeyden gireni tanıyor. Hırsız, uyuşturucu yapanla tanışıyor; diyor ki ya ben hırsızlık yapıyordum, bir eve giriyordum, 100 lira çalışıyordum, ben bu işi yapacağıma çıktığım zaman uyuşturucu yaparım 100 milyar kazanırım. Bu şekilde daha suçlu hale geliyor. Verilen ceza bu durumda nasıl caydırıcı olsun? Cezaevi insanı bozuyor.” (K49-38 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

“Adam oraya bir daha gider, oraya giren suçlu daha beter hale gelir. Her koğuş otuz adam alıyor, her adamdan bir kelime alsa orada da kafasında tabii ki kursa... Cezaevinde ne öğrendiysem tabii ki bunu kaydediyorsun. Bilmediğin işleri de orada öğreniyorsun. Hiç yapmadığın hiç etmediğini hiç alakan olmadığı şeyleri de orada öğrenmeye başlıyorsun. Daha da profesyonel hale geliyorsun. Mesela ben cezaevindeyken tanıştığım insanlara bakıyorum bazen onları soruyorum, onlar halen cezaevindeler; bazıları çıkıyorlar bir bakıyorum tekrar cezaevine girmişler.” (K44-49 yaşında-erkek-hırsızlık (3), uyuşturucu, kaçakçılık suçlusu)

“Cezaevine ilk giren kişi, cezaevine girdiği zaman suçu orada çok daha fazla öğrenmeye başlıyor. Cezaevi içerisindeki o mahkûmların arasına karışıyor, çeşit çeşit insan var; hırsız var, uyuşturucu kullanan var, bin bir çeşit suç işleyen var. Birbirlerine bu sefer bunlar kendi hikâyelerini anlatıyorlar. Kimse kimseye nasihat etmiyor, bu sohbetlerden dolayı insan ister istemez etkileniyor. Zaten ilk giren kişi kalacağı süre 1-2 ay oluyor. Cezaevinden çıktığı zaman bu sefer daha profesyonel hale geliyor.” (K33-28 yaşında-erkek-hırsızlık, yağma suçlusu)

Cezaevinde özellikle aynı suç türünden dolayı hüküm giymiş olan hükümlüler cezaevinde bir araya gelmekte ve kendilerine ait suç deneyimlerini birbirlerine anlatarak cezaevinde bir “suçluluk deneyim veya öğrenim alanı” oluşturmaktadırlar. Bu nedenle suç işleme konusunda daha da deneyimli ve eğitilmiş hale gelen hükümlüler cezaevi tahliyesi sonrası bu deneyimlerini de kullanarak suç işleme çabasına girebilmektedirler. Dolayısıyla hükümlülerin maruz kaldığı bu cezaevindeki suçlu “ortamı”, hükümlülerin suçu terk etme sürecini sekteye uğratmakta veya cezaevi sonrasında başarılı bir şekilde topluma adapte olmalarını engellemektedir.

Yukarıdaki anlatımda bahsedilen olumsuz etkiye istinaden aynı suç türünden dolayı cezaevine girmiş olan hükümlülerin aynı koğuştaki kalmaları eleştirilmiştir. Konuyla ilgili eski suçlulardan biri (Örneğin K5 kodlu katılımcı) şunları ifade etmiştir:

“Biz, bunu cezaevindeyken oradaki arkadaşlar arasında da konuşuyorduk. Bence cezaevi hiçbir şekilde ıslah etme yeri değil. Cezaevine giren kişi, mesela bir genç gayri ihtiyari uyuşturucu veya hırsızlıktan yakalanmış ve cezaevine girmiş. O çocuk, cezaevinde var olan potansiyel suçlularla aynı yerde kaldığı için o çocuk, üç yıl sonra, bir yıl sonra ve dışarı çıktığı zaman potansiyel bir suçlu olarak dışarı çıkıyor. Sırf onların yanında kaldığı için sırf onları tanıdığı için. Ben bu durumu cezaevinde bir sosyolog vardı, onunla da tartıştım. Dedim ki evet, cezaevlerinde suç kategorileri var. İşte cinayet suçlusu ayrı, hırsızlık ayrı, uyuşturucu ayrı ama dedim ki ayrı bir kategori daha yapılması gerekiyor. Mesela dedim ki birisi cezaevine daha yeni girmiş, gayri ihtiyari bir şekilde girmiş veya arkadaşı onu kandırmış, suça sürüklemiş. Onu ayrı bir kategoride farklı bir koğuşa koymaları gerekiyor. Suç potansiyeli yüksek olan birinin yanına verirken öğrenemediği, bilmediği şeyleri de orada cezaevinde öğreniyor. Bir de özentisi başlıyor. Böylelikle dışarı çıktığı zaman o çocuğu tutmak mümkün değil. Böyle örneklerle çok karşılaştım. On binlercesi ile karşılaştım cezaevinde. Bu çocuğun özelliği; O kişi, çocuk dışarı çıktığı zaman bana diyor ki yanıma gel. Bu sefer bu çocuk kullanılıyor. Bu durumun önüne ancak benim bahsettiğim şekliyle farklı bir kategori koğuştaki oluşturularak geçirebilir. Tabi bu cezaevi yönetimlerinin de işine gelmez. Çünkü bu konuda ciddi bir rüşvet dönüyor. Mesela biri cezaevine girdiği zaman işte güzel bir koğuşa girmek isterse rüşvet veriyor. Zaten bilinen bir şey de var. Parası olan cezaevine istediği her şeyi sokabilir. Para veren uyuşturucu da sokar, istediği her şeyi de sokar. Her cezaevinde bu durum var. Tabi bu durum açık cezaevlerinde çok daha fazla var.” (K5-47 yaşında-erkek-yaralama, cinayet suçlusu)

Aynı suç türünden hüküm giymiş olan bireylerin suçluluk noktasında birbirlerini daha fazla etkileme potansiyeline sahip olabilmektedirler. Bu nedenle bu uygulamanın olumsuz sonuçlara yol açtığı ve değiştirilmesi gerektiği fikri bazı katılımcılar tarafından savunulmaktadır.

Bazı katılımcılar bazı suçluların cezaevinde bile suç işlemeye devam ettiklerini belirtmişlerdir. Suçluların özellikle uyuşturucu temin edip bunu kullanmaya devam ettikleri dile getirilmiştir. Örneğin eski suçlu bir katılımcı (K13 kodlu), cezaevinde suç işlemenin devam ettiğinin altını çizmektedir:

“Cezaevi içerisinde uyuşturucu da vardı, bazıları kullanıyordu. Sürekli suç işleyen insanlar vardı. Bunlar istense engellenirdi ama halen devam ediyor.” (K13-26 yaşında-kadın-uyuşturucu suçlusu)

Benzer şekilde aynı vurgu net bir şekilde iki katılımcının (K25 ve K7 kodlu) anlatımında da bulunmaktadır. Bahsedilen katılımcılara ait anlatımlar aşağıya alınmıştır:

“Ben 32 yaşındayken cezaevine girdim. Hayatım boyunca uyuşturucu hapi ben cezaevinde görmüşüm. Bütün yasaklı maddeleri ben cezaevinde görmüşüm. Cezaevi suçluluğu daha da artırır. Ben oraya girdiğimde dedim ki burası dışarıdan daha kötüdür. Kendini koruyamazsan daha kötüdür. ... Cezaevinde rant var. Açık cezaevinde özellikle hap satıyorlardı. Maddi durumu iyi olmayan, parası gelmeyen gençler görüyordum. Onlar mecburen bu hap işini yürütüyorlardı. Yanıyorsa ilk başta işte o gençler yanıyordu. Bu durum bütün cezaevlerinde de böyledir. Biz cezaevinde paramızı yedik ama bazıları cezaevinde para kazanıp çıktı.” (K25-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu)

“Ama hocam şunu söyleyeyim özellikle buna dikkat edin, özellikle not alın bunu, ben iyi bir niyetle söylüyorum ki kurslara çıkıldığı zaman gayet iyi bir arama yapılmıyor. Mahkûmlar kurslara gittiği zaman alışveriş dönüyor. Mesela adama hap yazılmış örneğin uyku hapi, adam kullanmıyor, durumu yok, kalkıyor mesela kurs alanında O da hapları satardı. İki paket Parliament’e değiştirirlerdi. Yani kursların faydası var ama illegal şeyler de çok dönüyordu. Bunu dasöylemem lazım, gardiyan başında durmuyor, gardiyan seni kurs alanına getirip bırakıyor. Orada diğer mahkûmlarla iç içesin. Öğretmen de senin gibi sivilidir, seni daha iyi anlayabiliyor. Göz yumuyor.” (K7-37 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Anlatımlarda da görüleceği üzere uyuşturucu kullanımının bazen cezaevinde de kullanılmaya devam ettiği ileri sürülmüştür. Hatta ilk anlatımın sahibinin kendisi dahi ilk kez uyuşturucu maddeyi cezaevi ortamında gördüğünü belirtmiştir. Katılımcının anlatımında geçen ve dikkat çeken bir unsur da cezaevi ortamında uyuşturucu satıp zenginleşen bir kesimin var olduğunu iddia etmiş olmasıdır. Katılımcılara göre genellikle cezaevinde uyuşturucu kullanan hükümlüler, uyuşturucuyu kurs veya eğitim alanlarında bir araya geldikleri ortamlarda uyuşturucu satıcısı hükümlülerden temin etmektedirler.

Uyuşturucu temininin zor olduğu cezaevlerinde bazı hükümlülerin doktorlardan, psikiyatlardan aldıkları ilaçları uyuşturucu etki bıraktıkları için kullandıkları iddia edilmiştir. Hükümlülerin doktorlara gidip genellikle Neurontin, Buscopan, Katarin ve Lyrica gibi ilaçları alıp uyuşturucu niyetine kullandıkları belirtilmiştir. Örneğin bir eski suçlu (K14 kodlu katılımcı) anlatımında bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

“Yani ben psikoloğa (Psikiyatr) gitmedim ilaç da almadım ama içeride ilaç kullanan çoktu, uyku hapları kullanan vardı, uyuşturucu etkisi olan ilaçlar kullanıyorlardı, Narkotin (Neurontin) miydi neydi onu alanlar var. Alıp kafa bulanlar var bu hapla. Bir iki ay cezaevinde bir şey değil ama 1-2 yıl yattıktan sonra o cezaevi sana ağır gelmeye başlıyor, o insanlar sana ağır gelmeye başlıyor. Kimseyle sohbet etmek istemiyorsun, kavgalıdır bazılarıyla, moralin sıfırdır...” (K14-33 yaşında-kadın-uyuşturucu suçlusu)

Benzer ifadelere aşağıdaki katılımcıların anlatımlarında da karşılaşılmıştır:

“İçeride çoğu mahkûm şöyle yapıyor, Katarin denen bir soğuk algınlığı ilacı var adam onu alıyordu 3-4 tane birden atıyordu, diyordu ki işte kafam güzel oluyor. Mesela biz Buscopan (Buscopan) böbrek ilacı vardı onu alıyorlardı, toz haline getiriyorlardı yakıp kullanıyorlardı resmen burada abi, kardeş gibiyiz adam çıılçıplak soyunuyor. O kadar ki kendinden geçiyordu. Gidip onun bunun kucağında oturuyordu örneğin elinde olmayan bir şey yani.” (K35-32 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

“Açık cezaevinde hatta kapalı cezaevinde de uyuşturucu kullanan vardı. Ben de bir ara yeltendim. Kardeşim askerden gelince burada bir olayları olmuştu. Benim de elim ona yetişmediği için strese girmiştim. Ben içerideydim, elimden bir şey gelmedi. O gün kapalı cezaevinde araştırdım kendime uyuşturucu buldum, esrar buldum ve içtim. Bazıları gidip psikoloğa (Psikiyatrist) başvuruyorlardı. İlaç alıyorlardı. İlaç, krizlerini dindirsin diye kullanılıyordu. Bazen sırf ayyaş gezebilirsin diye ilaç alanlar vardı. Mesela cezaevinde bana Nevrontin (Neurontin) veriyorlardı. Bu ilaç normalde bel ağrısı ilacıdır. Mesela gelip parayla benden almaya çalışıyorlardı. Tabi ben etkisini bilmediğim için... Beldeki bütün sinir sistemlerini uyuşturuyor bu ilaç. Mesela bu ilaç mahkûmlara günde üç sefer veriliyordu, günlük üç hapi birden veriyorlardı. Mahkûm geceyi bekleyip bu üçünü aynı anda alıyordu. İster istemez bu durumda afyonu patlar, kafası güzel oluyordu.” (K1-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu)

“Psikoloğa (Psikiyatrist) gittim, ben lilika (Lyrica) istedim ondan. Bu ilaç bir nevi uyuşturucu, insanı dinç tutuyor. Bu ilacı bel fıtığı ameliyatı olanlar yazabiliyorlardı. Ben bu ilacı tattıktan sonra o ilaçtan başka hiçbir şey kullanmadım çünkü dinç tutuyor adamı. 100-150 tane kullandım. Nekadar fazla alırsan o kadar etkili oluyor bu ilaç. Bütün gün çalışsan hiçbir şey olmamış gibi geliyor. Şahsen bana sorsalar uyuşturucuyu bitirecek bir şey var mı diye? Ben derdim ki var: Lilika. Bunu uyuşturucu bağımlılarına verseler onlar bir daha uyuşturucu içmezler. Ben cezaevinde bu ilacın kullanıldığını gördüm, daha sonra doktorun yanına gittim dedim ki böyle bir ilaç var, istedim. Bana vermediler ama zaten cezaevinde bu ilacı mahkûmların kendisi satıyor. Ayrıca uyuşturucu da satıyorlar. Mahkûmlardan ben bu ilacı aldım. Verdiği hissiyatı taktıktan sonra ben dedim ki bu ilacı nasıl alabilirim diye sordum, dediler ki bir tek psikolog yazabiliyor. Gittim psikolog ile görüştüm, dedim ki böyle bir ilaç var, sizin verdiğiniz bir ilaç, bana daha önceden verilen ilaçlar beni uyutuyor, bana iyi gelmiyor dedim.” (K4-32 yaşında-erkek-gasp, hırsızlık, uyuşturucu, tehdit, yaralama, dolandırıcılık suçlusu)

Konuyla bağlantılı elde edilen verilerden yola çıkarak bazı katılımcıların bazı hükümlüler için cezaevinin cezbedici yönlerinin olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Konuya dair deneyimlerinden bahseden iki katılımcıya ait anlatımlar aşağıda verilmiştir:

“Cezaevi, bazıları için cazip bir yer. Bazen bazıları suçu bitmiş olmasına rağmen yetkililere beni bırakmayın diyordu. Gidecek bir yeri yok, annesi yok, babası yok... Cezaevi bazılarına bu şekilde cazip geliyordu. Mesela Ahmet abi diye biri vardı. Adam, dışarıya para yolluyordu. Çalışıyordu, orada çöpe bakardı. Adam başı her kişi ona üç tane sigara verildi ve bu sigarayı paraya çevirdi. Cezaevinin çöpçüsüydü ayrıca bu işi yaptığı için para kazanıyordu. Adam oraya öyle bir alışmıştı ki oradan çıkmak istemiyordu. Cinayetten girmişti on altı yıl kalmış olmasına rağmen oradan çıkmak istemiyordu. Dışarıda bir düzeni yoktu, nasıl yaşayacağını bilmiyordu. Adam mesela cinayet işliyor 20 yıl ceza evinde kalıyor, örnek veriyorum cezaevinden çıktığı zaman, bir problem olduğu zaman, tekrar suç işleyip cezaevine girme ihtimali daha yüksek oluyor. Çünkü daha önceden cezaevine girmiş orada nasıl yaşayabileceğini biliyor. Çünkü cezaevinde rahat bir şekilde geçinip gidebiliyor. Çünkü orada devlet ekmeğini veriyor, suyunu veriyor, yatağını veriyor... Adam orada keyfine bakıyor televizyonunu veriyor; işte muhabbet ediyor arkadaşlarıyla oyunlar oynuyor... Yani cezaevinde kalmak onu cezbediyor.” (K1-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu)

“Ama bazıları görüyorsunuz ki sürekli cezaevine gir-çık yapıyor. Bunlarla ilgili de şunu söyleyebilirim. Bazıları zaten anne ve babası yok, ailesi yok, bazılarının dışarıda kalacak herhangi bir yerleri yok. Sırf dışarıda kaldığı yer olmadığı için suç işleyip cezaevine giren çok insan tanıyorum. Bazılarının kimsesi yok, dışarıda kalmış kıstır; bir suç işleyip tekrar cezaevine giriyor. Ben İzmir cezaevindeyken böyle insanlarla karşılaştım. Yani diyorlardı ki biz dışarı çıkarsak nereye gideceğiz? Hiçbir yere gidemeyiz, onlar bir şekilde bir yolunu bulup tekrar suç işleyip tekrar cezaevine giriyorlardı, çıkıyorlardı, tekrar giriyorlardı. Mesela ben bir ara birine sordum, dedi ki: Ya ben ne yapayım, benim gidecek yerim yok. Öyle insanlar da var işte, cezaevi adamı akıllı da eder, adamı deli de eder. Oraya gelenlerin çoğu kış orada geçirebilmek için geliyorlardı. Dışarıda aç kalan, cezaevinde yemek yiyebiliyordu. Yazın dışarıda, kışın içeride olan çok insan

tanıdım. Ben beş yıl boyunca Diyarbakır'ın bütün cezaevlerinde yattım. Tanıdığım çok insan oldu.”
(K44-49 yaşında-erkek-hırsızlık (3), uyuşturucu, kaçakçılık suçlusu)

Anlatımlara göre cezaevleri; cezaevi dışında bir sosyal bağı olmayanlar, cezaevi hayatına alışanlar, gidecek bir yeri olmayanlar için “cezbedici” bir niteliğe sahiptir. Cezaevi, bu yönüyle suçluların bir anlamda tercih edebilecekleri bir mekân olmaktadır. Bu durum da başlangıçta belirtilen “cezaevinin suçu terk etme üzerindeki olumlu etkisi” yaklaşımıyla tezat teşkil etmektedir.

Sonuç olarak bu kapsamda fikir beyan eden katılımcıların çoğu cezaevine girmenin ve mahkûmiyet süresinin fazlalığının suçluluk sürecinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bu anlamda cezaevine girmemek için veya ceza süresi fazla olduğu için suçu terk eden çok sayıda katılımcı bulunmaktadır. Araştırmanın bu kısmında elde edilen bu bulgu daha önce ortaya konmuş bazı çalışmaların bulgularıyla örtüşmektedir. Örneğin İçli ve Ögün (1999: 25-26)’ün yaptığı çalışmada ceza tehdidi algısı, ceza alınmasıyla birlikte oluşan acı ve suç işleme ile birlikte karşılaşılabilecek maliyetin, bireylerin suça yönelimlerini azalttığı ve önlediği saptanmıştır. Ayrıca benzer sonuçlar Gunnison (2001) ve Michalsen’in (2013) çalışmalarında da mevcuttur. Araştırmacılar eski hükümlü bireylerin yeniden ceza almaktan kaçınmalarının, suç faaliyetinin azaltılmasında etkili olduğunu tespit etmişlerdir (Gunnison, 2001; Michalsen, 2013). Fakat sayıca az olsa, bu araştırmada bazı katılımcılar cezaevi ve ceza yaptırımlarının suçu terk etme noktasında tek başına yeterli olmayacaklarını belirtmişlerdir. Hatta cezaevine girmek veya uzun süreli bir cezaya çarptırılmak eski hükümlülerin suçluluk yapılarının devam etmesine neden olabilmektedir. Lemert (1951), Jonson (2010), Wermink ve meslektaşları (2010) ile Cullen ve meslektaşları (2011) özellikle hapis cezası gibi cezalandırma yöntemlerinin bireylerin yeniden suç işleme oranlarını azaltmadığını tam aksine bu tür cezaların birey üzerinde istenmeyen olumsuz etkilerinin olabileceğini belirtmişlerdir. Onlara göre ceza veya cezaevi beklenenin aksine bireylerin suçu terk etme ve topluma adapte olma süreçlerini sekteye uğratabilmektedir.

5.2.2.3. Cezaevi Sürecine Bağlı Olarak Yaşanan Psikolojik Problemler

Çalışma kapsamında cezaevi sürecinde katılımcılardan bazılarının çeşitli problemler, özellikle psikolojik problemler yaşadıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların özellikle cezaevi sürecinin ilk dönemlerinde çeşitli nedenlere bağlı olarak problemlerle karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın örneklem grubu içerisinde yer alan katılımcıların cezaevinde bulundukları dönemde herhangi bir problemle karşı karşıya kalıp kalmadıklarının bilgisine ulaşabilmek için katılımcılara **“Cezaevinde/sonrasında karşılaştığınız sosyal veya psikolojik sorunlar var mıydı? Varsa, ne gibi problemler yaşadınız? Bu problemleri nasıl aştınız?”** soruları yöneltilmiştir. Bu kapsam da sayıca fazla katılımcıdan genellikle psikolojik problemler yaşandığına ve bundan kaynaklı olarak antidepresan ilaç kullanıldıklarına dair cevaplar alınmıştır. Katılımcıların belirttikleri problemlerle başa çıkma yöntemlerinin de farklı olduğu görülmüştür. Katılımcıların maneviyata yönelme, aile bağlarına sıkıca sarılma, cezaevindeki arkadaşlıklarla bağları güçlendirme, cezaevi uygulamalarına katılma ve cezaevinde bulunan diğer hükümlülerin ceza süresine bakıp bir kıyaslama yapma şeklinde farklı yollara başvurmak suretiyle cezaevinde yaşadıkları problemlerle baş etmeye çalıştıkları belirlenmiştir.

Katılımcıların bazılarının, cezaevi sürecinin ilk dönemlerinde psikolojik problemlerle karşılaştıklarını fakat süreçle cezaevi ortamına alışarak psikolojik problemlerinin üstesinden geldiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda iki katılımcıya ait anlatım aşağıda yer almaktadır:

“İyi, cezaevine girdiğim zaman birkaç gün boyunca uyuyamıyordum, psikoloğun yanına gidip görüştüm. Ona zaman geçmiyor, işte uyuyamıyorum dedim; o da bana dedi ki: kitap oku, dedim ki işte kitap okumakla zaman geçer mi? Öyle böyle alıştık işte... Psikiyatra da gittim antidepresan ilaç kullandım. Ona uyuyamıyorum, yatamıyorum dedim; o da işte sana ilaç veriyor ben 2 yıl boyunca sürekli olarak ilaç kullandım. Sosyal problem de yaşadım, ilk girdiğim zaman tabii farklı insanlar, orada bulunan insanların koydukları farklı kurallar var, orada o kurallara uymak zorundasın. Uyumadığın zaman da soyutlanırsın, bu durum insanın psikolojisine de etki ediyor. Yani orada adam fiziksel olarak güçlüdür, maddi olarak güçlüdür, yanına da gençlerden böyle birkaç kişiyi aldığı zaman sana baskı uygulayabilir. Bu da psikolojik soruna yol açabilir.” (K18-45 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

“Cezaevine ilk girdiğim zaman çok etkilendim. Mesela bir insan cezaevine girdiği zaman diyor ki; ben buradan hiçbir zaman çıkamam. Cezaevi kapısının dışına çıkmayana kadar insan o cezaevinden çıkabileceğine inanmıyor. Ya kapının önüne kadar seni çıkarıyorlar, sana tamam gidebilirsin diyorlar ama sen yine de diyorsun ki acaba yine beni içeri alırlar mı? Cezaevindeyken psikiyatrye gitmedim ama psikologla görüşüyordum 2-3 haftada bir yanına gidip sorunlarımı ona anlatırdım. Cezaevindeyken çoğu insanı gördüm artık yatamıyorlardı, ister istemez uyku hapi kullanıyorlardı, ilaç kullanan çoktu.” (K23-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Yukarıdaki anlatımlarda da görüleceği gibi bir katılımcı (K18 kodlu), cezaevi sürecinin ilk döneminde cezaevinde bulunan diğer hükümlülerin baskısı ve cezaevinin yazılı olmayan kuralları nedeniyle psikolojik problemle karşı karşıya kaldığını ifade etmiştir. Diğer katılımcı (K23 kodlu) da cezaevi sürecinin ilk döneminde bir daha cezaevinden çıkamayacağına dair gelişen bir düşüncenin psikolojisi üzerinde olumsuz etki yarattığını ve bundan kaynaklı olarak psikiyatrist ile görüştüğünü belirtmiştir.

Ayrıca görüşmelerde bazı katılımcılar, cezaevi sürecinde yaşanan psikolojik sorunların cezaevi sonrası dönemlerde de etkilerini sürdürdüğünü belirtmişlerdir. Çok sayıda katılımcı, cezaevi öncesi var olmayıp cezaevinden çıktıktan sonra ve şu anda devam eden bazı psikolojik rahatsızlıklarının bulunduğunu ve bunun için ilaç tedavisi aldıklarını belirtmişlerdir. Bir katılımcı (K35 kodlu) babası cezaevinde olmasına rağmen psikolojik olarak etkilenme olasılığı olduğu için cezaevine gitmediğini ve hatta cezaevlerini dışarıdan olsa dahi görme tahammülünün olamayacağını ifade etmiştir:

“Babam cezaevinde şu anda sırf cezaevine girmemek için babamı görmeye gitmiyorum. O cezaevi psikolojisiyle kaldım. Korkuyorum, psikolojik olarak kaldıramayacağımı düşünüyorum. Ben cezaevlerinin olduğu yerlerden geçmemeye de dikkat ediyorum.” (K35-32 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Benzer şekilde diğer eski bir suçlu (K41 kodlu katılımcı) cezaevi deneyimi nedeniyle ağır psikolojik olumsuzluklarla karşılaştığını ve halen de tedavi sürecinin devam ettiğini ifade etmiştir:

“Cezaevinden çıktıktan sonra benim psikolojim bozuldu, bana dengesizlik oldu ama ben durumu aileme yansıtmıyordum. Arkadaşlarıma yansıtmıyordum ama baya dengem bozulmuştu. Bir müddet psikiyatri hapi kullanmaya başladım. Beni bir ara Elâzığ’a (Elazığ Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi) götürdüler.” (K41-28 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Aynı şekilde diğer bir katılımcı (K43 kodlu) şu an yaşadığı psikolojik problemleri cezaevi sürecine bağlamaktadır:

“Güvensizlik, takıntı, şüphe... Mesela birisi benim yanımda telefonla kısıp kısıp konuştuğu zaman ben şüphelenmeye başlıyorum. Hâlbuki ortada bir şey yok ama yine de şüphe duyuyorum. Bu önceden yoktu, cezaevinden sonra oldu.” (K43-30 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Bazı katılımcıların (K49 kodlu ve K47 kodlu) konuya ilişkin anlatımları da aşağıya alınmıştır:

“Ben cezaevinden çıktıktan sonra alkol içmeye başladım. Psikolojim bozulmuştu, bunun için içki içiyordum. Cezaevinden sonra çok büyük problem yaşadım, psikoloğa gittim, ilaç kullanmaya başladım. Halen de kullanmaya devam ediyorum. Ben çok etkilendim.” (K49-38 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

“Mesela ben askere gittiğim zaman delirdim içeri girer girmez demir ranzaları gördüğüm anda psikolojim bozuldu. Oradaki insanlara sataşmaya başladım, kavga ettim; iki gün orada kaldım komutan beni çağırdı, görüştü ondan sonra beni Batman'a yolladılar çürük verdiler bana. Zaten daha önceden avukat da bana söylemişti 5 yıl ve üzeri ceza alan hükümlüler askerliğe elverişli değildir, raporu alabiliyorlarmış. Ben burada askerlik şubesine gittim, bundan bahsettim bana bu raporu vermediler.” (K47-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu).

Yukarıdaki anlatımlarda cezaevi sonrası cezaevinin olumsuz etkilerinden uzaklaşmak adına “alkol” kullanmaya başlama ve cezaevi süreciyle özdeşleştirdiği için “ranzaları” görmeye dahi tahammül edememe durumları öne çıkartılmıştır.

Bazı katılımcılar cezaevinde ailelerinden, çocuklarından uzak kaldıkları için psikolojik problemler yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin katılımcılardan biri (K20 kodlu) cezaevi sürecinin başlarında ailesi ve çocuklarını sürekli olarak düşündüğü için problem yaşadığını ve bu durumu cezaevi ortamına alıştırarak atatabildiğini belirtmiştir. Katılımcının dikkat çektiği nokta, ailenin cezaevi sürecinde hükümlü üzerindeki etkisidir. Nitekim hükümlünün ailesine birgün “kavuşacak olma umudu”, bireyin olumsuzluklarla, sorunlarla veya psikolojik problemlerle başa çıkmada olumlu katkı sunduğu belirtilebilir:

“Cezaevine ilk girdiğim zaman da zaten psikolojik problemler yaşadım ama süreçle işte insan artık oraya da alışıyor. Çoluk çocuğunu düşünüyor. Ailesinin varlığı onu bir nevi koruyor orada. Ailesini düşünüyor, sorunlarla ancak o şekilde başa çıkabiliyor. Ben cezaevindeyken hiç gitmedim psikoloğa.” (K20-35 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Benzer şekilde görüşülenlerden biri (K36 kodlu) aile fertleri ile ilgili endişelerinin etkisiyle psikolojik bir “yük” altına girdiğini belirtmiştir:

“Kapalı alandır çünkü hiçbir şey görmüyorsun, sürekli aynı insanlar, aynı kişiler oluyor. 2 hafta 3 hafta görüşün gelmedi mi ondan sonra dışarıyı düşünmeye başlıyorsun, diyorsun ki; ya acaba ne oldu, ailem nasıl, birinin başına bir şey mi geldi? Bunların hepsi de psikolojik olarak yük oluyor.” (K36-38 yaşında-erkek-hırsızlık, adam kaçıрма, çete, yaralama suçlusu)

Aynı şekilde cezaevi sürecinde aile hasretinin veya aile ile ilgili endişelerin psikolojik olumsuzluklara yol açtığını belirten iki katılımcının anlatımları aşağıya alınmıştır:

“Oldu tabii ki! Ben cezaevine ilk girdiğim zaman ömründe ağrı kesici kullanmamış olan bir kişiydim, cezaevine girdikten sonra iki buçuk üç yıl boyunca ben orada psikolojik haplar ve uyku hapları kullandım. Ancak o şekilde ben o cezaya, o cezaevine alıştım. Bu ilaçların bir faydası yok, şöyle düşünelim bir robot gibi oluyorsun; sakinleşiyorsun sadece yemek yiyorsun, uyuyorsun başka bir şey düşünmüyorsun. Ama o ilaçlar olmasaydı ben dayanamazdım. Çünkü çok düşünmeni engelliyorlar. Açık konuşmak gerekirse dayanamazdım yani ben her gün çocuklarımı düşünüyordum, başka bir şey düşünmüyordum. Ailem ne yapıyor ölmüşler mi, kalmışlar mı, ne durumdadırlar; sadece bu. Açık konuşalım ben o ilaçları kullanmasaydım kendime zarar verirdim. Orada başka birine zarar verebilirdim, farz et bir mezara girmişsin, cezaevi işte mezar gibi bir yer. Yani ilaçlar olumluydu ama onlar yerine farklı uygulamalar olabilirdi mesela görüşler daha fazla sıkıştırılabilirdi, ailelere dışarda bir destek vermeleri veya telefonla görüşme daha fazla olabilir.” (K38-39 yaşında-erkek-uyuşturucu, yaralama, evrakta sahtecilik, firar suçlusu)

“Cezaevine girdiğin zaman normal bir insan olarak görünüyorsun ama orada psikolojin bozuluyor. Oradaki idareciler, orada çalışan memurlar, orada kalan kişiler bunların hepsi zaten senin psikolojini bozuyor. Mahkûmlar arasında psikolojisi bozulan var, psikiyatri hâpı atan var, deli olanlar var. Ben cezaevine girmeden önce sakin biriydim ama cezaevine girdikten sonra asabi

biri oldum. Sıkıntılar oluyor, çocuk çocuğunu düşünüyorsun, ailen ne yapar diye düşünüyorsun, bu da senin psikolojini etkiliyor. Bazı insanlar ağlıyordu, bazıları kafayı yemişti. Kullandığım ilaçların üzerinde çok etkisi oldu.” (K44-49 yaşında-erkek-hırsızlık (3), uyuşturucu, kaçakçılık suçlusu)

Yukarıdaki ilk anlatıma sahip katılımcının (K38 kodlu) içerisinde bulunduğu psikolojik problemlerle başa çıkma başarısı, kullandığı ilaçlardan kaynaklanmaktadır. Nitekim katılımcıyı ayakta tutan ve kendisine zarar vermesini engelleyen şey, onun ifadesiyle “çok düşünmesini engelleyen” ilaçlar olmuştur. Benzer şekilde ilaç etkisiyle birlikte psikolojik problemle başa çıkabilme vurgusu diğer katılımcıda (K44 kodlu) da mevcuttur. Katılımcı, cezaevi sürecinin hükümlülerin çoğunun psikolojik problemlerle karşı karşıya kaldığını, kendisinin de aile özlemi veya merakı nedeniyle problem yaşadığını ve antidepresan ilaç kullanarak bunun üstesinden geldiğini ifade etmiştir.

Cezaevi sürecinde hükümlüleri psikolojik anlamda etkileyen çeşitli vakalar gerçekleşmiştir. Cezaevinde gerçekleşen intiharlar veya elim kazalar bireylerin psikolojilerinin bozulması üzerinde oldukça etkili olmuştur. Konuyla ilgili iki anlatıma aşağıda yer verilmiştir:

“Ben cezaevine girmeden önce bu şekilde değildim, kendimdeydim. Yani bir sıkıntım yoktu, cezaevine girdim her şey değişti. Sağlık açısından da cezaevine girmeden önce ben böyle değildim, daha dinç hissediyordum, daha kendimdeydim. Ben cezaevindeyken orada birisi kendini astı, hani çok yakın arkadaş değildik ama işte selam kelam, birbirimizi tanıyorduk. Ben o günden sonra psikolojik anlamda çok problem yaşadım, çoğu kez psikiyatriye gittim, ilaç tedavisi alıyordum, psikiyatri bana ilaç veriyordu. Hala da ilaç tedavisine devam ediyorum ama bu ilaçların beni daha kötü ettiğini düşünüyorum.” (K15-23 yaşında-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

“Ben kendim, cezaevinde bir cinayete şahit oldum. Cezaevinde kendini yakarı gördüm. Kendini paramparça eden gördüm. Siz, hayatınızda psikopat gördünüz mü? Psikopat dediğiniz adamnasıl olabilir? Ben öyle psikopatlar gördüm ki bir tane Cizreli biri vardı, pompalıyla ailesini taramış. Beşikteki çocuğuna bile sıkmış. Bir adam vardı ki her yerinde yaralar vardı. Gözlerimin önünde ağzıyla vücudundan parçalar alıyordu. Adam kan görmediği gün rahat yaşayamıyordu. İllaki her gün bir kanaması olacak. Adam bundan zevk alıyordu. Adam acı almaktan, acıyı göstermekten zevk alıyordu. Ben başlangıçta dedim ya az cezaevi yatmış olmama rağmen otuz yıl yatan bir kişi benim gördüklerimi görmedi. ... Maltadan (koğuşların açıldığı uzun ve geniş koridor) çıktım yukarıya, kapıdaki mazgali açtım, elimdeki ekmek sepeti bir yana ben bir yana düştüm. O an nasıl aşağı malta kısmına nasıl indiğimi hatırlamıyorum dahi. Adamın çok az bir cezası kalmış iken ikinci bir cezası gelmiş, yirmi beş sene. ... Adam o koğuşta kendini asmış. Ben onu o durumda gördüğüm zaman altı, yedi gün kendime gelemedim. O süreçte ben koğuşa gittiğim zaman etrafa karışıyordum, önüme gelerek küfür ediyordum. Kime ne diyorsam beni normal görüyorlardı o zaman. Normalde koğuşun bir sistemi var bir kişi televizyon izlerse sessiz bir şekilde izleyebilir, ben o dönemde televizyonun sesini açıyordum ve sabaha kadar kapatılmasını istemiyordum. Allah razı olsun koğuştaki insanlardan, onlar benim durumumun farkındaydılar, kimse bana bir şey demiyordu. Allah'a şükür atlattım o durumu. Ondan sonra bir olay daha yaşadım. Yine bir gün ekmek dağıtıyorum hücrelere. Çok sıkıntıları olan biri vardı, kafayı yemişti. Koğuşlarda bilirsiniz bir yataklar var. Onları ateşe verdiğiniz zaman benzinden daha hızlı yanar. Adam kendini ateşe verdi odanın içerisinde. Dumandan gözükmüyordu. Her yeri yandı. Buna şahit oldum. Daha sonra mutfakta büyük kazanlar vardı. Çok büyük yağ kazanları vardı. Kazanın içerisindeki yağ kaynıyor. Kazanla ilgilenen kişinin kazanın içerisine düştüğüne şahit oldum. Nasıl kıvrılıyor... Bizim de yapacağımız bir şey yok. Bakın bunları yaşadığım halde çok şükür hepsini atlattım. Bunun nedeni kendimdir, ailemdir.” (K26-29 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Yukarıdaki anlatımlarda da görüleceği üzere cezaevi sürecinde gerçekleşen intihar ve kazaların katılımcıların kendi psikolojileri üzerinde yol açtığı psikolojik sorunlara dikkat çekmişlerdir.

Bazı hükümlülerin maneviyata yönelerek, Kur'an okuyarak, namaz kılarak cezaevi sürecinin getirdiği olumsuzluklarla başa çıkabildikleri tespit edilmiştir. Örneğin görüşülenlerden biri (K19 kodlu) maneviyata yönelerek karşılaştığı problemlerle başa çıktığını belirtmiştir:

“Sıkıntı görüyorsun. Psikolojin bozuluyor. Ben psikoloğa gitmedim orada, sıkıntılarımı Kur'an, namaz ve kitap ile aştım. Namazımı kıldım, Kur'an'ımı okudum. Bunlarla daha ferah oluyordum.” (K19-32 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu)

Benzer şekilde aynı vurguyu aşağıdaki katılımcı (K8 kodlu) da dile getirmiştir:

“Bir kerede on yıl bana verdiler, benim dizlerim yerden kırıldı. On yıl bana bir kerede verdiler ya. Cezaevinde insan bir an önce tövbe ediyor namaza başlıyor orada. İnsanın psikolojisi bozuluyor orada. Ben tövbe ettim, namazlarımı kalmaya başladım. Ancak o şekilde psikolojimi korudum.” (K8-38 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Cezaevinde psikolojik problemlerle başa çıkma sürecinde Kur'an ve Namaz vurgusu yapan katılımcılardan ikisinin anlatımları ayrıca aşağıya alınmıştır:

“Cezaevindeyken ilk ay çok bunalıma girdim, psikoloğa gittim. Bu sefer ağır ilaçlar verdiler. O ilaçları kullandıktan sonra baktım benim yapım değişiyor, kişiliğim değişiyor, herkesin kalbini kırmaya başlıyorum. Bunun için bıraktım ilaçları, kendi yoluma baktım. Çok şükür orada bana Kur'an-ı Kerim yardımcı oldu. Açıkçası onu okudukça içim daha rahat olmaya başladı. Baktım dedim hakikaten faydalıymış, bana daha çok iyi gelmeye başladı. İlaçlar uyuşturuyor ama aynı zamanda çok agresif yapıyor seni.” (K1-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu)

“Cezaevinde kaldığımız sürece psikolojik sıkıntılar çok çektik. Haliyle dört duvar arasındasın baya bir sıkıntı yaşıyorsun. Ben bunları nasıl aştım? Namaz kıldım, çok şükür namaz ve Kur'an bana kılavuz oldu. Yani ben bugün sağlıklıysam sağlıklı düşünebiliyorsam, onlar sayesinde böyleyim.” (K12-37 yaşında-erkek-çete, gasp, hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)

Aşağıda anlatımları bulunan katılımcıların cezaevi sürecinde karşı karşıya kaldıkları problemlerle başa çıkma yöntemleri diğerlerine göre farklılık arz etmektedir. Farklılığı özetleyen üç anlatım aşağıya alınmıştır:

“Ben cezaevine ilk girdiğim zaman çocuğum vardı. Bir ailem vardı. Ben onları düşünüyordum o anlamda psikolojik problem yaşadım. Bu süreçte ben psikiyatru gittim birkaç sefer bana ilaç yazdılar, ben bu ilaçları düzenli bir şekilde kullandım. Daha sonraki süreçte de ben kendimi tekstil kursuna attım. Orada çalışmaya başladım. Bu da psikolojik olarak çok iyi geliyordu bana. Bana bir ay boyunca ilaç verildi sürekli olarak kullandım. Yani sürekli uyutuyordu beni, uyuyuyordum. Ben bu ilaçları 1 ay kullandıktan sonra bana zarar verdiklerini anlamaya başladım.” (K35-32 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

“Sana açıkça söyleyeyim. Cezaevi insanın psikolojisini bozuyor. Orası insan yeri değil. Uyku düzeni bozukluğundan kaynaklı olarak psikoloğa gittim. İçerideyken çok düşünüyordum, dalıyordum. Psikoloğa gittiğim zaman bana bir hap verdi, zaten onu kullanıyordum. 2-3 ay boyunca kullandım. Kullandığım ilaçlar hiçbir işime yaramadı. Benim psikolojimi daha fazla bozdu. Cezaevine ilk girişimde böyle oldum. Normalde son cezaevinde kalış sürem 4 yıl olmasına rağmen psikolojik anlamda zorlanmadım. Arkadaşlarımla, oradaki tanıdıklarımla bir araya geliyorduk, konuşuyorduk işte... Bana çok fazla düşünme diyorlardı. Bana yardımcı olmaya çalışıyorlardı. O şekilde aştığımı düşünüyorum. Ailemle de fazla irtibatlı değildim. Gurbette mahkûm olduğum için sadece ailem ile telefonla görüştiğim için onlardan destek alamıyordum ben de kendimi avutabiliyordum.” (K6-26 yaşında-erkek-hırsızlık, yaralama, yağma suçlusu)

“Cezaevinin benim üzerinde çok etkisi oldu. Cezaevinde ilk dönemim psikolojik anlamda hiç iyi değildim çünkü ben dedim ki artık bana çıkış yok. Ben kendi kendime düşündüm, dedim ki işte bazı insanlar 30 yıl, 36 yıl yatabiliyor. Ben de dedim ki ben niye yatmayayım? Sonra düşündüm, buranın kurallarına göre oynamazsam burada çıldırırım, herhalde kafayı yer giderim yani. Ondan sonra dışarı ile olan bağımı azalttım. İçeri ile olan bağımı arttırdım diyebilirim. Mesela gelen

mektupların sayısını azalttım. Gelen görüşlerin sayısını azalttım. Öyle böyle dışarıyla olan iletişimi biraz kısıtım ama içeri ile ilgili olan diyaloglarımı geliştirdim.” (K10-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu)

Anlatımlarda da görüleceği üzere katılımcılardan biri (K35 kodlu) cezaevi sürecinde katıldığı kursun katkısına; diğeri (K6 kodlu katılımcı) cezaevi dönemindeki arkadaşları ile aralarındaki bağların etkisine; en sondaki (K10 kodlu katılımcı) de ailesi ile irtibatını azaltma ve cezaevindeki sosyal ortamıyla bağlarını arttırmanın etkisine göndermelerde bulunmuştur.

Ayrıca cezaevi süreçlerinde karşılaştıkları psikolojik problemlerini, mahkûmiyet süresi kendilerinden daha fazla olan diğerk hükümlülerle kıyaslayarak atlattığını belirten çok sayıda katılımcı bulunmaktadır. Örneğin aşağıdaki katılımcı (K32 kodlu) kendinden daha fazla mahkûmiyeti olan bireylerle kıyaslayarak kendisini rahatlattığını belirtmiştir:

“Cezaevine ilk girdiğimde bunalıma girdim. Üç gün boyunca yataktan kalkmadım. Kimse bana yanaşmıyordu. Diğer mahkûmlarla, uzun süreli ceza alanlarla kıyasladım kendimi. Kendimi bu şekilde toparladım. O süreçte kimseyle görüşmedim, o gereği de duymadım.” (K32-45 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Benzer şekilde bir katılımcı (K39 kodlu) da bir “kıyaslama” yaparak cezaevi sürecindeki olumsuzlukların, kendi ifadesiyle “kafaya takmadan” üstesinden gelmiştir:

“Tanıştığın kişilerden bazıları 20-25 sene bazıları da müebbet almış oluyor; sonra kendini kıyaslıyorsun diyorsun ki ona karşı ben kendimi nasıl boşluğa bırakayım? Dik duruyorsun bu şekilde. Cezaevindeyken kitap okuyordum arkadaşlarla iyi geçiniyordum, sohbet ediyordum; zamanı geçirmeye çalışıyorduk. Kafaya takmamaya çalışıyorduk yoksa kafaya takarsan kafayı yersin.” (K39-39 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Aynı şekilde aşağıdaki katılımcı (K11 kodlu) da benzer görüşleri dile getirmiştir. Ancak burada yaşana olumsuz tecrübeler bir rahatlama gerekçesi olarak öne çıkartılmıştır:

“Şimdi insan vardır cezaevine geliyor, bünyesi kaldırmıyor, gece gündüz psikoloğa gidiyor. Uykularları falan kullanıyor, insanlıktan çıkıyor yani. Ha adam da vardır insan gibi cezasını çekiyordur. Başa gelen çekilir, diyor; bir umutla yaşıyor, çıkıyor cezaevinden. Mesela ilaç kullanan arkadaşlarımız vardı, onlara diyordum; ya çevrenize bakın, sen üç yıl almışsın, ben almışım 12 sene, diğer arkadaş almış müebbet, öbürü ağırlaştırılmış müebbet almış yani bunları da göz önünde bulundurmak gerekiyor, diyordum. Adam da var geliyor, bir hafta içerisinde bakıyorsun kendisini banyoda asmış.” (K11-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Yukarıdaki anlatımlarda da görüleceği üzere çok sayıda katılımcı cezaevinin olumsuzluk yaratan sorunlarıyla baş etmek için farklı yollara yönelmişlerdir. Burada psikolojik sorunları azaltmanın yolları olarak kendilerine kıyasla diğerk suçluların mahkûmiyet süresinin fazla oluşu, başka mahkûmların yaşadıkları olumsuzluklar ve maneviyata yönelme gibi baş etme teknikleri dikkat çekmektedir.

5.2.2.4. Cezaevi Sürecine Bağlı Olarak Yaşanan Sosyal Problemler

Cezaevi süreci hükümlülerin psikolojik problemler haricinde ayrıca sosyal anlamda da problemler yaşamalarına neden olabilmektedir. Bu noktada cezaevi süreci, örneğin suçlunun ailesi ile arasındaki bağlara zarar verebilmektedir. Cezaevi süreci hem bireyin kendisi hem ailesi için son derece zorlayıcı olabildiği gibi hem de kişilerin ilişkileri üzerinde önemli bir baskı unsuru oluşturabilmektedir. Hükümlüler ayrıca cezaevi etkisi ile iliştilerebilecek cezaevi sonrasında çeşitli problemler yaşayabilmektedirler. Bu noktada literatürde çeşitli çalışmalara ulaşılmıştır. Örneğin bazı araştırma bulgularına göre cezaevine giren hükümlüler; cezaevinde çeşitli baskılarla

karşılaşabilmekte, cezaevi hükümlü üzerinde bir baskı unsuru olabilmekte, bu durum da hükümlünün ailesiyle ilişkilerini olumsuz etkileyebilmektedir. Böylelikle hükümlülerin aileleri her ne kadar onlara hem cezaevi sürecinde hem de cezaevi sonrası süreçte yardımcı olmaya çalışsalar da hükümlülerin cezaevi sonrası aileleriyle veya genel olarak içerisinde bulunduğu sosyal alanla ilişkileri kırılgan olabilecektir (Hairston, 1988; Wildeman ve Western, 2010). Aile bağlarının güçlü olmaması veya hükümlünün cezaevine girmeden ailesi ile zayıf bağının olması ayrıca cezaevi sürecinde olumsuzluklara yol açabilmektedir (Cochran, 2014; Siennick vd., 2013).

Ceza süresi ve bireyin ailesiyle arasındaki bağ birbirine etkide bulunabilmektedir. Cezaevine ilk kez giren ve kısa süreli hapis cezası alan hükümlülerin uzun süreli ceza alanlara oranla aile ilişkilerinin daha kaliteli olduğu tespit edilmiştir (Christian vd., 2006; Rocque vd., 2013). Aynı şekilde özellikle tekrarlanan suçlulukta veya uzun süreli cezalarda aile desteğinin etkisinin giderek azaldığı da belirtilmiştir (Crawley ve Sparks, 2006). Ceza miktarı yükseldikçe aileden alınan desteğin suçu terk etme üzerinde etkili olma olasılığı azalmaktadır. Aile desteğinden yararlanan bireylerin suçu terk etme olasılıklarının çok daha fazla olduğu çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedilmiştir. Bu bağlamda kısa süreli hapis cezasına çarptırılan hükümlülerin aile desteği olarak topluma başarılı bir şekilde entegre olma ve suçu terk etme olasılıkları artmaktadır.

Bu bağlamda çalışma kapsamında cezaevi sürecinin katılımcıların cezaevi sonrası hayatlarını etkileyen bazı olumsuzluklara yol açtığı tespit edilmiştir. Cezaevi sürecinin getirdiği olumsuzlukların başında belki de hükümlünün cezaevi sonrası yaşama adapte olmaması gelmektedir. Nitekim çalışma kapsamında cezaevi tahliyesi sonrasında toplumda adaptasyon problemi yaşadığını belirten çok sayıda katılımcı bulunmaktadır. Örneğin görüşülen katılımcılardan biri kendi ifadesiyle cezaevinin “aptallaştırıcı” yönüne dikkat çekmiştir. Burada aptallaşmadan kasıt, hükümlünün cezaevi dışına çıktığında nasıl davranması gerektiğini bilmeyecek kadar unutmasıdır. Cezaevi sürecine alışan ve özellikle cezaevinde uzun bir süre kalan hükümlüler; cezaevinden çıkıp topluma karıştıkları anda ne yapacaklarını, nasıl davranacaklarını bilemeyip bir sosyal “bocalama” yaşayabilmektedirler. Burada dikkat çeken bir diğer unsur, belirtilen deneyime sahip olan katılımcıların tümünün cezaevinde uzun bir süre kalan bireyler olmasıdır. Bu doğrultuda örneklem grubu içerisinde yer alan eski suçlulardan birinin (K3 kodlu katılımcı) anlatımı şöyledir:

“Cezaevinden çıktıktan sonra sanki bir aptallaşma algısı oluyor. Ya işte birkaç kişi arasından binlerce kişinin arasına giriyorsun, afalliyorsun... Onu yaşadım.” (K3-30 yaşında-erkek-kasten adam öldürme suçlusu)

Benzer şekilde başka bir suçlu (K1 kodlu katılımcı) uzun bir hükümlülük sonrası tahliye olup topluma karıştığında bir müddet adapte olamadığından bahsetmektedir. Katılımcı, duruma daha derin bir anlam yükleyerek cezaevi dışındaki bireylerin konuşma esnasında kullandıkları bazı kelimelerin dahi ne anlama geldiğini bilmediğini belirtmiştir:

“Uzun bir aradan sonra dışarı çıktığında bazı şeyler sana yabancı geliyor. Bazı cümlelerin, yeni türetilen cümlelerin, anlamını bilemiyorsun. Yavaş yavaş insan alışıyor tabii ama ilk başlarda zorluk çektiğim oldu.” (K1-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu)

Kendi yaşamından bir örnekle konuyu dile getiren katılımcılardan biri (K34 kodlu), cezaevindeki rutin hayatın cezaevi sonrası yaşama yansıyan olumsuzluğunu ifade etmiştir. Bir diğer katılımcı (K9 kodlu), cezaevi sürecinde üniversite okuduğu dönemde üniversitedeki sosyal çevre içerisinde adaptasyon problemlerinden ve bu problemlerin kendisinde bıraktığı psikolojik olumsuz etkiden bahsetmiştir:

“Bu da problem oluyordu tabii cezaevinden ilk çıktığım dönemlerde sabahları 7’de 8’de cezaevinde sayım oluyordu, ya o an senin uyanık olman gerekiyor. Tabii cezaevinden çıkmışım, evimdeyim ama hala o psikolojiyle 7-8 de otomatik olarak uyandığım oluyordu. Ben E tipi cezaevindeyken bir dönem bana şöyle bir şey olmuştu mesela arkadaşlarla beraber hepimiz oturmuşuz, televizyon izliyoruz. Ben odaklanamıyorum sürekli kopuyordum. Şimdi de odaklanma problemi yaşıyorum. Cezaevinin hediyesi bunlar oldu bana.” (K34-44 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu, sahte kimlik suçlusu)

“Herhangi bir psikolojik problem yaşamadım ama sosyal problem fazlasıyla yaşadım. Oradaki insanlarla muhabbet farklılığı oluyor. Yani mesela siz cezaevinde ayak ayaküstüne atmanın hesabını yapıyorken tabii ki dışarıda öyle değil. Bu durumda ister istemez adapte olamıyordum oradaki ortama. Bu durum yaklaşık bir buçuk yıl kadar sürdü. Bu adapte olamama durumunu ben daha çok cezaevinden çıkıp üniversiteye giderken yaşıyordum. Cezaevi gibi potansiyel suçluların bulunduğu bir yerden çıkıp üniversiteye gidiyordum. Bir üniversite öğrencisinin muhabbeti ile oturmuş ve kalkışı ile takılmasıyla mesela bir yerde oturup bir çay içmesiyle... Her şeyi ile farklı geliyordu. İnsan da ona uyum sağlayamıyordu. Yani mesela öğrenci ortamında iken onlara katılmak istiyordum ama yapamıyordum. O cezaevi psikolojisinde kalıyordum. Bu durumdan kaynaklı olarak psikoloğa başvurmadım, herhangi bir ilaç da kullanmadım.” (K9-26 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Bir diğer katılımcı (K25 kodlu), cezaevindeki rutin hayata, hükümlüler arasındaki konu bakımından kısıtlı sohbetlere dikkat çekerek cezaevi sonrasında sosyal çevresiyle veya akrabalarıyla iletişim problemleri yaşadığını belirtmiştir. Konuyu daha da detaylandıran bir diğer katılımcı (K27 kodlu), cezaevi sürecinde diğer hükümlülerle arasındaki iletişime çok daha alışkın olmasından kaynaklı olarak cezaevi dışındaki bireylerin kendi aralarındaki iletişimi bir müddet “garipsediği” görülmektedir. Örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü katılımcılara ait anlatımlara aşağıda yer verilmiştir:

“Cezaevinden çıktığım zaman dışarıya adapte olamıyordum. Misafirlerimiz geliyordu, ben onlardan kaçıyordum. Biz cezaevinde belirli şeylere alışmıştık. Şu kadar cezam kaldı, şu kadar ayım kaldı vs... Sabah, öğlen, akşam aynı şeyleri konuşuyorduk. Yani hep aynı şeyler olduğu için, çok sene geçtiği için... Hani kışu serbest bırakıyorsun ya kafese alışmış ya tekrar kafese dönmek istiyor ya aynen o duruma düşüktük. Dışarı çıktıktan sonra bu sefer farklı şeyler konuşuyorsun. Bu durumda kafam almıyordu, başım ağrıyordu. Dışarıya bir türlü adapte olamıyordum.” (K25-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu)

“İçerdeki hayata bu denli alışmıştım ki dışarıdaki hayat bana sıkıcı geliyordu. Dışarıdaki insanlarla nasıl beraber kalıyordum, diye düşünmeye başlamıştım bir ara. Çünkü dışarıdaki insanlarla iletişim yok, öyle bir şekilde yaşıyorlar ki adamlar kafayı yemiş gibiler. Yani bana öyle geliyordu. Mesela bir laf vardır, derler ki insan cezaevine girdiği yaşta kalır. Yani dışarıyla herhangi bir irtibatın olmuyor. Muhabbetin olmuyor. Sohbetin olmuyor. Senin akrabaların hepsi kendini geliştiriyor. Her anlamda yani... Gerek eğitim anlamında olsun, gerek maddiyat anlamında olsun kendini geliştirebiliyor ama cezaevinde olan bir insanın cezaevinde muhabbeti her zaman aynıdır. Her zaman yaşayış tarzı aynıdır. Hiçbir değişiklik olmaz.” (K27-35 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

Cezaevi sürecinin, hükümlülerin cezaevi sonrası süreçte aileleriyle aralarındaki bağa zarar verdiği tespit edilmiştir. Konu ile ilgili olarak bazı katılımcıların cezaevi sürecinden kaynaklı olarak aileleriyle veya çocuklarıyla ilişkilerinin bozulduğunu hatta ailelerinin sırf cezaevi deneyimleri nedeniyle onları reddettiklerini ifade etmişlerdir. Örneğin görüşmecilerden birinin (K48 kodlu katılımcı) dile getirdiği görüşlere bakıldığında, cezaevi yaşamının hükümlüler üzerinde önemli baskılar yarattığı ve cezaevi sonrası mahkûmların aileleriyle ilişkilerini sürdürme ya da yeniden kurma becerilerini önemli ölçüde etkilediği anlaşılmaktadır:

“Ben cezaevine ilk girdiğim zaman ailemden uzaklaştım. Ailemin gelip gitmesini istemiyordum, psikolojim bozuktı. Beni ziyarete gelmeye çalışıyorlardı, görüşmek istiyorlardı ama ben kabul etmiyordum. Cezaevinden çıktıktan sonra da ailemle aram hiçbir zaman eskisi gibi olmadı. Cezaevi beni bu şekilde çok etkiledi.” (K48-32 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Aynı şekilde başka bir eski suçlu (K17 kodlu katılımcı) için de benzer durum söz konusudur. Katılımcının cezaevi deneyimi nedeniyle ailesi tarafından reddedildiği görülmektedir:

“Ailem zaten böyle şeylere (suç işlemeye) karşıdır yani ben bu suçu işledikten sonra ailem beni evlatlıktan reddetti. Cezaevinden çıktıktan sonra onları görmemi istemediler.” (K17-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Cezaevi süreci birey ile ailesinin arasındaki bağa zarar verebilmektedir. Cezaevinde olmanın neden olduğu fiziksel ve psikolojik etkileri aile ilişkileri üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Comfort, 2008; Listwan vd., 2013). Bu durum eğer hükümlü evli ise evlilik birliğinin bozulması riskinin artmasına (Lopoo ve Western, 2005) ayrıca hükümlü çocuk sahibi ise çocuklarla bağın azalmasına veya tamamen kopmasına neden olabilmektedir (Hairston, 1988; Swanson vd., 2013). Tüm bunlar da hükümlülerin cezaevi süreci boyunca duygusal anlamda ve tahliye edildikten sonra sosyal anlamda bazı sorunlara neden olabilecektir. Çalışma kapsamında konuyla ilgili olarak elde edilen bulgular da aynı paralelliktedir. Örneğin bir katılımcı (K31 kodlu), cezaevine girdiği için ailesinin parçalandığını, çocuklarıyla arasının bozulduğunu cezaevi sonrası her ne kadar çaba sarf etse de ailesi ile bağlarını onaramadığından söz ederken diğer bir katılımcı (K38 kodlu) da cezaevi sürecinin kendisi ve ailesi üzerinde olumsuz bir etki bıraktığından bahsetmektedir:

“Ben kendi şahsım adına konuşayım, yaptığım iş doğru değildi. Bütün ailemi kaybettim. Bütün çocuklarımı kaybettim. Dengesiz oldum, sorumsuz bir baba oldum. Her ne kadar şimdi ailemi toparlamaya çalışıyor olsam da artık bunu başaramıyorum. Cezaevindeyken eşim vefat etti, bazı çocuklarım sokakta kaldı. Şimdi ben dışarı çıkmışım bu çocuklarım bana nasıl baba diyecek? Ben cezaevinden çıktıktan sonra benim çocuklarım cezaevindeydi. Benim yüzümden hepsi.” (K31-57 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Cezaevinden sonra çocuklarımla problem yaşadım, onları düzeltebilmek için uğraştım. Mesela ben içerideyken kızım okulu bıraktı. Hem maddi durumdan kaynaklı olarak da hem de benden kaynaklı olarak bundan etkilendi. Kızım okulundan oldu mesela. Ben cezaevinde olmasaydım bunlar olmazdı tabi.” (K38-39 yaşında-erkek-uyuşturucu, yaralama, evrakta sahtecilik, firar suçlusu)

Cezaevi süreci ile bağlantılı olarak cezaevine giren hükümlülerin evliliklerinin bozulması ve dahası boşanma gibi sorunlar ile karşılaşmaları da olasıdır. Araştırma örneklemini içerisinde bulunan bazı eski hükümlüler cezaevine girdikleri için boşandıklarını ifade etmişlerdir. Konuya dair iki örnek anlatım aşağıya alınmıştır:

“Onun (eşi) boşanma nedeni cezaevinde olmamdan kaynaklıdır. Ben düştükten sonra benim arkamda duracağına, arkamdan çekildi. Cezaevine girdiğim zaman eşim dedi ki işte ben seni nasıl bekleyeceğim? İlk etapta burada değil de babamın evinde bekleyeceğim, dedi. Zaten yüklü bir ceza almıştım. Onların gözündeki bir daha çıkmayacağım anlamına geliyordu bu. Hayatım sönecek gibi düşüncelere girip de boşandı. Ben cezaevindeyken bir çocuğum oldu. Şu anda on bir yaşında. Şu ana kadar onu henüz görmedim. Çocuğumu tanımıyorum, diyebilecek düzeydeyim.” (K22-31 yaşında-erkek-hırsızlık, gasp suçlusu)

“Bazen cezaevini hatırlamamayı tercih ediyorum. Cezaevi ömrüm boyunca unutamayacağım bir yer oldu bana. Yani ilk cezaevine girdiğim zaman çocuktum. Ayrı kaldığım her Allah'ın günü intihar etmeyi düşündüm, ölümü istiyordum. Çok büyük bir psikolojik bunalımım oldu. Benim suç ortağım benden önce cezaevine götürülmüştü. Ben cezaevine gitmeden bir gün önce intihar etti. ... Bu sorunlarım 4 yıl boyunca sürdü, zaten 4 buçuk yıl geçtikten sonra boşanma da gerçekleşti. Eşim

boşanmak istedi ve boşandı. O zaman ben dedim ki; tamam, benim ölümüm geldi. Hemen ondan sonra ceza indirimi geldi O benim için hayat öpücüğü derler ya, can suyu derlerya öyle oldu benim için. Beni tekrar hayata bağladı.” (K18-45 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

Yukarıdaki ilk anlatımda da görüleceği üzere bir çocuğu olan eski suçlu, cezaevi süreci nedeniyle eşinin kendisini boşadığını ifade etmiştir. Katılımcının uzun bir süreli cezaya çarptırılması ailesinin parçalanmasına neden olmuştur. Benzer şekilde üç çocuk sahibi diğer bir eski suçlu (K18 kodlu katılımcı) da cezaevi öncesi evli olduğunu ve cezaevi sürecinden kaynaklı olarak eşinin kendisini boşadığını belirtmektedir.

Cezaevi sürecinin aile bağları üzerinde olumsuz bir etki yarattığına yönelik saptamalar çok sayıda araştırma sonuçlarıyla ortaya konulmuştur. Örneğin Comfort (2008), Listwan ve meslektaşları (2013) aynı doğrultuda bir bulgu ortaya koyarak cezaevi sürecinin fiziksel ve psikolojik etkiler yaratarak aile ilişkileri üzerinde olumsuz etkide bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu olumsuz etkiden kasıt Lopoo ve Western’e (2005) göre boşanma, Hairston (1988) ile Swanson ve meslektaşlarına (2013) göre ise çocuklarla bağın azalması veya tamamen kopmasıdır. Bu açıdan bahsedilen araştırmaların tespitleri ile bu araştırmanın tespitleri benzerdir.

Bazı katılımcıların cezaevi süreci nedeniyle cezaevi sonrası yaşamlarından ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldıkları görülmüştür. Bu konu hakkında görüşlerini dile getiren katılımcıların ortak özelliği, cezaevine girmeden önce herhangi bir ekonomik sorun yaşamayan bireyler olmalarına karşın cezaevi sonrasında sırf cezaevinde kaldıkları için ekonomik anlamda gerilemiş ve sorunlarla karşılaşmış olmalarıdır. Örneğin katılımcılardan biri (K22 kodlu) bu durumu net bir şekilde ifade etmektedir:

“Cezaevi öncesinde iyi bir gelirim vardı, cezaevi sonrasında ise sadece yediğim içtiğim ile yetiniyorum. Şu anda elde ettiğim kazanç bana yetmiyor, maddi anlamda problem yaşıyorum.” (K22-31 yaşında-erkek-hırsızlık, gasp suçlusu)

Benzer şekilde başka bir katılımcı (K1 kodlu) da cezaevi öncesi varlıklı olduğunu, cezaevi sonrası “sıfırdan” başlayarak yaşamını sürdürmeye çalıştığını belirtmiştir:

“Maddi durumumda cezaevi öncesine kıyasla değişiklik oldu. Azalma oldu. Niye azalma oldu? Çünkü üç yıl boyunca içerdesin, içerde olduğum için hiçbir birikimim yok. Ondan sonra sıfırdan başlıyorsun. Cezaevinden çıktıktan sonra kimse sana iş vermiyor. Sigara içmek istiyorsun, içemiyorsun. Elbise ayakkabı alamıyorsun. İster istemez sıkıntı yaşıyorsun.” (K1-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu)

Aynı şekilde görüşülenlerden biri (K43 kodlu katılımcı) cezaevi öncesi maddi durumunun iyi olduğunu, cezaevi sürecindeki harcamalarından kaynaklı olarak şu an ekonomik sorun yaşadığını ifade etmiştir:

“Cezaevi öncesi maddi durumum daha iyiydi, cezaevi sonrasında yüzde ona düştüm. Bir şey kalmadı, var olan paramı zaten cezaevinde harcadım. Geri geldik, elde avuçta ne varsa onu yedik, yaşlandık. Geriye zaten bir şey kalmıyor şu an geçimimi sağlayamıyorum, bana babam bakıyor. Yaşımız oldu 30 halen babanın eline bakıyoruz durumumuz bu.” (K43-30 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için aşağıda başka bir anlatıma (K27 kodlu katılımcı) yer verilmiştir. Katılımcı, cezaevi sürecinin onu maddi anlamda geriye ittiğini, kendisinin şu anda maddi sorunlar yaşadığını belirtmiştir:

“Şu anda çalışmıyorum, eski hükümlü olduğum için hiçbir yerde iş bulamıyorum. Evet, ekonomik sıkıntı yaşıyorum. Şu an babamlarla aynı binadayız. Onların alt katında kalıyorum. Zaten ailemin çoğu masrafını babam karşılıyor kendi maaşıyla. Ben de babamdan bir şeyler isteyemiyorum.”

Anca kendi çabamla bir şeyler yaparsam örneğin bazen komisyonculuk yapıyorum, araba alım satımlarında veya ev alım satımlarında komisyon usulü parakazanıyorum. Çoğu zaman bu şekilde geçimimi sağlıyorum. Ben cezaevine girdiğim zaman bir dünya eşyam vardı. İş yerim vardı, arabam vardı, evim vardı. Şimdi neyim var? Hiçbir şeyim yok. Ben bu kaybettiğim parayı kazanabilmek için ne yapacağım? Mecburen koşuşturacağım, bir şeyler yapmam gerekiyor. Çok fark oldu. Cezaevinden önce maddi anlamda durumum çok daha iyiydi. Şu anda maddi anlamda sıkıntı yaşıyorum. Herhangi bir iş bulamadım, çalışmıyorum.” (K27-35 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

Katılımcılardan bazılarının cezaevi süreci sonrası suç geçmişleri nedeniyle damgalanma veya dışlanmaya maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Bu doğrultuda çok sayıda katılımcının cezaevinden çıktıktan sonra toplum içerisinde dışlandığını ve bunun kendisi için çok önemli sorunlar teşkil ettiğini ifade ettikleri görülmüştür. Bazı katılımcılar hakkında önemli bir tespit de sosyal çevrelerinde resmi veya gayri resmi kurumlarda veya istihdam alanlarında dışlanmaya maruz kaldıkları; bu dışlanma karşısında sosyolojik, psikolojik veya ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldıklarıdır. Örneğin eski suçlulardan biri (K12 kodlu katılımcı), sosyal alanda karşılaştığı zorlukları önceki suçluluk dönemine, kendi ifadesiyle suça bulaşmasıyla oluşan “kara leke”ye bağlamaktadır. Katılımcının özellikle hırsızlık suçunun “toplumsal ağırlığını” vurguladığı dikkat çekmektedir:

“Yani daha önceden hırsızlık suçunu işledim. Size bunu söylemeyebilirdim de. İnanın ki bu hayatımda çok büyük bir kara lekedir ve hayat boyu devam edecek, bu suçun ismi çok ağırdır. Ben çok etkisi altındayım bu durumun, çevremde çok sorun yaşıyorum. Sanki bu sabika kaydı alımda yazıyordu. Aslında öyle bir şey yoktu ama insanların bana farklı baktığını hissediyordum.” (K12-37 yaşında-erkek-çete, gasp, hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)

Benzer şekilde bir katılımcı (K2 kodlu), suçlu geçmişinden dolayı yeni bir “ünvan” kazandığından, “alında yazan bir şey” olduğu algısına kapıldığından bahsetmektedir:

“Cezaevinden çıktıktan sonra ismimizin yanına eklenen yeni bir isimimiz olmuştu, sabıkalı diye. Sanki bu sabika kaydı alımda yazıyordu. Aslında öyle bir şey yoktu ama insanların bana farklı baktığını hissediyordum.” (K2-37 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Başka bir katılımcı (K43 kodlu), suçluluktan dolayı damgalanmayı “lanetlenme” ile eşdeğer tutmuştur:

“Ondan sonra normal hayatıma döndüm ama ailenin de sosyal çevrenin de bakışı değişiyor. Yeni insanlarla tanıştığımız zaman bizi lanetli gibi görüyorlar. Normalde eski hükümlüleri kazanmaları gerekiyorken onu kaybediyorlar.” (K43-30 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Örneklem grubu içerisinde bir katılımcı (K38 kodlu), ceza infazının gerçekleşmiş olmasına karşın halen sosyal alan içerisinde suçlu muamelesi gördüğünü ifade etmiştir:

“Bazı insanlar uzak duruyor bizden, hâlâ suçluymuşuz gibi davranıyorlar. Özellikle cezaevinden çıktıktan sonraki bir yıl içerisinde çok problem yaşadım.” (K38-39 yaşında-erkek-uyuşturucu, yaralama, evrakta sahtecilik, firar suçlusu)

Benzer görüşler dile getiren başka eski bir suçluya (K24 kodlu katılımcı) göre suçluluk sosyal alan içerisinde “baş eğikliğine” ve “utanma”ya sebebiyet vermektedir. Katılımcı, suç geçmişine sahip olduğu için yeni sosyal çevre edinme sürecinde karşılaştığı zorluklara ilişkin şunları ifade etmiştir:

“Cezaevinden çıktıktan sonra biz yüz kızartıcı suç işlediğimiz için biraz da başımız eğikti. Bundan dolayı insanlara yaklaşımdan çekiniyordum. Daha doğrusu utanıyordum. Bir sosyal çevreye girdiğim zaman karşıdakinden bir tepki görüyorum. Söylemezsem dahi benim eski hükümlü olduğumu bildikleri zaman bir şeyler sezebiliyorum onlardan. Bir dışlanma durumu oluyor yani. Gözlerinden anlıyorum ben onların. Uzak durma durumları da olabiliyor bazen. Karşıdakiler seni kendilerinden uzak tutmaya çalışıyorlar. Sosyal çevremde de şu şekilde, eğer arkadaşın senin gibi

cezaevine girip çıkan bir kişi ise durumu biliyorsa normal karşılar durumu ama seni anlamayan bir kişi ise sana farklı bir gözle bakar. Korku çerçevesi içerisinde sana yaklaşır. Yani bir daha utanç yaşamak istemiyorum. İnsanlar ayıplamasın, damgalamasın istiyorum. Öyle işte ama insan biraz geç anlıyor tabi ki.” (K24-30 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu).

Yukarıda ifade edilenlerden de anlaşılacağı üzere katılımcının suçu terk etmesinde önceki suçluluk süreci ile ilişkili olarak içerisinde bulunduğu toplumdaki insanlardan duyduğu utanma duygusu veya onlara karşı duyduğu ayıplanma gibi durumlar etkili olmuştur. Burada bireyin önceki suçluluk durumu hem bireyin toplum tarafından damgalanmasına veya etiketlenmesine hem de ayıplanmasına veya utanmasına yol açabilmektedir. Bu örnekte toplum tarafından verilen tepki birey üzerinde hem olumsuz hem de olumlu etkilere yol açabilmektedir. Burada bahsedilen toplumsal tepkinin damgalanma, dışlanma veya etiketlemeye dönüşmesiyle birlikte birey, kendisini artık suçlu olarak addedebilmekte ve suç işlemeye devam edebilmektedir. Bu durum toplum tarafından ayıplanmanın veya toplumdaki utanmanın olumsuz bir etkisi olarak belirtilebilir. Fakat tam tersi daha önce suç işlediği için toplumsal tepki ile karşılaşan, ayıplanan ve toplumdaki utanan birey ayrıca bir daha suç işlememe yönünde daha kararlı olabilmektedir. Sırf karşı karşıya kaldığı bu toplumsal reaksiyon bireyi bu durumda suçluluktan veya suç faaliyetlerinden uzaklaştırmakta, suçu terk edip topluma yaralı bir birey olmasını olumlu anlamda etkileyebilmektedir.

Konuya ilişkin olarak John Braithwaite’in görüşleri burada kayda değerdir. Yukarıda eski bir suçlunun (K24 kodlu katılımcı) anlatımları Braithwaite’a ait yeniden bütünleştirici ayıplama/utandırma (reintegrative shaming) kuramını özetler mahiyettedir. Braithwaite’in “*Crime, Shame, and Reintegration*” adlı eserinde detaylandırılan kurama göre ayıplamanın veya utandırmanın toplumsal anlamda hem yeniden bütünleştirici hem de çözücü/parçalayıcı işlevleri olabilmektedir. Utandırmanın yeniden bütünleştirici işlevi, toplumda dışlanmış veya etiketlenmiş olan bireylerin topluma yeniden entegre olmalarını sağlamaktadır. Tam tersi utandırmanın çözücü/parçalayıcı işlevi ise bireylerin etiketlenmesine, dışlanmasına veya damgalanmasına neden olabilmektedir. Bu durumda önce suç işlemiş bireyler toplumdaki dışlanmakta ve toplumsal anlamda bağılılıkları büyük bir ölçüde zedelenmektedir (Braithwaite, 1989). Bu anlamda ilk işleve göre daha önce suç işlemiş olan bireylerin cezalarını çektikten sonra toplumsal anlamda bağılılıklarının devam ettirilmesi ve böylece tekrar suç işlemelerinin önüne geçilmesi sağlanır. İkinci işleve göre ise toplumsal bağları zayıflayan bireylerin tekrar suç işleme olasılığı artmakta ve suçu terk edebilme başarıları sergileyebilme ihtimalleri azalmaktadır.

Braithwaite’a ait kuramda bir anlamda ayıplama veya utandırma durumu bireyi sosyalleştiren ve toplum tarafından denetlenen bir unsur olarak ortaya konulmuştur. Ayıplama veya utandırma faktörünü içeren Braithwaite’a ait bu kuram bu yönü ile kontrol teorisi ve etiketleme kuramlarının içerikleriyle önemli ölçüde benzerlik göstermektedir. Çünkü Braithwaite’a ait kuramda utandırma, tıpkı sosyal kontrol teorisinin kabullerine paralel olarak adeta bir sosyal kontrol mekanizması olarak işlev görmektedir. Ayrıca etiketleme kuramında olduğu gibi de toplumsal entegrasyona olumsuz etkide bulunabilecek bir unsurdur. Fakat Braithwaite’a ait bu kuram utandırmayı iki yönlü bir perspektifle ele aldığı için özgün olarak kabul edilmektedir. Kurama göre utandırma, yeniden bütünleştirici yönü itibarıyla suç faaliyetinin ortaya çıkmasını engelleyen bir durum olarak ele alınmamıştır. Kuramda utandırma, suç faaliyetinin tekrarlanmasını engelleyen, sapkın veya mükerrer suçluların topluma yeniden adapte olmasını sağlayan bir işleve sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda toplumumuzda ve bazı toplumlarda bireylerin suç işlemeleriyle birlikte karşı karşıya kalacakları ayıplanma veya utandırma duygularının onları suç faaliyetlerinden uzak tutabileceği

belirtilebilir. Öyle ki toplumumuzda suç işleyen bireylerin akrabaları ve sosyal çevrelerine karşı mahcup duruma düşmeleri, utanmaları veya bunlar tarafında ayıplanmaları onların tekrar suç işleme olasılıklarını oldukça düşürmektedir. Böylelikle suçun engellenmesi veya terk edilmesinde resmi otoriteden daha çok gayri resmi bir tepkinin çekincelerinin daha fazla belirleyici olduğu çıkarımı yapılabilmektedir (Kızmaz, 2005a: 362).

Araştırmanın örneklem grubu içerisinde yer alan bazı eski hükümlü katılımcıların sosyal ortamlarda veya arkadaş çevrelerinde tepki ile karşılaşma ihtimallerine karşın suç geçmişleri ile ilgili bilgi vermekten kaçındıkları gözlemlenmiştir. Çalışmanın bu yöndeki bulgusu, Timurturkan ve meslektaşları (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışma bulgularıyla örtüşmektedir. Araştırmacılar eski hükümlülerin geçmiş yaşamlarına dair suçlu kimlikleri nedeniyle sosyal hayatta oluşabilecek olumsuzluklara karşı eski mahkûmiyet durumlarını saklama ve gerekmediği müddetçe eskiden hüküm giydiklerine dair bilgiyi başkalarıyla paylaşmama gereksinimi duyduklarını tespit etmişlerdir. Bu araştırmada bazı katılımcılar bu tür anlatımlarda bulunmuşlardır. Örneğin görüşülenlerden biri (K19 kodlu), çevresindeki insanlara suç geçmişine sahip olduğu bilgisini vermekten kaçınmıştır:

“Yani aslında eski hükümlü olduğumu gizliyorum. Pek insanlara söylemiyorum. Bu yüzden genellikle sıkıntı olmadı. Bunu uyguluyorum sürekli.” (K19-32 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu)

Benzer şekilde diğer bir katılımcı (K4 kodlu) da eskiden hükümlü olduğunu saklama ihtiyacını duyduğunun altını çizmektedir:

“Eski hükümlü olduğumu bilmeyen için rahatsız ama bilen tedirgin oluyor aslında. Karşıdakinin senin için cezaevine girdi, bir daha girer düşüncesi olduğu için tedirgin olabiliyor. Karşıdakinin hemen gözü korkuyor. İşte bu kişi cezaevine neden girmiş? Niye girmiş? Bu tarz düşünceler oluyor. Dışlanma oluyor o yüzden de mahkûm olduğumuzu söylememek daha iyi oluyor.” (K4-32 yaşında-erkek-gasp, hırsızlık, uyuşturucu, tehdit, yaralama, dolandırıcılık suçlusu)

Konunun daha net serimlenebilmesi adına başka bir katılımcı (K34 kodlu) suçluluk geçmişini çocuğundan saklamaktadır. Kendisinin hiç de arzu edemeyeceği şey, çocuğunun bir gün onun suç geçmişi hakkında bilgi sahibi olmasıdır:

“Ben geçenlerde hanıma da sordum. Benim küçük kızım şu anda 15 yaşında. Hanıma sordum, dedim ki kızım neden hapiste yattığını biliyor mu? Bana dedi ki yok, sadece kavgayı biliyor. Şimdi kendi kendime diyorum, Allah'ım, keşke hiç öğrenmese! Ne kadar üzücü ve utandırıcı bir şey benim için. Mesela şu an kızım ile konuşuyorum, üniversitede hedefi var: Birisi hukuktur, diğeri ise psikolojidir. Şimdi diyorum ki kızım yarın öbür gün hukuk okursa acaba benim sabıkalarım ona engel olur mu, diye düşünüyorum.” (K34-44 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu, sahte kimlik suçlusu)

Çalışmanın bir bulgusu da katılımcıların evlenme gerekçesiyle kız isteme durumları esnasında suç geçmişine sahip oldukları için dışlanmaya maruz kalma korkusudur. Çok sayıda katılımcı özellikle kız isteme sürecinde dışlandığını ve bundan dolayı evlenemediğini belirtmişlerdir. Örneğin katılımcılardan biri (K22 kodlu) sırf suç geçmişinden dolayı evlenemediğini belirtmektedir:

“Aynı zamanda bu eski hükümlülük durumu evlenmeme de engel oldu. Evlenmek için gittik kız istedik bunu yüzüme vurdular, dediler ki işte; sen cezaevine girmişsin kızını sana vermiyoruz dediler. Evlenemedim tabi.” (K22-31 yaşında-erkek-hırsızlık, gasp suçlusu)

Aynı şekilde diğer bir eski mahkûm (K49 kodlu katılımcı) cezaevi deneyimine sahip olduğu için evlenemediğini, bunun “en büyük dışlanma” olduğunu vurgulamaktadır:

“Ben cezaevine girdiğim için bana kız vermediler zaten. Bundan daha büyük etki var mı? Al sana en büyük dışlanma. Yani cezaevinden çıkıyorsun, bir kızla tanışıyorsun, iki üç sene berabersin, kız istemeye gidiyorsun, cezaevinde yattığın için yok diyorlar. Bundan daha büyük etki mi var?” (K49-38 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Benzer ve detaylı bir anlatımı da başka bir eski hükümlü (K26 kodlu katılımcı) dile getirmiştir. Katılımcı, evlilik için adım atma girişimlerinin sürekli olarak eski suç geçmişi nedeniyle sekteye uğradığını ve bu şekilde sosyal çevrede dışlanmaya maruz kaldığını belirtmiştir:

“Sosyal çevrede etkisi illaki olabiliyor. Farz edelim ki ben yeni bir kız arkadaşla tanıştım. Benim bir huyum var, her şeyi en baştan anlatırım. Derim ki karşı tarafa, sana bir itirafta bulunacağım. Bunu benden duy ki sonradan başka bir yerden duyma. Seni kaybedeceğimi bile bile söylüyorum ben bunu sana. Benim eskiden bir cezaevi mahkûmiyetim oldu. Açık açık şunu söyleyeyim. Ben bu durumu yaşadım. Öyle bir durumla karşılaştım. Karşı tarafa açık açık eski hükümlü olduğumu söyledim. O da dedi ki olmaz. Ben dededimki saygı duyarım. Sıkıntı yok dedim, bitirdik. Dışlanma, eski hükümlünün gireceği ortama bağlıdır. Şekline bağlıdır, kişiliğine bağlıdır, senin yaptığın işe bağlıdır. Senin paran olduğu zaman kimse senin mahkûmluğuna bakmaz. Emin olun ki bu böyle. Senin paran, senin işin gücün olduğu zaman en kral adam gelip senin karşında oturur. Ben bunu öğrendim.” (K26-29 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Bazı katılımcıların emniyet personellerinin dâhil olduğu süreçlerde, kimlik kontrollerinde veya asayiş araştırmalarında dışlanmaya maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, daha önce suç işledikleri ve cezaevi deneyimine sahip oldukları için kimlik kontrolleri esnasında emniyet güçleri tarafından suçlu birey muamelesi gördüklerini belirtmişlerdir. Bu tespitler, Terry ve Abrams’a (2017) ait çalışmada elde edilen tespitler ile benzerlik göstermektedir. Terry ve Abrams’a ait çalışmanın örneklem grubunda yer alan katılımcılar; damgalanmanın, dışlanmanın, polisler ve tanıdıklar tarafından etiketlenmenin olumsuz etkilerinden bahsetmişlerdir. Bu çalışmada katılımcılar sırf eski hükümlü oldukları için polis tarafından rahatsız edildikleri ve her hangi sebep yokken hapse girme olasılıklarının yüksek olduğundan bahsetmişlerdir. Bu yönüyle bulgular karşılaştırıldığında hem Terry ve Abrams’a ait çalışmada hem de bu çalışmada önceki suçluluk deneyimleri nedeniyle eski hükümlü bireylerin güvenlik personelleri veya polisler tarafından damgalanmaya maruz kaldıklarına dair katılımcıların anlatımları ile paralellik arz etmektedir. Örneğin çalışma grubu içerisinde yer alan eski bir mahkûm (K39 kodlu katılımcı), kasti bir uygulamayla emniyet personelleri tarafından dışlandığını iddia etmektedir:

“Mesela şu anda Diyarbakır emniyetine gidersem oradaki eski personellerin hepsi beni tanıyor. Mahalleden geçtiği zaman, beni gördüğü zaman beni durduruyor. Aramam olmadığını bile bile yine beni rahatsız ediyor, benden kimliğimi alıyor sorgulama yapıyor. Benim aramam olsaydı orada olur muydum? Bu da bir dışlanmadır bence.” (K39-27 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu)

Başka bir katılımcı (K44 kodlu) suçlu geçmişi nedeniyle bir damgalanmaya maruz kaldığını, bundan kurtulmak için çabalamanın beyhude olacağını vurgulamıştır:

“Biz ne yazsak da ne söylesek de devletin gözündeki biz şey olmuşuz yani biz ne desek de onlar zaten kendi bildiklerini yapacaklar. Mesela geçenlerde burada birkaç tane bekçi toplanmışlardı, bu emniyet bekçileri kimliklerimizi aldılar bakıyorlar. Ben de dedim yahu sen ne bakıyorsun? Camiye bile gitsem yine bir şeyler diyen olacak. Bir kere biz zaten suç işlemişiz. Zaten sabıkalı olduk, ne yaparsak yapalım artık bu şekildeyiz. Devletin gözündeki öyledir yani bir sefer de sabıkalı oldun mu zaten gitti artık... Ondan sonra diyorsun ki ben zaten sabıkalıyım, cezaevine girdim bari durumu daha iyi yapayım, öyle suç işliyorsun. Bu tekrar suç işlemeye yol açar tabi ki.” (K44-49 yaşında-erkek-hırsızlık (3), uyuşturucu, kaçakçılık suçlusu)

Ayrıca çalışma kapsamında eski hükümlülerin kamu kurumlarında da dışlanmaya maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Görüşülenlerden biri (K41 kodlu katılımcı), geçmişteki cezaevi deneyimi nedeniyle kendisine bankalar aracılığıyla kredi verilmeyişinden sitem etmektedir:

“Mesela bir bankaya gidiyorum uyuşturucudan kaydım olduğu için bana farklı bakılıyor, mesela diyorum ki bir kredi çekip bir araç alayım kendime; bundan dolayı bana vermiyorlar.” (K41-28 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Benzer şekilde diğer bir eski mahkûm (K9 kodlu katılımcı), sırf eski hükümlü olduğu için devlet yurtlarında veya özel yurtlarda kalamadığından bahsetmektedir:

“Eğitim sürecinde de gerçekten desteğe ihtiyaç duyduğum zaman oldu. Mesela Siirt'e eğitim için gittim. Beni KYK almadı. Özel yurtlara başvurdum. Orada da alınmadım. Gittin bir otelde kaldım, orada da hırsızlığa maruz kaldım. KYK'ya (Kredi Yurtlar Kurumu) gittim, adam bana diyor ki senin adli sicil kaydın var sen yurttan kalamazsın. Yani eğer kalamayacaksam devlet beni neden o zaman cezaevindeyken üniversiteye yolladı? Eğer böyle bir tutum ile karşılaşsak ne anlamı kaldı o zaman?” (K9-26 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Aynı şekilde başka bir katılımcı (K17 kodlu) yüz kızartıcı suçlardan dolayı geçmişte hüküm giydiği ve cezaevi deneyimine sahip olduğu için kendi mesleği olan şoförlüğü resmi olarak yapamadığına dikkat çekmiştir:

“Şu anda da etkisini görüyorum, elinizden geliyorsa bunu üst mercilere iletirseniz çok iyi olur. Tamam, ben uyuşturucudan dolayı suç işlemişim ceza evine girmişim, neymiş işte ben toplu taşıma şoförlüğü yapamazmışım! Yani bana diyorlar ki: İşte sen yüz kızartıcı suç işlemişsin, bu işi yapamazsın. Devlet beni bu şekilde mi topluma kazandıracak? E benim mesleğim şoförlük gidip başka ne yapayım ki? Yine gidip uyuşturucu sevkiyatı mı yapayım? Bunun gerçekten düzenlenmesi ya da kaldırılması lazım, bu çok saçma bir şey. Engel oluyorlar yani bak tövbe etmişiz, cezaevinden çıkmışız helalinden çocuklarımıza ekmek yetiştirmeye çalışıyoruz, çocuklarımızın rızkını kazanıyoruz... Şimdi ben bu işi yapmayayım da hangi işi yapayım? E benim mesleğim şoförlüktür 2001 yılından beri ben şoförlük yapıyorum, bana desen ki gel hamallık yap, vallahi yapamam! Tamam, uyuşturucu suçunu işlediğim için özür dilerim ama ben cinsel suçtan, tecavüzden girmemişim ki içeri... Tamam, onları şoför yapmasınlar, tamam ben uyuşturucudan girmişim ama. Mesela belediye şehir içi otobüslerine eleman arıyorlardı, beni almadılar hükümlü olduğum için.” (K17-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Eski hükümlü bireylerin suç geçmişleri nedeniyle bir işe girip çalışmaları son derece güçtür. Çok sayıda engellerle karşılaşmaktadırlar. Sabıkalı olmak, eski hükümlülerin istihdama ilişkin erişimi engelleyebilmektedir. Suç geçmişine sahip olan bireyler, cezaevi dışında geçimlerini sağlayacak maddi kaynağa erişme noktasında istihdam alanlarında engellerle, sınırlamalarla veya kısıtlamalarla karşılaşabilmektedirler. Bu bağlamda çalışma kapsamında elde edilen bir diğer bulgu da katılımcıların cezaevi sonrası süreçte suç geçmişleri nedeniyle iş bulmakta zorlandıkları veya iş bulamamaları olmuştur. Sabıkalıların iş bulmakta güçlüklerle karşılaşabileceğine dair çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Örneğin, Kethineni ve Falcone (2007) çalışmalarında özellikle eski hükümlülerin istihdam alanlarında sıkça problem yaşadıklarını saptamışlardır. Araştırmacılar, işverenlerin suçlu geçmişleri nedeniyle eski hükümlüleri işe almak istemediklerini tespit etmişlerdir. Gençtürk ve Korkmaz'ın (2019) çalışmaları, eski hükümlülerin suçlulukla ilintili geçmişlerinin ve bu bağlamda damgalanmalarının çalışma hayatında bazı olumsuzluklarla karşı karşıya gelmelerine neden olduğunu ortaya koymaktadır. Bu da onların toplumsal entegrasyonlarını engellemektedir. Benzer bir bulgu Savaş ve Eryalçın'ın (2020) çalışmalarında da mevcuttur. Araştırmacılar eski mahkûmların iş bulamamanın en önemli nedeninin onlara karşı sergilenen önyargılar olduğunu belirtmektedirler. Bu çalışmanın örneklem grubu içerisinde yer alan çok sayıda katılımcının bu

durumu dile getirdikleri belirtilebilir. Örneğin cezaevi tahliyesi sonrası bir iş bulup çalışmaya başlayan eski bir suçlu (K6 kodlu katılımcı) daha önceden cezaevine girdiği fark edildiğinde işten çıkarıldığını belirtmiştir:

“Bir işe girdim, konfeti işiydi. Patron benden daha sonra sabıka kaydı istedi. Mahkûm olduğum için, daha önceden hüküm giydiğim için beni işten çıkardılar. Cezaevinden çıktktan sonra uzun bir süre işsiz kaldım.” (K6-26 yaşında-erkek-hırsızlık, yaralama, yağma suçlusu)

Benzer şekilde diğer bir katılımcı (K43 kodlu) iş başvuruları yaptığını, sabıkalı olduğu için iş bulamadığını belirtmiştir:

“Kimse iş vermiyor, bu sabıka kaydımız bir türlü silinmiyor ki nereye gitsem, sürekli karşıma çıkıyor. Bir iş başvurusunda bulunuyorsun sana diyor ki işte sabıka kaydı mıdır, falandır filandır bunları getir teslim et, onları teslim ediyorsun; ondan sonra sana diyor ki bir iki gün içerisinde dönüş yapacağız. Bir daha dönüş sağlanmıyor.” (K43-30 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Örnekleme grubu içerisinde yer alan diğer bir katılımcının (K1 kodlu-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu) cezaevi sonrası süreçte iş alanlarında dışlanmaya maruz kaldığını ve ayrıca bu dışlanmanın psikolojik açıdan olumsuzluklara yol açtığını belirtmiştir: “Cezaevinden çıktıktan sonra iş başvurularında bana iş vermemeleri canımı sıkıyordu. Bundan dolayı psikolojik problemler yaşadım.” Cezaevi sonrası süreçte yirmiden fazla işyerinde çalışabilmek için başvuru yapan bir katılımcı (K33 kodlu) her defasında başvurusunu eski hükümlü olması nedeniyle reddedildiğini belirtmiştir:

“Ben de gidiyordum belgeleri topluyordum, veriyordum daha sonra bana diyorlardı ki işte biz seni çağırırız. Abi, beni aramıyorlardı, ben bazen arıyordum. Bana diyorlardı ki işte senin sabıkan var, seni alamıyoruz işe. Net hatırlamıyorum ama yirminin üzerinde yere başvuru yaptım.” (K33-28 yaşında-erkek-hırsızlık, yağma suçlusu)

Tüm bunlarla birlikte “sabıkalı” olduğu için iş bulamayacak olan eski hükümlülerin tekrar suç işlemeye yönelebileceği çok sayıda katılımcı tarafından vurgulanmıştır:

“Ben cezaevinden çıktıktan sonra İstanbul Merter'e gittim. Bir tane çikolata fabrikası vardı, oraya gittim. Benden bazı belgeleri istediler. İşte kimlik fotokopisidir, sabıka kaydıdır bunları istediler. Ben de dedim ki ben cezaevinden çıktım, sabıka kaydım var. Bana dediler ki senin zaten doldurmana, evrakları vermene gerek yok. Ben anladım ki o saatten sonra daha da yapacak bir şey yok. Ondan sonra cezaevinde tanıştığım bir arkadaşım vardı, onu aradım ve öyle devam ettik.” (K48-32 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

“İşe alımlarda çok problem yaşadım. Hatta bir ara bir müteahhidin yanında işe başlayacaktık işte sigortalarımızı yatırmaları gerekiyordu. Kimliğimi verdim işte adam baktı, sen sabıkalısın falan filan dedi. Böylece işi bıraktım. Yani gitmedim. Devam etmedim işe. Sonrasında bir iki yere daha başvurudum. Onlar da bana tam böyle işte demediler sen sabıkalısın, seni işe almıyorum diye ama almadılar da yani. Bu problem halen de sürüyor. Yani bir yere gidiyoruz, bir işte çalışabilmek için ilk önce adamlar soruyor işte adli sicil kaydınız var mı diye. Sicil kaydını da onlara verdiğimizde problem yaşıyoruz. Benim çok arkadaşım oldu. Adam çıktı dışarı, sağ sol sağ sol hiçbir yerde iş bulamadı. Kimse onu işe almadı. Bunun ben birebir şahidiyim yani. Çok gitti iş görüşmesine. Çok insanlarla irtibat kurdu ama hiçbir yerde işe alınmadı. Adam yine gitti uyuşturucu işi yaptı. Yine yakalandı. Bu adam yine 10-15 yıl ceza alacak işte.” (K9-26 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Sonuç olarak cezaevi ve cezaevi koşullarının, fiziki ortamının, orada geçirilen zamanın kişinin yeniden suç işlemesi veya suçu terk etmesi üzerinde belirli etkisi olduğu ortaya konulmuştur. Cezaevinin kriminalleştirici etkisi, cezaevi koşulları, cezaevi sonrası toplumda karşılaşılan sorunlar, istihdam sorunları, psikolojik problemler, aile bağılıklarının düzeyi gibi hususlar cezaevinden çıkan

suçlular üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır. Katılımcılardan bazılarının cezaevi süreci sonrası suç geçmişleri nedeniyle damgalanma veya dışlanmaya maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında eski hükümlülerin suç geçmişleri nedeniyle kamu kurumlarında, özel kurumlarda ve istihdam edilmelerde veya bir işe girip çalışma noktasında problemler yaşayabildikleri ve dışlanmaya maruz kaldıkları da tespit edilmiştir.

Son olarak örneklem grubunun ceza ve cezaevinin caydırıcılığını destekleyen görüşlere sahip oldukları belirlenmiştir. Genellikle cezaevine girmek istemediği veya ceza süreleri uzun olduğu için suçu terk ettiğini belirten katılımcıların uyuşturucu suçunu işlemiş olan katılımcılar olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu katılımcıların işledikleri uyuşturucu imal ve ticareti suçu nedeniyle cezaevinde uzun bir süre kaldıkları görülmüştür. Bu durum uyuşturucu suçları içerisine yer alan uyuşturucu imal ve ticareti suçunu işleyen bireylerin çarptırıldığı ceza sürelerinin uzun olması ile bağlantılı görülmektedir. Ceza sürenin ve dolayısıyla cezaevinin uyuşturucu suçunu işlemiş olan bireylerde daha caydırıcı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak hırsızlık suçunu işlemiş olan katılımcıların bu yönde çok az fikir beyan etmiş oldukları belirlenmiştir. Genel anlamda hırsızlık suçunu işleyen bireylere verilen ceza süreleri çok kısa olmaktadır ve böylelikle bu bireyler diğer suçlulara oranla cezaevinde daha az bir zaman geçirmektedirler. Bu bağlamda uyuşturucu suçunu işlemiş olan bireyler için cezaevi veya ceza süresi faktörü caydırıcı görülmemektedir.

5.2.3. İstihdam Olanaklarının Varlığı ve Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi

Suçu terk etme sürecinde istihdam edilme veya bir işe girip çalışmaya başlama oldukça önemli bir unsurdur. Çok sayıda araştırmada istihdam edilen bireylerin suçu terk etme eğilimlerinin istihdam edilmeyenlere oranla daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bu durum suçlu bireylerde istihdam edilmenin yeniden suç işleme oranlarında azalma ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Uggen, 2000; Fergusson vd., 2001; Laub ve Sampson, 2001; Gunnison, 2001; MacKenzie ve De Li, 2002; Griffin ve Armstrong, 2003; Uggen vd., 2005; Benda, 2005; Broidy ve Cauffman, 2006; Schram vd., 2006; Huebner vd., 2010; Makarios vd., 2010; Verbruggen vd., 2012; Craig ve Foster, 2013). İstihdam; bireyin toplumla bağlarını güçlendirerek, topluma katılımını sağlayarak, sosyal sermayesini arttırarak, dolayısıyla sorumluluklarını arttırarak onu kurallara uyan ve suçu terk eden ve dolayısıyla topluma entegre olan birey haline getirir (Maruna, 2001; Laub ve Sampson, 2003; Uggen vd., 2005; Clancy vd., 2006; Byrne ve Trew, 2008).

İstihdamın belki de en önemli yönü gelir getirici bir faaliyet olmasıdır. Çünkü istihdam edilmek, potansiyel suçlulara bir gelir kaynağı sağlayarak suç işlemeye yönelik ekonomik gereksinimlerini karşılayarak suç işleme motivasyonunu azaltmaktadır. Buna ek olarak işe devam etmek potansiyel suçlulara önceden belirlenmiş ve sabit olan günlük rutin faaliyetler sunduğundan, suçluluktan uzak yeni iş arkadaşlarından oluşan bir sosyal ağ oluşturmalarını ve suç davranışında bulunarak tehlikeye atmak istemeyecekleri bir iş alanı sağlayabilmektedir (Hulin, 2002). İstihdam, sosyal bağları güçlendirici bir etki yaratmaktadır. Sosyal bağları güçlendikçe bireylerin de bu sosyal bağları riske atacak veya koparacak eylemlerde bulunma olasılığını azaltacağı belirtilmektedir. Bu açıdan istihdam unsuru, suç işlemeyi azaltabilecek ve bireylerin davranışlarını belirleyebilecek bir sosyal kontrol mekanizması olarak kabul edilmektedir (Sampson ve Laub, 1993; Horney vd., 1995). Fakat burada sosyal kontrolü artıran ve dolayısıyla suçu terk etmeyi sağlayan şeyin sadece istihdamın kendisi değil; istihdamla oluşan istikrar ve bağlılıkla birlikte işçilerle işverenler arasındaki bağlayıcı ilişki olduğu da unutulmamalıdır. Yani esasında suçu terk etmeyi sağlayan şey, bireyler arasında süreçle oluşan sosyal bağlılığın kendisi olmaktadır (Laub vd., 1995).

İstihdam faktörü çok sayıda değişkenden etkilenebilmektedir. Örneğin iş memnuniyetinin suçu terk etmeleri ve topluma adapte olmaları üzerinde oldukça etkili bir unsur olduğu tespit edilmiştir (Benda, 2005: 339). Ayrıca yüksek kaliteli işlerin suç olasılığını azalttığını ve dolayısıyla suçu terk etme ihtimalini arttırdığını göstermiştir (Uggen, 1999). Suçun terk edilmesi sürecinde istihdam ve yaş arasında bir bağlantı olduğu bazı araştırmalarca belirtilmiştir. Araştırma neticesinde 26 yaş bireyler için iş sahibi olmanın suçu terk etmede belirleyici olduğu bulunmuştur (Grogger, 1998; Uggen, 2000). Bununla birlikte istihdamın suçu azaltıcı etkisinin hem erkek hem de kadın suçlular için geçerli olduğunu, istihdamın cinsiyet faktöründen pek etkilenmediğini öne sürmüştür (Uggen ve Kruttschnitt, 1998; Griffin ve Armstrong, 2003). Bir diğer unsur devlet tarafından sağlanan gelir yardımı veya işsizlik sigortasıdır. Bu bağlamda bazı araştırmacılar, cezaevinden tahliye edilen hükümlülere topluma adapte olma süreci içerisinde yapılan “topluma geçiş yardımları”nın cezaevinden çıktıktan sonraki yıl boyunca tutuklanma sıklığı oranını önemli ölçüde azalttığını tespit etmişlerdir (Mallar ve Thornton, 1978; Berk vd., 1980).

Bu çalışmada elde edilen temel bulgulardan biri de istihdamın suçu terk etme ve topluma entegre olma üzerinde oldukça etkili olduğudur. Katılımcılara yöneltilen “**Suçu terk etmenizde işgücüne katılımınızın (bir işte çalışmaya başlamanız) nasıl etkisi oldu? Anlatır mısınız?**” sorusuna istinaden bazı katılımcıların suçu terk etme süreçlerinde istihdamı veya bir işe girip çalışmayı temel neden olarak gösterdikleri; bazılarının ise aile, evlilik, dindarlık, cezaevi süreci vs. gibi unsurlar ile birlikte istihdamın da bu süreçte etkili olduğunu belirttikleri görülmektedir. Konuya ilişkin yapılan araştırmaların önemli bir kısmı, suçu terk etmede istihdamın önemini belirtmektedir. Örneğin Gençtürk yaptığı çalışmada (2019) istihdam, özgüven kazanımı ve suçu terk etme süreci arasında kayda değer bir ilişkinin varlığını vurgulamaktadır. Gençtürk, eski hükümlü istihdamının onların topluma katılımını olumlu yönde etkilediğini, eski hükümlünün istihdama katılması onların kendilerine olan özgüvenlerini arttırdığını belirtmektedir. Bu gelişmelerin de onların suça olan eğilimlerini azalttığı ileri sürülmüştür. Bu bağlamda çalışmada çok sayıda katılımcının suçu terk etme sürecinde istihdam vurgusu yaptığı görülmektedir. Örneğin görüşülenlerden biri (K24 kodlu), suçun terk edilmesinin temelinde bir işe girip çalışarak bir kazanç elde etmenin önemini vurgulamıştır. Ayrıca katılımcı, bir kişinin cezaevi tahliyesi sonrası bir iş bulamamasının veya bir gelir elde edememesinin suçluluğa yol açabileceğini ve bunun kişinin dindar olması halinde dahi bu şekilde gerçekleşeceğini belirtmiştir:

“Suçu bırakmada temel nokta bir iş, bir maddi kaynak bulmaktır. Bende de öyle oldu. Ne kadar dindar olursa olsun bir kişi cezaevinden çıktıktan sonra parasız kalırsa yine suç işler.” (K24-30 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Anlatımdan yola çıkarak eski hükümlülerin cezaevi tahliyesi sonrasında istihdama katılma noktasında problem yaşama durumlarına dair bu bulgu ile Erstad’a (2018) ait çalışmada bu doğrultuda elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir. Nitekim Erstad’a ait çalışmada elde edilen benzer bulgu, cezaevinden tahliye olan bir birey iş bulamadığı takdirde geçimini sağlayabilmek veya para kazanabilmek için suç işlemeye yönelebilecekleri bulgusudur. Bu bulgu ile benzer bulgular içeren bir diğer çalışma Sogaard ve meslektaşlarına (2015) ait çalışmadır. Araştırmacıların katılımcılardan elde ettikleri bulgular arasında bir iş sahibi olmanın ve dolayısıyla gelir elde etmenin suçu terk etme sürecini desteklemek için “merkezi” bir önem atfettiği bulgusu yer almaktadır. Sogaard ve meslektaşlarına ait çalışmanın bu bulgusunda istihdama katılmanın ve gelir elde etmenin suçu terk etme sürecinde kilit rol oynadığı bulgusuna karşın bu çalışmada istihdama katılmanın ve gelir elde etmenin en önemli unsur olduğu belirtilemez. Ancak bu çalışmada bu

unsurun eski hükümlülerin suçu terk etmesi ve topluma entegre olması sürecine olumlu bir katkı sunduğu belirtilebilir. Benzer şekilde Pezzin'e (1995) ait çalışmada yüksek bir gelir elde etme ve suçluluk veya suçu terk etme süreci arasındaki ilişki ortaya konmuştur. Bahsedilen çalışmanın bir bulgusuna göre yasalara uygun yüksek bir gelire sahip olmanın bireyleri önceki suçluluk durumundan uzak tutmakta ve suçu terk etmelerinde fayda sağlamaktadır. Pezzin'e ait çalışmanın bulgusu ile karşılaştırıldığında bu çalışma "yüksek bir gelire" sahip olmanın değil de sadece "yeterli ölçüde" bir gelir sahibi olmanın suçu terk etme sürecinde etkili olduğu belirtilmektedir. Yani bu çalışmada örneklem grubu içerisinde yer alan katılımcılar, suçu terk etme süreçlerinde sadece bir işte çalışmaya başlama ve buna bağlı olarak "yeterli bir düzeyde" gelire sahip olma vurgusunu yapmışlardır.

İstihdama katılmak, bir iş bulup çalışmaya başlamak veya bir iş kurmak bazı hükümlüler için hayati bir önem taşımaktadır. Katılımcılardan biri (K25 kodlu-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu), istihdamın bireyi hayata bağlayacağı vurgusunu yapmıştır: *"Bir insanın hayatla bağı olursa (bir işi olursa), geleceğini görebilirse hiçbir zaman suç işlemez."* Benzer şekilde istihdam edilmeyi, bir sosyal güvenceye sahip olmayı bireyi suçluluktan uzak tutan *"tutunacak bir yer/dal"* olarak tanımlayan bazı katılımcılar, bir işe sahip olmasının, bir sosyal güvenceye tabi olunmasının onları suç işlemekten uzaklaştırdığını, cezaevi sonrası bir işte çalışılmaması, bir sosyal güvencesinin olmaması halinde suçluluk sürecinin devam edeceğini, tekrar suç işleyebileceklerini belirtmişlerdir:

"Şimdi ben altı yıl yattım, çıktım. Ben ne yapacağım, Allah'tan benim şu an bir işim gücüm var. İşim gücüm olmasaydı ne yapacaktım? Mecburen yine yapacaktım bu işi. Çok büyük bir etkisi var. İnsan bir yerde çalışıyorsa, para kazanıyorsa, maddi kaynak elde ediyorsa suçtan uzak kalır. Bence ben şu anda para kazanmıyor olsaydım, bir işte çalışmıyor olsaydım yine suç işlerdim. Benim tutunacak bir yerim olmasaydı muhtemelen yine suç işlerdim." (K20-35 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

"Ben cezaevinden çıktıktan sonra akciğer hastalığım vardı. Buna istinaden emekli olabildim, iyi kötü bir maaşım var. Ufaktan çeşitli esnaflık işleri de yapıyorum. Tutunacak bir dalım var. Bubana yetiyor ama bunlar olmasaydı ben tam gaz yine bu işlere devam edecektim. Suç işleyecektim. Maddi durumum daha iyi olduğu için ve yahut da bir sosyal güvencem olduğu için suçtan uzaklaştım." (K31-57 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

İstihdamın suçu terk etme sürecinde önemli olduğunu vurgulayan bazı katılımcılar (K17 ve K44 kodlu) da benzer görüşler ifade etmişlerdir. Örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü katılımcılara ait anlatımlara aşağıda yer verilmiştir:

"Bir işte çalışma suçu terk etme de çok önemlidir. Örnek veriyorum şimdi ben aileme ekmek götüremezsem bir işte çalışamazsam, çocuğuma bez, mama alamazsam, ben bir işte çalışmıyor olsam, para kazanmıyor olsam e ben o işe, o suça tekrar bulaşacağım. Aileme bakabilirsem niye suç işleyeyim ki?" (K17-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

"İnsanın bir kazancı varsa evine bir ekmek götürebiliyorsa, çalışıyorsa, para kazanıyorsa neden böyle bir işe girsin ki? Tabii ki etkisi var. Bu işlerde risk var. Ben çalışıyorum, para kazanıyorum Allah'a çok şükür. Çoluk çocuğumun rızasını kazanıyorum. Aileme bakabiliyorum. Ben niye suç işleyeyim ki? Sen şimdi evini geçindirebiliyorsan niye kendini riske atarsın ki? Akıllı olan adam yapmaz zaten." (K44-49 yaşında-erkek-hırsızlık (3), uyuşturucu, kaçakçılık suçlusu)

Yukarıda anlatımları verilen bu katılımcılar özetle; bir bireyin ailesine karşı sorumlulukları olduğunu, bu sorumlulukları yerine getirilebilmek için bireyin bir yerlerden gelir elde etmesi gerektiğini, gelir elde etmenin ancak bir işte çalışmayla olabileceğini, aksi takdirde bireyin ailevi sorumluluklarını yerine getirememesi durumunda suç işlemeye devam edebileceğini belirtmişlerdir. İlginç bir şekilde burada bireyin aile sorumluluğunun dolaylı bir şekilde suçluluğa yol açabileceği

tespiti yapılmıştır. Hâlbuki suçu terk etme sürecinde aile desteği unsurunun, aile sorumluluğunun veya bireyin aile içerisindeki rollerinin ve görevlerinin bireyleri suç faaliyetlerinden uzak tutabileceği çalışmanın önceki başlıkları arasında belirtilen bulgularından olmuştur. Konya dair detaylı iki anlatım daha aşağıda verilmiştir:

“Bir işe girdiğin zaman, çalışmaya başladığın zaman; odaklanıyorsun, fikrin değişiyor, düşüncelerin değişiyor. Evde iş ile ilgileniyorsun, planlı bir şekilde yaşamaya başlıyorsun. Bir düzenin oluyor. Aklını sadece kendi hayatına yoruyorsun. Bir işte çalışıyor olmak suçu terk etmede en büyük etkenlerden biri çünkü hayatını değiştiriyorsun resmen. Farklı bir düzen oluyor. ” (K4-32 yaşında-erkek-gasp, hırsızlık, uyuşturucu, tehdit, yaralama, dolandırıcılık suçlusu)

“Tabii ki etkisi oldu. Bir insanın aklında sadece işi, gücü, ailesi olmaya başlıyor. Yeni bir düzen oluyor hayatında. Bir kişi kendini işine verdiği zaman artık suçtan uzak kalıyor, bir amacı oluyor işte çalışıp para kazanıyor. Daha sonra ailesine bakıyor, ailesinin geçimini sağlıyor, bu kişinin suça bulaşması zor oluyor artık. ” (K40-28 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

İstihdam veya bir işe girip çalışma, bir yönüyle bireye yeni bir hayat sunmaktadır. Bir işte çalışmaya başlayan birey bu doğrultuda kendisi ve ailesi için yeni bir düzen yaratmakta ve bu düzen içerisinde yaşamını idame ettirmektedir. Katılımcılardan elde edilen verilerden yola çıkarak bu yeni ve suçluluktan uzak düzenin bireylerin suçu terk etmeleri üzerinde etkili olduğu çıkarımı yapılabilir.

Cezaevi süreci, bireyin bir işte çalışmasını ve gelir elde etmesini engelleyen bir süreçtir. Cezaevinde bulunan hükümlünün cüzi bir miktar para karşılığında cezaevinde çalışıp yine cezaevinde kendi ihtiyaçlarını karşılama durumu söz konusu olabilmektedir. Fakat cezaevine girmeden önce hükümlünün ödemesi gereken borçları varsa ve bu borçlar birikiyorsa bu onun için sorun teşkil edebilmektedir. Konuya dair bir örnek anlatım aşağıda yer almaktadır:

“Cezaevinden bir milyon lira borçlu çıkıyorsun sekiz sene yattıktan sonra, önceki banka borçlarıydı, çevredeki borçlar vesaire... Borçlar birikiyor bu süreçte. Cezaevinden çıktıktan sonra bir kere senin ayaklarının üzerinde durman gerekiyor, borçlarını ödemen gerekiyor. Burada borcunu ödeyemezsen, karnını doyuramazsan (suç işlemeye) mecbur kalacaksın yani. Kendin bir iş yapmalısın (işte çalışmalısın) veya senin karnını doyuracak birinin işini yapman gerekiyor. (Aksi takdirde) İşte başkası sana uyuşturucu yapar veya bir adamı vurdurtur sana. ” (K18-45 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

Cezaevi süreci boyunca bir hükümlü, altı ayda bir hesaplanmak kaydıyla iase bedeli ödemek durumundadır (2548 Sayılı Kanun, m.2). Ödenmeyen tutarlar birikmekte, hükümlü cezaevi tahliyesi sonrasında bu toplam tutarı ödemek zorunda kalmaktadır. Cezaevi sonrası herhangi bir işte çalışmayan birey için bu ödemeler sorun teşkil edebilmektedir. Cezaevi sürecinde biriken borçlardan yakınan bir katılımcı (K18 kodlu), bu borçların ödenebilmesi için bireyin çalışması, gelir elde etmesi gerektiğini, iş bulamaması halinde suçlu çevrelere bulaşabileceğini, bunun da yeni suçların işlenmesine yol açabileceğini yukarıdaki anlatımda vurgulamıştır.

İstihdamın suçu terk etme ve topluma entegre olma üzerinde farklı etkileri bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar, istihdama bireyin yaşayışındaki zamanın kullanımını belirleyen/değiştiren bir faaliyet olması yönüyle bakmışlardır. Belirli işlerde istihdam edilmiş olmak, yasal bireylerle belirli zaman diliminde yasal işler yapmayı gerekli kılmaktadır. İstihdamın yeni, toplum yanlısı ve suçluluktan uzak akran/arkadaş ağı kurarak suçu terk etme yolunda değişim yarattığı öne sürülmektedir (Osgood vd., 1996; Wright ve Cullen, 2004). İstihdama katılan bireyler, kanunlara uyan bireyler ile bir araya gelmektedirler. Süreç ile suçlu bireyler ve kanunlara uyan bireyler arasındaki bağlar gelişebilmektedir. Böylelikle bireylerin suçlu çevre ile irtibat sağlayabileceği zaman daralabilmekte ve bireylerin suçu terk etme olasılıkları artabilmektedir (Zamble ve Quinsey,

1997; Laub ve Sampson, 2003; Shinkfield ve Graffam, 2009). İş yerindeki çeşitli rol ve sorumluluklardan kaynaklı olarak bireyler, iş yerinin yapısına ve kurallarına bağımlı hale gelebilirler. Örneğin bireyler maaş sahibi olmaktadır ve bu onları suç işlemekten uzak tutabilir. Bireylerin kanunlara aykırı davranışlara yönelimleri, böyle bir faaliyete giriştiklerinde işlerini veya maaşlarını kaybedebilme olasılıkları nedeniyle kısıtlanabilmektedir (Davis vd., 2012).

Cezaevinden çıkan eski suçluların belli bir işe sahip olmaları nedeniyle işe karşı oluşan sorumluluk ve aynı zamanda zamansal olarak iş ile uğraşma bireyi suç işlemekten alıkoyabilmektedir. Bu bağlamda işten kaynaklanan sorumluluk ve zamanın büyük bir kısmını iş alanlarında geçirme, bireyi suçlu bireylerden de uzak tutmaktadır. Bu saptamaları haklı kılan çok sayıda katılımcı bu yönde görüş dile getirmişlerdir:

“İş suresi bellidir sekiz saat, sekiz saati de uykuna veriyorsun, kalan sekiz saatin dört saatini arkadaşlarla, dört saatini de ailenle geçiriyorsun. İşte geçirdiğim sekiz saati işte geçirmeseydim suçun etrafında geçirecektim.” (K2-37 yaşında-erkek-yaralama suçlusu).

Aşağıdaki katılımcı (K39 kodlu) da suç işlemek için bir zamana ihtiyacının olduğunu, çalışan bir bireyin de tüm zamanın iş yerinde geçmesinden kaynaklı olarak kaçınılmaz bir şekilde suçtan uzaklaşmaya yönelebileceğini belirtmiştir:

“Sen şimdi gidip sabah sekizden akşam beşe kadar çalışırsan, kendi ailenin yanında olursan tabii ki bu etkiler, suça da bulaşmazsın. Zaten suça bulaşacak bir zamanın da olmaz. Saat sekizde işe gidiyorsun akşam beşte eve döndüğün zaman zaten pert oluyorsun, ister istemez bir iki saat daha kalıp yatıyorsun. Bırakın suçu sosyal hayatın bile kalmaz.” (K39-39 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Bazı katılımcılar, istihdamın sorumluluk katan yönüne vurgu yapmışlardır. Katılımcılara göre bir işe girip çalışan kişinin suç işlemeye zamanın kalamayacağı gibi ayrıca iş yerine veya işverene karşı sorumluluklarının da olduğu, bu sorumlulukların onları suç faaliyetlerinden uzak tuttuğunu belirtmişlerdir. Görüşülenlerden biri (K22 kodlu katılımcı), iş yerindeki sorumluluklarına odaklandığını ve bu şekilde suçluluktan uzak bir yaşam sürdürdüğünü ifade etmiştir:

“Çalışan bir kişi sadece işine adapte olur. Orada yapmam gereken şeyler var. Ben işime odaklandığım zaman ben de suç algısı yaratacak bir şey de oluşmaz.” (K22-31 yaşında-erkek-hırsızlık, gasp suçlusu)

Benzer şekilde diğer bir katılımcı (K2 kodlu) da suçu terk etme üzerinde etkili olabilecek iş yeri sorumluluklarına değinmiştir:

“Sonuçta adapte olduğun bir iş kolu var, o iş kolunda geçirdiğin bir mesai var. Tamamı ile kendi işine odaklanıyorsun. İşte yapman gerekenler var.” (K2-37 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Bunlarla birlikte aşağıdaki katılımcı (K1 kodlu), hem zamana hem iş yeri sorumluluğuna hem de işverene karşı sorumluluğa vurgu yaparak tüm bu faktörlerin onu suçlardan uzak tuttuğunu belirtmiştir:

“İster istemez etkili oldu. Mesela zamanını ayıramıyorsun. Bir işin var, o işe bakman gerekiyor. Yaptığın işin hakkını vermen gerekiyor. Sana işveren insanlara karşı mahcup düşmemek için işine odaklanmam gerekiyor. İşine odaklanman için de suçtan gerçekten uzak durman gerekiyor.” (K1-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu)

Yukarıda da ifade edildiği gibi istihdamın bir diğer yönü ise bireyleri suçlu çevrelerinden uzaklaştırmadır. Bu tespite göre bir iş yerinde çalışan birey iş yerinde en verimli zamanını harcamaktadır. Bireyin kalan diğer zamanını da dinlenme ve aile bireyleri ile vakit geçirme şeklinde geçirmektedir. Böylelikle bireyin (varsa) suçlu çevresiyle irtibatı kesilmiş olmaktadır. Aynı şekilde

yeni suçlu birey ve gruplarla bir araya gelme, temas etme olanağı da azalmaktadır. Bu da bireylerin, suç faaliyetleri içerisinde yer almasını engellemektedir. Bu doğrultuda araştırmada katılımcılardan hem “zaman” hem “suçlu çevre” alt kategorilerine dair çok sayıda veri elde edilmiştir. Bir katılımcı (K6 kodlu), istihdam edilmenin bireyi suçlu çevrelerden uzak tuttuğunu ifade etmiştir:

“Bir işe girip çalışmaya başlaman hiç olmazsa seni suçlu çevrenden uzak tutuyor. Biliyorsun sokak aralarında hep uyuşturucu, oralarından uzak duruyorsun bu şekilde.” (K6-26 yaşında-erkek-hırsızlık, yaralama, yağma suçlusu)

Konuya dair daha detaylı perspektif sunan katılımcılara dair üç anlatıma aşağıda yer verilmiştir:

“Bir ara tarım il müdürlüğünde boş bir kadro vardı, bir ağabeyim beni oraya sokacaktı ama eski hükümlü olduğum için giremedim. O gün oraya girmiş olsaydım birçok şeyim değişik olacaktı. Mesela son suçumu işlemeyecektim. Kötü şeyler ile ilgilenecek zamanım olmazdı. Yani öyle söyleyeyim işin olmadığı zaman sokaktasın, ister istemez yanlış insanlarla göz göze gelme mecburiyetindesin.” (K21-32 yaşında-erkek-hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)

“Bir insan çalışıyorsa işi ile ilgilenir. Eğer iş ile ilgilenmezse boşluğa düşer. Bu boşluk kişiyi nereye götürür? Tabii ki tekrar cezaevine götürür. Bu boşluk seni tekrardan suça yönlendirir. Bir insanın iş sahibi olması çok önemlidir. Suç üzerinde de çok önemlidir. Bir işim olmazsa tekrardan kötü arkadaşlarla arkadaşlık yapacağım, tekrar gidip suç işleyeceğim, tekrardan cezaevine gireceğim. İşin etkisi de çok var yani.” (K35-32 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

“Etkisi oldu (çalışma) yani şimdi çalışmayan insan ne yapar? Yani şimdi bizim buralarda gider bir kahvede boş boş oturur yani gider arkadaşlarla falan takılır yani. Ben bir işle uğraşıyor olmasam gene gider o arkadaşlarla takılırdım. Yani ister istemez o arkadaşların çoğu o işleri yapmaya devam ediyor. Ben de yine aynı şekilde onlarla devam ederdim yani. Zaten gidip çalışıyorsun, akşam da ailenle biraz vakit geçiriyorsun. Bu durum da o çevre ile daha fazla vakit geçirmeni engelliyor zaten. Sadece o eski suçlu çevrele değil de yeni suçlu çevrelerle de irtibat kurmanı engelliyor bu durum.” (K9-26 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Yukarıdaki anlatımda eski suçlu (K21 kodlu katılımcı), bireyin işinin olmaması durumunda suçluluk barındıran ortamlara gireceğinin kaçınılmazlığını vurgulamaktadır. Diğer bir katılımcı (K35 kodlu), bir bireyin çalışmaması halinde “boşluğa” düşebileceğini, bu durumun onu suçlu çevreye yakınlaştırabileceğini ve suç işlemeyi sürdürebileceğini ifade etmiştir. Yukarıdaki katılımcılara göre istihdam edilme veya bir işe girip çalışmaya başlama, suç işlemeyi engellemekte ve aynı zamanda suçu terk etmeyi sağlamaktadır. Wright ve Cullen (2004) ile Osgood ve meslektaşları (1996) istihdamın suçlu çevre ile irtibat kurmak veya suç faaliyetlerine katılmak için gerekli zamanı bırakmadığını vurgulamaktadırlar. Araştırmacılar istihdamın topluma entegre olmada ve suçluluktan uzak yeni arkadaş ağları kurarak suçu terk etme yolunda değişim yarattığını öne sürmektedirler. Yani bir işte çalışanın zamanını ancak işyerinde harcayabileceği bu nedenle suçlu çevre veya suç faaliyetlerinden uzak durabileceği, suç işlemeye zamanının olamayacağı ve de süreçle suçu terk edip topluma başarılı bir şekilde adapte olabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak yukarıda dile getirilen katılımcı görüşlerinden suçu terk etmede istihdamın etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her hangi bir işe sahip eski bir hükümlünün, işte çalışması nedeniyle suçtan uzak durabilmektedir. Eski suçlunun çalıştığından dolayı suç işlemeyi düşünecek zamanı olmayışı, suç işlemesi durumunda işini kaybetme korkusu, iş nedeniyle zihnini suç işlemeye sevk eden unsurlara yoğunlaştıramaması gibi etkenler bireyi suçtan uzak tutmaktadır. Araştırmanın bu tespitleri daha önce literatür kısmında da bahsedilen çok sayıda araştırma tespitleriyle örtüşmektedir. Örneğin bu araştırmanın bulguları; Uggen (2000) Laub ve Sampson (2001), Gunnison (2001),

MacKenzie ve De Li (2002), Griffin ve Armstrong (2003), Benda (2005), Maruna (2001), Byrne ve Trew (2008) gibi çok sayıdaki araştırmacıların bulguları ile benzerlik arz etmektedir.

Son olarak istihdam faktörünün suçu terk etme sürecindeki etkisinin araştırmanın örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü katılımcıların işledikleri suç türü değişkenine göre bir farklılık arz edip etmediği de önem arz etmektedir. Çalışmanın örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü bireylerin çoğunluğu uyuşturucu, yaralama ve/veya hırsızlık suçunu işlemişlerdir. Suç türlerine göre dağılımda eski hükümlülerde istihdamın suçu terk etme üzerindeki etkisi suç türleri açısından farklı görülmemektedir.

5.2.4. Din, Dindarlık ve Maneviyatın Gelişimi İle Suçluluğun Sonlanması

Eski mahkûmların suçu terk etmeleri ve topluma adapte olmalarında etkili olabilecek bir diğer faktör din ve maneviyattır. Bazı araştırmalar din ve maneviyatın bazı koşullar altında bazı bireyler üzerinde olumlu etkileri olabileceğini belirtmişlerdir. Bir dine katılan veya dindar olan bir suçlu, bir kimlik dönüşümü fırsatı ya da olası bir sosyal kontrol kaynağı geliştirmektedir. Böylelikle bu gelişim ve değişim süreci suçu terk etmesinde etkili olabilmektedir. (Agnew, 2006'dan akt. Abeling-Judge, 2016; Giordano vd., 2008: 125). Din ve maneviyat, bireylere yasalara uygun ve toplum tarafından kabul edilen davranışların alternatiflerini öğretir ve aynı zamanda suçla ilgili tutum ve davranışlardaki değişiklikleri etkiler (Chu, 2012). Dini bağlılık azaldıkça suç davranışının arttığı, bunun tam tersi dini bağlılık arttıkça suçu terk etmenin daha kolay hale gelebildiği tespit edilmiştir. Bir dine bağlılık bireylere duygusal destek kaynağı oluşturmakta, bireylerin kanunlara uymalarına ve gruplarla bağlantılar kurmalarına neden olmakta ve yeni bir kimlik edinme fırsatları sunarak gelecekte suç işleme olasılığını azalmaktadır (Giordano vd., 2008).

Din ve maneviyatın suçu terk etme üzerindeki etkisi cinsiyet açısından da değerlendirilmiştir. Bazı çalışmalar, erkek katılımcıların suçu terk etme sürecinde din ve maneviyatı bir başa çıkma mekanizması olarak nasıl kullandıklarını ortaya koyma çabası içerisinde olmuştur. Bu anlamda dinin stres, öfke ve kaygı duygularıyla başa çıkmak, olumsuz yaşam koşullarından uzaklaşmak ve suçluluktan uzak yeni kimliğin oluşturulmasında ciddi bir sosyal destek kaynağını sağladığı varsayılmaktadır (Schroeder ve Frana, 2009). Benzer bir şekilde dini ritüellerin gerçekleştirildiği yerlere düzenli olarak katıldığını bildiren kadınların örneklem olarak belirlendiği bir araştırmada ibadet yerlerine katılımın, dini ritüelleri yerine getirmenin suçu terk etme sürecine olumlu yönde etkilediği bulunmuştur (Bakken, 2009: 128).

Bazı araştırmalar tarafından din ve maneviyatın özellikle uyuşturucu suçunu terk etme veya uyuşturucu bağımlılığını azaltma üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda din ve maneviyatın gelişiminin madde kullanımı veya bağımlılığı üzerinde caydırıcı bir etkisi olduğu bulunmuştur. Araştırmalar, artan dini katılım veya dini ritüellerin yerine getirilmesi ile uyuşturucu kullanımından uzaklaşma veya suçluluktan uzaklaşma ve topluma adapte olma arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir (Hawkins vd., 1988; Brownfield ve Sorenson, 1991; Jang ve Johnson, 2001; Stewart ve Bolland, 2002; Chu ve Sung, 2009).

Araştırma kapsamında ulaşılan bir diğer bulgu hem cezaevi döneminde hem de cezaevi sonrası dönemde dindarlaşmanın veya maneviyata yönelmenin suçu terk etme üzerinde etkili olduğudur. Bu araştırmada katılımcılarından bazıları; cezaevine girmeden önce dindar olmadıklarını, cezaevine girdikten sonra kendilerini dine ve maneviyata vererek ve dolayısıyla bu doğrultuda değişim yaşayarak suçu terk etmeyi başarabildiklerini belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar, cezaevi öncesinde de zaten dindar olduklarını, cezaevi dönemlerinde bu dindarlıklarının arttığını ve daha da pekiştiğini ve

bu şekilde suçtan uzak kalabildiklerini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcıların suçu terk etme sürecinde namaz kılma, Kuran-ı Kerim okuma, cezaevinde dini açıdan olumlu bir yönlendirme gerçekleştiren imam veya arkadaşlarla karşılaşmaya vurgu yaptıkları görülmüştür. Bazıları, suçluluktan uzak durma noktasında suçu, günah veya haram olarak nitelendirerek bundan uzak kalmayı hedeflediklerini belirtmişlerdir.

Sayıda az olsa da katılımcılardan bazıları ise dindarlaştırmanın veya maneviyata yönelmenin suçu terk etme üzerinde etkili olamayacağını ifade etmişlerdir. Onlara göre insanlar cezaevlerine girdiklerinde çok fazla boş zamanları olabileceği için zaten zorunlu bir şekilde dine yönelmektedirler. Bu zorunlu dine yöneliş de cezaevi tahliyesi sonrası devam etmemektedir. Dolayısıyla dine yönelerek suçtan uzaklaşmanın bu açıdan mümkün olmadığı, bahsedilen bu katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Bireyler cezaevine girdiklerinde zorunluluk hissederek daha dindar hale gelmektedirler. Fakat bu dindarlaşma, bireyleri değiştirebilecek bir nitelikte değildir ve kısa bir zaman sonra da (cezaevi tahliyesi sonrası) ortadan kalkmaktadır. Araştırmanın bu bulgusu araştırma grubu içerisinde yer alan çok sayıda eski hükümlü katılımcı tarafından dile getirilmemiş olsa bile daha önce ortaya konmuş bazı çalışmaların bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Örneğin Chu (2012) tarafından gerçekleştirilmiş bir çalışmada hükümlülük süreciyle bağlantılı olarak gelişen dini bağlılığın veya dindarlığın birkaç yıllık bir süre boyunca ılımlı bir etki yarattığını sonraki süreçte etkisinin azaldığını tespit etmiştir.

Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen **“Cezaevi sürecinde veya sonraki süreçte dindarlaştınız mı? Bu durum suçu terk etmenizde etkili oldu mu?”** sorusuna istinaden katılımcılardan genel anlamda dindarlaşmanın veya maneviyata yönelmenin suçu terk etme üzerinde etkili olduğu yönünde cevaplar alınmıştır. Aşağıda katılımcıların konuya ilişkin anlatımları yer almaktadır:

“Namaz kıldım. Çok şükür namaz ve Kur'an bana kılavuz oldu. Yani ben bugün sağlıklıysam, sağlıklı düşünabiliyorsam, onlar sayesinde böyleyim. Onlar sayesinde suçtan uzak kalıyorum.” (K12-37 yaşında-erkek-çete, gasp, hırsızlık, uyuşturucu suçlusu).

Benzer şekilde Kuran'ı cezaevinde öğrenen ve Kuran'ı kendine rehber edindiğini ifade eden katılımcı (K20 kodlu) da cezaevinde daha fazla dindar hale geldiğini ve maneviyata yönelerek kendi deyimiyle dünyevi “boş iş/uğraş” olarak nitelendirdiği suçtan veya suçluluktan uzak kaldığını ifade etmiştir:

“Ben gittim orada kuran öğrendim. Daha da dindarlaştım. Ben zaten dindardım, daha önce de ama cezaevinde Kur'an okudum, kaç kez hatim ettim. Bana yol gösterdi. Allah'ıma şükür, orada okuyordum. Suçu terk etmede dindarlığın etkisi de var tabii ki. İnsan maneviyata yöneldi mi dünyevi boş işlerle zaten uğraşmamalı, suç işlememeli.” (K20-35 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Benzer şekilde bir katılımcı (K35 kodlu), eylemleri ve faaliyetleri ile ilgili cezaevi öncesi ve cezaevi sürecinde dindarlaşma sonrası dönem arasında bir kıyaslama yaparak suçu terk etme serüveninden bahsetmiştir. Katılımcıya ait anlatım aşağıya alınmıştır:

“Tabii tabii muhakkak vardır yani sıkılıyorduk biz de. Mesela ben cezaevine girmeden önce alkol içiyordum, uyuşturucu kullanıyordum, gece âlemlerine takılıyordum. Ama cezaevine girdiğim zaman çok şükür tövbe ettim, namazlarımı kılmaya başladım Kur'an'ımı okumaya başladım. Cezaevinden çıktıktan sonra da namazımı kılmaya devam ettim. Yine Kur'an-ı Kerim'imi okuyorum, aileme bağlı oldum. Yani bundan daha güzel bir şey var mı? Tabii cezaevindeyken imamlar da gelip sohbet falan yapıyorlardı, bunlardan da etkilendiğimiz oldu. Ben cezaevinde çalıştığımdan dolayı zamanım yoktu, kitap falan okuyamadım. Dindarlaşmanın suçu terk etme

üzerinde illaki bir etkisi var yani bende etkisi olduğunu düşünüyorum.” (K35-32 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Anlatımda da görüleceği üzere katılımcı cezaevine girdikten sonra tövbe ettiğini, namaz kılmaya ve Kuran okumaya başladığını, cezaevi sürecinde dini sohbetlere katıldığını ve bu şekilde suçu terk ettiğini ifade etmiştir. Yani dini gereklilikleri gerçekleştirerek veya ritüelleri yaparak dindarlığını pekiştirdiğini ve daha dindar hale gelerek suçluluktan uzaklaşabildiğini ifade etmiştir.

Araştırmanın bu teması ve temel bulgusu Hallett ve McCoy’a (2015) ait çalışmada da elde edilen bir bulgudur. Araştırmacılar; Giordano ve meslektaşları (2002) ile Paternoster ve Bushway (2009) teorilerine paralellik gösteren içsel ve dışsal faktörlerin, çalışmaya göre özellikle dindarlığın suçu terk etme sürecinde başarılı etki yarattığını tespit etmişlerdir. Kurumsal olarak din ve dindarlık bu anlamda suçu terk etme üzerinde başarı sağlanmasını belirleyebiliyorken burada vurgulanan dinin Hristiyanlık olduğu vurgulanmalıdır. Nitekim Hallett ve McCoy, suçu terk etme başarılarının arkasında Hristiyanlığı başarılı bir suçu terk etme kaynağı olarak nitelendirmişlerdir. Araştırmacıların buradaki tespitinden farklı olarak bu çalışmada elde edilen tespit, İslam’a bağlı olarak gerçekleşen dindarlığın suçtan uzaklaştırıcı etki yaptığıdır.

Ayrıca bu çalışmanın dindarlığın suçu terk etme üzerinde etkili olduğu bulgusu, Bakken ve meslektaşlarına (2014) ait çalışma bulgularıyla da örtüşmektedir. Bakken ve meslektaşlarına ait araştırma kapsamında elde edilen temel bulgu, topluma yeniden adapte olma ve suçu terk etme sürecinde dindarlığın veya maneviyatın çok önem arz ettiğidir. Burada her ne kadar katılımcının yaşadığı ve suçlu akranların bulunduğu mahalleden uzak durma da suçu terk etme sürecinde bir faktör olsa da dindarlık veya maneviyat hem alkol hem de uyuşturucunun bırakılması açısından da çok önemli bir belirleyici olarak görülmüştür. Dolayısıyla dindarlık, suçu terk etme süreci üzerinde etkili olabilen diğer unsurlardan daha da önemli görülmüştür. Bu temel sonuç, bu araştırmanın suçu terk etme sürecinde önemli bir rol oynadığı temel bulgusu veya temasıyla benzerlik gösterse de bu çalışmada suçu terk etme sürecinde diğer çoğu unsurun vurgusu çok daha fazla yapılmıştır. Yani Bakken ve meslektaşlarına ait çalışmada suçu terk etme sürecinde en temel unsur dindarlık veya maneviyat olarak tespit edilmişken; bu çalışmada örneğin aile desteği, cezaevi veya cezanın caydırıcı özelliğinin bu süreçte daha önem arz ettiği katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Suç işleme sürecinde sürekli olarak suç işlememesi yönünde ailesinden telkinler alan bir katılımcı (K19 kodlu) için suçtan uzaklaşma süreci kendi ifadesiyle “şefkat tokadı” yemesiyle başlamıştır. Katılımcıya ait anlatım aşağıya alınmıştır:

“Ailem sürekli uyarıyordu beni. Ailem biraz kapalı (muhafazakâr, dindar) bir aileydi. Etraf ne der diye çekiniyorlardı. Diyorlardı ki: Millet diyecek ailesi onu hırsızlığa yolluyor diyecekler. Bu durum ben şefaata (şefkat) tokadı yiyene kadar devam etti. Cezaevinde dindarlaştım. Dindar hale geldiğim için suçtan uzaklaştım. Tabi bunda aile yapım da etkilidir. Bir daha kesinlikle suç işlemem. Her şeyin farkına vardım. Anladım ki boştur bu tür şeyler. Yani kaldığım namaz da etkili oldu bunda. Cezaevi sürecinde dindarlaştım, bilinçlendim.” (K19-32 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu)

Genel anlamda dini bir kavram olarak görülen “şefkat tokadı” kavramı, yanlış yolda giden birisinin şefkatli ve hafif bir ceza ile yanlışından döndürülmesi işlemi olarak nitelendirilebilir. Anlatımda da görüleceği üzere katılımcı da tıpkı bu tanımda görüldüğü üzere yanlış bir yolda olduğunu ve bunun farkına ancak cezaevine girip orada dindarlaşarak, dini bir bilinç edinerek vardığını ve bu sayede suçu terk etme başarısı sergilediğini ifade etmiştir.

Bir başka katılımcı (K33 kodlu), dindarlaşma veya maneviyata yönelmeyle birlikte yaşanan kimlik değişimine ilginç bir örnek vermiştir. Katılımcı tarafından din ve maneviyat faktörü bireyde

bir kimliksel dönüşüm gerçekleştirmesi nedeniyle önemli görülmüştür. Nitekim daha dindar hale gelmek yeni bir kimliğin oluşumuna katkı sunmakta ve değişim yaşayan bireyin suçu terk etmesini sağlayabilmektedir. Katılımcıya ait anlatım aşağıda yer almaktadır:

Dindarlaşma suçu terk etme üzerinde bence etkilidir. Benimbazı arkadaşlarım var, mesela eskiden hırsızlık yapıyorlardı ama şu anda imamdırlar. Cezaevine girdiler, dinlerini öğrendiler ve sonuç ne oldu? Yani bırakın suç işlemeyi, imam oldular. Hırsızdan imama dönüştüler. Demek ki insan dindar hale geldiğinde istese imam dahi olabiliyor. Kendisini ona göre ayarlarsa, ne yaptığının farkında olursa, kendisini değiştirirse bir kişi suçu tabi ki bırakabilir.” (K33-28 yaşında-erkek-hırsızlık, yağma suçlusu)

Anlatımda da görüleceği üzere katılımcıya göre cezaevine girip dindarlaşan bireyler suçu terk etmekle kalmaz aynı zamanda din görevlisi dahi olabilmektedirler. Öyle katılımcının bahsedilen bu duruma kanıt olarak sunulabilecek deneyimleri veya örneklendirmeleri de bulunmaktadır. Ona göre daha dindarlaşan birey, yoğun bir kimlik dönüşümü yaşar ve suçu terk eder. Araştırmanın bu bulgusu

daha önce ortaya konmuş bazı araştırmaların tespitleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda suçluluk sürecindeki bilişsel değişimi vurgulayan Agnew (2006) ve Giordano ve meslektaşlarının (2008) ortaya koyduğu gibi bireyler daha dindar hale geldiklerinde bir kimlik dönüşümü fırsatı ya da olası bir sosyal kontrol kaynağı geliştirmektedirler. Böylelikle bireylerde din veya maneviyata yönelim ile gerçekleşen gelişim ve değişim süreci bireyin suçu terk etmesinde etkili olabilmektedir.

Neredeyse suç eylemlerinin tümü, tüm dinler tarafından yasaklanmış olan eylemlerdir. Suç işlemek dinler tarafından yasaklanmış ve din bu açıdan suç işleme önünde bir engel olarak görülmüştür. Dolayısıyla dindar olan veya dine bağlı olan birey, suç eylemleri dinde haram veya günah olduğu için bunlardan kaçınabilmektedir. Bu bağlamda katılımcılardan bazılarının suçun dini açıdan günah veya haram olmasına vurgu yaparak suçtan uzak kaldıkları tespit edilmiştir. Örneğin örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü kadın katılımcılardan biri (K14 kodlu) cezaevinde dini ritüellerin bazılarını yapmaya başladığını ve dini açıdan yasaklandığı için suç işlemek istemediğini ve dolayısıyla yine bu nedenden ötürü suçu terk ettiğini belirtmiştir:

“Cezaevine girdiğimde namaz kalmaya başladım, Kur'an okumaya başladım. Ben bir anneyim başkalarının da çocukları var, günahlarına girmek istemiyorum. Yani suç işlemek günahtır, tabi benim günah işlemem lazım. Benim onun için bırakmam lazım zaten.” (K14-33 yaşında-kadın-uyuşturucu suçlusu).

Bir diğer katılımcının (K10 kodlu) dindarlıktan anlaşılması gereken şey hakkında bir fikir verdiği görülmüştür. Cinayet suçundan hüküm giyip cezaevinden tahliye olmuş eski hükümlüye göre canlılara zarar vermek, kul hakkına girmek ve dolayısıyla Allah'tan korkmamak dinin kabul edebileceği şeyler değildir. Öyle ki dindar olan birinin bunları yapmaması ve dolayısıyla suç işlememesi gerekmektedir. Nitekim kendisi de bu durumu göz önünde bulundurarak suçu terk etmiştir:

“Dindarlık Allah korkusu demek, kul hakkına girmemek demek veya bir insana zarar vermemek demek, bir canlıya zarar vermemek. Dolayısıyla suç işlememek. Bunlar ise evet ben dindarlıktan dolayı suçu terk ettim.” (K10-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu).

Benzer şekilde başka katılımcı (K4 kodlu) da cezaevi sürecinde dindar hale geldiğini, suç faaliyetinin aynı zamanda dini açıdan da yasak ve günah olduğunu öğrendiğini ve bu farkındalığın suçu terk etmesinde etkili olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde diğer bir eski suçlu da (K23 kodlu), cezaevi sürecinde dindarlaştığı ve ayrıca suç faaliyetleri için haram veya günah vurgusu yaptığı ve dolayısıyla haramdan veya günahtan kaçınmak adına suçu terk ettiğini ileri sürmüştür:

“Cezaevi sürecinde daha dindar hale geldim, dini eğitimimi daha da geliştirdim. Hem Kuran dersleri veriyordum hem de kendim Kur'an dersi alıyordum. Perşembe ve cuma günleri program yapmışlardı. Mevlit okuyorlardı. Çoğu kişi okumayı bilmediği için ben okuyordum. Suçun günah olduğunu biliyorum artık. Başkasının kalbini kırma, kul hakkına girmek, öteki dünyada nasıl bir hesap verebileceğimizi öğrendik. Bunlar suçu terk etmemde etkili oldu.” (K4-32 yaşında-erkek-gasp, hırsızlık, uyuşturucu, tehdit, yaralama, dolandırıcılık suçlusu)

“Evet, cezaevinde dindarlaştım. Cezaevinden önce genellikle namaz kalmazdım ama cezaevinde baktım zamanım boş oluyor sürekli namaz kılardım. Kazalarımı dahi kılardım. Dindarlaşmanın suçu terk etmem üzerinde de etkisi oldu. Bir insan namaz kalmaya başladığı zaman haramlardan uzak kalır, mesela içkinin haram olduğunu bildiği zaman içki içmez. Günah olan şeyleri yapmaz, hırsızlık yapmaz. Ben şu şekilde çok kişiyi tanırım. Ben de daha çok dindarlaşma oldu böyle kitap falan çok okumazdım. Şimdi dinim sayesinde uzağım bu tür şeylerden.” (K23-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu).

Cezaevinde edinilen yeni sosyal çevre cezaevine giren bireyin düşünce yapısını değiştirebilmektedir. Suçlu bir çevre edinen bireyler, suçluluğa daha da sürüklenmektedir. Buna karşın yasalara uyan bir sosyal çevre edinmek de bireyi suçluluktan uzaklaştırabilmektedir. Cezaevinde hükümlünün bu anlamda sosyal çevresinden oldukça etkilendiği görülmüştür. Konuya dair örnek anlatımlar aşağıya alınmıştır:

“Yani ben onun (uyuşturucu) sağlığa zararlı olduğunu biliyorum, dinimizce haram olduğunu biliyorum, onun için kesinlikle bir daha bulaşmam. Yani çok şükür içerdeyken kendimizi dine verdik Allah'a sığındık, Kur'an okuduk, hayatta ben dışarıda okumamışken cezaevinde Kur'an-ı Kerim'i hatim ettim. Bunun için idare aracı oldu hoca gönderiyorlardı koğuşa. Onlarla görüştim bize elifbadan başlayarak ders vermeye başladılar. Ben her sabah koğuştaki kalktığı zaman Kur'an okuyordum, rabbim sanki bana sabır veriyordu o anda. Nasıl sabah nasıl akşam olduğunu bilmiyordum. Dindar olan sabırlı olur. Hem kötülüklerden hem sıkıntılardan hem de suçtan kurtulur. Dindarlaştım, Allah o Kur'an'ı bana öğreten arkadaşlardan razı olsun. Yani ben hem günah işledim hem dindarlaştım hem de toparlandım. Sana nasıl söyleyeyim? Eski ... (katılımcının adı sansürlenmiştir) gitti yeni ... geldi, diyebilirim. Benim suçu terk etmem de en fazla etkisi olan şey din oldu, Allah'ın bize sunduğu peygamberin bize sunduğu ayetlerde açık açık belirttiği şeyleri okudum, çok etkilendim. Her insanın gerçekten Kur'an okumasını istiyorum. İnsanlar benim gibi bu şekilde suç işlemeyi bırakabilir.” (K17-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Cezaevindeyken orucumuzu tutuyorduk, namazımızı kılyorduk. Dindarlaşan birisi her türlü kötü şeyden uzak kalır. Cezaevine her cuma akşamı hocalar geliyorlardı, biz onları dinliyorduk bu şekilde dindarlaşan çok oldu. Hoca, imam bize diyordu ki işte siz buradasınız burası güzel değil, kendinizi toparlayın diyorlardı, cezaevi kötü bir şeydir diyorlardı. Ailenizin içine girin, bir sıkıntı olduğu zaman aileniz sizi düzeltir diyorlardı. Bunlar suçu terk etmem üzerinde etkili oldu tabi.” (K13-26 yaşında-kadın-uyuşturucu suçlusu)

İlk anlatımda da görüleceği üzere cezaevinde tanıştığı dindar bir arkadaşı vesilesiyle daha da dindarlaştığını beyan eden bir katılımcı (K17 kodlu) için işlediği uyuşturucu suçunu terk etmesinin nedenini, dini açıdan yasaklanmış olmasını gerekçe göstermektedir. O, dini yasaklılık bilincine cezaevinde dindarlaşma ile ulaşmış olduğunu belirtmiş olmaktadır. Ayrıca suçu terk etme sürecinde Kuran okuma ve yorumlama faaliyetinin de suçluluk sürecinin sonlanmasına katkı sağladığı vurgusu da katılımcı tarafından yapılmıştır. Benzer şekilde konu ile ilgili olarak yukarıda anlatımları verilen her iki katılımcının da cezaevinde gerçekleştirilen uygulama (cezaevi vaizliği uygulaması) gereği imamlarla irtibata geçtikleri, onlarla sohbet gerçekleştirdikleri ve imamlardan aldıkları nasihatler doğrultusunda hem dindarlaştıkları hem de bunun suçu terk etmeleri üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Yukarda da birkaç anlatımda belirtildiği üzere sayıca fazla katılımcının suçu terk etme başarılarını anlatırken Kuran'ı okuma ve anlama vurgusu yaptıkları görülmüştür. Konuyu detaylandıran iki anlatım aşağıda verilmiştir:

“Ben şu durumu çok seviyordum, cezaevindeki Kur'an-ı kerim olsun, kütüphane olsun ben bu tarz durumları seviyordum. Ben cezaevindeyken Kur'an-ı Kerim'den dualardan çok ezber yaptım. Ayrıca cezaevindeyken kitap da okuyordum. Cezaevine girmeden önce Kur'an okumuyordum, namaz kalmıyordum ama cezaevindeyken orucumu tutuyordum, namazımı kılıyordum, Kur'an'ı okuyordum. Ben cezaevindeyken namazlarımı kaçırmıyordum. Ama şu anda yine hayat koşullarının etkisiyle tam anlamıyla kılamiyorum. Kim ne derse desin Kur'an-ı Kerim insanların üzerinde çok etkilidir. Bir insan eğer bir Kur'an-ı Kerim'i gerçek manada okuyorsa yüzde seksen bunun suç üzerinde de etkisi vardır. Ben her şeyden önce Allah'tan çok korkarım, cezaevinden önce ahlaksızlık vardı, küfür vardı, düzensiz hareket ederdim. Şimdi şükür böyle bir şey yok. Bunları ben Kur'an'dan öğrendim.” (K31-57 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Ben aştım bunları içerdeyken. Ben Kur'an-ı Kerim okudum, 25-26 kez hatim ettim Kur'an'ı. Tecrübelerim oldu, kendimi öyle basit şeylere satacak bir insan değilim. Cezaevinde 6 sene boyunca namazımı kıldım, kitabımı okudum. Yani bana böyle bir katkısı oldu. Kuran beni ferahlattırdı, bana sabır verdi. Bir insanın diğerinden uzaklaşması aslında kötü şeylerden uzak durması gibi bir şeydir. Bir kişi dindarsa gidip bir şey çalamaz. Dindarlaşma ister istemez, seni suçtan uzak tutar.” (K21-32 yaşında-erkek-hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)

Burada katılımcılar Kuran'ın gerçek anlamda okunmasının ve hayatta tatbik edilmesinin bireyleri suçluluktan uzak tutacağını ifade etmişlerdir. İlk anlatımda da görüleceği üzere daha önce uyuşturucu suçundan hüküm giyip cezaevini deneyimlemiş olan eski bir hükümlü (K31 kodlu katılımcı) bu durumu net bir şekilde ifade etmektedir. Benzer şekilde ikinci anlatımın sahibi (K21 kodlu katılımcı) de suçu terk etme sürecinde Kuran'a vurgusu ile ön plana çıkmaktadır. Ona göre Kuran okumak ona deneyim kazandırmış, psikolojik olarak iyi hissetmesini sağlamış ve onu suçlardan, kendi deyimiyle “kötü şeylerden” uzak tutmuştur.

Bazı katılımcıların suçu terk etme süreçlerinde “Allah'a sığınmanın” ve “tövbe etmenin” kilit rol oynadığı görülmüştür. Katılımcılar, cezaevi öncesi dönemde de dindar olduklarını fakat cezaevine girmeleriyle birlikte daha çok dindarlaştıklarını ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili anlatımlardan ikisi örnek olarak aşağıya bırakılmıştır:

“Herhangi bir ceza almayacağımı bilsem de suç işlemem. Çünkü Allah'tan korkuyorum. Bu işlediğim suçlardan dolayı geçenlerde camii hocasına gidip sordum, o da dedi ki namazını kıl, tövbeni et bir daha böyle işlere karışma. Allah affedicidir, Allah'a sığın dedi. Biz de kendi Allah'ımıza sığındık, çok şükür beş vakit namazımızı kılıyoruz, işimizde gücümüzdeyiz. Ben dışarıda beş vakit namazımı kılıyordum ama cezaevindeyken daha fazla kılıyordum. Boş vaktim daha fazlaydı. Dindar hale geldiğimi düşünüyorum mesela beş vakit kılacağıma on vakit, on beş vakit kılıyordum. Vaktim, zamanım çoktu. Daha dindar hale gelmek tabii ki suçtan uzak tutuyor.” (K39-39 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

“Ben cezaevine girmeden önce de dindardım. Sadece oraya girdiğin zaman daha fazla ibadet yapıyorsun. Tabii ki boş zamanın olduğu için daha çok dindarlaşıyorsun. Dindarlığın suçu terk etme üzerinde çok çok etkisi var. Çevremde cezaevinde dindarlaştığı için ceza evinden çıktıktan sonra suçu terk eden çok insan var. Tanıdığım bir abi vardı, cezaevine girmeden önce tam anlamıyla bir suç makinesiydi. Ama cezaevinde dindarlaştı ve suçu bıraktı. Hâlâ da dindar bir şekilde yaşıyor, suç işlemiyor. Dindarlaşma dediğim şey şudur: olaylara bakış açısı, yaklaşması hep İslami pencereden oluyor insanın. İnsan İslam'a, Allah'a sığındı mı suç falan işlemez. Ama tam anlamıyla sığınmaktan bahsediyorum. İnsanın tövbe edip bir daha yapmaması çok önemlidir.” (K37-27 yaşında-erkek-yağma, yaralama suçlusu)

Yukarıdaki ifadelerde katılımcılar dindarlıktan, bir günah veya suç nedeniyle yaratıcıya “sığınmak” ve bir daha yapmamak üzere “tövbe” etmeyi kast ettikleri anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Allaha sığınma veya tövbe etmenin suçluluk süreci üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim daha önce suç işlemiş yani dindar olan bir bireyin ifade edebileceği şekliyle günah işlemiş olan birinin tövbe etmesi, aynı zamanda suçu terk etme niyetini veya suçu terk etme yönündeki ciddiyetini de göstermektedir.

Bu araştırmada suçu terk etmeyi; dini topluluklara katılma, bu toplulukların toplantılarına katılma veya topluluklardaki bireylerle etkileşime geçmek üzerinden açıklayan katılımcılar da bulunmaktadır. Örneğin cezaevi sürecinde namaz kılmaya ve Kur'an okumaya başladığını belirten bir katılımcı (K1 kodlu) suçu terk etme süreci üzerinde cezaevi sonrası katılım sağladığı derneklerin ve bu derneklerde gerçekleştirilen sohbetlerin etkili olduğunu belirtmiştir. Katılımcı cezaevi sürecinde dindarlaştığını ve cezaevinden çıktıktan sonra dini derneklere katılarak dindarlığını pekiştirdiğini ve bu sayede suç işlemeyi bıraktığını ifade etmiştir:

“Ben cezaevinden önce namaz kılmazdım. Ama cezaevinde akşam olduğunda hemen Kur'an-ı Kerim okurdum. Okuduktan sonra Türkçe mealini okurdum. Daha sonra sabahın yatısı namazına kadar kaza namazlarımı kıldım. Dindarlaşmanın beni çok güzel yerlere vardırırdığına inanıyorum. Dindarlaşmanın etkisi kişiye göre farklılık gösterir tabi. Kendi açığa göre dindarlaşma, suçu terk etmede etkilidir. Kişiye göre değişir tabi. Beni suçlardan uzak tutan şeyler arasında namaz da vardır. Çünkü insan namaz kıldığında çoğu şeyden soyutlanıyor. Cezaevinde hocalar, dini eğitim verdiler bize. Çıktıktan sonra bazı derneklere gitmeye başladım. Bazı güzel dernekler vardı dini açıdan. Bu derneklere üye olmaya başladım, üye değil de oraya gitmeye başladım. Sohbetlere katılmaya başladım. Bunun üzerinde çok etkisi oldu. Osohbetler beni suçtan uzak tuttu.” (K1-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu)

Yukarıdaki anlatımdan yola çıkarak dini toplulukların cezaevinden tahliye olan bireyler üzerinde olumlu yönde etkileyebileceğini söylemek mümkündür. Dini bir topluluğa katılım sağlamanın ve bu topluluğa aidiyet hissi ile bağlı olmanın bireylerin suçlu bir çevreden veya geçmişinden uzaklaşmasına etki ederek yeni bir kimlik inşa etmesine olanak sağlayabilmektedir. Dindarlığın suç üzerindeki olumlu etkisinden daha önce bahsedilmişti. Bu noktada dini topluluklar, bireyin dindarlaşmasına ve suçluluktan uzak bir yaşam benimsemesine etki edebilmektedir. Katılımcının ayrıca namaz kılmaya yönelmesi ile birlikte suçluluktan uzak kaldığı vurgusu da ön plandadır. Buna göre katılımcı, dini bir ritüeli yerine getirerek suçu terk etme başarısı sergilemiştir. Bu anlamda aynı bulguyu daha önce ortaya koyan çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Örneğin Giordano ve meslektaşları (2008) ile Kerley ve meslektaşları (2011) da çalışmalarında bu bulguyla örtüşen bulgulara yer vermişlerdir. Bu araştırmalara göre dinsel bir ritüeli (namaz, ayin vs. gibi) gerçekleştirmek veya ibadetlerin yapıldığı yerlere (cami, kilise vs. gibi) katılım sağlamak, bireyin suçluluğa dair faaliyetlerini önemli ölçüde azaltmaktadır.

Benzer şekilde cezaevi sürecinde daha da dindarlaştığını belirten eski bir mahkûm (K7 kodlu katılımcı), bağlı olduğu dini grubun ve bu grubun liderine olan bağlılığının altını çizmektedir. Katılımcı, suçu terk etmesini hem cezaevi sürecindeki dindarlaşmasıyla hem de üyesi olduğu dini gruba bağlı kalmasıyla açıklamaktadır. Bahsedilen katılımcıya ait anlatım aşağıda verilmiştir:

“Bir de Allah'a çok dua ederdim. Çok tevekkül ederdim. Mürşidimden öğrendiğim şekilde zikir yapardım. Mürşidime bağlılığım beni çok kötü şeylerden uzak tuttu. Ondaki himmet isterdim, geceleri herkes uyurken yatağımın önüne geçip kibleye dönüp Allah'a zikir ederdim. Rabitami yapardım sürekli. Psikolojik danışmana da gitmedim. Ne hap ne tedavi almadım. Ben sadece Allah'a sığındım. Cezaevi beni daha dindar hale getirdi. Hayatın daha manevi yönünü algılamaya başladım. (...) Ben cezaevinde yemin ettim, ikinci namazı sonrası elimi açtım dedim ki Allah'ım

ben namazı bırakırsam bu dünyada başıma ne getirirsen getir. İçerideyken ben çok dindarlaştım. Hatta benim adım içeride Sofi idi. Namaz bile kaldırmışlığım oldu. İmamlık da yaptım yani. Ara sıra imamlar da geliyordu koğuşlara, insanları rehabilite etmek için, motive etmek için. Bu dindarlaşma suçu terk etmem üzerinde etkili oldu. Şu anda cezaevinde dindarlaştığım için daha güvenilir biri olduğumu düşünüyorum. Cezaevinde dindarlaşmış olmam sayesinde kötü şeylerden uzak duruyorum. Yani şöyle söyleyeyim: Ben ilk Allah sayesinde, sonra da müşidim sayesinde uzak kalıyorum bu tür şeylerden.” (K7-37 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Katılımcı anlatımında bazı dini grup mensupları arasında sıkça kullanılan bir kavrama, “rabita” kavramına da değinmiştir. Rabita, kelime anlamı itibariyle bağlayan şey, bağ anlamı taşımakla birlikte tarikat ehli açısından farklı bir anlamı da bulunmaktadır. Tarikat mensubu olan bireyler tarikata, liderlerine veya şeyhlerine bağlılıklarını pekiştirmek adına “rabita” yapmakla mesul kılınmışlardır. Rabita, katılımcının da belirttiği üzere namazlardan sonra bir köşeye geçip tarikat şeyhini veya katılımcının ifadesiyle “müşidi” hayal ederek gerçekleştirilen bir zikir çeşidi olarak bilinmektedir. Böylelikle rabita yapmakla bireyin tarikatıyla veya şeyhiyle bağı artmakta, birey bu bağlılığına istinaden kendini dinde de belirtilen ve yapılmaması gereken fiillerden uzak tutmaktadır. Katılımcının da özellikle anlatımın son kısmında belirtmeye çalıştığı şey budur. Zira katılımcının suç işlememesinin veya suçu terk etmesinin nedeninin katılımcı tarafından Allah’a veya dine daha sonra da bağlılığından emin olduğu “müşidine” bağlanması bunu göstermektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların önemli bir oranı, dindarlaşmanın veya maneviyata yönelmenin suçu terk etme süreci üzerinde olumlu etkisinden bahsederken; sayıca az olsa da bazı katılımcıların dindarlığın suçu terk etme üzerinde etkili olamayacağını ileri sürmüşlerdir. Örneğin örneklem grubu içerisinde yer alan eski bir hükümlü (K32 kodlu katılımcı), cezaevindeki bireylerin sırf boş vakti değerlendirmek için ibadetlerini yaptıklarını, suçluluk sürecinin dindarlık durumundan etkilenemeyeceğini belirtmiştir:

“Cezaevinde insanın vakti boldur. Dindarlaşma konusunda benim için değişen bir şey olmadı. Suç dindarlık ile engellenemez. Buna inanmıyorum ben. Bende dindarlaşma olmadı. Bazı insanlar cezaevine girdiklerinde dindarlaşıyordu ama cezaevinden çıktıktan sonra yine aynı.” (K32-45 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu).

Benzer şekilde başka bir katılımcı (K11 kodlu) da cezaevine giren bireyin kendini zorunlu veya çaresiz hissederek dine yöneldiğini, bu nedenle suçu terk etme sürecinde dindarlaşmanın etkili olamayacağını ifade etmiştir. Cezaevi sürecinde gerçekleşen dindarlaşmanın cezaevinden tahliye akabinde sonlanabileceğine dikkat çekmiştir:

“Cezaevinde adam eğer çaresiz ise dine yöneliyor. Ben cezaevine girerken dedim ki ben namaz kılmayacağım. Bana doğru gelmiyordu. Nedeni ise özgürken Allah neden aklıma gelmiyor, neden ibadeti yapmıyorsun da dara düşünce mi bu tür bir yola başvuruyorsun? Ya adamlar şimdi içeri giriyor, yapacak bir şey yok zaman çok namazını kılıyor, ibadetini yapıyor, Kur'an okuyor. Güzel bir şey aslında ben güzel değil demiyorum. Ama önemli olan dışarıda da bunu sürdürebilmek yani. Eğer dışarıda da sürdürebilirse tabi bir daha suç işlemez.” (K11-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Dindar hale gelmenin suçu terk etme üzerinde çok etkisi olamayacağını belirten diğer bir katılımcı (K34 kodlu), cezaevi sürecinde bireyler tarafından sergilenen dindarlığın süreklilik arz etmediğini, bireylerin cezaevinde zaman geçirmek adına dindarlaştığını ve bu dindarlığın hemen cezaevi tahliyesi sonrası yok olduğunu dile getirmiştir:

“Her ne kadar namazlarımızı kılmasak da din bizde biraz baskındır. Belki de aileden gelme öyledir. Eskiden ben dindardım, cezaevinde ayrıca dindarlaşmadım. Ben dindarlaşan birinin suçu terk edebileceğine inanmam. Belki de yizde 1-2’lik bir kesimdir. Ben dindarlaşmanın suçu terk

etme de etkili olduğunu düşünmüyorum. Cezaevinde çok vardı böyle; namazında, niyazında, Kur'an okuyordular ama cezaevinden çıkıp yine cezaevine giren çok oluyor bu gibilerden. Cezaevindeyken mahkûm işte Allah kurtulmama yardım eder diye düşünüyor ama mahkûm kurutulduktan sonra bunları unutuyor. Dediğim gibi %1 veya %2 istisnadır ona ben bir şey diyemem ama genel anlamıyla böyle. Bence bu insanın psikolojisine göre değişiyor. Bazı insanlar cezaevine giriyor orada Kur'an okuyor, namaz kılıyor cezaevinden çıktıktan sonra yine aynılar. Belki de cezaevine girdikleri zaman sırf zaman geçirmek için dindar hale gelebiliyorlar.” (K34-44 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu, sahte kimlik suçlusu)

Sonuç olarak katılımcılar genellikle cezaevlerinde bir dindarlaşma deneyimini yaşadıklarını ve yaşadıkları bu deneyimin onların suçu terk etmeleri üzerinde olumlu bir etkisini hissettiklerini belirlemişlerdir. Dindarlaşma deneyimi yaşadıklarını belirten katılımcılar işledikleri suçta olan pişmanlıklarını, yaptıkları suçun aynı zamanda inandıkları dince haram kılınması ile açıklamaya çalışmışlardır. Bu nedenle tövbe ettiklerini ve yine bunun etkisi sonucu suçu terk ettiklerini belirtmişlerdir.

Son olarak suç türlerine göre dağılımda eski hükümlülerde dindarlaşmanın veya maneviyata yönelmenin suçu terk etme üzerindeki etkisi incelendiğinde suç türleri bağlamında anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Genellikle daha dindar hale geldiği, dini ritüelleri yerine getirdiği veya tövbe ettiği için suçu terk ettiğini belirten katılımcıların uyuşturucu suçunu işlemiş olan katılımcılar olduğu tespit edilmiştir. Özellikle uyuşturucu kullanma suçunu işleyen bireyler, cezaevinde yeni bir anlam arayışı içerisinde olduklarını ve kendilerini bir boşlukta hissettiklerini ve bu nedenle bu arayışı gerçekleştirme ve boşlukla baş etmede dindarlaşma yolunu seçtiklerini belirtmişlerdir. Uyuşturucu imal ve ticareti suçunu işleyen bireyler aynı zamanda uyuşturucu kullandıkları veya uyuşturucu kullanımı için ayrıca kendilerini uyuşturucu ticaretini yapma zorunda hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda din ve maneviyat ile suçluluk süreci ilişkisini konu edinen bazı araştırmaların tespitleri ile bu araştırmanın sonuçları önemli ölçüde birbiriyle örtüşmektedir. Örneğin Shoemaker’a (akt., Kızmaz, 2005b: 205) ait araştırmada din ve suçluluk ilişkisinin büyük bir ölçüde uyuşturucu kullanma suçu ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Richard ve meslektaşları (2000: 241) tarafından ortaya konulan çalışmaya göre dindarlık veya ibadetleri düzenli olarak yerine getirmenin, uyuşturucu ve alkol kullanma davranışları üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmaktadır. Ayrıca benzer şekilde bazı araştırmalar din ve maneviyatın özellikle uyuşturucu suçunu terk etme veya uyuşturucu bağımlılığını azaltma üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırmalar, artan dini katılım veya dini ritüellerin yerine getirilmesi ile uyuşturucu kullanımından uzaklaşma veya suçluluktan uzaklaşma arasında pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir (Hawkins vd., 1988; Brownfield ve Sorenson, 1991; Jang ve Johnson, 2001; Stewart ve Bolland, 2002; Chu ve Sung, 2009).

5.2.5. Sosyal Çevre ve Arkadaş Çevresinin Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi

Sosyal çevre, suçu terk etme süreci üzerinde iki farklı yönde etkide bulunmaktadır. Bu etkilerden ilki olumlu, diğeri ise olumsuz bir etkidir. Bu anlamda suç davranışını içermeyen bir sosyal çevrenin varlığı, bireyin suçu terk etmesine ve topluma adapte olmasına olumlu bir katkı sunmaktadır. Bunun tam tersi suç davranışını içeren bir sosyal çevrenin varlığı da bireyi suç faaliyetleri içerisinde yer almasına ve dolayısıyla suçu terk etmesinde engelleyici bir işlev görmesine neden olmaktadır.

Bazı araştırmalar bireyin sosyal çevresinden, akranlarından veya arkadaşlarından aldığı desteği genel anlamda; saygı, ortak sorumluluk veya neyin faydalı olabileceği ile ilgili karşılıklı anlaşma ilkeleri üzerine kurulu bireyler arası yardımlaşma ve dayanışma sistemi olarak tanımlamıştır

(Mead 2003). Bu destek toplumsal, duygusal veya çeşitli pratik destek türlerini içerebilmektedir. Bu desteğin hem alıcı hem de vericiler açısından ve toplumun geneli için faydaları olduğu tespit edilmiştir (Devilly vd., 2005; Edgar vd., 2011; South vd., 2017; Osgood vd., 1996; Zamble ve Quinsey, 1997; Warr, 1998; Simons vd., 2002; Laub ve Sampson, 2003; Shapland ve Bottoms, 2011). Özellikle suçu içermeyen bir çevrenin varlığı veya suç işlemeyen arkadaşlar veya akranların varlığı; suçu terk etme noktasında destekleyici bir unsur olarak rol oynamaktadır. Literatürdeki bazı araştırmalar ise olumsuz sosyal çevrenin suç davranışının başlangıcı ve devamlılığı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur (Elliott ve Menard, 1996; Zamble ve Quinsey, 1997; Rebellon vd., 2008; Bahr vd., 2010; Byrne ve Trew, 2008). Bu çerçevede suçlu akranlar veya arkadaşlardan oluşan bir çevrenin varlığı, eski mahkûmların suç yapılarının devam etmesine ve dolayısıyla suçun kalıcı bir niteliğe dönüşmesine neden olabilmektedir.

Bazı araştırmalarda suçlu çevre ve çete ayırımı yapılmıştır. Bu araştırmalarda bireyin suçlu çevreden çok bir çeteye dâhil olmasının suçluluk sürecine çok daha fazla etki edeceğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla suçlu çevreden değil de suç çetelerinden ayrılmanın suçu terk etmede daha etkili olacağı belirtilmiştir (Sweeten vd., 2013). Bununla birlikte suç türü açısından farklı bir bakış açısıyla uyuşturucu suçlarına bulaşmış çevreden uzaklaşmanın bireyin uyuşturucu bağımlılığından vazgeçmeyi güçlü bir şekilde etkilediği ortaya konulmuştur. Aynı şekilde uyuşturucu madde kullanan veya satan bireylerin oluşturduğu bir çevre ile ilişki içinde olmanın, suçu terk etme sürecini güçleştireceği veya uyuşturucu suçunu işlemeye devam etme sürecini uzattığı ortaya konulmuştur (LanzaKaduce vd., 1984; White ve Bates, 1995).

Suçu terk etme ve suçlu çevre ile irtibatı kesme noktasında farklı değişkenler etkili bulunmaktadır. Örneğin evlilik ve istihdam, bireylerin suç işleyen arkadaşlarla daha az ve suç ile ilgisi bulunmayan arkadaşlarla daha fazla zaman geçirmelerini sağlamaktadır (Warr, 1998; Laub ve Sampson, 2001; Giordano vd., 2002). Yani birey çalışmaya başladığında veya evlendiğinde suçlu sosyal çevre ile daha az irtibat kurmakta ve böylelikle suçu terk etme ihtimali oldukça artmaktadır. Bu noktada yaş değişkeni de önemli görülmektedir. Bazı araştırmalar, yaşları ilerleyen veya olgunlaşan bireylerin suçlu çevreleriyle ilişkilerinin azaldığını ve bunun da bireylerin suç faaliyetleri içerisinde yer alma olasılıklarını azalttığını tespit etmiştir (War, 1998). Bununla birlikte konuya cinsiyet açısından yaklaşan araştırmalar da bulunmaktadır. Bu araştırmalara göre suçlu çevrenin etkisinin kadınlara kıyasla erkekler üzerinde daha fazla etkili olduğu bulunmuştur (Gunnison, 2001; Simons vd., 2002; Giordano vd., 2003; Cobbina vd., 2012).

Burada suç ve sosyal çevre arasındaki ilişki suçlu davranışı içeren sosyal çevreden uzaklaşmanın suçu terk etme üzerindeki etkisi ve suç davranışının deneyimlendiği çevre ile ilişkide olmanın suçun devam etmesindeki etkisi şeklinde iki yönden ele alınmıştır. Birinci başlıkta örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü bireylerin suçlu sosyal çevrelerinden uzaklaşarak suçu terk etme konusundaki görüşleri ele alınmıştır. İkinci konuda da suçlu çevrenin varlığının suç işlemeyi tek etmeyi güçleştirdiğine ilişkin suçlu anlatımlarına yer verilmiştir.

Özetle çalışmanın bu kısmında sosyal çevre ve arkadaş çevresinin suçu terk etme üzerindeki etkisi başlığı altındaki faktörler;

- Suç davranışını içeren sosyal çevreden uzaklaşmanın suçu terk etme üzerindeki etkisi ve
- Sosyal çevreden alınan desteğin suçu terk etme üzerindeki etkisi başlıkları altında incelenecektir.

5.2.5.1. Suç Davranışını İçeren Sosyal Çevreden Uzaklaşmanın Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi

Bu araştırma kapsamında elde edilen en önemli bulgulardan biri de suçlu çevre ile irtibatın kesilmesinin, suçun terk edilmesi sürecine olumlu katkı sağlamış olmasıdır. Öyle ki çok sayıda katılımcı suçı terk etme süreçlerinde etkili olan unsurlardan birinin, suç davranışını içeren sosyal çevrelerini terk etmeleri veya araya mesafe koymaları olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte bazı katılımcılar, suç davranışından uzak olan sosyal çevrelerinden aldıkları destek sayesinde suçı terk ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu kapsamda katılımcılara yöneltilen **“Suçu terk etmenizde arkadaş-akran grubunuzun, sosyal çevrenizin etkisi nasıl oldu? Detaylandırır mısınız? Varsa, suçlu arkadaş grubunun varlığına rağmen suç nasıl bıraktınız? Suçlu arkadaş-akran grubu ile ilişkinizi nasıl sonlandırdınız?”** sorularına katılımcılar oldukça farklı görüşler belirtmişlerdir. Örneğin bir katılımcı (K33 kodlu), suçı terk etme sürecinde en önemli faktör olarak suçlu çevreden uzaklaşmayı göstermiştir. Ona göre kendisinin suça bulaşma nedeni suçlu sosyal çevresidir. Bunun farkında olan katılımcı, bilerek ve isteyerek bu suçlu çevresinden uzaklaştığını ve bu şekilde suçı terk ettiğini ifade etmiştir. Bu nedenle suçlu çevreden uzak duran katılımcı ayrıca suç işlemeyen sosyal ortamları tercih etmeye başladığını belirtmiştir:

“Cezaevinden çıktıktan sonra ben kendi ortamımı değiştirdim baktım, dedim eski ortamda kalırsam yine durumum aynı olacaktı. Yani ya ölecektim ya da cezaevinde çürüyecektim. Bundan dolayı o eski ortamdan uzak durdum. Suçun ana kaynağı kişinin bulunduğu çevredir, ortamdır. Ortamın neyse sende olsun. Ben belirli bir süre hırsızlığın olduğu, yapıldığı ortamda kalırsam, ister istemez ben de yaparım etkilenirim. O yüzden zaten ben de bu tür ortamlardan uzak durdum, o yüzden çevre değiştirdim, daha işinde gücünde olan insanlarla oturup kalkıyorum.” (K33-28 yaşında-erkek-hırsızlık, yağma suçlusu)

Benzer şekilde suçlu arkadaş çevresinin etkisiyle suç işlemeye başladığını ifade eden diğer bir katılımcı (K16 kodlu) da suçlu çevreden uzaklaşarak suçı terk etmeyi başarabildiğini belirtmiştir. Bahsedilen katılımcıya ait anlatım aşağıda yer almaktadır:

“Bu suç belası başıma geldikten sonra ben arkadaş ortamının yüzde doksanını değiştirdim. Sonuçta ne oldu, ben onlardan uzaklaştım. Kendimi iş hayatına adadım, iş hayatında da yeni arkadaşlıklar edindim. Çevrem değişti artık çevrem iş çevresi oldu. Çok şükür şu an ben bu haldeyim. Önceki çevremde uyuşturucu kullanan vardı, uyuşturucu işi yapan vardı, hırsızlık yapan vardı, hepsi şeytanlık peşindeydi. İhtiyaçları yokken yine yapıyorlardı. Kendilerine bunu huy edinmişlerdi. Şu anda her biri farklı hapisanelerde hayatlarını geçiriyor. Bir, iki arkadaş yönlendirmesi ile işin içine girdik. Bir baktık olmuşuz on kişi. Her türlü iş dönüyordu onların arasında işi yapmasam bile yapmış olarak gözükiyorsunuz. Ama çok şükür ortamdan kurtulduk. Bu bela (hüküm giyme) başımıza geldi ve vesile oldu o şekilde kurtuldum diyebilirim.” (K16-35 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Katılımcıya göre hüküm giyme süreci, bireyin aynı zamanda bir “farkındalık” geliştirme sürecidir. Bazı katılımcılar, cezaevinden tahliye edildikten sonra suçlu sosyal çevrelerinden suç işleme teklifi aldıklarını ve bu teklifi reddettiklerini belirtmişlerdir. Konuya dair örnek bir anlatım aşağıya alınmıştır:

“Hocam şöyle bir şey anlatayım: 3 gün önce beni bir arkadaşım aradı öyle rahat bir şekilde dedi ki: seni çok acil görmem lazım, tabi cezaevinden beri de ben onu görmemiştim. Bana dedi ki: Biri var ben onu sana yönlendireceğim. Ben de dedim ki: tamam da nedir, ne yönlendireceksin? Bana dedi ki: Senin o cezaevindeki mevzun için. Neden kardeş aman aman, bana kimseyi yönlendirme! Benim o şeyler de bir işim de yok. Tamam, ben anladım hadi eyvallah, kapattı telefonu. Demek ki iyi bir arkadaşı onun yanına gitmiş, elimde biraz Kokain var birilerine verebilir miyiz diye sormuş. O da herhalde beni düşünüp aramış. Yani ben biraz böyle meyilli olsam ona derdim ki hele gönder

gelsin. Benim daha önceden suçlu çevrem çoktu. Ben o tekliflerin hepsini reddettim. Yani bir poşet dolusu parayı benim önüme attılar. Ben buna rağmen çok şükür kabul etmedim. Ben mesafe koydum, hâlâ da bu mesafemi koruyorum. Çünkü en başta beni suça tetikleyen o, bunun farkındayım. Çünkü ben o arkadaşlarla görüşürsem birincide değil, ikinci de değil, üçüncüde değil, 4 veya 5'incisinde mutlaka kıyasından da köşesinden de olsa bir şeylere bulaşırım. Ondan korkuyorum yani. Yani bulaşmamak mümkün değil gibi bir şey. Mesela ben şu anda bu oturduğumuz kahvehaneyi işletiyorum. Cezaevinden tanıdığım birileri gelir ya gelmez. Yani ben cezaevinde süreç içerisinde en az 4000-5000 kişi tanımış olan bir kişiyim. Ayrıca hepsi de beni sever, sayar. Yani görüşmüyorum o muhabbetim, o samimiyetim yok. Gelmesinler yanıma, gelmemeleri benim için daha yararlıdır. Ha, ben kendimden eminim diyorum ki inşallah yapmam ama hiç gerek yok onlara da.” (K34-44 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu, sahte kimlik suçlusu)

Yukarıdaki anlatımda da görüleceği üzere daha önce uyuşturucu satma suçundan hüküm giymiş bir eski suçlu (K34 kodlu katılımcı), önceki suçluluk deneyimine bağlı olarak suç teklifi aldığını ancak bu teklifi reddettiğini ve dolayısıyla suçlu çevreden uzak durmanın ne kadar önem arz ettiğini ifade etmiştir. Hem cezaevi sürecinde hem de cezaevi öncesinde çok sayıda suçlu bireyi tanıdığını ve bunlarla irtibatını tamamen kesmekte oldukça zorluk çektiğini belirten katılımcı; bilerek, isteyerek ve farkında olarak suçlu çevresinden uzak kaldığını ve bunun suçu terk etme sürecine olumlu katkı sunduğunu ifade etmiştir.

Yasalarla herhangi bir sorun yaşamayan sosyal çevrelerin varlığının suç işlemeyi bırakmada avantajlı fırsatlar yarattığı gerçeği bazı katılımcılar (K16, K33 ve K34 kodlu) tarafından dile getirilmiştir. Mead (2003), South ve meslektaşları (2017), Edgar ve meslektaşları (2011), Devilly ve meslektaşları (2005), Bahr ve meslektaşları (2010), Elliott ve Menard (1996), Rebellon ve meslektaşları (2008), Zamble ve Quinsey (1997), Byrne ve Trew (2008) Laub ve Sampson (2003), Shapland ve Bottoms (2011), Osgood ve meslektaşları (1996), Warr (1998), Simons ve meslektaşları (2002), Bottoms ve Shapland (2011) ve Giordano ve meslektaşları (2003) gibi araştırmacılar da yaptıkları çalışmada, suçlu çevreden uzak durmanın suçu terk etmedeki etkisini belirtmişlerdir. Ayrıca Schinkel (2015)'in çalışmasında suçu terk etme sürecinde olan bireyin sosyal ilişkilerinin azalması veya kesilmesi bireyi daha fazla suça meyilli hale getirebileceğini savunmuştur. Aynı bağlamda Nugent ve Schinkel (2016)'de sosyal izolasyonun bireyi umutsuzluğa sürüklediği ve umutsuzluk yaşayan bireyin bir teselli kaynağı olarak suça yönelebileceğini ileri sürmüştür.

Cezaevinin suçluluk süreci üzerindeki olumsuz etkisinden daha önce bahsedilmişti. Aşağıda buna ilişkin başka bir anlatım da yer almaktadır:

“Bizzat ben kendim zaten teklif aldım. Bana dediler ki: İşte dışarı çıktığın zaman buluşuruz bu işi beraber yaparız, dediler. Benim işim olmaz, ben o insanla cezaevinde bile aynı yerde kalmadım; koğuşumu bile değiştirdim. Zaten insanı boşluğa düşüren arkadaşdır, hele zaten bu dönemde gerçek arkadaş kalmamış. Paran varsa arkadaşın var, dostun var; paran yoksa ne arkadaş var ne dostlar... Ben önceki arkadaşlarımdan kurtuldum, şu an benim en büyük arkadaşım, dostum ailemdir.” (K17-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Anlatımdan da anlaşılacağı üzere cezaevindeki mahkûmlar, cezaevinden tahliye olduktan sonra birlikte suç işleme planları kurmaktadır. Bireyler, cezaevinde tanıştıkları diğer suçlulardan suç işlemleri konusunda teklif alabilmektedir. Dolayısıyla cezaevi sürecinde bahsedilen bu suçlu çevreden uzak kalmak da bireyi suçluluktan uzak tutmaktadır. Örneğin kendisini suçlu çevresinde soyutlayarak ailesine tutunduğunu ve suç işlemesinde suçlu çevresinin etkili olduğunu ifade eden yukardaki katılımcı (K17 kodlu), suçluluktan uzak kalabilmek için onlarla irtibatını kestiğini belirtmiştir.

Suç işleyip cezaevine giren bazı suçlular cezaevinde oldukları dönemlerde, cezaevi dışındaki suçlu sosyal çevreleri ile irtibatlarını sürdürebilmektedirler. Bireyler arasındaki bu bağlar suçluluğu pekiştirebilmektedir. Bu durum onların suçluluk süreçlerinin devam etmesine yol açabilmektedir. Araştırma kapsamında bazı katılımcılar, cezaevinde oldukları dönemde suçlu çevrelerinin kendisini ziyaret etmeleri konusunda istekli oldukları ancak kendilerinin görüşmek istemediklerini belirtmiş olduklarını ifade etmişlerdir. Bu husus suçu terk etmiş olan bazı eski mahkûmların suçlu çevreden uzak durduklarını göstermektedir. Örneğin örneklem grubu içerisinde yer alan bir eski suçlu (K19 kodlu katılımcı) şunları ifade etmiştir:

“Arkadaşlarım (cezaevinde) ziyaretime gelmiyordu. Ben kabul etmiyordum. Ben aramıza mesafe koymak istiyordum. Cezaevinden sonra arkadaşlarımla arama mesafe koydum. Eski çevremden uzaklaştım. Bu suçu terk etmemde işe yaradı. Onlarla görüşmeye devam etsem ben tekrar etkileme durumları olabilirdi. Önceki arkadaşlarımdan uzaklaştım, iş buldum. Onlara şu an Allah'ın selamını bile vermiyorum.” (K19-32 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu) eski hükümlü katılımcı)

Konuya dair iki benzer anlatım da aşağıya alınmıştır:

“Şu anda o dönemki (suç işleyen) arkadaşlarımla, onların çoğunluğu ile görüşmüyorum, isteyerek onlarla görüşmüyorum. Görüşürsem tekrar suç işlemeye başlarım. Benimle ilk etapta(cezaevinde) görüşmeye geldikleri zaman ben onlara zaten (uyuşturucu) içmeyeceğim, bu işi bırakacağım diye söylüyordum. Yani bende etkili oldu. O anda (cezaevinde) bile ben beni ziyarete geldikleri zaman onlara bunu söylüyordum. İnsan kötü arkadaş çevresinden uzak durdu mu ister istemez suçtan da uzak kalır. Çünkü bir insanın arkadaşı neyse o da odur. Ben de eski suçlu çevremi terk etmenin (suçu terk etmem üzerinde) etkisi çok oldu. Ben cezaevi öncesi görüştüğüm çoğu arkadaşşıma mesafe koydum.” (K23-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Suçlu çevremden beni ziyarete gelmek için bana söyleyenler oldu ama ben bunu kabul etmedim. Çünkü ben cezaevine girdim, ilk gün tövbe ettim, onlardan kopmam gerekiyordu. Ben bir daha onlarla görüşürsem, bana yardım ederlerse çıktığım zaman yine onlarla görüşmek zorunda kalacağım, bunun farkındaydım. O yüzden onları da görüşmeye yazmıyordum. Ben arkadaşlarımdan hiçbir zaman ne maddi ne manevi hiçbir destek almadım. Tabii alabilirdim, kendileri de teklif ediyordu ama ben kabul etmiyordum.” (K35-32 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Yukardaki anlatımda katılımcı (K23 kodlu), çevresinin cezaevindeyken onu ziyarete geldiklerini, ziyaret esnasında kendisinin artık suç işlemeyeceğini onlara söylediğini ifade etmiştir. Bu husus eski suçluların, suçluluktan uzak kalmayı hedeflediğini göstermektedir. Benzer şekilde suçlu çevresinden gelen ziyaret edilme konusundaki teklifleri reddeden yukarıdaki ikinci anlatımda (K35 kodlu katılımcı) da cezaevindeki görüşmelerin cezaevi sonrasında da devam edebileceği riski nedeniyle görüşmeyi reddetmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlatımda suçtan uzak durmak için, suçlu çevreden tamamen kopmak gerekliliği ifade edilmiştir.

Bazı katılımcılar suçlu çevre ile irtibatın daha hızlı ve fazla kurulabileceği bazı “suç mekânlarından” bahsetmişlerdir. Bu suç mekânları, bireylerin suç işlemelerinde önemli rol oynamaktadır. Konuya dair sayıca fazla anlatım bulunmakla birlikte bu anlatımlardan örnek olarak biri aşağıya alınmıştır:

“Şöyle diyebiliriz ben eskiden takıldığım yerlere şu an artık takılmıyorum. Çünkü oralarda geçen mevzular bana göre değil artık. Bahis yapılan yerlerdir, bazı kahvehanelerdir... Çünkü adamlar buralarda yasaklı işlerle uğraşıyorlar, kimi bahis işleri ile ilgileniyor, tuhaf işler yapıyorlar, kimi uyuşturucu kullanıyor, satıyor vs. Benim bu yerlerle artık bir bağlantım yok, olamaz. Tabii ki buralara gitmek istemeyişimin suç faaliyetlerinden uzak kalmak isteğim ile bir alakası var. Bu kişinin isteğine bağlıdır, eğer kişi isterse zaten suç işleyen arkadaşlarıyla tekrar görüşmeyi

sürdürür. Eğer istemezse bu arkadaşlarından bu yerlerden kaçınır.” (K27-35 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

Anlatımdan da anlaşılacağı üzere bu mekânlarda buluşan veya karşılaşan bireyler, suçluluk konusunda birbirlerini yönlendirebilmektedirler. Bu açıdan bireylerin bu mekânlardan uzak durmaları, doğal olarak bireyleri suç faaliyetlerinden de uzak tutmaktadır. Belirttiğimiz durumu destekler şekilde yukarıdaki anlatımda (K27 kodlu katılımcı), suçlu sosyal çevre yerine “takılma yerleri” olarak ifade ettiği yerlerden uzak kalarak suçu terk edebildiğini belirtmiştir. Bu bağlamda yasadışı bahis işlerinin gerçekleştirildiği yerler (kahvehaneler vb.) suç faaliyetinin işlenmesi için kullanılmaktadır. Öyle ki birey ancak bu mekânlardan uzaklaşarak suçu terk edebilmektedir.

Katılımcılar suçlu çevre ile ilgili deneyimlerini paylaşıırken bazı katılımcıların özellikle sosyal çevre değil de “mahalle çevresi” vurgusu yaptıkları görülmüştür. Mahallede suçluluğun yaygın olması bireyleri olumsuz yönde etkilemekte, mahalle ortamında edindikleri sosyal çevreleri onları suça sürükleyebilmektedir. Bu durumu ortaya koyan örnek bir anlatım aşağıya alınmıştır:

“Mahallede arkadaşlarım bana diyorlar ki bırakma gel, beraber gidelim suç işleyelim. Ne yapalım? Hepsi çocukluk arkadaşlarım. Çok zorda kalıyorum tabi. Ama ben artık onlarla suç konusunda takılmıyorum. (Görüşme yapıldığı esnada yedi el silah sesi duyulur) Bak görüyorsun bu silah sesidir işte, normaldir buralarda, bulunduğumuz mahalle böyle bir mahalledir, gündüz vakti millet silah sıkıyor. Bu mahallede büyüdük nasıl suçlu olmayalım? İşte ben böyle şeylere girişsem suç işlerim tabi. Uzak kalıyorum.” (K43-30 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Yukarıdaki anlatımlarda eski hükümlüler suçlu sosyal çevrelerinin, mahalledeki suçlu insanlardan oluştuğunu belirtmişlerdir. Mahallede suçluluk oranları yüksek olduğunda bireylerin mahallelerindeki suçlu sosyal çevrelerinden uzaklaşarak suçu terk etme başarısı sergilemeleri daha da zor hale gelebilmektedir. Örneğin yukarıdaki anlatımda katılımcı (K43 kodlu) suçlu mahalle ortamından, çok samimi olduğu suçlu arkadaşlarından uzak kalarak suçu terk ettiğini ifade etmiştir. Katılımcının kendisiyle Diyarbakır’ın Bağlar ilçesinde bir kahvehanede görüşme gerçekleştirilmiştir. Kendisi bu mahallede yaşayan bir birey olarak ayrıca Bağlar ilçesinin Diyarbakır’ın diğer ilçelerine oranla suç yoğunluğunun fazla olmasından yakındığına da şahit olunmuştur. Suçlu çevrenin veya bu doğrultuda mahalle ortamının bireyleri suçluluğa sürükleyeceğinin farkında olarak kendisi bir fırsatını bulduğunda, durumu uygun hale geldiğinde yaşadığı mahalleden uzaklaşmak istemektedir.

Suçu terk etme sürecinde bireyin yerleşim yerini değiştirmesi suçlu çevre ile irtibatın azaltılması noktasında önem arz etmektedir. Bireyleri suçu teşvik eden sosyal çevre ağlarının bulunduğu yerleşim yerlerinden ayrılmak, suçu terk etme sürecinde etkili olabilmektedir. Kirk’e (2012) ait araştırmada da suçun yoğun işlendiği çevreden uzaklaşmanın suç terk etmedeki etkisi vurgulanmıştır. Bahsedilen bu araştırmada katılımcılar cezaevinden tahliye edildikten sonra kendi

tercihleriyle değil de dışarıdan bir müdahale sonucu veya uygulamaya tabi olarak asıl memleketlerinden başka bir bölgeye yerleştirilmişlerdir. Fakat her iki araştırmanın benzer bulgusu, suçlu çevrenin bulunduğu yerleşim yerinin değiştirilmesinin suçu terk etme sürecine katkı sağlaması olmuştur. Bu araştırmada katılımcılar kendi rıza ve istekleriyle sırf suçluluktan uzaklaşmak için

yerleşim yerlerini değiştirdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan biri (K39 kodlu-39 yaşında-erkek-yaralama suçlusu), “*eski çevreni değiştirdiğin zaman ister istemez etki eder bu. Ben oturduğum yeri değiştirdim. Örneğin sen bugün Bağlar’da olsan burada her türlü şey var ama Cadde 75’e gittiğin zaman başka yüz görüyorsun. Başka insanları görüyorsun, bu iki taraf arasında dağlar kadar fark var. İster istemez bulunduğum ortamdan çok etkilenirsin.*” ifadelerini kullanarak bulunduğu yerleşim bölgesinden suç oranlarının yüksek olması nedeniyle daha düşük oranlara sahip

başka bir bölgeye taşındığını ve suçlu çevresinden bu şekilde uzak kalmayı planladığını belirtmiştir. Konuya dair benzer vurguların bulunduğu iki anlatım ayrıca aşağıya alınmıştır:

“Önceki suçlu çevremle hiç görüşmedim, hepsiyle selamımı kestim. Evimi bile onlardan dolayı taşıdım Bağlar’dan (Diyarbakır’ın bir ilçesi). Evim Bağlar’daydı, ben evimi Diclekent’e taşıdım. Şimdi benim suç işlememe neden olan zaten çevremdi. Ben çevremın kurbanı oldum dolayısıyla bu çevreden uzak kalmam beni suçlardan da uzak tuttu.” (K16-35 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Suçlu çevrem vardı. Okuldayken benimle aynı şekildeydiler. Onlar halen devam ediyorlar. Bir tek ben devam etmiyorum. Yerimi değiştirdim ben, memleketimi değiştirdim. Şu anda bulunduğum ortamda işleyebileceğim bir suç yok zaten ama İstanbul’da olsam elbet canım sıkıldı, gerildim bir uyuşturucu içerim, bir suç işlerim. Şu anda herhangi bir irtibatım kalmadı. Sadece sosyal medya üzerinden takip ediyorum. Yüz yüze görüşme yok ama İstanbul’da olsaydım ister istemez onlarla görüşmeye devam ederdim. Beni onlardan uzak tutan şey şu an buraya gelmem. Ben İstanbul’da olsaydım illaki orada suç işlerdim. Her an, her şey olabilir yani orada. Çocukların bana benzemesinler diye, sırf bunun için İstanbul’dan buraya geldim. Çocuklarım da orada büyürlerse ister istemez suçlara karışacaklardır. Çünkü orada herkes suçlu. Herkes özentisi içerisinde. Yani şu anda benim tanımadığım yüzlerce genç var. Bunların tümü beni tanıyor. Hepsi beni görüyor, bana selam veriyorlar. Bazılarının isimlerini bile hatırlamıyorum. Onlar da bana özeniyorlar işte, en büyük suç budur yani özentidir.” (K4-32 yaşında-erkek-gasp, hırsızlık, uyuşturucu, tehdit, yaralama, dolandırıcılık suçlusu)

Yukarıdaki anlatımlarda katılımcılar suçlu çevreden uzak kalmak ile suçu terk etmek ve suçtan korunmak için yerleşim yerini değiştirmeye ilişkin görüşler dile getirilmiştir.

Yaşamlarının bir döneminde suç işlemiş olan insanların toplum tarafından damgalanmaya maruz kaldıkları bilinen bir gerçektir. Hiç kuşkusuz, bu damgalanmadan bireylerin yanında bulunan veya beraber yaşadığı bireyler de etkilenebilmektedirler. Hatta bu kişiler daha önce suç faaliyeti içerisinde yer almış kişiler olduklarında damgalanmanın dozajı daha da artabilmektedir. Bazı katılımcılar, suç işleyen çevre ile irtibatlarını kesmek için ilginç nedenler belirtmişlerdir:

“Ben suç işleyen çevremle arama mesafe koydum, şimdi yarın öbür gün arkadaşlardan birilerini yakalasalar ben de onların yanında olsam e benim zaten uyuşturucudan kaydım var, ben kendimi savunamayacak haldeyim. Suç işlememiş olsan dahi onların yanında olduğum için suçlu görünüürüm. Onların yanında olduğum için ben de yanacağım. Özel arabam olsa birisi uyuşturucuyla o arabaya girmeye çalışsa, ben onu arabaya almam. İsterse babam olsun yine almam!” (K41-28 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Bak ben şunu da söylüyorum ben suçluyum ve ben o suçtan dolayı yattığım halde şimdi uyuşturucudan yatan birisi benim yanıma geldiği zaman ben yolumu çeviriyorum, hemen kalkıyorum. Diyorum ki ben zaten kendimi bitirmişim bir de bununla oturursan ben zaten kökten bitiririm kendimi. Şimdi bu semtin belli başlı kişileri var, uyuşturucu ile uğraşıyorlar. Şimdi sen geldin beni onlarla gördün, ne düşünürsün? Bu durumda bana, sen nasıl yaklaşacaksın, nasıl benimle bir dostluk bağı kuracaksın? Ben cezaevinden çıktıktan sonra uyuşturucu suçundan cezaevine girmiş çıkmış olan insanlara bilerek selam bile vermiyorum. Yani sadece selam veriyordum, banaoturur musun diyorlardı. Ben oturmuyorum, yanaşmıyorum. Neden? Çünkü ben yara aldım o işten, kendi sicilimi bozdum; kendimi bitirdim ben o işten dolayı.” (K31-57 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Anlatımlara da bakıldığında aynı suçu işlemiş olan bireylerin bir arada durmasının bir suç fiilinin ortaya çıkması ihtimalini arttırdığı düşünülmektedir. Sırf bu durumdan kaynaklı olarak anlatımları gerçekleştiren katılımcıların daha önce tanıştıkları ve aynı suçu işlemiş olan suçlu çevrelerinden uzak durdukları görülmektedir. Onlar için suçlu çevreyi terk etme nedeni, zaten daha önce suç işlemiş olduklarından kaynaklı olarak o suçlu çevre ile yan yana görüldüklerinde doğrudan

kendilerine suçlu gözüyle bakılacağıdır. Bu durum onları hem suçlu çevrelerinden hem de dolaylı olarak suç faaliyetlerinden uzak tutmaktadır.

5.2.5.2. Sosyal Çevreden Alınan Desteğin Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi

Araştırmada buraya kadar genel olarak suçlu çevreden uzaklaşmanın suçu terk etme sürecine katkı sunacağı belirtilmişken aynı zamanda suç içermeyen çevre ve bireylerden oluşan desteğin suçu terk etme sürecine katkı sağlayacağı bir gerçektir. Bazı eski hükümlü bireyler aile desteğinin, cezaevi sonrası toplumsal entegrasyonlarının başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi konusundaki katkısını belirten görüşler daha önceki bölümlerde verilmiştir. Burada vurgulanan husus ise sosyal çevreden alınan desteğin suçu terk etme üzerinde oldukça etkili olduğudur.

Bu bağlamda özellikle aile desteğinden mahrum kalan eski hükümlülerin sosyal çevrelerinden, akranlarından veya arkadaşlarından destek almış olmaları onları suçluluktan uzak tutmakta etkili olabilmektedir. Katılımcılardan biri (K26 kodlu), arkadaşlarından sürekli olarak olumlu yönde telkinler alarak ve bu yolda kararlı ilerleyerek suçtan uzaklaştığını ifade etmiştir:

“İllaki destek çıkan arkadaşlar var. Bunu yapma, şunu yapma, bak bu şöyle kötü, bak ben ne güzel evlendim, ben iş güç sahibi oldum vesaire gibi şeyler diyenler oldu. (...) Bu işte kararlı olmak önemlidir. Ben kendim beynimde bitirdiysem, sorun yok.” (K26-29 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Benzer şekilde aşağıdaki eski mahkûm da (K18 kodlu katılımcı) suçu terk etme sürecinde ailesinden çok arkadaşlarından destek aldığını belirtmiştir:

“(Suçu terk etmede) En önemlisi bence aile değil arkadaş çevresidir. Bunlar suçla alakaları olmayan insanlardır. Şu anda destekleri devam ediyor, mesela ben bir şirket açtım, bana destekleri var, ekonomik olarak değil manevi olarak destekleri çok oluyor. Beni desteklediler ortada kalmadım. Suçu terk etmemde en önemlisi bu bende.” (K18-45 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

Bazı katılımcılar da suçu terk etme sürecinde arkadaş çevresinden aldığı desteğin önemliliğini vurgulayarak ayrıca bu desteğin içeriği hakkında da kendi deneyimlerine ait detaylandırmalar yapmışlardır. Katılımcılara göre sosyal çevreden alınan destek; kaliteli zaman geçirmeyi, dışlanma görmemeyi, sosyal aktiviteler gerçekleştirmeyi içermektedir:

“Bunu atlatmak kolay olmadı ama sağ olsun çevrem suça bulaşmadıkları için, suçtan uzak durdukları için hiçbir zaman bana yansıtmadılar. Bu konu hakkında konuşmadılar. Genelde sosyal aktiviteler yapmaya çalıştılar, spor dâhil buna... Yani topluma entegre olmamı sağlayan benim suça bulaşmamış çevrem oldu. Arkadaş çevrem hiçbir suça meyilli insanlar değillerdi. Tek suça bulaşmış insan aralarında bendim. Cezaevinden çıktıktan sonra ailem sessiz durmayı tercih etti ama sosyal olarak arkadaşlarımdan, çevremden çok destek gördüm. Hem maddi hem de manevi destek gördüm ama manevi destekleri daha fazla oldu. Beni dışlamadılar, beni hep içlerine aldılar. Beni suçtan uzak tutan karakterim ve arkadaşlarımla geçirdiğim kaliteli zamandır. Kaliteli zamandan kasıt gezi, spor, güzel bir etkinlik, yaşam tarzı, sosyal aktiviteler, yardımlaşma. Yardımlaşma bunların arasında en önemlisi aslında. Bu maddi de olabilir manevi de. Bu yardımlaşmayı hissedebiliyordum. Bir de karşılıksız olduğunu bildiğim için bu arkadaş çevresini her zaman ailem olarak gördüm. Arkadaşlarımla aramda çok eskiye dayanan bir bağ vardı zaten. Bu bağlılık benim açımdan çok önemli.” (K2-37 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

“Ailem haricinde sadece bir arkadaşım beni ziyarete geldi. Onlarla görüşüyordum. Hatta bazen para da bırakıyorlardı bana tabii bu paranın karşılığı yoktur. Benden bir beklentileri yoktu. Ben bunu bildiğim için zaten onlarla görüşüyordum ve hala şu anda da görüşmeye devam ediyorum. O da yeterli oldu. İnsanın dostunun yanına gelmesi güzel bir şey. Hele hele böyle bir yerde destek alması güzel bir şey.” (K3-30 yaşında-erkek-kasten adam öldürme suçlusu)

Yukarıdaki anlatımlarda da görüleceği üzere araştırmanın örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü bireylerin cezaevinden sonraki süreçte sosyal çevrelerinden aldıkları desteği çok önemli olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Öyle ki bu bireyler arkadaşlarından veya akranlarından destek alarak suçu terk edip topluma başarılı bir şekilde adapte olabilmişlerdir. Çalışmada bu anlamda ortaya konulan bu bulgu aynı zamanda daha önceden gerçekleştirilmiş bazı çalışmalarda da önemli bir saptama olarak yer almıştır. Örneğin Zamble ve Quinsey (1997), Warr (1998), Laub ve Sampson (2003), Devilly ve meslektaşları (2005) da bireylerin sosyal çevreden aldıkları desteğin aynı zamanda toplumsal, duygusal veya çeşitli pratik destekleri içerebileceğinden bahsetmişlerdir. Sosyal çevreden alınan bu destek hem desteği veren veya alan bireyler hem de toplumun geneli için faydalı görülmüştür. Öyle ki bu destek sayesinde bireyler suçu terk edip topluma adapte olmayı başarabilmişlerdir.

Sonuç olarak suçu terk etmede eski suç çevresinden uzak durmanın oldukça etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre katılımcılar, önceki suç işlemeye dayalı yaşam biçimlerini değiştirmede suçlu çevreden uzaklaşmaları ve sosyalleşmeyi başka sorunsuz çevrede yaptıklarını ve bu sayede suça bulaşmadan yaşamlarını sürdürdüklerini belirtmektedirler. Suç çevresinden uzaklaşmak zorlu bir sosyolojik süreç içermekle birlikte bunu sağlamanın bir yolu da suç davranışını içermeyen sosyal yaşama sahip bir çevre edinmekten geçmektedir.

Genellikle suçlu sosyal çevresinden uzaklaşarak aynı zamanda suçu terk etmeyi başardığını belirten katılımcıların uyuşturucu ve anlamlı bir oranının hırsızlık suçunu işlemiş olan katılımcılar olduğu tespit edilmiştir. Bu durum uyuşturucu kullanımı ve hırsızlık suçlarının genellikle suçlu sosyal çevre etkisiyle işlendiği gerçeğini tekrar ortaya koymaktadır. Nitekim bahsedilen bu suç türlerini işlemiş olan eski hükümlü katılımcılar aynı zamanda suçu terk etme başarısını suçlu sosyal çevre ile araya mesafe koymalarına, bu çevreyi terk etmeye bağladığı görülmüştür. Çalışmada suç türüne göre ortaya konan bu tespiti literatürde destekleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin White ve Bates (1995) ile LanzaKaduce ve meslektaşları (1984) tarafından gerçekleştirilen çalışmada uyuşturucu kullanan veya satan suçlu çevreden uzaklaşmanın bireylerin suçu terk etme sürecini veya uyuşturucu suçu işleme sürecini olumsuz yönde etkileyebileceği tespit edilmiştir.

5.2.6. Bireyin Suçu Terk Etme Kararlılığı Üzerinde Değişme Yönündeki Motivasyonun Varlığı

Bireyin suçu terk etmeye yoğunlaşması, öz yeterliliğe veya içsel bir motivasyona ve kararlılığa sahip olması, suçluluk süreci üzerinde etkili olmaktadır. Bazı araştırmalarda içsel motivasyon, bireyler için toplumsal entegrasyona ve suçu terk etme sürecine yaptığı katkılar açısından önemli görülmüştür (Burnett, 2004; LeBel vd., 2008; Gideon, 2010; Maruna ve LeBel, 2010; Bottoms ve Shapland, 2011). Ayrıca bazı araştırmacılar, suçun terk edilebilmesi için içsel bir motivasyonun kesinlikle var olması gerektiğini savunmaktadır (Gideon, 2010). Suçu terk etmeye odaklanan araştırmacılar, suçun terk edilmesi süreci içerisinde seçim ve motivasyon gibi içsel özelliklerin rolünü göz ardı ettikleri için eleştirilmişlerdir (Giordano vd., 2002). Suç, sadece sosyal koşulların elimine edilmesi ile terk edilebilecek bir olgu değildir. Suç ile başa çıkmak hem sosyal koşulların iyileştirilmesi hem de bireyin bu anlamda motive olmasına bağlıdır (LeBel vd., 2008; Maruna ve LeBel, 2010; Shapland ve Bottoms, 2011).

Bireyin başarılı bir şekilde suçu terk edip topluma adapte olabilmesi gerekli görülebilecek kimlik ve davranış değişikliklerini yapmak için kendi öz yeterliliğine güvenmesi ve bu yönde motive olması gerekmektedir (Maruna, 2004). Nitekim bireyin suçu terk edebileceğine dair iyimserliği, bu

güce sahip olduğuna inanması onu bu yolda daha başarılı kılmaktadır (Lebel vd., 2004; Cid ve Martí, 2012; Terry ve Abrams, 2017). Ayrıca öz yeterliliğe sahip olma ile birlikte suçlu olmayan bir kimliğin ortaya çıkmasının sağlanabilmesi için bireylerin değişim çabalarının toplum tarafından olumlu bir şekilde karşılanması gerekmektedir (Maruna, 2001; Maruna ve Lebel, 2010; Nugent ve Schikel, 2016). Dolayısıyla eski hükümlülerin etkili bir şekilde topluma yeniden entegre olabilmeleri ve suçu terk edebilmeleri için temel gıda ihtiyaçlarından barınmaya kadar çeşitli yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilecek aile, arkadaş, akran veya iş vb. sosyal sermayelerini geliştirmeleri gerekmektedir (Fox, 2015; Doekhie vd., 2017).

Bu bağlamda araştırmada katılımcılar arasından bazıları suçu terk etme sürecinde en önemli faktör olarak içsel motivasyona vurgu yaparken bazıları ise aile, istihdam gibi faktörlerle birlikte aynı zamanda bireyin suçu terk etme yolunda motive olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Motivasyon bazen katılımcılar tarafından farklı kelimeler kullanılarak ifade edilmiştir. Bazı katılımcıların “kararlılığa”, “isteğe” veya “kişisel öze” vurgu yaparak konuyla ilgili açıklama yaptıkları görülmüştür. Motivasyonun suçu terk etme süreciyle bir ilişkisi olduğunu ancak bu ilişkinin sosyal destek arttıkça daha da güçleneceğini belirtmek mümkündür. Ayrıca sosyal desteğin suçu terk etme ile bir ilişkisi olduğu ve motivasyon arttıkça bu ilişkinin de artacağı belirtilmelidir ki araştırma bulgularımız sosyal desteğin de motivasyon üzerinde olumlu bir etkisi olabileceğini göstermektedir. Araştırmanın bu aşamasındaki temel bulguya göre bireylerin suçu terk etme ve topluma adapte olma yolunda kendilerine güvenmeleri, öz yeterliliğe sahip olduklarına inanmaları, bu doğrultuda istekli ve kararlı olmaları; bunların aile, istihdam gibi sosyal unsurlar tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Nitekim araştırmanın veri toplama aşamasında katılımcılar yöneltilen **“Sizce, suç işleyen insanların suçu terk etmeleri nasıl sağlanabilir? Sizce, yetkililerin bu konuda neler yapması gerekmektedir?” veya “Toplumsal uyumunuzu sağlamanızda etkili olan, sizi suç faaliyetlerinden uzak tutan şey sizce nedir? Açıklar mısınız?”** sorularına istinaden katılımcılardan bu yönde çeşitli cevaplar alınmıştır. Katılımcılardan biri (K12 kodlu), suçu sona erdirmenin bunu yeterince istemeye ilintili olduğunu belirtmiştir. Katılımcının “doğru insan” olma çabasının ancak bu doğrultudaki “istek” ile gerçekleşebileceği vurgusu ön plana çıkmıştır:

“Benim suçlardan uzaklaşmamın tek nedeni kendi özümüdür. Ben şu anda suç işlemiyorsam doğru bir insan olduğum için işlemiyorum. Bunu istemenize bağlı. Yani sen suçu bırakmayı istersen bırakabilirsin. Yoksa istek olmazsa kimsenin yapabileceği bir şey yok. (K12-37 yaşında-erkek-çete, gasp, hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)”

Araştırmanın bu bulgusu, Bachman ve meslektaşlarına (2015) ait çalışmanın bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Nitekim bahsedilen araştırmada katılımcılar; istihdam ve evliliğin ancak birey değişime kendini adadıktan, bunu yeterince istedikten sonra veya bu duruma motive olabildiği sürece suçu terk etme sürecinin sürdürülmesine yardımcı olan bir destek işlevi gördüklerini belirtmişlerdir. Görüşülenlerden biri (K32 kodlu katılımcı) sosyal faktörlerin ve cezalandırma stillerinin suçu terk etme üzerinde bir etkisinin olamayacağını, suçun ancak kişinin kendi istek ve arzusu sonucu sonlandırılabilceğini ifade ettiği görülmektedir:

“Yani ailedir, cezaevidir, arkadaşdır... Bunlar suçtan uzaklaştıramaz. Buna inanmıyorum ben. Kişinin içinde bitiyor. İsterse bırakır. Ben istesem suç işlemeye devam ederdim.”(K32-45 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu).

Aynı şekilde başka bir katılımcı (K7 kodlu) da katılımcının suçu terk etme yolunda bireyin “kararlı” olunması gerektiğinin altını çizdiği görülmektedir. Suçun terk edilmesinde kararlı

olunmadığında bahsedilecek diğer tüm unsurların etkisinin olamayacağı katılımcı tarafından belirtilmiştir:

“Kimsenin fikrine ve vicdanına hâkim olunamaz. Sen kimseye engel olamazsın. İnsan bir şey yapmak istediği zaman yapar. Sen ona engel olamazsın. Buna devlet de engel olamaz, buna polis de engel olamaz, buna arkadaşı, annesi, babası, eşi, çocuğu bile engel olamaz. Her şey kişi de biter. Bir insan bir şey şeyi istemediğini müddetçe ona sabahtan akşama kadar konuş boştur. Etrafımın (sosyal çevre), anne ve babamın bana işte oğlum bir daha yapmazsın, demelerine veya bana yardımcı olmalarına gerek kalmadan kendi kendime yolumu çizdim ve bu şekilde devam ettim.” (K7-37 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Bir diğer katılımcı (K1 kodlu); suçu terk etme sürecinde bireyin içsel motivasyona sahip olması gerektiğini, “kararlılığın” ve “isteğin” olmazsa olmaz olduğunu çok detaylı ve açık bir şekilde ifade ettiği görülmektedir:

“Cezaevinde bilinçlendim, çeteyle ilişkimi sonradan devam ettirmedim. Cezaevinde aydınlanmak isteyen insan aydınlanıyor. Çoğu şeyi ben orada öğrendim: kitap okumayı, sudoku çözmeyi, satranç oynamayı... Kur'an'ı Kerim mesela orada öğrendim. İstedim oldu. İsteyen, koşullanan insan suçu benim gibi bırakabilir. İsteyen insan ıslah olur hocam, istemen gerekiyor. İnan ki hocam bilsem hüküm giymeyeceğim tekrar, yılda bir sefer iki ay, üç ay gidip cezaevinde kalmak isterdim. Etkisi var, düşünün siz her şeyden soyutlanıyorsunuz, telefon yok, sadece anne ve babanı görebiliyorsun... İster istemez kendini terbiye edebiliyorsun orada. Tabi isteyene... Hocam bir de bu var. Mesela sabah kalkarsınız, dışarı çıkarsınız, bilirsiniz ki iki yol vardır. Bir yol suça meyillidir, diğeri değildir. Ben biliyorum ki sağdan gidersem, örnek veriyorum düz işime gidip geleceğim. Soldan gidersem on tane insanla karşılaşırım ve bu on insan içerisinde pislik olan en az beş altı tane adam vardır. O yolu seçtiğim için o beş adamla selamlaşırım. Ben bunu bildiğim için hep sağ yolu seçtim. Sağ yol direkt evimin ve işimin yoludur. Biliyorum ki hep o yolu seçerim. Bir iki kez sol yoldan gittim. Baktım hemen uyuşturucuya meylettim. Bakıyorum karşımdaki uyuşturucu içiyor, görüyorum ve kaskanıyorum. İster istemez bunları yaşadığım için hep sağ yolu seçtim. O yüzden de hep temiz olan yoldan yürümeye başladım. Kendim istesem diğer yoldan da devam edebilirdim.” (K1-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu)

Konuyla ilgili olarak bir katılımcının (K27 kodlu) suçu terk etme nedeni olarak “insani özellik” kelimelerini kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Katılımcının insani özellikten kast etmek istediği şeyin ne olduğunu detaylandığı anlatım aşağıya alınmıştır:

“Beni suçtan uzak tutan en temel şey insani özelliklerimdir. Bunun dinle, ailemle ne bileyim sosyal çevremle bence hiçbir alakası yok. Sadece ben insani olarak kimseye zarar vermem gerektiğini düşünüyorum. Hiç kimsenin özgürlük alanına tecavüz etmemem gerektiğini düşünüyorum, kimsenin hakkına girmemem gerektiğini düşünüyorum. Devletin ortaya koyduğu kanunlar beni bu durumdan caydırmıyor, yasalar beni bundan caydırmıyor. Ben kendim düşündüğüm zaman bunları yapmamam gerektiğini zaten biliyorum. Bence bir insan bu şekilde düşünürse hiçbir zaman suç işlemmez. Kendim bunu biliyorum ve inanıyorum. Bu şekilde inanan suç işlemeyi bırakır. İnsan ancak kendisi halledebilir.” (K27-35 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

Anlatımdan da anlaşılacağı üzere katılımcıya göre insani özellikten kast edilen şey, insanlara zarar vermekten kaçınmak anlamında kullanılmıştır. Buradaki insanlara zarar vermemek hedefinin katılımcı için motive edici unsur olduğu görülmektedir. Bu yönüyle katılımcıdan dışarıdan bir müdahale olmaksızın bireyin kendisinin düşünce ve motivasyonuna bırakılmış farklı bir suçu terk etme süreci anlatısı alınmıştır.

Benzer şekilde cezaevi sürecindeki motivasyonundan bahseden örneklem grubu içerisinde yer alan başka eski bir mahkûm (K35 kodlu katılımcı) da suçu terk etmede bireyin değişim arzusuna göndermede bulunmaktadır:

“Yani bir insan suç işlemeyecekse bunu beyinde bitirmesi gerekiyor. Benim cezaevinde tekstilde çalışmanın da en büyük nedeni buydu. Cezaevinde bulunan mahkûmlarla aynı ortamda kalmak istemiyordum. Kişi zaten ilk etapta beyinde bitirmişse cezaevinden çıktıktan sonra ailesinden destek almışsa, ailesinden destek alabiliyorsa o kişi yüzde seksen suçu bırakmaya meyillidir. Önemli olan bir daha suç işlemeyeceğine kişinin kendisinin kanaat getirmesi gerekiyor. Daha sonra devreye yetkililer girebilir, ona imkânlar verebilirler. Ona diyecek bir şey yok.” (K35-32 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Anlatımda da görüleceği üzere katılımcı suçu terk etme sürecine ilk etapta kendisi için “zararlı” olarak gördüğü cezaevindeki suçlu bireylerden uzaklaşmayla başladığını ifade etmiştir. Katılımcı tarafından bireyin kararlılık sergileyerek ve kendi deyimiyle “beyinde bitirerek” suçun terk edilebileceğinin vurgusu yapılmıştır. Fakat katılımcı aynı zamanda suçu terk etme sürecinde aile desteğinin önemini de es geçmemiştir.

Suçu terk etme sürecinde azmin ve sorgulamanın altını çizen bazı katılımcılar olmuştur. Bu katılımcılara daha önce bir suç faaliyeti içerisinde yer almış olan ve kendi potansiyelinin farkında olan bir bireyin bir çaba sarf ederek suçluluğun üstesinden gelme başarısı sergileyebilmesi çok daha olasıdır. Konuya dair bir örnek anlatım aşağıda verilmiştir:

“Beni cezaevi ıslah etmedi, ben kendi kendimi ıslah ettim. Benim suçlu çok arkadaşım var, halen (suç işlemeyi) devam ettiriyorlar. Ben kendimi ıslah ettim ama onlar devam ediyor. Bence suçu terk etme kişinin kafasında bitiyor. Suçu terk etmemdeki en temel şey kendi azmim oldu. Kişi kendini bildikten sonra kendine ben ne yapıyorum diye sormalı. Sonra yapıp ettiklerini kıyaslamalı. Bu kıyastan sonra neyin yararlı neyin zararlı olduğunu anlayabilir kişi. Zaten suçu bırakmayı da ancak kendisi sağlayabilir.” (K22-31 yaşında-erkek-hırsızlık, gasp suçlusu)

Yukarıdaki anlatımı ortaya koyan katılımcı (K22 kodlu) “kafada bitirmek”, “azim” ve “kendini bilmek” kelimelerini kullanarak bir anlatım sergilemektedir. Bir sorgulama ve kıyaslama sürecinden geçecek bireyin, kendince karar alarak ve bu doğrultuda istikrarlı bir duruş sergileyerek suçu terk etme başarısı gösterebileceği vurgulanmıştır. Araştırmanın bu bulgusu bazı araştırmacılar tarafından da ortaya konmuştur. Örneğin Maruna (2004), Cid ve Martí (2012), Terry ve Abrams (2017), Lebel ve meslektaşlarının (2004) bu doğrultuda çeşitli kabulleri bulunmaktadır. Bu araştırmacılara göre daha önce suç işlemiş olan bireylerin başarılı bir şekilde suçu terk edebilmesi ancak kimlik ve davranış değişikliklerini yapmak, kendi öz yeterliliklerine güvenmek, bu yönde çaba sarf etmek ve bu yönde motive olmaktan geçmektedir.

Katılımcıların bazıları tarafından her ne kadar suçu terk etme süreci üzerinde sadece içsel motivasyonun etkililiği vurgulanmış olsa da bu motivasyonun dışsal veya sosyal unsurlarla desteklenmesi oldukça önem arz etmektedir. Suçu terk etme motivasyonuna sahip olan birey ayrıca sosyal unsurlar tarafından destek gördüğünde değişim süreci daha da pekişmekte, suçluluktan uzaklaşması daha da olası hale gelmektedir. Araştırmanın bu bulgusu ile Mazzola’ya (2016) ait çalışmada elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Araştırmacıya göre suçu terk etme süreci, bireysel ve toplumsal sorumluluğa bağlı olmaktadır. Bireyler suçu terk etmek için istekli olmalıdır ve toplum da onlara bu konuda bir şans vermeye istekli olmalıdır ayrıca bunu başarabilmeleri için onların yapısal desteklere erişmelerine izin vermelidir. Bu bağlamda katılımcıların bazılarının bu yönde çeşitli anlatımlar alınmıştır. Örneğin suçu terk etmeye motive olduğunu ve kararlılık sergilediğini belirten katılımcı (K2 kodlu), aynı zamanda bu süreçte ailesinden ve sosyal çevresinden de destek aldığını ve bu süreci daha rahat atlatabildiğini ifade etmiştir:

“Karakterim. Yani kendi kendime diyorum ki suç işlemeyeceğim, o zaman da işlemiyorum. Tabi destek de görüyorum bu durumda. Mesela bu ailem, bu çevrem olmazsa suçu bırakmada zorlanırdım tabi ama sonuçta bıraktım.” (K2-37 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Eski mahkûmlardan biri (K46 kodlu katılımcı) de motivasyon ve sosyal/dışsal desteğe ilişkin unsurların iç içe geçmiş olduğunu belirtmiştir. Katılımcı suçu terk etmeye yönelik motivasyonun istihdam edilme ile bir yerden bir gelir elde etme ile pekiştirilebileceği, bireylerin bu şekilde suçu terk etme başarısı sağlayabileceğini belirtmiştir:

“Ben cezaevindeyken karar verdim dedim ki ben artık cezaevine girmeden dışarıda kendim için bir iş kuracağım. Elime kaç kuruşta gelse yeter ki geçimim olsun. Bir daha hiçbir suç işlemeyen kendime yeni bir yaşantı inşa edeceğim, dedim. Ben bu kararı verdim ve bu kararı uyguluyorum. Derler ya istedim, oldu. Bir insanın işi gücü olsun, kendisi istesin suçu mutlaka bırakır.” (K46-51 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Başka bir katılımcı (K26 kodlu), motivasyon ve kararlılıkla da ilişkili olmakla birlikte hemen cezaevi tahliyesi sonrasında tekrar suç işlememe noktasında kendi kendine söz vererek ayrıca dışsal destek de alarak suçu terk edebildiğini geniş bir anlatımla ifade etmiştir:

“Ben çok şükür cezaevinden çıktım çok değiştim. Ben kendime bir söz verdim. Önemli olan nedir biliyor musunuz? İnsanın kendisine bir söz vermesidir. Ben yemin ettim, dedim ki ne olursa olsun hep gülümseyeceğim, ne olursa olsun dertleri sıkıntı etmeyeceğim. Tabi aile de suçta (suçu terk etme sürecinde) etkilidir ama ben aileden önce şunu söylüyorum, ilk etapta kararlı olacaksın. Beyninde bitireceksin. Ben daha önce de dedim ya ben kendi kendime yemin ettim. Her şey beyinde bitiyor. İllaki destek çıkan arkadaşlar var. Bunu yapma, şunu yapma, bak bu şöyle kötü, bak ben ne güzel evlendim, ben iş gücü sahibi oldum vesaire gibi şeyler diyenler oldu. Suçlu çevren olabilir, onlarla oturup kalkabilirsin, oyun oynayabilirsin ama onlar suç işlemeye gittiği zaman ben onlarla gitmezdim. Bu işte kararlı olmak önemlidir. Ben kendim beynimde bitirdiysem, sorun yok.” (K26-29 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Yukarıdaki anlatımlarda da görüleceği üzere araştırma grubu içerisinde yer alan katılımcılar suçun terk edilmesinde içsel motivasyonun dışsal veya sosyal unsurlarla desteklenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu bağlamda çalışma kapsamında elde edilen bu bulguyu literatürde destekleyen çeşitli araştırma verileri bulunmaktadır. Örneğin Maruna (2001), Maruna ve Lebel (2010), Nugent ve Schikel (2016), Fox (2015), Doekhie ve meslektaşları (2017) da suçluluk süreci ile ilintili olarak motivasyon ve sosyal destek faktörlerine vurgu yapmışlardır. Bu araştırmacıların tespitine göre başarılı bir suçu terk etme süreci ancak ve ancak içsel anlamda motive olmuş bireyin aynı zamanda sosyal anlamda desteklenmesi (örneğin barınma, gelir yardımı, sosyal destek sağlama gibi) sonucu gerçekleşebilmektedir.

Sonuç olarak Britt (1992), Moffitt (1993), Cohen ve Land (1987), Hirschi ve Gottfredson (1983), Uggen (2000), Sampson ve Laub (2003), Blokland ve Nieuwbeerta (2005), Maruna ve Toch (2005) ve Terry'nin (2003) çalışmalarında ortaya konulduğu gibi bu çalışmada da suçu terk etme sürecinde içsel bir faktör olarak değişme motivasyonunun önemi belirtilmiştir. İnanç ve kararlılık, olumlu tutum ve eğilimler edinme, kişisel ve insani özden gelen istek gibi içsel motivasyonlar özellikle dışsal motivasyonlarla da desteklendikleri takdirde bireyin suçu terk etmesinde ve toplumda etkin bir vatandaş olarak yer almasında kayda değer bir etkisinin olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca suç türlerine göre ilişkisel analizde eski hükümlülerde içsel motivasyonun suçu terk etme üzerindeki etkisi incelendiğinde suç türü bağlamında bir ilişki bulunamamıştır. Suçu terk etme sürecinde içsel motivasyona vurgu yapan katılımcıların işledikleri suç türüne bakıldığında neredeyse eşit bir dağılımdan bahsetmek mümkündür.

5.2.7. Eğitimin ve Bilinçlenmenin Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi

Suçu terk etme süreci ile eğitim düzeyi arasında bir ilişki bulunmaktadır. Burada eğitim denildiğinde hem eğitim kurumlarında alınan formel eğitim hem de bireyin herhangi bir konudaki farkındalık ve bilinç düzeyine ilişkin ilgililik düzeyi kast edilmektedir. Bu anlamda hem cezaevi sürecinde hem de cezaevinden sonraki süreçte bireylerin daha eğitilmiş hale gelmelerinin veya bilinçlenmelerinin suçu terk etmeleri ve topluma adapte olmalarına katkı sunduğu belirtilebilir. Bu kapsamda daha önce gerçekleştirilmiş bazı çalışmalar, iyi bir eğitim derecesine sahip olmanın veya formel eğitim derecesinin yükselmesinin (örneğin daha önce lise mezunu iken üniversiteyi bitirmek gibi) suçu terk etme sürecine olumlu bir etkide bulunduğunu ortaya koymuştur (Uggen ve Kruttschnitt, 1998; Huebner vd., 2010). Eğitimin özgüven getirici işlevinden bahsedilerek cezaevi sürecinde hükümlülerin özgüvenlerini arttırdığı (Mertanen ve Brunila, 2018) ayrıca cezaevinde alınan eğitimin (eğitim, seminer veya kurs) hükümlüleri entelektüel olarak güçlendirdiği ve daha fazla bilgi edinmek için daha da bilinçlendirmek için teşvik ettiği (Szifris vd., 2018) ve dolayısıyla tüm bunların etkisiyle suçu terk etme ve topluma adapte olma sürecine katkı sağladığı belirtilebilir.

Eğitimin suç ve suçu terk etme süreci ile ilintili çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Örneğin eğitim sayesinde bireyler karşı karşıya kaldıkları sorunları yasalara uygun olarak akılcı ve insancıl bir şekilde çözüme kavuşturabilmektedirler. Bireyler öğrenim düzeylerini arttırarak iş bulabilmekte veya çalışmaya başlayabilmekte ve dolayısıyla suçu terk etme olasılıkları bu şekilde daha da artabilmektedir. Ayrıca bir diğer işlev okul veya formel eğitim kurumlarıyla ilintili olabilmektedir. Bu anlamda bireylerin okuldaki ilişkileri, okulda bulunan akranlarıyla ilişkileri, öğretmenleriyle veya okul yöneticileriyle ilişkileri, okulu sevip sevmeme durumları gibi faktörler suç işleme ve suçu terk etme süreci üzerinde belirleyici olabilmektedir (Kızmaz, 2004: 292-294).

Eğitimin suçu terk etme üzerindeki etkisi ayrıca cinsiyet değişkeninden de etkilenmektedir. Bu anlamda bazı çalışmalar eğitimin suçu terk etme sürecinde kadınlar üzerinde erkeklerden daha büyük bir etkisi olduğunu (Uggen ve Kruttschnitt, 1998) belirtirken bazı çalışmalar ise bu bulgunun tam tersi bir bulgu ortaya koymuştur. Bahsedilen bu araştırma bulgusuna göre ise eğitimin suçu terk etme sürecinde erkekler üzerinde kadınlara oranla daha büyük bir etkisi bulunmaktadır (De Li ve MacKenzie, 2003; Benda, 2005).

Çalışma kapsamında katılımcılara yöneltilen **“Suçu terk etmenizle eğitiminizin etkisi nasıl oldu? Açıklar mısınız?”** sorusuna farklı yanıtlar alınmıştır. Katılımcılardan bazılarının suçu terk etme nedeni olarak öğrenim düzeyinin yükselmesine, bazılarının eğitimin bilinçlendirici veya rasyonalize edici işlevine, bazılarının ise eğitimin dolaylı olarak istihdama yol açabilecek etkisine vurgu yaptıkları görülmüştür. Örneğin bir katılımcı (K19 kodlu-32 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu), suçu terk etmesini doğrudan eğitilmiş bir birey olmasına bağlamaktadır: *“Okumasaydım durum çok farklı olurdu. Eğitim etkilidir. Suçu bırakmamda etkili oldu.”* Benzer şekilde suçu terk etme sürecinde eğitimin olumlu etkisini vurgulayan diğer bir katılımcı (K35 kodlu), öğrenim düzeyini cezaevi sürecinden başlayarak sürekli olarak arttırdığını ve bu durumun onu suçluluktan uzak tuttuğunu belirtmiştir. Katılımcının vurguladığı bir diğer husus, suçlunun aynı zamanda cahil veya bilgisiz olmasıdır. Nitekim katılımcıya göre ancak “cehalet” içerisinde olan bir kişi suç işlemektedir:

“Ben ilkokul mezunuyum cezaevine girdim ortaokulu bitirdim, daha sonra liseyi bitirdim. Zaman yetmedi, zaman yetseydi mesela ben üniversite de okumayı düşünüyordum. Bu eğitimimi sürdürmeyi de düşünüyorum. Bence eğitilmiş insan daha az suç işler, daha bilgi sahibidir, cehaleti

daha azdır. Okumuş bir insan ben cahilim de diyemez veya okumuş bir insan cahil olamaz zaten. Suç işleyen zaten cahildir.” (K35-32 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Benzer açıklamaları aşağıdaki anlatımda da görmek mümkündür:

“Bu süreçte kendimi eğittim. Oda etkilidir yani. Gerekse eğitimidir gerekse kitap okumadır gerekse de insan gördüğü olaylardan ders çıkarıyor. Eğitim insandaki cehaleti alıyor. Zaten suç işleyen muhakkak cahildir. Bunların hepsi birer faktördür yani. Ben üniversiteyi bitirdim. Lisans mezunuyum. Bu da suçu terk etmemde etkili oldu.” (K9-26 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Aynı şekilde yukarıdaki anlatımda da suçu terk etme sürecinde eğitimin olumlu işlevinden bahsedilmektedir. Katılımcı burada eğitim kurumunun hayatın anlamını keşfetmeye yönelmiş işlevine vurgu yaptığı görülmektedir. Bir başka katılımcının (K38 kodlu) anlatımına göre eğitim; yaşamın aydınlatılmasını, anlamının kavranmasını sağlayarak bireyin suç işlemesini engellemektedir:

“Ben cezaevinde liseyi bitirdim, üniversiteye için de kaydımı yaptım, şu anda devam etmeyi düşünüyorum. Okudukça zaten insan kendini daha fazla geliştiriyor, hayatı çok daha iyi anlıyor. Hayatının anlamının ne olduğunu daha iyi anlayabiliyor. Suçu terk etme üzerinde mutlaka etkisi vardır. Ben etkisini hissettim.” (K38-39 yaşında-erkek-uyuşturucu, yaralama, evrakta sahtecilik, firar suçlusu)

Örneklem grubu içerisinde diğer bir eski suçlu (K7 kodlu katılımcı), eğitimi hayata dair deneyimin elde edilmesinde temel faktör olarak görmektedir. Bu deneyim de suçu terk etmek için oldukça önemli görülmüştür. Bahsedilen katılımcıya ait anlatım şöyledir:

“Tabii ki etkili oldu. Mesela ben lise mezunu olmasaydım belki bu kadar deneyimli olamazdım. İnsan deneyimi en iyi şekilde eğitimle alır. Liseyi bitirdim, daha da bilinçlendiğimi düşünüyorum. Benim suçu terk etmemde de etkilidir bu. Çünkü insan eğitilmiş olduğunda deneyimlidir, deneyimli biri de hayatını daha iyi kontrol edebilir. Hayatını daha iyi kontrol edebilen veya tam tersi hayatın onu kontrol ettiği eğitilmiş insan suç işlemez veya (daha önce) suç işlemişse suçu işlemeyi bırakır.” (K7-37 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Anlatımdan da anlaşılabacağı üzere öğrenim düzeyinin artması burada hayata dair deneyimin elde edilmesiyle ve dolayısıyla deneyimin de suçu terk etme süreciyle ilişkili bir şekilde değerlendirildiği görülmüştür. Katılımcıya göre eğitilmiş olan birey doğal olarak deneyim sahibi olmaktadır. Deneyim sahibi olan bireyin de suç işlememesi gerekmektedir. Burada katılımcı ayrıca hayatın sosyal yaşamın bireyleri kontrol edici işlevinden bahsetmektedir. Bu anlatıma göre aslında eğitim, bireyleri daha deneyimli hale getirerek suçtan uzaklaştırıcı bir sosyal kontrol unsuru olmaktadır. Nitekim Hirschi’ye (1969: 21) ait sosyal kontrol teorisi, bireylerin suç teşkil eden eylemlerde bulunma özgürlüğüne sahip olmalarına rağmen güçlü toplumsal bağları nedeniyle bunu yapmaktan caydırıldıklarını ileri sürmektedir. Bu bağlamda eğitim, bireyler ile toplum arasında güçlü bağlar yaratarak bireylerin suçu terk etmeleri sürecine olumlu katkı sunabilmektedir.

Suç ve öğrenim düzeyi arasındaki ilişkiye daha önce değinilmişti. Genel olarak suç işleyen veya cezaevinde olan bireylerin düşük bir öğrenim düzeyine sahip oldukları belirtilebilir. Bu doğrultuda araştırma grubu içerisinde yer alan katılımcılardan çok sayıda anlatım alınmıştır. Bu anlatımlardan örnek olarak biri aşağıya alınmıştır:

“Bence etkilidir çünkü eğitilmiş olan bir kişinin hayatın gerçekliğini algılaması lazım. Genellikle cezaevine giren kişiler ilkokul mezunu, hayatında bir kitap okumamış, hayata at gözlüğü ile bakanlar oluyor. Ama okuyan, eğitilmiş olan adam öyle değil. Cezaevinde olsa dahi kendini geliştiriyor. Kendisini geliştiren de kolay kolay suç işlemez bence. Ben bir yerde okumuştum yanlış olmasın Norveç miydi İsveç miydi net hatırlamıyorum cezaevinde mahkûmların okuduğu kitap

sayısına göre onların cezaları düşürülüyordu. Güzel bir uygulama değil mi? Ben de cezaevinde çok kitap okudum. Ben cezaevine girmeden önce ortaokuldan terktim. Cezaevine girdim, ilk etapta zaten kitaplar beni yönlendirdi. Ondan sonra sınavlar başlayınca sınavlara girdim. Şöyle bir şey oldu koğuşta mesela güzel tartışma programları oluyordu, ilgimi çekiyordu bu tarz şeyler, filmde daha çok dikkatimi çekiyordu. Ben bazen tekstile gidiyordum, geliyordum bakıyordum ki işte 45-50 yaşlarında adamlar televizyonun karşısına kurulmuşlardır. Esra Erol ile evlenme programını izliyorlar. E sen o adam dışarı çıktığında ondan ne beklersin ki! Ben cezaevinden öyle programları zaten yasaklamıştım, koğuş sorumlusuydum. Ben de okumanın, bilinçlenmenin eğitilmiş hale gelmenin suçu terk etmem üzerinde etkisi olduğunu söyleyebilirim.” (K34-44 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu, sahte kimlik suçlusu)

Yukarıdaki katılımcı, eğitimin bireyleri geliştirdiği, suç işleyenlerin bu gelişimden uzak kalan veya gelişime açık olmayan bireyler olduğunun vurgusunu yapmıştır. Katılımcı ayrıca eğitimin suçluluk üzerindeki olumlu etkisine bazı gelişmiş ülkelerdeki uygulamaları örnek göstererek dikkat çekmektedir. Nitekim bahsettiği ülkelerde suçluluğun sona erdirilmesinde eğitimin veya hükümlülerin eğitilmesinin çok büyük bir katkı sunduğu ortadadır.

Katılımcılardan birinin (K10 kodlu) eğitimin çok önemli bir işlevinden bahsettiği görülmüştür. Katılımcıya göre eğitim, bireyin aslında toplumsal hayatın öznesi olduğunu kendisine hatırlatacak bir kurumdur. Bu hatırlatmayı sağlayan eğitim, bireyleri suç faaliyetlerinden uzak tutmaktadır. Bahsedilen katılımcıya ait anlatım aşağıda verilmiştir:

“Üniversite sınavına hazırlık sürecinde düzenlenen kursa katıldım. Ben açık cezaevine geçtiğimde, oradan lise bitirmiş olan kişilerin üniversite okuyabilmeleri için çabalıyordum. Eğitim, o insanın kendisini toplumda görebilmesi için çok güzel bir ayna. Kendini görece sorgulayacak, kendisinin zavallı olmadığını görece, toplumdaki diğer insanlardan farklı olmadığını görece. Suç işlememesi gerektiğinin farkına o zaman varacak.” (K10-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu)

Anlatımda da görüleceği üzere toplumsal hayata adapte olmuş bir şekilde yaşamını herhangi bir suç faaliyeti içerisinde yer almadan devam ettirebilmek için eğitim veya öğrenim oldukça elzem görülmektedir. Katılımcıdan ilginç bir şekilde tam sosyolojik karşılığıyla “benlik” tanımı alınmıştır. Bir bireyin toplum tarafından nasıl görüldüğünü tanımlamak için kullanılan benlik kavramı, katılımcı tarafından “ayna” metaforu kullanılarak dile getirilmiştir. Burada katılımcı tarafından eğitimin bireyin benlik inşası sürecinde aktif rol alacağını vurgusu yapılmıştır. Çünkü eğitim, bireyin benlik sahibi bir toplumsal varlık olduğunu keşfetmeye olanak sağlayacak bir aynadır.

Katılımcılardan bazılarının doğrudan eğitimin değil de bilinçlenmenin suçu terk etme üzerindeki etkisinden bahsettikleri görülmüştür. Fakat bu bilinçlenme sürecinde yine de eğitimin veya öğrenim düzeyinin artmasının bir etkisinin var olduğu ayrıca tespit edilmiştir. Örneğin aşağıdaki katılımcı (K10 kodlu), bilinçlenme sürecini üniversite okumayla ve onu da suçu terk etme süreciyle ilişkilendirerek bir anlatım ortaya koymuştur:

“Benim bilinçlenme durumum oldu cezaevinde. Ben dedim ya yaşadığım sorgulamadan sonra kendimi kitaba verdim, üniversite okumaya karar verdim. Normalde öncesinde hiç umurunda olmayan bir şeyken beni cezbedi bu durumlar. Üniversite bilinçlendirdi beni. Yani şimdi bilinçli olanın, hele hele üniversite okuyanın suç işlememesi gerekir. Bilinçlenme suçtan uzaklaştırır.” (K10-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu)

Eski suçlulardan biri de (K2 kodlu katılımcı), eğitimin bireyleri bilinçli hale getirme işlevinden bahsetmektedir. Katılımcı süreçle eğitim sayesinde bilinçlendiğini ve suçluluk süreci ile topluma adapte olma sürecini kavrayabildiğini ifade etmiştir. Ondaki bu bilinçlenme, onu suç faaliyetlerinden uzaklaştırmıştır:

“Cezaevinden önce de gazete veya kitap okuyan bir insandım. Cezaevinde bu alışkanlıklarım devam etti. Çok fazlasını da kattım. Sonuçta topluma adapte olmam, soyutlanmamam gerektiğini bilmeye başladım. O toplumun bir parçası olarak da suça bulaşmamam gerektiğini de biliyordum. Toplumdaki ortamda neden birisi bana desin ki sen bu suçu işlemişsin, bana işte sen şu kitabı okumuş musun diye sorsun. Bunun farkındayım artık, neden suç işleyeyim ki? E tabi önceden okumuyorduk, yazmıyorduk bunların farkında değildik. Bilinçli olan suç işlemez tabi.” (K2-37 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Çalışma kapsamında bir diğer tespit de sorunlarla, zorluklarla veya ekonomik sıkıntılarla karşılaşan bireylerin eğitimleri sayesinde daha bilinçli eylemler ortaya koyabilmeleridir. Nitekim çalışmanın bu tespitini destekleyen birçok katılımcı anlatımı bulunmaktadır. Bu anlatımlardan ikisi aşağıya alınmıştır:

“Etkisi oldu. Eğitimli bir insan kolay kolay hayatını karartmaz. Her şeyin muhasebesini yapar yani. Aklını daha iyi kullanır. Zaten aklını kullanan da suç işlemez. Şöyle söyleyeyim şimdi bir insan parasızdır. Gidip para bulmak için gidip suç işlemesi var ayrıca aklını kullanıp çalışıp para kazanmaya başlaması var. İşte eğitimli olan kişi, aklını kullanan kişi ikincisini seçer. Yani muhasebe dedim. Eğitimli kişi bir kıyas yapar. Suç işlediğinde neler olur neler değişir buna bakar. Bunu yapabilen de suç işlemez. Ben bunların farkındayım.” (K10-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu)

“Eğitim gören bir insan bir amacı olduğu için ister istemez suçu düşünmüyor. Suç işleyen birinin de amaçları var. Ne bileyim mesela para kazanmaktır, nam kazanmaktır... Hayatında suç işlemeyi düşündüğü zamanlar olabiliyor. Bir durumdan dolayı ne bileyim gidip para çalması gerekebilir, gidip gasp yapması gerekebilir, gidip yaralama yapması gerekebilir. İşte önemli olan bir insanın öncesini, sonrasını düşünerek hareket etmesidir, bunun için aklını kullanmasıdır.” (K1-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu)

Daha önce de değinildiği üzere eğitimin veya öğrenim düzeyinin artışının bireye kattığı bir diğer unsur ise bireyi daha bilinçli ve rasyonel kılmasıdır. Birey hayatı boyunca çeşitli zorluklarla veya sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu nedenle eğitimli olan birey, eğitim düzeyi düşük olanlara kıyasla zorluklar veya sorunlarla baş etmede daha başarılı olabilmektedir. Yukarıdaki anlatımlarda katılımcılar (K10 ve K1 kodlu), eğitimin bireyi daha rasyonel hale getirdiğini, rasyonel olan bireyin yaşamda karşılaşılacak zorluklar karşısında “rasyonel mukayese” yaparak suçtan uzak kaldığını vurgulamışlardır. Benzer şekilde suçun terk edilmesi sürecinde rasyonel olmanın önemi belirtilmiştir. Bu bağlamda çalışma kapsamında tespit edilen bu bulgu ile Kızmaz’a (2004) ait tespitler örtüşmektedir. Nitekim Kızmaz’a göre eğitim, bireylerin karşı karşıya kaldıkları sorunları yasalara uygun olarak rasyonel ve insancıl bir şekilde çözüme kavuşturabilmektedir.

Araştırmanın bu doğrultudaki bir diğer bulgusu, eğitimin iş bulmayı kolaylaştırıcı etkisi sonucu eğitim almış bireylerin cezaevi sonrası iş bulup çalışmalarının onların suçu terk etme ve topluma adapte olma süreçlerine katkı sunmasıdır. Nitekim eğitimin suçu terk etme ve topluma adapte olma üzerindeki etkisinin incelendiği kısımda birkaç katılımcıdan bu durumu destekleyen anlatımlar alınmıştır. Bu anlatımlardan örnek olarak biri aşağıya alınmıştır:

“Eğitim suçu terk etme üzerinde etkilidir. Eğitimli birinin suç işlememesi lazım. Zaten eğitim alan birinin iş bulma durumu daha kolaydır. Zaten cezaevine girmiş olan birinin iş bulması çok zordur. İşte bu kişi eğitim alırsa iş bulması daha da kolaylaşır. Mesela ben cezaevinde liseyi bitirdim. Bu sayede SRC (yük ve yolcu taşımacılığı ruhsatı) kursunda sertifika aldım, çalışmaya başladım. Birkaç yıl bu işi yaptım sonra şimdiki işimi yapmaya başladım. Şimdi üniversite okuyorum. Yani eğitimim olmasa ben iş bulmakta çok zorlanırdım. Tabi iş bulan, çalışan biri niye suç işlesin ki? Hasbalkader suçlar hariç diğer suçları kesinlikle işlemez. Toplumda insanlarla daha rahat yaşayabilir. Yani şimdi eğitimli olsaydım girer bir işte çalışırdım, para kazanırdım suç işlemezdim

o zaman diye düşünmesi lazım. Şahsen ben etkisini çok gördüm.” (K24-30 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Eğitimin bir işlevi de iş bulmayı veya istihdama katılmayı daha olanaklı kılmasıdır. Eğitim almış olan veya öğrenim seviyesi yüksek bireylerin iş bulup çalışmaya başlama olasılıkları daha yüksek olmaktadır. Anlatımda da görüleceği üzere örneklem grubu içerisinde yer alan K24 kodlu eski hükümlü katılımcı suçu terk etmesini bahsettiğimiz duruma, eğitim seviyesini yükseltip iş bulabilmesine ve çalışmaya başlamasına bağlamaktadır. Katılımcıda eğitimin pratik bir yarar sağlamış olduğu görülmektedir. Nitekim birey eğitilmiş olması durumunu kullanarak bir işte çalışmaya başlamış ve bundan dolayı da suç işlemeyi terk etme başarısı sergilemiştir. Kızmaz'ın (2004) da bahsettiği üzere eğitim, işgücüne katılım noktasında işlev yürütebilmektedir. Aldıkları eğitim sayesinde bireyler daha özgüvenli hale gelebilmekte, bir iş bulup çalışmaya başlamaları daha olanaklı olmaktadır.

Benzer vurguların yapıldığı daha detaylı anlatımlar bulunmaktadır. Anlatımlarda dikkat çeken temel unsur, eğitimin iş bulma ve çalışmaya başlama olasılığını arttırdığı vurgusunun yapılmasıdır. Bahsedilen konuya dair anlatımlardan örnek olarak ikisi aşağıda yer almaktadır:

“Mesela ben hayat mücadelesine başladığım için üniversiteyi okumamıştım, mecburen çalıştığım için okuyamıyordum ama cezaevinde üniversite okudum, o tadı aldım, dedim ki işte bir tane daha okuyayım. Ben şu anda mesela kendimi biraz daha toparlarsam bir üniversite daha okumayı düşünüyorum. Bunların tümü suçtan uzak tutuyor, tabii farklı bir çevreye giriyorsun veya bir işle meşgul oluyorsun. Hem işini hem çevreni değiştiriyorsun. Eğitilmiş insan daha kolay iş bulur. İşe girer suç işlemeyi bırakır. Eğitilmiş insan artık suç işleyen insanlarla gezip dolaşmaz. Eğer çevresinden dolayı suç işlemişse suç işlememeye başlar. Yeni çevre yapar, suç işlememiş, eğitilmiş olan çevre. Bunlar suçtan uzaktır. Benim çalışmaya başlamamda okuduğum üniversitenin etkisi çok oldu. İş olan, gücü olan, eğitilmiş olan suç işlemez. Benim suçu terk etmemde etkilidir bu durum.” (K18-45 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

“Sizden yola çıkarak bir örneklendirme yapayım izninizle. Siz burada öğretmensiniz ben şu an işsizim, siz buradan çıktığınız zaman eve gidersiniz veya daha elit bir yerde oturursunuz. Ben ise buradan çıktığım zaman gider bir kahve de otururum. Genellikle eğitim seviyeleri, sosyal statüleri, maddiyat durumları aynı olan insanlarla oturursunuz siz. Bu örneklendirmeye göre sizin kavga etme veya suç işleme ihtimaliniz mi daha yüksek olur yoksa benim mi daha yüksek olur? Buyurun gelin sizi hayvan pazarının oraya veya eski yerleşim taraflarına götüreyim, bir iki haftada muhakkak bir iki kez kavga edersiniz. Çevreniz hep suçlu olduğu için suç işlemeye başlarsınız. Çünkü karşıdaki hak, sınır bilmiyor anlattığın zaman anlamıyor. Eğitilmiş olan bir kişi bu yerlerden, bu insanlardan uzak durur. Böylelikle suç da işlemez. Yani daha önce suç işlediyse suçu bırakır. Ben eğitime bağlıyorum. Bazen düşünüyorum, o çevrede bulunmak bana yakışmaz diyorum.” (K27-35 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

Yukarıda katılımcıya ait anlatımda (K18 kodlu) eğitimin iş bulma fırsatını arttırdığına dikkat çekilmektedir. Cezaevi sürecinde üniversiteyi bitirmiş olan katılımcı, aldığı eğitim sayesinde bir iş bulup çalışmaya başlamasıyla birlikte suç faaliyetlerinden uzaklaştığını ifade etmektedir. Katılımcı ayrıca eğitimin bireyin suçlu çevresinden uzaklaşmasını sağladığını da vurgulamıştır. Öyle ki birey, eğitilmiş olduğunda veya öğrenim seviyesini yükselttiğinde önceki suçlu çevresi ile irtibat kuramaya, süreçle onları terk etmeye başlamaktadır. Kendi sosyal çevresini, suç işlemeyen eğitilmiş bireylerden oluşturur. Suçlu çevrenin suçluluğa yol açabileceği bilinmektedir. Buna göre eğitilmiş olan birey suçlu akran veya arkadaşlarını terk ederek aynı zamanda suç işlemesine etki edebilecek bir unsuru da ortadan kaldırarak suçu terk etme başarısı sağlar. Benzer vurgular diğer anlatımda (K27 kodlu katılımcı) da söz konusudur. Burada eğitilmiş bireylerin sosyal çevresinin yine eğitilmiş

bireylerden oluşacağına, eğitilmiş olan bireylerden oluşan sosyal çevrenin bireyi suç faaliyetlerinden uzak tutabileceğine dikkat çekilmektedir.

Genel anlamda katılımcıların büyük bir kısmı eğitimin suçu terk etme ve topluma entegre olma üzerindeki etkisini belirtirken sayıca az katılımcı eğitim almış veya öğrenim seviyesi yüksek olan bazı bireylerin suç işleyebileceği veya eğitimin suçu terk etme ve topluma adapte olma sürecine katkı sunamayacağı yönünde kanaatini de belirtmişlerdir. Fakat araştırmada dikkat çeken bir unsur da eğitimin suçluluk durumuna etki edemeyeceğini belirten katılımcıların öğrenim seviyesinin düşük olmasıdır. Genel anlamda bu katılımcıların ya ilkökul ya ortaokul öğrenimini tamamlayan ya da hiçbir öğrenim seviyesine sahip olmayan bireyler olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak Huebner ve meslektaşları (2010), Mertanen ve Brunila (2018) ile Uggen ve Kruttschnitt'in (1998) de çalışmalarında belirttikleri gibi özellikle iş bulma konusunda yeni fırsat yaratabilme imkânı içeren eğitim faaliyetleri, hükümlülerin kendilerine olan özgüvenlerinin artırılmasında etkili olmaktadır. Cezaevi sürecinde verilen eğitim programlarının ve öğrenim düzeylerini artırıcı faaliyetlerin hükümlüleri zihinsel olarak gelişkin hale getirdiği ve suçu terk etmelerine katkı sunduğu söylenebilir. Benzer sonuçlar Szifris ve meslektaşlarının (2018) çalışmalarında da ortaya konulmuştur. İlgili literatürde eğitimin gerek kadın (Uggen ve Kruttschnitt, 1998) gerekse erkek suçlular arasında etkili olduğu (De Li ve MacKenzie, 2003; Benda, 2005) ileri sürülmüştür. Bununla birlikte literatürde yer alan çalışmalarda cezaevlerinde eğitim olanaklarının artırılmasının yeniden suç işlemeyi önemli ölçüde azaltabileceği yönünde görüş birliği bulunmaktadır (Binda vd., 2020).

5.2.8. Cezaevindeki İyileştirme ve Yeniden Topluma Kazandırma Faaliyetlerinin Suçun Terk Edilmesindeki Katkısı

Cezaevi süreci boyunca hem yeniden topluma dönüşün hem de suçu terk etmenin teşvik edilmesi oldukça kritik bir öneme sahiptir (Bushway ve Apel, 2012; Day vd., 2017). Bu doğrultuda özellikle cezaevinde alınan eğitimin veya eğitim programlarının hükümlü bireyleri ıslah olmuş vatandaşlar olarak topluma yeniden entegre olmaya hazırlayan bir özelliğe sahip olduğu ortaya konmuştur (Duguid vd., 1996; Ward, 2009; Jovanic, 2011; Gould, 2018; Cioffi vd., 2020: 132). Cezaevinden tahliye olanlar arasında cezaevi sürecinde eğitim programlarından yararlanmış olanların yararlanmamış olanlara kıyasla suçu terk etme olasılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Binda vd., 2020). Bu bağlamda cezaevi sürecindeki iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetleri ile bireylerin toplumda saygın, üretken ve yasalara uyan bireylere dönüşmesi daha mümkün olabilmektedir (Bilgiç, 2012: 122-123). Bu açıdan cezaevleri, bireylerin toplumdan soyutlandığı yerler değil tam aksine topluma ve ailelerine karşı sorumluluk hissini canlandıran mekânlar olmalıdır (Atamer ve Oral, 2010: 342).

Cezaevlerinde verilen eğitimin temel amacı, yeniden suç işlemeyi azaltmak ve eski hükümlülerin istihdam edilebilirliğini artırarak onların suçu terk etmesine olanak sağlamaktır. Hükümlülerin suçu terk etmelerine yardımcı olan başarılı cezaevi programları üzerine yapılan bazı araştırmalar, eski suçlulara tahliye sonrası istihdam fırsatları konusunda yardımcı olan cezaevi programlarının önemini ortaya koymaktadır. Araştırmalarda genel olarak bulgular, istihdam programlarının veya istihdamı daha olası kılacak mesleki eğitimlerin cezaevinden tahliye olacak olan hükümlülere faydalı olduğunu göstermektedir (Day vd., 2017; Szifris vd., 2018). Örneğin cezaevindeki hükümlüler için daha fazla yükseköğrenim fırsatı sunan programlar, onların güven ve umutlarını artıracığı için eski hükümlülerin istihdam edilebilirliğini artırma kapasitesine sahiptir.

Ayrıca eski hükümlülerin cezalarını tamamladıktan ve cezaevinde eğitim derecesi veya belgesi aldıktan sonra topluma geçiş yaptıklarında karşılaşabilecekleri damgalanmaya karşı yaşama olasılıkları olduğu bu moral bozukluğunun üstesinden gelinebileceğinden bahsedilmiştir (Evans, 2018; Sızfrıs vd., 2018).

Bu bağlamda ülkemizde mevzuata göre ceza ve infaz kurumlarında çeşitli eğitim, iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetleri veya programları yürütülmektedir. Bu faaliyetler ve programlar kısaca şöyle özetlenebilir:

Tablo 19. Ceza ve infaz kurumları eğitim, iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetleri

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (m. 75)	Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirilmesine Dair Yönetmelik (m. 26, 27, 28)	Genç ve Yetişkin Hükümlü ve Tutukluların Eğitim ve İyileştirilme İşlemleri ve Diğer Hükümler Genelgesi
• Temel eğitim • Orta ve yükseköğretim • Meslek eğitimi • Din eğitimi • Beden eğitimi • Kütüphane • Psiko-sosyal hizmet eğitimi	• Temel eğitim programları, • Örgün (yaygın) ortaöğretim programları • Yükseköğretim programları • Seviye tespit sınavları • Bireysel gelişim programları • Lisansüstü eğitim programları • Tahliye sonrasına hazırlama eğitimleri • Örgün ve yaygın iş-meslek eğitimleri • Diğer yaygın eğitim programları • Psiko-sosyal yardım programları • Kütüphane ve kitaplık çalışmaları • Din kültürü ve ahlâk öğretimi • Sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler	• Açık ilköğretim okulu • Açık öğretim lisesi, fakültesi (AÖF) • ÖSYM ve MEB sınavlarına hazırlık • Yükseköğretim çalışmaları • Din hizmetleri ve ahlâkî gelişim • Kütüphane faaliyetleri • Eğitimde teknolojik imkânlardan yararlanılması • Diğer diploma, sertifika vb. faaliyetler • İş ve meslek eğitimi faaliyetleri • Sosyal ve kültürel faaliyetler • Konferans ve seminerler • Spor çalışmaları • Diğer sosyal ve kültürel çalışmalar (tiyatro, konser, sinema gösterimi, resim, karikatür, halk oyunları, müzik vb.)

Araştırma kapsamında elde edilen verilerden yola çıkarak suçu terk etme ve topluma adapte olma sürecinde cezaevinin iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetlerinin önem arz ettiği belirtilebilir. Araştırma kapsamına bazı katılımcıların cezaevi döneminde almış oldukları eğitimlerin, seminerlerin veya desteklerin suçu terk etmeleri üzerinde etkili olduğunu belirttikleri görülmektedir. Özellikle katılımcılar; cezaevi dönemindeki mesleki eğitimleri, mesleki eğitimlerle ulaşılan istihdamı ve istihdam neticesinde de suçu terk etme sürecini vurgulamışlardır. Genel anlamda cezaevi dönemi uygulamalarını suçu terk etme ve topluma entegre olma üzerinde etkili gören katılımcıların aksine cezaevi uygulamalarının amaç ve hedeflerini gerçekleştirmediğini, formalite icabı uygulandıklarını ve dolayısıyla suçu terk etme süreci üzerinde etkili olmadıklarını da sayıca az da olsa bazı katılımcılar belirtmişlerdir.

Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen *“Cezaevinde rehabilite edici uygulamalara katıldınız mı? Kurs, sosyal aktiviteler, meslek eğitimi vs. Bu programlar, kimler tarafından uygulanmaktaydı? Programlar, ne kadar devam etti? Etkisi nasıl oldu? Suçu terk etmenizde cezaevi rehabilitasyon uygulamalarına katılmanızın etkisi nasıl oldu?”* sorularına karşılık genel anlamda cezaevi eğitim uygulamalarının suçu terk etmelerinde fayda sağladığı tespit edilmiştir. Nitekim cezaevlerinde belirli bir eğitim derecesinde bulunan hükümlülerin bir üst eğitim derecesi

alma hakları bulunmakta ve cezaevi yönetimleri tarafından hükümlülerin eğitim alması desteklenmektedir.

Moore (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmada cezaevlerinde verilen eğitimin, eski hükümlülere rehabilitasyon fırsatı sunan ve topluma yeniden giriş sırasında veya suçu terk etme noktasında fayda sağlayan bir hizmet olarak önemli görülmüştür. Bahsedilen çalışmanın katılımcılarına göre cezaevlerinde verilen eğitim, eşit istihdam olanaklarını desteklemesi açısından anlamlıdır. Bu anlamda cezaevinde alınan eğitim, cezaevi süreci sonrası eski hükümlülerin iş bulma ve istihdama katılma süreçlerine olumlu katkı sunmaktadır. Bu çalışma kapsamında çok sayıda katılımcı cezaevi eğitiminin öneminden bahsettiği görülmüştür:

“Kur'an kursu var; basketbol, futbol, spor kursları var. Konferans salonu vardı cezaevinde. Coğuna katıldım. Dışarıdan gelip eğitim veriyorlardı. Öğretmenler geliyordu, din hocaları geliyordu. Orada okul okuyorsun, eğitim görüyorsun, bunlar önemli şeylerdir. Tabii ki muhakkak etkileri oluyor. Bende etkili oldular. Ben lise okudum orada. Eğitim almak suçluluğu öldürür. Orada tanıdığım çok kişi oldu. Yani içerde okuyan çıktığı zaman doktor da oluyor, avukat da oluyor bunlarla karşılaştık. Bunlar bir daha suç işlemez ki. Suçu bırakmada etkilidir bu tür şeyler.” (K20-35 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Benzer şekilde K5 kodlu katılımcı da suçu terk etme sürecine gönderme yaparak cezaevinde aldığı eğitimden ve etkilerinden bahsetmiştir. Bu anlamda katılımcının ortaya koyduğu anlatım aşağıya alınmıştır:

“Özellikle açık cezaevinde okul okumak için dışarıya çıktığım için topluma adapte olmam daha rahat hale geldi. Ben cezaevindeyken üniversite okudum. Çok güzel bir uygulamadır bu. İnsan dışarıya çıkıyor, diğer insanlar bir sınıfta eğitim görüyor. Onlardan farkının olmadığını hissediyor. Bu da topluma adapte olmasını sağlıyor. Zaten toplumdan dışlansa bir kişi gider suç işler. Topluma adapte olsa suçu terk eder. Dolayısıyla cezaevindeyken gidip Üniversite okuyabilmek suç işlememede etkilidir bence.” (K5-47 yaşında-erkek-yaralama, cinayet suçlusu)

Yukarıda görüş belirtmiş olan katılımcı, açık cezaevinde olduğu dönemde üniversite bitirmiştir. Ayrıca O, cezaevi döneminde örgün bir şekilde, diğer öğrencilerle bir araya gelerek, üniversite okuyup bitirmesini onun başarılı bir şekilde topluma adapte olmasında etkili olduğunu belirtmiştir. Burada ortaya konan bu bulgu Evans (2018) ve Szifris ve meslektaşlarının (2018) ortaya koydukları çalışmalarında benzer sonuçlar elde edilmiştir. Araştırmacılar, cezaevindeki hükümlüler için daha fazla yükseköğrenim fırsatı sunan programların onların güven ve umutlarını artıracığı, istihdam edilebilirliği artıracığı ve toplumda karşılaşabilecekleri damgalanmaya karşı daha dirençli olmalarını sağlayacağı kanaatini taşımaktadırlar.

Bir diğer katılımcı (K22 kodlu) aynı şekilde cezaevi-üniversiteler işbirliği ile uygulanan eğitim programının suçu terk etme üzerindeki olumlu etkisine vurgu yapmıştır. Bahsedilen katılımcıya ait anlatım aşağıda verilmiştir:

“Doğalgaz ateşleyici iklimlendirme kursu ve boyacılık kursuna katıldım. Başka kurslar da vardı. Mesela bilgisayar kursu, işaret dili kursu, resim kursu ama bunlara katılmadım. Kursları verenler uzmandılar yani işinin ehliydiler bence. Yani bu kurslar, programlar faydalıdır ama yine kişiyle bitiyor. Ben kendim mesela talep ediyordum, gidiyordum. Başvuruyordum açılmasını istiyordum kursların. Şimdi birisi kendisi istemezse sadece zaman öldürmek için gidip kullanırsa, bu kurslar işine yaramaz. Ben içeride iken çevremdeki arkadaşlara ben okul okuyacağım, diyordum. Onlar da benimle dalga geçiyorlardı. Açık cezaevine geçtiğim zaman dışarı gidip üniversitede, makine bölümü ön lisans bölümünü bitirdim. Hocaların, öğrenci arkadaşların üzerimde çok etkisi oldu. Bir kere zaten sen suçlu çevrenin yanından suçla alakaları olmayan insanların yanına gidiyorsun. Bu adapte olmanı da sağlıyor. Dışarıda nasıl okuyacaksam cezaevindeyken de öyle okudum. Hiçbir engelle karşılaşmadım. E tabi üniversite mezunuyum, cahil değilim artık. Eğitilmiş birinin

suç işlememesi gerektiğini çok iyi biliyorum. Yani bunların suçu terk etme üzerinde etkisi olduğunu düşünüyorum. İnsan eğer isterse tabii ki faydalarını görür bu kursların. Yani ben mesela doğal gaz ateşleyici iklimlendirme kursunu aldım şu anda gayet net bilgi sahibiyim ve ileride kurs açmayı düşünüyorum. Ben de bu eğitimi verebilirim. Örneğin bana faydası oldu.” (K22-31 yaşında-erkek-hırsızlık, gasp suçlusu)

Yukarıda anlatımı verilen katılımcı, cezaevi sürecinde üniversiteye gidip üniversite eğitimi almış ve bu eğitimi cezaevi sürecinde tamamlamıştır. Bu katılımcı hem cezaevi uygulamalarının suçlu terk etme motivasyonuna sahip hükümlüler üzerinde etkili olabileceğine hem eğitimin suçluluk üzerindeki etkisine hem de üniversite eğitiminin başarılı toplumsal entegrasyona katkısına vurgu yapmıştır.

Başka bir katılımcı (K10 kodlu), cezaevi eğitim uygulamalarının suçun terk edilmesinde etkili olduğunu fakat bunun yine “kişiden kişiye değişkenlik” arz eden bir durum olduğunu vurgulamıştır. Bahsedilen katılımcıya ait anlatıma aşağıda yer verilmiştir:

“Öfke kontrolü eğitiminin bana katkısı oldu. Mesela sigara ve alkol bırakma eğitimi de öyle... Ben alkol kullanmıyordum ama kullananlardan bu eğitim sayesinde uzak durmayı öğrendim. Bunların etkili olup olmaması durumu kişiden kişiye göre değişir. Yani hoca ders anlatırken kimisi hocayla dalga geçer. Mesela diyor ki uyuşturucunun size ne faydası var? Karşı taraf cevap veriyor, diyor ki ooo çok güzel kafa yapıyor. Mizah olarak şunu anlatayım. Adam mikrofonu uzatıyor, Batman’da birine soruyor. Diyor ki Batman’daki uyuşturucu sorunu ile ilgili söylemek istediğiniz bir şey var mı? (gülerek) Adam diyor ki vallahi fiyatlar çok yüksek. Durumumuz şu anda öyle trajikomik bir durumdayız yani. Ben etkisini gördüm o eğitimlerin. İnsan durumunu, geleceğini kıyaslayabiliyor, bazı şeyleri daha iyi anlayabiliyor.” (K10-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu)

Daha önce de belirtildiği üzere cezaevi eğitim faaliyet ve programlarının temel amacı, yeniden suç işlemeyi azaltmak ve eski hükümlülerin istihdam edilebilirliğini artırarak onların suçu terk etmesine ve topluma adapte olmasına olanak sağlamaktır. Anlatımda da görüleceği üzere katılımcıya göre cezaevi döneminde verilen eğitimler uygundur ama yine de hükümlülerin bu eğitimlerin verilmesinin amacının ve hedefinin ne olduğunun farkında olması ve bu eğitimlerden başarılı bir şekilde yararlanabilmek için motive olmaları gerektiğinden bahsetmektedir. Cezaevinde ortaya konan uygulamaların veya faaliyetlerin her biri temel bir amaç barındırmaktadır. Bu amaçların ise birleştiği nokta, cezaevindeki hükümlülerin sosyalleştirilmesi ve topluma yeniden kazandırılmasıdır. Dolayısıyla bu noktada belirtilmesi gereken şey, hükümlünün bu duruma net bir şekilde vâkıf olması durumunda bu faaliyetlerden veya uygulamalardan yarar elde edeceği gerçeğidir.

Cezaevi eğitimleri, hükümlülerin cezaevi sonrası hayatlarına “pratik katkı” sunmaktadır. Bireyler; cezaevindeki eğitimlerden öğrendikleri bilgileri hayatlarında kullanmaya başladıklarını, onları suçluluktan uzak tuttuklarını ifade etmişlerdir. Konuya dair görüş belirten katılımcılardan örnek olarak ikisine ait anlatımlar aşağıda verilmiştir:

“Eğitimlerin suçu terk etme üzerinde etkisi var. Çocuk eğitimi (Çocuk bakımı, gelişimi ve eğitimi yetiştirme kursu) çok güzel bir eğitimdi. İnsan çocukları gördüğü zaman kendi özgürlüğünü hatırlıyor, insan hayal ediyor, birden dışarı çıktığı zaman çocuklarını olur diyor, onlara bakarım diyor. Kadın oluruz kocamız olur, çocuklarımız olur onlara bakarız diyor. İnsana sonraki hayat için bir umut oluyor. Ben şahsım için söyleyeyim o kurs benim için çok etkiliydi. Başkaları için de çok etkilidir bence. Mesela çocuğum oldu, ben çocuğumu nasıl yetiştireceğimi orada öğrendim. O eğitim sayesinde çok şey öğrendim. Psikolojik faaliyetleri vardı. Bizi bazen yanlarına çağırıyorlardı bazen onlar geliyorlardı oturup, konuşuyorduk. Okuma yazma için kurs vardı, spor salonu vardı, çocuk eğitimi vardı, kuaförlük kursu vardı... Ben çocuk gelişimi kursuna katıldım, 6 ay kadar sürdü sonra kapandı. Eğitim süresince mahkûmların orada bulunan çocuklarıyla zaman geçiriyordum. Benim için çok iyi oldu, bence etkileri var bu kursların. Çok sevdiğimiz bir ablamız

vardı, içinde üniversite okudu, bitirdi daha sonra öğretmen oldu. Bunu sağlayan bence o eğitimlerdi. Ben içerdeyken açık öğretim okudum, hocalar gelmiyorlardı yani iki günde bir geliyorlardı. 3 gün gelmiyorlardı 5. gün geliyorlardı, bir ay gelmiyorlardı.” (K13-26 yaşında-kadın-uyuşturucu suçlusu)

“Hocam ben resim kursuna ve ebru kursuna katıldım. Bunlardan belge aldım. Ayrıca hijyenik (Hijyen) belgesi de aldım. Kaynakçılık belgesi aldım. Mesela ben hijyenik (Hijyen) belgesi ile Türkiye’de istediğim restorana kayıtsız şartsız girebilirim. O kadar önemli bir belge. Mesela şu anda yaptığım işte, biliyorsunuz ben bir kafe işletiyorum, bu kafeyi açabilmek için belediye, benden bu belgeyi istiyor. Bu belgeyi çerçeve yapıp duvara asmam lazım. Şu anda da bu belge benim işyerimde duvarda asılı. Ben çok yararını gördüm.” (K7-37 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Yukarıdaki ilk katılımcı (K13 kodlu); cezaevi uygulamalarının kendisine yarar sağladığını aynı zamanda cezaevinde çevresinde bulunan hükümlülerin de bu eğitimler sayesinde cezaevi sonrasında ayakta durduğunu, iş sahibi olup çalışmaya başladığını ve suç işlemeyi terk ettiğini vurgulamıştır. Benzer şekilde ikinci katılımcı (K7 kodlu) da cezaevi döneminde eğitime katılıp sertifika aldığını ve bu sertifikanın cezaevi sonrası yaşamına katkı sunduğunu belirtmektedir. Bu durumda üzerinde durulması gereken husus, cezaevi sürecinde verilen sertifikaların bu tarz pratik fayda sağlamaya yönlendirebilecek güçte olmasıdır. Bu bağlamda cezaevi sürecinde edinilen sertifikaların bulunulan zamanda talep gören bir faaliyete ilişkin olması elzem görülmektedir. Başka bir tabirle edinilen sertifikaların kullanışlı olmasına çok dikkat edilmeli ve bu sertifikalara dair eğitimler özellikle bu durum göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmelidir.

Çok sayıda katılımcının cezaevi eğitim programlarından “öfke kontrolü ve stres yönetimi” eğitiminin önemine dikkat çektiği görülmektedir. Katılımcıların almış oldukları öfke kontrolü ve stres yönetimi eğitimi sayesinde kriz anlarını başarılı bir şekilde yönetmeyi öğrendikleri ve suç faaliyetlerinden uzak kaldıkları tespit edilmiştir. Konuyla ilintili olarak kendisinden veri elde edilen katılımcılardan ikisine ait anlatımlar aşağıda yer almaktadır:

“Bundan bir yıl önce başıma yine benzer bir olay geldi. Yolda biri beni sıkıştırdı, arabasıyla sıkıştırdı. Dörtlülere yaktım, yana geçtim, adam indi, baktım el kol hareketi yapıyor. O dönem cezaevinden çıkmıştım, hala karşı tarafla barışmadığımız için silahlı falan geziyordum. O olayda düşünmeye başladım dedimki işte ya bir şey bir sefer başımageldi. Karşı tarafa dedimbeni tanısan belki öyle bir şey yapmazsın. Yani hem bireysel güç olarak beni tanısan hem de insani olarak beni tanısan böyle bir şey yapmazsın arabayla önümü kesmezsin dedim. Sonra kendime düşündüm, dedim ki ya on iki yıl önce de böyle bir şey olmuştu şu anda da böyle bir şey oluyor. Sonra kendi kendime düşünmeye başladım. Cezaevinde bir eğitim almıştım, bu eğitimde öğrendiklerim aklımdan geçti. Ne diyorlardı o eğitime? Kontrol bir şey, öfke kontrolü... Sabretmem gerektiğini hatırladım. Yanıbeni orada tutan temel şeylerden biri de bu. Benim aklıma direkt orada o hocanın bize anlattıkları geldi. Bence beni durduran da bu oldu. Suç işlememi engelledi” (K5-47 yaşında-erkek-yaralama, cinayet suçlusu)

“Cezaevinin bana öğrettiği bir şey var. En iyi yanın diyor ki kötülüğü unutmalsın. Mesela benim başıma bu son zamanlarda çok kötü olaylar geldi ama ben bunların üzerine gitmedim. Öfke kontrolü gibi düşünün, şimdi farz edin bir kahvedeyiz; birisi bana küfretti ama ben biliyorum ki o küfrü isteyerek etmedi. Ve yahut da istemeden ağzından çıktı. Bu şekilde düşünüyorumama eskiden olsaydı hiç sorgusuz sualsiz hemen giriyordum. Şimdi ne yapacağımı biliyorum, diyorum ki; işte kardeş o lafi bir daha kullanma. Ben o lafi sahibine iade ediyorum, hemen kalkıp da vurma kırma işine girmiyorum. Seminerlerde, eğitimlerde bazen öfke kontrolü ile ilgili bilgiler veriyorlardı. Ben şahsen o bilgilerden eğitimlerden yararlandım. Ben kendim için söyleyeyim benim için etkiliydi ama bu eğitimler seminerler kendini bilen adam için etkili olur. Daha önce kindardım ama şimdi bir küslük, bir daralma olduğu zaman ben gidiyorum barışmaya çalışıyorum. Kini ortada bırakmamaya çalışıyorum. Akrobalarım arasında da vardı yavaş yavaş kaynaşmaya çalışıyorum.” (K31-57 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Yukarıdaki açıklamada katılımcı (K5 kodlu), eğitim sayesinde kendisinin daha önce işlediği cinayet suçunu tekrar işlemekten vazgeçtiğini belirtmiştir. Aynı şekilde ikinci anlatımda da katılımcı (K31 kodlu), cezaevi döneminde almış olduğu öfke kontrolü ve stres yönetimi eğitiminin yaşamındaki olumlu katkısına dikkat çekmektedir. Katılımcının eğitim sürecinde edindiği bilgilerin hafızasına kodlandığı ve gerektiği esnada bu bilgilerden yararlanarak suç işlemediği görülmektedir. Burada konuyla ilgili olarak Agnew'e (2009) ait genel gerilim kuramından bahsetmek gerekmektedir. Bu teoriye göre bireyler, gerginlik yaşadıklarında en çok öfke olmak üzere çokça olumsuz olarak nitelendirilebilecek duyguları yaşama riskleri artmaktadır. Örneğin ergenlik dönemini yaşayan bir genç, öfkelenildiğinde onun suç işlemesini engelleyen unsurların etkililiği azalır ve böylelikle suç işleme olasılığı artar. Çünkü bu birey, öfke anında sergilenecek olan öfke ile başa çıkma stratejilerine sahip olmayabilir. Genel anlamda gerginlik durumunun veya öfkelenmenin bireyin kontrol mekanizmasını zayıflatabileceği ve bu durumun suçluluğa yol açtığı bilinmekte ayrıca bu durum farklı çalışmalar nezdinde de desteklenmektedir. (Agnew ve White, 1992; Agnew, 2009'dan akt. Özbay, 2011). Bu bağlamda olumsuz duygular arasında yer alan öfkenin suçluluğa yol açabileceği bazı çalışmalar tarafından ortaya konmuştur. Bu çalışmalar dikkate alındığında öfkenin açığa çıkmasının önlenmesinin suçu terk etme sürecine olumlu katkı sağladığı belirtilebilir. Dolayısıyla bu tespit de cezaevi döneminde ve cezaevinden sonraki denetimli serbestlik döneminde hükümlü veya eski hükümlü bireylere yönelik uygulanacak "öfke kontrolü ve stres yönetimi" programlarının çok önem arz ettiği belirtilebilir. Neticede hükümlüler veya eski hükümlüler; bu programa katılarak öfke ve stres ile başa çıkma stratejilerine sahip olmakta, buna paralel olarak suçun açığa çıkma ihtimali azalmakta ve suçu terk etme sürecinde olumlu katkı sağlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın araştırma grubu içerisinde yer alan bazı katılımcıların "öfke kontrolü ve stres yönetimi" programına katılım sağladığı ve bu doğrultuda programdan yarar elde ettikleri belirtilebilir.

Örnekleme grubu içerisinde yer alan eski hükümlülerden biri (K26 kodlu katılımcı) cezaevinin yeniden suç işlemekten alıkoyma etkisinin ortaya çıkabilmesi için cezaevinin işlevlerine ve cezaevine nasıl bakması gerektiğine ilişkin aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır:

"Bir insan cezaevinde eğer suçu terk etmek istiyorsa gerçekten bir şeylerle uğraşması gerekiyor. Bu bir meslek olur, bir etkinlik olur... Bu tür şeylerin mahkûma çok büyük bir faydası var. O insanın öyle bir şey yapması gerekiyor ki orayı cezaevi gibi değil de evi gibi görmesi gerekiyor. ... Bir yere çalışmaya, gurbete, bir yere gitmiş gibi hissetmeli. Ben hep bunu düşürdüm, dedim ki işte farz edeyim ki ben bir gurbete çalışmaya gitmişim, gurbetteyim ve çalışıyorum. Ben hep bu şekilde düşündüm. Tamam, kısa yatmış olabilirim ama ben bu şekilde ayakta kaldım. Bu sistemle kısa, uzun yatmak fark etmez. Benim cezaevinde bir işim vardı, benim uğraştığım bir şey vardı. Ben herkesin orada bir şeylerle uğraşmasını istiyorum. Orada eğitimlere, spor etkinliklerine, uygulamalara katılırsınlar. Orada insanlar bir şeylerle uğraştıkları zaman suç oranı düşer. Şahsen etkisini çok gördüm." (K26-29 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Katılımcıya göre cezaevinde bir hükümlünün kendisini cezaevine ait hissetmemesi, cezaevi sürecini içselleştirmemesi gerekmektedir. Onu cezaevine bağlayan bir şey olursa, cezaevi yaşam tarzına alışırsa bu onun cezaevinden tahliye olduktan sonra tekrar suç işleyip geri döneceği anlamına gelmektedir. Bu durumda cezaevi uygulamalarının temel amacının hükümlüyü kendi evindeymiş gibi hissetmemesini sağlamaktır. Uygulamalar, hükümlüye sürekli değil de belirli bir süreliğine orada olduğunu hissettirmelidir. Yukarıda verilen eski suçlunun (K26 kodlu katılımcı) anlatımları Clemmer'e ait "mahkûmlaşma" (prisonization) kavramını özetler mahiyettedir. Clemmer, "mahkûmlaşma" kavramının da detaylandırıldığı "The Prison Community" adlı çalışmasında

cezaevinde oluşan alt-kültürü ve sosyal yaşamı ortaya koymaktadır. Clemmer, “mahkûmlaşma” kavramını, cezaevinde bulunan hükümlülerin cezaevindeki alt-kültüre adapte olması veya söz konusu kültürün onları asimile etmesi süreçlerini tanımlamak için kullanmaktadır. Başka bir ifade ile mahkûmlaşma, cezaevine yeni girmiş olan hükümlülerin cezaevinde bulunan yaşam tarzını (örneğin cezaevinde kullanılan dil, jargon, kurallar veya davranışlar) öğrenmesi veya içselleştirmesi sürecini ifade etmektedir. Bu anlamda Clemmer, cezaevine yeni giren hükümlü için belirli bir süre geçtikten sonra “mahkûmlaşma” sürecinin gerçekleştiğini belirtmektedir. Öyle ki cezaevine giren hükümlünün cezaevine ait alt-kültürü yüksek bir düzeyde içselleştirmesi, oradaki yaşam tarzına çok yoğunlaşması durumu cezaevi tahliyesi sonrası onun yeniden suç işleme olasılığını arttırıcı, toplumsal yaşama adapte olma olasılığını azaltıcı bir etkide bulunmaktadır (Clemmer, 1970’ten akt. Kızmaz, 2007). Özetle yukarıda anlatımı verilen katılımcının ifadeleri ve Clemmer’a ait “mahkûmlaşma” kavramı paralellik göstermektedir. Dolayısıyla cezaevindeyken hükümlünün cezaevine ait alt-kültürü yüksek bir düzeyde içselleştirmiş olması tahliye edildikten sonra hem suçu terk etme hem de topluma entegre olma süreçlerini sekteye uğratacaktır.

Bazı katılımcılar; psiko-sosyal destek hizmetlerinin faaliyetlerini, bazıları ise manevi destek hizmetleri faaliyetlerini suçu terk etme süreci üzerinde etkili görmektedir. Konuya dair görüş bildiren katılımcılardan ikisine ait anlatımlar aşağıda yer almaktadır:

“Etkisi oldu. Bazı psikolog hocalarımız vardı. Öyle şeyler anlatıyorlardı ki şu an mesela ben bir hata yapmaya girişsem, o sözler kulağımda çınlıyor. Bunun için hemen uzak duruyorum. Ben cezaevi hayatımda çok sayıda psikolog tanıdım ve onlardan çok da fayda gördüm. Yani suç işlenmemesi gerektiğine dair, hayatımızın, ailemizin ne bileyim çocuklarımızın psikolojik olarak etkilenebileceklerini söylerlerdi hep. Onlar sayesinde ailemin benim yüzümden neler çekebildiğini anlıyordum. Onları anladım, yapmamam gerektiğini öğrendim. Suçu terk etmemde etkilidir bu.” (K1-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu)

“Ben hiç psikoloğa gitmedim, yararlı olduğunu da düşünmüyorum. Bazılarının ailevi problemleri oluyordu, bazı problemler yaşıyorlardı, gidip psikologlarla görüşüyorlardı hiçbir fayda da görmüyorlardı. Oraya gidenler, sürekli psikiyatrya yönlendiriliyordu. Gidip görüşenlere hap veriyorlardı, uyku haplarının ismi neydi? Zaten o haplar kullanıldığı zaman insan sersemleşiyor. Kendinden geçiyor... Psikolojik problem yaşayanlar, yatamayanlar, sürekli bu haplardan kullanıyorlardı. Yani psikoloğun normalde takip etmesi, görüşme yapması gerekmez mi? Ben gittiğim tüm cezaevlerinde aynı durumla karşılaştım.” (K36-38 yaşında-erkek-hırsızlık, adam kaçıрма, çete, yaralama suçlusu)

Yukarıdaki anlatımlardan ilkinde (K1 kodlu) katılımcı, cezaevi sürecinde sürekli olarak psiko-sosyal servisten yararlandığını ve bu serviste bulunan görevli psikologlarla gerçekleştirdiği görüşmelerin suçu sonlandırmasında etkili olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte cezaevi psiko-sosyal servisin faaliyetlerinin cezaevindeki hükümlülere bir katkıda bulunmadığını belirten katılımcılar da olmuştur. Konuya ilişkin görüş belirten diğer katılımcı (K36 kodlu) da psiko-sosyal servise giden hükümlülerin sürekli olarak psikiyatriste yönlendirildiğini, antidepresan ilaçların kullandırıldığını ve bunların da hükümlü üzerinde bir yararının olmadığını vurguladığı görülmüştür. Katılımcı ayrıca psiko-sosyal servis faaliyetlerinin olması gerektiği gibi gerçekleştirilmediğine dikkat çekmektedir.

Bazı çalışmalar, din ve maneviyatın hükümlülerin daha iyi kararlar alabilmeleri için sosyal destek ve özgüven kazanmalarına katkıda bulunduğunu tespit etmiştir (Mowen vd., 2018). Diğer bireylerle birlikte manevi ve dini hizmetlere katılmak, danışmanlık almak veya bu hizmetlerden yararlanmak kendilerini toplumdan izole edilmiş veya toplumdan kopmuş hissedenden hükümlüler için bir toplumsal aidiyet duygusunun gelişimine katkı sunmaktadır (Fowler ve Levin, 1984). Manevi

hizmetler veya danışmanlıklar sayesinde hükümlüler, kendilerine ve diğerlerine olan inancı ve özgüveni geliştirmektedir. Hükümlüler açısından bu inanç ve özgüven, suçu terk etme sürecinde olumlu bir katkı sağlayabilmektedir. Nitekim cezaevlerinde “manevi rehberlik” adı altında hükümlülere yönelik olarak gerçekleştirilen dini ve manevi danışmanlık hizmetleri, bahsedilen bu amacın ve hedefin gerçekleştirilebilmesine hizmet etmektedir.

Hükümlülerin dini ve ahlaki açıdan geliştirilmesi ve topluma yeniden kazandırılması amacıyla gerçekleştirilen ve manevi danışman personellerinin hükümlülere yönelik faaliyetlerini barındıran bir diğer cezaevi uygulaması, manevi rehberlik birimi tarafından verilen manevi ve dini danışmanlıktır. Çalışma kapsamında katılımcıların çoğunun manevi danışmanlık ve destek hizmetleri faaliyetlerinin kendilerine olumlu katkı sunduğunu belirtmişken çalışmada bu hizmetleri olumsuz gören katılımcılar bulunmamaktadır. Bu anlamda fikir belirten katılımcıların ikisine ait anlatımlar örnek olarak aşağıda verilmiştir:

“İmamsohbete geldiği zaman vaaz veriyordu, neyin doğru neyin yanlış olduğunu söylüyordu; yani diyebilirim ki %50 etki ediyordur muhakkak insanlara bu. Çünkü insan zaten orada dindarlaşıyor. Orada yanıma gelen imamlar sürekli suç işlemeyi neden bırakmamızı söylüyorlardı bize. Dinimizi öğretiyorlardı. Nasıl namaz kılınacak, oruç, zekât vs... Bende etkisi var ama dedim ya bazılarında hiç etkisi olmaz. Bence yarı yarıya etkilidir.” (K35-32 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

“Kapalı cezaevinde cami hocası gelip Kur’an dersi veriyordu, bazen sohbet yapıyorduk. İmam işinin ehliydi. Verdiği dersler suçluyu yumuşatıyordu. Bence suçlulukta da önemlidir bu. Ruhen ve bedenen faydasını görüyorduk. Herhangi bir eğitim veya seminer almadım ama bazen imamlar geliyordu. Nasihat falan veriyordu ama eğitim için gelenler olmadı. İmamların gelmesi de güzel bir şeydir, insanlara dinlerini anlatmaları güzel bir şey. Ben faydasını çok gördüm. Mahkûmların faydalandığını da biliyorum.” (K19-32 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu)

Manevi destek hizmetleri içerisinde yer alan vaizlerle gerçekleştirdiği sohbetlerin önemini vurgulayan yukarıdaki katılımcı (K35 kodlu) için bu manevi hizmetten yararlanan hükümlülerin yarısının suçu terk etmede başarılı olabileceğini belirtmektedir. Benzer şekilde ikinci anlatımcı (K19 kodlu) da manevi destek hizmetleri faaliyetlerinin olumlu katkı sunduğunu vurgulayarak hükümlüler üzerindeki etkisinden bahsederken bu faaliyetlerin hükümlü üzerindeki “yumuşatıcı” özelliğine dikkat çekmiştir. Burada suç işlemek “sertlik” olarak imgelendiği için bahsedilen etkinin de suçluluktan uzaklaştırıcı veya “yumuşatıcı” olduğu vurgusu yapılmıştır.

Çalışma kapsamında istihdamın suçu terk etme üzerindeki etkisi daha önce belirtilmişti. Cezaevi mesleki eğitim programları sayesinde hükümlülerin cezaevinden çıktıktan sonra aldıkları bu eğitimler sayesinde işyeri kurdukları ve çalışmaya başladıkları tespit edilmiştir. Bu başlık altındaki konuya istinaden çok sayıda katılımcının cezaevi uygulamalarını, bu uygulamalar arasından özellikle mesleki eğitim programlarını istihdam ile ilişkilendirerek anlatımlar ortaya koydukları görülmüştür. Görüşülenlerden biri (K7 kodlu katılımcı), cezaevi sürecinde fırıncılık eğitimi ve eğitim sonunda sertifika aldığını, cezaevi tahliyesi sonrasında bir işyeri açarak suçluluktan kurtulduğunu ifade etmiştir:

“Tabii hocam vallahi çok büyük bir etkisi var. İsteyen kişiye muhakkak bir şeyler katar. Kişide öğrenme arzusu varsa muhakkak öğreniyor. Benim kendi açımdan bana çok büyük bir faydası oldu. Ben fırıncılık, ekmekçilik sertifikası aldım. Cezaevinden çıktıktan sonra fırın açtım. Şuan fırıncılık yapmıyorum ama aldığım eğitim işime yaramıştı. Yani cezaevinden çıktım ve bir iş yeri açtım. İş gücü olan zaten suç işlemesin. Çok da arkadaşlar oldu öyle. Eğitim aldılar, dışarı çıktıklarında kendi işlerini kurdular.” (K7-37 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Benzer görüş aşağıdaki eski suçlunun (K26 kodlu katılımcı) anlatımında da dile getirilmiştir. Ona göre hükümlünün cezaevinde alacağı eğitimle birlikte edineceği bir mesleğin onun cezaevi sonrasındaki hayatında özgüvenli olmasında ve bunun iş bulmayı kolaylaştırıcı bir etki yaratacağına dikkat çekmektedir:

“Çeşitli meslek kursları vardı cezaevinde ama çok azdı. Meslek kurslarının tabi ki bir etkisi var. İnsan özgüven kazanıyor. Bir kere adam diyor ki bak benim mesleğim var. Özgüven kazandırıyor, insanı çok etkiliyor bu durum. Kendine güvenen de zaten kolay iş bulabilir.” (K26-29 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Katılımcılar arasından birinin (K39 kodlu) ortaya koyduğu aşağıdaki anlatımda da cezaevinde uygulanan bazı mesleki eğitim programlarının hükümlülerin cezaevi sonrasında istihdama katılmalarına katkı sunduğu ve dolayısıyla suçu terk etmelerinde etkili olduğu hususunun dile getirilmiş olduğu görülmüştür:

“Ben açık cezaevindeyken bazı kişileri fırına vermişlerdi, bazılarını marangoza vermişlerdi. Dışarıda işi olmayan kişiler de ya terziliğe gitmiş ya berbere gitmişti. Cezaevinde açıkta bu tür şeyler var. Adam orada meslek sahibi olup dışarı çıktığı zaman iş kuruyordu. Bu şekilde yapan arkadaşlarım var. İş bulan, kendi iş yerini açan çok arkadaşım oldu. Suçu bıraktıklarını da biliyorum. Halen konuşuyoruz, irtibatımız var onlarla. Bu durum suça doğrudan etki edebilir çünkü artık bir mesleği vardır, burada çalışacak, parasını kazanacak bu şekilde suç işlemeyecek bir daha. Bu örneklerle ben çok karşılaştım, mesela bir arkadaşım vardı, terzilik kursu vardı. İçerde bu kursu aldı ve gayet güzel yapabiliyordu bu işi. Şu anda yani cezaevinden çıktıktan sonra terzi dükkânı açtı ve bu işi yapıyor ve suçla hiçbir alakası kalmadı.” (K39-39 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Yukarıdaki anlatımlarda da görüleceği üzere cezaevi iyileştirme ve topluma yeniden kazandırma faaliyetleri istihdamı daha olanaklı kılması itibariyle değerlendirilmiştir. Bu açıdan cezaevinde alınan eğitimler veya yararlanılan programlar hükümlünün daha da yetkin hale gelmesini, yeni meslekler öğrenmesini sağlayarak istihdama girişini veya bir işte çalışmasını kolaylaştırabilmektedir. Çalışma kapsamında elde edilen bu bulgu ayrıca daha önce bazı çalışmalar tarafından da ortaya konmuştur. Örneğin Day ve meslektaşları (2017) ile Szifris ve meslektaşları (2018) çalışmalarında örtüşen ifadelerden bahsetmişlerdir. Bu bağlamda araştırmacılar, cezaevi eğitimleri veya programları hükümlülere tahliye sonrası istihdam fırsatları konusunda yardımcı olmakta, onların suçu terk etmesine olanak sağlayabilmektedir.

Bazı katılımcılar cezaevi mesleki eğitim uygulamalarının hükümlüleri üzerindeki olumlu ve istihdamı kolaylaştırıcı etkisinden bahsederken ayrıca bu mesleki eğitimlerin formalite gereği sunulmamasının çok önem arz eden bir durum olduğunu ifade etmişlerdir. Bu açıdan katılımcılar cezaevi mesleki eğitim programlarının amaçlarına uygun bir şekilde ve kontrollü olarak sergilenmesi gerektiği vurgusu yapmışlardır. Bu vurguyu gerçekleştiren katılımcılardan bazılarının (K35 ve K5 kodlu) ait anlatımlar aşağıya alınmıştır:

“Ben cezaevinde sadece tekstil kursuna katıldım ve cezaevinden çıkana kadar da tekstilde devam ettim. Bu kursu da cezaevinde bulunan bir infaz koruma memuru veriyordu. Kendi alanında uzman olduğunu düşünüyorum yani çok şey öğrendik. Ben sürekli olarak bu kursta kaldım ve cezaevinde terzi olarak görev yapıyordum. Cezaevinin terzisiydim de. Bazı insanlar cezaevinde gördüğü kurslarla meslek kazanıyorlar cezaevinden çıktıktan sonra devlet tarafından destekleniyorlar ve bu kişiler kendilerine iş kuruyorlar bu şekilde suçlardan uzak kalabilirler. Ama tabi şunu da söylemek gerekiyor yine de eksiklik var kursların çeşitlendirilmesi gerekiyor. Çünkü etkileri çok fazladır ben buna şahit oldum. Yani elimde olsa çok daha farklı insanların kendilerini geliştirebilecekleri kursları eklerdim. Formalite icabı veriliyor. Etkili olabilmeleri için surf eğitim verdiğini göstermek yetmez.” (K35-32 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

“Bu kurslar gerçek anlamda verilirse çok büyük etkileri olur. Mesela bir boyacı 4-5 ay bir kurs görse gerçek anlamda boyacı olabilir. Dışarı çıktığı zaman da hiçbir şey yapmasa dahi bir inşaatçı gider, boyacılık yapar. Meslek kazandırma ayrıca suçtan uzak tutar. Diyelim ki ben dışarı çıktım işim yok, gücüm yok, ailemi de geçindirmem lazım. Cezaevinde bir kurs aldıysam, bir şey öğrendiysem, gidip çalışacağım ama öğrendiğim bildiğim bir şey yoksa ne yapacağım, gidip hırsızlık yapacağım. Tabi ki önemli bu kurslar ama burada temelde düzgün verilmiyor. Türkiye’de sorun orada. Mesela ben berber kursu aldım. Makası elime almadan sertifika verdiler. Bu kurs 5 ay sürdü ve hiçbir şey yapmadan bitirdik.” (K5-47 yaşında-erkek-yaralama, cinayet suçlusu)

Aynı şekilde bazı katılımcılar (K33, K37 ve K38 kodlu) da arkadaşlarından yola çıkarak bir anlatım ortaya koymuşlardır. Cezaevi sürecinde mesleki eğitim sonucu sertifika alanların, cezaevi tahliyesi sonrasında devlet desteği alarak işyeri kurdukları, iş sahibi oldukları ve suçı terk etme başarısı sergiledikleri görülmektedir. Söz konusu anlatımlar aşağıda yer almaktadır:

“Ben uygulamalara katılmadım ama bir arkadaşım KOSGEB sertifikası almıştı. Cezaevinden çıktıktan sonra kendine bir iş yeri açtı. Devletten destek aldı, suçtan uzaklaştı. Şimdi adam kendi işinde gücünde çalışıyor. Demek ki orada ilgili eğitim sertifikasını alan bir kişi dışarıda çok rahat bir iş kurabilir. Zaten sertifikası var, devlet de ona destek veriyor. İş kursa, çalışsa, para kazansa neden suç işlesin ki? Ben örneklerini gördüm. Suçu terk eden, işinde gücünde olanlar çoktur.” (K33-28 yaşında-erkek-hırsızlık, yağma suçlusu)

“Cezaevinde spor aktiviteleri vardı, haftada bir yapılıyordu ama bence cezaevinde mahkûmlar için haftada bir yapılması azdır. Ben cezaevindeyken meslek kurslarına katılmadım ama bence meslek kursları önemlidir. En azından cezaevine giren kişi oradayken bir meslek öğrenebilir, çıktığı zaman bu meslek işine yarayabilir. KOSGEB sertifikası veriliyordu. Bazı arkadaşlar o sertifikayı aldılar, işyeri açtılar. Kendi hallerinde yaşıyorlar. Kaç yıldır suç işlediklerini görmedim.” (K37-27 yaşında-erkek-yağma, yaralama suçlusu)

“Bazen konser veriliyordu dışarıdan sanatçılar geliyorlardı. Hocalar geliyordu din hocaları, onlar vaaz veriyordu. Bize dinle ilgili bilgi veriyorlardı. Spor aktiviteleri vardı voleybol, futbol, ben bu tür şeyleri çok olumlu buluyorum. Hatta artırılması gerekiyor. Ben cezaevindeyken hobi kurslarına katıldım. Hobi malzemeleri işte gemidir, boncuktur, anahtarlık yapıyorduk; satıyorduk. Ben oradayken aileme gıda malzemesi alabilmeleri için para yolladığım oluyordu. Bunun haricinde meslek kurslarına katılmadım, benim zaten 4-5 tane mesleğim vardı gerek görmedim. Bunların tümü faydalıdır hatta suçı terk etme üzerinde de etkilidir. Mesela bazı arkadaşlarımız KOSGEB belgesi aldı, ben de aldım. Ben hiç kullanmadım ama bu belgeyi kullanıp işyeri açanlar destek gördüler devletten. Bunlar güzel iştir yani yararlı bir şeydir. Şahit oldum ben bu durumlara.” (K38-39 yaşında-erkek-uyuşturucu, yaralama, evrakta sahtecilik, firar suçlusu)

Yukarıdaki anlatımların üçü de hemen hemen aynı konuya dikkat çekmektedirler. Anlatımlarda da görüleceği üzere bahsedilen KOSGEB sertifikası, belirli bir eğitimi almış ve girişimci olduğuna dair kendisiyle ilgili kanaate varılmış olan bireylere verilen bir sertifikadır. Bu sertifika sadece cezaevinde bulunan hükümlülere verilmemektedir. Aynı zamanda şartları uygun olan tüm vatandaşların eğitime katılıp alabileceği bir sertifikadır. Tabi bu sertifika sayesinde bireyler, devlet tarafından kuracakları işyeri mahiyeti ve niteliği göz önünde bulundurularak çeşitli ayni ve nakdi yardımlar alabilmektedir. Tabi ki burada önemli olan husus sadece KOSGEB eğitiminin veya sertifikasının verilmesi değildir. Aynı zamanda bu sertifikayı özellikle cezaevi sürecinde edinmiş olan eski hükümlülere belirtilen olanaklardan yararlanma fırsatının da sunulması çok önemli görülmektedir.

Cezaevi eğitim uygulamaları arasına yer alan el sanatları eğitimi de bazı katılımcılar tarafından olumlu ve katkı sağlayıcı bir uygulama olarak görülmektedir. Fakat diğer programlardan farklı olarak katılımcıların burada dikkat çektiği önemli bir husus bulunmaktadır. Hükümlüler, cezaevinde yaşamlarını sürdürebilmek için maddi kaynağa ihtiyaç duymaktadırlar. Bu maddi kaynağa ulaşım

noktasında hükümlülerin aileleri devreye girmekte iken ailelerinden maddi destek alamayan hükümlüler cezaevi sürecinde sıkıntılarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Tam da bu noktada katılımcılar, cezaevinde el sanatları eğitimi almış olan hükümlülerin bu eğitim sayesinde el işi ürünler yapıp satarak kendileri için maddi kaynak sağlayabildiklerini ve maddi sıkıntılardan bir nebze de olsa kurtulabildiklerini belirtmişlerdir. Yani hükümlüler bu eğitimin pratik katkısını cezaevi döneminde dahi görmeye başlamışlardır. Öyle ki eğitim alan bireyler üretim yapma ve bunları satma olanağı bulmuştur. Örneğin örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü katılımcılardan biri (K16 kodlu), cezaevi el sanatları eğitiminin bu açıdan önemini dile getirmiştir:

“Kurslar önemli, kimisi gidip çalışıp para bile kazanabiliyordu. Mesela ben oradayken çeşitli el işi hediyeler yaptırđım, cezaevinden çıktıktan sonra beraberimde getirdim. Önceden eğitimini aldım. Anahtarlık vardı, gemi vardı, tablolar vardı, saatler vardı... İçeride (cezaevinde) yapıp satabiliyorlardı. Bu güzel bir şeydi. Hükümlünün maddi zorluk çekmesi sıkıntılıdır.” (K16-35 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu),

Benzer şekilde bazı katılımcılar (K2 ve K27 kodlu) da hükümlülerin aldıkları eğitim sayesinde gelir elde edebildiklerine ve bunun onlar için olumlu bir durum olduğuna dikkat çekmektedir:

“Cezaevindeki mahkûmlar, el işini hobi olarak sürdürüyorlardı ama bunu da değerlendiriyorlardı. Ürettikleri şeyleri satabiliyorlardı. Açık görüş olduğu zaman mahkûmlar kendi yakınlarına bunları hediye edebilmek için bunları üreten mahkûmlardan satın alıyorlardı. Bazılarına dışarıdan para gelmiyordu. Bu onlar için çok önemli oldu.” (K2-37 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

“Babam bazen işte sana para bırakayım falan diyordu, çoğu zaman da ona para bırakma, diyordum. Çünkü ben içeride çalışıyordum, para kazanıyordum. Bu para bana yetiyordu maddi anlamda herhangi bir sıkıntı da yaşamadım. Ben kendim tablo yapardım, tablo çizerdim, boncuk işi yapardım, saat yapardım ve bunları mahkûmlara satarak para kazanırdım.” (K27-35 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

Cezaevi sürecinde özellikle bazı açık cezaevlerinde hükümlüler kendi rızaları doğrultusunda belirli bir iş kolunda çalıştırılabilmekte ve kendilerine belirli bir ücret ödenebilmektedir. Bu bağlamda bazı katılımcıların bu uygulamayı ek gelir sağlama katkısı nedeniyle olumlu gördüğü, bazı katılımcıların ise bu uygulamada hükümlülere verilen ücreti az veya eksik görmeleri nedeniyle olumsuz karşıladığı tespit edilmiştir. Görüşülenlerden biri (K44 kodlu katılımcı) her ne kadar uygulama kapsamında çalıştırılan hükümlülerin ücretlerinin az olduğunu ifade etmiş olsa bile vurguladığı temel durum; hükümlülerin cezaevlerinde çalıştırılarak, para kazanmaları sağlanarak onlara olumlu bir katkı sağladığıdır:

“Açık cezaevinde mahkûm çalıştırıyorlar, para veriyorlar o mahkûmlara. Tabi az ama ailesinden para alamayan mahkûmlar için çok önemlidir. Orada çalışıp para kazanmasını olumlu görüyorum. Bir nevi onun için ekmek, umut kapısı oluyor.” (K44-49 yaşında-erkek-hırsızlık (3), uyuşturucu, kaçakçılık suçlusu)

Aşağıdaki katılımcı (K25 kodlu) da cezaevinde bulunan bir hükümlünün cezaevinde temel ihtiyaçlarını karşılaması gerektiği dolayısıyla cezaevinde çalıştırılıp kendisine düşük ücret verilmesinin, kendisinin ifade ettiği şekliyle “ucuz işçiliğin” olumsuz bir durum olduğunu vurgulamıştır:

“Cezaevinde işte çalışıyordum. Çalıştığımız zaman 160 lira alıyordum aylık. Verdikleri beş kuruş para zaten. Yani bizim cezaevinde yaptığımız iş böyle ufak bir iş değildi. 16 ülkeye de ihraç yapıyorduk. Yani önemli bir iş sürdürüyorduk. Cezaevinde çalışan kişi çok ucuz bir işçilik ile

çalışıyor. Ben bunu resmen kölelik sistemi olarak tanımlıyorum. Sana otuz sene ceza veriyor, seni orada eşek gibi çalıştırıyor. Birmahkûmun cezaevinde geçinebilmesi lazım. Sigarasıdır, yemesidir, içmesidir vesaire...” (K25-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu)

Yukarıdaki anlatıma benzer biçimde bazı katılımcıların (K36 ve K9 kodlu) da benzer düşünceleri dile getirdikleri görülmektedir. Onlara göre cezaevinde çalıştırılan hükümlülerin çalışma karşılığı aldıkları ücretler çok düşüktür ve bu durum kasten yapılmaktadır:

“Bugün mesela bir cezaevinde, açık cezaevinde mahkûmlar çalıştırıyorlar, onlara 200-250 lira veriyorlar. Her bacıma çalıştığı için aylık. Peki, bu para mahkûma yeter mi? Tabii ki yetmez! Bu adam bu parayla jiletini alamaz, permatik (bir tıraş bıçağı markası) alamaz. Ama bu devletin işine geliyor. Sabahtan akşama kadar eşek gibi onu orada çalıştırıyor. Madem onu suçtan caydırmak istiyorsun o zaman ver bu adama asgari ücretini, ver çalışsın, bakalım düzeliyor mu düzelmiyor mu? Bir mahkûm yarı ölü insan gibidir, düşün devlet onu atmış oraya; ne yapıyorsa yapsın hesabı, devlet kendi işine geldiği gibi yapıyor. Devlet orada mahkûmların sırtından para kazanıyor. Durumu düzeltmek istemiyor zaten. Sadece kantinden bile yıllık çok büyük bir para kazanıyor. Bunların tümü devletin kasasına giriyor.” (K36-38 yaşında-erkek-hırsızlık, adam kaçırmaya, çete, yaralama suçlusu)

“Fırıncılık kursu adı altında çalıştırılıyorduk. Yani bu bir dayatmaydı. Bu meslek kazandırma adı altında modern kölelik sistemi gibiydi. O zaman asgari ücret 1800 mü 2300 civarı bir şeydi. Biz orada ucuz işgücü olarak görülüştük. Fırıncılık yapıyorduk. Bu konuda bir kurs aldık ama kandırılarak aldık. Bize herhangi bir belgesi de verilmedi. Bizi çalıştırıyorlardı, ayın 26 gününü çalıştırdılar ve 100-120 lira bize maaş veriyorlardı 1 ay boyunca. Meslek edindirme adı altında sırf ucuz işgücü yani. Yoksa gerçek anlamda bu insanları eğitelim, meslek edindirelim amacıyla değiller. Gitsinler dışarıda bu işi yapsınlar değil yani. (K9-26 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Aşağıda anlatımı verilen katılımcı (K27 kodlu); cezaevlerinin adeta fabrikalar gibi işlev görmesi gerektiğini, hükümlülerin hakları olan uygun ücreti almaları gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre bu şekilde hükümlüler aynı zamanda suçu terk edebileceklerdir:

“Bence cezaevi ortamının bu şekilde olmaması gerekiyor. Buraya konulan insanların boş boş yatıp kalkmaması gerekiyor. Bir iş ortamının kurulması gerekiyor, orada, tıpkı bir fabrika gibi yapılması gerekiyor cezaevlerinin. Örnek veriyorum bir terlik fabrikası yapsalar daha iyi olmaz mı? Yani insanları orada yatırıp inek gibi büyütmek olmamalı. Tabii bu zorlamayla olmamalı, bir insanın çalışma ile neler kazanabileceğini ona orada onlara göstermek gerekiyor. Bence cezaevlerinde böyle bir iş alanı oluştaysa oradaki mahkûmların hepsi de işe katılırlardı. Onlar ailelerine de bakabilirlerdi. Dışarı çıktıklarında bir iş de kurabilirlerdi. Suç işlemezlerdi de. Yani şu anda bazı açık cezaevlerinde çalıştırma durumu söz konusu oluyor ama çalıştırılan kişiler emeklerinin karşılıklarını alamıyor. Cezaevi yönetimi alıyor o parayı, bu da mahkûmun hoşuna gitmiyor işin doğrusuna bakarsanız.” (K27-35 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

Çalışma kapsamında elde edilen verilerden yola çıkarak cezaevi uygulamalarının suçu terk etme ve topluma adapte olma süreci üzerinde veya genel anlamda hükümlüler için olumlu bir katkı sunmadığını belirten çok sayıda katılımcı da bulunmaktadır. Bu katılımcıların cezaevi uygulamalarını olumsuz olarak değerlendirmelerinin çok sayıda nedeni bulunmaktadır. Bu kapsamda genel olarak eğitimlerin formalite icabı verilmesi, eğitimleri veren eğitimcilerin alanlarında yetkin olmaması, eğitim sonunda hükümlülerin yönlendirme görmemesi, sırf maddi çıkar düşünülmekle gerçekleştirilmiş olmaları, eğitimlere her hükümlünün alınmaması dolayısıyla kayırmanın var olması ve ayrıca eğitimlere katılan hükümlülerin burayı diğer hükümlülerle sosyalleşme alanı olarak kullanması gibi nedenler tespit edilmiştir. Özü itibarıyla cezaevi dönemi, hükümlülerin katılımının sağlanacağı programların onları cezaevinden sonraki sürece hazırlaması beklenen bir dönemdir. Oysaki çalışma kapsamında bazı katılımcılarda cezaevi uygulamalarındaki bu işlevin gerçekleştirmediği kanısı bulunmaktadır. Çalışmanın bu bulgusu, Rajah ve meslektaşlarına (2014) ait

çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Nitekim Rajah ve meslektaşlarına ait çalışmanın örneklem grubunda yer alan katılımcılar da cezaevi döneminde aldıkları programların veya eğitimlerin onları cezaevi sonrası hayata hazırlamakta başarısız olduğunu vurgulamaktadırlar. Çalışmanın bu kısmında katılımcılara ait bu görüşler çalışmada kısaca serimlenecektir.

Katılımcıların bazılarının cezaevi uygulamalarının belirli veriler ile Avrupa'ya sunulacağından Avrupa'ya hoş gözükebilmek adına ve formalite icabı verildiği belirtilmiştir. Bu husus ile ilgili dile getirilen görüşler şu şekildedir:

“Uygulamalar Avrupa’da böyle değil, formalite icabı veriliyordu işte Avrupa modeline uyacağız ya...” (K12-37 yaşında-erkek-çete, gasp, hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)

“Yani bu kursların çoğunun veriliş amacı farklı, oradaki amaç bu kursları verip karşı tarafa bir meslek kazandırmak değil, işte idare ben bu kursları yaptım demeye getiriyor. İşte kurs neyse o şekilde uyguladık tarzında düşünebilirsiniz. Formalite icabı yaptırıyor birileri yani bakanlık mecbur kılıyor diyor ki sizin mahkûmlara bir eğitim programı açmanız gerekiyor.” (K27-35 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

“Meslek kazandırma kursları etkili bir şeydir ama geniş kapsamlı yaparlarsa böyledir ancak böyle etkisi olur ama geniş kapsamlı değil meslek kurslarına herkesi katmıyorlar. Kurslara 50 kişi almak yerine 3 kişi, 4 kişi alıyorlardı. Formalite, işte kurslara katılan birkaç kişi gösteriyorlar. İstatistikleri gösteriyorlar o. Oldu, bitti. Bu nedenle cezaevinin caydırıcı etkisinin olduğunu düşünmüyorum çünkü bu programlar istemsizce yapılan programlardı. Bu kursların etkili olmamasının temel nedeni formalite icabı yapıldığındandır. Formalite durumu ortadan kalkarsa uygulamaların tabii ki etkisi olur. Nasıl ki bir ailenin etkisi oluyorsa uygulamaların da etkisi olur o zaman. Sana sahip çıkıldığını, değer verildiğini hissettiğin zaman etkisi olur. ... Yapılan bu şeyler formalitedir. Eğitim veren kişi maaş için geliyor.” (K24-30-Erkek-Hırsızlık suçlusu)

Benzer şekilde cezaevi uygulamalarının hükümlüler için bir uğraş alanı veya zaman alsın diye sürdürüldüğü yönünde de görüş dile getirilmiştir:

“Etkili değildir. Sadece nedir, orada bir uğraş oluyor mahkûm için, cezayı rahat bir kafayla bitirmek için iyi. Zaten veriliş amaçları da budur. Formalite icabı, hükümlüler bir şeylerle uğraşsın diye veriliyor.” (K38-39 yaşında-erkek-uyuşturucu, yaralama, evrakta sahtecilik, firar suçlusu)

Cezaevi uygulamalarından fayda alınabilmesi için uygun bir zaman diliminin olması gerektiğini vurgulayan başka bir katılımcı (K25 kodlu) da cezaevindeki uygulamaları yetersiz görmesinin temel nedeni olarak uygulama sürecinin süreklilik arz etmemesini göstermiştir:

“... Kursların normalde doksan saat sürmesi gerekiyorken biz başlangıçta eğitmeni görüyorduk daha da sonrasında göremiyorduk. Formalite icabı olarak bu şekilde kurslar veriliyordu. Bence kursların verilişinin temel amacı gerçekleşmiyor orada. Yetersiz görüyorum. Aldığım kurslar benim hiçbir işime yaramadı. (gülerek) Sadece klimanın filtresini değiştirebiliyorum, bir o var.” (K25-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu)

Cezaevi uygulamalarındaki temel amaç hükümlüye bir katkı sunmasıdır. Fakat aşağıdaki katılımcı (K9 kodlu), bu amacın yerine getirilmediğini ve sürecin formalite icabı yürütüldüğünü belirtmiştir:

“Hiçbir şekilde o eğitimler gerektiği gibi verilmiyor. Dersleri verenler tamamen ekonomik anlamda... Yani bunlarda eğitim en son planda diye düşünüyorum. Gerçek anlamda oraya gelenler eğitmek için gelmiyor. Gerçek anlamda o kişiye bir şey katayım, ıslah edeyim düşüncesiyle gelmiyor. Amaç bu olsaydı etkileri olurdu tabi. ... Bu sertifikayı al git diyorlar. Senin ne verdiğin eğitim eğitimidir ne verdiğin sertifikada zaten bir işe yarar. İşte benosertifika ile nereye gideceğim? Onu da bilmiyorum. Herhangi bir yönlendirme de yok, bir şey de yok.” (K9-26 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Cezaevi uygulamalarının hükümlüler açısından yeterli düzeyde etkili olmadığını belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcılar tarafından cezaevinde verilen eğitimlerin ya cezaevi dışından gelen hocalar ya da cezaevi personelleri tarafından verildiği ve eğitimleri veren öğretmenlerin alanlarında yetkin olmadığı ve dolayısıyla hükümlülere bir şeyler katamadıkları için eğitimlerinin olumlu etkisinin alınmadığı ifade edilmiştir. Aşağıdaki katılımcı (K10 kodlu) cezaevinde aldığı eğitimin kendisi üzerinde bir olumlu etki bırakmadığını bunun ise öğretmenlerin yetkin olmamasından kaynaklandığını ifade etmiştir:

“Eğitmenleri genellikle cezaevi personelleri veriyordu. Ben bu öğretmenlerin uzman olduğunu düşünmüyorum. Sırf para kazanmak için gelip eğitim verenler olduğunu düşünüyorum. Bir etkisi olmadı.” (K10-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu)

Benzer vurgulamalar bazı eski hükümlü katılımcıların (K11 ve K27 kodlu) anlatımlarında da dile getirilmiştir:

“Eğitimleri dışarıdan gelen insanlar veriyordu. Ben onların uzman oldukları kanaatinde değilim. Mesela arıcılık kursu vardı, benim de arıcılık belgem var. Elektronik ile ilgili bilgisayar ile ilgili kurslar vardı. Bir faydası olduğunu düşünmüyorum, arıcılık belgem var. Ben şu anda arıcılık yapamam ama işte öyle kursa katıldık diye bize bir belge verdiler.” (K11-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Onlar (cezaevi yönetimi) kendi kafalarına göre ya kendi gardiyanlarının bir eğitim sertifikası falan varsa ilk etapta o kursu açtırıyorlar. Açık cezaevinde iken dışarıdan sadece matematik öğretmeni, İngilizce öğretmeni getiriliyordu veya herhangi bir gardiyanın ilgili olduğu bir eğitim yoksa bu durumda dışarıdan birini getiriyorlardı. Dışarıdan gelenler de içeride kursu veren öğretmenlerin de kendi alanında uzman olduklarını söyleyemem.” (K27-35 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

Çalışma kapsamında bazı katılımcıların hükümlülerin eğitimleri sırf “sosyalleşebilmek” için cezaevinde bulunan arkadaşları ile bir araya gelebilmek adına katıldıklarını belirttikleri görülmüştür. Öyle ki bazı hükümlülerin suçu terk etme ve topluma başarılı bir şekilde katılmaya yönelik olarak gerçekleştirilen cezaevi uygulamalarının amacına uygun faaliyet göstermedikleri yönünde beyanatları olmuştur. Bundan kaynaklı olarak da uygulamaların etkili olmadığı kanaati bulunmaktadır. Bahsedilen konuyla ilgili örnek olarak üç anlatım aşağıya alınmıştır:

“Ya (kurslar) vardı ama hiçbirisi bir işe yaramıyordu. Eğitimde alakası yok. Sırf arkadaşlar, tanıdık olanlarla birbirlerini görebilsinler, diye çıkıyorlardı. Eğitim alanına gidiyorlardı. Seminere giden bir kişi örneğin arkadaşına haber yolluyordu, diyordu ki işte ben bugün seminere gideceğim, sen de çık, diyor; gidip orada görüşüyorlardı.” (K36-38 yaşında-erkek-hırsızlık, adam kaçırma, çete, yaralama suçlusu)

“Vallahi bir eğitime katıldık ama o eğitime katılma amacımız neydi biliyor musun? Diyordu ki işte koğuştan çıkıp farklı bir yer görelim, bunun için gidiyorduk. Mesela ben bakar, gümüş kursuna gidiyordum, bilgisayar kursu vardı, bana hiçbir etkileri olmadı; sadece değişiklik oluyordu. Bir yerden farklı bir yere gidiyordum, yeni yüzler görmek için gidiyordum. Arkadaşlar vardı orada oturup sohbet ediyorduk.” (K43-30 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

“Yani biz bu tür uygulamalara sosyalleşebilmek için, koğuştan çıkabilmek için katılıyorduk. Yani biraz da diyorsun ya işte çıkayım, biraz hava alayım mantığı var. Gidiyorduk öylesine oturuyorduk. Sırf koğuştan çıkabilmek için, başka insanları görebilmek için, böyle bir nefes alabilmek için o kursa gidiyorduk. Ya insana şöyle bir şey gibi geliyor, psikolojik olarak sanki böyle dışarıya çıkmışsın, gezmişsin, gelmişsin gibi geliyor.” (K5-47 yaşında-erkek-yaralama, cinayet suçlusu)

Sonuç olarak suç işleyen bireylerin cezaevinde almış oldukları öfke kontrol, psiko-sosyal eğitim, dini eğitim gibi seminer ve eğitimlerin onların suçu terk etmelerinde destekleyici ve

iyileştirici rolü üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular; Bushway ve Apel (2012), VriesRobbé ve meslektaşları (2015), Day ve meslektaşları (2017), Cioffi ve meslektaşları (2020), Duguid ve meslektaşları (1996), Ward (2009), Jovanic (2011) ve Gould'un (2018); cezaevinde sunulan kişisel gelişim hizmetleri, dini hizmetler, psikolojik destek hizmetlerinin daha önceden suç işlemiş veya suça karışmış ve bunun sonucunda ceza almış bireyin cezaevinden tahliye edildikten sonra suçu terk etmesinde destekleyici işlev gördüğü bulgularıyla örtüşmektedir. Ayrıca cezaevindeki faaliyetler ile ilgili görüşleri ortaya koyan araştırma katılımcıları dikkate alındığında suç türüne göre gerçekleştirilen ilişkisel analiz sonucu uyuşturucu, yaralama ve hırsızlık suç türlerini işleyenler arasında bu anlamda bir ilişki tespit edilememiştir. Cezaevi sürecinde ortaya konan faaliyetler ve programları olumlu karşılayan katılımcıların hem hırsızlık hem uyuşturucu hem de yaralama suçlarını işlemiş oldukları görülmektedir.

5.2.9. Suçluluk Direncinin Kırılmasında Uyuşturucu Bağımlılığının Azaltılması

Uyuşturucu kullanımı ile suç işleme veya suçu terk etme arasında bir ilişki bulunmaktadır. Uyuşturucu kullanan bireylerin yeniden suç işleme oranlarının yüksek olduğu bazı araştırmalar tarafından tespit edilmiştir. Uyuşturucu kullanımı, suçluluk sürecinin uzamasına ve dolayısıyla suçu terk etme sürecinin başlamasının gecikmesine neden olabilmektedir (De Li ve McKenzie 2003; Benda, 2005; Stanford ve Arrigo, 2005; Huebner vd., 2010; Van Roeyen vd., 2017). Bu bağlamda cezaevinden tahliye olan eski hükümlüler arasından madde bağımlılığı olanların tekrar suç işleyip cezaevine girme olasılıkları yüksek olmaktadır (Terry, 2003; Blumstein ve Beck, 2005). Bunun en temel nedenleri uyuşturucu kullanımının bireylerdeki muhakeme yeteneğini azaltması, madde bağımlısı sosyal çevre ile yoğun irtibatı sağlaması, işe veya aileye dair sorumluluklara olumsuz etki etmesi olarak görülmüştür (Zamble ve Quinsey, 1997; Maruna, 2001; Karberg ve James, 2005; Schroeder vd., 2007).

Uyuşturucu kullanımı suçu aynı zamanda başka suç faaliyetlerinin açığa çıkmasına da neden olabilmektedir. Örneğin uyuşturucu bağımlısı olan ergen veya genç bireyler ayrıca bağımlılıkları nedeniyle şiddet suçlarını (Elliott, 1994), maddi kaynak sağlayıcı (örneğin hırsızlık ve gasp gibi) suçları (Gottfredson ve Hirschi, 1990) da işleyebilmektedirler. Uyuşturucu veya alkol bağımlısı olan bireyler ayrıca uyuşturucu temin edebilmek için genellikle maddi yarar sağlayabilecek suçları veya diğer suç türlerini de işleyebilmektedirler (Taylor, 2008). Bu yönüyle uyuşturucu bağımlılığı yeniden suç işlenmesine katkıda bulunmakta ve suçun terk edilmesi sürecini olumsuz etkilemektedir.

Ayrıca uyuşturucu bağımlılığının yapısal, sosyal ve kişisel faktörlerden etkilenebileceği de belirtilmiştir. Bu faktörlerden bazıları sosyal çevre (özellikle suçlu çevre) ilişkileri, (zayıf) aile bağları veya uyuşturucu bağımlılığını ortadan kaldırmaya yönelik uygulamalardır. Örneğin uyuşturucu kullanımı suçunun genellikle suçlu çevre ile irtibata geçildiğinde açığa çıktığı ifade edilmiştir. Genel anlamda uyuşturucu bağımlısı olan bireylerin güçlü bir aile bağına sahip olmadıkları belirtilmiştir (Zamble ve Quinsey, 1997; Maruna, 2001; Karberg ve James, 2005; Schroeder vd., 2007; Colman ve Laenen, 2012).

Bununla birlikte uyuşturucunun bırakılması ve bunun suçu terk etme süreci üzerindeki etkisi yaş, cinsiyet ve medeni durum değişkenlerinden de etkilenmektedir. Genel anlamda suçun terk edilmesinin nedenini uyuşturucu bağımlılığından kurtulmaya başlayan kadın oranlarının erkeklerden daha fazla olduğu ifade edilmiştir (Taylor, 2008; McIvor vd., 2009: 355). Evlenmenin veya işe dair bir kariyer yapmanın uyuşturucu bağımlılığını azalttığı tespit edilmiştir (Labouvie, 1996). Çalışmaların bazıları genç yetişkinlikte uyuşturucu kullanımının azaltılmasının suçun azalmasında

kilit bir rol oynayabileceğini (Stoolmiller ve Blechman, 2005; Kazemian vd., 2009) ve uyuşturucu bağımlılığının yaştan ilerlemesiyle birlikte suçtan doğal olarak uzaklaşma sürecini başlatabileceğini ortaya koymuştur (Hussong vd., 2004; Craig vd., 2015).

Bu araştırma kapsamında elde edilen bir diğer önemli saptama, uyuşturucu madde kullanımının veya bazıları için aynı zamanda alkol kullanımının sonlandırılmasının suçu terk etme süreci üzerinde oldukça etkili olduğudur. Araştırma örnekleminde yer alan katılımcıların cezaevi öncesinde yaklaşık üçte birinin alkol kullandığı, yarısına yakınının ise uyuşturucu madde kullandığı tespit edilmiştir. Katılımcıların cezaevi sonrasında yaklaşık onda birinin alkol yine bu orana yakının da uyuşturucu madde kullanmayı devam ettirdikleri görülmektedir. Bu veriler, araştırma katılımcıları arasında cezaevine girmeden önce alkol ve uyuşturucu kullanmaya başladıklarının ve kullanmayı sürdürdüklerinin; cezaevi sonrası ise katılımcıların çoğunun hem alkol hem de uyuşturucu kullanımını sona erdirdiklerinin bulgusunu vermektedir (Bkz. Tablo 18). Dolayısıyla araştırma katılımcılarının suçu terk ettikleri kabul edildiğinden, bu veriler ışığında elde edilen bulgu, araştırma kapsamında suçu terk etme sürecinde özellikle uyuşturucu madde kullanımının sona erdirilmesinin etkisini mühim kılmaktadır.

Bu bağlamda örneklem grubuna suçu terk etmelerinde uyuşturucu veya alkol kullanmayı sona erdirmelerinin bir etkisinin olup olmadığına yönelik sorular sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlardan bazıları şu şekildedir:

“Hırsızlık yapan adam, ben hırsızlık yapıyorum ama uyuşturucu içmiyorum diyen bir adam bulamazsın. Hırsız adam ya alkol içer ya da uyuşturucu kullanır. Devlet bunu engelleyebilmek için alkole müdahale edemiyor ama uyuşturucuya müdahale edebilir, baskı yapabilir, izin vermeyebilir. Bana sorsan diğer suçların temeli uyuşturucudur.” (K1-34 yaşında-erkek-ağır yaralama suçlusu)

“İçki, uyuşturucu her şeyi yapar. Sarhoşluğın, uyuşukluğun suç işleme üzerinde etkisi var çünkü sarhoş olan, aklını kullanamaz ve her şeyi yapabilir, hırsızlık da yapabilir, adam da öldürebilir. Yani uyuşturucu ve alkol diğer suçlara da yol açabilir. Uyuşturucu alan bir kişi sağa sola saldırıyor, hırsızlık yapıyor, tekrar uyuşturucu alabilmek için her şeyi yapar. İçki alıp sarhoş olan kişi de aynı şekilde değerlendirilebilir. Ben de uyuşturucu kullanıyordum. Bıraktım çok şükür, tabi ki hayatta daha sağlam durmamı sağladı bu.” (K27-35 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

Yukarıdaki anlatımda da görüleceği üzere katılımcılar (K1 ve K27 kodlu), alkol veya uyuşturucu madde kullanan bireyin muhakeme yapamayacak duruma geldiğini dolayısıyla katılımcının kendi ifadesiyle “aklını kullanamayarak” suç işleyebileceğini belirtmektedir. Katılımcılar ayrıca daha önceki suçluluk sürecini uyuşturucu madde kullanımına bağlamakla birlikte aynı zamanda suç faaliyetlerinden uzak kalmasını, kendi ifadesiyle “hayatta daha sağlam durabilmesini” de uyuşturucu maddeyi kullanmayı bırakmasına bağlamaktadır.

Uyuşturucu ile belirli bir suç türü arasındaki ilişkiye dikkat çeken bir katılımcıya (K50 kodlu) göre özellikle hırsızlık suçunun işlenmesinin temelinde uyuşturucu kullanımı yatmaktadır. Katılımcı uyuşturucunun, bireyi suça yönelttiği yönünde cesaretlendirdiğine dikkat çekmektedir.

“Uyuşturucu olmazsa kimse hırsızlık yapmaz. En büyük sebebi uyuşturucudur yani. Sadece hırsızlık değil diğer suçların da sebebi uyuşturucudur. Çünkü uyuşturucu kullanan adam eğer içinde suç işlemek yoksa bile uyuşturucu etkisi altındayken suç işleme durumunda daha cesaretli olabiliyor. Ben uyuşturucu kullandım. Neyin nasıl olduğunu biliyorum. Ha şükür şimdi uyuşturucu kullanmıyorum. Kullansam belki durum farklı olurdu. Yani suçu bırakmamda uyuşturucuyu bırakmamın da tabi ki etkisi var. Yine uyuşturucu yüzünden gittim bıçaklama yaptım. Kafam güzel olmazsa yapmazdım bence.” (K50-36 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Yukarıdaki anlatımda eski hükümlü, uyuşturucu kullanımı nedeniyle bilinçli ve rasyonel davranmadığını ve bu nedenle suç faaliyetleri içerisinde yer aldığını ve bunun farkında olarak da suçu terk edebilmek için uyuşturucu kullanmaktan vazgeçtiğini belirtmektedir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 191. Maddesinde, "...kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmak ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak..." eylemleri, "kamunun sağlığına karşı suçlar" kategorisinde suç olarak düzenlenmiştir (TCK, 2004). Bununla birlikte uyuşturucu madde kullanımı sadece kullanıcılık veya satıcılık gibi suçları barındırmaz aynı zamanda birçok suç ile de ilişkilendirilebilmektedir. Nitekim uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle hırsızlık, yağma gibi suçlara bulaşma olasılığının arttığı da bilinmektedir. Uyuşturucu temininde zorlanan bağımlı, uyuşturucu bulabilmek için hırsızlık veya dilencilik yapabilecektir veya uyuşturucu satmaya (diğer bir ifadeyle torbacılık) başlayacaktır. Yani uyuşturucu madde etkisi altında veya uyuşturucu bağımlılığından dolayı başka birçok suça karışabilecektir. Ayrıca uyuşturucu bağımlısı olan bireyler; uyuşturucu maddeyi temin etmek için suç olmayan fakat toplumda da hoş karşılanmayacak aileden veya sosyal çevreden sürekli para istemek, kendi kişisel eşyalarını veya ailesine ait eşyaları satmaya başlamak gibi fiillere yönelebilmektedirler. Ancak bu fiiller neticesinde bir maddi kaynak elde edemeyenler genellikle hırsızlık veya torbacılık gibi suçlara bulaşabileceklerdir. Tüm bunlarla birlikte bağımlı bireylerin yasal yollarla temin ettikleri ilaçları satarak veya bu ilaçları başkalarından temin edip uyuşturucu niyetine kullanarak uyuşturucu bağımlılığını sürdürme peşinde olacakları yine karşılaşılan durumlar arasında olabilecektir (Çevik ve Kızmaz, 2021: 498).

Uyuşturucu maddeler temini zor olan ve aynı zamanda ağır bir maddi karşılığı bulunan maddelerdir. Uyuşturucu madde kullanıcısı veya bağımlısı olan bireyler, bu maddeleri kullanabilmek için aynı zamanda fazlaca paraya ihtiyaç duyabilmektedirler. Araştırma bulgularına göre başlangıçta uyuşturucu madde kullanan veya bağımlısı olan, suçlu çevrenin yönlendirmesiyle uyuşturucu kullanmaya başlayan bireyler; ilk etapta uyuşturucunun maliyetini karşılayabilmekte, sonraki süreçte de uyuşturucu bulabilmek için veya uyuşturucu alabilmek ve gerekli olan parayı bulabilmek için ayrıca farklı suçları işleyebilmektedirler. Örneğin uyuşturucu kullanımının diğer suçlara yol açacağını, uyuşturucudan uzaklaşmanın aynı zamanda suçluluktan da uzaklaşmak olduğunu vurgulayan diğer bir eski suçlu (K15 kodlu katılımcı) ilk etapta suçlu arkadaşların bulunduğu ortamda uyuşturucu kullanmaya başladığını ve süreçle uyuşturucu madde bulabilmek için uyuşturucu satmaya başladığını belirtmiştir:

"Öğrencilik döneminde ben az çok uyuşturucu kullanıyordum. Arkadaşlarımla beraber hırsızlık yapıyorduk, madde içiyorduk. Çok eskiden beri okullarda öğrenciyken öğrenciler bu tarz suçlara giriyorlardı. Bizim dönemimizde de vardı. Öyle böyle uyuşturucu kullandık sonra mecbur satmaya başladık. Uyuşturucuyu bıraktım, suçu bıraktım, işim gücümdeyim, başka da kimseye karışmak istemiyorum." (K15-23 yaşında-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Katılımcılardan biri (K23 kodlu) uyuşturucu madde bulmak için mecburen uyuşturucu satmak durumunda kaldığını, suçun terk edilmesinin ancak uyuşturucu kullanmayı sonlandırmaktan geçtiğini vurgulamıştır. İlginç bir şekilde kendisi hem deneyimlerine hem de suçlu sosyal çevresine bakarak durumu çok net bir şekilde ifade etmiştir:

"E tabi uyuşturucuya para yetmezse insan satmaya başlıyor. Uyuşturucu suç işlemekte çok etkilidir. Suçu bırakmak isteyen ilk önce uyuşturucuyu bırakması lazım. Uyuşturucu çevresini bırakması lazım. (Gülerek) Deneyim konuşuyor." (K23-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Aynı şekilde benzer görüşler dile getiren diğer bir katılımcı (K47 kodlu) da şunları ifade etmiştir:

“Suç türünü, temelde cinayet ve yaralamayı da ben kristale (metanfetamin), uyuşturucuya bağlıyorum. Bence kristal kullanımını engellediğiniz zaman cinayet ve yaralanmaları da engellersiniz. Bir de dediğim gibi ben uyuşturucu içiyordum, esrar içiyordum yani. Ben her gün o uyuşturucu parasını annemden, babamdan temin edemiyordum. O yüzden gün geliyordu mesela ben o arkadaşlarıma (suçlu çevre) daha çok özenmeye başlıyordum. Çünkü çevremizde uyuşturucu sürekli bulabilen çocuklar vardı yani hızlı (seri şekilde suç işleyen) olabilen çocuklar vardı. Biz de hızlı olmaya çalışıyorduk. Para da yol yaparak (suç işleyerek) bulunurdu. Her yolda yapılır. Bu durumda bu sadece hırsızlık yapmak değildir, yeri geldiğinde uyuşturucu satmaktır. Para kazandırabilecek herhangi bir illegal yoldur. Ben kristal kullanmadım ama suç işlememde uyuşturucunun etkisi var. Bir yerden sonra tabi uyuşturucu almak için gittim uyuşturucu sattım. Allah uzak tutsun benden. Uyuşturucu suçunda genellikle içen kişiler, ticaretine başlıyor. Tabii çok nadir olsa da içmeyen kişilerin ticaret yaptığı da oluyor ama içen bir kişi genellikle bu sefer uyuşturucu bulabilmek için ticaretine başlıyor. Ben içtim, uyuşturucuya her gün para yetiştiremeyeceğim için o yola giriyorum. Mesela ben uyuşturucu kullanıyordum, çevremden alıyordum belli bir müddet sonra artık uyuşturucu bulamaz hale geldim ve ticaretine başladım.” (K47-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Yukarıdaki anlatımda da görüleceği üzere katılımcının uyuşturucu temini için ayrıca suç işlemiş olduğunu vurguladığı görülmüştür. Uyuşturucu bağımlısı olan katılımcı, uyuşturucu bulabilmek için uyuşturucu satıcısı olmak durumunda kalmıştır. Katılımcı aynı zamanda suçu terk etme sürecini uyuşturucu kullanımının sona erdirilmesine bağlamaktadır. Katılımcı uyuşturucuyu terk ettiği için hem uyuşturucu kullanımı suçu hem de buna bağlı olarak uyuşturucu ticareti suçu aynı anda son bulmuştur.

Genel anlamda istihdamın ve bir işte çalışmanın suçu terk edebilmek için destekleyici bir işlev gördüğü bilinmektedir. İlginç bir şekilde katılımcılardan birinin (K41 kodlu) istihdamın tek başına yeterli olmadığı, uyuşturucu piyasasının önüne geçilmesinin önemini belirttiği görülmüştür. Konuya dair anlatım aşağıda yer almaktadır:

“Uyuşturucuyu bitirmeleri gerekiyor çünkü uyuşturucu kullanan gider hırsızlık yapar, gider cinayet işler, yaralama yapar, her türlü suça yol açar uyuşturucu. İşte görüyorsun (eli ile etrafta göstererek) bu çevredeki, etraftaki herkes işsiz. Onun için işte burada suç işleniyor, onun için burada çoğu kişi uyuşturucuya düşmüş durumda. Devletin ilk etapta buna bir müdahale etmesi lazım, iş olanaklarını arttırması lazım, uyuşturucuyu kesinlikle bitirmesi lazım. İş verdiğinde uyuşturucu devam ederse o adam gider yine suç işler. Bu sefer işte kazandığı parayı uyuşturucuya verir. Kesin uyuşturucuyu bırakması lazım. Ben çok şahit oldum bu tür şeylere.” (K41-28 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Yukardaki açıklamada katılımcı her hangi bir işe girip çalışmaya başlayan bireyin uyuşturucu kullanma durumunun devam etmesi halinde çalışmayla kazanacağı paranın da uyuşturucu satın alımına gideceğini belirtmiştir. Katılımcının net kanaati, bireyin istihdam ile desteklenmesinin tek başına suçu terk etme üzerinde etkili olmadığıdır. Burada istihdamla desteklenecek bireyin ilk etapta uyuşturucu kullanımını sona erdirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Aksi takdirde, bireyin suçluluk süreci devam edecektir. İstihdam edilen veya bir işe girip çalışmaya başlayan bireyin suçu terk edeceği genel anlamda kabul edilse de ilginç bir şekilde uyuşturucu kullanımının azalması ile her zaman ilişkili olmayabilmektedir. Öyle ki istihdam edilmek ve böylelikle para kazanmaya başlamak uyuşturucu kullanımını devam ettirici bir olumsuz işlev yürütebildiği gerçeği bazı araştırmalar tarafından ortaya konmuştur (Van Roeyen vd., 2017). Bu bağlamda bazı çalışmalar tarafından ortaya konan bu bulgu ile çalışmanın burada değerlendirilen bulgusu örtüşmektedir. Nitekim yukarıdaki anlatımda da görüleceği üzere bu araştırmanın katılımcılarından birinin ortaya koyduğu deneyim bu yöndedir.

Araştırma kapsamında bazı katılımcıların uyuşturucu maddeler arasında bir ayırım yaptığı görülmüştür. Katılımcılar; genel anlamda uyuşturucu maddeler arasından esrarı, diğer uyuşturucu türlerinden farklı değerlendirmişlerdir. Bazı katılımcılar “Bally”nin (yüksek polikloropen esaslı yapıştırıcı), esrar veya diğer uyuşturucu maddeleri kullanmaya geçiş için kullanılan bir uyuşturucu madde olduğunu; bireyin üzerindeki olumsuz etkileri açısından kristal (metanfetamin) ve sentetik uyuşturucuların esrardan daha etkili olduğu belirtmişlerdir. Konuya dair örnek olarak iki anlatım aşağıda verilmiştir:

“Uyuşturucu da kullanıyordum bazen Bally de çekiordum. Tabi uyuşturucuya geçmeden genellikle Bally kullanırlardı. Bulunması kolay ve ucuzdu da. Kafası da çok etkilidir. O kafayla hırsızlık da yapıyordum. Bence uyuşturucu diğer suçlara da neden olur. Bende öyle oldu. Ben cezaevinden çıktığımdan beri kullanmıyorum. Denetim döneminde istesem yine kullanırdım ama farkındaydım. Olmaz, kendi işimizdeyiz. Şimdi yine tanıdıklarım var. Halen suç işlemeye devam ediyorlar. Aslında ben bazen onlara söylüyorum, uyuşturucuyu bırakmalarını söylüyorum ama bağımlılıktır işte, zordur.” (K19-32 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu)

“Yani şimdi biz aslında uyuşturucu kullanmadan önce Bally içerdik. İlk etaplarda uyuşturucu bulmak zor değildi, ucuzdu ama daha sonra pahalı hale geldi. Yani şu an bir iki sigara (esrar için kullanılan bir tabir) yapmak için yüz lira bile yetmez. Düşünün, farz edelim ki ben bir uyuşturucu bağımlısıyım benim ne yapıp edip bu parayı bulmam gerekiyor. Bulamayınca farklı bir şeye yöneliyorum yani sadece hırsızlık değil, her şey yapılabilir bu durumda. Ben kendimde işlediğim diğer suçları uyuşturucuya bağlayabiliyorum çünkü uyuşturucu kullanan bir kişi bu sefer diğer suçları de işlemeye başlıyor. Temelinde yokluk var parasızlık var, bağımlılık var. Suçu bırakmak isteyen uyuşturucuyu ilkin bıraksın.” (K30-27 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu)

Örneğin uyuşturucu kullanımına net bir kararlılıkla son verdiğini ve bu şekilde suçtan uzaklaştığını belirten katılımcı (K19 kodlu), esasen bir kırtasiye malzemesi olan ve yapıştırıcı olarak kullanılan Bally maddesinin bireyler tarafından uyuşturucu madde kullanımına geçmeden önce kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca Bally maddenin tercih edilmesinin kolay temin edilmesi ve ucuz olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Benzer şekilde ikinci katılımcı (K30 kodlu) da suçu terk etme sürecinde uyuşturucu kullanımının sona erdirilmesinin önemini vurgularken aynı zamanda Bally maddesinin uyuşturucu öncesi kullanımına ve uyuşturucu madde temin etme arzusunun ayrıca çeşitli suç faaliyetlerine yol açtığını belirtmiştir.

Genellikle uyuşturucu maddelerin bağımlılık yaptığı bilinir. Fakat birçok madde bireyde bağımlılık oluşmasını sağlayabilir. Bu maddeler; tütün, alkol, opiyatlar (morfin, eroin, kodein, metadon vs.), uyarıcılar (amfetamin, ecstasy, kokain, kafein vs.), merkezi sinir sistemini baskılayanlar yani barbitüratlar ve benzodiazepinler (diazem, rohypnol, xanax), halüsinojenler (LSD, meskalin, psilocybin vs.), uçucu maddeler (tiner, benzin, gazolin, boyalar, bütan gazı ve Bally, UHU gibi yapıştırıcılar), esrar ve benzerleri ve fensiklidin gibi maddelerdir. Bu maddeler arasından satışının yasal olması nedeniyle uçucu maddeleri bulmak çok daha kolaydır. Özellikle yapıştırıcı maddeler, Bally gibi yapıştırıcılar kırtasiyelerde veya hırdavatçılarda rahatlıkla bulunabilir. “Maddenin kötü kullanımına” bir örnek olarak Bally yapıştırıcısı, uyuşturucu madde olmamasına rağmen sinir sistemi üzerindeki etkileri nedeniyle bir kumaşa emdirilir ve oradan koklanarak uyuşturucu etkisi yakalanır. Tabi bu maddeler kullanıldığı vakit kullanıcı bireyin neşeli olmasına, sakin kalmasına ve çeşitli halüsinasyonlar görmesine neden olabilmektedir. Bunlarla birlikte bu maddelerin ciddi anlamda sarhoşluk halinin oluşmasına, denge bozukluğuna ve buna bağlı olarak yürüme güçlüğü yaşanmasına neden olduğu belirtilebilir (Ögel, 2002). Bununla beraber uçucu maddelerin solunumuna sürekli maruz kalmak bireylerin saldırgan veya tehlikeli davranışlar

sergileyerek kanunen yasak olan faaliyetlere girişmelerine yol açabilir. Ayrıca uçuşu maddelerin kötüye kullanımı süreçle diğer ağır uyuşturucu maddelerin de kullanılmasını tetikleyebilir.

Daha önce uyuşturucu kullandığını ve süreçle uyuşturucu kullanmayı bırakarak suç işlemeyi bıraktığını belirten eski bir suçlu (K6 kodlu katılımcı), esrarın ve metanfetaminin olumsuz etkilerini kıyasladığı ve yetkili makamların acilen metanfetamin kullanımının önüne geçmesi gerektiğini vurguladığı görülmüştür:

“Uyuşturucuya da devletin kesinlikle müdahale etmesi lazım. Özellikle kristale müdahale edilmeli. Bu diğer uyuşturucular gibi değil. Uyuşturucuyu alan bir kişi, uyuşturucu parasını bulabilmek için ayrıca suç işliyor. Devletin özellikle kristal müdahale etmesi gerekiyor. Ben esrar kullandım. Suç işlememde de etkili oldu. Şükür şimdi öyle şeyler yok. Uyuşturucu kullansaydım durum farklı olabilirdi.” (K6-26 yaşında-erkek-hırsızlık, yaralama, yağma suçlusu)

Bazı katılımcılar uyuşturucu maddenin çok kolay temin edilebilmesinin kullanımını arttırdığını vurgulamışlardır. Ayrıca katılımcılar, metanfetamin maddesinin tehlikelerine dikkat çekmektedirler. Bahsedilen katılımcılara ait anlatımlar şöyledir:

“Bir de uyuşturucu eskiden şimdiki gibi değildi yaygınlaşmamıştı. Mesela biz uyuşturucu kullanmak için gerekirse on kilometre uzağa gidip orada içiyorduk. Ama şu anda öyle mi? Şu anda daha basit hale gelmiş. Uyuşturucu kullanmak daha olağan hale geldi. Eskiden bir kişi uyuşturucu kullandığı zaman toplumdan çok tepki alıyordu. Ama şu anda bir kişinin uyuşturucu kullandığı öğrenildiği zaman çok fazla tepki verilmiyor. Çünkü esrar haricinde o kadar çok kötü madde çıkmış ki piyasaya mesela biz şu anda diyoruz ki: Ya rabbi sen bizi o kimyasal kullananlardan uzak tut! Esrar içen ile diğer maddeleri içen farklıdır. Esrar içene farklı bir gözle bakabiliriz. Çünkü esrar içen kendi köşesine çekilir derdi ile baş başa kalır ama bugün diğer kimyasalları metanfetamini içen öyle değil. Yerlerinde duramıyorlar, bugün gördüğün pisliklerin %90'ını yapan kişiler de bunlardır yani. Esrar içen bir kişi kendi derdine köşesine çekilir, kimseye karışmaz kötü bir söz söylemez. Benim mesela şu anda iki tane mekânım var, iki tane kafem var; gece yarısı sıkıntı çıkaran insanlar olur. Bazen hiçbirinin esrar içen kişi olduğunu görmedim, sürekli olarak bu kristal (metanfetamin) içen kişiler oluyor. Esrar içen bir kişi gidip başka bir suç işlemez, oturduğu yerde mayışıyor ama diğerleri öyle değil, o maddeler kişiyi daha aktif hale getiriyor. Bu kişi gider ailesine de zarar verir, diğer insanlara da zarar verir. Bu şekilde bu uyuşturucu diğer suçlara da yol açmış oluyor. Tamam, esrar da suça yol açar ama kristal başka bir şeydir.” (K47-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

“Şimdi eskiden sadece bir tek uyuşturucu vardı, toz esrar vardı, kumar vardı. O zamanlar millet bu otu içip de sapıtmıyordu. Şimdi bu sentetik (laboratuvarı imal edilen uyuşturucu madde için kullanılan bir tabir) meselesi çıktı ortaya. Gidiyorum bir sokağa bakıyorum, sokağın başında iki tane çocuk oturmuş on on beş yaşlarında; şimdi bu çocuğun bünyesi nedir, parası nedir, iki üç kez içtikten sonra dördüncüyü içmek için parayı nerede bulacak? Sonra ne yapıyor, en büyük ihtimal yani yüzde seksen ihtimalle kapkaç yapıyor. Kapkaç ile para bulamadı bu sefer gaspa giriyor. Gaspta bulmadı mı bu sefer hırsızlığa giriyor. Bu sentetiğin ortadan kaldırılması gerekiyor. Adam sentetik kullanmaya başladığı zaman karşısında otuz tane adam çıksa, otuz tane asker çıksa, bir adam otuz tane askerle çarpışabilir. Sentetik uyuşturucu onu o hale koyuyor. Adamın şuuru kaçıyor, devlet eğer bu sentetikten kurtulmak istiyorsa, bu gençleri kurtarmak istiyorsa, buna bir düzenleme getirmesi gerekiyor. Suç ancak öyle biter. Ben esrar kullanıyordum başıma bunlar geldi. Allah bilir sentetik kullansaydım neler olurdu?” (K31-57 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Yukarda dile getirilen görüşlerin ilkinde (K47 kodlu katılımcı), suç faaliyetlerinin nedeni metanfetamin maddesinin kullanımı ile açıklanmaktadır. Esrar maddesi ile metanfetamin maddesinin birey üzerindeki etkilerini kıyaslayan katılımcı, metanfetaminin insan üzerindeki olumsuz etkisinin esrara göre çok daha fazla olduğunu belirtmiştir. Aynı paralellikteki düşünceleri ikinci anlatımda (K31 kodlu katılımcı) da laboratuvarı üretimi gerçekleştiren sentetik uyuşturucuların bireylerin suçluluk süreçleri üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekilmektedir.

Çalışma kapsamında çok sayıda katılımcının uyuşturucu bağımlılığı sürecinde suçlu sosyal çevreye ve bazılarının da uyuşturucu bağımlısı çetelere göndermede bulundukları görülmüştür. Bu katılımcılar, uyuşturucu kullanımını başlatan veya tetikleyen suçlu çevreden uzaklaşılmasının suçu terk etme sürecine oldukça katkı sunacağını ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak ortaya konan anlatımlardan biri aşağıya bırakılmıştır:

“Çevresi ciddi anlamda uyuşturucu bataklığı içerisinde ise çocuk ne olursa olsun kendisini koruyamıyor. Çocuk ister istemez çevresinden etkileniyor. Yani bu kişinin çevresinden kaynaklı da değil, oturduğu yerden kaynaklı, mahallesinden kaynaklı... Diyelim ki bir kişi oturduğu mahallede suç oranı yüksekse bu suçlardan etkilenmeme durumu söz konusu olamaz. Yani bu mahallede yetişen çocukların %90'ı veya %95'i o suçtan etkilenir. Şu anda kıyaslayacak olursam suç oranının çok fazla arttığını düşünüyorum. Şu anda mesela uyuşturucu on iki yaşa kadar inmiş. Şu anda toplumda uyuşturucu kullananların böyle bir potansiyeli var ki yapamayacakları hiçbir şey yok. Uyuşturucu kullanan birisi hem uyuşukken hem de uyuşuk değil iken uyuşturucuyu bulabilmek için elinden gelen her şeyi yapabilir. Yani uyuşturucu kullanan bir kişi para bulamazsa ne yapacaktır, gidip hırsızlık yapacak veya bir çetenin kucağına düşecek, o çete de onu kullanacak. Uyuşturucuyu ona sattırarak. Uyuşturucuyu terk etmesi lazım insanın. Yoksa suçu da bırakamaz.” (K5-47 yaşında-erkek-yaralama, cinayet suçlusu)

Anlatımda da görüleceği üzere örneklem grubu içerisinde yer alan eski suçlu (K5 kodlu katılımcı), bireylerin uyuşturucu bağımlısı olmalarında suçlu sosyal çevrelerinin ve mahalle ortamlarının etkisine dikkat çekmiştir. Katılımcıda uyuşturucu madde bağımlısı olan bireylerin suçlu çevreleriyle zorunlu bir şekilde irtibat kurmak durumunda kalabilecekleri, suçu terk etme süreçlerinin sekteye uğrayabileceği ve dolayısıyla uyuşturucunun terk edilmemesi durumunda bunun önüne geçilemeyeceği görüşü ön plana çıkmaktadır. Daha önce suçu terk etme sürecinde suçlu sosyal çevrenin terk edilmesinin etkisinin incelendiği başlıkta da belirtildiği üzere uyuşturucu suçlarına bulaşmış çevreden uzaklaşmanın bireyin uyuşturucu kullanmasından vazgeçmeyi güçlü bir şekilde etkilediğinden bahsedilmişti. Uyuşturucu kullanan veya satan suçlu çevreden uzaklaşmanın suçu terk etme sürecini veya uyuşturucu suçu işleme sürecini daha fazla belirleyebileceği çeşitli araştırmalar tarafından ortaya koyulmuştur (LanzaKaduce vd., 1984; White ve Bates, 1995). Buna ek olarak bireylerin özellikle uyuşturucu kullanan veya bağımlısı olan sosyal çevre etkisiyle uyuşturucu kullanmaya başladıkları, onlar için bu suçlu çevrenin terk edilmesinin aynı zamanda uyuşturucuyu terk etmek olduğu ve dolayısıyla bunun uyuşturucu kullanımıyla ilişkilendirilen suçların terk edilmesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Aşağıda da görüşülenlerden biri (K35 kodlu) konuyla ilgili olarak suçlu sosyal çevrenin etkisinden bahsetmektedir:

“Çocukluk dönemimde sürekli çalışan, namazında niyazında olan bir insandım. Askerlikten döndükten sonra yani 22-23 yaşından sonra birkaç farklı ortama katılmaya başladım. Ortamlarda alkol, uyuşturucu olsun mekânlar olsun, gece âlemi olsun bu tür yerlere takılmaya başladığın zaman maddi anlamda sıkıntı yaşıyorsun. Tabii maddi anlamda da sıkıntı yaşadığın zaman da suça bulaşıyorsun. Ben de suç işlemenin ana başlığı şudur: Cezaevine girmeden önce suçluluğuma yol açan bu çevre oldu. Bu çevrede kullandığım alkol ve uyuşturucu oldu. Alkol ve uyuşturucu da seni farklı suçlara yönlendirebiliyor. Çünkü sonuçta bunlar için bir para harcıyorsun. Eğer bunlara yetecek paran yoksa bu sefer başka işlere giriyorsun. Alkoldür, uyuşturucudur gece âlemidir, para harcamaya başlıyorsun... Cebin zayıflayınca bu sefer helal yoldan değil de haram yoldan para bulma çabası içerisinde oluyorsun. Kolay para nasıl bulunuyor? Uyuşturucudur yani. Zaten uyuşturucu ortamında takıldığın zaman o işi yapmaya da meyilli bir insan oluyorsun. Yani paraya ihtiyacın olduğu zaman ne olacak ya uyuşturucu yapacaksın ya da birinin gırtlığına, mekânına çökeceksin, parasına çökeceksin. O çevreyi bırakacaksın, uyuşturucuyu bırakacaksın ancak o şekilde suçu bırakabilirsin. Şimdi içkim de yok

uyuşturucum da yok. Uyuşturucu kullanmaya devam etseydim belki şimdi burada olmazdım.”
(K35-32 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Yukarıdaki anlatımında alkol ve uyuşturucunun suç işleme üzerindeki etkisine vurgu yapan katılımcı, suçlu sosyal çevrenin normal sayılamayacak yaşantısına (eğlence, uyuşturucu vs.) ulaşmanın maddi kaynak gerektirdiği, bu maddi kaynağa ancak suç işlemeyle ulaşılabileceğinin altını çizmektedir. Katılımcının bir diğer vurgusu, kendi ifadesiyle “uyuşturucu ortamında” bulunan bireyin uyuşturucu suçlarını işlemekte daha esnek hale geldiğidir. O birey için uyuşturucu kullanmak veya satmak, bulunduğu sosyal çevrenin yaşantısının gerekliliklerini yerine getirme arzusundan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla katılımcıda suçlu çevre ile irtibatı sonlandırmak, uyuşturucuyu bırakmak ve suçu terk etmek birbirleriyle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın bu kısmında elde edilen bu bulgu ile literatür analizi esnasında karşılaşılan bazı araştırmaların bulguları örtüşmektedir. Bahsedilen bu araştırmalar da uyuşturucu kullanımı suçunun genellikle suçlu çevre ile irtibata geçildiğinde açığa çıktığını ortaya koymuşlardır. Bu araştırmalara göre uyuşturucu bağımlılığı büyük ölçüde bireyin suçlu sosyal çevresinin etkisiyle ortaya çıkmaktadır (Zamble ve Quinsey, 1997; Maruna, 2001; Karberg ve James, 2005; Schroeder vd., 2007; Colman ve Laenen, 2012). Öyle ki bireyin uyuşturucu bağımlılığından kurtulabilmesi için dolayısıyla suçu terk edebilmesi için ilk etapta uyuşturucu bağımlısı olan sosyal çevresi ile arasına mesafe koyabilmelidir.

Sonuç olarak genel anlamda uyuşturucu kullanmanın suç işlemeyi terk etmede ve suça karşı korunmada olumsuz bir işlev görmekte olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Bu bağlamda daha öncesinde suça karışmış bireylerin uyuşturucu kullanmayı bırakmaları durumunda yeniden suça bulaşma olasılıkları azalmaktadır. Araştırmanın bu bulguları; Stanford ve Arrigo (2005), Benda (2005), De Li ve McKenzie (2003), Huebner ve meslektaşları (2010) ve Van Roeyen ve meslektaşları (2017) tarafından yapılan araştırmalarda da öne sürülmüştür. Ayrıca suç türlerine göre dağılımda eski hükümlülerde uyuşturucu kullanımını sonlandırmanın suçu terk etme üzerindeki etkisi incelendiğinde suç türü bağlamında bir ilişki bulunmuştur. Genellikle uyuşturucu bağımlılığını sonlandırarak suçu terk edebildiğini belirten katılımcıların uyuşturucu suçunu işlemiş olan katılımcılar olduğu tespit edilmiştir. Bu durum uyuşturucu imal ve ticareti suçunu işleyen bireylerin aynı zamanda uyuşturucu kullandıkları veya uyuşturucu kullanımı için ayrıca uyuşturucu ticaretini yapma zorunluluğunda hissetmeleriyle ilişkilendirilebilir. Nitekim bu durum literatürdeki bazı çalışmalar tarafından da desteklenmiştir. Örneğin Taylor (2008) çalışmasında uyuşturucu veya alkol bağımlısı olan bireylerin ayrıca uyuşturucu temin edebilmek için genellikle maddi yarar sağlayabilecek suçları (örneğin uyuşturucu ticareti, hırsızlık gibi) işleyebileceğini ortaya koymuştur. Özetle bu çalışma kapsamında uyuşturucu suçunu işlemiş olan katılımcıların aynı zamanda uyuşturucu bağımlılığını sonlandırarak suçu terk etme ve topluma adapte olma başarısı sergileyebildikleri belirtilebilir.

5.2.10. Denetimli Serbestlik Uygulamalarının ve Faaliyetlerinin Suçu Terk Etme Üzerindeki Etkisi

Topluma yeniden giriş veya geçiş faktörleri veya uygulamaları bireylerin suçu terk etme ve topluma adapte olma sürecinde önemli rol oynayabilmektedir. Bu bağlamda cezaevinden topluma geçiş aşamasında denetimli serbestlik uygulamasının rolüne dikkat çekilmektedir. Nitekim bazı araştırmalarda denetimli serbestlik uygulamasının suçu terk etme sürecine olumlu katkı sunduğu ortaya konulmuş (Rex, 1999; Seiter ve Kadela, 2003; McNeill, 2006; Barry, 2010) ve denetimli

serbestlik gibi topluma yeniden giriş programlarının artırılması, geliştirilmesi veya desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır (Clear, 2007).

Literatürde eski hükümlüler için topluma yeniden giriş müdahaleleri veya uygulamaları olarak kabul edilen dört tür programdan bahsedilmiştir. Bunlar; iş veya meslek programları, uyuşturucu rehabilitasyon programları, topluma yeniden giriş için uygulama evleri ve ön tahliye programlarıdır. Bu tür programlar, cezaevi nüfusunu azaltmayı dolayısıyla bireylerin suçu terk etmesine yardımcı olmayı, hükümlüleri rehabilite etmeyi ve kamu güvenliğine yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Seiter ve Kadela, 2003; Miller, 2012). Bu uygulamalar arasından dördüncü uygulama modelleri (ön tahliye programları) arasında yer alan denetimli serbestlik bu araştırma açısından önemli görülmüş ve araştırma katılımcılarından elde edilen anlatımlardan yola çıkılarak suçu terk etme ve topluma adapte olma süreci üzerindeki etkisi itibarıyla burada analize tabi tutulmuştur.

Denetimli serbestlik uygulaması, bireyin işlediği bir suç nedeniyle mahkeme tarafından hakkında hüküm kararı verilmesi sonucunda cezasını toplum içerisinde gözetim ve denetim altında geçirmesini kapsayan alternatif bir ceza infaz uygulamasıdır (Çolak ve Altun, 2006). Bu uygulama, tutuklama yerine adli kontrol kararının verilmesi, alınan kısa süreli bir ceza karşılığında cezanın cezaevinde değil de toplum içerisinde kamuya yararlı bir yerde (örneğin eğitim kurumuna devam etme veya parkta, yaşlı bakımevlerinde çalışma vb.) ifa edilmesini kapsayabilmektedir. Bu yönüyle uygulama kapsamında hükümlünün almış olduğu ceza; bireyin sosyal çevresinden kopmadan, aldığı eğitimden veya ailesinden uzaklaşmadan, denetimli serbestliğe bağlı uzmanların denetim veya gözetiminde ve ayrıca en önemlisi toplum içerisinde bir birey olarak ifa edilmektedir (Bozkurt, 2008).

Bu araştırma kapsamında elde edilen verilere göre çoğu katılımcının cezaevi sonrası denetimli serbestlik uygulamasından yararlandıkları tespit edilmiştir. Bazı çalışmalar denetimli serbestlik uygulamalarının, suçu terk etmedeki etkisinin önemine dikkat çekmektedirler. Burada denetimli serbestlik sürecindeki imza yükümlülüğünün bu uygulamadan faydalanan bireylerin kendilerine bir sorumluluk kazandırdığı ve denetim sürecinde gerçekleştirilen bireysel görüşmelerin suçlulara katkı sağladığı vurgulanmıştır (Eryalçın, 2020: 279; Dızman ve Oktik, 2022). Tam tersi bazı çalışmalarda denetimli serbestlik uygulamasının temelde suçu terk etme süreci üzerinde çok etkili olması gerekirken sürecin “formalite icabı” veya “zorunluluk gereği” sürdürüldüğü ve bundan dolayı bir etkisinin olmadığı ortaya konmuştur (Kahraman, 2015; Dağdelen, 2017; Eryalçın, 2020: 282).

Yapılan görüşmelerde katılımcılara denetimli serbestlik uygulamaları ve bu uygulamaların etkililiği konusunda sorular yöneltilmiştir. Verilen bazı yanıtlar aşağıya alınmıştır:

“Bir yıl boyunca denetimli serbestlikten yararlandım. Altı ay kadar beni mezarlığa gönderdiler. Mezarlığa gidip çalışıyordum. Güzel bir şeydir. Bence daha fazla da çalıştırmaları gerekiyor. Pişman olan insanlar için çok iyi bir uygulamadır. Bu kişileri daha ferah bir hale getirir. Bu durumda insanlar suçu daha rahat terk edebilir. Bende etkisi vardı.” (K32-45 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Yukarıdaki anlatımda katılımcı (K32 kodlu) denetimli serbestlik uygulamasından yararlandığını ve uygulama kapsamında kamuya ait bir yerde çalışmak üzere görevlendirdiğini belirtmiştir. Ayrıca suç işlediği için pişmanlık duyan bireylerin denetimli serbestlik uygulamasından daha çok etkilenebilecekleri vurgulanmıştır.

Araştırmanın örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü bazı katılımcıların denetimli serbestlik uygulamasının etkili olabilmesinde “uygulamanın amacına vâkıf olunması” gerekliliğine

dikkat çektikleri görülmüştür. Bu kapsamda kendilerinden veri elde edilen iki katılımcıya (K16 ve K29 kodlu) ait anlatım aşağıda verilmiştir:

“Bir sene boyunca denetimli serbestlikten yararlandım bu süreçte eğitimlere gittim, seminerlere gittim. Bu eğitimler uyuşturucu ile ilgili cinayet ile ilgiliydi... Bu eğitimler o anki psikolojiye göre iyi geliyordu. Ben kendi açımdan söyleyeyim faydasını gördüm. Şimdi orada verilen eğitimlerin denetimli serbestlik sürecinin bir amacı var, bu amacı bilerek bir kişi oraya giderse fayda alır ama sırf katılmak için giderse orada işte bacak bacak üstüne atıp oturursa hiçbir şey almazsa ona fayda vermez. Benim suçu terk etmemde etkili oldu ama başkalarını bilemem.” (K16-35 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

”Genel anlamıyla baktığın zaman denetimli serbestlik sürecinde insanların içeride olması gerekirken dışarıda olmaları sağlanıyor. Tabii ki bu da olumlu bir durumdur. Bence bu durum insanların suçu terk etmesi üzerinde de etkili olur. Yani normal bir insanın şunu düşünmesi gerekiyor. Devlet bana böyle bir imkân sağlıyor, benim bir daha suç işlememem lazım demesi gerekiyor. İçeride bunalıma girmektense insanın şunu düşünmesi lazım. Ben dışarıdayım, ne iş verirlerse tabii ki yapmalıyım. Bu kişi zaten içeriği görmüş olan bir kişidir, bir b... (uygunsuz kelime sansürlenmiştir) yapamayacağını biliyordur zaten. Farkında olan bir insanın bunları düşünüp suçu terk etmesi gerekiyor. Denetimin bir amacı var, bu amacı bilen zaten suç işlememeli.” (K29-31 yaşında-erkek-nitelikli dolandırıcılık suçlusu)

Denetimli serbestlik uygulamasından yararlandığını ve bu uygulamanın onun suçu terk etmesinde katkı sağladığını belirtmiş olan yukarıdaki katılımcılar, uygulama kapsamında çeşitli eğitimler aldığını, denetimli serbestliğin uygulanmasının bir amacı olduğunu ve bu amacın farkında olarak süreci idame ettiren bireylerin bu uygulamadan fayda görebileceklerini vurgulamışlardır. Denetimli serbestlik uygulamasının topluma yeniden adapte olma ve suçu terk etme sürecinde bir fırsat yarattığı ve bu fırsatın farkında olan bireylerde olumlu etki yapacağı ifade edilmiştir. Denetimli serbestlik uygulamasının yukarıda da kısaca belirtilen temel amaçları bulunmaktadır. Denetimli serbestlik uygulamasına katılan katılımcıların uygulamanın amaç ve hedefleri hakkında bilgi sahibi olmaları durumunda bu uygulamadan daha olumlu bir etki elde ettikleri tespit edilmiştir.

Çalışmanın katılımcılarından bazılarının denetimli serbestlik sürecinde topluma adapte olmaya fırsat tanıdığına dikkat çektiği görülmektedir. Ayrıca katılımcılar, bu uygulamanın birey tarafından bir fırsat olarak görülmesi gerektiğini ancak bu şekilde suçun terk edilebileceğini vurgulamışlardır. Konuya dair örnek bir anlatım aşağıya alınmıştır:

“Ben yararlandım denetimden. Denetimli serbestlik uygulamasını yararlı görüyorum. Sonuçta dışarıdasın iki saat denetimde çalışıyorsun daha sonra evine gidiyorsun, tüm zamanın orada gidiyor. Bu seni topluma daha fazla bağlıyor. Ailenin yanındasın, toplumun içindesin bunlar etkilidir. Zaten kişi toplumdaki soyutlanırsa, dışlanırsa suç işler. Eğer kişiyi toplumun içine koyarlarsa onun suç işlememesi gerekiyor. Tabi bu ona da kalmış. İyi düşünenin suç işlememesi lazım. Çünkü devlet onu daha cezası bitmeden dışarı çıkarmış. Bunun farkında olması lazım. Denetimin zaten amacı bu değil mi?” (K13-26 yaşında-kadın-uyuşturucu suçlusu)

Denetimli serbestlik uygulamasının en temel amaçlarından biri de cezaevinden çıkan bireylerin toplumsal adaptasyonlarını başarılı bir şekilde sağlamalarına önayak olmak bu sayede onları suçtan uzak tutmaktır. Bir diğer ifade ile denetimli serbestlik süreci, hükümlülerin topluma yeniden adapte olmaları ve suçu terk etmeleri için bir fırsat oluşturmaktadır. Araştırmanın bu bulgusu, Yakışır’a (2006) ait çalışmada elde edilen bulgularla paralellik sergilemektedir. Araştırmacının çalışmasının örneklem grubu içerisinde yer alan katılımcıların bazıları, hükümlülerin sosyal yaşamdan kopmaması ve yeniden sosyalleşmelerinin zorlaşmaması için denetimli serbestlik ve suçlunun iyileştirilmesi faaliyetlerinin varlığını fırsat olarak nitelendirmişlerdir.

Denetimli serbestlik uygulamasının suçu terk etme ve topluma başarılı bir şekilde adapte olma sürecinde bireylere ciddi bir sosyal destek imkânı sunduğu bir gerçektir. Dolayısıyla denetimli serbestlik uygulaması; aile, istihdam, evlilik gibi diğer sosyal destek unsurlarıyla ilintili olabilmektedir. Denetimli serbestlik sürecinde cezaevinden çıkan bireyler aileleriyle ilişkilerini bu süreçte daha güçlü hale getirebilmekte, bazıları bu süreçte evlenerek aile kurabilmekte ve bazıları da iş kurup istihdama eklenebilmektedir. Nitekim 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Kanunun 105/A maddesinde, “hükümlülerin dış dünyaya uyumlarını sağlamak, aileleriyle bağlarını sürdürmelerini ve güçlendirmelerini temin etmek amacıyla...” ibaresiyle de aile bağlarının daha güçlü hale getirilmesi amacıyla da uygulandığı belirtilmiştir (CEGTİHK, m. 15/A). Bu bağlamda denetimli serbestlik sürecinde aile, istihdam, evlilik gibi unsurlara ve bu unsurlardaki gelişime dikkat çeken katılımcılar bulunmaktadır. Bu anlamda çalışmanın bu bulgusu bazı çalışmaların bulgularıyla paralellik göstermektedir. Örneğin denetimli serbestlik uygulamasından yararlanan bireylerden oluşan örneklem grubuna sahip olan Çınar’a (2015: 89) ait çalışmada araştırma katılımcılarının denetim sürecindeki rehabilitasyon süreçlerinin aileyle iletişimlerinde olumlu yönde etki yarattığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde Ada ve Peker’in (2012: 434) çalışmalarında elde ettikleri bir tespit de katılımcıların çoğunluğunun denetimli serbestlik uygulamasından memnun olduklarıdır. Bu memnuniyetin temel nedeni ise katılımcıların aile yaşantılarının devam etmesi ve sosyal çevrelerinden koparılmadan ceza sürecinin ilerlemesi olarak ortaya konmuştur. Bu bağlamda bu çalışmada denetimli serbestlik sürecine dair memnuniyet bildiren bazı katılımcılara ait anlatımlar bulunmaktadır. Örnek olarak aşağıdaki katılımcı (K39 kodlu) tarafından yapılan denetimli serbestlik sürecinde aile bağlarının güçlenmesine olanak tanıdığı ve bunun da suçu terk etme sürecine katkı sağladığı vurgusu verilebilir:

“Denetimli serbestliği olumlu buluyorum. Dışarıda olduğu için mahkûmlar ailelerinin yanındadırlar. İş bulanları var, suçu terk etme üzerinde de etkilidir. İnsan cezaevinden uzaktır. Dışarda ailesiyle birlikte. Yani o kişi içerde olsaydı belki de çıktığında daha da hırçınlaşacak ve daha fazla suç işleyecektir. Kişi ailesiyle, akrabalarıyla, çocuklarıyla, dışardaki diğer insanlarla iç içedir. Ailesiyle irtibatı onu korur. Bu onun suçu bırakmasını kolaylaştırır. Bence denetimli serbestlik çok önemlidir. Ben etkisini gördüm.” (K39-39 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Diğer bir katılımcı (K40 kodlu) da evliliğin ve aile kurmanın suçtan uzaklaştırıcı etkisine ve bunun denetimli serbestlik sürecinde gerçekleşebileceğine dikkat çekmektedir:

“Bir yıl boyunca denetimli serbestlikten yararlandım. Denetimli serbestlikte ben bir yerde çalıştığım için herhangi bir kuruma yönlendirilemedim, zaten çalışıyordum. Sadece imza için gidiyordum. Denetimli serbestlik sürecini ben çok olumlu görüyorum. Mesela benim tanıdığım insanlardan bazıları denetimdeyken evlendiler, iş kuranlar oldu, hayatlarını rahata, düzene sokanlar oldu. Tabii ki önemli bir şeydir, bu durumda tabii ki suçtan uzak kalırlar, evleniyor, iş kuruyor adam daha nasıl suçlardan uzak kalsın ki?” (K40-28 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Aşağıda konuya ilişkin görüşlerini dile getiren diğer bir eski suçlu da (K39 kodlu katılımcı) denetimli serbestlik sürecinde iş bulmaya veya çalışmaya başlamaya vurgu yapmaktadır. Nitekim istihdamın, bir yere girip çalışmanın eski hükümlülerin topluma adapte olmalarını ve suçu terk etmelerini sağlayacak unsurlar olduğu bilinmektedir. Denetimli serbestlik sürecinde cezaevinde olmayan birey, bu süreçte iş bulabilmekte ve istihdama eklenebilmektedir. Bu durum, topluma adapte olması ve suçu terk etmesi sürecini hızlandırmaktadır:

“İki yıl boyunca denetimli serbestlikten yararlandım. Bu süreçte eğitimlere, seminerlere katıldım. Denetimli serbestliği olumlu buluyorum, dışarıda olduğu için mahkûmlar ailelerinin yanındadırlar. İş bulanları var, suçu terk etme üzerinde de etkilidir. Denetimli serbestlikten çıkan

çok arkadaşım var. Ben onlara sorduğum zaman diyorlar ki Allah çok büyük bir nimet verdi bize, şu an çoluk çocuğumuzun içindeyiz, kendimize iş kurmuşuz diyorlar. Çok güzel bir fayda görmüşler. Dışarıda olsamhiç olmazsa ailemle beraberim, eşimin başındayım, işimin başındayım; içeride olsam nasıl olacak? İçeride olsam onlar da mağdur bende mağdurum.” (K39-39 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Denetimli serbestlik uygulamasından yararlanan hükümlülerden belirli tarihlerde ve saatlerde denetim merkezlerine gidilip imza atmaları veya uyuşturucu suçlarından hüküm giymiş hükümlülerin belirli periyodlarla, görevli personeller eşliğinde kan veya idrar tahlilleri vermeleri beklenmektedir. Bu açıdan denetlendikleri sürece suçtan uzak kalabilecek bireylerin süreçle suç tamamen terk ettikleri görülmüştür. Bu kapsamda çok sayıda katılımcıdan veri elde edilmiştir. Konuya dair iki örnek anlatım aşağıda yer almaktadır:

“Denetimli serbestlik sürecinden yararlandım. Bence olumlu bir uygulama, gidiyorsun kan tahlili yapıyorsun, kanın temiz çıkıyor, oradan takip ediliyor. Bir kişi denetimli serbestlik sürecinde yani uyuşturucu kullanıp kullanmadığına dair takip görüyor. Bu onun uyuşturucu kullanmamasına neden oluyor. Zaten uyuşturucuyu da bırakırsa suç işlemez ki. Ben etkisini gördüm onun için söylüyorum. Gidip kan tahlili veriyordum, polis kontrol ediyordu. Belirli bir müddet devam etti. Ben hem uyuşturucuyu bıraktım hem satmasını bıraktım. Ben zaten artık satmazdım ama içebilirdim. Etkisi var.” (K20-35 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

“Denetimli serbestlik uygulamasını olumlu görüyorum. Bir kişiye denetimli serbestlik süreci bitene kadar suç işleme durumuna bakılıyor. Bırakın suç işlemeyi, bir gün imza atmasa dahi ertesi gün direkt olarak aranıyor, araması çıkıyor. Ben bu uygulamayı faydalı görüyorum. Mesela uyuşturucu içen bir adam bu süreçte idrar tahliline gönderiliyor, takip edildiği için suçtan uzak duruyor.” (K3-30 yaşında-erkek-kasten adam öldürme suçlusu)

Yukarıda anlatımlarından ilkinde (K20 kodlu katılımcı), denetimli serbestlik uygulamasının “denetim” kısmına dikkat çekilmektedir. Uyuşturucu suçlarından hüküm giymiş olan bu katılımcı, bireyin uyuşturucu kullanmadığına dair bireyden kan veya idrar tahlillerinin alınmasının bireyin uyuşturucu suçlarını işlemesini engelleyeceğini belirtmiştir. Kendisinden yola çıkarak katılımcı, özellikle uyuşturucu kullanımı denetiminin suçu terk etme üzerindeki etkisinden bahsetmiştir. Aynı şekilde denetimli serbestlikte var olan “denetim” unsurunun bireylerin suçu terk etme sürecine katkı sunacağına dair düşünce, diğer eski suçlunun (K3 kodlu katılımcı) anlatımında da bulunmaktadır. Bu bağlamda denetimli serbestlik uygulaması aynı zamanda cezaevinde çıkan hükümlüler için belli bir süreliğine onları denetleme veya kontrol etme mekanizmasıdır. Bu uygulamadaki denetim faktörünün bireylerin suçu terk etme süreçleri üzerinde veya suç faaliyetlerinden uzak kalmalarında olumlu katkı sunduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın bu bulgusu ile literatür analizi sonucu karşılaşılan bazı çalışmaların bulguları bu anlamda örtüşmektedir. Nitekim bahsedilen bu çalışmalarda denetimli serbestlik sürecindeki imza yükümlülüğünün, bireylerin bir anlamda denetlenmesinin, kontrol altında tutulmasının bu uygulamadan faydalanan bireylerin kendilerine bir sorumluluk kazandırdığı tespit edilmiştir (Eryalçın, 2020: 279; Dızman ve Oktik, 2022).

Benzer şekilde örneklem grubu içerisinde yer alan diğer bir katılımcı (K43 kodlu) da bireyin denetim altında olduğunu hissetmesinin, yetkililer tarafından takip edilmesinin suçu terk etmesine olumlu katkıda bulunacağından bahsetmektedir. Ayrıca katılımcının denetimli serbestlik uygulamasından bahsederken ilginç bir tabir kullandığı görülmüştür. Bahsedilen katılımcıya ait anlatım şöyledir:

“Denetimli serbestlikten yararlandım. Ben bir yıl denetimli serbestlikte kalayım, gidip geleyim, imza atayım ama ben o hapishanede kalmayayım. Bu daha iyidir tabii adam bir yıl cezaevine kalacağına dışarıdadır, dışarıda çalışabiliyor. Çoluk çocuğunun içinde olabiliyor, akşam eve

gidebiliyor. Yani dışarısının bir provası oluyor onun için. Bu mantık çok güzeldir. Denetimli serbestliğin faydası var; yani suç işlememe üzerinde de etkilidir. Denetimli olan bir kişi bunu biliyor eğer suç işlerse zaten denetimli serbestlik sürecini de yakacak. Zaten gidip imza veriyor, denetlendiğini biliyor. O baskıyı hissetmesi iyidir. Bunun farkındadır yani. Denetimli serbestlik suçu öldürüyor. Bensüreklı öyle düşünüyordum. Bir şeyler yaparsam denetimimi yakacaktım. İster istemez suçtan uzak kalıyorsun.” (K43-30 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Anlatımdan da anlaşılacağı gibi denetimli serbestlik süreci, onun tabiriyle bireyin yaşamının sonraki aşaması için bir “prova” olarak görülmüştür. Yani bu uygulama toplumsal hayata tamamen ve özgür bir şekilde katılımı öncesi gerçekleştirilen bir prova olarak değerlendirilmiştir. Birey denetimli serbestlik sürecinde ne tam anlamıyla serbest ne tam anlamıyla denetim altındadır. Birey hem denetimli serbestlikten sonra tamamen serbest kalacağını bilmekte hem de uygulama esnasında kısmi bir şekilde denetlenmektedir.

Denetimli serbestlik uygulamasından yararlanıldığı süre içerisinde kanunlara uygun olmayan ve suç teşkil eden faaliyetler sergilendiğinde uygulama sona ermektedir. Bunun bilincinde olan ve denetimli serbestlikten yararlanan birey de bu uygulamadan mahrum kalmamak için hal ve hareketlerine dikkat etme zorunluluğu hissetmektedir. Bu doğrultuda bir katılımcının (K38 kodlu) kendi anlatımında bu durumu vurguladığı görülmüştür. Özetle denetimli serbestlik uygulamasından yararlanan birey bu süreçte suç fiillerinden uzak kalmakta ve daha geniş bir zamanla suçu tamamen terk etme beşarısı gösterebilmektedir:

“Bir yıl boyunca denetimli serbestlikten yararlandım. Çok faydalı buluyorum çok daha genişletilmesi gerekiyor. Galiba denetimli serbestlik sürecini üç yıla kadar uzatma gibi bir şey yapıldı. Bunu çok olumlu bir karar olarak görüyorum. Denetimli serbestlik sürecinde bir suç işlediği zaman kişiyi hemen tekrar cezaevine alıyorlar. Bundan dolayı hükümlü daha dikkatli oluyor. Başka birisi ona kalkıp küfretse dahi ona karışmıyor. Öyle veya böyle insan bu duruma alışıyor, zamanla suç işlemiyor. Bence bu denetimli serbestliğin faydası var. Suçu terk etme üzerinde de yüzde yüz etkisi var bence.” (K38-39 yaşında-erkek-uyuşturucu, yaralama, evrakta sahtecilik, firar suçlusu)

Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliğine göre denetimli serbestlik uygulamasında hükümlüye verilen cezaların infazı; kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılma, bir konut veya bölgede denetim ve gözetim altında bulundurulma, belirlenen yer veya bölgelere gitmeme, belirlenen programlara katılma şeklinde gerçekleştirilir (DSHY, m.78/2). Aynı yönetmeliğin 85. maddesinde, belirlenen programlara katılma başlığı altında hükümlünün katılım sağlaması gerektiği programlar hakkında bilgi verilmiştir. Bahsedilen maddede, bu programlarda hükümlülerin “iyileştirilmesi ve topluma kazandırılması” amacının güdüldüğü açık bir şekilde vurgulanırken aynı zamanda programların ne olacağı sıralanmıştır (DSHY, m. 85): “...hükümlülerin iyileştirilmesi ve topluma kazandırılması için ihtiyaç duydukları ve denetimli serbestlik müdürlüğünce belirlenen, bireysel görüşme, grup çalışması, tedavi ve iyileştirme programları, diğer kurumlarca yürütülen meslek ve sanat edindirmeye yönelik faaliyetler, seminer, sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler, sivil toplum kuruluşlarınca kamu yararına yürütülen program ve çalışmalara katılma yükümlülüğüdür.”

Denetimli serbestlik kapsamında çeşitli programlar, eğitimler veya seminerler verilmektedir. Uygulama kapsamında suç türüne göre bazı bireylerin bazı eğitimlere veya seminerlere katılmaları, belirli periyodlarla imza vermeleri zorunlu kılınabilmektedir. Bu doğrultuda bazı katılımcıların denetimli serbestlik uygulaması sürecinde katılım sağladıkları eğitim veya seminerlerin suçu terk etmeleri üzerindeki olumlu etkilerinden bahsetmişlerdir. Konuya dair bir örnek anlatıma aşağıda yer verilmiştir:

“Denetimli serbestlikte öfke kontrolü muhabbeti vardı. İzmir’de girdim, İstanbul’da girdim. Uyuşturucu gibi bu tür programlar var. Seni sıfırlamaya kazandırabilmek için çok şey anlatırlar. İnsan hakları ile ilgili eğitim vardı. Etkisi çok oluyordu. Bazı şeyleri orada öğreniyorsun. Sosyal uyum eğitimi vardı. Mesela insanlarla nasıl konuşulabileceğini bilmiyorsun, mahkûmsun, öfkeliyin, yeni çıkmışsın, ayak uyduramıyorsun, ister istemez insanları kırabiliyorsun. Bir iki seanstan sonra üç seanstan sonra gitgide oturuyor. Yani sana anlattıkları şey kafanın bir kenarında duruyor. Ha ben bunu şu şekilde yapsam daha iyi olur. Hoca anlatmıştı diyorsun ve gayet güzel oluyordu. Bence bu programlar yeterlidir. Sık sık yapılması gereken bir şeydir. E tabi içinden bir şey çıkarabilecek insan için iyi bir şeydir. Ben gitmek istiyordum bana yarayacağına inanıyordum. Suç işlemeyi bırakmada da etkisi var. Çünkü orada kendini nasıl kontrol edebileceğini anlatıyorlar, öfkene nasıl hâkimolabileceğini öğretiyorlar.” (K50-36 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

Yukarıdaki anlatımda da görüldüğü üzere katılımcı (K50 kodlu); denetimli serbestlik sürecinde sosyal uyum, öfke kontrolü ve insan hakları konularında eğitim aldığına ve bu eğitimlerin onun suçu terk etme sürecinde etkili olduğuna dikkat çekmektedir. Katılımcı, suç teşkil edebilecek bir faaliyet açığa çıkmadan önce eğitimlerden elde edilen bilgilerin hatırlandığı ve bu bilgiler sayesinde suç fiilinin ortaya çıkmadan önce engellendiğinden bahsetmiştir.

Benzer şekilde bir diğer katılımcı (K7 kodlu) da denetimli serbestlik sürecinde aldığı eğitimlerin etkisine dikkat çekmektedir. Söz konusu katılımcıya ait anlatım aşağıda verilmiştir:

“Kim bu denetimli serbestliği çıkarmışsa Allah ondan razı olsun. Çok büyük bir şeydir. Mesela ben evlenmeyi düşünüyorum, benim ceza sürem bitmediği müddetçe evlenemem. Yani olumlu bir süreçtir. Neden? Çünkü insanlar o süreç içerisinde tekrar suç işleyebilirler. Kendilerinden emin olabilmeleri için bu sürecin bitmesi gerekiyor. Ben de kendi kendime şunu söylemişim. Bu süreç bitmeden evlenmem dedim. Yarın öbür gün ne olacağı belli değil evlenip niye diğer insanları mağdur edeyim ki. Bu süreçte ben seminerlere katıldım, grup çalışmalarına katıldım. Uyuşturucu ve alkol bağımlılığı seminerlerine katıldım. Bu kursları da uzmanlar veriyordu. Ben hepsinin de faydasını aldım. Sosyal uyum programına da katıldım. Hepsini de şu an beynimde uyguluyorum. Mesela az önce trafikte gelirken adam korna çaldı. Öfke kontrolü hemen devreye girdi. Kendi kendime dedim ki ya işte kızarsan, öfkelenirsen her gün herkesle kavga edersin. Orada suç işleyebilirdim ama işlemedim. Demek ki etkisi var.” (K7-37 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Bu görüşleri dile getiren eski suçlu katılımcı, denetimli serbestlik kapsamında aldığı eğitimlerin kendi hayatında karşılık bulduğunu çeşitli örneklerle belirtmiştir. Öyle ki bu eğitimlerin onun suçtan uzaklaşmasında ve suçu terk etmesinde oldukça etkili olduğu görülmüştür. Çünkü katılımcının kendi ifadesiyle bu eğitimleri sürekli “beyninde uygulaması” eğitimin suçluluk üzerinde etkili olma olasılıklarını arttırmaktadır.

Çalışmanın bu kısmında örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü katılımcıların alternatif bir ceza ve infaz sistemi olan denetimli serbestlik uygulaması hakkındaki görüşleri, uygulama ile ilgili deneyimleri yer alacaktır. Çalışmanın genel amacı doğrultusunda suçu terk etme ve topluma adapte olma sürecinde etkili olan unsurların çalışmanın sonraki kısımlarında, suçu terk etme anlatımları başlığı altında verildiği belirtilmelidir. Burada katılımcıların suçu terk etme ve topluma adapte olma sürecinde denetimli serbestlik uygulamasının olumlu veya olumsuz yönleri ile ilgili düşünce ve deneyimlerinden çok denetimli serbestlik uygulaması ile ilgili görüşleri, uygulamanın eksik, olumsuz veya olumlu yanları verilmiştir.

Genel anlamda denetimli serbestlik uygulaması, tabi olduğu 5402 Sayılı Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanununda ve 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun da görülebileceği üzere; suçu terk etmenin, suçun tekrar edilmesinin önlenmesi ve sosyal uyuma katkı sağlamasının vurgulandığı belirtilebilir. Yine aynı kanuna göre bu infaz ve iyileştirme faaliyetlerinin

hükümlülerin toplumsal uyumuna katkı sunmasına katkıda bulunma hedefinde oldukları açıkça belirtilmiştir. Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliğine göre denetimli serbestlik uygulamasında hükümlüye verilen cezaların infazı tedbirleri arasında daha önce de belirtildiği üzere kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılma tedbiri bulunmaktadır (DSHY, m.78/2). Bu tedbir, aynı yönetmeliğin 81. maddesinde “...hükümlünün kurallara uyma becerisi ve çalışma disiplini kazanmasını, başkalarının haklarına saygı göstermesini, zamanı planlamasını, bir meslek edinerek kendi işini kurmasını veya bir iş edinmesini amaçlayan, iyileştirme ve topluma kazandırmayı esas alan bir yükümlülüktür.” şeklinde tanımlanmıştır. Böylelikle hükümlü denetimli serbestlik toplam süresinin üçte birini kamuya yararlı bir işte çalışarak tamamlamaktadır. Çalışma süreleri ise günde dört, ayda seksen saat olarak planlanmakta ve hükümlü çalışma sürecinde herhangi bir ücret almamaktadır. Yönetmelikteki şu ibare ayrıca dikkat çekmektedir: “Çalıştırılacak iş belirlenirken; hükümlünün iyileştirilmesi, mesleği, becerileri, mağdurun ve toplumun güvenliği dikkate alınır. Çalıştırılacak gün ve saatler, hükümlünün işi, aile yaşamı veya eğitimi dikkate alınarak belirlenir.” Buna göre denetimli serbestlik uygulaması kapsamında kamuya yararlı bir işte çalıştırılan hükümlünün yönlendirileceği iş; hükümlüye ait kişisel, sosyal durumu ve mesleki becerileri dikkate alınarak seçilmektedir. Hükümlü, bu kapsamdaki yükümlülüklerin kaldırılmasını da talep edebilmektedir. Örneğin birey; çalışmasını engelleyecek bir sağlık sorunu bulunduğu, bir örgün eğitim programında eğitim gördüğünde, kendi işinde veya herhangi bir işyerinde çalıştığında kamuya yararlı işte ücretsiz çalıştırılma yükümlülüğü kaldırılabilir. Ayrıca altmış yaş ve üstü, hayatlarını yalnız başına idame ettiremeyen ve doğumuna on hafta kalan hamile kadınlar için kamuya yararlı bir işte ücretsiz çalıştırılma yükümlülüğü hükümlüleri uygulanmamaktadır (DSHY, m. 81).

Bu bağlamda bazı katılımcıların denetimli serbestlik uygulamasının bireyin topluma başarılı bir şekilde adapte olmasında etkili bir uygulama olduğunu vurguladıkları görülmüştür. Konuya dair görüş bildiren katılımcılar arasından birine ait anlatıma burada yer verilmiştir:

“Denetimli serbestlikten yararlandım, bu süre zarfında beni kuruma yönlendirirler. Gençlik ve Spor İl Müdürlüğüne gidiyordum. Ben denetimli serbestlik sürecini her yönüyle olumlu görüyorum, en azından bir kişi denetimli serbestlik sürecinde sekiz saat çalıştıktan sonra gidip ailesini görüyor, onlarla kalıyor. Yani cezaevinde olsaydı ailesini göremezdi. Denetimli serbestliğin yararını gördüm. O süreyi cezaevinde geçirmektense dışarıda geçirip topluma adapte oldum. Birtakım şeyleri biraz daha kavrayabildim. Bireyin topluma daha iyi adapte olması için çok önemli görüyorum bu uygulamayı.” (K17-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Denetimli serbestlik sürecinde kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılma uygulamasına tabi olarak bir devlet kurumuna yönlendirildiğini belirten eski suçlu (K17 kodlu katılımcı), bu uygulama sayesinde hükümlülerin aileleriyle ve toplumla iç içe geçmiş olduklarını, bu sayede topluma başarılı bir şekilde adapte olabildiklerini vurgulamıştır. Katılımcının bu anlatımına göre denetimli serbestliğin toplumsal uyuma katkı sağlama amacının hem uygulamadan yararlanan bireyler için hem de katılımcının kendisi için gerçekleştiği belirtilebilir.

Benzer şekilde denetimli serbestlik sürecinde kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılma uygulamasına tabi olarak bir camide çalışmaya ve çeşitli eğitim programlarına yönlendirilmiş olan katılımcı (K19 kodlu), cezaevinde olmamanın, toplumla iç içe olmanın topluma adapte olmayı sağladığına dikkat çekmektedir. Ayrıca katılımcının cezaevi sürecinin toplumsal entegrasyona etkisi nedeniyle bireyi olumsuz etkileyebileceğine, tam da bu noktada denetimli serbestliğin öneminin daha da anlaşılacağına yaptığı vurgu da ön plana çıkmaktadır:

“Denetimli serbestlikten bir yıl yararlandım. Beni denetim sürecinde bir camiye yolladılar. Camiye gidip orada çalışıyordum. Bu program uyum konusunda bence iyi. Dışardasın, diğer insanlarla beraber yaşıyorsun. Cezaevinden uzaksın. Toplumla iç içe olmak topluma bağlılığı arttırıyor. Benim açımdan toplumla bağı olan suç işlemez zaten. Yani cezaevinde duran biri toplumdan soyutlanır. Onu toplumda tutmak lazım. Onun için önemli diyorum denetimli serbestlik için. Ayrıca denetim sürecinde çeşitli konferanslara da katıldık. Genellikle konferanslar, suçlarla ilgiliydi. Bunların etkili olduğunu düşünüyorum. Ben denetimden çok fayda gören insan tanıyorum.” (K19-32 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu)

Bazı katılımcıların denetimli serbestlik uygulamasında yer alan kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılma uygulamasının veya bazı eğitimlerin ve seminerlerin hükümlünün topluma adapte olma amacına karşılayamayacak bir uygulama olduğunun vurgusunu yaptıkları görülmüştür. Bu katılımcılardan birine ait anlatım aşağıda örnek olarak sunulmuştur:

“Denetimli serbestlikten bir yıl boyunca yararlandım. Denetimli serbestlik müdürlüğü eğitim biriminin düzenlediği çeşitli seminerler vardı. Bunlar da ayda bir gerçekleştirildi. Dinle alakalı, toplumsal sorunlarla alakalı oluyordu seminerler. Bu seminerlerde anlatılan hikâyeler bana açıkçası saçma geliyordu. Ali Baba'nın kurucusunun veya Elon Musk'ın hikâyesinin bana ne faydası olacak? Bir kere bu kişilerin yaşadığı toplumsal ortam ile bizim yaşadığımız toplumsal ortam aynı değil ki? Serbestlik sürecinde toplum yararına bir kuruma yönlendirme durumu var. Sizi gönderdikleri yer zaten camidir veya temizlik yapabileceğiniz bir yerdir. Bu şekilde toplumun neresine kazandıracak sizi? Farz edelim ki beni üniversiteye temizlik personeli olarak yönlendirdiler. Orada kaç kişi bana selam verecek? İki kişi... Sadece benden sorumlu olan kişiler benimle irtibat kuracak. Bu yönüyle aynı cezaevi gibi. Zamanın kısıtlı ve aileni, arkadaşlarını göremiyorsun. Düşünün siz bir kişiyi topluma kazandırmaya çalışıyorsunuz ama onu en kötü yerlerde, kimsenin olmadığı yerlerde çalıştırıyorsunuz. Bunun neresi olumlu? Genel anlamda denetimli serbestlikteki genel amaç güzel ama uygulaması yanlış bence. Mesele de o zaten siz uygulamada başarısızsanız gerçekleştirmek istediğiniz amacın da bir faydası olmaz artık. Yani kişinin daha sosyal bir yerde olması gerekiyor daha düzgün bir iş verilmesi gerekiyor. Ama temizliğe veriyorlar beni amirim gelip fırça atıyor, azarlıyor, belki de eğitimsiz insandır diye. Bu şekilde olur mu?” (K27-35 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

Yukarıda anlatımda katılımcı (K27 kodlu), toplum yararına çalıştırılmak üzere kurumlara yönlendirilen hükümlülerin gittikleri yerlerde ayrıca toplumdan soyutlayacak bir süreç geçirdiklerini, verilen eğitim ve seminerlerin konu bakımından uygun olmadığını dile getirmiştir. Bu bağlamda sosyalleştirmenin en ön planda tutulduğu denetimli serbestlik uygulamasında hükümlülerin yönlendirildikleri kamu kurumlarının bu açıdan uygunluğuna dikkat edilmesi gerekmektedir. Hükümlünün zaten cezaevinde olmadığı, dışarıda herhangi bir yerde olduğu için zorunlu olarak sosyalleşebileceği düşüncesi bu anlamda yanlış gözükmemektedir.

Aşağıdaki anlatımlarda da görülebileceği gibi başka katılımcılar da denetimli serbestliğin amacının net bir şekilde gerçekleşmediğinden bahsetmişlerdir. Katılımcılar, ücretsiz olarak toplum yararına bir kamu kurumuna temizlik yapmak üzere yönlendirilen hükümlülerin topluma bu şekilde adapte olamayacaklarını, bu uygulamanın bu yönüyle anlaşılabilir olduğunu vurgulamışlardır. Katılımcıların ortaya koydukları anlatımlardan örnek olarak biri aşağıya alınmıştır:

“Denetimli serbestlikten yararlandım ama herhangi bir eğitime gitmedim. Herhangi bir kuruma yönlendirilmedim. Ben bir yerde çalışıyordum. Herhangi bir sosyal destek almadım. İş konusunda bir yönlendirme falan olmadı. Yani denetimdeki şeylere bakıyorsun, çok saçma geliyor. Hiçbir şekilde insanın üzerinde bir faydası olduğunu görmedim. Mesela denetimde olan birinin altı ay ücretsiz çalıştırılması süreci var. Bizimki bir yıl denetimdir. Bazı suçluların iki yıldır. Mesela hırsızlık suçundan girenlerin denetimi iki yıldır. Hırsızlara her türlü faydası var. Adamlar o yüzden zaten sonra cezaevine giriyorlar. Bu denetimli serbestlik sürecinde kurumlara yönlendirme var ya, mesela birisi adliyeye giderek, b... temizleyerek nasıl ıslah olabilir? Adam kendine lanet eder zaten.

Denetime gittiğin zaman sana diyorlar ki haftanın dört günü imzaya geleceksin. Kendine sigortalı bir iş bulduysan buldun, bulmadıysan seni altı ay ücretsiz çalıştıracağız ve daha sonra gelirsın, çeşitli eğitim faaliyetlerine katılırsın diyorlar. Bunların hepsi çok saçma. Ben zaten bir işte çalıştığım için denetime gidip gelmekte problem yaşıyordum. Bazen izin almakta da çok zorlanıyordum tabi.” (K10-44 yaşında-erkek-cinayet suçlusu)

Yukarıda anlatımı verilen katılımcının (K10 kodlu) denetimli serbestlik sürecinde bir iş yerinde çalıştığı için imza atma noktasında problem yaşadığı bazen de imza atmak üzere denetimli serbestlik müdürlüğüne gitmek için iş yerinden izin almakta zorlandığı görülmektedir. Çalışmanın bu bulgusu, Dızman ve Oktik (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Nitekim araştırmacıların araştırmaya katılanlardan elde ettikleri veriye göre örneklem grubu içerisinde yer alan bazı katılımcıların denetimli serbestlik sürecinde bireysel görüşmelere ve grup çalışmalarına gidebilmek için iş yerinden izin almakta zorlandıkları tespit edilmiştir. Benzer şekilde Çınar’da (2015: 89) çalışması neticesinde araştırma katılımcılarından elde ettiği, bireylerin denetimli serbestlik sürecinde uygulamalara katılmalarının işlerini engelleyen bir durum olduğu tespiti, bu çalışmanın bahsedilen bulgusuyla örtüşme göstermektedir. Bu çalışmada katılımcının anlatımında ifade ettiği ilginç bir husus da denetimli serbestlik uygulamasının çeşitli suç türleri dikkate alınarak süresinin belirlenmesi ve bu doğrultuda örneğin hırsızlık suçunu işlemiş olan bireylerin uygulamadan daha fazla bir süreyle yararlanabileceklerine ve dolayısıyla bu durumun onların tekrar suç işlemelerine neden olabileceğidir.

Araştırmanın örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü bir diğer katılımcı (K2 kodlu), denetimli serbestlik uygulamasına yukarıdaki anlatımda da yer aldığı gibi suç türleri açısından yaklaşmıştır. Bahsi geçen katılımcıya dair anlatıma aşağıda yer verilmiştir:

“Denetimli serbestlik sürecinde eğer sigortalı bir işte çalışmıyorsanız kamuya yararlı bir işte çalışma zorunluluğunuz var. Denetimli serbestlik sürecinin hem olumlu hem olumsuz yönleri var. Kadın cinayeti suçlusunu bıraktıkları zaman, dışarı çıktığında gidip karısını öldürüyor. Kadına şiddette ve taciz olaylarında denetimli serbestlik verilmesini uygun görmüyorum.” (K2-37 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Yukarıdaki anlatımı ortaya koyan katılımcı, uygulama kapsamında yer alan bazı suç türlerinin uygulamada olmaması, örneğin kadına yönelik şiddet suçlarının bu kapsamda olmaması gerektiğine, bundan kaynaklı olarak bireylerin tekrar suç işleme durumunun oluşabileceğine dikkat çekmektedir. Katılımcı, kadına karşı şiddet hükümlüsü bireylerin dışarı çıkıp karşı tarafa zarar verme kararında oldukları ve denetimli serbestlik uygulamasını bu açıda bir fırsat olarak değerlendirebilecekleri yorumlamasını yapmıştır.

Denetimli serbestlik kapsamında kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılma uygulamasına yönlendirilen hükümlüler çalışmaları sonucunda herhangi bir ücret veya maaş alamamaktadırlar (DSHY, m. 81). Kamuya yararlı işte çalıştırılmadaki temel amaç yükümlünün kurallara uyma becerisi ve çalışma disiplini kazanması, başkalarının haklarına saygı göstermesi, zamanını etkili kullanması ve iş becerisi edinmesi veya geliştirmesidir. Bu bağlamda araştırma grubu içerisinde yer alan ve denetimli serbestlik uygulamasından yararlanmış olan katılımcıların büyük bir çoğunluğunun bu uygulamayı olumlu karşıladığı fakat çalıştırılma esnasında hükümlüye herhangi bir ücretin veya maaşın verilmemesinden kaynaklı olarak hükümlünün ayrıca farklı sorunlarla karşılaşabileceği tespit edilmiştir. Aşağıda buna ilişkin anlatımlara yer verilmiştir.

“Denetimli serbestliğe ilk başvuru yaptığımız zaman bize dediler ki ya bir sigortalı iş bulacaksın ya da bir kuruma yönlendirileceksin. Şimdi denetimli serbestliğin şöyle saçma bir şeyi var. Çoluk çocuk sahibi isen ve cezaevinden hemen çıktıktan sonra iş bulamıyorsan, kamuda bedava

çalışıyorsun. Senin çalışabilmek için kamuda çalışabilmek için yol masrafların var, senin barınma masrafların var, senin ailen varsa ailenin masrafları var, sen bunları mı karşılamaya çalışacaksın; yoksa kamuya gidip bedavaya çalışmaya mı gideceksin? Tamam, kamuda çalıştırılsın ama bari bir ücretle çalıştırılsın.” (K18-45 yaşında-erkek-öldürmeye teşebbüs suçlusu)

“Denetimli serbestlik uygulaması faydalı ama kamu yararına çalıştırdığı zaman tamam, çalıştırsın hatta bir yıl boyunca çalıştırsın ama bu süreç içerisinde bir maaş verirse daha iyi olur bence. Bu adamı çalıştırıyorsun, öğlene kadar çalıştırıyorsun, bu adamın hiçbir geliri yok; zaten destek de vermiyorsun. Bu şekilde adama nasıl bir yarar sağlayacağını düşünüyorsun ki? Bu adam ister istemez kendi düşüncesi ile başka işlere yönelir. Belki suç işlemeye başlar. Hâlbuki denetimin onu suçtan uzaklaştırması gerekiyor. Yani şimdi mesela ben inşaatçıyım bizim burada pek iş olanağı yok. Denetimli serbestlik sürecinde beni bir yıl boyunca çalıştırıyorsun, bu durumda ben ne yapacağım o zaman? Ben çoğu zaman servisle gidip geliyordum yani ne yol parası ne yemek parası hiçbir şey zaten vermiyorlardı.” (K23-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü katılımcılardan biri de (K44 kodlu) aşağıda da ifade ettiği gibi, denetimli serbestlik sürecinde hükümlülerin maddi anlamda desteklenmesi gerektiğini aksi takdirde denetimli serbestlik uygulamasının cezaevinden bir farkının olamayacağını vurguladığı görülmüştür. Bahsedilen katılıcıya ait anlatım şöyledir:

“Denetimli serbestlik de bir cezadır çünkü seni denetimleyen götürüyorlar, seni çalıştırıyorlar. Şimdi ben seni götürüp çalıştırsam, sana beş kuruş para vermezsem senin zoruna gitmez mi? Bir özelliği var o da evinde olmandır. Çalışıyorsun ediyorsun ama mesaim bittikten sonra evindesin çocuklarının yanındasın. Onun farkı odur yani cezaevi ile farkı budur. Yoksa sen bir gün imzaya geç kalırsan o imzayı atamazsan seni tekrar kapalıya atıyor. Denetimli serbestlik süreci daha faydalı olabilirdi bence. Denetim sürecinde insanlara maddi anlamda destek verselerdi bence daha faydası olurdu. İşe gidiş-geliş parasıdır, otobüs parasıdır, yemek parasıdır. Bunların tümü cebinden gidiyor. İnsan cezaevinden çıktıktan sonra ayıptır söylemesi bir sigaraya muhtaçtır. Devletin ona elini uzatması gerekiyor. Bir işe yönlendirmesi gerekiyor. Takip etmesi gerekiyor ama başıboş bırakıyor onu. Ben 2-3 sefer seminere gittim oradayken şahit oldum bazı insanlar üzerlerinde inşaat elbisesi koş koş oraya gelipimza vermeye çalışıyorlardı. Geliyorlardı mecbur oldukları için seminere katılıyorlardı ama kulakları orada değildi.” (K44-49 yaşında-erkek-hırsızlık (3), uyuşturucu, kaçakçılık suçlusu)

Yukarıdaki açıklamalarda denetimli serbestlik kapsamında eski hükümlülerin uygulama süresince maddi anlamda desteklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Cezaevinden tahliye olan hükümlülerin dışarıda, en azından bir iş bulup çalışmaya başlayınca kadar maddi anlamda desteklenmeleri oldukça önemlidir. Nitekim bu durumu Rauma ve Berk (1987) çalışmalarında açık bir şekilde ortaya koymuşlardır. Araştırmacılar, cezaevinden tahliye olmuş hükümlülere yapılan işsizlik yardımlarının onların suçu terk etmeleri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Cezaevi sonrası gelir desteği alan eski hükümlülerde, cezaevi tahliyesi sonrasındaki ilk yılda yeniden suç işleme olasılığını önemli ölçüde azalttığını bulmuşlardır. Araştırmacılar, daha sonraki süreçte, yaklaşık beş yıl sonra ayrıca bir takip çalışması gerçekleştirerek yine benzer sonuçlara ulaşarak bu bulguyu doğrulamışlardır (Rauma ve Berk, 1987). Ancak bu çalışma ABD’de gerçekleştirilmiştir. ABD veya bazı gelişmiş ülkelerde sosyal yardım sistemi diğer ülkelerdeki sosyal yardım sistemleri açısından büyük farklılık gösterdiği göz önüne alındığında bahsedilen bu çalışmadan elde edilen sonuçların Türkiye bağlamında ne ölçüde genellenebileceği belirsizdir. Fakat bahsedilen çalışmaya ait bulgular, elde ettiğimiz bulgular ile örtüşmektedir. Nitekim Türkiye’de cezaevinden tahliye olmuş eski hükümlülerin doğrudan hükümlülük geçmişlerinden kaynaklı olarak gelir desteği sağlanmadığı belirtilebilir. Her ne kadar bir örnek ile karşılaşsak da bu araştırmadaki katılımcılardan bazılarının ise hükümlülerin cezaevi sonrası gelir desteği almaları durumunda suçu terk etme olasılıklarının artacağını vurguladıkları görülmüştür.

Bazı katılımcılara göre denetimli serbestlik uygulaması içerisinde bulunan kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılma zorunluluğunun ayrıca bireyleri sahtekârlık yapmaya itebilecektir. Bahsi geçen konuya dair katılımcılardan elde edilen veriler arasından iki anlatıma aşağıda yer verilmiştir:

“Denetimli serbestlik sürecinden bir yıl yararlandım. O süreçte sigortalı bir işe girdiğim için beni kuruma yönlendirmediler. Ben kendim çalışmıyorum ama bir yerde kendime sigorta yaptırdım, dedim ki; sırf onlara çalışıyorum diyebilmek için sigorta yaptırmalıyım. İnsanı mecbur bırakıyorlar. Bir nevi sahtekârlık oluyor bu. Sadece imzaya gidiyordum, haftanın bazı günleri seminerler vardı. Her hafta olmasa da on günde bir seminer vardı. Seminerde genellikle suçlar anlatılıyordu. Yani etkili mi faydalı mı? Şöyle kim kendine ne almak istiyorsa anlıyordu. Kimisine etkili kimisine etkisiz oluyordu bu Seminerler. Genel anlamda faydalıdır, bilgilendiriyor seni.” (K21-32 yaşında-erkek-hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)

“Yok, herhangi bir destek almadım. Bir yıl boyunca denetimli serbestlikten yararlandım. Bizim dönemimizde kuruma yönlendirme faaliyeti yoktu. Şimdi bir kişiyi denetimli serbestlik sürecinde kurumlara yönlendiriyorlar. Şu an uygulanan bu uygulama da çok yanlış bir uygulamadır. Buradaki amaç, insanı topluma kazandırma değil kendi işlerini ona onlara yaptırmadır. Diyorlar ki sen cezalısan, sana bir iş vereceğiz, sen de bu işi bedavaya yapacaksın. Sigortalı bir işte olmazsan seni yönlendiriyorlar, çalıştırıyorlar. Bence bu uygulama olumsuz bir uygulamadır. Bence bu denetimli serbestlik insanı biraz daha suça sevk edebiliyor. İnsanları dolandırıcılığa sevk ediyorlar. Bir kişiyi sigortası olmadığı zaman bedava kuruma yönlendiriliyor. Bu durumda o kişi ne yapıyor? Gidiyor, çalışmadığı bir yerde sigorta girişi yaptırıp denetime gitmiyor. Çalışmadığı halde sigortası yatmış oluyor yani. Devleti dolandırabiliyor. Bu da bir suç değil mi? Denetimli serbestliğin işleyişi bence saçmadır. Tamam denetim sürecinde insanı çalıştırıyorsun, bu güzel bir şey. Bir nevi suçtan uzak tutuyorsun ama çalıştığı süreç içerisinde emeğinin hakkını verisen çok daha güzel olur. Bu şekilde insan daha fazla topluma kazandırılabilir. Yani ona hakkını vermezsen, o da haksızlık olduğunu düşünür. Bu durum onu daha çok suça sevk edebilir. Bu çalıştırılma sürecinde insanın bir maaşının olması gerekiyor. Sonuçta onun da bir hayatı var. Suç işlemişse bunda maddi durumun büyük bir etkisi vardır. Eğer sen bu insanı maddi bir kaynak vermeden bir yerde çalıştırırsan bu insan para bulmak için gider yine suç işler.” (K24-30 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Denetimli serbestlik sürecinde bir bireyin kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılmaya yönlendirilmemesi için kişinin sigortalı bir işte çalışıyor olması gerekmektedir. Bundan dolayı denetimli serbestlik uygulaması kapsamına alınan hükümlüler, sırf kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılmaya yönlendirilmemek için işe gitmediği halde bir işyeri ile anlaşarak sigortalarının yatırılmasını sağlamaktadırlar. Yukarıda da anlatımları verilen katılımcılara (K21 ve K24 kodlu) göre bir nevi bireyler var olan bu zorunluluk nedeniyle “sahtekârlık” yapmaya itilmektedir.

Denetimli serbestlik sürecinden yararlananlar ve uyuşturucu suçları hükümlüsü olanlar, belirli zamanlarda kontrollü bir şekilde idrar tahlili yaptırarak uyuşturucu kullanımından uzak kaldıklarını kanıtlamak durumundadırlar. Bazı katılımcıların anlatımlarına göre bu süreç de sağlıklı yürümektedir. Konuya dair örnek bir anlatım aşağıya alınmıştır:

“Denetimli serbestliğin bir faydası yok. Bir arkadaşım denetimli serbestlik sürecinde mesela idrara gidiyorlar, idrar tahlillerine gittiği zaman hile yapıyorlardı. Başkalarının idrarını veriyorlar. O şekilde gidermeye çalışıyorlar. Bu denetimli serbestlik sürecinde mesela kimilerine çalışma veriyorlar. Kişi gittiği yerde orada bulunan adamlarla anlaşıyor. Diyor ki denetimli serbestlikten birileri gelirse bize haber ver. Biz o anda geliriz diye. Yani bir şekilde kılıfına uyduruyorlar. Mesela adamı vermişler camiye, beş saat burada temizlik yapacaksın, çiçekleri sulayacaksın vesaire diyorlar, adam yapmıyor. İmamla anlaşıyor, bu şekilde sürüyor.” (K8-38 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Anlatımdan da anlaşılacağı üzere bu kapsamda olan hükümlülerin hileye başvurdıkları dolayısıyla uygulamanın bu aşamasının bireye bir katkı sunmadığı görülmüştür. Bu anlamda uyuşturucu suçlarından kaynaklı olarak hüküm giymiş katılımcıların denetimli serbestlik uygulamasına yönelik görüşleri olumsuzdur. Bahsedilen olumsuz algının birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, uyuşturucu suçluları için yeteri kadar denetimin olmamasıdır. Denetimli serbestlik uygulamasından yararlanan bireyler, sistemin boşluklarından yararlanıp uyuşturucuyu bırakmadan denetimli serbestlik sürecini tamamlayabilmektedirler.

Sonuç olarak katılımcılar tarafından sunulan anlatımlarda denetimli serbestlik uygulamasının suçu terk etmede olumlu katkısı olduğu ifade edilmektedir. Cid ve Martí (2012) tarafından yapılan çalışmalarda; suçu terk eden bireylerin topluma yeniden giriş veya geçiş faktörleri ile suçluların cezaevinden topluma yeniden girişini destekleyebilecek olumlu deneyimler yaşanması suçu terk etme sürecine katkı sunmaktadır. Piehl (2002), topluma geçiş aşamasında uygulanan denetimli serbestliğin, bireylerin topluma yeniden adapte olmalarında ve suçu terk etmelerinde önemli bir rol üstlendiğini belirtmiştir. Bu bağlamda McNeill (2006), Rex (1999) ve Barry'nin (2013) çalışmalarında ortaya koydukları, denetimli serbestlik uygulamasının suçu terk etme sürecine olumlu katkıda bulunduğu husus ile Clear (2007) tarafından öne sürülen görüşler bu çalışmanın tespitleriyle paralellik göstermektedir. Bahsedilen çalışmaların eski hükümlülerin topluma yeniden girişini ve suçu terk etme süreçlerini daha olumlu hale getirebilmek için paydaş kurumlar ve toplum katılımının yanı sıra denetimli serbestlik gibi topluma yeniden giriş programlarının artırılması veya desteklenmesi gerektiği bulgusu bu çalışmanın bulgusu ile örtüşmektedir. Ayrıca çalışma kapsamında denetimli serbestlik uygulaması faktörü için suç türü bağlamında bir ilişkiye ulaşılmamıştır. Araştırma katılımcılarının suç türüne göre gerçekleştirilen ilişkisel analiz sonucu uyuşturucu, yaralama ve hırsızlık suç türlerini işleyen araştırma katılımcılarının genel anlamda denetimli serbestlik uygulamasını suçu terk etme ve topluma adapte olma noktasında başarılı bir uygulama olarak gördükleri belirtilebilir.

5.2.11. Yaşın İlerlemesi ve Olgunlaşma İle Birlikte Suça Olan Katılımın Azalması

Literatür incelendiğinde yaş ve suç arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Genel anlamda bireylerin ergenlikte suç işlemeye başladıkları, suç yoğunluğunun on yedi yaş civarında gerçekleştiği, yaş ilerledikçe suç işlemeyi bıraktıkları (Farrington, 1995) ve genel anlamda suçun kadınlara oranla erkekler tarafından çok daha işlendiği ortaya konmuştur (Moffitt, 1993). Hatta bazı araştırmalar suç ile yaş arasındaki ilişkinin değişmez bir nitelikte olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre dönem veya yer fark etmeksizin, bireysel suç eğilimine bakılmaksızın bireyler yaşlandıkça daha az suç işleme eğilimindedirler (Gottfredson ve Hirschi, 1990). Bazı araştırmalara göre bireyler 28 yaşına (Moffitt, 1993: 675), bazılarına göre 26 yaşına (Uggen, 2000) bazılarına göre ise orta yetişkinlik dönemine (Sampson ve Laub, 2003) geldiklerinde suçu terk etme sürecine girmektedirler. Özetle genel anlamda bireyler gençlik veya ergenlik dönemlerinde suç işlemekte, çoğu yaşlanıp suçu terk ederken küçük bir azınlık yetişkinlikte suç işlemeye devam etmektedir. Ayrıca yaşlanma ile birlikte bireyler tarafından işlenen suçların sayısının önemli ölçüde azaldığı görülmektedir.

Yaşın ilerlemesiyle birlikte suçun terk edilmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar doğal bir olgunlaşma sürecine giren bireylerde fiziksel ve zihinsel değişikliklerin süreçle davranışlardaki iyileşmenin başlıca nedeni olduğunu öne sürmüşlerdir. Yani onlara göre zaten yaşın ilerlemesi ile birlikte suçun terk edilmesi normatif, doğal ve beklenen bir durumdur (Glueck ve Glueck, 1950'den akt. Schwartz vd., 2019) veya zaten "kendiliğinden" gerçekleşen bir

süreçtir. Böylelikle suçu terk etme süreci yeniden suç işleme motivasyonunun ve kapasitesinin azalmasına veya biyolojik değişikliklere bağlanmaktadır (Gottfredson ve Hirschi, 1990: 136). Bazı araştırmacılar suçu terk etme sürecini yaşla ve zaman içinde sosyal damgalanmanın etkisinin azalmasıyla ilişkilendirmişlerdir. Bu anlamda sosyal damgalanmanın etkisinin azalması yaşlı suçlular arasında suçu terk etme sürecini olumlu yönde etkilemektedir (Shover ve Thompson, 1992). Ayrıca bireylerin suç işledikleri takdirde karşı karşıya kalabilecekleri yaptırımlardaki değişimler veya olgunlaşma ile yaşanan dönüşümler suçu terk etmede etkili olabilmektedir (Terry, 2003; Blokland ve Nieuwebeerta, 2005; Maruna ve Toch, 2005). Bununla birlikte yaş ilerledikçe bireyler çeşitli sağlık sorunlarıyla karşılaşabildikleri, yaşlandıkça kendi aile üyelerine ne derece zarar verdiklerini daha net anlayabildikleri (Terry, 2003) veya yetişkinlikle birlikte değişen sosyal rollere sağlıklı bir şekilde uyum sağlamaya başladıkları için suçu terk edebilmektedirler (Moffitt, 1993).

Suçun terk edilmesi noktasında olgunlaşma ve yaşın birbirinden farklı kavramlar olduğu, yaşlanma ve olgunlaşma arasında bir ayrımın yapılması gerektiği belirtilmiştir (Glueck ve Glueck, 1950'den akt. Schwartz vd., 2019; Maruna, 2001). Nitekim suçluluk sürecinde değişimi arzulayan ve bu doğrultuda davranışlarını ve perspektifini ayarlayan bir birey yaş bakımından veya biyolojik açıdan büyümemiş olsa bile bu onun bilişsel anlamda olgunlaştığını göstermektedir (Giordano vd., 2003). Ayrıca bireylerin daha çok erken yaşta, ergenlik döneminde daha fazla suç faaliyeti içerisinde yer alabilecekleri belirtilmişti. Modern toplumlarda ergen bireylerin biyolojik olgunlaşmayı bilişsel olgunlaşmadan önce yaşamaları bu tespiti destekler bir şekildedir (Moffitt, 1993).

Bu çalışma açısından cevabı merak edilen bir unsur da yaşlanma veya olgunlaşmanın suçu terk etme üzerinde ne kadar etkili olduğudur. Bu açıdan konuyla ilgili veri elde edilebilmesi için çalışmanın örneklem grubu içerisinde yer alan katılımcılara **“Suçu terk etmenizde yaş veya olgunlaşma faktörleri etkili oldu mu?”** sorusuna karşılık, çok sayıda katılımcının suçu terk etme sürecinde yaşa veya olgunlaşmaya vurgu yaptıkları saptanmıştır. Bazı katılımcıların yaş ve olgunlaşmayı aynı anlamda gördükleri bazılarının ise olgunlaşmaya farklı bir anlam atfettileri görülmüştür. Yukarıda da belirtildiği üzere olgunlaşma, bazı katılımcılar tarafından biyolojik anlamda gelişmenin ötesinde sosyal sermaye birikimi veya sosyal olgunlaşma olarak algılanmış ve kullanılmıştır.

Aşağıda suç işleme ile yaş arasında doğrudan bir bağ kuran bazı görüşlere yer verilmiştir:

“Yok, Allah göstermesin artık yaşıyoruz 39 oldu. Bu saatten sonra suç işlenmez.” (K38-39 yaşında-erkek-uyuşturucu, yaralama, evrakta sahtecilik, firar suçlusu)

Benzer şekilde başka bir katılımcı (K44 kodlu) da yaşı, suç ile ilişkilendirmiştir. Ona göre suç işlenebilecek azami bir yaş sınırı vardır ve kendisi artık bu yaşı geçtiği için suç işlemeyecek durumdadır ve dolayısıyla suçu terk etmiştir:

“Yaş önemlidir. Artık yaş da geçti, yaş oldu 50. Bir daha hapishaneye girsek zaten artık 70 yaşına kadar zor çıkarız. Yaş zaten müsaade etmez. Bıraktık.” (K44-49 yaşında-erkek-hırsızlık (3), uyuşturucu, kaçakçılık suçlusu)

Başka bir katılımcı (K5 kodlu) da yaş, cezaevi ve suçluluk arasında bir bağlantıdan bahsetmiştir. Cezaevi sürecinin bireyi yıprattığını, genç yaşta olan bireyin cezaevi yükünü kaldırabileceğini fakat yaşının geçtiğini kendi deyişiyle artık “kendisinden geçtiğini” belirten katılımcı bundan dolayı suçu terk etmiştir:

“Yani bir gencin cezaevine girmesi, çıkması veya belli bir yaşını almış olan kişinin cezaevine girip çıkması arasında çok büyük bir fark var. Ben bazen kendi kendime diyorum ki ben on yıl yattım,

gidip bir daha yatamam. Ben diyorum ki limitimi doldurmuşum. Başta da söyledim ya bir insan Türkiye şartlarında cezaevinde en fazla on yıl yatabilir. Bizden geçmiş. İstesem de suç işleyemem, yaşım olmuş neredeyse elli...” (K5-47 yaşında-erkek-yaralama, cinayet suçlusu)

Yukarıdaki anlatımlarda da görüleceği üzere yaşı ilerlemesi ile birlikte doğal bir şekilde suçtan vazgeçildiği görüşü genel anlamda ortaya konmuştur. Burada elde edilen tespit önceden bazı araştırmalar tarafından da ortaya konmuştur. Bu açıdan araştırmanın bu bulgusu daha önce ortaya koymuş bazı araştırmalardaki bulgularla örtüşmektedir. Nitekim yaşı ilerlemesi ile birlikte suçun terk edilmesi normatif, doğal, beklenen veya “kendiliğinden” gerçekleşen bir durum olarak görülmüştür (Glueck ve Glueck, 1950’den akt. Schwartz vd., 2019; Gottfredson ve Hirschi, 1990: 136).

Araştırmanın örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü bir diğer katılımcı (K26 kodlu), ilginç bir şekilde yaş-suç arasındaki ilişkiyi neredeyse özetleyen bir anlatım ortaya koymuştur. Bahsedilen katılımcıya ait anlatım şöyledir:

“(…) Ya örneğin adam yirmi yaşındadır, belki on kez cezaevine girip çıkmış. Onun için pek önemli olmaz. Burada tabii ki kişinin yaşı önemlidir. Yani bir kişi yaşı küçük ise suçu devam ettirme olasılığı da artıyor veya suçu az ise cezası az ise suçu devam ettirebilme durumu oluyor. Cezaevinde uzun yatan bir kişinin suç işleme ihtimali azalıyor. Yaş büyüdükçe bir insanın suç işleme durumu olmuyor. Bende de yaşı etkisi oldu tabi ki.” (K26-29 yaşında-erkek-yaralama suçlusu)

Yukarıdaki açıklamada katılımcı, genç yaşta olan bireyin suçu devam ettirme olasılığının yüksek olacağını vurgulamıştır. Ayrıca alınan ceza süresinin az olmasının bireyi suçluluk sürecine tekrar sürükleyebileceğini, cezaevini uzun yıllar deneyimlemiş bireylerin tekrar suç işleme olasılıklarının az olacağını, yaş ve suç işleme arasında bir ters orantı olduğunu ve kendisinin suçu terk etme nedeninin yaşça büyümesi olduğunu belirtmiştir. Bireyin genellikle genç yaşla suç işlediğini ve ilerleyen yaşta ise suçtan uzaklaştığını ortaya koyan araştırmanın bu bulgusu ile araştırma literatüründe karşılaşılan bazı araştırmaların bulguları örtüşmektedir. Bu araştırmalara göre birey genellikle ergenlikte, yirmi altı yaş veya yirmi sekiz yaş civarında suç işlemekte ve ilerleyen süreçte ise suçu terk etmektedir (Farrington, 1995; Gottfredson ve Hirschi, 1990; Moffitt, 1993: 675; Uggen, 2000).

Araştırma kapsamında görüşülen bazı katılımcılar; yaşı, aklı kullanamama veya bazı şeyleri idrak edememe gibi unsurlarla dile getirmişlerdir. Bireyin yaşça küçük olması suç işlemesi veya suçu devam ettirmesi durumunda ne ile karşı karşıya kalabileceğini idrak edememesi olarak belirtilmiştir. Aşağıda buna ilişkin bir görüş yer almaktadır. Bu görüşü ortaya koyan katılımcı (K19 kodlu), yaş küçüklüğü nedeniyle suçluluk süreninin tam anlamıyla idrak edilemeyeceğini bundan dolayı küçük yaşta suç işlediğini ve şu anda çocukluk döneminde gerçekleştirdiği suç faaliyetlerini anlamlandıramadığını belirtmiştir:

“Yaş çok etkilidir. Yaş küçük, aklıselim düşünemiyorsun. Bazı şeyleri idrak edemiyorsun. O zaman şimdiki aklım olsaydı ben suça girmezdim. Çocuk aklı suça götürür.” (K19-32 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu)

Benzer şekilde başka bir katılımcı (K12 kodlu) da yaş küçüklüğüne bağlı olarak suç işleme ile birlikte karşılaşılabilecek yaptırımın, bireyin hayatında yaşanacak değişimin mukayese edilememesinden kaynaklı olarak suç işlendiğini dolayısıyla şu anki yaşıyla bu mukayeseyi yapabildiğini ve suçu terk ettiğini ifade etmiştir:

“Benimki tamamen o günkü yaşımın küçük olmasından, bazı şeyleri idrak edemememdendi. Sonucunun bana neler getireceğini sonrasında başıma neler gelebileceğini hiç düşünemedim. O anki yaşımdan, aklımın yetersizliğinden kaynaklı olarak ben suça bulaştım.” (K12-37 yaşında-erkek-çete, gasp, hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)

Yine benzer şekilde küçük yaştan suçluluk ile ilgili durumların kavrayabilmenin önünde bir engel olduğunu belirten aşağıdaki katılımcı (K47 kodlu), konuyu daha net ve detaylı bir şekilde gözler önüne sermektedir:

“Şu anki aklımız bize dur diyebilir ama o dönemki çocukluk aklımız bunu demez. O zamanki çocuk aklı ve ayrıca cesaret de vardı. Tabii yaştan da çok etkisi var mesela şu an düşünüyorum diyorum ki neden yaptın böyle şeyleri? Yani şu anki durumumda olsaydım kesinlikle yapmazdım. Akıldan bahsediyoruz çocuk olan kişi aklını doğru düzgün kullanamaz, farklı düşünür o gün farklı düşünüyordum; bugün farklı düşünüyorum. Çocukken mesela o suçları niçin işliyordum? Para için işliyordum, sonumun ne olabileceğini düşünemiyordum. Ama şu an farklı bir şeyi yapacağım zaman bunun sonuçlarının olduğunu biliyorum. Çocukken hiç yakalanabileceğimi düşünmüyordum, hep cesaretli bir şekilde davranmaya çalışıyorum. Ama bugün içimde korkular var. Çocukken şöyle düşünüyorduk mesela bizden büyük olan kişiler cezaevine girdiklerinde biri diyordu ki: Ya o işte onlar cezaevine girmişler acaba cezaevi nasıl bir yerdir? Prestij kazandıran bir yerdirdi biz de gidelim, diyorduk. Yaş önemlidir, insan artık olgunlaştığını düşünüyor ya utanıyor artık. Mesela çocuk yaşlarda iken icabında seviniyordum mesela diyordum ki ben şöyle böyle uyuşturucu yaptım, diyordum ama şu anda mesela ismini bile kullanmak bana çok itici geliyor. Bahsedilmesi hoşuma gitmiyor. Kesinlikle tekrar suç işlemem. Ben bugün kuru ekmek bile yesem bir daha o işi yapmam, suç işlemem. Çünkü şimdiki aklım olsaydı o zaman yapmazdım. Yaşımız geçti artık, bazı şeyleri çok daha iyi anlayabiliyoruz. Çünkü benim de çocuğum var. Yaşımız küçüktü, cahillik dönemiymiş boşluğa düştük kendimizi o dönemde kaybettik işte.” (K47-32 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Yukarıdaki anlatımın bir kısmında da değinildiği üzere suçlu bireylere özenme suçluluğa yol açan bir durumdur. Her yaşta bireyler başka bireylere özenbiliyorken küçük yaşlarda diğer bireylere özenmenin çok daha fazla gerçekleştiği araştırmanın katılımcıları tarafından dile getirilmiştir. Bahsedilen bu katılımcılara göre suç işlemeye başlamalarında suçlu bireylere özenme durumları neden olmuştur. Fakat bu özentiden onlar henüz küçük yaşta iken gerçekleşmiştir ve şu anda suçu terk etmiş olmaları da yaşça büyümelerinden ve buna bağlı olarak suçlu bireylere özenme durumlarının olmayışından kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda örnek olarak sunulabilecek iki anlatıma da aşağıda yer verilmiştir:

“Çocuk aklımızla tabii diğerlerine bakıyorduk, onlar ne yapıyorsa bu bizim hoşumuza gidiyor, bunu biz de yapmaya başlıyorduk. Çocukluk, özeniyorduk. Özentiden suç doğar işte. Şu an tabii düşünüyorum insan, o akılla nasıl özendim diyorum. Mesela ben daha önceden küçüktüm cezaevine girdim, çok daha fazla kötü oldum. Çocuk aklıyla o dönem düşünemiyordum, o zaman diyorduk ki gidip yatarız, cezaevidir cezadır biter. Şimdi ise baktığımda durum çok farklı oluyor.” (K42-26 yaşında-erkek-yaralama, uyuşturucu suçlusu)

“Artık belirli bir yaştan sonra kimseye özenmiyorsun. Kendin için bir şeyler yapmaya çalışıyorsun. Bu saatten sonra yapmam. (...) İnsan bir müddet geçtikten sonra olgunlaşıyor. Bir müddet geçtikten sonradınyanın farkına varıyor. İnsan bireysel olmadığını fark ediyor. Büyüdüğünde bazı şeylerin farkına varıyorsun yani. Ne bileyim işte bir işe girip çalışmayla da bir yerlere varabileceğinin farkına varıyorsun mesela. Çocukluk aklı ile bulaştığın durumları çok daha net anlayabiliyorsun.” (K24-30 yaşında-erkek-hırsızlık suçlusu)

Suçtu terk etme sürecinde yaş faktörü bazı katılımcılar tarafından olgunlaşma, doğrunun ve yanlışın farkına varma, tecrübe sahibi olmakla veya sosyal yapılar ve bağları kavrayabilmekle bağlantı kurularak ifade görmüştür. Bu doğrultuda çok sayıda anlatım bulunmasına rağmen örnek olarak üç katılımcıya (K30, K21 ve K11 kodlu) ait anlatım aşağıya eklenmiştir:

“Şimdi ben başlangıçta hırsızlık yapıyordum. Ufaktım, küçüktüm, utanmıyordum. Şu an büyüdük yani şu an ne yaparsam yapayım gidip birisinin cebinden parasını çalamam. Ama yaşı küçük ise 15-20 yaşın altında ise devam etme durumu olabilir. Çünkü yaşı küçüktür; daha olgunlaşmamıştır, neyin ne olduğunu bilmiyordur. Tabi olgunlaşan kişi kendini bilen kişidir. Yoksa yaşı büyüyüp kendini bilmeyen insanlar oluyor. Ona bir şey diyemem. Onlar o zaman olgun hale gelmemiştir.” (K30-27 yaşında-erkek-yaralama, gasp, hırsızlık suçlusu)

“Eskiden olsaydı, çocukluk akli olsaydı, derdim ki işte gideyim İstanbul'a bir iki iş yapayım. Ama artık olgunlaştık, tecrübeli olduk, bazı şeyleri gördük. Yani benim cezaevinde saçlarım beyazladı, hep düşüne düşüne öyle oldu. Bugünkü aklım olsaydı okumaktan başka bir şey yapmazdım.” (K21-32 yaşında-erkek-hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)

“Cezaevinden çıktıktan sonra biz aklıselim insanlarız, diyelim ki yirmi yaşında bir genç, çocuk değiliz ki cezaevine girip çıkalım. O yaşlarda olan birinin durumu çok farklıdır. Bu zihniyete sahip değiliz. Sonuçta cezaevindeyken çocuklarımızın küçüklüğünü dahi görmedik. Şimdi çocuklarımız bizim cezaevine girdiğimiz yaşlardalar. Bu saatten sonra bu tür bir kalkışma doğru değil. Şu anda yani dediğim gibi cezaevinden çıkmışız, yaşımızı başımızı almışız, esnafılık yapıyoruz, sağ olsun dostlarımız var, onlar da bize destek oluyor o şekilde geçiniyoruz. Suç işleme durumumuz olamaz.” (K11-43 yaşında-erkek-uyuşturucu suçlusu)

Anlatımlardan da anlaşılacağı üzere birey büyüdükçe yaşantılarında tecrübeler elde eder. Suç işleme durumunda ne ile karşı karşıya kalılabileceğini daha net bir şekilde görür. Zihniyet açısından bir dönüşüm yaşanır. Sosyal yapılar ve bağları daha net kavrayabilir ve de bu şekilde suçu terk etme başarısı gösterebilir. Araştırmanın bu bulgusu, Cid ve Marti'nin (2012) bulgularıyla paralellik göstermektedir. Cid ve Marti'ye ait çalışmada suçu terk etme sürecinde aile, eğitim vs. gibi sosyal yapılar ve bağlar etkili olmakla birlikte bireyin bunları kavrayabilmesi için de yaş faktörü de oldukça önemli olabilmektedir. Yani sosyal yapıların ve bağların suçu terk etme süreci üzerindeki etkisi yaş ve olgunlaşmaya bağlı olmaktadır. Ayrıca anlatımlardan da görüldüğü üzere olgunlaşma ile suçu terk etme arasında bir bağ kurulmuştur. Buna göre aklını kullanabilecek bir potansiyele kavuşan, doğru ve yanlış ayırt edebilecek hale gelen birey suçu terk etme başarısı sergileyebilmektedir. Öyle ki tüm bunlara birey ancak olgunlaştığı vakit ulaşabilecektir. Araştırmanın bu kısmında elde edilen bu bulgu ile benzerlik gösteren bazı çalışmalara ait bulgular bulunmaktadır. Bu çalışmalara göre birey, yaş bakımından veya biyolojik açıdan büyümemiş olsa bile bilişsel anlamda olgunlaştığında suçu terk edebilmektedir (Moffitt, 1993; Giordano vd., 2003).

Katılımcılardan bazıları yaş değişkenini hırsızlık suçu bağlamında değerlendirmiş ve hırsızlık suçunun genel anlamda küçük yaşlarda işlendiği ve ilerleyen yaşlarla birlikte artık hırsızlık suçundan vazgeçildiği ifade edilmiştir. Bu anlamda bahsedilen konuya dair örnek bir anlatıma aşağıda yer verilmiştir:

“Tabii o zaman işte çocuktuk, biz de bazı şeyleri düşünemiyorduk. Tabii yaş da değiştiği zaman, büyüdüğün zaman artık hırsızlık yapamaz hale geliyorsun. Farklı şeylere yöneliyorsun. Yani yaş küçükken yapılabilecek suç, hırsızlık olarak görülür. Her zaman diyorum ben, Allah bir kaza bela vermezse, mecbur olmazsam, ben hiçbir suça karışmam. Gençlik döneminde, çocukluk döneminde biz bu tür şeyler yaptık. Bu saatten sonra artık insan utanır, bu saatten sonra bize artık cezaevi olmaz. Suç işlemek olmaz. Tabii insan olgunlaştıkça bunları düşünmeye başlıyor. Artık çocuk değildir bazı şeylerin farkına varıyor. Zaten insan olgunlaştıkça daha önce yaptığı şeylerden pişmanlık da duyuyor. Şimdi bazen ben de mesela diyorum ki ya ben nasıl yaptım böyle şeyleri, şimdiki aklım olsaydı kesinlikle yapmazdım, diyorum. İnsan bir yerden sonra artık olgunlaşıyor, yeni sorumluluklar almaya başlıyor. Bunu ben sonradan kavradım, girdim işte yaş olgunlaştıkça bazı şeyleri kavrayabiliyorsun. Gençken, çocukken, cahilken sen bunları kavrayamıyorsun ki. O anda bu tür şeyleri düşünebilseydin zaten suça karışmazdın. Hani derler ya bir kız alacağın zaman onun ailesine bak, aile temeline bak; bu tür konularda aile temeli çok önemlidir. İnsan

olgunlaştıkça aile temeli aklına geliyor zaten.” (K36-38 yaşında-erkek-hırsızlık, adam kaırma, çete, yaralama suçlusu)

Yukarıda örnek olarak sunulan anlatımda eski suçlu (K36 kodlu katılımcı), suçluluk sürecini utanç kaynağı olarak gördüğünü belirtmiş ve bu nedenle suçu terk ettiğini belirtmiştir. Burada muhtevası suç olan faaliyetin bir “utanç kaynağı” olduğunun anlaşılması ancak yaş itibariyle olgunlaşmaya bağlanmıştır. Yani yaşamının bir döneminde veya gençken suç işlemiş olan birey, süreçle daha da yaşlanarak suç ve suç sonucu açığa çıkabilecek utanç duygusu arasında bir bağlantı kurarak suç işlemeyi bırakmakta veya suçu terk etmektedir.

Ceza süresi, mükerrer suçluluk ve yaş arasında bir bağlantı kurulmuştur. Genel anlamda kısa süreli cezaya hükmedilecek suçları işleyen bireylerin gençlerden oluştuğı belirtilmiştir. Araştırmanın örneklem grubu içerisinde yer alan eski hükümlü katılımcılardan alınan konuya dair örnek anlatımlardan biri aşağıda yer almaktadır:

“Gelip 3-5 ay kalan insanın hali başkadır; girip 10 yıl, 15 yıl kalan kişinin hali başkadır. 15 yıl kalan bir kişi, çıktıktan sonra ister istemez yarınını düşünmek zorunda kalıyor. Ben bir daha yaparsam bir daha gün yüzünü görmem, diyebilir. Genelde kısa süreli giren çıkan kişiler gençtir, umurlarında değildir. Sorumlulukları yoktur. En başta ben cezaevine girdiğimde orada bir adam bana dedi ki sen şu an çıkarsan ne yaparsın? Ben dedim ki yarın veya öbür gün yine aynı şeyi yapacağım, çünkü beni bekleyen yoktu. Bir bağlılık yoktu yani dünya umurumda değildi. Tüm bunların nedeni yaştır, tecrübesizliktir, iyi düşünememektir.” (K21-32 yaşında-erkek-hırsızlık, uyuşturucu suçlusu)

Cezaevine sürekli girip çıkan veya mükerrer suçlu olan bireyler genç bireylerdir. Çünkü bu bireyler henüz olgunlaşmadıkları için aileye veya sosyal çevreye dair bir sorumluluk üstlenmedikleri için tekrar ve tekrar suç işleyebilmektedirler. Bu anlamda bireylerin genç olması (veya yaşının küçük olması), başkalarına karşı bir sorumluluklarının olmaması onların suçluluk konusunda “umursamaz” olmalarına yol açmaktadır. Çalışmanın bu bulgusu literatür analizi kısmında da değinilen Sommers ve meslektaşlarına (1994) ait çalışma bulgularıyla paralellik sergilemektedir. Sommers ve meslektaşlarına ait çalışmanın katılımcılarından çoğu yaş veya olgunlaşmayı suçu terk etme sürecinde önemli bir faktör olarak görmektedirler. Bahsedilen çalışmanın örneklem grubu içerisinde yer alan katılımcılardan bazıları ise yeniden suç işlemeleri durumunda yakalanabilme ve bu durumda daha uzun hapis cezası alabilme korkusundan dolayı suçlardan uzak durduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla hem yaş ve olgunlaşma hem de uzun bir ceza alma korkusu doğrudan suçu terk etme sürecinde önemli rol oynayabilmektedir.

Anlatımlara genel olarak bakıldığında katılımcılar, suçu terk etmede yaşın çok etkili bir faktör olduğunu belirtmişlerdir. Yaş faktörü olgunlaşma ile de ilişkilendirilmektedir. Aynı zamanda suç işleyen birey yaşlandıkça cezaevi koşullarına karşı dayanıklılığı yıpranmakta, sabıkalı olmasından dolayı aldığı cezalar katlandığından bu şekilde suç işleyip ceza alması durumunda ömrünün bu şekilde biteceğı düşüncesi kişide caydırıcı etki yaratmaktadır. Bu çalışmada ortaya konulan bu bulguya benzer bulgular; Britt (1992), Moffitt (1993), Cohen ve Land (1987), Hirschi ve Gottfredson (1983), Uggen (2000), Sampson ve Laub (2003), Blokland ve Nieuwbeerta (2005), Maruna ve Toch (2005), Terry (2003) ve Moffitt (1993) tarafından da elde edilmiştir.

Son olarak suç türlerine göre yaşın veya olgunlaşmanın suçu terk etme üzerindeki etkisine bakılmıştır. İlginç bir şekilde yaşın ilerlemesiyle veya olgunlaşmayla birlikte suçu terk ettiğini beyan eden katılımcıların önemli bir kısmının hırsızlık suçunu işlemiş olan katılımcılar olduğu tespit edilmiştir. Bu durum genellikle hırsızlık suçunun diğer bazı suçlara (örneğin yaralama, cinayet gibi) oranla toplumda çok daha az kabul edilebilirliği ile ilişkili olabilmektedir. Hırsızlık suçunu işleyen

bireylerin toplumda karşılaşacakları tepki veya ayıplanmanın diğer suç türlerine kıyasla daha çok olması ile ilişkili olabilir. Ayrıca, hırsızlık suçunu işleyen kişi çocuk veya genç ise toplumda karşılaşacağı tepkinin etkisi de azalabilmektedir. Böylelikle çocukken veya gençken hırsızlık suçunu işlemiş olan birey yaşlanarak ayrıca suç işleme ve suç işleme sonucu açığa çıkabilecek utanç duygusu arasında bir bağlantı kurarak suçu terk edebilmektedir. Bu anlamda gerek araştırmada katılımcıların dile getirdiği ifadeler gerekse konuya ilişkin yapılmış araştırmalar yaş ile hırsızlık suçu arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Yaş ile suçluluk süreci arasında bir ilişki olduğunu ortaya koyan çok sayıda araştırma (Gottfredson ve Hirschi, 1990; Britt, 1992; Moffitt, 1993; Uggen, 2000) bulunmaktadır.

6. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Eski hükümlü bireylerin suçu terk etmeleri ve topluma adapte olmaları sürecinde etkili olan faktörleri anlamayı amaçlayan bu çalışmada eski hükümlülerin toplumla yeniden bütünleşmeleri ve suçu terk etmelerine ilişkin on bir faktörün etkili olduğu belirlenmiştir. Bu unsurları şu şekilde belirtmek mümkündür: Aile desteği, sosyal çevre ve arkadaşlık ilişkileri, dindarlık ve maneviyat, istihdam veya iş gücüne katılım, rehabilitasyon programları, değişim için kişisel motivasyon, uyuşturucu maddenin bırakılması, ceza veya cezaevinin caydırıcılığı, yaşın ilerlemesi/yaşlanma ve olgunlaşma, cezaevi uygulamaları ve denetimli serbestliktir.

Bu değişkenler içerisinde özellikle aile desteği, suçu terk etme ve topluma entegre olma sürecinde hayati bir rol oynamaktadır. Bireyler özellikle ailelerinden aldıkları destekler sayesinde suçu terk etme ve topluma yeniden adapte olmada başarılı olmaktadır. Eski suçluların yeniden cezaevine dönme korkusu onları suç faaliyetlerine karşı korumaktadır. Ayrıca cezaevi sürecinden sonra bireylerin bir işe girip çalışmaya başlamaları ve dolayısıyla bir gelir elde etmeleri suçu terk etme süreçleri üzerinde olumlu bir katkı sunabilmektedir. Din, dindarlık veya maneviyat; eğitim veya bilinçlenme, bireylerin yeni bir kimlik kazanmaları sürecinde önemli bir rol oynayarak onları suç faaliyetlerinden uzak tutabilmektedir. Bireylerin suçlu çevrelerinden uzaklaşmaları ve suç işlemeyen yeni sosyal çevre edinmeleri veya bu anlamda var olan sosyal çevreleriyle ilişkilerini geliştirmeleri de suçluluk sürecinden uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Bireyler için yaş ve motivasyon faktörleri de oldukça önemlidir. Yaşın ilerlemesi, büyüme veya yine yaşa bağlı olarak olgunlaşma suçun tekrar edilmesini önlemektedir. Bireylerin suçu terk etmeye yoğunlaşması, bu anlamda kararlılık sergilemeleri veya bu doğrultuda motive olmaları suçu terk etme sürecinde başarı sağlamalarında olumlu etki yaratmaktadır. Bireyler için uyuşturucu madde kullanımı suçu ayrıca diğer suçların açığa çıkması için tetikleyici bir unsurdur. Dolayısıyla suçu terk etme süreci, uyuşturucu maddenin terk edilmesi ile de oldukça bağlantılıdır. Uyuşturucu maddenin terk edilmesi suçun terk edilmesine olumlu katkı sunmaktadır. Cezaevindeki iyileştirme ve topluma yeniden kazandırma faaliyetleri, programları ve ayrıca cezaevi dönemi sonrası denetimli serbestlik uygulaması, suçun terk edilmesi ve toplumsal entegrasyonun sağlanması sürecinde önemli ve anlamlı rol oynayabilmektedir.

Suçu terk etme sürecinde aile desteğini vurgulayan yaklaşımlar; yaşam seyri teorileri, sosyal bağ ve anlatı teorilerinin varsayımlarını öne çıkarmaktadırlar. Bu çalışmada da suçu terk eden suçluların konuya ilişkin dile getirdikleri hususlar, bu yaklaşımların ana temaları ile de örtüşmektedir. Yaşam seyri teorisine göre suçu terk etme hem kişisel hem de toplumsal etkilere bağlıdır. Burada toplumsal faktörler istihdam, evlenme, çocuk sahibi olma, arkadaşlık türleri ve rehabilite edici müdahaleleri içermektedir. Bu teoriye göre toplumsal bağlar dolayısıyla aile bağları, bireyleri suçlardan uzak tutmaktadır. Bu çalışmanın bu teori içeriğiyle katılımcılardan çoğunun bir sosyal destek biçimi olan aile desteğini alarak suçu terk ettikleri tespiti ile örtüşmektedir. Çalışma kapsamında cezaevi sürecinden sonra da aile desteği alan katılımcılar, sosyalleşerek hayatlarında yeni bir sayfa açtıklarını belirtmişlerdir. Aile bağlarının güçlü olması veya güçlendirilmesi sosyal bağları güçlendirmekte, bu durum ise suçu terk etme sürecine olumlu katkı sunmaktadır. Bu bağlamda çalışmada dile getirilen cezaevi döneminde ve sonrasında aile desteğinin kişiyi suçtan uzak tutabileceği yönündeki görüşler, yaşam seyri teorisinin varsayımları ile de örtüşmektedir.

Suçu terk etmede sosyal koşulları önceleyen bir diğer teori, sosyal bağ teorisidir. Bu teoride aile bağları veya evlilik aracılığıyla bireyin suçluluk durumundan uzaklaştığının altı çizilir. Bu çalışma kapsamında aile bağlarının güçlü olması veya evliliğin gerçekleştirilmesi nedeniyle suçu terk ettiğini ifade eden çok sayıda katılımcı bulunmaktadır. Sosyal kontrol teorisi açısından bakıldığında

aile fertleri arasında sevgi bağının (veya duygusal bağ) varlığı bireyin suç işlemesinde etkilidir. Ayrıca ailenin sağladığı maddi desteğin de suçu terk etmeyi teşvik ettiğini belirtmek mümkündür. Maddi destek alan bireyler kendilerini başkalarına, özellikle ailelerine bağlı hissedebilmektedirler. Bu bağlılık bireyleri suçlardan uzak tutabilmektedir.

Araştırmada saptanan en önemli bulgulardan biri, katılımcılar arasından suçu terk ettiğini ve topluma entegre olduğunu belirten bireylerin yoğun bir şekilde hem cezaevi sürecinde hem de cezaevi sonrası süreçte ailelerinden hem duygusal (şefkat, etkileşim vs.) hem de maddi (barınma, ulaşım, iş, maddi yardım vs.) destek almış olduklarını belirtmiş olmalarıdır. Duygusal destek ile karşılaştırıldığında maddi desteğin etkileri daha somut ve öngörülebilir olabilmektedir. Araştırma kapsamında bazı katılımcıların suçu terk ederken ailelerinin sağladığı duygusal ve maddi desteği ön planda tuttuğu, destek aldıkları için ailelerine karşı kendilerini sorumlu hissettikleri ve bu nedenle suçu terk ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada elde edilen bulguların hem sosyal kontrol hem de sosyal bağ teorilerinin varsayımlarıyla örtüştüğü söylenebilir. Aynı şekilde katılımcıların aile desteğine ilişkin dile getirdikleri görüşler, sosyal destek teorisinin varsayımları ile de örtüşmektedir.

Hükümlülerin cezaevinde ziyaret edilmelerinin veya onlarla iletişim kurulmasının onların suçu terk etme sürecinde önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmanın en önemli bulgularından biri, aile bireylerinin mahkûmu cezaevinde ziyaret etmelerinin bireyin suç faaliyetlerinden uzak durmasında etkili olabileceğidir. Her hükümlünün ailesi içerisinde yerine getirmesi gereken çeşitli rolleri bulunmaktadır. Cezaevi sürecinde gerçekleşen ziyaretler hükümlülerin ailelerindeki rollerine bağlılıklarını arttırmada etkili olabilmektedir. Ziyaret esnasında hükümlüler, aileleri ile ilgili çeşitli roller üstlenebilmektedir. Bu da hükümlü ile ailesi arasındaki bağların kopmasını engellemekte hatta aralarındaki bağı güçlü kılabilir. Bu güçlü bağ sayesinde cezaevinden çıkan suçluların daha kolay bir şekilde topluma giriş yapabilmeleri mümkün olabilmektedir. Aynı zamanda bazı hükümlüler için cezaevi sürecinde sürdürülen aile bağları, cezaevinin olumsuz koşullarının üstesinden gelebilmede, tahliye sonrasına ilişkin olumlu beklentiler içerisine girmede ve topluma yeniden uyum sağlamada hayati düzeyde önem arz etmektedir. Bu nedenle cezaevinde aile ilişkilerini güçlendirmeye yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi suçluların yeniden toplumsal entegrasyonlarının sağlanması ve suç işlemelerinin önlenmesinde olumlu katkıda bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında cezaevi ziyaretlerinde zorluklar yaşandığını belirten katılımcılar olmuştur. Bu zorluklardan biri cezaevinin, mahkûmların yakınlarının ikamet ettikleri yerden veya bölgelerden uzak olmasıdır. Diğer bir husus ise, ailenin ziyaret esnasında cezaevindeki sıkı güvenlik prosedürlerinden kaynaklanmaktadır. Ailesi tarafından ziyaret edilmeyen bireyler psikolojik açıdan da olumsuz etkilenmektedirler. Cezaevinde ziyaretlerin kısıtlı olması mahkûmların yeterli düzeyde aile desteğini almalarını engellemektedir. Ayrıca cezaevi sürecinde aile birliğinin bozulduğunu, aile fertleri ile bağlarının zayıfladığını, aile fertlerinin bazılarının cezaevi sürecinden kaynaklı olarak suç işlemeye başladığını belirten katılımcılar olmuştur. Tüm bunlar göz önünde bulundurularak cezaevi ziyaretleri cezaevi yönetimi tarafından teşvik edilmelidir.

Cezaevine girme bireylerin evlenme, aile kurma, istihdama katılma ve topluma adapte olma girişimlerini olumsuz olarak etkilemektedir. Örneğin bireyin hapis cezası alması daha sonra iş bulma umutlarını, evlenme ve aile kurma şansını, sosyal sermayesini artırma olasılığını azaltmaktadır. Bu olumsuzluklar dikkate alındığında hapis cezasına çarptırılan bireylerin toplumdan izole olma riski her zaman ciddi bir sorun olarak görülebilmektedir. Aynı şekilde evli olan hükümlüler açısından da sorun bundan farklı değildir. Bu nedenle cezaevinde hükümlü bulunan suçluların toplumsal

entegrasyonlarını dikkate alan cezaevi modellerinin veya koşullarının varlığına dair büyük bir hassasiyet gösterilmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle çok sayıda suç eylemleri için gereklilik ve zorunluluk arz etmedikçe hapis cezalarından kaçınılması gerekebilmektedir.

Hapis cezasını alan hükümlülerin ise aile bireyleri ile ve suçlu olmayan bireylerle ilişki ve temaslarını artırıcı düzenlemelerin yapılması ve faaliyetlerin dikkate alınmasına büyük bir ehemmiyet verilmelidir. Bu husus, mahkûmların cezaevinde daha az kriminalleşmelerini ve cezaevi sonrası toplumsal entegrasyonlarını sağlayıcı bir katkı yapacaktır. Cezaevindeki ziyaret ortamı da aile desteğine etki edebilecek unsurlar arasında yer almaktadır. Mahkûmun aile bireyleriyle görüşmelerini sıklaştıran ve kaliteli hale getiren cezaevi uygulamaları, nitelikli evliliklerin sürdürülmesine, aile üyeleri arasında güçlü bağların inşa edilmesine ve nihayetinde suçu terk etmeleri üzerinde olumlu etkiler yaratmasına katkı sağlayacaktır. Bireylerin mümkün olduğu ölçüde ailelerine yakın yerlerdeki (bölge, il, ilçe) cezaevlerinde hapsedilmelerini sağlamak öncelikli olarak dikkate alınmalıdır.

Cezaevlerindeki ziyaret modellerinde küçük değişiklikler yoluyla iletişimi ve teması iyileştirmek veya arttırmak suçu terk etmeye odaklanmış hükümlüler için teşvik edici bir fayda sağlayabilecektir. Bazı hükümlüler için cezaevi sürecinde aldıkları aile desteği, cezaevinden kaynaklanan birey üzerindeki gerilimlerin azalması ve cezaevi sonrası topluma başarılı bir şekilde giriş yapmaları için destekleyici olacaktır. Dolayısıyla hükümlü yakınlarının onları ziyaret etmelerini kolaylaştırıcı düzenlemelerin yapılması her zaman önem arz etmektedir. Bu bağlamda cezaevinde kötü muameleye maruz kalan veya cezaevi sürecinde aile desteği alamayan hükümlülerin sosyal hayatla bağlarının zayıfladığı ve suçluluk konusunda radikalleşebildikleri unutulmamalıdır.

Cezaevinden tahliye olan bireylerin aile desteği alarak topluma adapte olma ve suçu terk etme durumu odaklanılması gereken önemli bir faktördür. Hükümlülerin cezaevinden tahliyeleri esnasında aldıkları maddi ve duygusal destek miktarının sonraki aşamada suçluluk durumlarına etki edebileceği tespit edilmiştir. Nitekim bu çalışmada katılımcıların çoğu tıpkı cezaevi sürecinde olduğu gibi cezaevinden çıktıktan sonra da ailelerinden destek almaya devam ettiklerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda katılımcılar, cezaevinden tahliye olduktan hemen sonra, tekrar suç işlememeleri gerektiğine dair ailelerinden nasihatler aldıklarını ifade etmişlerdir. Hatta hemen cezaevi sonrası süreçte katılımcılar, ailelerinden daha fazla yakın bir ilgi gördüklerini, hükümlülüklerinden kaynaklı olarak ailenin bakış açısında bir değişimin olmadığı, bir dışlanmanın yaşanmadığı, kendilerine farklı bir gözle bakılmadığı veya bir damgalanmanın gerçekleşmediğini belirtmişlerdir. Ayrıca tüm bu durumların onların suçtan uzaklaşmalarında etkili olduğu belirtilmiştir. Görüşülen çok sayıda eski hükümlünün, ailelerinin sıklıkla kendilerine suç işlememek için öğüt verdikleri, konuşmalar yaptıkları, suç işlemekle yanlış yolda olduklarını, yaptıklarının onlara yakışmadığı, gençliklerini yok edeceği gibi açıklamalara muhatap olduklarını dile getirdikleri gözlemlenmiştir. Katılımcıların kendilerine yönelik yapılan bu açıklamaların suçlu geçmişlerini gözden geçirmelerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Vicdanlarına, insanlıklarına seslendiklerini belirttikleri bu konuşmaların onların suçu terk etmelerinde başarılı olmalarına katkı sağladığı ifade edilmiştir. Bazı katılımcıların ise ailelerine yönelik olumsuz bir değerlendirmenin yapılmasına gerekçe oluşturabileceği kaygısıyla suç işlemeyi bıraktıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda genel olarak cezaevinden tahliye olan hükümlülere ailelerinin kucak açması, onlara desteklerini sunmaya devam etmeleri, onlardan ümitlerini kesmemeleri bireylerin suçluluk süreçleri üzerinde etkili olmuştur. Nitekim suç sonrasında ailenin bireyi dışlamasının, onu daha çok suça sürükleyebileceği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgu cezaevi sonrasında kişiye verilen aile desteğinin kişiyi yeniden suç işlemekten alıkoyduğu anlamına

da gelmektedir. Zorlama ve sosyal destek teorisi bu bağlamda ailenin bireyi dışlaması durumunda kişinin yeni bir çevre bulma arayışına girebileceğine ve bu çevrenin de muhtemelen eski suçlu arkadaşlarından oluşabileceğine dikkat çekmektedir. Katılımcıların konuya ilişkin anlattıkları hususların, bu perspektifin sonuçlarıyla uyumlu olduğu gözlemlenmiştir.

Cezaevinden çıkan bireyler, aile fertleri tarafından cezaevi çıkış kapısında karşılandıklarını belirtmişlerdir. Bu durum bizlere bireylerin aileleriyle güçlü bağlara sahip olduklarını göstermektedir. Ailelerin cezaevinden tahliye olan bireylere barınma ve gelir desteği sağladıkları, bireylerin dışarı çıktıkları ilk gün aileleriyle bağlantı kurdukları ve çoğunun hemen tahliye sonrası aileleriyle birlikte yaşamaya başladıkları tespit edilmiştir. Cezaevinden çıkan hükümlüyü ailesinin bağrına basması, ilk etapta olsa dahi barınma, ulaşım ve maddi destek sağlaması, hükümlünün kendini yalnız hissetmemesi açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda cezaevinden çıktıktan sonra ailesinin bu olumlu tepkilerine istinaden suçu terk ettiğini beyan eden çok sayıda katılımcı bulunmaktadır. Bu da bize aile desteği içerisinde yer alabilecek tüm bu faktörlerin bireyin suçu terk etme üzerindeki başarısını göstermektedir. Cezaevinden tahliye olan hükümlülere aileleri tarafından hem barınma desteği hem de gelir desteği sağlandığı ve bunların bireylerin suçu terk etme sürecine olumlu katkı sağladığı tespit edilmiştir. Aile desteği sağlanması ve cezaevinden çıktıktan sonraki süreçte ailenin barınma imkânı sunması, bireyde hem maddi hem de manevi olarak sahiplenme duygusu oluşturmakta ve bu durum da kişinin suçu terk etmesinde etkili olmaktadır.

Aileye bağlılık hissi veya aile sorumluluklarına sahip olma duygusu, suçun terk edilmesi aşamasında çok değerli olabilmektedir. Bu çalışmada aileye bakma yükümlülüğü veya aileye karşı duyulan sorumluluk, daha önce suç faaliyeti içerisinde yer almış olan bireylerin suçu terk etmeleri için önemli bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Cezaevinden çıkan bireylerin aileleriyle bağlarını daha güçlendirmeleri ve dolayısıyla ailelerinin geçimine yardımcı olmaları, onların bakımını üstlenmeleri, ailede çeşitli roller üstlenmeleri onları suçlardan uzak tutmaktadır. Burada özellikle bireylerin çocuklarına karşı sorumlulukları ön plana çıkmaktadır. Nitekim çalışmada katılımcıların bazıları, suçu terk etme süreçlerinde çocuklarına bakma yükümlülüğüne sahip olmalarının, suçu terk etmelerinde önemli gerekçe olarak beyan etmişlerdir. Katılımcılar arasında evli olup çocuk sahibi olanlar; cezaevinde çocuklarının hasretini çektiklerini, tekrar suç işleme durumlarında çocuklarının mağduriyet yaşayacaklarını, çocuklarının onlara özenmelerinden korktukları ve bunlardan dolayı suçu terk ettiklerini bildirmişlerdir. Anne, baba, eş veya çocuklarının geçimlerini sağlama görevine ilişkin bir sorumluluk duygusunu hisseden katılımcıların, suçu terk etme ve topluma başarılı bir şekilde adapte olma süreçlerine ilişkin olumlu değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Aileye bakma yükümlülüğüne sahip olduğunu düşünen eski suçluların sorumluluk bilinciyle hareket ettikleri ve bu sorumluluk bilincinin kendilerinde bilişsel dönüşüm yarattığı gözlemlenmiştir.

Aynı şekilde aile içerisindeki roller, daha önce suç faaliyeti içerisinde yer almış olan bireylerin suçu terk etmeleri için önemli bir etken olarak gözlemlenmiştir. Cezaevinden çıkan bireylerin aile bağlarını güçlendirmeye yönelik içsel bir motivasyona sahip olmaları, bilişsel anlamda kendilerini yenilemeleri için harekete geçmelerini mümkün kılmaktadır. Araştırmada buna ilişkin saptanan bu husus, bilişsel dönüşüm teorisinin tespitleri ile uygunluk arz etmektedir. Çünkü bilişsel dönüşüm teorisine göre suçlu olmaktan suçsuz olmaya everilmeyi sağlayan dönüşüm beyinde başlayıp bitmekte, kişinin böylesi bir zihinsel dönüşüm süreci yaşaması için iç dünyasında itici ve tetikleyici bir gücü hissetmesi gerekmektedir. Bu çalışmada katılımcıların aileleri için sorumluluk duymaya başlamaları ve bu sorumluluk gereği ailelerinin (özellikle eşlerinin ve çocuklarının) geçimini temin

etme çabası içerisinde olmaları, aile bireylerini sahiplenme ve koruma saikiyle hareket etmeleri onlarda bir dizi zihinsel dönüşüme neden olmuştur. Bu zihinsel dönüşümle suç ve suça iten etkenlere yönelik bakış açılarında bir değişme yaşanmıştır. Bu farklılaşmanın da etkisiyle bireylerin bir iç muhasebe yaşayarak suçu terk edebildikleri görülmüştür. Bu tespitler, bilişsel dönüşüm teorisinin kabulleriyle uyum sağlayacak niteliktedir.

Suçun terk edilmesinde evliliğin rolü, bireyin hem yeni bir aile kurmasında hem de hayatını düzene sokmasında öne çıkmaktadır. Evli olan bireylerin topluma başarılı bir şekilde adapte oldukları ve suçu terk ettikleri tespit edilmiştir. Bu nedenle evlilik, suçun terk edilmesinde etkili bazı mekanizmaları içermektedir. Bunlar arasında sosyal bağların ve duygusal bağlılığın geliştirilmesi, suçlu çevre ile irtibatın azaltılması ve kişinin kimliğinde yaşanan bazı değişiklikler yer almaktadır. Evliliğin veya ailenin, eski suçlunun suçlu çevresiyle irtibatını kesmesinde veya azaltmasında önemli bir işlevi yerine getirdiği belirlenmiştir. Ayrıca çocuk sahibi olmanın da bireyleri suç faaliyetlerinden uzak tuttuğu belirtilebilir. Özellikle bu konuda fikir belirten katılımcıların çoğunun çocukları tarafından dışlanmaya maruz kalmaktan ve çocuklarının onlara özenmelerinden çekindikleri ve bunu düşünerek suçu terk ettikleri görülmüştür. Hükümlülerin çocuk sahibi olduklarında suçu terk etme başarıları gösterme olasılıklarının daha yüksek olduğu söylenebilir. Özellikle çocuk sahibi olan katılımcıların çocuklarına dair sorumluluk sahibi oldukları, çocuklarını düşündükleri ve empati kurdukları için suç işlemeyi terk ettikleri ve dolayısıyla suç işlemekten önce empati duygusu geliştirmesinin sürece olumlu katkı sağladığı belirtilebilir. Katılımcılar cezaevinde çocuklarını çok özlediklerini, çocukları zarar görmesin diye suç işlemeyi terk ettiklerini belirtmişlerdir. Çalışmada elde edilen bu bulgular, sosyal kontrol teorisine uygun şekilde, aileyi ve çocukları suç işlemeyi önleyen ve güçlü sevgi bağları nedeniyle suçtan uzak tutan etkenler olarak gören bulgularla örtüşmektedir.

Katılımcılar, ailelerinin yaşadığı çevrede itibar sahibi olduklarını, dindar olarak bilindiklerini, suç işledikleri takdirde ailelerinin itibarının zedelenebileceğini ve işledikleri suçlar nedeniyle ailelerinin bulundukları kültürde baskılara maruz kaldıklarını veya kalabileceklerini düşünerek, suçluluk geçmişlerini de göz önünde bulundurarak suç faaliyetlerinden vazgeçtiklerini belirtmişlerdir. Burada toplum tarafından aile birliğine ve dayanışmasına gelebilecek bir tehdidin engellenmesine yönelik bir kaygı durumunun olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırma kapsamında bireyler, ailelerinin yaşadığı çevrede itibar sahibi olduğunu, dindar olarak bilindiğini, suç işledikleri takdirde ailelerinin itibarının zedelenebileceğini ve işledikleri suçlar nedeniyle ailelerinin bulundukları kültürde baskılara maruz kaldıklarını veya kalabileceklerini düşünerek, suçluluk geçmişlerini de göz önünde bulundurarak suç faaliyetlerinden vazgeçtiklerini belirtmişlerdir. Burada toplum tarafından aile birliğine ve dayanışmasına gelebilecek bir tehdidin engellenmesinin çabası içerisinde olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda çalışma kapsamında bulunan bir diğer tespit eski hükümlülerin ailelerinin toplum içerisindeki konumlarının, sosyal sermayelerinin, toplumda var olan kültürün suçluluğa bakışının da bireyin suçluluktan uzaklaşması üzerinde etkili olabileceğidir.

Görüşmelerde suçun terk edilmesi sürecinde aile desteğinin yanı sıra devlet desteği ve istihdam olanaklarının da var olması gerekliliği de vurgulanmıştır. Bazı katılımcılara göre birey, aile ve devlet desteği ile birlikte cezaevinden çıktığında bir iş sahibi yapılırsa suçu terk edebilecektir. Burada sosyal destek kapsamı daha geniş tutulmuştur. Bu durumda bazı bireylerin suçu terk etmesi için sadece aile desteği yeterli olmamaktadır. Aile desteği ile birlikte bireylerin bu anlamda başarılı olabilmeleri için kapsamlı bir sosyal destek imkânına da gereksinim duyulmaktadır. Aile desteğinden

yoksun olan eski suçluların suçu terk etmeleri daha güçtür. Bu nedenle cezaevi sürecinde ve cezaevi sonrası dönemde denetimli serbestlik kurumu tarafından özellikle aile desteğinden yoksun olan ve suç işleme eğilimine sahip olan bireylerin aile ve toplumsal bağlılıklarını güçlendirici çalışmalar veya faaliyetler yürütmesi önem arz etmektedir.

Yaşam seyri perspektifleri, suçun terk edilebilmesinin yaşam sürecinde sosyal bağları güçlendiren ciddi dönüşümlerin gerçekleşmesiyle mümkün olabileceğini ileri sürmektedir. Özellikle cezaevi sonrası süreçte eski hükümlülerin damgalanmaları, sosyal destekten yoksun bırakılmaları ve toplumda dışlanmalarının onların toplumsal bağlılıklarının gelişimini engelleyerek yeniden suç işlemelerine neden olabilmektedir. Bu nedenle eski hükümlülerin toplumdan kopuk bireyler olarak var olmaları yerine onları topluma entegre edecek ve sosyal bağlarını daha da güçlendirecek destek imkanlarının ve fırsatların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda eski hükümlülerin suçu terk etmeleri ve toplumla bağlarının güçlendirilmesi noktasında istikrarlı ve güçlü aile bağları, aile sorumlulukları ve evlilik süreci son derece önem arz etmektedir. Bu çerçevede ilk etapta cezaevi sürecindeki hükümlülere yönelik aile bağlarını güçlendirmek adına çeşitli programlar, eğitimler, kurslar ve seminerler verilmelidir. Ayrıca günümüzde bu kapsamda sürdürülen uygulamalar ise daha da geliştirilmelidir. Suçu terk etmeye eğilimli olan bireylerin toplumsal entegrasyonlarına olumlu katkı sağlayacağı düşünülen evlenmenin ve aile kurmanın bir seçenek olarak düşünülebileceği akılda tutulmalıdır. Nitekim evlenme veya aile kurma ile bireyler, kendilerini hem eşlerine hem de çocuklarına karşı sorumlu hissetmeye başlayacak, süreçle gerçekleşen toplumsal kontrol mekanizması ile hükümlülerin sosyal bağlılıkları güçlü hale gelecek ve suçu terk etme olasılıkları daha da artacaktır.

Çalışmada konuya ilişkin anlattıklarından hareketle ceza yaptırımının da eski suçluların suçu terk etme ve topluma entegre olma süreci üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifade ile cezaevinin ve cezanın caydırıcılığının, suçu terk etme ve topluma adapte olma sürecinde caydırıcı etki yarattığı tespit edilmiştir. Konuya ilişkin olarak katılımcılar farklı görüşler dile getirmişlerdir. Bazı katılımcılar cezaevini caydırıcı görmelerini cezaevinin sert koşullarını ve cezaevinde bulunan mahkûmların yaşam tarzlarına göndermede bulunarak açıklamaya çalışmışlardır. Çok sayıda katılımcının hem cezaevi ortamı hem de cezaevinde bulunan insanları tanımlamak için pislik kavramını kullanmaları dikkat çekicidir. Cezaevindeki yaşam tarzının insanca bir hayat sürdürmeye imkân tanımadığı ve dahası insani koşulları baskılayan bir mekân olduğu gerekçesi üzerinden cezaevinin caydırıcılığını temellendirmeye çalışmışlardır. Cezaevi kapalı bir kutu ve üstü açık bir mezar şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca insanın ailesinden veya sosyal çevresinden uzak bir şekilde kapatılmış ve yalnızlaştırılmış olmaları üzerinden de cezaevinin caydırıcılığı açıklanmaya çalışılmıştır. Cezaevinde bulunan hükümlüler, cezaevi dışındaki hayatlarına, ailelerine, sosyal çevrelerine çokça hasret duyduklarını ve bu hasretin cezaevinin caydırıcılığı üzerinde etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar için cezaevi; suçlu geçmişlerini değerlendirebilecekleri, suç işlemekten önceki yaşamları ile suç işledikten sonraki yaşamlarını mukayese edebilecekleri bir mekân olarak görülmüştür. Bu anlamda cezaevine giren bazı hükümlüler, cezaevi dışında sürdürdükleri suçluluk yapılarını sonlandırmada cezaevini, suçluluktan suçsuzluğa doğru bir geçişi sağlamada köprü görevini gördüğünü belirtmişlerdir.

Suçtu terk etme sürecinde ceza miktarının/süresinin de etkili olabildiği tespit edilmiştir. Görüşmeciler özellikle mahkûmiyetin veya ceza süresinin fazlalığının suçtan uzaklaştırma açısından caydırıcı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda suçu terk etmesinde cezaevi sürecinden çok ceza süresinin bu konuda caydırıcı bir etkide bulunduğunu belirten çok sayıda katılımcı bulunmaktadır.

Hatta suçluların tekrar suç işlenmesinin engellenmesi için bilinçli olarak uzun süreli hapis cezalarının verilmesi gerektiğini belirten katılımcılar da mevcuttur. Ayrıca ceza süresinin caydırıcı veya suçu terk etme üzerindeki etkisi noktasında suç türünün belirleyici unsur olduğunu belirten katılımcılar olmuştur. Özellikle bu konuda hırsızlık suçu belirtilmiştir.

Bununla birlikte uzun süreli bir cezaya çarptırılan hükümlüler, cezaevi dışındaki toplum ve yakın bireylerle olan ilişkilerinin zayıfladığı ve bunun da cezaevi sonrası suçu terk etme sürecini zorlaştırdığını belirtilmişlerdir. Çünkü uzun süreli ceza alan suçluların suçluluk yapıları giderek kalıcı hale gelebilmektedir. Bu nedenle uzun ceza süreci, hükümlünün daha hırslı ve inatçı bir bireye dönüşmesine yol açabilmektedir. Bu da onların toplumsal entegrasyonlarını olumsuz etkileyerek tekrar suç işlemelerine neden olmaktadır.

Suçu terk etme sürecinde etkili olan bir diğer unsur da istihdam olgusudur. Cezaevinden çıkan suçluların topluma tutunmalarını sağlayan en önemli faktörün başında hiç kuşkusuz suçluların ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve zamanlarını suç işlemekten geçirebilecek bir işe sahip olmalarıdır. Hane halkı reisi olanların evin geçimini sağlayacak iş olanağına sahip olamamaları onların tekrar suça yönelmelerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle çok sayıda eski suçlu suçu terk etme sürecinde istihdama erişimin avantajlarının önemine dikkat çekmiştir.

İstihdam veya bir işe girip çalışma, bir yönüyle bireye yeni bir hayat sunmaktadır. Bir işte çalışmaya başlayan birey bu doğrultuda kendisi ve ailesi için yeni bir düzen yaratmakta ve bu düzen içerisinde yaşamını idame ettirmektedir. Çalışma kapsamında elde edilen verilerden yola çıkarak eski hükümlülerin işe bağlı sorumluluklardan ve çalıştıkları için suç işleyebilecekleri zamanlarının olmayışından kaynaklı olarak suçu terk ettikleri veya suç işlemedikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda istihdam edilen eski hükümlülerin iş yerine bağlı olarak sorumluluk sahibi oldukları, tüm zamanlarını iş alanlarında geçirdikleri ve dolayısıyla suçlu çevreleriyle irtibatlarının azaldığı ve tüm bunların onları suç faaliyetlerinden uzak tuttuğu görülmektedir. Özetle daha önce suç işlemiş birey bir işte çalışması, iş kurması veya çalışmaya başlaması nedeniyle suçtan uzak durabilmektedir. Bir işe sahip olmak suç işlemeyi düşünecek zamanın olmayışı, suç işlemesi durumunda işini kaybetme korkusu ve işin maddi olarak kazanç ve manevi olarak da tatmin duygusu sağlaması nedeniyle bireylerin suçu terk etmelerine neden olmaktadır. Sonuç olarak istihdamın varlığı, bireylerin kanunlara uygun davranış sergilemelerinde içsel motivasyon aracı olarak işlev görmektedir. Çünkü istihdama katılmak, eski hükümlülerin ekonomik güçlüklerle ilişkin zorlukların üstesinden gelinmesinde etkilidir. Bu nedenle istihdama katılma veya bir iş bulup çalışmaya başlama, eski hükümlüler için olumlu bir sosyal değişimle sonuçlanabilmektedir.

Toplumsal bağın güçlü olması, bireylerin suç faaliyetlerini terk etmelerinde etkili olmaktadır. Özellikle aile ve istihdamın varlığı bu toplumsal bağlılığı sağlayan en temel kurumların başında gelmektedir. Bu çerçevede istikrarlı bir işe ve güçlü aile bağlılıklarına sahip olmanın toplumsal bağları daha güçlü hale getirdiği ve dolayısıyla bireylerin suça yönelimini azalttığını belirtmek mümkündür.

Araştırma kapsamında ulaşılan bir diğer bulgu hem cezaevi döneminde hem de cezaevi sonrası dönemde dindarlaşmanın veya maneviyata yönelmenin suçu terk etme üzerinde etkili olduğudur. Bireylerin bazılarının; cezaevine girmeden önce dindar olmadıklarını belirttikleri, cezaevine girdikten sonra kendilerini dine ve maneviyata vererek ve dolayısıyla bu doğrultuda değişim yaşayarak suçu terk etmeyi başarabildikleri görülmektedir. Bazıları ise cezaevi öncesinde de zaten dindar olduklarını, cezaevi dönemlerinde bu dindarlıklarının arttığını ve daha da pekiştiğini ve bu şekilde suçtan uzak kalabildiklerini ifade etmişlerdir. Bireylerin suçluluktan uzak bir tutum

sergilemelerini namaz kılmaya, Kur'an okumaya bağladıkları belirlenmiştir. Benzer şekilde cezaevine girdikten sonra tövbe ettiğini, namaz kılmaya ve Kur'an okumaya başladığını belirten katılımcılar; cezaevi sürecinde dini sohbetlere katıldıklarını ve bu şekilde suçu terk edebildiklerini belirtmişlerdir. Suçu terk etme sürecinde Allah'a sığınmanın ve tövbe etmenin kilit rol oynadığı görülmüştür. Bazı katılımcılar, cezaevi öncesi dönemde de dindar olduklarını fakat cezaevine girmeleriyle birlikte daha çok dindarlaştıklarını ifade etmişlerdir. Dindarlıktan anladıkları şeyin bir günah veya suç nedeniyle yaratıcıya sığınmak ve bir daha yapmamak üzere tövbe etmek olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle sığınma veya tövbe etmenin suçluluk süreci üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim daha önce suç işlemiş yani dindar olan bireylerin ifade ettikleri şekliyle günah işlemiş olan birinin tövbe etmesi, aynı zamanda suçu terk etme niyetini veya suçu terk etme yönündeki ciddiyetini de göstermektedir. Cezaevinde tanıştıkları dindar arkadaşlar vesilesiyle daha da dindarlaştığını beyan eden katılımcılar olmuştur. Dini topluluklar bireyin dindarlaşmasına, dindar ise daha da dindar hale gelerek suçluluktan uzak bir yaşam benimsemesine etki edebilmektedir. Araştırma kapsamında suçu terk etme sürecini dini topluluklara katılımına, oradaki toplantılara katılımına veya topluluklardaki bireylerle etkileşimine bağlayan katılımcılar da bulunmaktadır. Eski mahkûmların suçu terk etmelerinde cezaevi sonrası katıldıkları dini gruplardaki sohbetlerin de etkili olduğu görülmektedir. Cezaevi sürecinde dindarlaştığını ve cezaevinden çıktıktan sonra dini gruplara katılarak dindarlıklarının pekiştiğini ve bu sayede suç işlemeyi bıraktığını ifade eden katılımcılar bulunmaktadır. Özetle katılımcıların genellikle cezaevlerinde veya cezaevi sonrasında bir dindarlaşma deneyimi yaşadıkları ve yaşadıkları bu deneyimin onların suçu terk etmeleri üzerinde olumlu bir etkisini hissettikleri tespit edilmiştir. Dindarlaşma deneyimi yaşadıklarını belirten katılımcılar; işledikleri suçu pişmanlıkla, inandıkları dinin inanç sistemi tarafından haram kılınmasıyla açıklamışlardır. Bu bağlamda tövbe ettiklerini ve bu vesile ile suçu terk ettiklerini belirtmişlerdir.

Bu araştırma kapsamında elde edilen en önemli bulgulardan biri de suçlu çevre ile irtibatın kesilmesinin, suçun terk edilmesi sürecine olumlu katkı sağlamış olmasıdır. Çok sayıda katılımcı, suçlu sosyal çevrelerini terk etmeleri veya suçlu çevreleri ile araya mesafe koymalarının suçu terk etme süreçlerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Çalışma kapsamında suçlu çevre ile irtibatın daha fazla kurulabileceği bazı suç mekânları belirtilmiştir. Bu suç mekânlarının veya yerleşim bölgelerinin, bireylerin suç işlemelerinde önemli bir rol oynadığı dile getirilmiştir. Bu nedenle, eski mahkûmların bu bölgelerden uzak durmuş olmalarının onların suçu terk etmelerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Toplum yanlısı davranış sergileyen bireylerin eski mahkûmlara verdikleri desteğin de suçu terk etme sürecine katkı sağladığı bir gerçektir. Eski hükümlü bireyin cezaevi sonrası toplumsal entegrasyonunu başarılı bir şekilde gerçekleştirmesinde aile ve yakın çevre desteğinin varlığı son derece önem arz etmektedir.

Suçu terk etme ile yaştan ilerlemesi veya bireyin olgunlaşması arasında bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Görüşülen bazı katılımcılar yaşı, akli kullanma becerisi veya idrak etme düzeyinin yüksekliği anlamında algılamışlardır. Bireylerin küçük yaşlarda suç işlemelerinin nedeni olarak onların gelecekle ilgili yeterli düzeyde idrak düzeyine sahip olamadıkları veya akıllı düşünemedikleri şeklinde açıklanmaktadır. Bu nedenle yaştan ilerlemesiyle birlikte bireylerin daha akıllı davrandıkları ve riskli eylemlerden kaçındıkları söylenebilir. Yaş değişkeninin etkisinin özellikle hırsızlık suçlarında daha belirgin olarak gözlemlendiği hususuna dikkat çekilmektedir. Küçük yaşlarda işlenmeye başlanan bu suç türünün yaştan ilerlemesiyle birlikte sonradan terk edildiği ileri sürülmüştür. Hiç kuşkusuz bireyin yaştan ilerlemesinin bir sonucu olarak olgunlaşmanın da

gerçekleştiği ileri sürülmektedir. Zihinsel ve ruhsal olgunlaşma ile birlikte suçu terk etmenin daha kolay olarak gerçekleştiği belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında içsel motivasyonun suçu terk etme sürecinde önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Özellikle aile, istihdam, sosyal çevre gibi faktörlerin içsel motivasyon unsuru ile birlikte suçu terk etmede daha etkili olduğu tespit edilmiştir. İçsel motivasyon, bazen katılımcılar tarafından “kararlılık”, “istek” gibi farklı kelimeler kullanılarak ifade edilmiştir. Motivasyonun suçu terk etme ile ilişkili olduğunu ancak bu ilişkinin aile ve toplumsal desteğin artmasına bağlı olarak suçu sonlandırmada daha etkili olarak işlev gördüğü gözlemlenmiştir. Bireylerin suçu terk etmelerinde kendilerine güvenmeleri, öz yeterliliğe sahip olduklarına inanmaları, değişme yönünde istekli ve kararlı olmaları son derece önemlidir.

İçsel motivasyon veya değişim arzusu, suçu terk etme sürecinde bazı katılımcılar tarafından önemli bir unsur olarak tanımlanmıştır. Katılımcıların konuya ilişkin anlatımları, değişimin gerçekleşebilmesi için bireyin içsel motivasyona sahip olmadan gerçekleşmeyeceğini ortaya koymaktadır. Çalışma bulguları, değişime yönelik içsel motivasyonunun oluşumunu yeterli, güçlü veya etkin bir sosyal destek ile birlikte daha mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle değişime yönelik içsel motivasyonun varlığı ile toplum veya aile tarafından sunulan destek imkânlarının suçu terk etme üzerindeki etkisi birlikte ele alınmalıdır. Sosyal destek olanağına sahip olan bireyler değişmek için daha güçlü motivasyona sahip olabilmektedirler. Bu nedenle değişim için güçlü ve etkin bir içsel motivasyona sahip olanlar aynı zamanda iyi bir sosyal destek sistemine de sahiptirler.

Ayrıca cezaevlerinde suçluların öğrenim ve eğitim düzeylerini arttırıcı programların ve faaliyetlerin yürütülmesi de cezaevi sonrası toplumsal entegrasyonlarına olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çünkü öğrenim düzeyinin yükselmesi, eğitimin bilinçlendirici veya rasyonalize edici işlevi ve eğitimin dolaylı olarak istihdama erişimi olanaklı kılması suçu terk etme süreci üzerinde etkili olabilmektedir. Eğitim, bireyin benlik inşası sürecinde aktif rol almasında önemli bir rol oynayabilmektedir.

Eğitimin veya öğrenim düzeyinin yükseltilmesinin bireye bir diğer katkısı, bireyi daha rasyonel davranış sergileme konusunda bilinçli hale getirmesidir. Birey, hayatı boyunca çeşitli zorluklarla veya sorunlarla karşılaşabilmektedir. Eğitilmiş olmak bu zorluklar veya sorunlarla baş etmede hukuk dışı eylemlere başvurmaksızın çözümünü daha olanaklı kılmaktadır. Diğer bir ifade ile eski mahkûmlar; yüz yüze geldikleri sorunlar, zorluklar veya ekonomik sıkıntıları eğitim düzeylerinin artışına bağlı olarak rasyonel bir tavır takınarak kanunlara uygun davranış seçme yoluna giderek başa çıkabilmektedirler. Eğitimin bir işlevi de iş bulmayı veya istihdama katılmayı daha olanaklı kılmasıdır. Eğitim almış olan veya öğrenim seviyesi yükselen bireylerin iş bulup çalışmaya başlama olasılıkları daha yüksek olmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın bir diğer bulgusu eğitimin iş bulmayı kolaylaştırıcı etkisi sonucu, eğitim almış bireylerin cezaevi sonrası iş bulup çalışmalarının onların suçu terk etme ve topluma adapte olma süreçlerine katkı sunmasıdır. Ayrıca eğitimin diğer bir katkısı bireyin suçlu çevresinden uzaklaşmasında etkili olduğudur. Sonuç olarak cezaevinde eğitim düzeyinin artışına bağlı olarak iş bulma olanaklarına sahip olma ihtimali artmış olan mahkûmun, kendine olan öz güveni ve entelektüel düzeyi de gelişmiş olmaktadır. Bu gelişmeler de eski mahkûmların toplumsal entegrasyonu olumlu olarak etkileyebilmektedir.

Bireyin topluma başarılı giriş yapmalarında etkili olan önemli faktörlerden biri de cezaevindeki meslek edindirme programları, iyileştirme ve topluma yeniden kazandırma programlarının varlığı ve suçluların bu faaliyetlere/programlara katılmalarının sağlanmasıdır. Bu

nedenle hükümlülere cezaevinde özellikle mesleki eğitimin ve becerilerin kazandırılması oldukça önemlidir. Cezaevinde meslek kazandırmaya yönelik faaliyetlere katılan eski mahkûmlar cezaevinden çıktıktan sonra daha kolay bir şekilde ekonomik kazanç getirici bir meslek olanağına sahip olabilmektedirler.

Suçu terk etme ve topluma adapte olma sürecinde cezaevi iyileştirme ve yeniden topluma kazandırma faaliyetlerinin önem arz ettiği belirtilebilir. Araştırma kapsamında cezaevi döneminde alınan eğitimlerin, seminerlerin veya desteklerin hükümlülerin suçu terk etmeleri üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Cezaevi dönemindeki mesleki eğitimler bireylerin iş olanaklarına sahip olmaları üzerinde sınırlı düzeyde de olsa etkili olmaktadır. İş veya istihdam olanaklarına sahip olmanın, suçu terk etme sürecinde etkisi olduğu bilinmektedir.

Cezaevi eğitimleri, hükümlülerin cezaevi sonrası hayatlarına pratik katkı sunmaktadır. Bireyler, cezaevindeki eğitimlerden öğrendikleri bilgileri hayatlarında kullanmaya başladıklarını, eğitimlerin onları suçluluktan uzak tuttuğunu ifade etmişlerdir. Örneğin iş sahibi olup çalışmaya başlayan ve suç işlemeyi terk eden çok sayıda eski suçlu olmuştur. Benzer şekilde cezaevi döneminde bazı eğitim programlarına katılıp sertifika aldığını ve bu sertifikanın cezaevi sonrası yaşamına katkı sunduğunu belirten katılımcılar bulunmaktadır. Cezaevi eğitim programları içerisinde mesleki eğitim programlarının yanı sıra özellikle öfke kontrolü ve stres yönetimi eğitimlerinin önemine de dikkat çekilmiştir. Katılımcıların almış oldukları öfke kontrolü ve stres yönetimi eğitimi sayesinde kriz anlarını başarılı bir şekilde yönetmeyi öğrendikleri ve suç faaliyetlerinden uzak durdukları tespit edilmiştir. Burada konuyla ilintili olarak genel gerilim kuramından bahsetmek gerekmektedir. Bu teoriye göre bireylerin, toplumsal eşitsizlik veya adaletsizlik uygulamalarına maruz kalmaları ile yaşadıkları gerilim/gerginlik ortamlarında daha çabuk öfkelenip şiddet eylemlerine yönelebilmektedirler. Genel anlamda gerginlik durumunun veya öfkelenmenin bireyin kontrol mekanizmasını zayıflatabileceği ve bu durumun suçluluğa yol açabileceği bilinmektedir. Bu durum öfke kontrolü ve stres yönetimi eğitiminin önemini ortaya koymaktadır.

Cezaevinde verilen psiko-sosyal ve manevi destek hizmetlerinin, suçu terk etme süreci üzerinde olumlu etki yarattığı tespit edilmiştir. Cezaevi sürecinde sürekli olarak psiko-sosyal servisten yararlanmanın ve bu serviste bulunan görevli psikologlarla gerçekleştirilen görüşmelerin suçun sonlandırmasına katkı sunduğu belirlenmiştir. Hükümlülerin dini ve ahlaki açıdan geliştirilmeleri onların topluma yeniden başarılı giriş yapmalarında etkili olabilmektedir. Cezaevinde manevi rehberlik birimi tarafından verilen manevi ve dini danışmanlık bu açıdan önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında katılımcıların çoğu manevi danışmanlık ve destek hizmetleri faaliyetlerinin kendilerine olumlu katkı sunduğunu belirtmişlerdir. Manevi destek hizmetleri içerisinde yer alan vaizlerle gerçekleştirilen sohbetlerin önemine dikkat çekilmiştir.

Cezaevi mesleki eğitim programları sayesinde hükümlülerin cezaevinden çıktıktan sonra aldıkları bu eğitimler sayesinde işyeri kurdukları ve çalışmaya başladıkları tespit edilmiştir. Çok sayıda katılımcı özellikle mesleki eğitim programlarının istihdama olan katkısına ilişkin anlatımlarda bulunmuşlardır. Cezaevi sürecinde mesleki eğitim sonucu sertifika alanların, cezaevi tahliyesi sonrasında devlet desteği alarak işyeri kurdukları, iş sahibi oldukları ve suçu terk etme başarısı sergiledikleri görülmektedir. Örneğin KOSGEB sertifikası sayesinde bireyler kuracakları işyerine ilişkin olarak (iş yerinin niteliği göz önünde bulundurularak) çeşitli ayni ve nakdi yardımlar alabilmektedir. Böylelikle iş kuran bireyler, suçu terk etme başarısı gösterebilmektedir. Cezaevi sürecinde özellikle bazı açık cezaevlerinde hükümlüler kendi istekleri doğrultusunda belirli bir iş kolunda çalışıp, kısmi de olsa ücret alabilmektedirler. Bu bağlamda bazı katılımcıların bu

uygulamayı ek gelir sağlama katkısı nedeniyle olumlu gördüğü, bazı katılımcıların ise bu uygulamada hükümlülere verilen ücreti az veya eksik görmeleri nedeniyle olumsuz karşıladığı tespit edilmiştir. Cezaevlerinde bu tür iş alanlarının ve imkânlarının arttırılması, hükümlülerin hakları olan uygun ücreti alması gerektiği burada ifade edilmelidir. Cezaevi sürecinde bir işte çalışmak hükümlüler için özgüven artışına dolayısıyla suçluluktan uzak kalmalarına katkı sunabilmektedir. Bu anlamda özellikle burada bahsedilen cezaevi uygulamasının önemli olduğu ve ayrıca kapsam ve içerik açısından geliştirilmesi, istekli olan hükümlülerin bu uygulamadan yararlanmalarının sağlanması gerektiği belirtilmelidir. Ancak bazı katılımcılar cezaevinde verilen bazı eğitimlerin istenilen düzeyde olmadığı, personelin alanda yetkin ve uzman bireylerden oluşmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu konuda denetimlerin gerçekleştirilmesi ve uygulamaların amaç veya hedeflerinin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair kontrollerin sağlanması gerekmektedir.

Bu araştırma kapsamında elde edilen bir diğer önemli bulgu da uyuşturucu madde kullanımının ve bazıları için aynı zamanda alkol kullanımının sonlandırılmasının suçu terk etme süreci üzerinde oldukça etkili olduğu gerçeğidir. Araştırma örneklemini içerisinde yer alan katılımcıların cezaevi öncesinde yaklaşık üçte birinin alkol kullandığı, yarısına yakınının ise uyuşturucu madde kullandığı tespit edilmiştir. Katılımcıların cezaevi sonrasında yaklaşık onda birinin alkol, yine bu orana yakının da uyuşturucu madde kullanmayı devam ettikleri görülmektedir. Aynı zamanda bazı katılımcıların cezaevine girmeden önce alkol ve uyuşturucu madde kullandıkları cezaevi sonrası ise katılımcıların çoğunun hem alkol hem de uyuşturucu kullanımına son verdiklerini göstermektedir. Dolayısıyla araştırma katılımcılarının suçu terk ettikleri kabul edildiğinden bu veriler ışığında elde edilen bulgu, araştırma kapsamında suçu terk etme sürecinde özellikle uyuşturucu madde kullanımının sona erdirilmesinin önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Katılımcılar suç faaliyetlerinin temelini uyuşturucu veya alkol kullanımına bağlamaktadırlar.

Uyuşturucu veya alkol kullanan birey, bunların etkisiyle diğer suçları da işleyebilmektedir. Uyuşturucu madde kullanıcısı veya bağımlısı olan bireyler, bu maddeleri kullanabilmek için aynı zamanda paraya ihtiyaç duymaktadırlar. Zaman zaman bu paranın temini için suç işlenebilmektedir.

Çok sayıda katılımcının uyuşturucu bağımlılığının gelişiminde ve uyuşturucu suçunun işlenmesinde sosyal çevrenin etkisine ve uyuşturucu suçlarını işleyen çetelere göndermede bulundukları görülmüştür. Bu katılımcılar, uyuşturucu kullanımını başlatan veya tetikleyen suçlu çevreden uzaklaşılmasının suçu terk etme sürecine katkı sunacağını ifade etmişlerdir. Çalışmada uyuşturucu madde bağımlısı olan bireylerin suçlu çevreleriyle zorunlu bir şekilde irtibat kurmak durumunda kalabilecekleri, suçu terk etme süreçlerinin sekteye uğrayabileceği ve dolayısıyla uyuşturucunun terk edilmemesi durumunda bunun önüne geçilemeyeceği görüşü ön plana çıkmıştır. Özetle uyuşturucu kullanmanın suç işlemeyi terk etmede ve suça karşı korunmada olumsuz bir işlev görmekte olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Bu bağlamda suça karışmış bireylerin uyuşturucu kullanmayı bırakmaları durumunda yeniden suça bulaşma olasılıkları azalmaktadır. Çalışma kapsamında çok sayıda katılımcı, uyuşturucu kullanımı veya temini nedeniyle yasadışı faaliyetlere karıştıklarını belirtmişlerdir. Onların suça nasıl karıştıklarına ilişkin açıklamalar, uyuşturucu kullanımının suça karışmalarındaki etkisini açıkça ortaya koymuştur. Bu bulgular, uyuşturucu bağımlılığının güçlü olumsuz etkisine ve uyuşturucu önleme ve tedavi programlarının yeniden suç işleme oranlarını azaltmadaki önemine dair kanıtlar sunmaktadır.

Cezaevi sürecinde ve daha sonraki süreçte uyuşturucu bağımlılığına yönelik programların genel anlamda suçu terk etmeye, uyuşturucu kullanımını sonlandırmaya ve yeniden entegrasyona önemli bir katkı sunabileceği bu çalışmada ortaya konulmuştur. Öncelikle burada belirtilmesi

gereken husus; uyuşturucu bağımlılığının önlenmesi ve tedavisine daha fazla önem verilmesi, programların geliştirilmesi ve kaynak ayrılması gerektiğidir. Böyle bir durum gerçekleşmeden birçok hükümlü cezaevi ve toplum arasında gidip gelmeye devam edecektir. Bundan dolayı uyuşturucu madde bağımlılığına çok yetkince ve çok sayıda farklı programlarla müdahale edilmesi gerekmektedir. Uyuşturucu kullanan suçluların suçu terk etmeleri onların başarılı bir şekilde tedavi edilmeleri ile mümkündür.

Araştırma kapsamında elde edilen verilere göre çoğu katılımcının cezaevi sonrası denetimli serbestlik uygulamasından yararlandıkları tespit edilmiştir. Çok sayıda katılımcı, denetimli serbestlik sürecinin suçu terk etme ve özellikle topluma başarılı bir şekilde adapte olmada olumlu etkide bulunduğunu belirtmişlerdir. Buna karşın sayıca az olsa da bazı katılımcıların denetimli serbestlik uygulamasının temelde suçu terk etme süreci üzerinde çok etkili olması gerekirken sürecin formalite icabı sürdürüldüğünü ve bundan dolayı bir etkisinin olmadığını belirttikleri görülmektedir. Yani çalışma kapsamında hem denetimli serbestlik sürecinin suçu terk etme ve topluma entegre olma süreci üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu temel bulgusuna ulaşılmış olmakla birlikte uygulamanın bazı yetersizlikler içerdiği ve dolayısıyla hükümlüler açısından istenilen düzeyde bir etki yaratmadığı saptanmıştır.

Bu araştırmada suç işlediği için pişmanlık duyan bireylerin denetimli serbestlik uygulamasından olumlu olarak etkilendikleri tespit edilmiştir. Denetimli serbestlik uygulamasının en temel amaçlarından biri, cezaevinden çıkan bireylerin toplumsal adaptasyonlarını başarılı bir şekilde sağlamalarına yardımcı olmak ve bu sayede onları suçtan uzak tutmaktır. Bu nedenle eski hükümlülerin denetimli serbestlik sürecinde iş bulmaları, topluma entegre olmaları ve suçtan arınmaları amaçlanmaktadır. Bu nedenle denetimli serbestlik uygulamasından yararlanan bazı hükümlülerin suçu terk etmede daha başarılı oldukları düşünülmektedir.

Denetimli serbestlik uygulaması ile aynı zamanda cezaevinden çıkan hükümlülerin belirli bir zaman süresince denetlenmeleri sağlanmaktadır. Bu denetleme ve kontrol mekanizmasının da suçtan alıkoyucu bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer bir ifade ile uygulamadaki denetim faktörünün bireylerin suçu terk etme süreçleri üzerinde veya suç faaliyetlerinden uzak kalmalarında olumlu katkı sunduğu tespit edilmiştir. Denetimli serbestlik uygulamasından yararlanan hükümlülerden belirli tarihlerde ve saatlerde denetim merkezlerine gidip imza atmaları veya uyuşturucu suçlarından hüküm giymiş hükümlülerin belirli periyodlarla, görevli personeller eşliğinde kan veya idrar tahlilleri vermeleri sağlanmaktadır. Bu uygulama sonucunda bazı eski mahkûmların suçu terk ettikleri belirlenmiştir. Denetimli serbestlik süreci, bazı katılımcıların tabiriyle bireyin yaşamının sonraki aşaması için bir “prova” dönemi olarak görülmüştür. Yani bu uygulama suçluların toplumsal hayata tamamen ve özgür bir şekilde katılımlarını sağlayan bir deneme çabası olarak değerlendirilmiştir. Birey denetimli serbestlik sürecinde ne tam anlamıyla serbest ne tam anlamıyla denetim altındadır. Birey hem denetimli serbestlikten sonra tamamen serbest kalacağını bilmekte hem de uygulama esnasında kısmi bir şekilde denetlenmektedir.

Denetimli serbestlik uygulaması; aynı zamanda çeşitli uygulamaları, eğitimleri veya seminerleri de içeren bir uygulamadır. Uygulama kapsamında suç türüne göre bazı bireylerin bazı eğitimlere veya seminerlere katılmaları zorunludur. Bu doğrultuda bazı katılımcıların denetimli serbestlik uygulaması sürecinde katılım sağladıkları eğitim veya seminerlerin suçu terk etmeleri üzerindeki olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte denetimli serbestlik uygulamasının bireyin topluma başarılı bir şekilde adapte olmasında etkili bir uygulama olduğu tespit edilmiştir. Denetimli serbestlik sürecinde kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılma uygulamasına tabi

olarak bir devlet kurumuna yönlendirilen hükümlülerin aileleriyle ve toplumla iç içe oldukları, bu sayede topluma başarılı bir şekilde adapte olabildikleri görülmüştür. Benzer şekilde denetimli serbestlik sürecinde kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılma uygulamasına tabi olarak bir kuruma çalışmaya ve çeşitli eğitim programlarına yönlendirilen bireyler, cezaevinde olmamanın, toplumla iç içe olmanın topluma adapte olmayı sağladığına dikkat çekmektedirler. Buna göre denetimli serbestliğin toplumsal uyuma katkı sağlama amacının uygulamadan yararlanan bireyler için gerçekleştiği belirtilebilir.

Bazı katılımcıların denetimli serbestlik uygulamasında yer alan kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılma uygulamasının veya bazı eğitimlerin ve seminerlerin hükümlünün topluma adapte olma amacını karşılayamayacağı vurgusunu yaptıkları görülmüştür. Toplum yararına çalıştırılmak üzere kurumlara yönlendirilen hükümlülerin gittikleri yerlerde ayrıca toplumdan soyutlayacak bir süreç geçirdikleri için verilen eğitim ve seminerlerin uygun olmadığı dile getirilmiştir. Ücretsiz olarak toplum yararına bir kamu kurumuna yönlendirilen hükümlülerin topluma bu şekilde adapte olamayacakları ve bu uygulamanın bu yönüyle anlaşılabilir olduğunu vurgulamıştır. Denetimli serbestlik uygulamasından yararlanıldığı dönemde denetimli serbestlik kurallarının ihlal edilmesi veya suç işlenmesi durumunda suçlunun yeniden cezaevine dönme olasılığı söz konusudur. Bu nedenle denetimli serbestlik kapsamındaki bireyler dikkat etmek zorundadırlar. Bu zorunluluk onların suçu terk etmelerinde etkili olabilmektedir.

Denetimli serbestlik uygulamasından yararlanmış olan katılımcıların büyük bir çoğunluğunun bu uygulamayı olumlu karşıladığı fakat çalıştırılma esnasında hükümlüye herhangi bir ücretin ödenmemesi nedeniyle bazı ekonomik sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu noktada denetimli serbestlik sürecinde hükümlülerin maddi anlamda desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Sonuç olarak katılımcılar tarafından denetimli serbestlik uygulamasının suçu terk etmede olumlu katkısı olduğu ifade edilmiştir. Eski mahkûmların denetimli serbestlik kapsamında cezaevinden topluma yeniden girişlerinde olumlu deneyimler yaşadıkları belirlenmiştir. Topluma geçiş aşamasında uygulanan denetimli serbestliğin bireylerin topluma yeniden adapte olmalarında ve suçu terk etmelerinde önemli bir rol üstlendiği belirtilebilir. Bu bağlamda eski hükümlülerin topluma yeniden girişini ve suçu terk etme süreçlerini daha olumlu hale getirebilmek için paydaş kurumlar ve toplum katılımının yanı sıra denetimli serbestlik gibi topluma yeniden giriş programlarının artırılması veya desteklenmesi gerekmektedir.

Araştırma katılımcılarının işledikleri suç türleri ile suçu terk etmelerinde etkili olan faktörlere karşılaştırmalı olarak bakıldığında uyuşturucu suçunu işlemiş olan katılımcıların suçu terk etme süreçlerinde genellikle ceza ve cezaevi caydırıcılığının, din ve maneviyata yönelmenin, suçlu sosyal çevreden uzaklaşmanın ve uyuşturucu bağımlılığını sonlandırmanın etkili olduğu tespit edilmiştir. Hırsızlık suçunu işlemiş olan katılımcıların anlatımlarına bakıldığında ise onların suçu terk etme süreçlerinde genellikle yaşın ilerlemesinin veya olgunlaşmalarının ve suç işleyen sosyal çevrelerini terk etmelerinin etkili olduğu belirlenmiştir.

Eski mahkûmların suçu terk etme ve topluma entegre olma sürecinin anlaşılmasında sosyolojik dinamikler büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü suçu terk etmek ve topluma entegre olmada çok sayıda sosyolojik değişken (istihdam, aile bağlılığı, olumsuz sosyal çevrenin varlığı, uyuşturucu madde kullanma, cezaevinin rehabilite edici etkisi vb.) etkili olmaktadır. Hiç kuşkusuz eski hükümlülerin suçu terk etmelerinde, içsel bir dinamik olan değişme arzusuna veya motivasyona sahip olmaları da gerekmektedir. Ancak suçluların değişim yönünde bir motivasyona sahip olmaları, toplumsal dinamiklerden bağımsız değildir. Suçu terk etmenin başarılı bir şekilde gerçekleşebilmesi,

mahkûmların gereksinimlerini esas alan yeni destek ve fırsat ağlarının kurulmasını ve onların topluma yeniden kazandırılmasını ve entegre olmasını amaçlayan çalışmaların ve faaliyetlerin yoğunlaştırılmasını gerektirmektedir. Bu çalışmalar veya faaliyetler de hiç kuşkusuz, suçluların gönderildikleri ve kapatıldıkları cezaevinden başlamaktadır.

KAYNAKLAR

- Abeling-Judge, D. (2016). Examining The Impact and Changing Nature of Social Influences of Desistance from Crime and General Offending (PhD thesis). Boston, Massachusetts: Northeastern University. 08 10, 2023 tarihinde <https://repository.library.northeastern.edu/files/neu:cj82kp72w/fulltext.pdf> adresinden alındı
- Ada, Ş. ve Peker, A. (2012). Tedavi ve denetimli serbestlik tedbiri uygulamasının etkililiğinin incelenmesi (Sakarya ili örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 425-438.
- Adams, E. B., Chen, E. Y., & Chapman, R. (2017). Erasing the mark of a criminal past: Ex-offenders expectations and experiences with record clearance. *Punishment and Society*(19), 23-52. doi:<https://doi.org/10.1177/1462474516645688>
- Adler, A. and Adler, A. (1983). Shifts and oscillations in deviant careers: The case of upper-level drug dealers and smugglers. *Social Problems*(31), 195-207. doi:<https://doi.org/10.2307/800211>
- Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30, 47-87. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x>
- Agnew, R. (1993). Why do they do it? An examination of the intervening mechanisms between ‘social control’ variables and delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30, 245-266. doi:<https://doi.org/10.1177/0022427893030003001>
- Agnew, R. (2001). Building on the foundation of general strain theory: Specifying the types of strain most likely to lead to crime and delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*(38), 319-361. doi:<https://doi.org/10.1177/0022427801038004001>
- Agnew, R. (2006). *Pressured into Crime: An Overview of General Strain Theory*. Los Angeles: CA: Roxbury. 05 01, 2023 tarihinde <https://archive.org/details/pressuredintocri0000agne> adresinden alındı
- Agnew, R. (2009). General Strain Theory: Current Status and Directions for Further Research. *Taking Stock: The Status of Criminological Theory* (Cilt 15, s. 101-121). içinde New Brunswick: Transaction.
- Agnew, R. and White, H. R. (1992). An empirical test of general strain theory. *Criminology*, 30, 475–505. doi:10.1111/j.1745-9125.1992.tb01113.x
- Agnew, R., Cullen, F. T., Burton, V. S., Evans, T. D. and Dunaway, R. G. (1996). A new test of classic strain theory. *Justice Quarterly*, 13, 681-704. doi:<https://doi.org/10.1080/07418829600093151>
- Akers, R. L. and Jennings, W. G. (2019). The Social Learning Theory of Crime and Deviance. N. H. M. D. Krohn içinde, *Handbook on Crime and Deviance* (s. 113-129). Cham, Switzerland: Springer Nature Switzerland AG. doi:<https://doi.org/10.1007/978-3-030-20779-3>
- Akers, R. L., Sellers, C. S. and Jennings, W. G. (2012). *Criminological Theories*. New York: Oxford University Press.
- Altan, Ö. Z. (1980). Eski hükümlü bireylerin çalıştırılmasında genel ilkeler ve Türkiye uygulaması. *Eskişehir İ.T.İ.A. Dergisi*, 16.
- Altunışık, R., Coşkun, R. ve Yıldırım, E. (2004). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Apel, R. (2013). Sanctions, perceptions, and crime: Implications for criminal deterrence. *Journal of Quantitative Criminology*, 29, 67-101. doi:<https://doi.org/10.1007/s10940-012-9170-1>
- Apel, R., Paternoster, R., Bushway, S. D. and Brame, R. (2006). A job isn't just a job: The differential impact of formal versus informal work on adolescent problem behavior. *Crime and Delinquency*, 52, 333-369. doi:10.1177/0011128705278633
- Arslanoğlu, Ç. E. (2016). Koşullu Salıverme ile Tahliye Olmuş Hükümlülerde Damgalanma Algısı ve Damgalanma ile Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişki (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü.

- Atamer, A. ve Oral, G. (2010). Cezaevlerinde Rehabilitasyon Programları. *Hapishane Kitabı* (s. 335-346). içinde İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Athens, L. H. (1992). *The Creation of Dangerous Violent Criminals*. Urbana: University of Illinois.
- Ayers, C. D., Williams, J. H., Hawkins, J. D., Peterson, P. L., Catalano, R. F. and Abbott, R. (1999). Assessing correlates of onset, escalation, deescalation, and desistance of delinquent behavior. *Journal of Quantitative Criminology*, 15, 277–306. doi:10.1023/A:1007576431270
- Aytaç, S. (2011). Çalışma Haytında Özel Gruplara (Dezavantajlı Gruplara) Yönelik Sosyal Politikalar. *Sosyal Politika*. içinde Bursa: Dora.
- Bacaksız, P. (2015). Cezalandırma ve topluma yeniden kazandırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16, 4917-4941.
- Bachman, R., Kerrison, E., Paternoster, R., O'Connell, D. and Smith, L. (2015). Desistance for a long-term drug-involved sample of adult offenders: The importance of identity transformation. *Criminal Justice and Behavior*, 43(2), 164–186. doi:https://doi.org/10.1177/0093854815604012
- Bahr, S. J., Harris, L., Fisher, J. K. and Armstrong, A. H. (2010). Successful reentry: What differentiates successful and unsuccessful parolees? *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(5), 667–692. doi:10.1177/0306624X09342435
- Baier, C. J. and Wright, B. R. (2001). 'If you love me, keep my commandments': A meta-analysis of the effect of religion on crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 38, 3-21. doi:https://doi.org/10.1177/0022427801038001001
- Bakken, N. W. (2009). Making it on the outside: Gender differences in the desistance process among drug involved offenders (PhD thesis). USA: University of Delaware.
- Bakken, N. W., DeCamp, W. and Visser, C. A. (2014). Spirituality and desistance from substance use among reentering offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. doi:DOI: 10.1177/0306624X13494076
- Bales, W. D. and Mears, D. P. (2008). Inmate social ties and the transition to society. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 45, 287–321. doi:https://doi.org/10.1177/0022427808317574
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Barnes, J. C. and Beaver, K. M. (2012). Marriage and desistance from crime: A consideration of gene–environment correlation. *Journal of Marriage and Family*, 74(1), 19-33. doi:https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2011.00884.x
- Baron, S. W. (2009). Differential coercion, street youth, and violent crime. *Criminology*, 47(1), 239-268. doi:10.1111/j.1745-9125.2009.00144.x
- Barry, M. (2010). Youth transitions: From offending to desistance. *Journal of Youth Studies*, 13, 121–136. doi:10.1080/13676260903233712
- Baumer, E. (1997). Levels and predictors of recidivism: The Malta experience. *Criminology*, 35(4), 601-628. doi:https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1997.tb01232.x
- Becker, G. S. and Landes, W. M. (1974). Essays in the economics of crime and punishment. *National Bureau of Economic Research*. Columbia University Press. doi:https://doi.org/10.1017/s077045180008146x
- Benda, B. B. (2005). Gender differences in life-course theory of recidivism: A survival analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 49, 325–342. doi:10.1177/0306624X04271194
- Beresnevičūtė, V. (2003). Dimensions of social integration: Appraisal of theoretical approaches. *Ethnicity Studies*, 96-108.
- Berg, B. L. and Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Eğitim Yayınevi.
- Berg, M. T. and Huebner, B. (2011). Reentry and the ties that bind: An examination of social ties, employment and recidivism. *Justice Quarterly*, 28, 382-410. doi:https://doi.org/10.1080/07418825.2010.498383

- Berk, R. A., Lenihan, K. J. and Rossi, P. H. (1980). Crime and poverty: Some experimental evidence from ex-offenders. *American Sociological Review*, 45, 766–86.
- Bierie, D. M. (2012). Is tougher better? The impact of physical prison conditions on inmate violence. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 56, 338–355. doi:<https://doi.org/10.1177/0306624X11405157>
- Bilgiç, Ş. (2012). *Hapsedilme, İyileştirme ve Yeniden Suç İşleme*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Binda, H., Weinberg, J., Maetzner, N. and Rubin, C. L. (2020). “You’re almost in this place that doesn’t exist”: The impact of college in prison as understood by formerly incarcerated students from the northeastern United States. *Journal of Prison Education and Reentry*, 6(2), 242–263. doi:<https://doi.org/10.25771/54ad-9z55>
- Blokland, A. J. and Nieuwbeerta, P. (2005). The effects of life circumstances on longitudinal trajectories of offending. *Criminology*, 43(4), 1203–1240. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2005.00037.x>
- Blokland, A. J. and Schipper, D. N. (2016). How Important are Life-Course Transitions in Explaining Desistance? Examining the Extent to which Marriage, Divorce and Parenthood Account for the Age-Crime Relationship in Former Juvenile Delinquents. J. Shapland, S. Farrall and A. Bottoms (Dü) içinde, *Global Perspectives on Desistance: Reviewing what We Know and Looking to the Future* (s. 144-169). London: Routledge.
- Blumstein, A. and Beck, A. J. (2005). Reentry as a transient state between liberty and recommitment. J. Travis and C. Visher (Dü) içinde, *Prison Reentry and Crime in America* (s. 50–79). New York: Cambridge University Press.
- Bottoms, A. E., Shapland, J., Costello, A., Holmes, D. and Muir, G. (2004). Towards desistance: Theoretical underpinnings for an empirical study. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 43(4), 368–389. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1468-2311.2004.00336.x>
- Bottoms, A. and Shapland, J. (2011). Steps Towards Desistance Among Male Young Adult Recidivists. S. Farrall, R. Sparks and S. Maruna (Dü) içinde, *Escape routes: Contemporary perspectives on life after punishment* (s. 43-80). Routledge.
- Bozkurt, A. M. (2008). Tedavi ve Denetimli Serbestlik Süreci, Suçla Mücadelede AnneBaba Eğitiminin Önemi ve Denetimli Serbestlik Uygulamaları (Bildiri). 279-286. Amasya: Amasya Sempozyumu 22-24 Mayıs.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame, and reintegration*. Cambridge, UK: Cambridge. doi:<https://doi.org/10.1017/CBO9780511804618>
- Britt, C. (1992). Constancy and change in the U.S. age distribution of crime: A test of the invariance hypothesis. *Journal of Quantitative Criminology*, 8(2), 175-188.
- Broidy, L. M. and Cauffman, E. E. (2006). Understanding the Female Offender (Report NCJ 216615). USA: National Institute of Justice. 05 26, 2023 tarihinde <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/216615.pdf> adresinden alındı
- Broidy, L. and Agnew, R. (1997). Gender and crime: A general strain theory perspective. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 34(3), 275–306. doi:<https://doi.org/10.1177/0022427897034003001>
- Brown, J. D., Wingert, S., Higgitt, N., Knol, D., Block, H., Barkman, M. and Charette, C. (2008). Housing for aboriginal ex-offenders in the urban core. *Qualitative Social Work*, 238-253. doi:<https://doi.org/10.1177/1473325008089632>
- Brownfield, D. and Sorenson, A. M. (1991). Religion and drug use among adolescents: A social support conceptualization and interpretation. *Deviant Behavior*, 12, 259-276. doi:<https://doi.org/10.1080/01639625.1991.9967878>
- Bruell, C. E. (2013). The Relationship of Coercion, Social Support and Self-Efficacy with Violent Crime (PhD thesis). Northeastern University. 07 05, 2023 tarihinde <https://repository.library.northeastern.edu/files/neu:1019/fulltext.pdf> adresinden alındı

- Burnett, R. (2004). To reoffend or not to reoffend? The ambivalence of convicted property offenders. *After Crime and Punishment: Pathways to Offender Reintegration* (s. 152–180). içinde Cullompton: Willan Publishing.
- Burnett, R. and Maruna, S. (2004). So ‘prison works’, does it? The criminal careers of 130 men released from prison under home secretary, Michael Howard. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 43, 390-404. 02 15, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/228225891_So_'Prison_Works'_Does_It_The_Criminal_Careers_of_130_Men_Released_from_Prison_under_Home_Secretary_Michael_Howard adresinden alındı
- Bushway, S. D. (1998). The impact of an arrest on the job stability of young white American men. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 35, 454-479.
- Bushway, S. D. and Paternoster, R. (2011). Understanding desistance: Theory testing with formal empirical models. *Measuring crime & Criminality: Advances in criminological theory*. içinde New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Bushway, S. D., Piquero, A. R. and Broidy, L. M. (2001). An empirical framework for studying desistance as a process. *Criminology*, 39, 491-516. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2001.tb00931.x>
- Bushway, S. and Apel, R. (2012). A signaling perspective on employmentbased reentry programming. Training completion as a desistance signal. *Criminology & Public Policy*, 11, 21-50. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1745-9133.2012.00786.x>
- Byrne, C. F. and Trew, K. J. (2008). Pathways through crime: The development of crime and desistance in the accounts of men and women offenders. *Howard Journal of Criminal Justice*, 47(3), 238–258. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1468-2311.2008.00520.x>
- Calverley, A. (2013). *Cultures of Desistance: Rehabilitation, Reintegration and Ethnic Minorities*. Abingdon, Oxfordshire: Routledge.
- Ceza Evleriyle Mahkeme Binaları İnşası Karşılığı Olarak Alınacak Harçlar ve Mahkûmlara Ödettirilecek Yiyecek Bedelleri Hakkında Kanun. (1934). 2548, T.C. Resmi Gazete.
- Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik. (2020). www.mevzuat.gov.tr. 02 26, 2023 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.2324.pdf> adresinden alındı
- Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun. (2004). www.mevzuat.gov.tr. 05 26, 2023 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5275.pdf> adresinden alındı
- Chen, K. and Kandel, D. (1998). Predictors of cessation of marijuana use: An event history analysis. *Drug and Alcohol Dependence*, 50, 109-121. doi:10.1016/s0376-8716(98)00021-0
- Christian, J., Jeff, M. and Shenique, T. (2006). Social and economic implications of family connections to prisoners. *Journal of Criminal Justice*, 34, 443-52. doi:10.1016/j.jcrimjus.2006.05.010
- Chu, D. C. (2012). The links between religiosity, childhood sexual abuse, and subsequent marijuana use: An empirical inquiry of a sample of female college students. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 56, 937-954. doi:10.1177/0306624X11413560
- Chu, D. C. and Sung, H. E. (2009). Racial differences in desistance from substance abuse: The impact of religious involvement on recovery. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 53(6), 696-716. doi:10.1177/0306624X08320207
- Cid, J. and Martí, J. (2012). Turning points and returning points: Understanding the role of family ties in the process of desistance. *European Journal of Criminology*, 9, 603-620. doi:<https://doi.org/10.1177/1477370812453102>
- Cioffi, T., Haggerty, A. F. and Bouman, J. P. (2020). Equipping students for a “specific uprising” toward justice: Lessons learned from a university prison initiative. *Christian Higher Education*, 19, 129–146. doi:<https://doi.org/10.1080/15363759.2019.1689201>

- Clancy, A., Hudson, K. and Maguire, M. (2006). *Getting Out and Staying Out: Results of the Prisoner Resettlement Pathfinders*. Bristol: Policy Press.
- Clarke, R. V. and Cornish, D. B. (1985). Modeling offenders' decisions: A framework for research and policy. *Crime and Justice*, 6, 147-185.
- Clear, T. R. (2007). *Imprisoning communities: How mass incarceration makes disadvantaged neighborhoods worse*. Oxford University Press. 02 10, 2023 tarihinde <https://academic.oup.com/book/11167> adresinden alındı
- Clemmer, D. (1970). Prisonization. *The Sociology of Punishment and Correction*. içinde New York: John Wiley and Sons.
- Cobbina, J. E. (2009). From prison to home: Women's pathways in and out of crime (PhD thesis). USA: University of Missouri. 02 12, 2023 tarihinde <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/226812.pdf> adresinden alındı
- Cobbina, J. E., Huebner, B. M. and Berg, M. T. (2012). Men, women, and postrelease offending. *Crime & Delinquency*, 58(3), 331–361. doi:10.1177/0011128710382348
- Cochran, J. C. (2014). Breaches in the wall: Imprisonment, social support, and recidivism. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 51, 200–229. doi:<https://doi.org/10.1177/0022427813497963>
- Cochran, J. C. and Mears, D. P. (2013). Social isolation and Inmate behavior: A conceptual framework for theorizing prison visitation and guiding and assessing research. *Journal of Criminal Justice*, 41, 252–261. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2013.05.001>
- Codd, H. (2013). *In the Shadow of Prison: Families Imprisonment and Criminal Justice*. London. doi:<https://doi.org/10.4324/9781843925613>
- Cohen, L. E. and Land, K. C. (1987). Age, structure and crime: Symmetry versus asymmetry and the projection of crime rates through the 1990s. *American Sociological Review*, 52(2), 170-183. 02 21, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/2095446> adresinden alındı
- Colman, C. and Laenen, F. (2012). Recovery came first: Desistance versus recovery in the criminal careers of drug-using offenders. *The Scientific World Journal*. doi:<https://doi.org/10.1100/2012/657671>
- Colvin, M. (2000). *Crime and Coercion: An Integrated Theory of Chronic Criminality*. New York: St. Martin's Press. 02 26, 2023 tarihinde <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/crime-and-coercion-integrated-theory-chronic-criminality> adresinden alındı
- Colvin, M., Cullen, F. T. and Vander Ven, T. (2002). Coercion, social support, and crime: An emerging theoretical consensus. *Criminology*, 40(1), 19-42. 03 02, 2023 tarihinde https://www.academia.edu/39940637/Coercion_Social_Support_and_Crime adresinden alındı
- Comfort, M. (2008). *Doing Time Together: Love and Family in the Shadow of the Prison*. University of Chicago Press.
- Costello, B. J. (2010). Hirschi, Travis: Social control theory. *Encyclopedia of Criminological Theory*, 451-458. doi:<https://doi.org/10.4135/9781412959193.n124>
- Craig, J. M., Morris, R. G., Piquero, A. R. and Farrington, D. P. (2015). Heavy drinking ensnares adolescents into crime in early adulthood. *Journal of Criminal Justice*, 43(2), 142–151. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2015.02.005>
- Craig, J. and Foster, H. (2013). Desistance in the transition to adulthood: The roles of marriage, military, and gender. *Deviant Behavior*, 34, 208–223. doi:10.1080/01639625.2012.726173.
- Crawley, E. and Sparks, R. (2006). Is there life after Imprisonment? How elderly men talk about Imprisonment and release. *Criminology and Criminal Justice*, 6, 63–82. doi:<https://doi.org/10.1177/1748895806060667>
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches*. CA: SAGE Publications.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. CA: SAGE Publications.

- Cromwell, P. F., Olson, J. N. and Avary, D. W. (1991). *Breaking and Entering: An Ethnographic Analysis of Burglary*. Newbury Park, CA: Sage.
- Cullen, F. T. (1994). Social support as an organizing concept for criminology: Presidential address to the academy of criminal justice sciences. *Justice Quarterly*, 11, 527–558.
- Cullen, F. T., Jonson, C. L. and Nagin, D. S. (2011). Prisons do not reduce recidivism: The high cost of ignoring science. *The Prison Journal*, 91, 48S–65S. 05 01, 2023 tarihinde http://www.antoniocasella.eu/nume/Cullen_2011.pdf adresinden alındı
- Cusson, M. and Pinsonneault, P. (1986). The decision to give up crime. D. B. Cornish and R. V. Clarke (Dü) içinde, *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending* (s. 72-82). New York: Springer.
- Çakır, E. (2017). İşverenler Açısından Eski Hükümlü Çalıştırmaya Bakış: İstanbul Kadıköy’de Bir Saha Araştırması (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çevik, M. ve Kızmaz, Z. (2021). Uyuşturucu bağımlılarının demografik özellikleri ve madde kullanım alışkanlıkları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(37), 470-506. doi:<https://doi.org/10.14520/adyusbd.823646>
- Çimen, A. (2015). Ceza infaz kurumlarında sosyalleşme ve ıslah ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 159-188. 07 07, 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuilah/issue/27032/284632> adresinden alındı
- Çınar, A. (2015). Denetimli Serbestlik Sistemindeki Rehabilitasyon Hizmetlerinin Hükümlülerin Yeniden Sosyalleşmeye Sürecine Etkileri: Aydın Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Çolak, H. ve Altun, U. (2006). Denetimli Serbestlik Kavramının Yaptırım Teorisi ve Penolojik Bakımdan Tahlili İle Pozitif Hukukumuzdaki Düzelmeler. 03 21, 2023 tarihinde http://www.yayin.adalet.gov.tr/dergi/25_sayi.htm adresinden alındı
- Davis, C., Bahr, S. J. and Ward, C. (2012). The process of offender reintegration: Perceptions of what helps prisoners reenter society. *Criminology & Criminal Justice*, 13(4), 446–469. 05 23, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/258130769_The_process_of_offender_reintegration_Perceptions_of_what_helps_prisoners_reenter_society adresinden alındı
- Day, A., Wodak, J., Graffam, J., Baldry, E. and Davey, L. (2017). Prison industry and desistance from crime: An Australian programme, psychiatry. *Psychology and Law*. 03 05, 2023 tarihinde <https://www-tandfonlinecom.ezproxy.library.unlv.edu/doi/citedby/10.1080/13218719.2017.1327311?scroll=top&needAccess=true> adresinden alındı
- De Li, S. and MacKenzie, D. L. (2003). The gendered effects of adult social bonds on the criminal activities of probationers. *Criminal Justice Review*, 28, 278–298. doi:10.1177/073401680302800205
- Demez, G., Kart, E., Timurturk, M., Ertan, C., Cankurtaran, S. and Aktin, S. (2017). *Denetimli Serbestlikte Yeniden Sosyalleşme Suç ve Dezavantajlılığın Sosyolojisi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Demirbaş, T. (1999). Cezaevlerimiz ve sorunları. *İstanbul Barosu Dergisi*, 73, 10-12.
- Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği. (2021). T. C. Resmi Gazete. 05 16, 2023 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/11/20211110-1.htm> adresinden alındı
- Derkzen, D. M., Gobeil, R. and Gileno, J. (2009). Visitation and post-release outcome among federally-sentenced offenders. *Correctional Service of Canada*. 04 12, 2023 tarihinde <https://www.csc-scc.gc.ca/research/r205-eng.shtml> adresinden alındı
- Deville, G. J., Sorbello, L., Eccleston, L. and Ward, T. (2005). Prison-based peer education schemes. *Aggression and Violent Behavior*, 10, 219–240. 05 06, 2023 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1359178903000879?via%3Dihub> adresinden alındı
- Dızman, Z. Ş. and Oktik, N. (2022). Aile ve suç ilişkisi: Denetimli serbestlikteki gençler üzerine nitel bir çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1345-1362. 05 24, 2023 tarihinde

- <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/1135007/aile-ve-suc-iliskisi-denetimli-serbestlikteki-gencler-uzerine-nitel-bir-calisma> adresinden alındı
- Doekhie, J., Dirkzwager, A. and Nieuwbeerta, P. (2017). Early attempts at desistance from crime: Prisoners' prerelease expectations and their postrelease criminal behavior. *Journal of Offender Rehabilitation*, 56, 473-493. doi:<https://doi.org/10.1080/10509674.2017.1359223>
- Doherty, E. E. and Ensminger, M. E. (2013). Marriage and offending among a cohort of disadvantaged African Americans. *Journal of Research in Crime & Delinquency*, 50(1), 104-131. doi:10.1177/0022427811423106
- Dönmezer, S. (1994). *Kriminoloji*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Dönmezer, S. ve Erman, S. (1996). *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku (Cilt 11)*. İstanbul.
- Dufour, I., Brassard, R. and Martel, J. (2015). An integrative approach to apprehend desistance. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59(5), 480-501. doi:10.1177/0306624X13509781
- Duguid, S., Hawkey, C. and Pawson, R. (1996). Using recidivism to evaluate effectiveness in prison education programs. *Journal of Correctional Education*, 47(2), 74-85. 05 04, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/23295640> adresinden alındı
- Duman, N. (2009). Hakkında Denetimli Serbestlik Tedbiri Verilmiş Olan Uyuşturucu Madde Kullanan Hükümlülerde Psikosomatik Düşünce Biçiminin Rorschach Testi İle İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı.
- Durkin, K. F., Scott, E. W. and Ross, W. M. (2007). Social bond theory and drunk driving in a sample of college students. *College Student Journal*, 41, 734-744.
- Duwe, B. G. and Clark, V. (2012). The importance of social support for prisoner reentry. *Corrections Today*, 46-51. 05 11, 2023 tarihinde <https://www.proquest.com/docview/1022616267> adresinden alındı
- Edgar, K., Jacobson, J. and Biggar, K. (2011). *Time well spent: A practical guide to active citizenship and volunteering in prison*. London: Reform Trust. 05 12, 2023 tarihinde <http://www.prisonreformtrust.org.uk/ProjectsResearch/Citizenship/TimeWellSpent> adresinden alındı
- Ekland-Olson, S., Supancic, M., Campbell, J. and Lenihan, K. J. (1983). Postrelease depression and the importance of familial support. *Criminology*, 21, 253-275. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1983.tb00261.x>
- Elliott, D. S. (1994). Serious violent offenders. Onset, developmental course, and termination. The American society of criminology 1993 presidential address. *Criminology*, 32, 1-21. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1994.tb01144.x>
- Elliott, D. S. and Menard, S. (1996). Delinquent friends and delinquent behavior: Temporal and developmental patterns. J. D. Hawkins (Dü.) içinde, *elinquency and Crime: Current Theories* (s. 28-67). Cambridge: Cambridge University Press.
- Elliott, D. S., Huizinga, D. and Ageton, S. S. (1985). *xplaining Delinquency and Drug Use*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Erkul, İ. (1976). Eski Hükümlüler ve Çalışma Sorunları. *Eskişehir İ.T.İ.A. Dergisi*, 12(2), 287.
- Erstad, W. (2018). Life After Prison: 4 Barriers to Societal Reentry that Come with a Felony Conviction. 05 01, 2023 tarihinde <https://www.rasmussen.edu/degrees/justice-studies/blog/life-after-prison/> adresinden alındı
- Erusta, M. (2016). Türkiye'de Hükümlü ve Eski Hükümlülere Yönelik Sosyal Politikalar (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eryalçın, M. (2020). Denetimli Serbestlik Hizmeti Alan Gençlerin ve Hizmet Sunan Uzmanların Denetimli Serbestlik Uygulamalarına İlişkin Değerlendirmeleri (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

- Esbensen, F. and Elliot, D. (1994). Continuity and discontinuity in illicit drug use: Patterns and antecedents. *Journal of Drug Issues*, 24(1-2), 75–97. doi:<https://doi.org/10.1177/002204269402400105>
- Evans, D. (2018). The elevating connection of higher education in prison: An incarcerated student's perspective. *Critical Education*, 9(11), 1-13. doi:<https://doi.org/10.14288/ce.v9i11.186318>
- Farrall, S. and Maruna, S. (2004). Desistance-focused criminal justice policy research: Introduction to a special issue on desistance from crime and public policy. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 43, 358-367.
- Farrall, S., Hunter, B. and Sharpe, G. (2014). *Criminal Careers in Transition: The Social Context of Desistance from Crime*. Oxford: Oxford University Press.
- Farrington, D. P. (1995). The development of offending and antisocial behaviour from childhood: Key findings from the cambridge study in delinquent development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 6, 929-964. doi:10.1111/j.1469-7610.1995.tb01342.x
- Farrington, D. P. (2007). Advancing knowledge about desistance. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23, 125–134. doi:10.1177/1043986206298954
- Farrington, D. P. and Hawkins, J. D. (1991). Predicting participation, early onset and later persistence in officially recorded offending. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 1, 1-33. doi:<https://doi.org/10.1002/cbm.1991.1.1.1>
- Farrington, D. P. and West, D. (1995). Effects of Marriage, Separation, and Children on Adult Offending by Adult Males. Z. S. Blau and J. Hagan (Dü) içinde, *Current Perspectives on Aging and the Life Cycle*, vol. 4 (s. 249-281). Greenwich CT: Jai Press.
- Farrington, D. P. and Wikström, P. H. (1994). Criminal careers in London and Stockholm: A crossnational comparative study. E. M. Weitekamp and H. J. Kerner (Dü) içinde, *Cross-national Longitudinal Research on Human Development and Criminal Behavior* (s. 65–89). Dordrecht: Kluwer Academic.
- Feeney, F. (1986). Robbers are Decision Makers. *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending* (s. 53-68). içinde New York: Springer-Verlag.
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J. and Woodward, L. J. (2001). Unemployment and psychosocial adjustment in young adults: Causation or selection? *Social Science & Medicine*, 53, 305–320.
- Fidan, D. N. (2016). Denetimli Serbestlik Sisteminin Toplumsal Uyum Sürecine Etkisi: Bolu Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Fırat, H. B. (2017). Türkiye’de 2000 Yılından Sonra Tahliye Olmuş Politik Kadınların Hapishane ve Sonrası Deneyimleri (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Fitzpatrick, S., Pleace, N., Stephens, M. and Quilgars, D. (2009). An overview of homelessness in the UK. S. Fitzpatrick, D. Quilgars and N. Pleace (Dü) içinde, *Homelessness in the UK* (s. 1-20). Chartered Institute of Housing.
- Fowler, J. and Levin, R. (1984). Stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning. *International Journal for Philosophy of Religion*, 15(1), 89-92.
- Fox, K. J. (2015). Theorizing community integration as desistance-promotion. *Criminal Justice and Behavior*, 42, 82-94. doi:<https://doi.org/10.1177/0093854814550028>
- Frazier, B. D. (2013). A case for improving social and supportive service delivery for exoffenders with Community Information Systems (CINS). *Journal of Community Practice*, 21(4), 451-461. doi:<https://doi.org/10.1080/10705422.2013.857377>
- Garland, B., Wodahl, E. and Saxon, C. (2014). What influences public support of transitional housing facilities for offenders during reentry? *Criminal Justice Policy Review*, 28(1), 18–40. doi:<https://doi.org/10.1177/0887403414564866>
- Gartner, R. and Piliavin, I. (1988). The Aging Offender and the Aged Offender. P. Baltes, D. Featherman and R. Lerner (Dü) içinde, *Life Span Development and Behavior* (s. 287-315).

- Gençtürk, Z. (2019). Eski Hükümlü Bireylerin Sosyal Hayata Katılımı Sürecinde İşgücü Piyasası Politikaları: Isparta İlindeki İşverenler ve Eski Hükümlü Bireyler Üzerine Bir Araştırma (Doktora Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gençtürk, Z. and Korkmaz, A. (2019). Eski hükümlü bireylerin işgücü piyasasına ilişkin görüşleri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 369-384.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gideon, L. (2010). Drug offenders perceptions of motivation: The role of motivation in rehabilitation and reintegration. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(4), 597–610. 02 01, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/24213402_Drug_Offenders'_Perceptions_of_Motivation_The_Role_of_Motivation_in_Rehabilitation_and_Reintegration adresinden alındı
- Giordano, P. C., Cernkovich, S. A. and Holland, D. D. (2003). Changes in friendship relations over the life course: Implications for desistance from crime. *Criminology*, 41(2), 293-327. doi:10.1111/j.1745-9125.2003.tb00989.x
- Giordano, P. C., Cernkovich, S. A. and Rudolph, J. L. (2002). Gender, crime, and desistance: Toward a theory of cognitive transformation. *American Journal of Sociology*, 107(4), 990-1064. 03 12, 2023 tarihinde https://scholarworks.bgsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=soc_pub adresinden alındı
- Giordano, P. C., Longmore, M. A., Schroeder, R. D. and Seffrin, P. M. (2008). A life-course perspective on spirituality and desistance from crime. *Criminology*, 46(1). doi:<https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2008.00104.x>
- Giorgi, A. (2012). The descriptive phenomenological psychological method. *Journal of Phenomenological Psychology*, 43(1), 3-12. doi:10.1163/156916212X632934
- Glesne, C. (2015). *Nitel Araştırmaya Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Glueck, S. and Glueck, E. (1950). *Unraveling juvenile delinquency*. New York: Commonwealth Fund.
- Gormally, S. (2015). 'I've been there, done that...': A study of youth gang desistance. *Youth Justice*, 15(2), 148-165. doi:10.1177/1473225414549679
- Gottfredson, M. and Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford, California: Stanford University Press. 02 14, 2023 tarihinde <https://archive.org/details/generaltheoryofc00gott> adresinden alındı
- Gould, M. R. (2018). Rethinking our metrics: Research in the field of higher education in prison. *The Prison Journal*, 98(4), 387-404. doi:<https://doi.org/10.1177/0032885518776375>
- Göçoğlu, V. (2015). Dezavantajlı Gruplar Üzerinde Yapılan Bir Kamu Politikası Sonlandırmasının Analizi: Eski hükümlü bireylerin Özel Sektördeki İstihdam Zorunluluğunun Kaldırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36), 846-863.
- Gökçen, S. K. (2021). Eski Hükümlülerin Toplumla Bütünleşmeleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Graham, J. and Bowling, B. (1995). *Young People and Crime*. London, UK: Home Office. 04 21, 2023 tarihinde <https://dera.ioe.ac.uk/id/eprint/17550/1/a3814uab.pdf> adresinden alındı
- Grasmick, H. G. and Bursik, R. J. (1990). Conscience, significant others and rational choice: Extending the deterrence model. *Law and Society Review*, 24(3), 837-861. 03 16, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/3053861> adresinden alındı
- Green, C. (2019). Desistance and disabled masculine identity: Exploring the role of serious violent victimization in the desistance process. *Journal of developmental and life-course criminology*, 5(3), 287-309. 03 05, 2023 tarihinde <https://link.springer.com/article/10.1007/s40865-019-00106-7> adresinden alındı

- Grieb, M. D., Crawford, A., Fields, J., Smith, H., Harris, R. and Matson, P. (2014). 'The Stress Will Kill You': Prisoner Reentry as Experienced by Family Members and the Urgent Need for Support Services. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 25, 1183-2000.
- Griffin, M. L. and Armstrong, G. S. (2003). The effect of local life circumstances on female probationer's offending. *Justice Quarterly*, 20, 213-390. 02 11, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/247855074_The_Effect_of_Local_Life_Circumstances_on_Female_Probationers'_Offending adresinden alındı
- Grogger, J. (1998). Market Wages and Youth Crime. *Journal of Labor Economics*, 756-791. 01 15, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/24099722_Market_Wages_and_Youth_Crime adresinden alındı
- Gunnison, E. K. (2001). Understanding female desistance from crime: Exploring theoretical and empirical relationships (PhD thesis). USA: University of Cincinnati. 02 14, 2023 tarihinde https://etd.ohiolink.edu/acprod/odb_etd/etd/r/1501/10?clear=10&p10_accession_num=ucin996077637 adresinden alındı
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B. ve Taşğın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Güngör, Ö. (1997). Türkiye'de Hükümlülerin Meslek Edindirilmelerine Yönelik Hizmetler ve Eski Hükümlülerin İstihdam Edilebilirliği. Eskişehir.
- Hagan, J. and McCarthy, B. (1997). *Mean Streets: Youth Crime and Homelessness*. New York: Cambridge University Press.
- Haggard, U. A., Gumpert, C. H. and Grann, M. (2001). Against all odds: A qualitative follow-up study of high risk violent offenders who were not reconvicted. *Journal of Interpersonal Violence*, 16(10), 1048-1065. 02 20, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/249724155_Against_All_OddsA_Qualitative_Follow-Up_Study_of_High-Risk_Violent_Offenders_Who_Were_Not_Reconvicted adresinden alındı
- Hairston, C. F. (1988). Family Ties during Imprisonment: Do They Influence Future Criminal Activity? *Federal Probation*, 52, 48-52. 03 28, 2023 tarihinde <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/112936NCJRS.pdf> adresinden alındı
- Hallett, M. and McCoy, J. S. (2015). Religiously motivated desistance: An exploratory study. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59(8), 855-872. doi:10.1177/0306624X14522112
- Hawkins, J. D., Jenson, J. M., Catalano, R. F. and Lishner, D. M. (1988). Delinquency and drug abuse: Implications for social services. *Social Service Review*, 62, 258-284. 06 14, 2023 tarihinde <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/644546> adresinden alındı
- Hawley, J., Murphy, I. and Souto-Otero, M. (2013). Prison Education And Training In Europe Current State-Of-Play And Challenges. A summary report authored for the European Commission by GHK Consulting.
- Healy, D. (2014). Becoming a desister: Exploring the role of agency, coping and imagination in the construction of a new self. *British Journal of Criminology*, 54(5), 873-891. 05 16, 2023 tarihinde <https://academic.oup.com/bjc/article/54/5/873/361073> adresinden alındı
- Healy, H. and O'Donnell, I. (2008). Calling time on crime: Motivation, generativity and agency in Irish probationers. *Probation Journal*, 55(1), 25-38. doi:<https://doi.org/10.1177%2F0264550507085676>
- Hedderman, C., Gunby, C. and Shelton, N. (2011). What women want: The importance of qualitative approaches in evaluating work with women offenders. *Criminology and Criminal Justice*, 11(1), 3-19. 05 17, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/239771147_What_women_want_The_importance_of_qualitative_approaches_in_evaluating_work_with_women_offenders adresinden alındı

- Hirschi, T. (1969). *The Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
doi:<https://doi.org/10.4324/9781315081649>
- Hirschi, T. (1977). Causes and prevention of juvenile delinquency. *Sociological Inquiry*, 47(3/4), 322–341.
doi:<https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.1977.tb00804.x>
- Hirschi, T. (2002). Social control theories. D. Levinson içinde, *Encyclopedia of crime and punishment*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. 04 22, 2023 tarihinde
https://www.researchgate.net/publication/337873997_Social_Control_Theory adresinden alındı
- Hirschi, T. and Gottfredson, M. R. (1983). Age and the explanation of crime. *American Journal of Sociology*, 89, 552-84. 03 16, 2023 tarihinde
<https://troublesofyouth.pbworks.com/f/age+and+the+explanation+of+crime+-+Hirschi+and+Gott.pdf> adresinden alındı
- Hlavka, H., Wheelock, D. and Jones, R. (2015). Exoffender accounts of successful reentry from prison. *Journal of Offender Rehabilitation*, 54, 406-428. doi:<https://doi.org/10.1177/0022427818820902>
- Honeywell, D. (2018). x-Prisoners and the Transformation of Self through Higher Education (PhD thesis). USA: University of York.
- Horney, J., Osgood, D. W. and Marshall, I. H. (1995). Criminal careers in the short-term: Intra-individual variability in crime and its relation to local life circumstances. *American Sociological Review*, 60, 655-673. 02 13, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/2096316?origin=crossref> adresinden alındı
- Huebner, B. M., DeJong, C. and Cobbina, J. E. (2010). Women coming home: Long-term patterns of recidivism. *Justice Quarterly*, 27, 225–254. doi:10.1080/07418820902870486
- Hulin, C. L. (2002). Lessons from industrial and organizational psychology. J. M. Brett and F. Drasgow (Dü) içinde, *The Psychology of Work: Theoretically Based Empirical Research*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Hussong, A. M., Curran, P. J., Moffitt, T. E., Caspi, A. and Carrig, M. M. (2004). Substance abuse hinders desistance in young adults' antisocial behavior. *Development and Psychopathology*, 16(4), 1029–1046. doi:10.1017/s095457940404012x
- İçli, T. ve Ögün, A. (1999). *Türkiye’de Cezaevlerindeki Rehabilitasyon Faaliyetleriyle İlgili Sosyolojik Bir Analiz*. Ankara: Adalet Bakanlığı Yayınları.
- Jang, S. J. and Johnson, B. R. (2001). Neighborhood disorder, individual religiosity, and adolescent use of illicit drugs: A test of multilevel hypotheses. *Criminology*, 39, 109-143. 02 21, 2023 tarihinde
https://www.researchgate.net/publication/229662384_Neighborhood_Disorder_Individual_Religiosity_and_Adolescent_Use_of_Illicit_Drugs_A_Test_of_Multilevel_Hypotheses adresinden alındı
- Jenkins, R. L. and Brown, W. K. (1988). *The abandonment of delinquent behavior*. New York: Praeger.
- Jiang, S. and Winfree, T. L. (2006). Social support, gender, and inmate adjustment to prison life: Insights from a national sample. *The Prison Journal*, 86, 32–55.
doi:<https://doi.org/10.1177/0032885505283876>
- Jonson, C. L. (2010). The impact of imprisonment on reoffending: A meta-analysis (Doctoral dissertation). University of Cincinnati. 03 09, 2023 tarihinde
https://etd.ohiolink.edu/acprod/odb_etd/ws/send_file/send?accession=ucin1285687754&disposition=inline adresinden alındı
- Jovanic, G. (2011). The role of education in the treatment of offenders. *Support for Learning*, 26(2), 79-82.
doi:10.1111/j.1467-9604.2011.01481.x
- Kamer, V. K. (2016). Türkiye’de Denetimli Serbestlik Sisteminin Kuruluşu ve Gelişimi (Türkiye’de Denetimli Serbestlik 10. Yıl Uluslararası Sempozyumu). 26-24. Ankara: Atalay Matbaacılık. 02 16, 2023 tarihinde
https://www.academia.edu/26619681/T%C3%BCrkiyede_Denetimli_Serbestlik_10_Y%C4%B1l_Uluslararası%C4%B1_Sempozyumu_Bildiri_Kitab%C4%B1 adresinden alındı

- Kara, T. (2014). *Eski Hükümlülerin İstihdamında Yaşanılan Güçlükler ve İşkur'un Bu Konudaki Rolü*. Ankara: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Karberg, J. C. and James, D. J. (2005). Substance dependence, abuse, and treatment of jail inmates, 2002. *Bureau of Justice Statistics Special Report, No. NCJ 209588*. Washington, DC: Bureau of Justice Statistics. 03 03, 2023 tarihinde <https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/sdatji02.pdf> adresinden alındı
- Kazemian, L. (2007). Desistance from crime: Theoretical, empirical, methodological and policy considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), 5–27. doi:<https://doi.org/10.1177/1043986206298940>
- Kazemian, L., Farrington, D. P. and Le Blanc, M. (2009). Can we make accurate long-term predictions about patterns of de-escalation in offending behavior? *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 384–400. 04 12, 2023 tarihinde <https://link.springer.com/article/10.1007/s10964-008-9338-z> adresinden alındı
- Kennedy, D. M. (2016). Is it any clearer? Generic qualitative inquiry and the VSAIEEDC model of data analysis. *The Qualitative Report*, 21(8), 1369-1379. 04 18, 2023 tarihinde <https://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2444&context=tqr> adresinden alındı
- Kentel, F., Köker, L., Uçum, M. and Genç, Ö. (2012). *Yeni Anayasa Sürecini İzleme Raporu*. İstanbul: TESEV Yayınları. 05 16, 2023 tarihinde https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Yeni_Anayasa_Surecini_Izleme_Raporu_2_Subat_Haziran_2012.pdf adresinden alındı
- Kerley, K. R., Copes, H., Tewksbury, R. and Dabney, D. A. (2011). Examining the relationship between religiosity and self-control as predictors of prison deviance. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(8), 1251. doi:<https://doi.org/10.1177/0306624X11387523>
- Kethineni, S. and Falcone, D. N. (2007). Employment and ex-offenders in the United States: Effects of legal and extra legal factors. *Probation Journal*, 54(1), 36-51. doi:10.1177/0264550507073325
- King, R. D., Massoglia, M. and MacMillan, R. (2007). The context of marriage and crime: Gender, the propensity to marry, and offending in early adulthood. *Criminology*, 45(1), 33–65. doi:10.1111/j.1745-9125.2007.00071.x
- King, S. (2013). Early desistance narratives: A qualitative analysis of probationers' transitions towards desistance. *Punishment & Society*, 15, 147-165. 04 14, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/258181106_Early_desistance_narratives_A_qualitative_analysis_of_probationers_transitions_towards_desistance adresinden alındı
- Kirk, D. S. (2012). Residential change as a turning point in the life course of crime: Desistance or temporary cessation? *Criminology*, 50, 329–358. 04 16, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/259693859_Residential_Change_As_A_Turning_Point_In_The_Life_Course_Of_Crime_Desistance_Or_Temporary_Cessation adresinden alındı
- Kızmaz, Z. (2004). Öğrenim Düzeyi ve Suç: Suç-Okul İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 291-319.
- Kızmaz, Z. (2005a). Kriminolojide yeni yönelimler: Bütünleşik (Integrated) suç kuramları-I. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 349-377.
- Kızmaz, Z. (2005b). Din ve suçluluk: Suç teorileri açısından kuramsal bir yaklaşım. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 189-215.
- Kızmaz, Z. (2006). *Cezaevi Müdavimleri İnatçı Suçlular*. Ankara: Orion Yayınları.
- Kızmaz, Z. (2007). Cezaevinin ve hapsedmenin suçu engellemedeki etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 44-68. 06 26, 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4759/65374> adresinden alındı
- Kızmaz, Z. (2013). Cezaevinden Çıkan Bazı Suçlular Niçin Yeniden Suç İşlemektedir: Elazığ E Tipi Cezaevi Örneği. Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, (s. 23-25).

- Krohn, M. D. and Massey, J. L. (1980). Social control and delinquent behavior: An examination of the elements of the social bond. *The Sociological Quarterly*, 21, 529-43.
- Kruttschnitt, C., Uggen, C. and Shelton, K. (2000). Predictors of desistance among sex offenders. *Justice Quarterly*, 17(1), 61-83. 04 22, 2023 tarihinde http://users.soc.umn.edu/~uggen/Kruttschnitt_Uggen_Shelton_JQ_00.pdf adresinden alındı
- Kurlychek, M. C., Bushway, S. D. and Brame, R. (2012). Long-term crime desistance and recidivism patterns – Evidence from the Essex County convicted felon study. *Criminology*, 50(1), 71–103. doi:10.1111/j.1745-9125.2011.00259.x
- Kürzinger, J. (1996). *Kriminologie*. Stuttgart: Auflage.
- La Vigne, N. G., Naser, R. L., Brooks, L. E. and Castro, J. L. (2005). Examining the effect of incarceration and in-prison family contact on prisoners family relationships. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 21, 314–350. 05 15, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/237968231_Examining_the_Effect_of_Incarceration_and_In-Prison_Family_Contact_on_Prisoners_Family_Relationships adresinden alındı
- Labouvie, E. (1996). Maturing out of substance use: Selection and self-correction. *Journal of Drug Issues*, 26, 457–476. doi:<https://doi.org/10.1177/002204269602600208>
- Lanza-Kaduce, L., Akers, R. L., Krohn, M. D. and Radosevich, M. (1984). Cessation of alcohol and drug use among adolescents: A social learning model. *Deviant Behavior*, 5, 79–96. doi:10.1080/01639625.1984.9967633
- Laub, J. H. and Sampson, R. J. (1993). Turning points in the life course: Why change matters to the study of crime. *Criminology*, 31, 301–325. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1993.tb01132.x>
- Laub, J. H. and Sampson, R. J. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge, MA: Harvard University Press. doi:https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2006.00111_12.x
- Laub, J. H., Nagin, D. S. and Sampson, R. J. (1998). Trajectories of change in criminal offending: Good marriages and the desistance process. *American Sociological Review*, 63, 225-238. 05 11, 2023 tarihinde https://scholar.harvard.edu/sampson/files/1998_asr_trajectories.pdf adresinden alındı
- Laub, J. H., Sampson, R. J. and Sweeten, G. A. (2011). Assessing Sampson and Laub's life-course theory of crime. F. Cullen, J. Wright and K. Blevins içinde, *Taking stock: The status of criminological theory (Advances in criminological theory, Vol. 15)*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Laub, J. H., Sampson, R. J., Corbett Jr, R. P. and Smith, J. S. (1995). The public policy implications of a life-course perspective on crime. H. Barlow içinde, *Crime and public policy': Putting theory to work*. Boulder Westview.
- Laub, J. and Sampson, R. (2001). Understanding desistance from crime. *Crime and Justice*, 28, 1-69. 05 14, 2023 tarihinde https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/3226958/Sampson_UnderstandingDesistance.pdf adresinden alındı
- Lebel, T. (2006). *Invisible Stripes? Formerly incarcerated persons' perceptions of and responses to stigma* (PhD thesis). University at Albany, State University of New York. 03 12, 2023 tarihinde <https://compass.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1751-9020.2007.00081.x> adresinden alındı
- LeBel, T., Burnett, R. and Maruna, S. (2008). The 'chicken and egg' of subjective and social factors in desistance from crime. *European Journal of Criminology*, 5(2), 131–159. doi:<https://doi.org/10.1177/1477370807087640>
- Lebel, T., Immarigeon, R. and Maruna, S. (2004). Ex-offender reintegration: Theory and practice. S. Maruna and R. Immarigeon içinde, *After crime and punishment: Pathways to offender reintegration* (s. 3-24). Devon, UK: Willan Publishing.

- Leibrich, J. (1994). What do offenders say about supervision and going straight? *Federal Probation*, 58(2), 41-46. 05 06, 2023 tarihinde <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/150498NCJRS.pdf> adresinden alındı
- Lemert, E. M. (1951). *Social Pathology*. New York: McGraw-Hill.
- Liebregts, N., Van Der Pol, P., Graaf, R., Van Laar, M., Van Den Brink, B. and Korf, D. J. (2015). Persistence and desistance in heavy cannabis use: The role of identity, agency, and life events. *Journal of Youth Studies*, 18(5), 617-633. doi:10.1080/13676261.2014.992320
- Liem, M. and Richardson, N. J. (2014). The role of transformation narratives in desistance among released lifers. *Criminal Justice and Behavior*, 41, 692-712.
- Listwan, S. J., Sullivan, C. J., Agnew, R., Cullen, F. T. and Colvin, M. (2013). The pains of imprisonment revisited: The impact of strain on inmate recidivism. *Justice Quarterly*, 30, 144-168.
- Livingston, J. (1996). *Crime and Criminology*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Loeber, R. and LeBlanc, M. (1990). Toward a developmental criminology. *Crime and Justice* (s. 375-473). içinde Chicago: University of Chicago Press. 05 07, 2023 tarihinde <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/toward-developmental-criminology-crime-and-justice-review-research> adresinden alındı
- Lopoo, L. M. and Western, B. (2005). Incarceration and the formation of stability in marital unions. *Journal of Marriage and Family*, 67, 721-34. 05 10, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/3600200> adresinden alındı
- Loughran, T. A., Paternoster, R., Chalfin, A. and Wilson, T. (2016). Can rational choice be considered a general theory of crime: Evidence from individual-level panel data. *Criminology*, 54(1), 86-112. doi:<https://doi.org/10.1111/1745-9125.12097>
- MacKenzie, D. L. and De Li, S. (2002). The impact of formal and informal social controls on the criminal activities of probationers. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 39, 243-276. doi:<https://doi.org/10.1177/002242780203900301>
- Makarios, M., Steiner, B. and Travis, L. F. (2010). Examining the predictors of recidivism among men and women released from prison in Ohio. *Criminal Justice and Behavior*, 37, 1377-1390. doi:10.1177/0093854810382876
- Maldonado, S. (2006). Recidivism and paternal engagement. *Family Law Quarterly*, 40, 191-212. 05 14, 2023 tarihinde https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1789898 adresinden alındı
- Mallar, C. D. and Thornton, C. D. (1978). Transitional aid for released prisoners: Evidence from the LIFE Experiment. *Journal of Human Resources*, 13, 208-236. 05 16, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/145359> adresinden alındı
- Martinez, D. J. (2006). Informal helping mechanisms. *Journal of Offender Rehabilitation*, 44, 23-37. doi:https://doi.org/10.1300/J076v44n01_02
- Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington, DC: American Psychological Association. 03 24, 2023 tarihinde <https://psycnet.apa.org/PsycBOOKS/toc/10430> adresinden alındı
- Maruna, S. (2004). Desistance from crime and explanatory style: A new direction in the psychology of reform. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 20, 184-200. doi:<https://doi.org/10.1177/1043986204263778>
- Maruna, S. (2011). Reentry as a rite of passage. *Punishment & Society*, 13(1), 3-28. doi:<https://doi.org/10.1177/1462474510385641>
- Maruna, S. and Farrall, S. (2004). Desistance from crime: A theoretical reformulation. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 43, 171-194. 04 19, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/284224611_Desistance_from_Crime_A_Theoretical_Reformulation adresinden alındı

- Maruna, S. and King, A. (2009). Once a criminal, always a criminal? 'Redeemability' and the psychology of punitive public attitudes. *European Journal of Criminal Justice Research*, 15(1), 7-24.
doi:<http://dx.doi.org/10.1007/s10610-008-9088-1>
- Maruna, S. and LeBel, T. (2010). The desistance paradigm in correctional practice: from programs to lives. F. McNeill, P. Raynor and C. Trotter içinde, *Offender supervision: New directions in theory, research and practice* (s. 65-87). New York, NY: Willan.
doi:http://www.antoniocasella.eu/nume/Maruna_Lebel_2010.pdf
- Maruna, S. and LeBel, T. (2012). The desistance paradigm in correctional practice: From programmes to lives. F. McNeill and P. Raynor içinde, *Offender Supervision: New Directions in Theory, Research, and Practice* (s. 65-88). New York, NY: Routledge. 04 22, 2023 tarihinde http://www.antoniocasella.eu/nume/Maruna_Lebel_2010.pdf adresinden alındı
- Maruna, S. and Roy, K. (2007). Amputation or reconstruction? Notes on the concept of "knifing off" and desistance from crime. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), 104-124.
doi:<https://doi.org/10.1177/1043986206298951>
- Maruna, S. and Toch, H. (2005). The impact of imprisonment on the desistance process. *Prisoner Reentry and Crime in America* (s. 139-178). içinde Cambridge: Cambridge University Press.
doi:<https://doi.org/10.1017/CBO9780511813580.006>
- Maruna, S., Immarigeon, R. and LeBel, T. (2004a). Ex-offender reintegration: Theory and practice. S. Maruna and R. Immarigeon içinde, *After crime and punishment: Pathways to offender Reintegration* (s. 3-26). Portland, OR: Willan. doi:<https://doi.org/10.4324/9781843924203>
- Maruna, S., LeBel, T., Mitchell, N. and Naples, M. (2004b). Pygmalion in the reintegration process: Desistance from crime through the looking glass. *Psychology, Crime & Law*, 10(3), 271-281. 04 21, 2023 tarihinde <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10683160410001662762> adresinden alındı
- Mason, M. (2010). Sample size and saturation in Ph.D. studies using qualitative interviews. *Qualitative Social Research*, 11(3). doi:<https://doi.org/10.17169/fqs-11.3.1428>
- Mazzola, L. B. (2016). A Phenomenological Inquiry into Identity Change on the Path to Long-Term Criminal Desistance (PhD thesis). Washington: Walden University. 05 26, 2023 tarihinde <https://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4149&context=dissertations> adresinden alındı
- McGillivray, C. (2019). *Rendering them Visible: A Review of Progress towards Increasing Awareness and Support of Prisoners' Families*. Edinburgh: Families Outside. 06 01, 2023 tarihinde <https://www.familiesoutside.org.uk/content/uploads/2017/12/Rendering-Them-Visible-FINAL.pdf> adresinden alındı
- McIvor, G., Trotter, C. and Sheehan, R. (2009). Women, resettlement and desistance. *Probation Journal*, 56, 347-361. doi:[10.1177/0264550509346515](https://doi.org/10.1177/0264550509346515)
- McLean, R., Matra, D. and Holligan, C. (2017). Voices of quiet desistance in UK prisons: Exploring emergence of new identities under desistance constraint. *The Howard Journal*, 56(4), 437-453. 06 06, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/318794491_Voices_of_Quiet_Desistance_in_UK_Prisons_Exploring_Emergence_of_New_Identities_Under_Desistance_Constraint adresinden alındı
- McNeill, F. (2006). A desistance paradigm for offender management. *Criminology & Criminal Justice*, 6(1), 39-62. doi:<https://doi.org/10.1177/1748895806060666>
- McNeill, F. and Schinkel, M. (2016). Prisons and Desistance. *Handbook on Prisons* (s. 607-621). içinde Cullompton: Willan Publishing. doi:<https://doi.org/10.4324/9781315797779>
- Mead, S. (2023, 05 04). *Defining Peer Support*. Mental Health Empowerment Project: <https://mhempinc.org/defining-peer-support/> adresinden alındı

- Mears, D. P., Cochran, J. C., Siennick, S. E. and Bales, W. D. (2012). Prison visitation and recidivism. *Justice Quarterly*, 29, 888–918. 05 08, 2023 tarihinde
https://www.researchgate.net/publication/233291632_Prison_Visitation_and_Recidivism adresinden alindi
- Meisenhelder, T. (1977). An exploratory study of exiting from criminal careers. *Criminology*, 15(3), 319-334. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1977.tb00069.x>
- Mertanen, K. and Brunila, K. (2018). Prison break. Education of young adults in closed prisons—Building a bridge from prison to civil society? *Education Inquiry*, 9(2), 155-171.
doi:<https://doi.org/10.1080/20004508.2017.1380478>
- Michalsen, V. (2013). A cell of one's own? Incarceration and other turning points in women's journeys to desistance. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 940–959.
doi:10.1177/0306624X13498211
- Miller, J. M. (2012). The rise of the evidence-based practices movement and new opportunities for criminal justice research. *ACJS Today*, 37(1), 20-24. doi:<https://doi.org/10.1177/0034644620973931>
- Mills, A., Gojkovic, D., Meek, R. and Mullins, D. (2013). Housing ex-prisoners: the role of the third sector. *Safer Communities*, 12(1), 38-49. doi:<https://doi.org/10.1108/17578041311293134>
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy. *Psychological review*, 100, 674-701. 04 19, 2023 tarihinde
<https://psycnet.apa.org/record/1994-05949-001> adresinden alindi
- Moon, B., Blurton, D. and McCluskey, J. D. (2008). General strain theory and delinquency: focusing on the influences of key strain characteristics on delinquency. *Crime and Delinquency*, 54, 582-613.
doi:<https://doi.org/10.1177/0011128707301627>
- Moore, K. E. and Tangney, J. P. (2017). Managing the concealable stigma of criminal justice system involvement: A longitudinal examination of anticipated stigma, social withdrawal, and post-release adjustment. *Journal of Social Issues*, 73, 322-340. doi:<https://doi.org/10.1111/josi.12219>
- Moore, M. L. (2022). An Exploration of Male Ex-Offenders Experiences of Postsecondary Education and Reentry (PhD thesis). Washington: Walden University. 04 24, 2023 tarihinde
<https://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=14878&context=dissertations> adresinden alindi
- Morizot, J. and Le Blanc, M. (2007). Behavioral, self, and social control predictors of desistance from crime: A test of launch and contemporaneous effect models. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), 50–71. doi:<https://doi.org/10.1177/1043986206298945>
- Morris, R. G., Carriaga, M. L., Diamond, B., Piquero, N. L. and Piquero, A. R. (2012). Does prison strain lead to prison misbehavior? An application of general strain theory to inmate misconduct. *Journal of Criminal Justice*, 40(3), 194-201. 04 21, 2023 tarihinde
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0047235211001267?via%3Dihub> adresinden alindi
- Mowen, T. J. and Visser, C. A. (2015). Drug use and crime after incarceration: The role of family support and family conflict. *Justice Quarterly*, 32, 337-359. doi:<https://doi.org/10.1177/0022427818820902>
- Mowen, T. J., Stansfield, R. and Boman, J. H. (2018). Family matters: Moving beyond “if” family support matters to “why” family support matters during reentry from prison. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 20(2), 1-41. doi: 10.1177/0022427818820902
- Naser, R. L. and La Vigne, N. G. (2006). Family support in the prisoner reentry process: Expectations and realities. *Journal of Offender Rehabilitation*, 43, 93–106.
doi:https://doi.org/10.1300/J076v43n01_05
- Nelson, M., Dees, P. and Allen, C. (1999). *The First Month Out: Post Incarceration Experiences in New York City*. New York: Vera Institute of Justice. 04 19, 2023 tarihinde

- https://www.researchgate.net/publication/238341461_The_First_Month_Out_Post-Incarceration_Experiences_in_New_York_City adresinden alındı
- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II*. İstanbul: Yayın Odası.
- Nilsson, A. (2003). Living conditions, social exclusion and recidivism among prison inmates. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 4, 57-83.
doi:<https://doi.org/10.1177/1477370806067910>
- Niven, S. and Stewart, D. (2005). Resettlement outcomes on release from prison in 2003. *Home Office Research Findings*, 248. Home Office. 05 26, 2023 tarihinde <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/resettlement-outcomes-release-prison-2003> adresinden alındı
- Nugent, B. and Schinkel, M. (2016). The pains of desistance. *Criminology & Criminal Justice*, 16, 568-584.
doi:<https://doi.org/10.1177/1748895816634812>
- Nursal, N. (2002). Uluslararası Cezaevi Standart Kuralları ve İlgili Sözleşmeler. Ankara: Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Yayın İşleri Dairesi Başkanlığı Eğitim Serisi:11.
- Osgood, D. W., Wilson, J. K. and O'Malley, P. M. (1996). Routine activities and individual deviant behavior. *American Sociological Review*, 61, 635-655. 06 22, 2023 tarihinde <https://faculty.washington.edu/matsueda/courses/587/readings/Osgood%20et%20al.%201996%20Routine%20Activities.pdf> adresinden alındı
- Othmani, A. (2003). *Hapishaneden Çıkış: Dünyadaki Cezaevi Sistemlerinde Reform Mücadelesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ouellette, H. M., Applegate, B. K. and Vuk, M. (2017). The public's stance on prisoner reentry: policy support and personal acceptance. *American Journal of Criminal Justice*, 42(4), 768-789.
doi:<https://doi.org/10.1007/s12103-016-9382-2>
- Ögel, K. (2022). Uyuşturucu Kavramı ve Bağımlılık Yapıcı Maddeler. 06 07, 2023 tarihinde <http://www.ogelk.net/dosyadepo/maddeler.pdf> adresinden alındı
- Österman, L. (2018). *Penal Cultures and Female Desistance*. Abingdon, Oxon: Routledge. 06 16, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/331526573_Penal_Cultures_and_Female_Desistance_L_Osterman_Abingdon_Routledge_2018_225pp_10500hb_ISBN_978-1-138-28416-6 adresinden alındı
- Özbay, Ö. (2011). Does general strain theory account for youth deviance in Turkey? *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 107-129.
- Özbey, Ö. (2010). Suçta tekerrür ve mükerrirlere özgü güvenlik tedbirleri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 88, 55-105. 05 23, 2023 tarihinde <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2010-88-592> adresinden alındı
- Özmen, N. (2010). Danimarka Türk Toplumunun Sosyal Entegrasyonu ve Din (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pager, D. (2003). The mark of a criminal record. *American journal of sociology*, 108(5), 937-975. 06 20, 2023 tarihinde https://scholar.harvard.edu/files/pager/files/pager_ajs.pdf adresinden alındı
- Pansag, F.J., Rosaroso, R. C., Paradiang, L. A., Labasano, F. and Lasana, G. (2016). Journey of an Ex-convict: From Conviction to Liberation. *Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research*, 4(2), 21-28. 06 06, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/301752893_Journey_of_an_Ex-convict_From_Conviction_to_Liberation adresinden alındı
- Paternoster, R. (1989). Decisions to participate in and desist from four types of common delinquency: Deterrence and rational choice perspectives. *Law and Society Review*, 23, 7-40. 05 18, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/3053879?origin=crossref> adresinden alındı
- Paternoster, R. and Bushway, S. (2009). Desistance and the "feared self": Toward an identity theory of criminal desistance. *Criminology*, 99(4), 1103-1156. 05 09, 2023 tarihinde

- <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=7339&context=jclc> adresinden alındı
- Paternoster, R. and Mazerolle, P. (1994). General strain theory and delinquency: A replication and extension. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 33, 235–263. doi:10.1177/0022427894031003001
- Paternoster, R., Bachman, R., Bushway, S., Kerrison, E. and O’Connell, D. (2015). Human agency and explanations of criminal desistance: Arguments for a rational choice theory. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 1(3), 209–235. 05 15, 2023 tarihinde <https://link.springer.com/article/10.1007/s40865-015-0013-2> adresinden alındı
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (M. Bütünand S. B. Demir, Çev.) Ankara: Pegem Akademi.
- Perşembe, E. (2005). *Almanya’da Türk Kimliği, Din ve Entegrasyon*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Petersilia, J. (2004). What works in prisoner reentry? Reviewing and questioning the evidence. *Federal Probation*, 68(2), 4-10. 06 11, 2023 tarihinde https://www.uscourts.gov/sites/default/files/68_2_2_0.pdf adresinden alındı
- Pezzin, L. E. (1995). Earning prospects, matching effects and the decision to terminate a criminal career. *Journal of Quantitative Criminology*, 11, 29–50. doi:10.1007/BF02221299
- Pickles, A. and Rutter, M. (1991). Statistical and conceptual models of “turning points” in developmental processes. D. Magnusson, L. R. Bergmanand G. Rudinger içinde, *Problems and methods in longitudinal research: Stability and change* (s. 133-165). Cambridge: Cambridge University Press.
- Piehl, A. M. (2002). *From cell to street: A plan to supervise inmates after release*. USA: Harvard University Press. 06 08, 2023 tarihinde https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=299135 adresinden alındı
- Piliavin, I., Gartner, R., Thornton, C. and Matsueda, R. (1986). Crime, deterrence and rational choice. *American Sociological Review*, 51, 101- 119. 06 17, 2023 tarihinde <https://faculty.washington.edu/matsueda/Papers/Piliavin%20et%20al.pdf> adresinden alındı
- Piquero, A. R. (2004). Somewhere between persistence and desistance: The intermittency of criminal careers. R. Immarigeonand S. Maruna içinde, *After Crime and Punishment: Pathways to Offender Reintegration* (s. 102–125). Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Polaschek, D. L. (2016). Desistance and dynamic risk factors belong together. *Psychology, Crime & Law*, 22, 171-189. doi:<https://doi.org/10.1080/1068316X.2015.1114114>
- Posick, C., Farrell, A. and Swatt, M. (2013). Do boys fight and girls cut? A general strain theory approach to gender and deviance. *Deviant Behavior*, 34(9), 685–705. doi:<https://doi.org/10.1080/01639625.2012.748626>
- Rajah, V., Kramer, R. and Sung, H. (2014). Changing narrative accounts: How young men tell different stories when arrested, enduring jail time and navigating community reentry. *Punishment & Society*, 16(3), 285-304. doi:10.1177/1462474514527148
- Rakis, J. (2005). Improving the employment rates of ex-prisoners under parole. *Federal Probation*, 69(1), 7-12. 06 23, 2023 tarihinde https://www.uscourts.gov/sites/default/files/69_1_2_0.pdf adresinden alındı
- Rand, A. (1987). Transitional life events and desistance from delinquency and crime. M. E. Wolfgang, T. P. Thornberryand R. M. Figlio içinde, *From boy to man, from delinquency to crime* (s. 134–162). Chicago, IL: University of Chicago Press. 05 19, 2023 tarihinde <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/transitional-life-events-and-desistance-delinquency-and-crime-boy> adresinden alındı

- Rauma, D. and Berk, R. A. (1987). Remuneration and recidivism: The longterm impact of unemployment compensation on ex-offenders. *Journal of Quantitative Criminology*, 3, 3–27. 05 13, 2023 tarihinde <https://link.springer.com/article/10.1007/BF01065198> adresinden alındı
- Rebellon, C. J., Manasse, M. E., Van Gundy, K. T. and Cohn, E. S. (2012). Perceived injustice and delinquency: A test of general strain theory. *Journal of Criminal Justice*, 40, 230–237. 06 02, 2023 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0047235212000244?via%3Dihub> adresinden alındı
- Rebellon, C. J., Straus, M. A. and Medeiros, R. (2008). Self-control in global perspective. *European Journal of Criminology*, 5(3), 331–362. doi:<https://doi.org/10.1177/1477370808090836>
- Rex, S. (1999). Desistance from offending: Experiences of probation. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 38, 366–383. doi:<https://doi.org/10.1111/1468-2311.00141>
- Reynaud, A. (1992). Hapishanelerde İnsan Hakları. Ankara: TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Yayın No: 240.
- Richard, A. J., Bell, D. C. and Carlson, J. W. (2000). Individual religiosity, moral commitment and drug user treatment. *Journal For Scientific The Study of Religion*, 39(2), 240.
- Richmond, D. (2006). Barriers to Reentry For Ex-Offenders: Factors Contributing to Recidivism. California: California State University Department of Social Work.
- Riese, J. (2019). What is ‘access’ in the context of qualitative research? *Qualitative Research*, 19(6), 669–684. doi:<https://doi.org/10.1177/1468794118787713>
- Rocque, M. and Slivken, L. (2019). Desistance from Crime: Past to Present. *Handbook on Crime and Deviance* (s. 377–394). içinde Switzerland: Springer Nature.
- Rocque, M., Bierie, D. M. and MacKenzie, D. L. (2011). Social bonds and change during incarceration testing a missing link in the reentry research. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55, 816–838. 05 10, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/44575537_Social_Bonds_and_Change_During_Incarceration_Testing_a_Missing_Link_in_the_Reentry_Research adresinden alındı
- Rocque, M., Bierie, D. M., Posick, C. and MacKenzie, D. L. (2013). Unraveling change: Social bonds and recidivism among released offenders. *Victims and Offenders*, 8, 209–230. 05 13, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/257942714_Unraveling_Change_Social_Bonds_and_Recidivism_among_Released_Offenders adresinden alındı
- Rodermond, E., Kruttschnitt, C., Slotboom, A. M. and Bijleveld, C. C. (2015). Female desistance: A review of the literature. *European Journal of Criminology* 1–26, 1–26. doi:10.1177/1477370815597251
- Roque, M., Posick, C. and Paternoster, R. (2014). Identities through time: An exploration of identity change as a cause of desistance. *Justice Quarterly*, 1–28. doi:10.1080/07418825.2014.894111
- Rumgay, J. (2004). Scripts for safer survival: Pathways out of female crime. *Howard Journal of Criminal Justice*, 43(4), 405–419. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1468-2311.2004.00338.x>
- Rutar, T. (2019). For an integrative theory of social behaviour: Theorising with and beyond rational choice theory. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 49(3), 298–311. doi:<https://doi.org/10.1111/jtsb.12204>
- Sampson, R. J. and Laub, J. H. (1993). *Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 05 19, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/37711855_Crime_in_the_Making_Pathways_and_Turning_Points_Through_Life adresinden alındı
- Sampson, R. J. and Laub, J. H. (2003). Life-course desisters? Trajectories of crime among delinquent boys followed to age 70. *Criminology*, 41(3), 555–592. 05 17, 2023 tarihinde https://scholar.harvard.edu/files/sampson/files/2003_crim_laub_1.pdf adresinden alındı
- Sanders-Bonelli, A. (2006). Predicting Drug Treatment Utilization Among White, African American, and Latina Women: The Contribution of Desistance Theories (PhD thesis). USA: University of

- Delaware. 06 23, 2023 tarihinde <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3378330/> adresinden alındı
- Savaş, G. and Eryalçın, T. (2020). Eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik yükümlülerinin istihdamı üzerine uygulamalı bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 31(2), 336-367. 02 25, 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1072702> adresinden alındı
- Savolainen, J. (2009). Work, family and criminal desistance: Adult social bonds in a nordic welfare state. *British Journal of Criminology*, 49, 285-304. 06 09, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/23639580> adresinden alındı
- Schaefer, L. (2016). On the reinforcing nature of crime and punishment. An exploration of inmates' self-reported likelihood of reoffending. *Journal of Offender Rehabilitation*, 55(3), 168-194. doi:<https://doi.org/10.1080/10509674.2016.1148091>
- Schinkel, M. (2015). Hook for change or shaky peg? Imprisonment, narratives and desistance. *European Journal of Probation*, 7, 5-20. 05 23, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/277622486_Hook_for_change_or_shaky_peg_Imprisonment_narratives_and_desistance adresinden alındı
- Schneider, C. R. and Weber, E. U. (2020). Reducing discrimination and fostering prosociality towards ex-prisoners in Nigeria and the United States. *Journal of Social Issues*, 76(1), 172-199. doi:<https://doi.org/10.1111/josi.12374>
- Schram, P. J., Koons-Witt, B. A., Williams, F. P. and McShane, M. D. (2006). Supervision strategies and approaches for female parolees: Examining the link between unmet needs and parolee outcome. *Crime & Delinquency*, 52, 450-471. doi:10.1177/0011128705281845
- Schroeder, R. D. and Frana, J. F. (2009). Spirituality and religion, emotional coping, and criminal desistance: A qualitative study of men undergoing change. *Sociological Spectrum*, 29, 718-741. doi:10.1080/02732170903189076
- Schroeder, R. D., Giordano, P. C. and Cernkovich, S. A. (2007). Drug use and desistance processes. *Criminology*, 45(1), 191-222. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2007.00076.x>
- Schwartz, J. A., Walsh, A. and Beaver, K. M. (2019). The Biosocial Perspective: A Brief Overview and Potential Contributions to Criminological Theory. M. D. Krohn, H. Hendrix, G. P. Halland A. J. Lizotte (Dü) içinde, *Handbook on Crime and Deviance* (s. 89-11). Switzerland: Springer Nature.
- Scoobey, B. W. (2006). The Journey to Expertise: Path Ways Toex Pert Knowledge Traveled by Texas Juvenile Probation Officers (PhD thesis). Texas: Texas StateUniversity.
- Seiter, R. P. and Kadela, K. (2003). Prisoner reentry: What works, what does not, and what is promising. *Crime & Delinquency*, 49(3), 360-388. doi:<https://doi.org/10.1177/0011128703049003002>
- Sevim, Y. ve Soyaslan, Y. (2009). Hırsızlık suçu faillerinin sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri: Elazığ örneği. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(3), 23-41.
- Shapland, J. and Bottoms, A. (2011). Reflections on social values, offending and desistance among young adult recidivists. *Punishment & Society*, 13(3), 256-282. doi:<https://doi.org/10.1177/1462474511404334>
- Sharpe, G. (2015). Precarious identities: 'Young' motherhood, desistance and stigma. *Criminology & Criminal Justice*, 15(4), 407-422. doi:10.1177/1748895815572163
- Shinkfield, A. J. and Graffam, J. (2009). Community reintegration of ex-prisoners: Type and degree of change in variables influencing successful reintegration. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 53(1), 29-42. doi:<https://doi.org/10.1177/0306624X07309757>
- Shoemaker, D. J. (1990). *Theories of Delinquency: An Examanation of Explanations of Delinquent Behavior*. USA: Oxford Universty Publishing.
- Shover, N. (1983). The later stages of ordinary property offender careers. *Social Problems*, 31(2), 208-218. 06 03, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/800212> adresinden alındı

- Shover, N. (1996). *Great pretenders: Pursuits and careers of persistent thieves*. Oxford: Oxford University Press. 04 14, 2023 tarihinde <https://academic.oup.com/sf/article/76/3/1151/2233814> adresinden alındı
- Shover, N. and Thompson, C. Y. (1992). Age, differential expectations, and crime desistance. *Criminology*, 30(1), 89-104. 04 14, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/827766> adresinden alındı
- Siennick, S. E. and Osgood, D. W. (2008). A review of research on the impact on crime of transitions to adult roles. A. M. Lieberman içinde, *The long view of crime: A synthesis of longitudinal research* (s. 161-187). New York: Springer. doi:10.1007/978-0-387-71165-2_5
- Siennick, S. E., Mears, D. P. and Bales, W. D. (2013). Here and gone: Anticipation and separation effects of prison visits on inmate infractions. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 50, 417-444. 05 11, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/258155387_Here_and_Gone_Anticipation_and_Separation_Effects_of_Prison_Visits_on_Inmate_Infractions adresinden alındı
- Simons, R. L., Stewart, E., Gordon, L. C., Conger, R. D. and Elder, G. H. (2002). A test of life-course explanations for stability and change in antisocial behavior from adolescence to young adulthood. *Criminology*, 40, 401-434. doi:10.1111/j.1745-9125.2002.tb00961.x
- Sogaard, T. F., Kolind, T., Thylstrup, B. and Deuchar, R. (2015). Desistance and the micronarrative construction of reformed masculinities in a Danish rehabilitation centre. *Criminology & Criminal Justice*, 1-20. doi:10.1177/1748895815599582
- Sommers, I., Baskin, D. R. and Fagan, J. (1994). Getting out of the life: Crime desistance by female street offenders. *Deviant Behaviour*, 15, 125-149. doi:10.1080/01639625.1994.9967964
- South, J., Bagnall, A. and Woodall, J. (2017). Developing a typology for peer education and peer support delivered by prisoners. *Journal of Correctional Health Care*, 23(2), 214-229. doi:10.1177/1078345817700602
- Soyer, M. (2014). The imagination of desistance. A juxtaposition of the construction of incarceration as a turning point and the reality of recidivism. *British Journal of Criminology*, 54, 91-108. doi:<https://doi.org/10.1093/bjc/azt059>
- Sönmez, H. (2021). Eski Tutuklu ve Eski Hükümlülerin Cezaevindeki Gündelik Hayat Deneyimleri (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Staff, J., Osgood, D. W., Schulenberg, J. E., Bachman, J. G. and Messersmith, E. E. (2010). Explaining the relationship between employment and juvenile delinquency. *Criminology*, 48, 1101-1131. doi:10.1111/j.1745-9125.2010.00213.x
- Stanford, J. S. and Arrigo, B. A. (2005). Lifting the cover on drug courts: Evaluation findings and policy concerns. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 49(3), 239-259. doi:10.1177/0306624X04273200
- Steen, S. and Opsal, T. (2007). Punishment on the installment plan: Individual-level predictors of parole revocation in four states. *Prison Journal*, 87(3), 344-366. doi:<https://doi.org/10.1177/0032885507304526>
- Stewart, C. and Bolland, J. M. (2002). Parental style as possible mediator of the relationship between religiosity and substance use in African-American adolescents. *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*, 1, 63-80. doi:<https://doi.org/10.1177/0093854806293485>
- Stoolmiller, M. and Blechman, E. A. (2005). Substance abuse is a robust predictor of adolescent recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 32, 302-328. doi:<https://doi.org/10.1177/0093854804274372>
- Swanson, C., Lee, C. B., Sansone, F. A. and Tatum, K. M. (2013). Incarcerated fathers and their children: Perceptions of barriers to their relationships. *The Prison Journal*, 93, 453-474. doi:<https://doi.org/10.1177/0032885513501024>
- Sweeten, G., Piquero, A. and Steinberg, L. (2013). Age and the explanation of crime, revisited. *Journal of Youth & Adolescence*, 42(6), 921-938. doi:10.1007/s10964-013-9926-4

- Szifris, K., Fox, C. and Bradbury, A. (2018). A realist model of prison education, growth, and desistance: A new theory. *Journal of Prison Education and Reentry*, 5(1), 41-62. doi:http://doi.org/10.25771/qac7-9w77
- Şahin, B. (2010). Almanya'daki Türk göçmenlerin sosyal entegrasyonunun kuşaklar arası karşılaştırması: Kültürleşme. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(55), 103-134.
- Şahin, C. (2001). Tahliye öncesi ve sonrası hükümlüye ve eski hükümlüye yardım. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2).
- Taylor, A. (2008). Substance use and abuse: Women's criminal reoffending in New Zealand. *Feminist Inquiry in Social Work*, 23(2), 167-178. doi:10.1177/0886109908314328
- Taylor, C. J. (2015). Recent victimization and recidivism: The potential moderating effects of family support. *Violence and victims*, 30(2), 342-360. 05 09, 2023 tarihinde https://digitalcommons.lasalle.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1006&context=soc_crj_faculty adresinden alındı
- Taylor, C. J. (2016). The family's role in the reintegration of formerly incarcerated individuals: The direct effects of emotional support. *The Prison Journal*, 96, 331-354. 05 13, 2023 tarihinde <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7205225/> adresinden alındı
- Terry, C. M. (2003). *The Fellas: Overcoming Prison and Addiction*. Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning. 04 23, 2023 tarihinde <https://catalog.lib.uchicago.edu/vufind/Record/4835420> adresinden alındı
- Terry, D. and Abrams, L. S. (2017). Dangers, diversions and decisions: The process of criminal desistance among formerly incarcerated young men. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 61, 727-750. doi:https://doi.org/10.1177/0306624X15602704
- Tewksbury, R. and Connor, D. P. (2012). Inmates who receive visits in prison: Exploring factors that predict. *Federal Probation Journal*, 76, 343-346. 04 25, 2023 tarihinde https://www.uscourts.gov/sites/default/files/76_3_6_0.pdf adresinden alındı
- Timurturk, M., Demez, G., Kart, E., Ertan, C., Cankurtaran, S. and Aktin, S. (2017). Hükümlü olmanın sosyal tezahürleri: Sosyal dışlanma, damga ve suç. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 138-157.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Topper, M. (2016). Çalışma Yaşamında Eski Hükümlülere Yönelik Önyargıların Bireysel Belirleyicileri: Ankara'da Belediyelerde Bir Alan Araştırması (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tsougarakis, N. I. (2014). Prisons and incarceration in fourteenth-century Venetian Crete. *Mediterranean Historical Review*, 29(1), 29-55. doi:https://doi.org/10.1080/09518967.2014.897052
- Turhanoglu, A. K. (2012). *Nicel ve Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınevi.
- Turney, K. and Wildeman, C. (2013). Redefining relationships: Explaining the countervailing consequences of paternal incarceration for parenting. *American Sociological Review*, 78(6), 949-979. doi:https://doi.org/10.1177/0003122413505589
- Türk Ceza Kanunu. (2004). *Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi*. 02 25, 2023 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2021). 02 21, 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). *Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri*. 08 02, 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Prison-Statistics-2019-33625> adresinden alındı
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*. 04 01, 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr> adresinden alındı

- Türkmen, M. (2017). Topluma geri dönüş yapmaya çalışan suçlular: Sivil toplum ve sosyal devlet açısından eski hükümlülerin istihdam sorunu. *SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 123-145.
- Uggen, C. (2000). Work as a turning point in the life course of criminals: A duration model of age, employment, and recidivism. *American Sociological Review*, 65, 529-546. 05 18, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/2657381> adresinden alındı
- Uggen, C. and Kruttschnitt, C. (1998). Crime in the breaking: Gender differences in desistance. *Law & Society Review*, 32(2), 339-366. 04 19, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/827766> adresinden alındı
- Uggen, C., Wakefield, S. and Western, B. (2005). Work and family perspectives on reentry. J. Travis and C. A. Visher içinde, *Prisoner Reentry and Crime in America* (s. 209–243). New York: Cambridge University Press. 05 05, 2023 tarihinde https://assets.cambridge.org/97805218/49166/frontmatter/9780521849166_frontmatter.pdf adresinden alındı
- Uggen, K. (1999). Ex-offenders and the conformist alternative: A job quality model of work and crime. *Social Problems*, 46, 127–151. 05 14, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/3097165> adresinden alındı
- Unnever, J. D., Colvin, M. and Cullen, F. T. (2004). Crime and coercion: A test of core theoretical propositions. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 41(3), 244-268. 04 19, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/255622527_Crime_and_Coercion_A_Test_of_Core_Theoretical_Propositions adresinden alındı
- Van Roeyen, S., Anderson, S., Vanderplasschen, W., Colman, C. and Vander Laenen, F. (2017). Desistance in drug-using offenders: A narrative review. *European Journal of Criminology*, 14(5), 606–625. doi:<https://doi.org/10.1177/1477370816682980>
- Verbruggen, J., Blokland, A. J. and Van der Geest, V. R. (2012). Effects of employment and unemployment on serious offending in a high-risk sample of men and women from ages 18 to 32 in the Netherlands. *British Journal of Criminology*, 52(5), 845–869. doi:10.1093/bjc/azs023
- Visher, C. A. (2011). Incarcerated fathers: Pathways from prison to home. *Criminal Justice Policy Review*, 24, 9–26. doi:<https://doi.org/10.1177/0887403411418105>
- Visher, C. A. and Courtney, S. E. (2007). *One year out: Experiences of prisoners returning to Cleveland*. Washington, DC: Urban Institute. 05 12, 2023 tarihinde <https://www.urban.org/sites/default/files/publication/43021/311445-One-Year-Out-Experiences-of-Prisoners-Returning-to-Cleveland.PDF> adresinden alındı
- Visher, C. A. and Travis, J. (2003). Transitions from prison to community: understanding individual pathways. *Annu. Rev. Sociol.*, 29, 89–113. 05 12, 2023 tarihinde <https://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev.soc.29.010202.095931> adresinden alındı
- Visher, C. A., Debus-Sherrill, S. and Yahner, J. (2008). Employment After Prison: A Longitudinal Study for Releases in Three States. Urban Enstitute: Justice Policy Center. 02 02, 2023 tarihinde <https://www.urban.org/sites/default/files/publication/32106/411778-Employment-after-Prison-A-Longitudinal-Study-of-Releasees-in-Three-States.PDF> adresinden alındı
- Wadsworth, T. (2006). The meaning of work: Conceptualizing the deterrent effect of employment on crime among young adults. *Sociological Perspectives*, 49, 343–368. 04 29, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/10.1525/sop.2006.49.3.343> adresinden alındı
- Walker, K., Bowen, E. and Brown, S. (2013). Desistance from intimate partner violence: a critical review. *Aggression and Violent Behavior*, 18(2), 271-280. 04 14, 2023 tarihinde https://www.academia.edu/11632619/Desistance_from_intimate_partner_violence_A_critical_review adresinden alındı

- Ward, S. A. (2009). Career and technical education in United States prisons: What have we learned? *Journal of Correctional Education*, 60(3), 191-200. 04 23, 2023 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/23282743> adresinden alındı
- Warr, M. (1998). Life-course transitions and desistance from crime. *Criminology*, 36, 183-216. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1998.tb01246.x>
- Warr, M. (2002). *Companions in Crime: The Social Aspects of Criminal Conduct*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 05 19, 2023 tarihinde <https://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/2001037395.pdf> adresinden alındı
- Wermink, H., Blokland, A., Nieuwbeerta, P., Nagin, D. and Tollenaar, N. (2010). Comparing the effects of community service and short-term imprisonment on recidivism: a matched samples approach. *Journal of Experimental Criminology*, 6, 325-349. 04 26, 2023 tarihinde <https://link.springer.com/article/10.1007/s11292-010-9097-1> adresinden alındı
- Western, B. (2006). *Punishment and inequality in America*. New York: Russell Sage. 05 03, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/249234394_Bruce_Western_Punishment_and_Inequality_in_America_New_York_Russell_Sage_Foundation_2006 adresinden alındı
- Western, B., Braga, A. A., Davis, J. and Sirois, C. (2015). Stress and hardship after prison. *American Journal of Sociology*, 120, 1512-1547. doi:10.1086/681301
- White, H. R. and Bates, M. E. (1995). Cessation from cocaine use. *Addiction*, 90, 947-957. doi:10.1046/j.1360-0443.1995.9079477.x
- Wildeman, C. and Western, B. (2010). Incarceration in fragile families. *The Future of Children*, 20, 157-177. 05 22, 2023 tarihinde https://www.jstor.org/stable/pdf/20773699.pdf?refreqid=fastly-default%3A6eca601c2881f442e5baffd0c9fc6ec2&ab_segments=&origin=&initiator=&acceptTC=1 adresinden alındı
- Winnick, T. A. and Bodkin, M. (2008). Anticipated stigma and stigma management among those to be labeled 'ex-con'. *Deviant Behavior*, 29, 295-333. 04 29, 2023 tarihinde <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01639620701588081> adresinden alındı
- Wolfgang, M. E., Figlio, R. M. and Sellin, T. (1972). *Delinquency in a birth cohort*. Chicago, IL: University of Chicago Press. 05 19, 2023 tarihinde <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/86680NCJRS.pdf> adresinden alındı
- Wright, J. P. and Cullen, F. (2004). Employment, peers, and life-course transitions. *Justice Quarterly*, 21, 183-205. doi:<https://doi.org/10.1177/1477370816671749>
- Wright, V. (2010). *Deterrence in criminal justice evaluating certainty*. Washington: Severity of Punishment.
- Yakışır, B. (2006). Türkiye'de Tutuklu ve Hükümlülerin Yeniden Sosyalleştirilmesi (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuz, H. A. (2011). Ceza Adalet Sisteminde Denetimli Serbestlik (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 05 21, 2023 tarihinde https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=YxnmyKMw8e8khGATWDFqkg&no=nsa kG18kCGjsFCo_GJ4MuQ adresinden alındı
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, A. (2017). Göç ve entegrasyon politikalarında vatandaşlık. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 36-67.
- Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hakkında Yönetmelik. (2003). *Resmi Gazete*. 05 11, 2023 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=13013&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden alındı
- Yücel, M. T. (1986). Denetimli Serbestlik Kavramının Yaptırım Teorisi ve Penolojik Bakımdan Tahlili ile Pozitif Hukukumuzdaki Düzenlemeler. H. Çolakand U. Altun içinde, *Kriminoloji, Suç ve Ceza* (Cilt 25, s. 9).
- Zamble, E. and Quinsey, V. L. (1997). *The Criminal Recidivism Process*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:<https://doi.org/10.1017/CBO9780511527579>

Zara, G. and Farrington, D. P. (2016). *Criminal recidivism: Explanation, prediction and prevention*. New York, NY: Routledge. doi:<https://doi.org/10.1017/CBO9780511527579>

EKLER

Ek 1. Katılımcı Profilleri

	Cinsiyet	Yaş	Suç Türü	Cezaevinde Kalınan Toplam Süre
K1	Erkek	34	Ağır Yaralama	4 yıl 2 ay
K2	Erkek	37	Ağır Yaralama	1 yıl
K3	Erkek	30	Cinayet	5 yıl 8 ay
K4	Erkek	32	Uyuşturucu-Yaralama	4 yıl 6 ay
K5	Erkek	47	Yaralama-Cinayet	10 yıl 6 ay
K6	Erkek	26	Hırsızlık-Yağma	8 yıl 6 ay
K7	Erkek	37	Hırsızlık	5 yıl 6 ay
K8	Erkek	38	Uyuşturucu	6 yıl 7 ay
K9	Erkek	26	Uyuşturucu	4 yıl
K10	Erkek	44	Cinayet	17 yıl
K11	Erkek	43	Uyuşturucu	8 yıl
K12	Erkek	37	Gasp-Hırsızlık-Uyuşturucu	11 yıl 7 ay
K13	Kadın	26	Uyuşturucu	4 yıl 2 ay
K14	Kadın	33	Uyuşturucu	3 yıl
K15	Erkek	23	Yaralama-Uyuşturucu	3 yıl
K16	Erkek	35	Uyuşturucu	7 ay
K17	Erkek	43	Uyuşturucu	9 yıl
K18	Erkek	45	Ağır Yaralama	8 yıl
K19	Erkek	32	Yaralama-Gasp-Hırsızlık	4 yıl
K20	Erkek	35	Yaralama-Uyuşturucu	6 yıl 3 ay
K21	Erkek	32	Hırsızlık-Uyuşturucu	11 yıl
K22	Erkek	31	Hırsızlık-Nitelikli Yağma	8 yıl 6 ay
K23	Erkek	32	Uyuşturucu-Taciz	2 yıl
K24	Erkek	30	Hırsızlık	6 ay
K25	Erkek	44	Cinayet	8 yıl
K26	Erkek	29	Yaralama	2 yıl 2 ay
K27	Erkek	35	Adam Öldürmeye Teşebbüs	3 yıl 7 ay
K28	Erkek	21	Hırsızlık-Yaralama	2 yıl
K29	Erkek	31	Nitelikli Dolandırıcılık	1 ay
K30	Erkek	27	Hırsızlık-Yaralama-Gasp	3 yıl
K31	Erkek	57	Uyuşturucu	5 yıl
K32	Erkek	45	Uyuşturucu	3 yıl 6 ay
K33	Erkek	28	Hırsızlık-Yağma	5 yıl
K34	Erkek	44	Uyuşturucu-Yaralama	8 yıl
K35	Erkek	32	Uyuşturucu-Yaralama	8 yıl
K36	Erkek	38	Hırsızlık-Adam Kaçırma-Çete-Yaralama	12 yıl
K37	Erkek	27	Yağma-Yaralama	2 yıl
K38	Erkek	39	Uyuşturucu-Yaralama-Evrakta Sahtecilik	8 yıl
K39	Erkek	39	Yaralama	5 yıl
K40	Erkek	28	Hırsızlık	7 ay
K41	Erkek	28	Uyuşturucu	4 yıl
K42	Erkek	26	Yaralama-Uyuşturucu	5 yıl
K43	Erkek	30	Yaralama-Uyuşturucu	12 yıl
K44	Erkek	49	Uyuşturucu-Kaçakçılık	8 yıl
K45	Erkek	51	Cinayete Teşebbüs	4 ay
K46	Erkek	51	Uyuşturucu	4 yıl
K47	Erkek	32	Uyuşturucu	7 yıl 7 ay
K48	Erkek	28	Yaralama	13 yıl
K49	Erkek	38	Uyuşturucu-Yaralama	6 yıl 2 ay
K50	Erkek	36	Yaralama-Uyuşturucu	4 yıl

Ek 2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

1. SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER ve SUÇ İLE İLGİLİ BİLGİLER

- 1.1. Yaşınız: ( )12-15 ( )16-18 ( )19-21 ( )22-25 ( )26-30 ( )31-35 ( )36-40 ( )41-45 ( )46-50 ( )51-55 ( )56-60 ( )61-64 ( )65 ve üstü
- 1.2. Cinsiyetiniz: ( )Kadın ( )Erkek ( )Diğer
- 1.3. Medeni durumunuz nedir? (Cezaevi öncesi): ( )Bekâr ( )Evli ( )Boşanmış ( )Eşi Vefat Etmiş ( )Diğer
- 1.4. Medeni durumunuz nedir? (Cezaevi sonrası): ( )Bekâr ( )Evli ( )Boşanmış ( )Eşi Vefat Etmiş ( )Diğer
- 1.5. Eğitim durumunuz nedir? (Cezaevi öncesi): ( )Yok ( )İlkokul ( )Ortaokul ( )Ortaöğretim/Lise ( )Önlisans ( )Lisans ( )Lisansüstü
- 1.6. Eğitim durumunuz nedir? (Cezaevi sonrası): ( )Yok ( )İlkokul ( )Ortaokul ( )Ortaöğretim/Lise ( )Ön lisans ( )Lisans ( )Lisansüstü
- 1.7. Mesleğiniz nedir (Cezaevi öncesi): ..... (Cezaevi sonrası): .....
- 1.8. Çocuğunuz var mı? ( )Varsa, kaç çocuk? ..... ( )Hayır
- 1.9. Anne ve baba mesleği nedir? Anne: ..... Baba: .....
- 1.10. Hangi suçtan/suçlardan (sırasıyla) cezaevine girdiniz? ..... -- ..... -- ..... : .... kez
- 1.11. İlk suçu kaç yaşındayken işlediniz? ( )12-15 ( )16-18 ( )19-21 ( )22-25 ( )26-30 ( )31-35 ( )36-40 ( )41-50 ( )51-60 ( )61 ve üstü
- 1.12. Son işlediğiniz suç esnasında kaç yaşındaydınız? ( )12-15 ( )16-18 ( )19-21 ( )22-25 ( )26-30 ( )31-35 ( )36-40 ( )41-50 ( )51-60 ( )61+
- 1.13. İlk işlediğiniz suçtan tutuklandınız mı? ( )Evet ( )Hayır
- 1.14. İlk cezaevine kaç yaşındayken girdiniz? ( )12-15 ( )16-18 ( )19-21 ( )22-25 ( )26-30 ( )31-35 ( )36-40 ( )41-50 ( )51-60 ( )61 ve üstü
- 1.15. Cezaevinde kaç yıl kaldınız? .....
- 1.16. Hangi tarihte cezaevinden çıktınız? .....
- 1.17. Cezaevinden çıkış nedeniniz nedir? ( )Mahkûmiyet bitimi ( )İnfaz düzenlemesi ( )Diğer.....
- 1.18. Ailenizde suç deneyimi olan kimse var mı? Varsa, kim/kimler?: ..... Hangi suç?: .....
- 1.19. Sosyal çevrenizde suç deneyimi olan kimse var mı? Varsa, kim/kimler: ..... Hangi suç: .....
- 1.20. Alkol kullanma durumunuz nedir? (Cezaevi öncesi): ..... (Cezaevi sonrası): .....
- 1.21. Uyuşturucu kullanma durumunuz nedir? (Cezaevi öncesi): ..... (Cezaevi sonrası): .....

2. CEZAEVİ ÖNCESİ İLE İLGİLİ BİLGİLER

- 2.1. Çocukluk deneyimleriniz hakkında bilgi verir misiniz? (Nasıl bir çocukluk geçirdiniz? Ebeveyn ilgisi nasıldı? Aileden şiddet gördünüz mü? Aile yaşantınızın suç faaliyeti içerisinde yer almış olmanız üzerinde etkisi oldu mu?)
- 2.2. Öğrencilik yıllarınıza ilişkin ne anlatmak istersiniz? (Akademik başarı durumu, disiplin cezası, davranışsal problemler, herhangi bir ödül alma, okulu terk etme, suçlu akranlarla birlikte olma, öğretmenlerle ilişkiler, eğitimin suçluluk üzerindeki etkisi vs.)
- 2.3. Birlikte zaman geçirdiğiniz arkadaş ortamını anlatır mısınız? (Suç faaliyeti içine girmenizde arkadaşlarınızın bir etkisi oldu mu? Suçlu bireyler mi, aralarında uyuşturucu kullanan var mı? Çevrenizin suçu özendirme durumu oldu mu?)
- 2.4. Cezaevine girmeden önce herhangi bir suç grubuyla (çete ile) ilişkiniz var mıydı? (Cezaevinden önce herhangi bir suç çetesi üyeliğiniz var mıydı? Varsa, cezaevi sonrasında iletişiminiz devam etti mi?)

3. SUÇ İLE İLGİLİ BİLGİLER-DÜŞÜNCELER VE SUÇ ALGISI

- 3.1. İşlediğiniz suçun/suçların işleniş nedeni hakkında ne söylemek istersiniz? Suç işleme hikâyeniz/nedeniniz hakkında ne söylemek istersiniz? (Suç işlemenizde etkili olan sorunlar, cezaevinden çıktıktan sonra devam etti mi, sorunlar çözüldü mü?)
- 3.2. Tekrar suç işlemeyi düşünür müsünüz? Neden? (Ceza almayacağınızı bilseniz tekrar suç işler misiniz?)
- 3.3. İşlediğiniz suçun/suçların mevcut cezaları caydırıcı mıdır? Fikriniz nedir? (Aldığınız cezayı hak ettiğinizi düşünüyor musunuz?)
- 3.4. Ceza adalet sistemi sizce nasıldır? Nasıl olmalıdır? Yargılama süreçleri hakkında ne söylemek istersiniz?
- 3.5. Af çıkarılması veya çıkarılan af kanunları hakkında ne düşünüyorsunuz?

4. CEZAEVİ DENEYİMİ İLE İLGİLİ BİLGİLER

- 4.1. Cezaevinin sizin üzerinizdeki etkisi nasıl oldu? (Cezaevinin suçluyu ıslah edici özelliği var mıdır? Varsa, hangi yönü? Ceza miktarının veya cezaevinde bulunma sürecinin suçu terk etme üzerinde etkisi var mıdır? Cezaevinin suçluluğu artırıcı veya suçluluğu azaltıcı bir yönü bulunmakta mıdır?)
- 4.2. Cezaevinde/sonrasında karşılaştığınız sosyal veya psikolojik sorunlar var mıydı? (Varsa, nelerdir?) Bu problemleri nasıl aştınız?
- 4.3. Cezaevinde rehabilite edici uygulamalara katıldınız mı? (Hangi uygulamalara katıldınız? Kurs, sosyal aktiviteler, meslek eğitimi vs. Bu programlar kimler tarafından uygulanmaktaydı? Programlar ne kadar devam etti? Etkisi nasıl oldu?) (Programlar: Kognitif davranışsal terapi, meslek kazandırma, öfke yönetimi, uyuşturucu ve alkol programı, cinselliğe yönelik program, eğitim programı, hırsızlığı önleyici programlar, kişilik bozukluğu olanlara yönelik program, aileye ilişkin programlar, psiko-sosyal servis faaliyetleri vs.)
- 4.4. Cezaevi sürecinde ailenizden destek alma veya ailenizle irtibatlı olma durumunuz hakkında bilgi verir misiniz? (Ebeveyn, kardeş, eş, çocuk) (Aileniz sizi ne sıklıkla ziyaret ederdi? Ne sıklıkla maddi destek alırdınız?) (Varsa, cezaevi süresince suçlu akrabalarınızla ilişkinizin devam etmesi durumu söz konusu oldu mu? Sizi cezaevinde ziyarete geldiler mi?)
5. **CEZAEVİ SONRASI DÖNEM VE TOPLUMSAL ENTEGRASYON DENEYİMİ İLE İLGİLİ BİLGİLER**
- 5.1. Eski hükümlü kimliğinizden dolayı toplumda herhangi bir problem yaşadınız mı? (Cezaevinden çıktıktan sonra bir problem yaşadınız mı? Ne tür problemler yaşadınız? Bu problemler ne kadar sürdü? Bu problemleri nasıl aştınız?)
- 5.2. Cezaevi sonrası sosyal destek aldınız mı? (Parasal destek, manevi destek, sosyal uyum programı vs. Alındıysa, etkisi ne oldu? Eski hükümlülere yönelik gerçekleştirilen uygulamalar/programlar sizce yeterli midir? Neden? Bu programlar kimler tarafından uygulandı? Programlar ne kadar devam etti?) (Programlar: Kurumlara yönlendirmek, bir işe yönlendirme, psiko-sosyal sorunların çözümü için yönlendirme vs.)
- 5.3. Cezaevi sonrası denetimli serbestlikten yararlandınız mı? Ne kadar sürdü? Bu uygulamanın tekrar suç işleme üzerindeki etkisi nedir? Denetimli serbestlikte ve toplumsal entegrasyon sürecinde polisin rolü nasıldır? Nasıl olmalıdır?
- 5.4. Cezaevi sonrası gelirinizde/maddi durumunuzda bir değişiklik oldu mu? (İş bulabildiniz mi? Bir işiniz var mı? Geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz? Ekonomik sorun yaşıyor musunuz? Sorunu nasıl aştınız? Cezaevi sonrası iş alanlarında eski hükümlü olduğunuz için size nasıl bir tutum sergilendi? Anlatır mısınız?)
- 5.5. Cezaevi sonrası aileniz ve sosyal çevreniz size karşı nasıl bir tutum sergiledi? Anlatır mısınız? Cezaevinden çıktıktan sonra sizi karşılamaya kim geldi? Cezaevi sonrası barınma problemi yaşadınız mı? Cezaevinden çıktıktan sonra ilk 10-15 gün neler yaptınız, günleriniz nasıl geçti?
- 5.6. Cezaevinde veya sonrasında dindarlaştınız mı? Bu durum suçu terk etmenizde etkili oldu mu?
- 5.7. Toplumsal uyumunuzu sağlamanızda etkili olan, sizi suç faaliyetlerinden uzak tutan şey sizce nedir? Açıklar mısınız?
6. **SUÇU TERK ETME NEDENLERİ**
- 6.1. Suçu terk etmenizde etkili olan faktörleri nasıl açıklarsınız? (Suçu terk etmeyi nasıl başardınız? Ayrıntılı bir şekilde açıklar mısınız?) (Birden fazla suç işlendiyse) İlk işlediğiniz suçtan sonra suçu neden terk etmediğinizi anlatır mısınız?
- 6.2. Suçu terk etmenizde ailenizin/akrabalarınızın etkisi nasıl oldu? Detaylandırır mısınız? (Evlilik, ebeveyn, eş, kardeş, çocuk vs.) Ailenize destek sağlanması sizin suçu terk etmeniz üzerinde etkili midir?
- 6.3. Suçu terk etmenizde eğitiminizin etkisi nasıl oldu? Açıklar mısınız? (Formel eğitim veya dini eğitim vs.)
- 6.4. Suçu terk etmenizde yaş faktörü etkili midir? Açıklar mısınız?
- 6.5. Suçu terk etmenizde arkadaş-akran grubunuzun, sosyal çevrenizin etkisi nasıl oldu? Detaylandırır mısınız? (Varsa, suçlu arkadaş grubunun varlığına rağmen suçu nasıl bıraktınız? Suçlu arkadaş-akran grubu ile ilişkinizi nasıl sonlandırdınız?)
- 6.6. Suçu terk etmenizde işgücüne katılımınızın (bir işte çalışmaya başlamanız) nasıl etkisi oldu? Anlatır mısınız?
- 6.7. Suçu terk etmenizde cezaevi rehabilitasyon uygulamalarına katılmanızın etkisi nasıl oldu?
- 6.8. Sizce, suç işleyen insanların suçu terk etmeleri nasıl sağlanabilir? Sizce, yetkililerin bu konuda neler yapması gerekmektedir?
7. **SON OLARAK SUÇU TERK ETME VE/VEYA TOPLUMLA ENTEGRE OLABİLME HAKKINDA SÖYLEMEK İSTEDİĞİNİZ BİR ŞEY VAR MI?**

Ek 3. Araştırma Gönüllü Katılım Formu

Bu çalışma, “Eski Hükümlülerin Suçu Terk Etmeleri ve Topluma Entegre Olmaları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” başlıklı bir araştırma çalışması olup eski hükümlü bireylerin başarılı bir şekilde sosyal hayata katılımları, başarılı sosyal entegrasyonlarını sağlayan temel unsurları dolayısıyla suç eylemlerinden uzaklaşmaları süreci ardındaki dinamikleri ortaya koymak amacını taşımaktadır.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, nitel araştırma yöntemleri içerisinde fenomenolojik araştırma yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- İsmınızı yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler dijital depolama yöntemi ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokul Sosyal Hizmet bölümünden Sadullah SEYİDOĞLU’na (mail/tel) yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı :

Adres :

İş Tel :

Cep Tel :

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.
(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılımcı Ad ve Soyadı:

İmza:

Tarih:

**Ek 4. Eski Hükümlü Bireylere Dair Bilgi Talebi Neticesinde Denetimli Serbestlik
Müdürlüğü'nden Alınan Yazılı Cevap**

T.C.
ADALET BAKANLIĞI
Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü

Sayı : 46985942-789/E.109/42649
Konu :Öğr. Gör. Sadullah SEYİDOĞLU'nun
Bilgi Talebi

20.04.2021

SİİRT CUMHURİYET BAŞSAVCILIĞINA

İlgi :16.04.2021 tarihli ve B.M. 2021/1262 sayılı yazı.

İlgi yazı ve eki ile; Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümünde Öğr. Gör. Sadullah SEYİDOĞLU'nun, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalında yürütmekte olduğu "Eski Hükümlülerin başarılı Toplumsal Entegrasyonları" konulu doktora tez çalışması kapsamında son beş yıl içerisinde denetimli serbestlikten yararlanmış olan eski hükümlülerin adı, soyadı, telefon numarası ve hüküm giyilen suç türü verilerin, gizli tutulmasını taahhüt edilerek tarafına verilmesi talebinde bulunulduğu bildirilmektedir.

Bu kapsamda; Öğr. Gör. Sadullah SEYİDOĞLU tarafından talep edilen, kişisel verilerin 5402 sayılı Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu'nun 4 üncü maddesi (1/b) gereğince paylaşılamayacağı, hüküm giyilen suç türü verilerin ise Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı'nın www.cte-ds.adalet.gov.tr adresinden temin edilebileceği hususunda;

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

İbrahim Enes ÇELİK
Bakan a.
Tetkik Hâkimi

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı
Koruma Kurulları ve Mağdur Destek Hizmetleri Şube Müdürlüğü
Hacı Bayram Mah. , Ağah Efendi Sok. No:70/1 06050 Altındağ-ANKARA
Telefon: (0312) 507 04 54 Faks: (0312) 223 97 44

Ayrıntılı bilgi için irtibat: Zübeyde CANLI
e-posta: ds.kkmdhsm@adalet.gov.tr. Elektronik Ağ: www.cte.adalet.gov.tr

UYAP Bilişim Sistemindeki bu dokümana <http://vatandas.uyap.gov.tr> adresinden 596UJFZ - rwjfcqP - fCCCB6L - JkQIQW= ile erişebilirsiniz

Ek 5. Çalışmanın Etik Kurul Kararı

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURUL KARARI

TOPLANTI TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR NO	ÇALIŞMACILARIN ADI SOYADI
23.11.2021	23	14	Sorumlu Araştırmacı : Prof. Dr. Zahir KIZMAZ Yardımcı Araştırmacı: Sadullah SEYİDOĞLU

KARAR

“Eski Hükümlülerin Suçu Terk Etmeleri ve Topluma Entegre Olmaları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” konulu çalışma etik kurulumuzda görüşülmüş olup; çalışmanın etik kurallara uygun olduğuna oybirliğiyle karar verilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ (Başkan)			
Prof. Dr. Sebahattin DEVECİOĞLU (Üye)	İzinli	Doç. Dr. Rıfat BİLGİN (Üye)	İmza
Prof. Dr. Süleyman İLHAN (Üye)	İmza	Doç.Dr. Haki PEŞMAN (Üye)	İmza
Prof. Dr. Kenan PEKER (Üye)	İmza	Doç.Dr. Yunus Emre KARAKAYA (Üye)	İmza
Prof. Dr. İrfan EMRE (Üye)	İmza	Doç.Dr. Ayşe Ülkü KAN (Üye)	İmza
Doç. Dr. Taner YILDIRIM (Üye)	İmza	Dr.Öğr. Üyesi Serkan BİÇER (Üye)	İmza
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurul Sekreteri: Pınar ARSLAN			İmza

